

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय
 ॐ नमो भगवते वासुदेवाय
 ॐ नमो भगवते वासुदेवाय
 ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

નિવેદન

ન માની શકાય એવા દુઃખાળાના અને આ માનિક શરૂ કરવાનું નક્કી કર્યું છે તેથી આ અંકમાં અમે વધુ કંઈ નથી આપી શકતા.

આ માનકનો મુખ્ય નુર પૂજ્ય બાપુના પ્રિય વિષયોનો અને તેઓના લખેલા લેખોમાંથી તારવેલા અવતરણોનો હશે તે ઉપરાંત પૂ બાપુએ કેટલાય તેમના મિત્રો, અનુયાયીઓ અને મગામ બધીઓને પંતો લખ્યા છે જેમાં એવી ઘણી સલાહ અને શિખામણ પડી હશે કે જે બીજાનાં જીવનમાં ઉપયોગી થઈ પડે તેથી આજ પત્રો લેવાનો ખાસ ઇરાદો છે. તેથી આવા પત્રો ધરાવનાર બધાએ ભાઈઓને નમ્ર પ્રાર્થના છે કે તે પત્રો અમને મોકલે. આ ઉપરાંત બધાં પાસે બાપુના મારા ગ્રંથોનો મગ્રહ થઈ શકે તે હેતુથી દર વખતે ચિત્રો આપવા ધાર્યું છે તેથી બધા ચિત્રકારો અને દોરોગ્રાફરોને વિનંતિ છે કે તેઓ પોતાનો ફાળો આપે.

આપણે બધા આચાર્ય જે દુઃખ અને અધવારમય વાતાવરણમાં અટવાઈ ગયાં છીએ તે કંઠેક માટે બાપુના વિચારોનું હરખળે પાઠ્યવ્ય અને મનન કરતા રહીએ. તથા જે સંસ્કાર, આદર્શ અને મિદ્ધાતનો અમુક વારસો મૂકી ગયા છે તેને વેરથી ન દેતા આપણે તે વારસાના સાં વાગ્મદાન બનીએ અને તેને દિધાવવાનો પ્રયત્ન કરીએ એ પ્રયત્નમાં આ માનિક પોતાનો ફો ઘણો પણ ફિટો આપી શકે તો કેવું નાક !

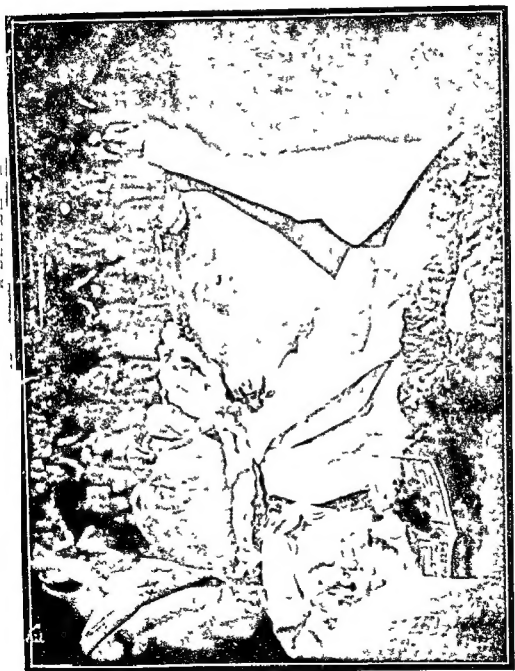

શ્રી માણેલાલ અમૃતલાલ ગાંધી તરફથી શ્રી મોર્તલાલ તુલગીદાસ ગાંધીના સ્મારક માટે રૂ. ૫૦૦૦) રૂપયતને મળ્યા છે. તે અંગે રૂપાયતને નીચેની પ્રવૃત્તિ ચલાવવાનું ઠરાવ્યું છે.

- (૧) ધર્મ નળધી પુસ્તકો બહાર પાડવા
 - (૨) બધાં ધર્મોનું નાહિત્ય લેશુ કરવું.
 - (૩) બધા મંત્રો અને ધર્મશુદ્ધિઓના જીવન અને કાર્ય મળધી પુસ્તકાઓ બહાર પાડવી. અને,
 - (૪) ધર્મ, મંદુરિત અને કલાનું માનિક ચલાવવું વગેરે.
- આ સ્મારકમાળા શ્રી માણેલાલ અમૃતલાલ ગાંધીની સલાહ અને નૂચના મુજબ ચાલશે આ સ્મારકમાળા હાલ નીચની પ્રવૃત્તિથી પોતાનું કામ શરૂ કરશે. પૂ બાપુના મિદ્ધાનો ને અનુરૂપ એક માનિક ચલાવવું. જેનું નામ "આચાર્ય બાપુ" રહેશે

જપ, નહેરુ રોડ,
વીવેકાનંદે

રૂપાયતન મંત્રી,
નવીન ગાંધી.

સુભાષિત

સાત્ત્વંદ્રિયં, તાત્ સાત્ત્વં મયે તેજ, સુમયો જગ,
 પ્રાતર્વ્યાસ, નિવૃત્તિયઃ ભવતામેવ પ્રણામાન્ભિઃ ।
 યુષ્મસ્યગરોરજાત્સુવોદ્રેસ્કુરચ્ચિર્મલ-
 વાજાવાન્સમન્વોદ્રાગ્નિઃ સ્ત્રીયે વેરે વ્રત્તણિ ॥

હે મતા પૃથ્વી, હે તાત વાયુ, હે મિત્ર તેજ, હે બાન્ધવ જળ અને હે બાધ આકાશ,
 તમને બારને હાથ બેઠીને આ છે઼કો નમસ્કાર કરું છું તમારા મત્સંગને કારણે જે કાંઈ મત્કર્મનો
 ઉદય થયો, તેમથી પ્રાપ્ત થતા નિર્ભય જ્ઞાનને લીધે તમામ મોહનું જે દૂર થયું છે, અને હવે
 હું પદ્મપ્રભા કાવ્યમને માટે લીન થાઉં ૨

જગ્ગાગૃહોગ્ગતર્જા પતર્જામિવ ક્ષા
 ંયન્નમુદ્ગ્ધય મનુર્વમાત્રામ્ ।
 તેજ્જ્વિત્ત્વ દાવમમ્ભિ મયવન્તે
 સ્વયમ્ત્વયદ્ભિનો ન પુત્ર પ્રતિવત્ ॥

અયમતને વન્ધા, તેજ્જ્વિત્, દેવીશ માણુનો અન્ન આલ્યે પાતાના આળુ પળ મુખેથી જતા
 કરે છે, પશુ ભજનપશુ જેવા પુત્રુઓના પ્રવાહને વહેનો દરનારી, અન્નત મુદ્ગ હૃદયવાળી, અને
 મગધ પાછળ પાછળ રહી રક્ષણ કરતી માતા જેવી, પતિજ્ઞાનો કદાપિ ત્યાગ કરતા નથી.

વદ્યવિત્ત્વ વિ વિદ્યેત્તે
 ન વચ્ચેને ધર્મગુણઃ પ્રમાણ્મ્ ।
 મોમુલ્કયાનિ ત્વત્ત્વનો
 માય વિત્ત્વાનિ વચ્ચેત્તે ॥

ધર્મવાન માણુસને જેમ નેવા મંકટથી રિખાલ્યો હય તોયે તેનો ધર્મશુભ બુની નાખવો
 શક્ય નથી દિવેત્તે કે મગધને ઈથી વાળી રોય નોપણુ જોની જવાબ કદી નીચે જતી નથી.
 ન તો ઉપદેશ જવાની

આપુનાં પ્રિય ગીતો

[રાગ ખમાળ]

વૈષ્ણવ જન તો તેને કહીએ જો પીઠ પરાધ જાણે દે,
પરંતુ જે ઉપકાર કરે તોયે, મન અજિમાન ન આણે દે-
સકળ લોકમાં સહુને વદે, નિદા ન કરે કેની દે,
વાચ કાંઈ મન નિશ્ચય રાખે, ધનધન જનની તેની દે-
મમદષિ ને તૃષ્ણા ત્યાગી, પર ઓ જોને માત દે,
જીંહડા થકી અસત્ય ન જોલે, પરધન નવ જાણે હાથ દે-
મોહ માયા વ્યાપે નહિ જોને, દડ વૈરાગ્ય જેના મનમાં દે,
સમતામથ તાળી લાગી, મકળ તીરથ તેના તનમાં દે-
વલ્લભોણી ને કપટરહિત છે, પ્રામ ક્રોધ નિવાર્યા દે,
બળે નરમૈયો તેનું દરશન કરતા, કુળ એકોનેર તાર્યા દે-

[રાગ યાગેશી]

દિલમાં હીવો કરો રે હીવો કરો,
હારે કુલ પ્રામ ક્રોધને પરહરો, દે દિલમાં હીવો કરો.
દયા દિવેન પ્રેમ પરચાપું હીવો, મહી સુરતાની દિવેન જનાવો,
મહી પ્રમદાગ્નિને ચેનાવો રે... દિલમાં
સાચા દિલનો હીવો જ્યારે થાયે, ત્યારે અધાડ મહી મરો
પછી પ્રમદોક તો ઓળખાયો રે... દિલમાં
હીવો અણબે પ્રગટે આવે, ટાળે તિમિરના જેવો,
એને મેણે તો નીરખીને લેવો રે... દિલમાં
દાસ રણછોડ ઘર સંભાળ્યું, જડી કુંચી ને ઉઘડ્યું તાણું,
ધયું ભોમડામાં અજવાળું રે... દિલમાં

1. મોતીલાલ દલસીદાસ રમારક તરફથી
પ્રાસા અને મુદ્રક ધીરન શાધી
દલપતન" ૪૪, નવેર રોડ, વાવેપારને (૫૦)

વાપિ" ૬ લખાજી ૨૦-૪૭ મુદ્રક, નવેર રોડ, વાવેપારને..
મુદ્રકશાળ જે થકી મોજ પ્રેસ,
૧૦-૧૪, બેઠકાડસ સેન, મુબ

આરોગ્ય

જાન્યુઆરી

આપના ચિત્રો

આપના હરનારના પત્રો

આપના લેખોના લેખોમાંથી અવતરણો

આપના પ્રિય ગીતો

તે ઉપરાંત

વિદ્યાર્થી સંતો ભક્તો અને શાહીદાનાં જીવન ચિત્રો આવશે

સંપાદક :

નવીન ગાંધી

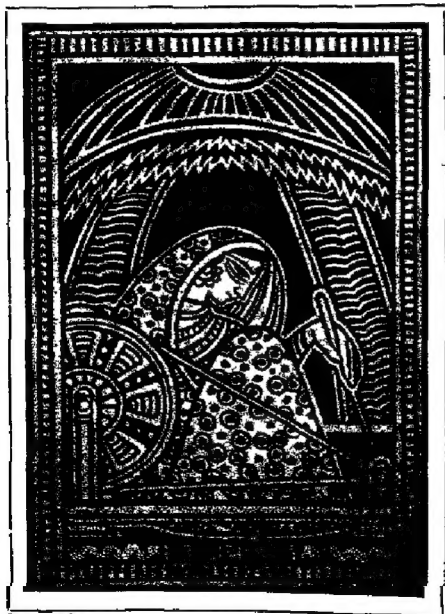
વર્ષિક લગભગ રૂપિયા ૭

ધૂંક નકલ આપ આપ

‘ સપ્તાહ ’

૪૫, નંદર રોડ, વીરપારને (૫૧)

ଆରାଜ୍ୟ

ଦିନନୁ ପ୍ରତିବିମ୍ବ]

ସଂପାଦକ

[ଧୀରେନ୍ଦ୍ର ଆଧୀ]

ନବୀନ ଆଧୀ

રૂપાયતન

(એવા અને મોદ્યનો મુખેણ ઇચ્છતી મસ્થા)

મમાડ મુખ્ય ધ્યેય અને દેશના એ છે કે જેકે જમીન પર હુપન બાધી જેમી જુલુ
ત્વા હિન્દુસ્તાનના બધા કન્ત ઉપગો હુપ ત્યા ઇજા હુયે, ત્યા સગીત હુયે, ત્યા કેળવણી
હુયે, ત્યાનુ વાતાવરણુ વિદ્યાર્થીઓની બધી મર્જનામક શક્તિને જગાડશે અને નવી પ્રવણ
આવશે અને માનીએ છીએ કે દરેક માનુષ શુષ્કિયાગી ને મકાન હોય છે પણ વાતાવરણુને
અ તર તે આગમ નથી વધી રાકતે દરેક માણુન પોતાના ગેરમા જરૂર મકાનના મેડરી તર
જે તને બરાબર કેળવણી અપાઈ હોય તો કારણુ જ બરાબર માણુનો ઇન્વેશના અંગ છે
દરમા ઈશ્વર છે પણ તે સૂત્રો પડ્યો હોય છે તેને જાણવા માટે કેઈ મેક શક્તિની
જરૂર છે તે શક્તિ કેઈ શિક્ષક ન આપી રાકે તે તો વાતાવરણુ જ આપી નકે આ
વાતાવરણુ બાપુ અને શુભવેના ગિદ્યુ અને સત્કરના મિનનરી જ દુલવી ગડે

મનુષ્યને હવન હવના માટે જેવી આનંદના નિદ્રા, સ્વા અને ગોરાડની જી
તેવી જ આનંદ્યતા, સાત્ર અને સાદુ હવન હવના માટે નાઈ પારખવાની પણ છે
જ્યા હવારે પ્રજા સ્વરૂપ વિશે છે, ટોચે પંચાયે છે ત્યાર તે પવિત્ર બને છે અને
અમાનને એક દિય સદેશ આપે છે

અમારી આકાંક્ષા, અમારો આદર્શ અમે પૂ બાપુ અને પ્ર શુભવેન ગિદ્યુ અને સ
મંગ્યા છે અને આ બનેના શિક્ષણ અને નસ્કારના મિલનમાથી જ રૂપાયતનો જન્મ વયો છે
તુકમા રૂપાયતનુ થેર દે ચક્રિની આતમશુષ્કિ જનકાનુ અને નાઈ પારખવાની
રાક્તિ કેળવવાનુ છે આ તને આનંદથી ભરી દેશે અને તેને નનુ રસાને માટે પ્રવણ માયે
અ દેનુથી રૂપાયતનમ જે ઉગ્રોએ આવે છે તેમાત્ર બનતી બધી વસ્તુ મા ઓદ્યની
રજા જો બીજાને તે ગેવા માટે આમરણુ આવશે, અને આનંદ આપશે

ગા, અમ દુનિયામા ગેવા અને ગૌર્વન મન નુ પ્રતિનિતી બને જ રૂપાયતન
એ કાનુ નક્ક સેવક છે

સાભાર સ્વીકાર

બાઈ શ્રી ત્રવેરચદમલ તા સરસાજકા તત્ત્વેથી 'રૂપાયતન' ના રૂપ પ્રકાશન પ્રમુખના ૧૫/૭/૨૧
બે મતા છે જે ભાગર સીંગીએ છીએ

શ્રી માતીલાલ દુવસીયામ ગાડી ના મનરૂપી
અમ ના ના ધોન ગાડી
'રૂપાયતન' ૪૧, હેરેશ વિનો જે (૨૧)

વાર્ષિક લગભગ રૂ. ૭૫૦ પરદેશમાં લાગુ રાત
મદ્યુગન કન્યાવાન, એસિયટ પ્રિન્ટિંગ હાઉસ
મીડી મુમ્બઈ ૨

“મારી ઉપર શુદ્ધ પ્રેમ ખતાવવાનો
સરળ કાયદો નો એજ છે કે
મારું જે કાયદું, મારી જે સેવા
જેને પસંદ પડે એ તે તેઓ
કરતા થઈ જાય” —આપીણ

સારાંજી

જેઓ મન માન આપવા ઇચ્છે
જે તેઓ મેં પ્રગત આગળ
શુદ્ધ સિદ્ધાંતોના પૂરો અમલ
કરીને જ આપી શકે —
—આપીણ

પૃષ્ઠ ૧

૧૨ માસ ૧૯૪૧

અંક ૨

વિષયસૂચિ

	પૃષ્ઠ		પૃષ્ઠ
સૂચિત	શુદ્ધિમાન મંથિત ૧	આપુના પત્રો	૧૦
આપુના પ્રિય બાળનો	૨	આપુની અભવતા	નવીન માધી ૧૫
આપુનું સાચું સ્મારક	ધીરન માધી ૩	પ્રણતા દિવસના બાળનો માળી	શ્રુ મ ૧૬
વાક્યસૂચા	૪	સૂચિતસૂચા	૧૭
બાળ, ધરનિહાસણ	અભવતી ૫	માધીમાળા	૧૮
બાળ અને વિદ્યાર્થીઓ	શિશુસભ્ય અભવતી ૭	હિંદુ પ્રતિબિંબ (ચિત્ર)	ધીરન માધી—૫૬
માધી શ્રી	શુદ્ધિમાન મંથિત ૮	બાળ (ચિત્ર)	ધીરન માધી ૧૭

સૂચિસ્ત

જીર્વમુખી ધડલા શો ભાસતો તો સ્વિ અને

મહીથી ઝરતો બાલુ ઝરો ચામત ચાતિનો

બેડો તો સિંધુકાંઠે હું જોતો પ્રશાન્ત દરખને

એને ત્યાં,

—

પ્રકાશને જ ખતા કોઈ સાપુના તેજથી ભર્યા

શિરશે બાળુ ફૂંજતો ઝગી તેજ થકી રહ્યો

અને ત્યાં હૃદયે માત્ર પોકારી ગાપીણ' રજુ

ધરુના ત્રિધુએ મૃત્યુ એના ચરણો અને

બન્ધા તરત નર્વનના શિવશાંતિ ગંગાત્રિશા

—શુદ્ધિમાન મંથિત

ભાષણ પ્રિય નિજની

(૩)

(રાગ-માંડ)

પ્રમળ જ્યોતિ તારો દાખવી

દૂર પડ્યા નિજ દામથી હું ને મેરે થન અધાર,
 મારું મૂઝે નવ મોર રજનીમાં, નિજ શિશુને સંભાળ,
 મારો જીવનપથ ઉભળ,
 હામગતો પદ રાખ તું સ્થિર મુજ, દૂર નજર છે ન જાય,
 ફર મારું જોયા લોભ લગીર ન, એક ડગલું બસ થાય,
 મારે એક ડગલું બસ થાય,
 આજ લગી રહ્યો ગવ'માં હું ને માગી મદદ ન લગાર,
 આપખણે મારું જોહને ચાલવા હામ ધરી મૂઠ આળ,
 હવે મારું તુજ આધાર,
 લાલકલ્યાં તેજથી હું લોભાયો, ને લય છતાં ધર્યો ગવ',
 વીત્યાં વર્ષોને લોપ સ્મરણથી સ્ખલન થયાં જે સર્વ,
 મારે આજ થકી નવું થવે.
 તારા પ્રભાવે નિભાવ્યો મને પ્રભુ આજ લગી પ્રેમભર,
 નિશ્ચ મને તે સ્થિર પગલેથી ચલવી પહોંચાડશે મર,
 દાખવી પ્રમળ જ્યોતિની સેર.
 કંઈમજામ કળાકલરેલી, ને ગિરિવર કેરી કરાડ,
 દસમસતા જળ કેરા પ્રવાહો, સર્વ વરાવી કૃપાળ,
 મને પહોંચાડશે નિજદ્વાર.
 રજની જશે ને પ્રભાત ઊજળશે, ને સિમત કરશે પ્રમાળ,
 દિવ્યગણનાં વદન અનોદર મારે હૃદય વસ્યાં ચિરકાળ,
 જે મેં ખોયા હતાં ક્ષણવાર.

બાપુનું સાચું સમારક

ધીરેન માધી

બાપુ મયા જામગીયામાં અને રિંગિયામાં અજલિઓના ધોધ વહી ગયો બધાં બધાં જાન્ય અજલિઓ આપી પણ બાપુની સાચી અન્યતા ક્યાં છુપાઈ છે તે તો ફક્ત એક રાજકોટ રાષ્ટ્રીય શાળામાં ઉત્સાહ ફેલાયે વર્ષોથી અનાસક્ત રહી રહેલો ફરવી રહેના પૂજ્ય નારણદાસભાઈ ખતાવી રવા છે કે ૩૦ મી તારીએ રાજકોટ હતો ૩૧ મીની સવારની પ્રાર્થનામાં તેઓ જે ચોક્કસ કબજો બાપુને અજલિ આપના મોઢામાં તે મારા કાનમાં ઝુલ્યા કરે છે તે યુગરવ કાનમાં ન રહી પણ આખા શરીરમાં આવી ગયો ૧લીએ યુર્લ આલ્યો ફૂનમાં એ કામે ઉપવા દેતો ન હતો વિચારો પર વિચારો આપ્યે જતા હતા પૂજ્ય બાપુ જાને તાનજીથી નીકળે મોટો થયો તેમની જાને બપોરે, સંસ્કાર શીશા, અત્યારે તે બહુતર અને સંસ્કારના શા ઉપયોગ ? ખૂબ વિચારતા વિચારતા મનજી કાકાકુ ને અંખ મગી પણ શરીરની અંદર એક બીજા એવી કાલિ છુપાયેલી છે કે જે વિચારમાં આપણે સુતા હોઈએ તે સ્વપ્નદાસ આપણે તેલ તાદરસ ફાંન કરી સ્કાઈએ છીએ કે તે સ્વપ્ન જોવા સાચો પણ માઠીએ એક માગી કે શુ થયુ પણ કાઠીયા ભાઈ. સ્વપ્ન અંગેય મર્ધ મયુ પણ કાંઈક આકારો મુકત ગયુ

બાપુનું સાચું સમારક શુ હોઈ શકે ? કેવી રીતે મર્ધ શકે ? તે માટે શુ કરવું ? શુ ફક્ત બોલુ કરી અજ પૂતળાં હોવા કરવા ? વિદ્યાર્થીઓ અને અધ્યાપયો સ્થાપય ? સિનાનેમો કેલરવવા ? હા જરૂર આ બધુ થઈ શકે પણ તે ઉપરાંતેલા પેસાથી નહિ પણ રીટિયે કમીન તેની મનુગીમાંથી ને તે જલુ કરો કેની મનુગીમાંથી નહિએ હમર જે હમર ધનધનિ ઓના પેસાથી જો ફક્ત કરેલા કાળાખગરના અજકય અને તેમાંથી પેલા કરેલા પેસાથી આ સમારક ઉજુ થયો તો તે સમારકમાં પવિત્રતા અને કિંદલા જીવનનો

પડવો નહિ પડે તેમાં જીવતા નહિ આવે અને જાવ છે કે આપણે બાપુને જેમ જીવતા પણ ન ઓળખી શક્યા તેમ મરતા પણ નહિ ઓળખી શકીએ

આપણે બાપુના મુઠ્ઠા અને સિદ્ધિતાને પૂતળા અને સરસાઓ ખેલીને તેમાં ભરી ન દઈએ પણ આપણા જીવનમાં ઉતારીએ તે માટે પ્રયત્નશીલ બનીએ બન્યુત રહીએ શામ, કૃષ્ણ શુદ્ધ મહાવીર હિંદુ વગેરે મહાન અદ્ભુતોના જ પ મુલ્કીની વાને સાચ છે ત્યારે આપણે ઇશ્વરી અવતારો અને આ શા જ એ મુલ્કો અને સંસ્કારો ધરાવી શકે એમ કહી અગ્રજ જાએ છીએ તેઓને પૂછને, પુલો ચડવાને સતોષ અનુભવી લઈએ છીએ, ધન્ય બન્યાને સંતોષ મળી લઈએ છીએ પણ બાપુએ આપણને ખતાવી આપ્યુ કે ફરક માલુસ પેતાના જીવનને ઉમે લઈ જઈ દેવી જીવન ખતાવી શકે છે હિન્દુ-ધર્મના એક અર્થવાહી થઈને બાપુ પેતાના જીવનમાં જેમને હાક મુકી લઈ મધ્ય એ કાળ તે હોઈમ્ નહુ ઈશ્વર થુ” આપણે કાલે ઈશ્વર ન બનીએ પણ તેના બાળક થવાનો પ્રયત્ન પણ ન કરી શકીએ !

બાપુના સાચા સમારકની આ ચોળના છે જેઓને આ ચોળના રૂએ તેઓ આ ચોળનાનો વેગથી પ્રચાર કરે અને અમરમાં ખૂ

• એક વર્ષ સુધી ૧૬૦ તાર રોજ કાલિ અને વચ્ચે પરત્વે સ્વપ્નવર્ણી બને

આ સુતર અથવા સુતરની કિંમત દેશના માધી સમારક ફરમાયા આપે

આ ચોળનામાં હમરો, સામે દિ-દવતીઓ જાય લે તો બાપુનો અદ્ભુત કેટલી કાલિ પામશે એની કલ્પના થઈ શકે છે બરી ? તેથી બધાં બધાં બહેનોને નત્ર નિનતિ ૩૩ કે આ ચોળનામાં પ્રેમ પૂર્વક જાય લે. જેઓ આમાં જાય લેવા હરજા

બાવા ધરનીદાસજી

(ખિદાર આરથી સદી)

‘અસ્વાસી’

આ વિભાગમાં વિદ્યાના સતો, ભક્તો અને શહીદાની જીવનમાથા આવરી જીવનમાં એકવાર એક વાત આવી બધા છે જ્યારે મનુષ્ય પૈતાના જીવનને ઈશ્વર સહને આવરી પેઢીને જીવનમત્ર આપતો જાય છે. આવી પળો બધા મનુષ્યોને એકવાર તો આવે છે. પણ તે પળને જીવનપ્રવાની શક્તિ અને હિંમત જોઈએ

—ધી, માધી.

ખિદરના મંત્રી ન મહાના જમીનદારના દિવાન

—હાલેન યોદિસમા મારી પર મેઘ છે આજુબાજુ ચોપડા અને કામગ પત્રોને પછરો પડ્યો છે નજીકમાં પછીનો સોરો પડ્યો છે દિવાન સાહેબ કમગ લખી રહ્યા છે લખના લખતા જરા ચાડી મવા એટલે કલમ કાનમાં ખોસીને આસમ લેવા માટે હાથ પગ પસારે છે પછી પીચાડી છત્તા સદા પસે પડેલો સોરો ઉપાડે છે પછી ખાલામાં ફેલાવે બહારે ચોપડા પર દોળાઈ જાય છે તે વખતે દિવાન સાહેબને મધિક-મંત્રી ન મહાના જમીનદાર-આદિ સર્માં હાજર થાય છે મોવડા પર પાછી ટ્રામવેડ નોંધ કોષમાં આવી જઈ એલ્યા ‘આ તમે શુ કવું ? બહુ સત્યાનાથ વાળુ’

દિવાન સાહેબ કાંઈ જવાબી આખેમાં આવડી સચે ઉત્તર આપે છે ‘સાહેબ જમજમજના કપડામાં આવે લાગી મમ દત્તી તે જોઈએ મે સગમતા કપડા પર પાછી ગળા દીધું’

જમીનદાર આ સાજળી વધારે મીઠાયા અને

એલ્યા ‘નીકળી જાઓ આજથી તમને મારી નોકરી મારી મુકત કરવામાં આવે છે’

વિાન સાહેબે હાથ નેડી માણ નમાવીને પ્રભુ મ કર્યા અધિસમાથી બહાર નીકળતા નીકળતા એમને કાનમાં કાંઈ કાંઈ કહેતું હોય એમ આભાસ થયો કે જગત છુટ્યા આજથી તુ મારી નોકરીમાં દાખલ થઈ ગયો કે જુ જાણે ત્યાર પછી એમના દિલમાં એવો વેરજ આવી ગયો કે પરખાર ઈડી સ્થૂંસતોનો સતજજ કરવા આજ ત્યાર પછી એ જણ વરસ સુધી કાંઈએ મળી આવમાં દિવાનસાહેબને જોયા નહી

એક દિવસ એવિતા એ ગામમાં એક સાધુના વેવમાં એક મલુસ જોવામાં આવ્યો એ માતો દત્તે

‘મ આસિક મહાપુત્ર તુ હરસા,
એગર તોહિ જહુન ખહુર-સા
દેહ, દિવાર દિલાસા પૂરી,
નાતર બળ બિનસિ બરુ દેહી ॥’

બાપુ અને વિદ્યાર્થીઓ

કિશોરલાલ ધ મરાઠવાળા

જન્મ—સ ૧૬૭૪ સિયાળો કે વસત

સ્થળ—ચિકા માટેના સૂપરમાનુ એક

બૃપતરાવબાઇ

સાકળમ દલાઇ

‘કાકાસાહેબ’

નરહરિબાઇ

નરહરિબાઇ

બધા ઠીક છે

વિદ્યાર્થીઓ—ચિરધારી, પ્રીતમલાલ નીચકડ
કલિલાલ કાવરલાલ, કેશુ કૃષ્ણ રાધા, રૂખી કાકર
વગેરે—

ચિકાકો—સાકળમ દલાઇ, કાકાસાહેબ નરહરિ
બાઇ, કિશોરલાલ બૃપતરાવ વગેરે—

બાપુ વિદ્યાર્થીઓના વર્ગ નોનાતથા નેમની સાથે વાલે
કરવા બાબત છે એક સદાચી વેપર બાપુ સિદ્ધિનેની વચ્ચે
બેસા છે વિદ્યાર્થીઓ કારખાખ બેસા છે થોડો મલો
વિનંત કયા બાઇ

બાપુ—વાર, ત્યારે હવે કુ તમને એક સવાલ
પૂછુ ચિકાકાઓ તમને સૌથી વધારે સારા કયા
ભાગે છે? (ચિરધારી કાકરબાઇ કાંઈ બોલતા નથી,
કેટલાક હસે છે, કેટલાક કહેવાતા ભાગે છે) કેમ કે
ચિકાકાની બીક ભાગે છે? કારણ ભાગે છે? બોલવાની
તમારામાં કિંમત હોવી જોઈએ. પણ ન હોય એ
સમજી શકે છું તો તમારે અને લખીને બાપુ
જોઈએ તમારી પાડી પર તમને ને ચિકાકા સારામાં
સારા ભાગતા હોય તેનું નામ લખી બાપુ, (વિદ્યાર્થીઓ
પાડી ઊઠ્યા છે, ચેડીવાર સંકલ્પથી જોઈ
રહે છે એક બે લખવા મડિ છે એક પછી એક
પાડી બાપુને બાપવામાં આવે છે બાપુ વાંચતા
બાપ છે અને ઠીક કરતા બાપ છે) બધા સારા
છે વાદ બા તો બાળકનો બચાવ ન કહેવાય, એ
તો પ્રીતનો બચાવ થયો પોત પોતાના વિષયમાં સૌ
સારા છે—બાપો એનો એટલે કાઢ

—ઠીક છે એટલે કેઈ બધું સત નથી એમ ?

(બાપ બધી પાડીઓ જોઈ બાપ છે)
ઠીક, નરહરિબાઇને સૌથી વધારે મન મળ્યા છે
બરાબર છે

વાર, ત્યારે હવે સૌથી ખરાબ સિમકનું નામ
કેણ બાપરી? (ચિકાકાએ મજબૂત છે બધા સારા
છે ખરાબ કાંઈ નથી વગેરે) એમ કહી દેય ?

બધા કંઈ સારા હોય ? ને તમને ખરાબ લાગતા
હોય તેનું નામ તમારે બાપી હેતુ જોઈએ માનો
બોલશો કે પાડી પર લખવાનું કહું ?

(ચેડીવાર કિમત કરી કાકર બોલી હડે છે
કિશોરલાલબાઇ બધાં હસે છે કાંઈ કહે છે, ના ના
બોલી શકે.)

કિશોરલાલબાઇ કેમ, એ સી રીતે ખરાબ છે ?

શકર—અમને વર્ગમાં શુદ્ધ વત કરવા નથી
હેતુ ? (બધાં બાળકાદ હસે છે)

બાપુ—એ તો ક્યારે દેય ? અને વર્ગની બહાર
જાઓ ત્યારે વાતો કરવા દે છે ખરા ?

શકર—વર્ગ બહાર તો વાતો કરવા દે

બાપુ—ત્યારે તો એ ચેડા ખરાબ કહેવાય કુ
તે હમણુ કે તમે એક વર્ગમાંથી બીજા વર્ગમાં ઘેરો
ત્યારે પણ વાતો ન કરો.

નરહરિબાઇ
સી બાપ

કિશોરલાલ
‘નરહરિબાઇ’

શકર—ત્યારે અમને એક બીજાની જોડે
જુ બ નહિ ?

બાપુ-ભણવાના સમય સિવાય કોઈ બીજો વખત
વાતો કરવાનો મળતો જ નથી.

શંકર-પણ અમને વર્ગમાં કંઈ યાદ આવે તે
આમારે તરત કહેવું હોય, તે ન કહીએ તે બૂલી
જાય.

બાપુ-તો પછી વર્ગમાં પાઠો કેમ આવે ?

શંકર-ઘોડી તો કરવા દેવી જોઈએ.

બાપુ-શંકર કહે છે તે બીજા કોને ખરૂં લાગે
છે ? શંકરના મતના હોય તે હાથ ઉઠા કરો.

(કોઈ હાથ ઉઠા કરતું નથી.)

રુખી કે પુરુષોત્તમ-નથી બોલવા દેતા એ ખરૂં,
પણ જે મુદ્દલ ન બોલે તેને ૨૦ ગુણ આપે છે !
(બધા હસે છે)

બાપુ-એહોહો ! ૨૦ ગુણ આટલે નથી બોલવા
દેતા તેની દરકત નહિ એમ ?

એજ-ના, તેમાં આમારા પાઠો પણ વધારે
તૈયાર થાય છે.

બાપુ-ત્યારે કિશોરલાલ કહે છે તે બરાબર છે
ને ?

એજ-બરાબર છે, પણ કાંઈવાર મમતું તો
નથી.

બાપુ-હીક, ત્યારે આપણે એટલા કારણસર કંઈ
કિશોરલાલને કાઢી ન મૂકી શકીએ. એક કક્ક શિક્ષક
હોય તો તમને નરમ શિક્ષકની કિંમત પણ માલમ
પડે ને ?

હવે બીજો મંત્ર પૂછું છું તેના તમે બધા
વિચાર કરીને જવાબ આપજો, કોણ વિદ્યાર્થી સૌંદર્ય
ધારે જ્ઞાન મેળવે ? (ઘોડીનાર પછી એક એક-
વાળ મેળવે છે)

૧ લો-સુદ્ધિમાન હોય તે.

૨ જો-જોની રમરશ્ચયકિત સારી હોય તે

૩ જો-બહુ મહેનત કરે તે.

૪ જો-વર્ગમાં વાતો ન કરે તે

બાપુ-વાહ, આતો હમણાની વાતમાંથી તે
શોધું લાગે છે. પછીનું ?

૫ જો-વર્ગમાં ધ્યાન આપે તે.

૬ જો-વહેવો બહુ વાંચવા બેસે તે

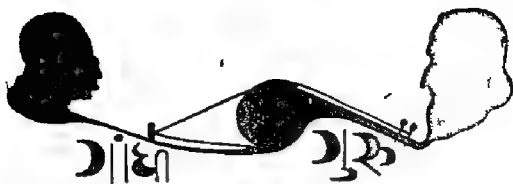
૭ જો-વાંચતી વખતે રમત ન કરે તે

બાપુ-તમારા બધાંના ઉત્તર તો ઠીક છે, પણ
હજી મેં ધાર્યો છે તે ઉત્તર કોઈ એ નથી આપ્યો
(બીજા બે ત્રણના ઉત્તર ઉપરના જેવાજ આવે છે)

નીલકંઠ-જેનામાં વિનય હોય તે.

બાપુ-(મસજ થઈ) સાવ સાચું. બહુ સારો
ઉત્તર આપ્યો. હું કહેવા જતો હતો કે જે શિક્ષકની
પ્રીતિ સંપાદન કરે તે આમાં સાફ શિક્ષણ મેળવે,
વિનયી હોય તેની ઉપર શિક્ષકની પ્રીતિ થાય જ
એટલે તે બહુ સારો ઉત્તર આપ્યો, પણ તારો ઉત્તર
પૂરો નથી. વિનય સાથે ઉલોમ પણ જોઈએ. એટલે
વિનયી અને ઉલોમી હોય તે શિક્ષકની પ્રીતિ સંપાદન
કરે અને વધારેમાં વધારે જ્ઞાન મેળવે.

(સ્મૃતિ પરથી) /સ્મૃતિપ્રતિ અગ્રજોદયમાંથી)

ગુરુદયાલ મહિયક

ગાંધીજી સોનેરી જીવનમાં બધેથી ભગવદ્ગીતા દના ગુરુએ ઉપનિષદોની સચિત્ર આણતિ દતા. એક ધર્મનો પાસઃ બીજો સૌંદર્યનો પલ્લુ બને જ સાથે નોકો જીવદાનુદા પૂણ્ણ થા એક જ સ્વપના મહિરમાં ઉપાસન કરતા.

ગાંધીજીએ સેવણ સંગીત રચિયાત્રી ધુનની સાથે આપુ ગુરુએ પેતાણ જીવન સંગીતની સેવામાં ખડ્યું. એકે મનુષ્ય જાતિના કુખી દિલને દિલસો આપ્યો બીજાએ મનુષ્યન અક્રમાને બનાવ આપ્યો. પલ્લુ બને એક જ સથે પ્રેમન મેહિત કુશળમાં ર્થા

ગાંધીજીએ નીતિના બનાવ માર્ગે ચલતા ચાલતા પ્રનને સ્વસો લીધો. ગુરુએ પ્રેમની દબરીમાં બનાવી નુવ કપુ અને પ્રજાના દિલનો ગુમ માર્ગ મેળવ્યો

એકે કમળમાં ને વિજળીનુ બાણ છે એના પર પ્યાન ધડુ બીજાએ વિજળીના બદ્મા ને કમળ છે તેના પર પલ્લ બનેથે સ્વપના મે બાનુ ને છે-મડુ અને ર નમ્ર અને શક્તિશાળી એનુ રાન મેળવ્યુ

ગાંધીજીની નજરમાં આ જગત પ્રખુની એક અદિસ દની ગુરુદેવને મારે જગત ભગવાનનો એક બચીયો દતો. પલ્લુ બનેથે અવિરત કામમાં જીવન માળુ એકનુ કામ દવુ આનદમય કરવાનુ બીજાનુ કામ દવુ આનદ ઉપમ કરવનુ

ગાંધીજી એમ ચનતા કે બજિગત સમસ્થા એ જગતની સમસ્થા છે ગુરુદેવ એમ માનવા કે જગત સમસ્થા એ બજિગત સમસ્થા છે પલ્લુ બને જાણવા કે જીવન એક સીધી લીની નથી પલ્લુ વડુસ છે

એકે એમ પાણુ જીવન એ સજેમરમરનો રચણ દવ છે બીજાએ એમ ધડુ જીવન એ પ્રેમ અભિ સાર છે એટલે ગંધીજીએ તે અણધાર દબાઈથી મુર્તિકારની નેમ એમ સુદર મુર્તિ ધરી બીજાએ પુલો લીસથ અને પેતાની પ્રિયાની વેણમાં કલ્પનામાં પલ્લુ બનેથે જીવનને સ્વીકાયુ એકે સેવક રપે બીજાએ સંગીતી ર તરીકે એકે દારી રપે બીજાએ કુમારી રપે.

એવી રીતે ગંધીજી અને ગુરુદેવ બને પ્રજાના દિલના બાવચા ઉમ્મલ ને દિવ માનવ દિલ છે એટલે તેઓની જીવનની દેરમ અચર રહેશે. એમ ભગવાન અચર છે

આ પુ ના પ ત્રો

રાષ્ટ્રીયશાળા રાજકોટ

તા. ૧૬-૨-૪૮

૧૨. ભાઈ નવીન,

૫. આપુએ ૩૨ ની સાક્ષમાં ૫૨૫૬ જેલમાં હરિજન ને હિન્દુ સમાજથી અલગ ગણવાના સરકારના પગલાને અટકાવવા અનુચિત આદ્રી પોતાનો દેહ હોંઠામાં ઝુકેલ, તે દિવસે આશ્રમવાસીઓને ૧૨ પત્રો લખેલ તેમાં મારા ઉપરનો મુખ્ય પત્ર "પ્રારાધ્યાપુ"ના અંક માટે, મોકલ્યું છું.

સિ. કાકાના આશીષ,

૫૨૫૬-મંદિર

તા. ૧૮-૮-૩૨.

ચિ. નારણદાસ,

હમણાં બે વાચ્યા છે, મૌન લીધું છે. રોટી ખાખત તમારો કામગીર મળ્યો છે. સાપ્તાહિક ટપાલ તો મળી જ છે. તમે લખો છો તેમ ઇશ્વરની કળા અકળ છે. હું તો મનુષ્ય છું કે તે જેમ નવાની રહ્યો છે તેમ નાચું છું. એટલે કશી બોલો મન ઉપર નથી લાગતો. એમજ છેવટની પરીક્ષામાં પસાર થઈ તો જેમ તે રાખશે તેમ-રહીશું. હું ઇચ્છું છું કે ત્યાં બધાં ખાત લગી ઉલ્લાસિત જ રહે ને નિપત કર્મોમાં વધારે પડેલાઓ રહે, વિવહળ ન બને. કાલે શું ખબર આવશે તેના વિચાર ન કરે. જે બનવાનું હોય તેને સાર તૈયાર રહે. એમ રહેવાનો ધારીમાર્ગ એક તે, તે કાલુના કાપમાં મસ્ત રહેવું. અને કશી ખબર નથી કે મંગળવારે શું થવાનું છે. (અંગત સૂચના)

રાતના ૮-૩૦ વાગે (અંગત સૂચનાઓ)

મૌનવાર-સવારની પ્રાર્થના કરી, થોડું ફરી આશ્રમની ટપાલ લખી રહ્યો છું. લખતો જાઉં છું તેમ તે વધતી જાય છે. લખાશે તેટલી લખીશ. જેને કામગીર ન મળે તે નિરાશ ન થાય. જેની પ્રજા મોટી હોય તેના સુખનો ધે પાર નથીને દુઃખનો ધે પાર નથી. જેને કામગીર ન મળે તે જેને મળ્યો હોય તેનો દેષ ન કરતાં એમ માને કે એકને મળે તે બધાને મળ્યા બરોબર છે. આવી ત્રીણી બખતોમાંથી જે હું તું નો બેદ બૂલતા શીખશે તેજ છેવટનો બેદ બૂલી શકશે. જેને એકડો નહિ આવડે તે કશોડાના હિસાબ કદી નહિ કરી શકે. હું તો જેટલા કામગીર લખાયા તેટલા લખી અત્યારે આશ્રમની સાથે અનુસંધાન કરી રહ્યો છું, ત્યાંથી પ્રાણ સિંચી ગયો છું. ને ત્યાં આશ્રમને સિંચન કરાવી રહ્યો છું. આ વખતના ધણાખરા બધા કામગીર આ સાથે જ મોકલ્યું છું. બધાં વાંચી જાણે. આશ્રમના કાપકમની હટકાઓ એક કાલુને સાર પછુ તૂટવા ન દેતા. કોઈ વિચારમાં કે શોકમાં નજ પડે. પછુ સહુ પૂણાહુતીને સાર ચોચાત્ય મેળવવાની સતત તૈયારી કરે. મારી પોતાની ચોચાત્ય પછુ સિદ્ધ થાય ત્યારે ખરી. સોલનવું કથન સોની ટચવું છે 'તેના મૃત્યુ પહેલા કોઈ બધા કે સુખી આજી શકાય. જ નહિ.' કોને ખબર કે મારું તપ આશુરી નથી. ક્યાંક ઉડે ઉડે દેષ કે રોષ હશે, સ્વાર્થ હશે તો તે આશુરી તપ ગણવું બેદબો, અને તેથી જગતને સાર બાર રૂપ હોય. મારે વિષે નમે બધાં એટલી સાક્ષી જરૂર પડી શકશે કે, 'બે દેષાદિથી આ તત લેવાનું હોય તો તેનું તેને તો લેશ પછુ. માન ન દવું. નિર્દોષ જાણીને જ તેણે તે તત આપ્યું દવું.' આ બધું મારું લખવું અનાવશ્યક પછુ હોય, પ્રજા અત્યારે જે પરિશ્રમ કરી રહેલ છે તે ફળે ને મારા અપવાસને છેવટ લગી ન જવું પડે એમ પછુ બને એવું થાય તો ઠીક જ છે. એમ યશોજ, એવું ધારીને આ કામગીર ન લખાય. દેહ છુટશે એમ ધારીને મારે આ કામગીર લખવો થઈ છે. (અંગત સૂચનાઓ)

રાતના ૪-૧૫ વાગે મૌનવાર,

આપુના આશીર્વાદ,

સેવાગ્રામ
વર્ધા સી.પી.

સિવાગ્રામ
વરુડા-સી.પી.
૧૫-૭-૪૨

ચિ.નારેણુ દાસ,

તમારી પતિની
જીવ. દુઃખીને રમજી.
તમને જોઈતો ઉત્તર
મહારાજ. આપણને
એવો જ જાણારે ગણી
તલાંદે, માના માટે
સ્ત્રી પુરુષ જાણાએ
પુણે ને સારૂં તલાંદે
જાણો. જે દેખો નરોયે
આપણને માગાદરજો.
વધત આવળો પૂરા
સંભવજી

જાણુ
આવળો

(ધીરેન ગાધી)

“મારી ઘણી બૃધગૂંથોને અટ્ટે હું લલિત્વની પ્રત્નના રાપને પાત્ર ભાતે દેઉં, પણ રાંદિયાને સજીવન કરવાની સપદ અપવા સહ ન લભો અને અસિદ્ધ જ અપશે એવો માગે અચળ વિશ્વાસ છે એના ઉપર મર સત્ત્વેનું હું વરી જાઉં છું કેમકે રેવાને અટ્ટે અટ્ટે સનિના પ્રીતિના ને બંધુભાવના તર કલય છે અને એ સ્થળે જ, જેમ તેના નાકથી દિલની મુનાબી આવી તેમ તેનું સ્વેચ્છાપૂર્વક પૂનર્જીવન દિ દુરતાનને મુક્તિ પણ આપશે જ”

બાપુની અભયતા

(આપણી દીવાદાંડી)

નવીન ગાંધી

ધૃતિ યાદની સતેએ ક્યુ છે કે આપણે તો આ દુનિયામાં 'મુસાફરો' છીએ વાત તો આવી છે. બહો તો આપણે ચંદ્રોજ ને મારે જ છીએ પછીથી મરતા નથી, પણ આપણે દરેક પોતપોતાને ધેર જાએ છીએ પૂ. બાપુ પણ જાવા મુસાફર હતા તેઓએ તો છંદગીના દરેક સેનમાં મુસાફરી કરી લોકોને દંડોળી ભાગત કર્યા અને આખી દુનિયામાં પોતાની દયાનીમાજ પ્રકાશ ફેલાવી ધેર આવ્યા મવા.

કેટલો અડગ વારસો તેઓ મુકના મવા છે ? આવા મુસાફરો તો આજેજ દુનિયામાં કશું ને છે. દુનિયામાં આવા અને મુસાફરી શરૂ કરે તે - પહેલા તો તેઓ સત્યના ઉપાસક બની મવા આ ઉપાસના 'અભય'ના બને દિવસે દિવસે વિકસાવા લાગી અને બાપુ જેમ જેમ મુસાફરી કરતા મવા તેમ તેમ તેઓને નવા રંગો લાગ્યા. એ અમૂલ્ય રંગોને મન, વચન અને કમ'થી વણી બાપુ મુસાફરોમાં શીરમણી બન્યા.

'અભય' એ તેઓની દીવાદાંડી હતી. પણ ભોતભોતામાં શે તેઓજ હિન્દની દીવાદાંડી સમા બની મવા. બળક, છૂટક સાબરમતી, કુવાનકુવતીઓ બચાવ એ દીવાદાંડીમાંથી પ્રકાશ મેળવી જીવનમાં નવો રંગ, એક અનેક' ચેતન આપણું અને સાથે સાથે હિન્દનું ધડતર પણ શરૂ થયું.

કથાકાર તો પોતાની સર્જન શક્તિથી વિદ્યે, કવિતા રચી લોકોને પ્રેરણા આપે પણ આપણા રાષ્ટ્રપિતા તો લોકોના જીવનનું ધડતર શરૂ કરી સાચા મણસો રચ્યા, એ કેટલા મહાન વિદગાર હોવા જોઈએ !

પરંતુ મહાભૂતો બોનેતુ બાપુનું સર્જન તો આજે આપણે નથી જોઈ શકતા પણ તેઓ જે અડગ વારસો મુકતા મવા છે, તેને દીવાદાંડી ગણી

એમાંથી પ્રકાશ મેળવી કાપ'માં કિતારણ તો તેઓને અભયા તો એ દીવાદાંડીમાં છે જ એ પ્રકાશના કિરણો તો સતત ચારે દિશામાં લોકોને શક્તિ અને સુખનો રસ્તો બતાવી રહ્યા છે

આપણું કેટલું સદ્ભાગ્ય છે કે એ દીવાદાંડી આપણા દેશમાં છે ને આપણે તેના વારસદાર છીએ જો એ દીવાદાંડીના પ્રકાશમાં આપણું નાવ નહીં ચલતવા આપણા બોટા અભિમાનમાં નવા પ્રકાશની સોષમાં નીકળે' તો ચોક્કસ આપણું પતન છે, અને સાથે સાથે જે પ્રકાશના કિરણોથી પ્રેરણા મેળવી આપણે આઝાદી મેળવી છે, તે આઝાદી પણ આપણા પનકારમાં મુકાવી બેસણ.

આપણા રાષ્ટ્રપિતાએ જીવનના દરેક કાપ'માં 'અભય'ને દીવાદાંડી ગણી તેમાંથી ૧૦ પ્રકાશના કિરણો રચ્યા છે આ પ્રકાશમાંથી પ્રેરણા મળે ને ચત્યવત્ વર્ષ જઈ બાપુના દર્શન કરીએ તો 'તેનું' સાથે ! !

સૌથી પહેલું કિરણ તે સત્ય પછી અહિંસા, અભય, અસ્વાદ, અસ્તેષ, અપરિમલ, અસ્પૃશ્યતા - નિવરણ, ભતમહેનત, સર્વધર્મસમભાવ, અને સ્વદેશી.

'અભય'ને અહીં મુખ્ય મધ્યુ' છે. એટલે બાપુના યન્ત્રોમાજ એ વિષે પહેલા વિચારીએ.

"અભય વિના બીજા સંપત્તિઓ ન સાંપડે. અભય વિના સત્યની સોષ કેમ થાય ? અભય વિના અહિંસાનું પાલન કેમ થાય ? " હરિનો મારગ છે યશનો નહિ કારણ કામ જોને "

સત્ય એજ હરિ, એજ રામ, એજ નારાયણ, એજ વાસુદેવ કાચર એટલે ભવભીન બીકણું, શરો એટલે ભવમુક્ત, તથાવારહિં કસેતો નહિ તથાવાર યરની સદા નથી. બીકની નિશાની છે.

અભય એટલે બાપુ ભવમાયથી મુક્તિ મેળવે. ભવ, પનમાય લૂટાવનો ભવ, કુટુંબ પરિવાર તિરેતે ભવ, રોગનો ભવ, ક્રોધપ્રહારનો ભવ, આમનો ભવ, કામનો ખેડ' જમાવનાનો ભવ, એમ ભવની વંશારણી -

જેટલી લ'ખારીએ-તેટલી લ'ખાવી શકાય. એક માત્ર મોતનો ભય જીવો એટલે બધા ભયો જીવો એમ સામાન્ય રીતે કહેવાય છે; પણ એ ખરાબ નથી લાગતું. બધા મોતનો ભય છોડે છે. છતાં નાના પ્રધારનાં દુઃખોથી નાસે છે.

કોઈ પોતે મરવા તૈયાર હોય છે, પણ સર્ગ-વહાલના વિશેષ સદન નથી કરતા. કોઈ કૃષ્ણ આ બધું જતું કરશે, દેહ જતો કરશે, પણ એકું કરેલું. ધન છોડતાં હેખતાઈ જશે. કોઈ પોતે માનેલી આખર, પ્રતિષ્ઠા સાચવવા અનેક કાળધોળાં કરવા તૈયાર થશે ને કરશે. જગતની નિહાના ભયથી કોઈ સીધા માર્ગ જાણતા છતાં લેતાં અચકાશે. સત્યની શોધ કરનાર આ બધાં ભયોને તિલાંજલિ દીધેજ છડેકા. દરિશ્વરની જેમ પાયમાલ થવાની તેનામાં તૈયારી હોવી જોઈએ. દરિશ્વરની કથા ભલે કાંઈપણ હોય, પણ આત્માથી-માનવો એ અનુભવ-છે; એટલે એ કથાની કિંમત કોઈ ઐતિહાસિક કથા કરતાં અત્યંતજીવં વધારે છે, ને આપણે સહુને સંધરવા, મનન કરવા યોગ્ય છે.

અભય મતનું સર્વથા પાલન લગભગ અશક્ય છે. ભયમાનથી મુક્તિ તો જેને આત્મસાક્ષાત્કાર થયો હોય તેજ પામી શકે. અભય અમૂલ્ય રિયતિની પરાકાષ્ઠા છે. નિશ્ચય કરવાથી, સતત પ્રયત્ન કરવાથી અને આત્મા ઉપરની શ્રદ્ધા વધવાથી અભયની માર્ગ વધી શકે છે. જે આરંભમાજ કહ્યું છે કે આપણે બાહ્ય ભયોથી મુક્તિ મેળવવી છે. અંતરમાં જે શત્રુ રહ્યા તેમનાથીતો હરીનેજ ચાલવાનું છે.

કામ ક્રોધદિનો ભય ખરા ભય છે. એને છતી લપ્તએ તો બાહ્ય ભયોનો ઉપદ્રવ એની મેજે ટળે. ભય માત્ર દેહને લપ્તને છે. દેહ ઉપરનો રાગ ટળે તો સહેજે અભય મારત થાય. આમ-વિચાર કરતાં આપણે જોઈ શકીએ છીએ કે ભયમાત્ર આપણી કલ્પનાની સૃષ્ટિ છે. પૈસામાંથી કુટુંબમાંથી, શરીરમાંથી 'મારા'પણ' શદો નાખીએ એટલે ભય ક્યાં છે !

તેન ત્યક્તેન મૃજીયાઃ એ સમયભ્યુ વચન છે. કુટુંબ, પૈસા, દેહ જેવાં ને તેવાં રહે. તેમને વિષેની આપણી કલ્પના બદલવી રહી. એ "આપણું" નથી, એ "મારું" નથી, એ ઇશ્વરનાં છે "દુ" પણ તેના છુ; "મારું" એવું આ જગતમાં કંઈ નથી. પછી મને ભય શાને વિશે હોઈ શકે? તેથી ઉપનિષદ-કારે કહ્યું, 'તેના ત્યાગ કરીને તે ભોગવ.' એટલે

આપણે તેના રખેવાળ રહીએ. તે તેની રક્ષા કરવું પૂરતી શક્તિ અને સામગ્રી આપી દેશે. આમ રંચાઈ મટીને સેવક થઈએ. ચત્યવત્ થઈને રહીએ તો સહેજે ભયમાત્ર છતીએ, સહેજે શાન્તિ મેળવીએ, સત્ય-નારાયણનાં ઇચ્છન કરીએ."

ઉપલા પાપુના વિચારો પરથી જોઈ શક્યું કે 'અભય' વિના બીજા ગુણોનો વિકાસ શક્ય નથી.

પાપુને આ સંપત્તિ સત્યની ઉપાસના કરતાં સાંપડી. ઇશ્વર ઉપરની અવિચલ શ્રદ્ધાથી તે પ્રકાશી ને છેવટની ધડી સુધી દેહનો નાશ થયો. છતાં એ પ્રકાશનો ધટવાને બદલે વધેજ ને કાલ્ય અમર રહેશે, (ચાલુ)

પ્રભુના દિલના બામનો

માળી

શુ. મ.

સરહદની જે બાલુ દલિયાર સજ્જ સૈનિક ઉભા છે. એમના દિલમાંવેર છે, આંખમાં ખુલ્લ છે.

મારો, મારો કોઈ ગેબી અવાજે—જે રાક્ષસી જતિ અતિશય લોભ અને અન્યાયના પડદાની પાછળ છુપાયેલી હતી—દુઃકારો ક્યો.

દુઃક સમયમાં બંને બાલુના બગીચાએ સમ-સામ બની ગયા.

સ્વર્ગની ચાંદીની વાડથી કોઈએ આ બપાનાં દરય લાઇ લાઇને મારે છે, કાપે છે, જોડે છે અને અગ્નિમાંથી ધનધનતા આંસુ પડવા મંડ્યા.

તમે રસ્તાની પાસે, એકવા ને અદૃશ્ય ઉભા હતા. તમારી આંખો આકાશ તરફ નાકી રહી હતી. તમે એ આંસુઓમાંથી થોડાં ઉપાડી લીધા, અને પોતાના દેશમાં એને સાચવી રાખ્યા, કારણકે ને આંસુઓ તમારી નજરમાં પ્રભુનો મનુષ્ય ભાતિ મરે પ્રેમની એક નિશાની હતી.

તમારી આત્માની તારાઓમાં અને શક્તિમાં એ આંસુઓ ભગવાનની એક બતી બતી ગયાં એ બતીની જ્યોતિષમાં સૈનિકોએ, જે કાંઈ સુધી બંધ શામ્લ હતા, જાણી લીધું કે તેઓએ પોતાના માથા પર કાંતિય દેવકે લગાડ્યું છે.

ત્યારે તે રક્ષા અને પથાતાપથી થયરી ઉડવા તરત પોતાના શરેરો જમીનમાં ખોમી દીધા અને તે જમીનપર પ્રાપ્તિતનું પાણી રેડ્યું.

સરહદની બંને બાલુના આજ ફરીથી કુશ અને સૌંદર્યથી ખીલી ઉઠ્યાં.

આ તમારુંજ કામ હતું. તમને પ્રજામ દો! હજાર વાર પ્રજામ દો! તમે પ્રજાના દિલના બામના માળી છો.

શુક્રવિના વચનિત, રાગવેન શિશુ ?
 તોડદરવને છતે એની કાંવતા રચવાની સક્ષિ
 હોય તો પછી રાગસત્તા બોલવાની બરૂ રી ?

પરેશાં પનાસિ પ્રશ્નિવિવસમારાજ્ય મહુ ॥
 પ્રવાદં કિં મેનુ ચિરસિ હૃદય । કલેશકલિસમ્ ।
 પ્રસન્ને સ્વપ્નેવ સ્વચ્છમુદિતચિત્તામણિગુણ
 વિમુક્ત મંદરજા વિમલિતવિગિ પુષ્પવિન મોતે

હે હૃદય રાજા હીને પારકાના ચિત્તોની અનેક
 રીતે આરાધના કરી તેમને પ્રસન્ન કરવા માટે તું
 શા માટે આ મદદ કરીશ તો કાલેય ખૂદ છે ? તું જે
 પોને બદરથી બ પ્રસન્ન થાય તો તારામાં ચિત્તામ-
 ણિના તુલ્યે તો હૃદય એની મેરૂ થશે, અને પછી
 તારો અન્યસકત સકલ તારી કમ ઇન્દ્રિય પરિપૂર્ણ
 નહિ કરે ?

શાંતિધનુર વચનેન શિશુ ?
 માણસમાં જે ક્ષમ હોય તો આ મરફતી
 મોટ કમલ કે બાખતરની રી બરૂ ?

મનસિ વચસિ કાયે પુષ્પપીયુષપૂર્ણાં
 ત્રિભુવનમુપચારધેણિમિ પ્રીણકન્ત ।
 પરમણ્ણપરમાણુવ પર્વતીકુલ્ય મિત્ય
 નિમ્નહરિ ચિત્તસન્ના સન્નિત ઇન્ત કિયન્ત ॥

મન, વચન અને શરીરમાં જેઓ પુષ્પપાનથી
 બરેલા છે ઉપકારની પરપરાથી તમે લોકને જેઓ
 પ્રસન્ન કરે છે અને પારકાના રાષ્ટ્ર જેવા અલ્પ
 મુલ્યને પવત જેવું મોટા કરી ખતાવી જેઓ
 પોતાના હૃદયકમળને વિકાસ આપે છે, એવા સત
 પુરુષો કોણા હશે ?

“સદ્બોધરાતઢમ્” માંથી

(૪ થા પાનાંથી આપુ)

તેથી સુકૃતે પોતાની પ્રજાને વિષે ઉપર પ્રમાણે માગણી કરીને પોતાની પ્રજાને ચેતાવાંને તેની પાસેથી કેવી આશા રાખી હતી તે જણાવ્યું, મહાજનને મીઠા કંપકા આપ્યો, કેમકે મહાજનને સુકૃતને તેની ભવન-નસાઈને સાફ કંડ દીધો હતો. સુકૃતે પોતાના દીકરાને પોતાનો મામું લેવાનું સંસર્પી એમ જણાવ્યું કે જે મામું તેણે એવેન્સના સહેરીઓને ખતાવ્યો તે તેના દીકરાને સાફ પથ્ય હતો, અને તે એટલે લગી કે જે તેઓ તે માગે ન જાય તો જાણે તેઓ કંડને ચોગ્ય ગણ્યાય."

૨૬-૨-૩૨

(૨)

"પૂર્વ જન્મ મૃત્યુ વ જો અર્થ કું એસાકું છું. તે વિદ્વાનની હૃદયે કસા કામનો ન હોય એમ સંભવે. પણ એનો અર્થ આત્મા અને દેહ બન્નેને સાફ લાગુ પડાય. અમૃતિત આત્મા નથી જન્મતો નથી મરતો પણ જે તેને મરનારો માને છે તેણે તેને ફરી જન્મવાવાળો માન્યો છૂટકા કેમકે આ જન્મતમા સર્વથા નાશ કરી વસ્તુનો નથી. જડ દેહનો પણ નથી. દેહ એક રૂપ મરી બીજો રૂપે અવતરે. તેનું રૂપાંતર થયા જ ઉરવતું. દેહ ભરમ થયા પછી તેના પરમાણુ રૂપે પણ સ્થિત નહિ રહે

કેમકે પરમાણુનું પણ રૂપાંતર થવાનું છે. "પાટ પડિયા પછી નામ રૂપ જુજવાં અતે તો હેમતું હેમ હોયે."

(૩)

"કયા માત હર હાલતમે અતિ, દુઃખસે બુકિત નહીં હે ? અમર હે તો શોક કયો ?"

(૪)

"જન્મ જૌર મરણ કાલદ એક હી સિકકે હી હો વ્યાજુ નહીં હે ? એક તરફ દેખો તો મરણ જૌર દુસરી તરફ જન્મ. ઇસમેં દુઃખ કયો ? દુઃખ કયો ?"

(૫)

જે જન્મ મરણ હી પાત સહી હો તો જૌર હે તો હમ કયો મૃત્યુસે જરાબી ડરે ? મૃત્યુસે દુઃખી હોં જૌર જન્મસે ખુશ હોં પ્રમેઝ મનુષ્ય વહ સવાહ અપને સાય કરે."

(૬)

મૃત પ્રિયજનનું રમરણ કેમ કરવું ? એ વિષે ભખતા આપુ લખે છે. "મારો દહ વિશ્વાસ છે તેઓ મરતા નથી. શરીર મરે છે, પણ તેમણે રમરણ તો કાયમ રાખવાનું જ છે. તેઓના બધા શુભો આપણામા થયા શક્તિ ઉતારીને, તેઓની શુભ મરતિ અપનાવીને, અને એમાં શક્તિ કરતા રહીને, તેઓની સમાધિ પર પુલાદિ રાખી એ રમરણને વધારવા માટે. જે તેઓના શુભને ન અપનાવતા ફક્ત પુલાદિ સમાધિ પર રાખી સંતુષ્ટ રહેણ તો કું તો એને મૃતિ પૂળજ કહીશ."

(૭)

"પૃથ્વી આ વિશ્વમંડળમાં કણસમાન છે. તે કણ ઉપર આપણે દેહરૂપે તૃષ્ણ કણ છીએ આપણે એ દરમાં રહેતી કીડીને મણવા અસમર્થ છીએ કીડીનાં કરતાં નાનકડાં જંતુઓને તો આપણે જોઈ પણ શકતા વિરાટ પુરખી પાસે તો આપણે જંતુ કરતા પણ ત્રીજાં છીએ તેથી આ દેહને કણજંતુર કહેલ છે. તે અક્ષરસા બરાબર છે. મોહ મો ? તેને સાફ એક પણ જીવને આપણે દુઃખીએ ? કાચના કરતાં પણ નખગાળતો નિભાવવા સાફ ઉપમાત યાને મચાવીએ ? જો એટલે એવા દેહમાંથી જીવનું જાડી જનું. મોતનો ભય ધોને ? એની કાણુ-દૂર રાખવા કે મહાપ્રત્ય ધોને ? આ બધું ફરી ફરી વિચાર દેવથી નાનગિયાં બધાં મરણનો ભય છેડીએ, દેહમાં રહીને તે રહે ત્યાં લગી તેને એવાના કાપ પરી નાખીએ."

(શ્રી. નારણદાસભાઈ ગાંધીના સંપ્રદર્શમાંથી)

મણકા-૧લો-રેડિયો.

પૂજ્ય આપુના બધા શ્રેયોના મમજીયાથી વીરુવા પ્રાતીઓને શુ નામ આપવું ? પ્રાતીઓનો તો હારજ સુદર લાગે ને ? તો આપણે આને ગાંધીમાખા નામ આપીએ તો બોલું નહિ મણકા, આ માખા આપણે ગ્રહાધી દેવીશુ તો તેમાં આપણે સાચા સ્વરાજ્યનાં દર્શન કરી રાકશું, ગીતાના કૃષ્ણના દર્શન કરી રાકશું અને તુલસીદાસજીના રામ પણ આમાંથી જ જરૂરી રેડિયો, ગ્રહદેવી અરધુરધતા, હરિજન ઉપહાર, હિંદુમુસલમાન અંકચ પ્રાધના પ્રકાશક વગેરે આ માખાના મણકાઓ છે આ બધા મણકા આપુની દિગ્ધિ સરખા કિમતી છે. આપુ આ માખા ફેરવના જ આપણને રામરાજ્યનાં દર્શન કરાવવાના હતા. પણ એક વિનાશકય પગ આવીને એ માખા ફેરવનારો ચાલ્યો ગયો. માખા રહી ગઈ બાપુ પાછળ અર્જુનજીએ અને આંધુઓનાં ધોષમાં એ માખાને વહેવાણી ન દેતા એને આપણે ફેરવના શીખીએ એ ફેરવવા મહેનતનાં, પરમેવાના ટીપાં પાડવા રહ્યાં. મારિ ચાલો આપણે આંધુનાં ટીપાં મૂકવીને મહેનતનાં, પરમેવાનાં ટીપાં પાડીને એ માખાને ફેરવી રાખીએ

—ધી, ગાંધી.

(૧)

"રેડિયો પર એ માખા એકએક તારખા અને મારો રામ રમતો દેખાય છે અને તેમાંથી સ્વરાજ્યના દર્શન થાય છે માળીસ કરોડ હાથેએ કલિતા સ્વરના તારના સામય" ને પ્રમાવનો હું ખ્યાલ કરું છું ત્યારે મારું દિલ આનંદથી ઊભારી જાય છે. પણ તમે દસરી ને કહેશો કે, જરા દો એ વલત ! વીસ કરોડ દિન્દીઓ કાતવા મરિ, એ બનવાનું જ નથી !

પણ આ કમતા માનવનો ઈન્કાર કરીને આપણે આપણું અજાન નથી બતાવતા ? આપણી બદાની ખામી નથી સાંખત કરતા ? આપણી આખી વસ્તી માથી અર્ધાં કામગીરી સખ્યા રોજ એક કથાક કલિ, એવી અપેક્ષા રાખવામાં શું કર્યું. અસંભવિત છે ! આપણી મજબૂતિને કાળે આટલો ત્યાગ કરવાની પણ આપણી તેવારી કે સ્થિતિ ન હોય, તો આપણે તેને વિવેચના ગ્રેમથી જો વાલો ઠોકીએ છીએ, તેમાં શે અર્થ છે ? "

૨૨-૬-૧૯૪૬

(૨)

“આખી દુનિયાને માટે રેટિયાનો સંદેશો છે. પશુ જ્યાં લગી હિન્દુસ્તાન પોતે રેટિયાને પૂરેપૂરો અપનાવે નહીં, અને તેમ કરી દુનિયાની આગળ પ્રત્યક્ષ અમલી દાખવે રજૂ કરે નહીં, ત્યાં લગી એ કેમ અને ? આજે હિન્દુસ્તાને રેટિયાને પૂરેપૂરો પોતાનો કર્યો છે, એમ ન કહેવાય. એમાં ખામી રેટિયાની નથી. મને રજાબાર સંકેત નથી કે, હિન્દુસ્તાનનો બહાર આખી દુનિયાનો ઉદ્ધાર અને તેમની સલામતી રેટિયામાં રહેલી છે-હિન્દુસ્તાન યંત્રણું ગુલામ બન્યું, તો પછી દુનિયાને માટે બચાવનો આશો નથી, એક ધમ્મિક જ તેને બચાવી શકશે.”

૧૭-૧૧-૧૯૪૬

(૩)

“ગમે તેવા તોફાનમાં ગમે તેટલા લોકો કસાયા હોય, તો પશુ જેમને સાતિ પર છતખાર છે, તે રેટિયાને ને ખાદીને કેમ બૂચરી ? ખાવાનું આપણે બૂલીએ કે છોડીએ, રેટિયા થોડો જ બુલાય છે, કે છોડાય છે ?”

૧૫-૬-૧૯૪૬

(૪)

“રેટિયાનો બપોલ અર્થ કરીને મેં તેને અહિં-સાના પ્રતીક તરીકે એળખાવ્યો છે. એ પ્રતીક આજે લોકોના મનમાંથી બૂસાઇ ગયું હોય છે, નહીં તો આજે જાણ જાણ કર્યો આવી રહેલી કતલો અને એવા ખીન બનાવો જોવાનો આપણને વારો કેમ આવે ? કોઇ કોઇ વાર હું મારી જાતને પૂછું છું કે ભક્ષા, આ બધું ચરખા જયંતીની ઉજવણી સહતર બંધ કરવાને પૂરવું નથી શું ? પશુ મારા અંતરમાં જાડે જાડે એવી ઉમેદ છુપાઈ રહી છે કે રેટિયાના અસહ સંદેશને વફાદાર લોકો હજી પૂટા વેરાયેલા પડ્યા હશે.”

તા. ૧૯-૧૦-૧૯૪૭

“મારી યદ્વા રેટિયાને વિષે હતી તેવી જ છે. હું જરૂર માનું છું કે જો હિન્દુસ્તાન રેટિયા નિરંતર

મલાવવાનો ધર્મ સ્વીકારે, “પરદેશી કાપડનો ત્યાગ કરે, ખાદી પહેરે ને હમેશાં કાંતતાં ઇશ્વરની પામેથી સદાય માગે તો એટલું જ કરવાથી આપણે સ્વરાજ લઈ લઈએ.”

૨-૨-૧૯૨૨

“બધી સ્ત્રીઓ જ્યાં સુધી કાંતતી નથી થઈ ગઇ ત્યાં સુધી બધા પુરુષો પશુ જો કાંતવા નહિ લાગી જાય અને આજસમાં વખત ગુમાવશે તો આપણે ચરવાના છીએ આપણે મરણું તો છે જ પશુ ગાનપૂર્વક, પવિત્ર યજ્ઞને મરણું છે. તે માટે નિરંતર હાથમાં માગા જોઈએ; અને રેટિયાની માગા એ જ સાચી માગા છે.”

૨-૨-૧૯૨૨

(૭)

“હિન્દુસ્તાનમાં સાચાકામ દારા ખીન કોઇ પણ ઉઘોગની ખીલવણી કરવામાં આવે તે સામે મારે કશું કહેવાનું નથી, પશુ એટલું તો હું કહું જ છું કે હિન્દુસ્તાનના મુખ્ય મુખ્ય શહેરોમાં ઉર્મા થયેલા અંગતર ભડીઆરાં મારફતે દેશને રાંટમા સરને આવે પુરા પાડવા અને ધરના ચુકાનો નાશ કરવો એ જોટલી બધું કરે બૂલ તેટલી જ વનાશક બૂલ કેમ બહાર અથવા દેશની અંદર રાક્ષસી મીચી દારા ઉત્પન્ન થયેલા કાપડથી હિન્દુસ્તાનને હાંકવામાં રહેલી છે.”

તા. ૧૭-૨-૧૯૨૨

(૮)

“હું તો માનું જ છું, કે મારી સર્વ બાબ જો સિઓમાં રેટિયા એ સૌથી વધારે રચાયેલ અને કલ્પાયેલારી છે. હિન્દુસ્તાનનાં લાખો ધરના આશિષ દારિદ્રના પ્રાપ્તો ઉકેલ રેટિયાથી આવશે અને રેટિયા એ દુકાળની સામે અસરકારક વીમારૂપ છે એ મારા કથનેનું સમર્થન કરવાને અત્યારે મારી પાને પ્રુબ્બ સાબિતી છે.”

તા. ૧૫-૨-૧૯૨૨

(૯)

‘હિન્દુસ્તાનનું’ તારણ શાન્તિ વિના અસંભવ છે, કમ કે શાન્તિ વિના હિન્દુસ્તાન એક ન થાય, શાન્તિ વિના રેટિયા ન ચાલે, હિન્દુ મુસલમાન એકતા વિના ને રેટિયા વિના હિન્દુસ્તાન એક કળતું’ જ્યુ આગમ ન જમ્ સકે હિન્દુ મુસલમાન એકતા એ હિન્દુસ્તાનના પ્રાણ છે, રેટિયો થરીર છે બન્નેની જડ શાન્તિમાં રહેલી છે”

૫-૩-૧૯૨૨

(૧૦)

“જ્યાં સુધી હિન્દુસ્તાનમાં રેટિયો ચૂંકાની જેમ સર્વભાષક ન થાય ત્યાં સુધી હિન્દુસ્તાન ફરી બાબલ થય. એ હું અસંભવિત માનુ છું” ૫-૩-૧૯૨૨

‘હિન્દુસ્તાનને કેર્મ્ મફત રાખી આપે તો પણ જેમ ધરના ચૂના કાઢી નાખવા પોષાય નહિ, તેમ જ રેટિયો કાઢ્યો પોષાયો નથી, ‘ચૂનામાં કેટલી ઉપાધિ’! ધેર ધેર ચૂના, ધેર ધેર અગ્નિ એ કેટલો અનર્થ! દરેક શ્રદ્ધાધીએ સવાર પડ્યું કે ધૂમાડો જ આવે એ કેટલો અભામાર! એવી ભલભાવનારી દલીલથી ઉત્તરાર્ધ આપણે ચૂના કાઢી નાખીએ ને અમેજામ એક જ વીણીમાં રસોઇ કરી જામીએ તો? તો હિન્દુસ્તાનના આગેજા રવડે એને વિષે કોણને ખબર હાકા છે? ચૂનાને નાક અર્થદાતા નથી, એ અનર્થવાદ છે તેને અર્થશાસ્ત્રનું માન જ્યુ ન શકે” ૫-૩-૧૯૨૨

(૧૨)

“રેટિયો બાળને આપણે બૂજ ને બલિયાર વહોર્તાં છે, ચૂનો ખાળીએ તે મોત વહેરીએ રેટિયાની પુ નરથાપના કરીએ તે આપણે ફરી આપણાં અંદીયેર જેવા ઘર્ષ ગયેલાં થશે દીપાવીએ”

૫-૩-૧૯૨૨

(૧૩)

“મારો એક જ સન્દેશ છે અને તે ખાલી છે. મારા દાવમાં ખાલી મુઠો એટલે હું તમારા દાવમાં સ્વરાજ કુટી દહજ”

૧૧-૩-૧૯૨૨

(૧૪)

“જેને અહિંસાની શ્રુતિ અને હિન્દુ મુસલમાનનું સામ્વત્ત ઐક્ય જમ્જમવામાં જઘ્ઘા દરી તે હમેશ નિર્મમિતપણે-કાનસે ઘેરઘેર સત્તર કંતાય અને સૌ કાંતેન સત્તરની દાયે વલોવ ખાલી જ પહેરતા થઇ જાય તે જ મારી દૃષ્ટિએ હિન્દની કામી એકતાની અને અહિંસાની પાકી સામિતી છે એજ વસ્તુ હિન્દની નીચેચાઇને ખાલી થયેલી કરોડો પ્રભા જોડે આપણે કુટુંબભાવ સિદ્ધ કરશે. નિર્વનિષમ્મ તરીકે પ્રભા બાપી સત્તર કાંતે અને ધમ્મ તેમજ પૂળ ભાવની લાગણીથી ખાલીને ઉપયોગ કરે એમથી જ હિન્દની કામો વચ્ચેના અનુદ એકપની ભાવના સ્ફુરશે અને દેશમાં તમ્બુ લોકી ભરાશે. આટલું બીજું કશાથી પણ નહિ ઘર્ષ સકે

તા ૧૨-૩-૧૯૨૨

(૧૫)

‘હિન્દુમુસલમાનની એકતા વગર સ્વરાજ સંભવતું નથી અને અહિંસા વગર તે એકતા ઠકવી મુરડેલ છે. પરસ્પર વિશ્વાસ રાખીએ, એકબીજાનું સંખિએ, ત્યારે જ સ્વરાજનું વાતાવરણ સંભવે. આ વાતાવરણ રેટિયાથી જ પેદા થઇ શકે, રેટિયાથી જ તે હદ થઇ શકે.”

૧૯-૩-૧૯૨૨

(૧૬)

“રેટિયાથી હિન્દુસ્તાનની આર્થિક સ્વતંત્રતા પ્રાપ્ત કરી શકાયો. આર્થિક સ્વતંત્રતા નહિ આવે ત્યાંસુધી સ્વરાજ આપણે જોગવી નથી શકવાના.”

૨૦-૧-૧૯૨૩

(૧૭)

“હું તમને રેટિયાની એટ કરું છું અને ક્યયુ છું કે તમારું હિન્દુસ્તાનની આર્થિક કુદશાનો ઉકેલ રહેલો છે”

૨૨-૧-૧૯૨૩

(૧૮)

‘હિન્દુસ્તાન દાવથી જડું તે આપણે રેટિયાને ત્યાગ કર્યો તેથી જ. હિન્દુસ્તાનમાં સત્તર કાંતવું એ

એક જુદો ધર્મો નહોતો. દરેક વર્ગની પ્રત્યેક સ્ત્રી સ્વતંત્ર કાંતતી કેટલાક પુરુષો પણ કાંતતા. દાઝના મલમલનું સ્વતંત્ર કાંદનાર પુરુષો હતા. પણ એ તો મેં થોડા ધર્માધારીની વાત કરી. સામાન્ય રીતે કાંતવું એ ધર્મો નહિ પણ કર્તવ્ય ગણાતું, ધર્મ મનાતો. કાંતવાનું હિન્દુસ્તાનમાં ચાલુ હતું ત્યાં સુધી હિન્દુસ્તાન આખા હતું, સમૃદ્ધ હતું.”

૨૦-૧-૧૯૨૧

(૧૯)

“મારો સ્વદેશીધર્મ એ છે કે દરેક ગ્રામ્ય પોતાની જરૂરીયાતની ચીજો પોતે જ પેદા કરી લે આ પ્રાચીન પ્રધાને જો આપણે પાછી લાવી શકીએ તો આ હિન્દુસ્તાનની ઉપર કોઈ કુદૃષ્ટિ નાખી શક નાર નથી”

૨૦-૧-૧૯૨૧

(૨૦)

“આપણે લેકેશાપરનું કાપડ અહીં આવડું અટકશે ત્યારે જ હિન્દમાં સ્વતંત્રતાને પાપો ન પાપો સમજાશે. વળી એમ નહિ માનતા કે લેકેશાપરની જગા જાપાનને આપીને તમે ધારણ પાર પાડી શકશો આપણી સુકિત રેટિયામાં છે. દરેક ધરમા રેટિયો લાખ થવાની જરૂર છે. આપણે જો દેશનો એક એક માણસ-સ્ત્રી, પુરુષ અને બાળક-કંઈકને કંઈક વખત કાંતવામાં આપવાનું વ્રત લઈ લે તો જોતજોતામાં આપણે દેશનું અંગ લોકવા બીજા ઉપર આધાર રાખતા બધું યઈ જઈ સાક કરોડ રૂપિયા રેશને માટે બચાવી લઈ શકીએ.”

૨૦-૧-૧૯૨૧

(૨૧)

“આ સુધી હિન્દુસ્તાનના દરેક પુરુષ, સ્ત્રી અને બાળક કાંતતા નહિ યઈ જાય ત્યાં સુધી વિદેશી કાપડ અને વિદેશી વસ્તુઓનો સંપર્ક બહિષ્કાર અસંભવિત છે.”

૧-૨-૧૯૨૧

(૨૨)

“જેને આજથી તેર વરસ ઉપર આ મત્રની સ્તુતિ થઈ, ત્યાર પછી તે ઉપર બાધેલા સિદ્ધાંતો માધી મેળવેલી શ્રદ્ધામાંથી જેને આજ સુધી કોઈ ક્યાની ચકલું નથી, અને જે એ દિશાએ આટલાં વરસો દરમિયાન એની શ્રદ્ધાને વધારે ૬૮ કરવામાં જ પરિણમેલા અનેક પ્રયાસો કરી ચુક્યો છે, તેની સલાહ માનજો. હિન્દની આર્થિક દશાનો જેમ જેમ દુઃખગાસ કરતો ગયો, મીસોના આલકો જોઈ જોઈનેથી મેં વાતો કરી, તેમતેમ મારી વધુ ને વધુ જ ખાતરી થતી મઠ છે કે ઘેર ઘેર રેટિયો ચાલુ કર્યા વગર આપણો ઉદ્ધાર નથી”

૧-૨-૧૯૨૧

(૨૩)

“સ્વરાજની દેહ જો કેળવણી અપાય તેવું સાધન ન હોય ત્યાં, ન હોય જમીન મહેસૂલ તેવું સાધન સુદર રેટિયો છે. જે દરેક નિશાગમાં રેટિયો ને સાગ લાખવ ત્યાં તો આપણી કેળવણી આપણે માથે ન જ પડે આજ તો આપણે બાળકોને બધો વખત રેટિયાને આપવા ઉત્સુકીએ. સ્વરાજ મળ્યા પછી પણ બાળક ઓછામાં ઓછા એક કલાક તો આપે જ. સ્વરાજની અસર દરેક ખાતામાં પડે તો જ તે સ્વરાજ. આજની કેળવણી શુભાગેને કેળવવા, નોકર બનાવવા અપાય છે સ્વરાજની કેળવણી બાળકોને જીવનમાં જ સ્વાધી બનાવવા અપાવી જોઈએ. તેથી આપણે તેઓને જરૂર કાંતવા વધુવાનું શીખવીએ. તે ઉપરાંત ધર્મો શીખવો હોય તો ભણે શીખવાય, પણ કાંતવા વધુવાનું કરવાતો હોય જોઈએ. રેટિયો એ કુદૃષ્ય યાનો વિશ્વાસ અને ગરીબની જીવન રીતે દોષો નોંધીએ તેમાં રહેલી ખરફત બીજા એક ધધામાં નથી કેમ કે એની ઉપરાંતને ખેતીના પુગવણી તરીકે રેટિયો જ બાપક પ્રગતિ દોષ યઈ બધા સુદર ન હોય, બધા લુદ્ધાર ન હોય, પન્ન બધાને કાન ને આગરનું જોઈએ ને બધા જ યાદુ પ્રગતને ખાતર અથવા પોતાની કમણીની પૂરવણી ખાતર કાને બધને અશ્વત્થ જોઈએ તેથી જ રેટિયો બાપક પ્રગતિ તરીકે અહીં એક ઉપર પ્રમાણે

ટ્રીપ કેળવણી આગળી જ ધણ બની જોઇએ
 હ તો સ્વરાજ્યમાં પહેલો કાગળ આપણી વચ્ચે
 જ આવશે. કોઈ કહેશે કેળવણીને આજે ઉચ્ચ
 નીશીખરાય આપણે ઉભરને કેળવણીનું અગ્ર
 ડાગળી જ કરી મુકીએ જોઈને પ્રજામત જોઈએ
 રજાને ધણી જાણ કે પાછળથી તેને વાદરવા
 રજાપણ જ ન રહે”

૨૭-૩-૧૯૨૧

(૨૪)

“સ્વદેશીનો પ્રચાર એટલે સત્યનો, સ્વધર્મનો ને
 રાજ્યનો પ્રચાર છે એવી મારી ખાતરી છે તેથી
 રૂઝમાં આજતી મનદાથી ન હાતા સ્વદેશીના મહાજુને
 રી અઢામણ છે કે તેઓએ સ્વદેશીનો પ્રચાર
 ત્યાં જ કરવો સ્વદેશી ચલાવતાં, રીટયો દાખલ
 તતા, ખાંડી પહેરતાં પહેરતતા જાઓ પકાય વાદ
 પાય છે”

૫-૪-૧૯૨૧

(૨૫)

જ ‘અરુ અર્ધશાસ્ત્ર રેડિયામાં છે, જે તમને
 રેસચન્ડ કા, મિલ કે રાષ્ટ્રકમલ પ્રુપરજી કદી નહિ
 ત્યાંથી થકે દિ હતી આર્થિક સ્વતંત્રતાની આ
 હરી છે”

૧૪-૪-૧૯૨૧

(૨૬)

“પણ રહેતી તરીકે હિંદુસ્તાન છુટી કે મરી તો
 કે રેડિયા પાછા જ થકે આ દેશના હરોઈ
 નોરક સીને પૂછા. તે તમને તરત જ કહેશે કે જે
 વમે હિંદુસ્તાનમાંથી રેડિયા છે તો મુકયો તે વિવસથી
 અહીં કુ ખાદરિદ થર કયું” અને આપણી બધી
 રૂકત અને સુખસપ્તિ નજર ન આખા હિંદુસ્તાનની
 રી જાત અને આમગ્રણ તો રેડિયાના આજના
 રી હોદાનુ મહાર સાનમાં સમજી ગઈ છે પ્રબને તો
 આપણામાં એ અમુલ સજ્જતી થકે પડયો છે
 ને રી મરીખ આજોતો ને શીજ રહ્યો છે અને જેટલી
 રી વિધવા બહેનો મળી છે તેમણે આ પ્રગણ

સાધીના પુનરુદ્ધારને માટે મારી આજના આગીવ
 મનેના વરસાદ વરસાળા છે રીટયાનો પુનરુદ્ધાર
 એ એક જ અમુલ કારોડે વૃષ્ટિ ચરના હિન્દીઓને
 ઊગારી લે એજ છે આ ૧૫૦૦ માર્ચ પહોળા
 વિશાળ હિન્દુસ્તાનમાં ઉઠેજો ખીડવવાની બીજ એક
 આર્થિક ચેળના આમગ્રણને દિનપ્રતિદિન વધતી
 જતી કઝાલિવતમાંથી આજે બચારી થકે એમ નથી.
 હિન્દુસ્તાન કંઈ એક સામાન્ય કદનો દેશ નથી એ
 તો એક વિશાળ ખડ છે અને હજી કતી પેઠે માપ
 કાઢે એને કારખાનાંજોલુ જાગુ કરી મુકી ચકાવ
 એમ નથી, એ વાત આપણે કદાપિ ભૂલરી ન
 જોઈએ અને આપણી પોતાની હાજતો કરતાં
 હજારોજણી વધારે પેઠા કરી લઈને તેના જોર ઉપર
 હિન્દુસ્તાન દેશને નીચોવવાની તો કાઢ પખ મોજનાને
 આપણે હતા પૂરક અમલ અને અરુરજ જ
 આગળી જોઈએ પ્રજાના અર્થ વીતના કનડાના
 આપણા આમગ્રણ અને કુપણઓમાં થેરથેર
 કપાસમાંથી કાપડ પકા કરવા પાછા ઉપોચ
 કરી દેહને સચક કરવામાં જ આજે આપણી એક
 માત્ર આશ રહી છે આમ હિન્દી પ્રજાના જીવનમાં
 રેડિયાને કુ હવા તેમજ ખોરાકના જોગી જ આવ
 રક વસ્તુ ગણુ છું”

૭-૪-૧૯૨૧

(૨૭)

“જેવી જરૂર કેળવણી આપે છે તેવી જ
 આપણે આપવા પ્રયત્ન કરીશું તો આપણે પછાત
 પડીશ આપણે તો ને આપણી પ્રજામાં કહિત
 રેડયા કળના હોઈએ તો રેડિયા એ જ એક
 રાખખણ છે રેડિયા એ કેળવણીને માટે સુવર્ણમય
 ચેળના છે શાળામાં તમે રેડિયા દાખલ કર્યો જેટલો
 શાળા સાર તમારે મિશા નહિ માનવી પડે”

૫-૫-૧૯૨૧

(૨૮)

“જો કાઢ બસનની અત્યારે પ્રજાને જરૂર હોય
 તો તે રેડિયાની છે હાર ખીતારને કુ રેડિયા અક
 મીર પ્રચાર તરીકે સચકુ છું હારના નશા કરતાં
 રેડિયાને રી કહ જોઈએ નથી જેને ને રી ચડયો

છે તે જ એની અસર જાણે છે. તદ્વાત એ છે કે એક મારે છે, બીજો જીવાડે છે.”

(૨૯) ૮-૫-૧૯૨૧

“જો આપણે માનતા હોઈએ કે સતરને તાતલે જ સ્વરાજ છે જો રેડિયોની શક્તિ વિષે આપણને પૂરા વિશ્વાસ હોય, જો આપણે માનતા હોઈએ કે હિન્દુસ્તાનની આર્થિક ઉત્તિ બીજી કોઈ પણ રીતે અસંભવિત છે, જો આપણે સમજતા હોઈએ કે કશોયે માણસો બીજા ધર્મા વિના હમેશા એછી ક્રમાણીને લીધે કરમળ રિયનિમાં રહે છે, તો આપણે મુરત સમજી લઈએ કે આપણાં પાળકોને પ્રથમ કેળવણી કેવળ કાતવાની જ આપીએ.”

૮-૫-૧૯૨૧

(૩૦)

રેડિયો પૂરેપૂરો દાખલ થયો હશે તે વખતે હિન્દુસ્તાનમાં એક પણ માણસ જૂને નહિ મરતો હોય, એટલેને કમાવા માટે લાજ લૂટાવવી પડતી નહિ હોય, તે વખતે હિન્દુસ્તાનમાં ધર્મરાજ્ય હશે, ખુદાઈ રાજ્ય હશે

૫-૬-૧૯૨૧

(૩૧)

આજે તો હિન્દુસ્તાનને દુઃ દેશને આદર્શપ થવાને લાયક બનાવી રહ્યો છું. રેડિયો એ એનું જીવતદાન છે રેડિયો દેશને નશાવરી અને જોખમની સામે બચાવ કરી રક્ષાથી દિલ્લી સામે કોઈ નજર નહિ નાંખી શકે

૩ ૭-૧૯૨૧

(૩૨)

એકની એક ક્રિયા કલાકના કલાક કરીને માણસ કદાચ એમ માની લેવાની પણ જરૂર નથી કુદરત આપી એકરાગી ધટમાળા છે સૂર્ય અન્તરકાશથી એનો એ, એકનો એક એક જ એક જ દમે જોમને તેમ-ઉગતો ને આદ્યમતો નથી છૂંદે એ સૂર્ય પોતાનું એકરાગીપણું છોડી થોડી સહન કરી લેવા કાંઈકની આડે આવશે નીકળી પડે તો ?

‘જો કામ કામમાં પણ ફેર હોય છે, કેટલાંક કામ એનાં એ કરીને તો માણસ અપાર સિદ્ધિ હાથ કરે અને અવશ્યનીય આનન્દ મળવે જીવનના આવશ્યક વ્યવસાયોમાં રહેલી એકરાગિતા તો-ઉત્સાહ દાયક અને પ્રાણપ્રેરક હોય છે, કળાકાર પોતાની કળાના સહવાસથી કદી થાકતો નથી તેજ રીતે કાતવાની ક્રિયામાં પણ જે પારગત થયો છે તે કલાકના કલાકે સુધી કશા કટાગા વગર કાંતશે અને તેમાં અપૂર્વ રસ અને આનન્દ અનુભવશે, રેડિયોના સ્વરમાં જે સંગીત બહુ છે, તેનો આનન્દ ભૂટવામાં ખરા કાતનારને વાર નથી નાગતી

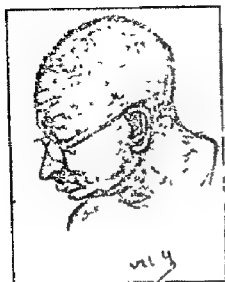
અને આમ વગર કદાચ કાંતીકાંતીને હિન્દુસ્તાન જે દિવસે સતરને તાતલે સ્વરાજને કાતી લેશે તે દિવસે એણે એમાંથી જ પોતાના એકરાગી ઉદ્ભવનું એનું આર્તિક રમારક ઉભું કયું હશે જે ચિરમાગને માટે એના ઇતિહાસમાં સૌન્દર્ય અને આનન્દના નમૂના રૂપે અમર રહેશે પણ આ બધું રેડિયો બદલે કયું જ થાય તેમ છે તેથી હિન્દુસ્તાનને માટે આજે જો કેમ ઉત્તમમાં ઉત્તમ રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ હોય તો તે સમજીને છુદ્ધિપૂર્વક રેડિયોને અપનાવવો એજ છે, એવો મારો નિશ્ચિત મત છે

૨૧-૮-૧૯૨૧

(૩૩)

સ્વદેશી એટલે રેડિયો છે રેડિયો હિન્દુસ્તાન માનના એકબની, આપણી શાંતિથી આપણા નિવમની આપણા ઉદ્યોગની, યોજના શક્તિની, આપણી વ્યાપાર શક્તિની, આપણી પરમાર્થ છુદ્ધિની ગતિને પ્રત્યેના આપણા-પ્રેમની અને આપણી ઓએની રક્ષ કરવાની આપણી પ્રજાની નિશાની છે એકલા હિંદુ રેડિયો ચલાવે છે તો હિન્દુન કાપદો થાય પણ સ્વરાજ ન મળે-આપણે મુસ્લમાન હોઈએ આપણે લોહી ઉકળતું હોય, ને વેળા આપણને રેડિયો અલવડવો નહિ મળે રેડિયો સાતિની ખૂનિ છે અને રેડિયો આપણી આશ્ચર્યકારને વિષે જે જે આપણે મનમાં પેઠી મળે છે તેને દાખવાની વસ્તુ છે તેથી રેડિયો બધાં સુધી ઘેરઘેર ન ચલે ત્યાં સુધી આપણે યાન્ત છીએ, એક છીએ એમ સામિત ન જ શક

૨૫ ૯-૧૯૨૧

ધ્યાની-બાપુ

(૩૪ ની અંક ૨)

પ્રસ્તાવના

શ્રી. કાકાસાહેબ-નરસિંહર

“ગાંધીજી જીવન મથેના ખૂબ જો આ
રૂપચિત્રમાં ચિત્રકાર વખતે અસી અભિન કળી
વાળો ॥ એમના મારે એ આપણા અભિનદનને
નવ છે અને મારે માટે તેઓ સર્વેમ પુનર્જિ-
વેનો અધિકારી છે” (અભિનવામાં)

“I hope it will be a cause to those
who are devoted to Mahatma)

Nandlal Bose

The Moods of A MAHATMA

(English Edition)

Introduction by G. Vankarachalan

“Even as mere portraits there are
as good as any so far drawn by any
master artist. For one of his age and
experience they are highly creditable
achievements. His pencil work is soft
and delicate, his lines are strong and sure.
Modelling is superb, especially where he
treats those weak expressions. As
Dharen has excellently proved a worthy
pupil of a great master, the Indian
parable Nandlal Bose.”

(From introduction)

A GLIMPSE
Into GANDHI'S SOUL
(WOOD-CUT)

પ્રસ્તાવના

શ્રી. ગુરુદયાલ મલ્હોત્ર

(૧૪૧ના ૭૨ના અહીંસા દર્શનાનના માહિ-
તના અવગમના ઉપાય થયો)

The artist has given a happy habita-
tion to his vision. It is for the beholder
to enter it and share with him the rapture
rhythm and radiance of his visualisation.
One has but to be silent in the presence
of pictures that they may speak.

(From introduction)

“આ મુદ્ર (વિચિત્ર) બાળનાં પેઢી સે રસ-
મને પહોંચી જાય છે.”

શ્રી નરસિંહર રાજા

“These Wood-Cuts have achieved
Greater Heights in interpreting
Gandhi than mere words could
ever achieve.”

‘Bharat Jyoti’

કદ ૧૧" x ૧૧" કિંમત ૩-૦-૦ દયાવ અર્થે જુ. કદ ૧૧" x ૧૪" કિંમત ૩-૮-૦ દયાવ અર્થે જુ.

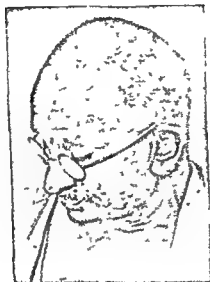
પ્રતિષ્ઠા

૧૯૪૧-૪૨ નેરો રોડ વિરોધ (૫૧) ક્રમાંક નં. ૨૪.

દર મહિનાની ૧૨ ચી તારીખે પ્રગટ થતું

આપના બાપુ

(માસિક)

દર અકાશી

બાપુના ચિત્રો

બાપુના હસ્તાક્ષરના પત્રો

બાપુના લખેલા લેખોમાંથી અવતરવો

બાપુના પ્રિય ગીતો.

તે ઉપરાંત

વિશ્વનાં સતી ભક્તો અને શહીદાનાં છવન ચિત્રો આવશે

: સંપાદક :

નવીન ગાંધી

વર્ષિક લગભગ રૂપિયા ૯, પરદેસમાં રૂપિયા સાત સાત

હુકમ નકલ દસ આના

“ રૂપવતન ”

૪૫, નંદેશ રોડ, વિનેપરવે (૫૧)

પારાજીવ

વિનય મિત્રિયા]

સપ્તાહ

[સત્તરમાર]

મળીન આ

રૂપાયતન

(સેવા અને સૌહાર્દનો સુમેળ ઇચ્છતી સંસ્થા)

અમારું મુખ્ય ધ્યેય અને કાર્યના એ છે કે એક જમીન પર કુપક્ષ બાધી બેસી જવું. ત્યાં હિન્દુસ્તાનના બધા હસ્ત ઉદ્યોગો હશે. ત્યાં કળા હશે, ત્યાં સંગીત હશે, ત્યાં કેળવણી હશે, ત્યાં વાતાવરણ નિઃસ્વર્ણિયોની બધી સર્જનાત્મક શક્તિને જગાડશે અને નવી પ્રેરણા આપશે અને માનીએ છીએ કે દરેક માણસ કૃષિશાળી ને મહાન હોય છે પણ વાતાવરણને અભાવે તે આગળ નથી વધી શકે. દરેક માણસ પોતાના ક્ષેત્રમાં જરૂર મહાનતા મેળવી શકે એ તેને બરાબર કેળવણી અપાઈ હોય તો કારણ કે બધા જ માણસો ઇવરના અંશ છે. દરેકમાં ઇશ્વર છે પણ તે સ્નેહી પડ્યો હોય છે. તેને જગાડવા માટે કેઈ એક શક્તિની જરૂર છે તે શક્તિ કોઈ શિક્ષક ન આપી શકે તે તો વાતાવરણ જ આપી શકે આ વાતાવરણ બાપુ અને ગુરુદેવના ગિરજા અને સંસ્કારનાં મિલનથી જ ઉદ્ભવી શકે.

મનુષ્યને જીવન જીવવા માટે જોઈતી આવશ્યકતા નિદ્રા, હવા અને ખોરાકની છે તેટલી જ આવશ્યકતા, સારું અને માફું જીવન જીવવા માટે મૌલિક પારખવાની પણ છે. કળા નવારે પૂર્ણ સ્વરૂપે વિકસે છે, ટોચે પહોંચે છે ત્યારે તે પવિત્ર બને છે અને સમાજને એક દિવ્ય સંદેશ આપે છે.

અમારી આકાંક્ષા, અમારો આદર્શ અને પૂ. બાપુ અને પૂ. ગુરુદેવના શિક્ષણ અને સંસ્કારમાંથી મેળવ્યાં છે, અને આ બંનેનાં શિક્ષણ અને સંસ્કારનાં મિલનમાંથી જ રૂપાયતનનો જન્મ થયો છે. દુકંમાં રૂપાયતનનું ધ્યેય દરેક વ્યક્તિની આંતરગુણિ જગાડવાનું અને સૌહાર્દ પારખવાની શક્તિ કેળવવાનું છે. આ તેને આનંદથી ભરી દેશે અને તેને નવું રચવાને માટે પ્રેરણા આપશે. આ હેતુથી રૂપાયતનમાં જે ઉદ્યોગો ચાલે છે તેમાંથી બનતી બધી વસ્તુઓમા સૌહાર્દની રેખા હશે ખીમને તે એવા માટે આમત્રણ આપશે, અને આનંદ આપશે.

કળા, આમ દુનિયામાં નેવા અને સૌહાર્દનાં આનંદનું પ્રતિનિધી બને છે. રૂપાયતન એ કળાનું નવું સેવક છે.

સાભાર સ્વીકાર

શ્રેક શ્રી પૂનર્વંદ પરશોત્તમ, ધીરજભેટલ વડે સ રાજકોટ, તરફથી 'ખારાનાપુ'ના ૫૦ માલકનાં લગભગના રૂ. ૩૦૦ અને શ્રેક શ્રી દેવજીભાઈના ધર્મપત્ની શ્રીમતિ ઝોરબેન દીડયા તરફથી 'ખારાનાપુ'ના ૩૪ માલકનાં લગભગના રૂ. ૨૦૫ મળ્યા છે જે સાબર સ્વીકારીએ છીએ.

ખારાનાપુમાંનાં સર્વ ચિત્રો અને છબીઓ કાપીરાઇથી રક્ષિત છે.

શ્રી. માતીલાલ તુલસીદાસ ગાંધી સ્મારક તરફથી પ્રકાશક અને મુદ્રક - ધીરેન ગાંધી
'રૂપાયતન' ૪૫, નંદેરકોટ, વિનેપારવે (૫૨)

વાર્ષિક લગભગ રૂ. ૭. પરદેશમાં માસ સાત, મુબંયથાન - દેનયાલાલ, એરિવન્ટ પ્રિન્ટિંગ હાઉસ નવીચાટી મુંબઈ નં. ૨.

“મારી ઉપર કુદરેમખતાવારના સરળ કાયદો તો એવો છે કે માથે જે કાપી, મારી જે સખા એને પસંદ પડ્યા હોય તે તેઓ કરતા થઈ જાય” —ગાંધીજી

“જેઓ મને માન આપવા ઇચ્છે છે તેઓ મેં પ્રજા આપના મુકેલા સહિતોના પૂરા અમલ કરીને જ આપી શકે છે” —ગાંધીજી

વર્ષ ૧

૧૨ એપ્રિલ ૧-૪૧

અંક ૩

વિષયસૂચિ

	પૃષ્ઠ		પૃષ્ઠ
બાપૂના જીવિત સ્મારક	જયપ્રકાશ નારાયણ ૨૫	એને યાદવાળો ..	નવીન ગાંધી ૩૬
બાપુના પ્રિયજનનો	૨૬	વહાલા પંખીડા	૪૨
જેવાની સાથે તેવા	વિનોબા ભાવે ૨૭	સંકલિતસુધા	૪૩
ગાંધી-ગુરુ	સુરદાસ મલિક ૨૮	જે બાપુત	૪૪
સેવાધામની યાત્રાએ	એક યાત્રાગુ ૨૯	ગાંધીમળા	૪૬
સહ સતીશ્વ	અમ્બાસી ૩૧	દિ-દિવ્ય પ્રતિબિંબ (ચિત્ર)	સાંતિકુમાર-પૂઠુ
બાપુના પત્રો	૩૩	બાપુ (ચિત્ર)	ધીરેન ગાંધી ૩૫
હસ્ત લેખ	૩૬	બાપુ (કળી)	નવીન ગાંધી ૩૭

બાપૂકા જીવિત સ્મારક

જયપ્રકાશ નારાયણ

ભાઈ નવીન ગાંધી શ્રી આગ્રહ હે છે કે મેં બાપૂકે સન્મન્ય મેં શ્રી શબ્દ વિખૂં કયા લિખૂં, સમજમે નહીં આપતા. એક બાપૂને જો કુછ કંઈયા હિસકા શુલ્કગાન માનના ઇતિહાસ સદા કરતા રહેગા - હોકિન હમ જો બાપૂકી અગાધિજન સન્તાન હે, ઈસ શુલ્કગાન સે હી ઉનકે ધોઅ નહીં બન સકતે ભારતીયો કી વહ સનાતન રીતિ રહી હે કે ઉન્હોને જહા મહાત્માઓ કી પૂજા કી હે વહા ઉનકે ઉપકેશો કી અનહેવના. આજ કે કોરિકોદિ ભારતીય હી યદિ ઈસી પ્રકાર બાપૂ શ્રી નામ લેયેકર ઓર ઈં પાત્રરકે લખ્ય મહિર બના કરે ઉનકી ગુઠી પૂજા કરે તો ઉન જૈસા અભાગા ઇતિહાસમે દેદે ન પ્રયોગ પરંતુ પ્રત્યેક ભારતીય યદિ વહ પ્રયત્ન કરે કે બાપૂકે જીવન તથા નિયાશ કો વહ સમજે ઓર ઉનકે અનુસાર અપને વૈવક્તિ તથા સામાજિક જીવનકા ગાન કરે સકે, તો ભારત સચાગકા સરનાજ બન જાય ઓર પ્રત્યેક ભારતીય બાપૂકા જીવિત સ્મારક.

એસી રીતમે બાપૂકો સમજને મેં જોલી હમારા સદાવક હોતા હે, હિસકે હમ જાણી હે. ભાઈ નવીન તથા ધીરેન ગાંધી કે ઈસ અર્થમે હમ સદા જાણી રહે ગે.

અગસ્ટ ૨૦

૪

રાગ કાદિંગમ-તીનતાન

ઉપલા લલનનો સાર પાપુના જ સંખ્યામાં તીમે પ્રમાણે છે.

મન મસ્ત હુઆ તળ કથોં બોલે ॥૧૬॥

હીરા પાથો ગાંઠ ગાંઠપાથો,
બારબાર વાડો કથોં બોલે.....૧

હલકી યી જમ થદી તરાબુ,
પુરી લામ તખ કથોં તોલે.૨

ચુરત કલારી લખ મતબારી,
મદવા પી ગર્ધ બિન તોલે.....૩

દમ પાથે માન સરોવર,
તાલ તલેયા કથોં ટોલે..... ૪

તેરા સાદિખ દે વટ માંદી,
બહાર નૈના કથોં બોલે.....૫

કહે કબીર મુનો બાર્ડ સાધો,
સાદિખ (મલ ગથે તિલ તે લે.....૬

કોઈ પણ વસ્તુ આપણને બરોબર સમજાઈ
મધ દોષ અને મધી મધ દોષ તો તેને વિષે આપણું
મન મસ્ત થયું છે એમ કહી શકાય અને જે કો
પ્રમાણે મન મસ્ત થયેલ છે એ પોતાની મળતો
ચોકર કરતો નથી પણ પોતાની મનમાં જ નિમગ્ન
ગદે છે, અને એમ જેનું મન ધન્યમાં લીન થયું
છે તે મસ્ત થયો કહેવાય અને જેને એમ થયું છે
એને પછી શું બોલવાપણું છે એમ કવિએ માયું.
બીજી ઉદાહરણ કવિએ હીંગુ' લીડું છે. જેની
મોંદે હીરા બધાથો છે એ કોઈ વાગવાગ બોલીને
જેવા નહિ કરે. એને વિશ્વાસ છે કે પોતાની ગદિમાં
હીરા છે જ અને એ વિશ્વાસ જ તેને પૂરતો સતોષ
આપે. એમ જ જેને જાગરનને વિષે વિશ્વાસ આવ્યો
છે એ પોતાનો વિશ્વાસ કદી બોલો નહિ માંદ વારંવાર
બોલતી એ અવિશ્વાસની નિશાની છે. તેથી કવિએ
કહ્યું. ધન્યરશી હીરા તને મલ્યો છે પછી
તું અવિશ્વાસ કેમ લાવે છે? અને દમ વખતો
વખત ચૂચ્યૂથ કયાં કરે છે?

જેવાની સાથે તેવા

(વિનાશ સાથે)

“તત્ત્વવારની સામે તો તત્ત્વવાર જ નોંધએ એ સિવાય ન ચાલે” એવો આપણામાંના અનેકને પહેલ પેસી ગયો છે તેનું ખરું કારણ એ છે કે આજે આપણી પાસે તત્ત્વવાર નથી ધણીવાર જે યોગ્ય આપણી પાસે નથી હોતી તેની કિંમત આપણે ધણી વધારે આપીએ છીએ આજે આપણી પક્ષે એ જ હજારો છે વારંવાર આપણું મનમાં તત્ત્વવારની યાદ હોય છે તેની કિંમત છે જ કારણ કે આપણું મનમાં જ તત્ત્વવાર પડી હોત તો આપણું મનમાં તત્ત્વવારનો આટલો મોહ ન હોત. મનમાં હોત તો મોહ કેમ ન હોત ? તેનો જવાબ એટલો જ કે આપણે ખૂબ મુશ્કેલી વાત સમજી ગયા હોય ‘તત્ત્વવારની સામે તો તત્ત્વવાર જ નોંધએ એ વાત જો આપણા કોઈ પુરુષના કાન પર પડી હોય તો ખરેખર તેઓ ખૂબ હસત કારણ કે તેઓ સૂઝના પાઠો અનુભવી હતા, કેમ કારણ તે તેઓ સમજતા હતા. તેઓ આપણને સહેલાઈથી સમજાવી શક્યા હોત કે, ક્યારે, તત્ત્વવારની સામે તત્ત્વવાર ન હોય પણ હાલ હોય.”

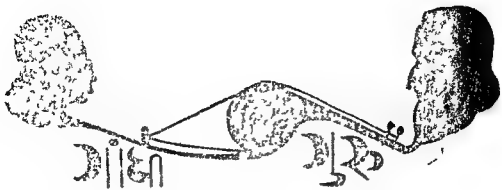
આજે આપણે ‘જેવાની સાથે તેવા’ ચવાની વાત કરીએ છીએ પણ તેનો અર્થ આજેજ સમજતા હઈશું ‘જેવાની સાથે તેવા’ થવાનો અર્થ એટલો જ કે દુરમનની તત્ત્વવાર એટલી મજબૂત, તેટલી જ આપણી હાલ પણ મજબૂત હોવી જોઈએ. તત્ત્વવારની સામે તત્ત્વવાર ઉગ્રામતી એ મૂર્ખાઈ છે તત્ત્વવારની સામે તો હાન જ લઈ તત્ત્વવારવાળા કરતાં હજારગણુ ખરા જો એણે હોય તો કામ ન આવે દુરમનના પડાઉમના જો પાંચ થીર ચુસ્તો બંને હોય તો આપણું જવાબમાં પાંચ થીરથી એણે એમ તો ન જ હોવાં થઈ

શિક્ષકને વિદ્યાર્થીના અચાનક સાથે હમીયાં લાડુ પડે છે હવે શિક્ષક જો ‘જેવાની સાથે તેવા’ ચવાની ઝાંઝા વાગે તો એ ખાતરીથી હજાર થાય

વિદ્યાર્થી કંઈક પૂજ્યા આવે તો શિક્ષક શું એમ કહે કે ‘તું આટલી સીધી સાદી વાત નથી સમજતો તો હું શા કારણ સમજાવું ? હું તારા સવાલને જવાબ નહીં આપું તું મૂખ’ જો તો હું પણ તારા કરતાં બેવડાં બેવડું બનીશ

વસ્તુતઃ વિદ્યાર્થી બેવડું હોય તેથી જ શિક્ષકને શિરે શાંતિથી સમજાવવાની જવાબદારી આવી પડે જો અચાનકની સામે શાંતિથી જ લાગ્ય ‘જેવાની સાથે તેવા’ થવું, તેનો અર્થ એટલો જ કે ખાતરી સમજાવી દીધા બરાબર કારણ હોય જોઈએ સામા માણસમાં જેટલું અચાનક બધું હોય તેટલું જ આપણામાં શાંતિ ભરતું હોય જોઈએ અને એટલાજ માટે એકઠિયાના વર્તમાન બાણતવાર શિક્ષક સીધી વધારે કુદાગ અને શાંતિ જોઈએ પુરાણોમાં પણ આટલી વાત તો આપણે સાંભળીએ છીએ કે પુરુષમાં જ્યારે એક જાણેથી મેલ અ કે કાનુ ત્યારે બીજા બાણતી પવના એ જ આપણું મેલના મેલ દેખાતું પીત્ત્વાળીને પણી કરવાને બદલે, એક દમ ઉપર બીજે કામ ખોડે કરે તો શી હજાર થાય ? અચાનકના કપાળ સાથે તે અચાનક અચાનક હોય કે શાંતિથી અચાનક કરવાનું હોય ?

એને બચાવવાનો સહેજ સજ પક્ષ અનુભવ છે તે આવી બાણતમાં બૂલ ન કરે પાણી શીથી ભેવા માટે તો તપ જ જોઈએ અધાર અજવાળા માટે તો દીવો જ જોઈએ આ વાત કાણ નથી જાણતું ? અને એ વાત જો સમજાવી હોય તો પડી શકેને પ્રેમથી છતવે, ભૂરાઈને ભાણતી છતરી, કન્યાઈને ઉદારતાથી છતરી, બોટાને ખરાઈ છતવું. એમાં એમાં સત વચનો કેમ ન સમજાય ? આ મોડખી બચાવવાની વાત જો આપણે જરા ઉઘાડી વિચાર કરવા નથી તેથી જ એવી વાત સમજાવા વિનાની રહી ગય છે વિચાર કરવાની ટેવ પાડીએ તો બધી વાત ખરાબર સમજાય.

ગુરુવાણ મહિસકે

સત્ય શું છે એની વ્યાખ્યા હાલુ કરી રાહ છે. કદત સત્ય જ જેમ સમજી નીચેની અને નાપતે પદ્મ સત્ય એવાની કાલ છે એવી રીતે ગોળને ગાંધીનું મહાદેવ તારાન ચક્ર છે તે જ કહી શકે કે કદત 'ગુ' છે, હતા તમે. પણ સત્ય શું એનો અર્થ 'દૂરપૂરો નથી આપી શકતા એજ કારણ હશે કે એકવાર ગુરુદેવ એક વિદ્યાર્થીની દરતાશર વર્તીમાં એમ લખ્યું હતું "સત્ય મહાપુરુષોથી જન્મ્યા" છે તેનાથી પણ ગુરુ છે."

રાધારણ ભોડા માટે ને કાંઈ સર્વોત્તમ છે અને એ ભોડા સત્ય કહે છે. પણ ધણીવાર સત્ય અને પ્રભુ વચ્ચે અંતર માને છે. પણ ગાંધીજી તો એમ કહેતા કે મત્ત જ પ્રભુ છે. જેવી રીતે દરિયાના કિનારાની પામે ને પછી હોય છે એનો સખચ આખા દરિયાના વિસ્તારના પાણી સાથે હોય છે અનેમાં પ્રભુ એક જ હોય એવી રીતે દરેક સત્યમાં પ્રભુનો આભાસ દેાય છે

સત્યનાં બે પાના છે. એક પાસેનું 'ખીઝું' દરનું. એટલા માટે ઉપનિષદમાં એક જગાએ કહ્યું છે કે સત્ય પાસે જ અને દૂર પણ છે. એનો અર્થ એવી રીતે કરવામાં આવ્યો છે કે સત્યમાં પાસેનું અને દૂરનું બનેતો સમન્વય અને સમાવેશ છે. એનાથી એમ અનુમાન કરી શકાય, જે પામે છે એનો દૂરની સુધે

ગાંધીજી ને પાસેનું હતું એના પર વધારે ધ્યાન આપતા. ગુરુદેવ ને દૂરનું હતું એના પર એનું કારણ એ બનેતો બુદ્ધિ બુદ્ધિ સ્વભાવ પણ બને અંતમાં સત્યના સમન્વય તરફ પહોંચ્યા.

ગુરુદેવે એક કવિતામાં એમ કહ્યું છે કે 'ગુ' માનો છે અને આકાશ પણ છે'. જેનો અર્થ એમ થતાવી શકાય કે જે માળામાં વસે જ એને છવવા માટે આકાશના વિસ્તારપણાની જરૂર છે અને જે આકાશમાં ઉડે છે તેને સ્થાન માટે માળાની જરૂર છે.

ગુરુદેવને સત્યનો આશ્રય મેળવવા માટે, પગલે પગલે આશ્રય ક્ષમણ ને ઇતિ ન દત્તી. એ તે કવિ રબા, કવિની ઇતિ વિદ્યમની ઇતિ. પણ ગાંધીજી જેમ પ્રયોગશાળામાં એક વિગાન-શોધક પોતાના પ્રયોગ કરે તેવી રીતે પગલે પગલે બધું ને જાણવાનું હોય તે જાણી પછી કમલું ભરતા.

સત્યનાં બે રૂપ છે. એક તપસ્યાનું ને ખીઝું આનંદનું. ગાંધીજી સત્યને તપસ્યાનાં રૂપે ભેતા, ગુરુદેવ આનંદનાં રૂપમાં.

જો ગુરુદેવને કહેવામાં આવ્યું હોય કે તમે કુદની મૂર્તિ બનાવો અથવા ચિત્ર બનાવો તો તેઓ એવી મૂર્તિ કે ચિત્ર બનાવત કે જેમાં કુદના મુખ પર તે શાંતિ, જે છવન સંઘાતમાં જ્ય પામીને (અનુસંધાન પૃ. ૩૨ મે)

સેવાગ્રામની યાત્રાએ

‘એક યાત્રાળુ’

૧૨ મી

માર્ગની સવારે સમગ્ર સહાયક વાના સુમારે સેવાગ્રામ ગ્રામમાં ૫૩ મુકો. ૫૩ મુકો ૭ જુની શરોનાં કેટલાયે ૫૩ ઉપરનાં મંડળ. ૧૩ મીએ મધિસેવાગ્રામ સુખે અને મધિ અનુભવી એવી સમગ્ર મળવાની હતી. તેમાં હવે શું કરવું ને વિશે મુખ્ય મર્થ અને વિચાર કરવાના હતા. હું પણ તે મર્થમાં કામ લેવા તેમજ મુરબીઓ અને વડીલોને મળવા દોડી મળે હતો.

બાપુ વતરનાં આધમી કમના તમારાં બધાં ૫૨ હોડી ૬૩ એ ૭ રોજ છે. ૫૨ની વતરનાં રિવરની કમના કરી એ નેટલી મૂર્ખતામાં ખપે તેમ બાપુ વતરનાં આગમન વર્ષનાં કરવાની કિમત કરી તે પણ મૂર્ખતામાં ૭ ખપે તે નીકે પણ લખવા મૂકી હું છું.

કા સા છાવનાં અણુકેય કેલકાએ લખને બાપુ પામે આપણે બધાં તેનાં મિત્રારણુ માટે દોડી આગળ અને ૨૫-૨૫ મેરફાએનાં કાળુ ભરી બાપુ પામેથી આપણે બધાં સ્વતંત્ર એએ કમના પેનાનાં કામમાં મદદગાર થઈને, પેનાને મૂળીને દેવા અમમાં ફેરવ

કમ નવા ! આ બધા વિચારના વમગમ પડી નહીં છું ત્યારે વિચારે, રાતનાં તુએ બધાં યંત્રી નાપ છે, સોડી યીજ નાપ છે. અને મુદવા બાપી નાતી દોપ તેવી કપક દિશવાત કરીમાં અનુભવાપ છે.

બાપુની એરડીમાં બાપુ સિરખ બધું ન છે. અદમા વતરનાં કરીને આપણે સમયાને લઈ નહીં છીએ તેમ બાપુ વતરનાં કિંદને આપણે કપાં લઈ નહીં છું ! તેની કમના, તેના વિચારે કેલકાર નિરનિ પત્ર મિનિટ પણ બેસી આપણે એકાંતમાં વિચારનાં છે ખરા ! બાપુ વતરની એરડી બાપુનાં આગમમાં કમીને પેનારી રહી છે. “અને કયા લઈ નહીં ! મારા આગમને તમારા આગમમાં એક કરીને સાચવશે કે પછી મારાં કરીર સાથે બાપુ નાખશે ! મારા કરીરની રાખને નહીંમાં પધરાતી તે સાથે મારી રામસામની કમના અને મારા બાપુ આગમને પણ પધરાતી દેશે કે તે રાખને તમારાં કરીર પર નેળાને, અવકુન બનીને દેકને રામસામનાં દેકન કરાવવાનાં મારા અણુકેય મારા કરીર સા બધું દોડી કરીને અડીથી તમે બધાં વિચારશે તે તમારાં બધાં અડી” અને બેનાં કુલ દોલતને અને સાથેક

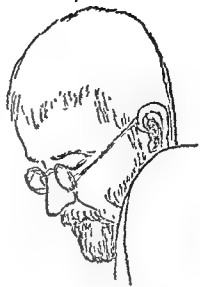

મો. કિશોરજી, સ. મનરવાડા

આ પેઠાના વિચારો બંધે હું સભામાં ગયો
 બધાનાં હાથમાં આજ વિચારો વ્યોમવાતા હોય એમ
 મધાનાં મોઢા પરથી ઠળી સફાઈ હતી. ત્યાં મેં
 બંધે બંધેથી એકબીજા સાથેની વધુ નિઃકટતા
 ભેદ, કેમ કાગળ ન થાય એની સાવચેતી ભેદ.
 ગેરકાનૂની પ્રેમથી કેમ વધારે નજીક રહીને કામ
 કરી શકે એ જાણના ભેદ. અને બાપુના બધા
 સચોને એક કરીને જેમ બધાં બ્રહ્મા પોતે સુધાઈને
 પણ નદીને સુધાના નથી દેતા તેમ એક મહાન શક્તિ
 એકમાં કેમ કેન્દ્રિત કરવી એ જાતની મનોદશા ભેદ.
 અને “સર્વોદય સમાજ”ની સ્થાપના ખૂબ પવિત્રમય,
 મંબીર વાતાવરણમાં બધાંએ એકી અવાજે કરી.

વિનોબાજીના સબ્બો સાંભળવા એ એક અનોગો
 લાડાવો છે, એકેએક શબ્દ પાછળ જે વિચારો
 ભરે, સમગ્રતા, જે ગાંધીજી અને વચ્ચે વચ્ચે વિનોદ
 એ અવલોકન છે. કાંઈ પણ ચર્ચા વધુ લખાતી
 તેને કેમ દૂર કરી નાખવી એ તેમની મનોદશા.
 - કિશોરલાલબાઈના નાનકડા દેહમાં વિચારો અને
 શુદ્ધિનો કાંડાર પડ્યો હોય એમ લાગતું. કયા
 મતભેદ હોવા માત્ર તેમાં એક બીજાનો કેમ
 સમન્વય કરવો એ તેમની ધૃષ્ટિ

કાકાસાહેબ માટે શું લખ્યું? શબ્દસાગરમાં એકરૂપ
 થઈને બીજા વિષયોમાં પણ એક ચર્ચા જવાની કળા

શ્રી. વિનોબા સાહે

તેમનામાં અદ્ભુત રીતે વણાયેલી છે.

કૃપાલાની માટે હું તો શું પણ તેઓ પોતાને
 પણ ખબર નથી કે તે પોતે કયા હોવા છે. તેમને
 પોતાને પણ શંકા છે કે હું કેનો? અને કેનો હું?
 આવી મનોદશા અનુભવતા પણ કેટલાક જે વિચારો
 તેમણે પોતાની રમતિયાળ શૈલીમાં મૂક્યા એ તેમની
 અનેથી શક્તિના દર્શન, કરાવતી હતી.

સાનેનબાણુ પ્રમુખ હતા. એટલે તેમને વિષેનો
 હિસેબ ભણી ભેદને ઉદ્ધે શાખો. તેમની સાદાઈ
 નિષ્કલસતા, માયાગુ રવમાવ, શાંતતા અને બધાને
 જરાપણ બોલું ન લાગે તેમ મનાવીને હસાવીને
 ખેસાડી દેવા. આ શુભો નર્મ હોય તે જ પ્રમુખ થઈ
 શકે ને? અને પ્રમુખ પેટે પણ ઉદ્ધે જ એ શબ્દો
 ભાલે છે. તેથી મેં પણ પ્રમુખને ઉદ્ધે જ શાખ્યા.

આમ આ એક મહાન પ્રસંગ એક મહાન
 આદર્શ અને વિચાર લક્ષને આટોપાયો છે. દિ-દત્ત
 ભાવી હવે “સર્વોદય સમાજ” પર તોગાઈ રહ્યું છે.
 બાપુના અનુયાયીઓની આ કપરી કસોટી થઈ રહી
 છે. ને આ કસોટીમાંથી તેઓ પાર ઉતરે તો જરૂર
 બાપુની સમસાન્યની કંદંપનાનાં કળા આપવા મળે.
 આપણે ઇચ્છીએ કે પ્રભુ આપણને બધાંને એક
 બીજાના વિચારોને અપનાતીને એકબીજાનાં કામમાં
 લીન થઈ જવાની શક્તિ અને શુદ્ધિ આપે.

“સત્ય કે દશાન કે લિપે સતો કા ચરિત્ર પઢના વ્હીર
ઉસકા મનન કરના આવરયક હૈ,—”ગાંધીજી

શાહુ લતીફ.

(સિંધ-સતરખી સદી)

“અમર્યાસી”

આ વિભાગમાં વિચિત્રા સતો, ભકતો અને શહીદોની જીવનમાથા આવશે. જીવનમાં એકવાર એક પણ આવી જાય છે ત્યારે મરુખ પાતાનાં જીવનને ઉચિ લઈ જીવને આવતી પેઢીને જીવનમય આપતો જાય છે, આવી પળો બધા મરુખોને એકવાર તો આવે છે, પણ તે પળને એજામવાની શક્તિ અને હિંમત કોઈએ,

તમે કેવુ છો? એક જણે એક ફારને ને એક વિસ્તાર રજુમા રહેતો હતો તેને પૂછ્યું ફારે કંઈ જવાબ વાળ્યો નહિ. પ્રશ્ન પૂછ્યારે જવાબ જાણવા માટે ફારીએ એક ઇશારો કરતા પૂછ્યું ‘શું તમે મુસલીમ છો?’ છતાં પણ ફારે જવાબ આપ્યો નહિ. ફારે માથું હલાવ્યું જેનો અર્થ પ્રશ્ન પૂછ્યારે એવું સમજ્યો કે તે ફારે મુસલમાન તો નથી. તો તમે શું હિન્દુ છો? ઉત્તરમાં ફારે ફરી માથું હલાવ્યું. ત્યારે તમે હિન્દુ પણ નથી. ફારે બહુ નમ્રતાથી કહ્યું ‘ના જી.’

‘તમે હિન્દુ પણ નથી, મુસલમાન પણ નથી ત્યારે શું એનો અર્થ’ એ વચો કે તમે કંઈ નથી.’

‘હાજી, એ જ વાત સચી, હું’ કેવળી મરુખો

ધારો છું. અને ને કંઈ મરુખે સચું છે તેનો આદવારો છું’ એમનાં બેદશવ ક્યાંથી હોય ?

પ્રશ્ન પૂછ્યારે આ સામળી જરા ચડિત ચર્પ મથે અને એને એમ લાગ્યું કે આવા ફારી જ આપણા ધર્મનો નાશ કરે છે. કારણકે ફરેક માણસ આમુક વિશેષ ધર્મ’ તો જાળવે હોય છે.

થોડીવાર પછી તે માણસે શાહ લતીફ-તે ફકીરનું નામ-ને કહ્યું, ‘સાહુ, તમે કહેો છો તમે મરુખા ધારો છો તમે તો એને ટેટલાવે વર્ષોથી ખાર કરતા આગા છોને ? તો એ તમને મરુખો ?’

શાહ લતીફે જવાબમાં કહ્યું, ‘હું’ તો કહે

દિવસ પ્રભુને મળવાની આશા નથી કરતો
તેમજ આશા પણ નથી સેવતો.'

‘હું તમારું તાત્પર્ય સમજ્યો નહિ.’

ત્યારે ફરીરે કહ્યું, ‘તમે ધણીવાર પોતાના જીવનમાં અનુભવ્યું હશે કે જ્યારે તમે તમારા કોઈ મિત્રને કે જેને તમે બહુ ચાહો, ધમ્મો છો; તેને મળવાની હોશમાં નેટલો આનંદ છે એટલો આનંદ જ્યારે તમે રૂબરૂ મળો છો ત્યારે નથી હોતો. એવી રીતે પ્રભુના સાચા ભક્તો પ્રભુનું રમરમ અને ચિંતન પલપલ કર્યા કરે એમાં જ એ અતિસથ ને સર્વોત્તમ આનંદ મેળવે છે. જે લોકો ફક્ત અમુક સમય માટે અત્યંત દિવસ પ્રભુના નામની માગા ફેરવે છે અને પછી એનો દિસાખ રાખે છે કે કેટલી વાર જપન કર્યું તે લોકો પ્રેમ કરવામાં હજી કાચા છે. કોઈને પ્રેમ કરવો અને પછી એનો દિસાખ રાખવો? એ તો પ્રેમને ધરે નહિ.’

પછી જીરાસુએ પૂછ્યું ‘તમારી સાધનાનો મંત્ર કયો છે ?’

ચાહ લતીફે જવાબ આપ્યો, ‘ફક્ત અલિફ શીખો, જે શીખવાનું પ્રયોજન નથી અર્થાત અલ્લાહના સંપર્ધમાં નેટલું નાણી થકો એજ શીખવું ખીજી બધી વસ્તુઓ શીખવાનો સાર નથી.’

જીરાસુએ કહ્યું, ‘સાંઈ, પ્રભુનું રમરમ કરતાં તમારા દિલમાં જે પ્રેમનો આવેશ આવી જાય છે ત્યારે તમને કેવું લાગે છે એનું વર્ણન કરી શકશો ?’

આ સાંભળી ફરીરે જરા હસ્યો. પછી કહ્યું, ‘મૂંગો કોઈ દિવસ ખાંડના સ્વાદનું વર્ણન કરી શકે? આંધળો કોઈ દિવસ સૂરજની ભોળિતિ કેવી છે તેનો ખ્યાલ આપી શકે? એટલું કહી ચાહ સારેમે પોતાની આંખો બંધ કરી ધ્યાનમાં આવી ગયા બાદ થોડીવારે એક ગીત ગાવા લાગ્યા.

‘આરેઆની અવાં નાં દિઠો હો
શહેં દિઠો હો મંદ ॥ *
સિઝે ચંડ તારા આંઈ કેથીયુ’
તેહ કાં તાપ તિજો હો ॥

માખણ માખી આંઈ મિસરી
તેહ કાં મોહબ મિઠો હો ॥

સરતલું ચાહ લતીફ ચયે
મનમે મોહબ વુઠો હો ॥

અર્થાત:—‘મિત્રો, જે મેં જોયું છે તે ‘તમે નથી જોયું’. સરજ, ચંદ, તારા, મઠો એના તેજથી પણ તેનું તેજ વધારે ઉત્તેજિત છે. માખણ, મધ, મિથા તેની મીઠસથી પણ તેની મીઠાસ બહુ વધુ છે. ચાહ લતીફ કહે, મિત્રો સાંભળો, તે આપણા દિલની અંદરથી જ જન્મે છે.

—૪—

(અનુસંધાન પૃ. ૨૮ પા નાજુ)

માણસ મેળવે છે, તેની ઝસકનો ખ્યાલ અવલોકન કરનારને કરાવતો. અને આધીજ શુદ્ધ કેવી રીતે ડગશે ને પગશે માણસની જે કમજોરીઓ જુઠકાંજુઠાં કમોમાં છે એની સાથે કેવી રીતે ધણા વખત સુધી શુદ્ધ કરતા રહ્યા એનો આભાસ અવલોકન કરનારને ખતાવતો.

પોતાની દૃષ્ટિબિન્દુથી બંનેએ અવલોકન કરનારને સત્યનો એકેક પાસો ખતાવ્યો.

આ સત્યનાં જે જે પાસા છે એ બંને વચ્ચે સંપર્ધ અને બંનેની એકબીજાની જરૂર એ વિષે એક મધ્યયુગના એક સંતે બહુ ખૂબીથી એક ગીતમાં ખતાવ્યું છે.

(પદ્મીને) ધોંસલમે’ હું રહેન ગવાયા

કહાં રહા તેરા ગાના ॥

અબ તો સૂરસે મનન છાપારે

તિમિર દુવા અવસાના ॥

રેન એન તેરે ધોંસલ મેરે

મનનમે’ કયું માતા ॥

અગમ અથાહ અંતિ ગમીરા

ઉસમે’ ક્યા સુખ પોતા ॥

(પદ્મી કહે છે) હસે હમે’ દીન ખીતા જ્ય
ભોજ બદુત દમ પાયા ॥
હસે અહમે’ જબમે’ કુપ્યા
તખલી આપા પાયા (ગાયા) ॥

બા પુ ના પત્રો

રાષ્ટ્રીયશાળા, રાજકોટ

તા ૨૭ ૩ ૪૮

(ચિ. નવીન,

આ સાથે પૂ બાપુનો એક પત્ર મોકલ્યું છે તેમા ત્રણ ઉપદેશ મુદ્દર રીતે આપ્યા છે

(૧) નૈતિક બંધન સૌ પોતપોતાને સારૂ જ પેદા કરી શકે છે તેઓશ્રીના જીવનમા લવચકાત જતી વખતે માતૃશ્રીનું નૈતિકબંધન સ્વીકાર્યાનો અને તેનું પાલન કરવાનો ઉલ્લેખ છે ખરે પણ તે શિવાય આખા જીવનમા નૈતિકબંધન પોતેજ પેદા કરી લઈ લેથી કેટલું નૈતિક જીવન જીવી બતાવ્યું

(૨) સત્યને મૂર્તિમત્ત બનાવી ઇશ્વરના કોઈપણ નામ કરતા વધારે અર્થવાળા ઇશ્વરના નામ તરીકે બોળાખાવેલ છે

(૩) રામ એટલે શું? તેમજ જપ એટલે શું? અને તે કઈ શ્રધ્ધાથી કરવતરૂં થઈ પડે તે ક્ષમજાવી તેનાથી તરી જવાનો કોલ આપેલ છે.

આ પત્ર પારાયણરૂપે વાંચી મનન કરવા યોગ્ય છે “બ્યાસખાપુ” દ્વારા આ પ્રસારી શ્રુતિને મળશે તેવા સંતોષથી મોકલ્યું છે

(હિ નારણદાસના આશીર્વાદ

વરવણ-મદિર

તા ૨૦-૫-૧૯૩૨

ચિ.

કેમ પરપુરુષ મને લેવો? મૂળ્ય હોય તોખણ તે બીજાને નૈતિક બંધનમાં નથી મૂકી શકેતા. નૈતિકબંધન તો સૌ પોતપોતાને સારૂ જ પેદા કરી શકે છે અને ઘૂ જ્યાં સુધી તારી પોતાની ઉપર વિશ્વાસ ન મૂકી શકે ત્યાં સુધી તારે કેમ નૈતિક બંધનમાં આવવું પણ ન જોઈએ પરાણે આવતા ઘૂ તારી પ્રતિને રોખી દેનારે જ કઈ પડે એવું બને જાણે ઘૂ ધીમે ધીમે ચક્ર, ચક્રાણે તો છે જ, કેમકે તારા દેહમેા શુદ્ધ છે ઘૂ પ્રવત્તશીલ છે, વધાશક્તિ સેવા કરનાર છે, તને પોતાને ઘૂ ઉતરવા

નથી મળતે તેથી અનેક પ્રકારનાં ધર્મસંકરોમા આવી પડે છે એ સંકરો જો બંધતા ઘૂ એકી રીતે જ થાયશે

‘મત્પર’ એટલે સત્વ પરાવજી ચરણપદ એટલે સત્વનારાયણનાં ચરણપદ ચરણપદ’ રામ વાપરીને બાંહે સત્યને મૂર્તિમાન કરું. સત્ય તો અમૂર્ત છે એમ્મે સૌ પોતાને વીક લમે તેવી સ્વભાવી મૂર્તિ કળી લે એ કરવના છે એટલું સમજ્યા પછી અસંખ્ય પ્રાણુમે અસંખ્ય-મૂર્તિ કલ્પે એ બધી જ્યાં લાગી એ કરવના ચાને ત્યાં જયી સ્ફરી જ છે કેમકે એ મૂર્તિમાંથી પ્રાણુસ પોતાને સારૂ ને જોઈએ તે મેળવી લે છે ખરૂં જોત્ય તો તિણ્ય મહેશ્વર, બ્રહ્મ, લગજાન ઉપર એ બધાં નામ અર્થ વિનાનાં અમય અપૂર્ણ અર્થવાળાં છે સત્ય એ પૂર્ણ અર્થ.

વાણું નામ છે. ભગવાનને સાઈ મરશું એમ કોઈ કહે તો એનો અર્થ એ પોતે નહીં સમજાવી શકે અને સાંભળનાર પણ ભાગ્યે જ સમજશે, પણ સત્યને સાઈ મરશું એમ કહેનાર પોતે સમજે છે, અને સાંભળનાર પણ ધણે અંશે એનો અર્થ સમજી શકશે. 'રામ' એટલે શું? એમ તું પૂછે છે. એનો અર્થ હું સમજાવું અને પછી તું જાપ જાપે તો એ ભગભગ નિરર્થક છે પણ જેને-તું ભજવ્યા છુટ્ટે છે એ રામ છે એમ સમજીને તું રાગનામ જાપે તો જ એ તારે સાઈ કામધેતુ થઈ શકે. એવા સંકલ્પથી તું જાપે, પછી ભાવે પોપટની જેમ જ જાપતો હોય, તારા જાપની પાછળ સંકલ્પ છે: પોપટના જાપની પાછળ નથી એ મોટા ભેદ છે. તે એટલે લગી કે એ સંકલ્પને લઈને તું તરી જઈ શકે છે. પોપટ સંકલ્પ રહિત હોવાથી યાકોને છોડી દેવાનો અથવા સ્વામીને અર્થે જાપતો હોય, એટલે પોતાના ખાવા પૂરવું દાડિંગ લઈને શાંત થશે. આ દૃષ્ટિએ તારે કોઈ પ્રતીકની જરૂર નથી, અને તેથી જ દુલસીદાસે રામ કરતા નામનો મહિમા વધારે ગણ્યો એટલે કે રામને અર્થની સાથે કોઈ સંબંધ નથી, એમ સ્પષ્ટ. અર્થ તો ભક્ત પોતાની ભક્તિ પ્રમાણે પાછળથી પેદા કરશે. એ તો આવા જાપની ખૂબી રહેલી છે, નહીં તો જ્યાં જ્યાં મનુષ્યને પણ એથી ચેતન આવે એમ કહેવું સિદ્ધ જ ન થઈ શકે. શરત એક જ છે નામ જાપ કોઈને દેખાડવા સાઈ ન હોય મેં જણાવ્યું તેમ સંકલ્પ પૂર્વક અને શ્રદ્ધાપૂર્વક જાપવાને હોય. એમ જાપતાં જાપતાં જે માણસ થાકે નહીં એ માણસને સાઈ એ કલ્પતર થઈ પડે એ વિષે મને શંકા જ નથી. પ્રથમ તો કોઈને દિવસો સુધી, કોઈને વર્ષો સુધી એ જાપતાં મન ભગમાં કરે, એવો રહે, હવે આવે, એથી પણ વધારે દુખદ પરિણામ આવે તોપે જે માણસ જ્યાં જ કરશે તેને એ જાપ ફળવાનો જ છે, એ નિસદેહ વાત છે. રેટિયા જેવી રચના વસ્તુ જે આપણને બકળાવ્યા પછી જ હાથ આવે છે, બીજી વસ્તુઓ એથી પણ અધરી એથી પણ વધારે કષ્ટ આપીને સિદ્ધ થાય છે તો જે ઉત્તમ વસ્તુને પ્રાપ્ત થઈએ છે તે પોતાને અપાયેલી દવાનું સેવન પછી પૂર્વક દીર્ઘકાળ લગી

ન કરે અને નિરાશ થઈને બેસી જાય તો એને વિષે શું કહીએ?..... શ્રદ્ધા બેસે તો હાનતાં વ્યાધતાં, ખાતાં પીતાં, સૂતાં બેસતાં એજ રટણ કરે. દારવાનું તો છે જ નહીં, ભાવે આખો જન્મ એમાં વાલ્યો જાય. આ કરી બે, અને દિન પ્રતિદિન તું વધારે ને વધારે ચાન્તિ બોગવતો જશે એ વિષે જરાય શંકા કરીશમાં. આપુના આશીર્વાદ

(અનુસંધાન ૫ ૪૨ થી ચાલુ)

* બાળકો અને બાળાઓ.

ભગવાન કદી છુટ્ટ કરતો જ નથી કેમકે તે સત્ય છે. તેથી છુટ્ટ કરવાની જવાબદારી મનુષ્યની ઉપર જ રહે. સાઈ બધું તેની પ્રેરણાથી થાય છે તેથી તે ભગવાને ક્યાં બેઠાબેઠા થયું.

સંસ્કૃતની મર્યાદા એટલી કે ગીતા પૂરી સમજવા પૂરતું આવડે. આમાં વ્યાકરણનો સમાવેશ થઈ ગયો.

જો કાચ એટલું વધી પડ્યું જણાય કે દિવસના અરધો કલાક સાવ પુરસદને ન મળી શકે તો તે બ્યબાસમાંથી કાપવો. એટલે બ્યબાસ ઓછો થયો એમ ન માનવું. એટલી પુરસદ લેવાથી મહાશયકિત વધી જાય એટલે સરવાળે લાભ જ છે એવું પ્રયોગ કરીને શાસ્ત્રીઓએ સિદ્ધ કર્યું છે.

ધર્મપુસ્તક ઉપરાંત વાંચવું સહિત્ય આપણે ત્યાં પ્રુકળ તેમાંથી જેને જે ગમે તે વાંચે તે માત્ર ગૂજરાતીમાં જ નહિ. ઉર્દૂમાં છે, હિંદીમાં છે, સંસ્કૃતમાં પણ છે. હાથેહાથ તો છે જ.

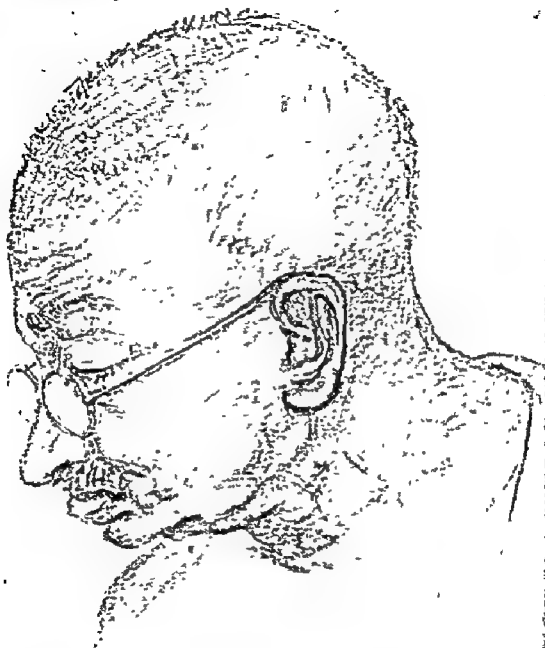
નવી ચૂંટણીમાં ચૂંટાએલા સદ્ પોત પોતાના કર્તવ્યમાં પરખણ રહેશે એમ માની લઉં છું.

બાળકો અને બાળાઓ કાળજી બેખવરાઈથી વાપરતા બેઉ છુ એમ ન થવું જોઈએ, વળી નોટ-છુકનાં પાનાં તો નજ વપરાય.

બાળનાના શિક્ષક

(શ્રી. નારાયણસર્ગદ ગાંધીના સમદર્શી)

* પૂર્વક કદ પરાશ હતાદાર પત્રની નકલ,

૫૫

સત્યના પૂજારી

નવીન ગાથી

જો સત્યની શોધ કરવા માટે હું
વહી ગયાવાળી કાંઈ મુશ્કેલી
નોંધવા કરવા માટે હું.

૧૯૧૭

માનવ.ગાંધી

૧૬-૪-૩૬

આપ પોતાનો વિશ્વાસ એ અથવા એક સંદેશ
સમાવતા સત્ય અને અહિંસા એ બે જીવનમય
દાન. સત્ય હૃદયથી પરખાય ને અહિંસા અર્થાત્
પ્રેમજન્ય એ હૃદયથી પિછળાય. પણ તે બન્નેમાં
એક જ આત્મતત્ત્વ રહેલું છે તેથી આપ સત્યને
પ્રેમને એક જ મણીને એમથી અને તે સ્વરૂપમાં
હિંસરુ અને ધર્મરુ રૂબેન કરતા અને તેથી જ
એ ધ્યેયને કાર્યોદયાર સિદ્ધ કરવા આત્મમની સ્થાપના
કરી આત્મમને પૂર્ણ બનાવવા આપ તત્ત્વજ્ઞ તેમાં
કંઈ પણ દોષ જણાય તે વિના સંકેતે - મિત્રોને
કહેતા કે, “આત્મમની તુટી તે મારી તુટી પ્રતિબિંબ
છે મારી એળખાણ મને મળવાથી ન થાય અને
મળવાથી દુ સારો પણ દુખાડ, ન હોય તે પણ
એકો આરોપણ કરે કમકે કું” સત્યનો પૂજારી છું

તેથી તે પૂજા બીજાને સહુમત આપી દે પણ મને
એળખવાને સાર આત્મમ મારી ગેરહાજરીમાં ભેટુ
ભેટમે તેમાં જણાતા બધા દોષો તે મારા દોષો
પ્રતિબિંબ છે એમ મનમાં જરાય જૂન નહિ થાય
અને અન્યાય નહિ થાય એ સમુદાય આત્મમમાં
એમો થયો છે તેને એવી લાગે છું એમ જ કહેવાનું
તેઓ આત્મમ રહીને પણ દોષો કાઢી ન શક્યા
હોય બધવા સમુદાય વધારા દોષો તે તેમાં તેને
દોષ નહિ પણ મારો છે તેમાં મારી સ્થાપનાની
આત્મ છે એ ખામીઓ પણ કું નથી જોતો કે
નથી જાણતો એમ પણ નથી. માત્ર એટલું જ કહી
શકું કે જે ખામીઓ છે તે પ્રવલ્લ છતાં છે કેમકે
કું પ્રવલ્લથીયે છું એમને સારવાને આત્મમ પદપુ-
નથી એવી મારી પ્રતીતિ છે, મને પોતાને આ

આધ્યાસન છે કે ત્રણ ઠેકાણે આશ્રમ 'કાશ્યા' તે ત્રણે ઠેકાણે તેના તાત્કાલિક હેતુ સફળ થયા જોવામાં આવ્યા છે. પણ આ આધ્યાસનથી જે હું અને કામને ઉતારું એમ નથી. મારે તો જવું છે બહુ દૂર, રસ્તામાં ખીણો, પહાડો પર્વા છે. છતાં યાત્રા કરવી જ છે અને સત્યની શોધમાં નિષ્કળતાને એવકાશ જ નથી એ જ્ઞાનથી નિશ્ચિત રહું છું.”

આશ્રમ મુખ્યત્વે આંતરિક વિકાસ માટે હતું. આ વિકાસને ત્રીજા અધ્યાયમાં ખતાવેલા કમચોત્રથી સાધવા સૌ ઉદ્યોગ કરતા અને તેથી જ આશ્રમ-વાસીઓ મધ્યપૂજાની માખીઓની જેમ ઉઘમી રહેતા. આમ ઉદ્યોગોને જ આશ્રમમાં કલ્યાણનું મળતું એટલે કાષ્ટ પૂછતું પણ ખરું કે આમ ફક્ત ઉદ્યોગો જ શા માટે ? ત્યારે બાપુ કહેતા, “આશ્રમમાં ઉદ્યોગો પ્રધાન છે કેમકે મનુષ્યનો આંતરિક ઉદ્યમ કરવાનો ધર્મ છે. જે એ નથી કરતો તે ચોરીનું ધાન્ય ખાપ છે. વળી આશ્રમનો ઉદ્યોગ એટલો પોતાને અર્થ છે તેટલો જ પરમાર્થ છે. રેડિયોને મધ્યમિન્દુ બનાવ્યો છે કેમકે હિન્દના કશોડોને સારૂ સર્વસાધારણ મદદગાર ધર્મી ખેતી ઉપરત એજ કલ્પી શકાય છે. તેમાં ધર્મ ને અર્થ બંને બરાબર જળવાય છે. આશ્રમની હસ્તી કેવળ દેશ સેવાર્થે જ નથી પણ દેશ સેવા મારફતે જગત સેવા સાધવા સારૂ છે ને જગત સેવા મારફત મોક્ષ મેળવવા સારૂ, સત્યનારાયણનાં દર્શન કરવા સારૂ છે.”

આ ઇશ્વરના-સત્યનાં પૂણું સ્વરૂપમાં બાપુ આશ્રમમાં હોય કે બહાર હોય, કોઇને બરા પછુ અજાણ ઉપજ થાય તો ફરી ફરી એટલાજ રસથી સમજાવવા બાપુની સતત ધારા વહેતી.

ન મૂકે અસત્ય બોલવું પડે તો ? આ વિશે સમજાવતા કહે, “એ સત્ય પ્રમેય નથી. અસત્ય બોલવા વિના છૂટકો જ નથી એવો પ્રસંગ કરી ન જ આવે, આપતો હોય તો સત્ય બોલવા આચરવાનો સિદ્ધાંત અપૂર્ણ કરે. સિદ્ધાંતને અપવાદ હોય જ નહિ. તેથી જ અસત્ય જ્ઞાનપૂર્વક બોલાવું હોય તેવું પ્રાયશ્ચિત હોય નહિ અથવા છે તો એજ કે હવે પછી

અસત્ય ન જ બોલવું. પ્રાયશ્ચિત અગાનપણે કંઈ હોય થઈ જાય તેવું જ હોય શકે.”

સત્ય શોધક સમાજનાં કલ્યાણનાં નિરાકરણમાં પડે ખરે કે ? “ના-તે તો કહેશે કલ્યાણ અકલ્યાણમાં હું ન સમજું. સત્યમાં જ સર્વનું કલ્યાણ છે કેમકે સત્ય જ સાક્ષાત પૂણું પુરુષોત્તમ છે. ઇશ્વરનાં ખીભાં બધાં નામ તેનો અર્થ સૂચવે છે, સત્ય તેવું પૂણું સ્વરૂપ આપે છે તેથી સત્યનું જે વિશેષી છે તે કાષ્ટનું કલ્યાણ ન જ કરે. સત્યને વિશે વાણી, વિચારને કમનાં ઐક્યની જરૂર છે. એટલે કે મને જે સત્ય લાગે તે જ મારે બોલવું આચરવું ને વિચારવું જોઈએ. પણ એક મોટી લમણા આપણમાં પ્રચલિત છે. આપણને કાષ્ટ કંઈ પૂછે તેનો ઉત્તર દેવા આપણે બંધાયા જ છીએ એવું હમેશાં નથી. એટલે આપણે ઉત્તર ન આપીએ તેમાં અસત્ય નથી. જ્યારે ઉત્તર આપવાનો આપણો ધર્મ હોય છે ત્યારે ન. બોલવું એ અસત્ય બોલવા બરાબર છે. જેમકે મને ખાપ પૂછે, ‘તે આટલું સોનું ચોપું છે ?’ આનો જવાબ આપવા હું બંધાયેલો છું. પણ ખાપ હોય તેવે પૂછે ફલાણાભાઇએ ચોરી કરી છે ? એનો ઉત્તર દેવા હું બંધાયેલો નથી એટલે હું જવાબ ન આપું તો હું અસત્ય નથી બોલતો.”

સત્ય એ જ ઇશ્વર છે એ વિશે સમજાવતા બાપુ એક મિત્રને લખે છે, “ઇશ્વર નિરાકાર છે અને સત્ય પણ નિરાકાર છે. તેથી સત્ય એ ઇશ્વર એમ મેં નથી જોયું કે ધરાવ્યું પણ મેં એજ જોયું કે ઇશ્વરનું સંપૂર્ણ વિશેષણ તો સત્ય જ છે, બાકીનાં બધાં વિશેષણ અપૂર્ણ છે. ઇશ્વર શબ્દ પણ વિશેષણ છે અને અનિર્વચનીય મહાન તત્ત્વને ઓગખાવનારું એક વિશેષણ છે. પણ ઇશ્વરનો ધાત્વર્થ લખ્યો તો ઇશ્વર શબ્દ રસ વિનાનો લાગે છે, ઇશ્વરને રામરૂપે ઓગખવાથી ભુક્તિ તપ્તિ થતી નથી. રામરૂપે એને ઓગખવાથી આપણમાં એક જાતનો ભય ભલે પેદા થાય અને તેથી ખાપ કરતાં ડરીએ અને પ્રુરુષ કરોડું ઔરસાદન મળે. પંચ એવું બાવરસ થયેવું પ્રુરુષ પણ લમણ મુરુષ મટી જાય

આપુ યરવડા મહિરમાં હતા ત્યારે ૬૨ અઠવાડિયે એકવાર આશ્રમના તેમના 'વહાણાં પંજી'માંને તેઓ અચૂક કાગળ લખતા ત્યાં બેઠા બેઠા પણ ડીણી ડીણી વસ્તુઓ જે પત્રોદ્ધારના ધ્યાન બે ચતા. બીજા બાળકોને પણ એમાંથી બોધપાઠ મળશે એમ ધારી ૬૨ અઠકમાં આ પત્રો વારંવાર રજા કરશું.

યરવડા મહિર

૧૪-૩-૨૨

વહાણ પંજીને વાળા યો,

તમારો કાગળ મળ્યો. જાણ્યારીવું કામ ઘણી મીઠું એક વખતે કરવાનું નથી. એ એકજ ઝીંબને એકજ વખતે વરે છે. એટલે પોતાનો તન મન એમાં

રહે છે. તેથી ઉલોમમાં હોય એ ત્યારે ઉલોમને લખવું ન બોલવાનું હોય તો મૂઝા રહેવું એજ યશાવર કહેવાય. પણ જ્યારે રમત કરતા હોય એ કે ફરવા જતા હોય એ ત્યારે બોલવું એ એનો લાગ જ હોય છે. એ વખતે આપણે બોલી શકીએ. અને આમ જ પોતાનું જીવન ઘડે એ તેને રસિક બનાવી શકે છે. અને જો સંસ્થામાં લોકો મૂંઝે મોઢે કામ કર્યા કરે અને બોલવાને વખતે બોલે અને બહુ શાંત લાગે છે. કસરતને વખતે તેમજ બીજી વખતે પણ બાળાઓ ચડી અને પહેરણ પહેરે એમાં હું મુશ્કેલી જોતો નથી. એટલું જ નહીં પણ હું તો એ વસ્તુને પસંદ કરું છું. આશ્રમવાસીઓનું જીવન નહીં થયેલું જ છે. એટલે કે તેને સત્તાની શોધમાં મસ્ત બનવાનું છે. 'સોલજ'નો બધાં તમે બધાં શું કરો છો તે મને જણાવજો એટલે 'સોલજ' જેવા ચવાય કે નહીં એ પ્રશ્નો ઉત્તર હું આપીશ.

ઘણી મુસાફરી કરતાં મને વધારેમાં વધારે સુંદર દેશ દિન્દુરયાન લાગ્યો છે. બાપી હું મારું છું તે પ્રમાણે મને જોડા પક્ષપાત નથી તેથી બધા દેશોનું ધણું સારું તો હું જોઈ જ શક્યો તેથી બધાય સારા લાગ્યા અને તે તે દેશની વિશેષતા સમજી શક્યો. પણ સરવાળે એમ થયું કે દિન્દુરયાન કાંઈ દેશથી ઉતરે એમ નથી. અને જો જોઈએ તે દિન્દુરયાનમાં મળી રહે છે. અને જો દિન્દુરયાનમાં ન મળે તેની ખાસ આવશ્યકતા હોતી નથી.

આશ્રમની પાસે પૈસા હોય અને થોડે પૈસે ઉકર્તા શકવું હોય તો આવે વખતે પણ હિંચકા અને લપસવાનાં પાટીઆં કરાવવામાં મને કાંઈ હોય ન લાગે માત્ર આટલું યાદ રાખવું જોઈએ કે આશ્રમ એ દુઃખેશનિ સાથે મરીબ સરથા છે, આશ્રમની પાસે પૈસાની જોડેલી સમવડ હોય તે પૂરતું મને તે કરાવી શકાય એવો ન્યાય નથી. પણ મરીબને જોમે એવી વસ્તુ પણ આશ્રમની પાસે સમવડ હોય તો જ કરાવાય. એટલે પ્રશ્ન કેવળ સમવડનો અને આપણા ઉદ્દેશને અનુસરનારી ચોક્કસતાનો છે.

આપના આવીર્વાદ

(અનુસંધાન ૫ ૪૪ મે)

જગતના અવતારી પુરુષોની ધર્મવાણી આપણે હરેક ધર્મના પવિત્ર ગ્રંથોમાંથી સામળતા આપ્યા છીએ એ હજારો વર્ષ પૂર્વે ઉચ્ચારેલી દિવ્ય અને મધુર વાણી હજી પણ કંટકી પ્રેરણાત્મક છે ! આ વિભાગમાં એ મધુરવાણી આપવાનો પ્રયત્ન છે

પ્રથમ દ્વારપાળી શ્રાવ

ધી વાંચક કહે છે હે રામ ! હવે મોક્ષનગરના જે ચાર દ્વારપાળો મેં ઉપર ગણ્યા તેઓ ત્રિપે કું વિભાગથી કહું છું, તે તમે સાંજિએ તે ચાર અર્થો એકને પણ બરાબર સેવવામાં આવે તો મોક્ષના દરવાજામાં પ્રવેશ કરી શકાય છે હે રામ ! આ સંસારરૂપી મરૂભૂમિ સુખની આચાર્યી તીવ્ર તરસથી લાંબી થઇ પડેલી છે તથા ધણી સતાષથી ભરેલી છે પરંતુ શમયુક્ત પુરુષને અટકે તે ગદ્ગદની મગ્ગા જેવી શીતળ બની જાય ■ શમયી વિશુદ્ધિત થયેના ચિત્તવાળા, તથા શમયી શીતળ અને સ્વચ્છ બનેલા અતઃકરુણ વળા પુરુષને છત્રુ પણ મિત્ર બની જાય છે શમની વિશુદ્ધિએ જેવો જ્વાલક આપે છે, તેવો જ્વાલક ત્રેતાકાલી કોઇ લક્ષ્યોએ આપતો નથી. જે કંઈ કુ બુદ્ધિ, તપશ્ચર્યા કે કુ સદ્ ચિત્તોએ છે, તે બધાં, શમયી ચિત્ત ચાંત થતાંજ, સર્વ ઊંચતાં અધર નાશ પામે તેમ, નાશ પામી જાય છે સર્વ પ્રાણીઓ પ્રત્યે સ્નેહભર શખનારા શમયુક્ત મનુષ્યમાં પરમ તત્ત્વ પોતાની મેળેજ પ્રસન્ન થાય ■ હર શુદ્ધ સૌ પ્રાણીઓ જેમ પોતાની માનો વિશ્વાસ કરે, તેમ શમયુક્ત પુરુષનો વિશ્વાસ કરે છે શમયી અતઃકરુણને જેતુ સુખ થાય છે તેતુ જાન્યપનાથી કે લક્ષ્યોના આદિજનથી પણ ન થાય. શમરૂપી

જાન્યપી ભેખાયેલુ મન જે જ્વાલક પામે છે, તે જ્વાલકથી, હે રામ ! કપાલ મયેના અગ્નિ પણ ફરી જીવે, જેમ કુ માનુ છું બાણી જેમ વર્ણસિવાને બેઠી ન રહે, તેમ જેણે સર્વાંગે શમરૂપી કવચ પહેતું છે તેને કોઇપણ કુ બુદ્ધિ વેધી શકતા નથી શમયુક્ત પુરુષને નીરખીને માણસને જે શક્તિ પ્રાપ્ત થાય છે તેથી યતિ પ્રજા કરતાં પણ મિત્ર વસ્તુને બેગથી નથી થતી (૧૩/૫૦-૭૧)

હે રામ ! જે પુરુષ સ્વારા અથવા નરસ પદ્મચને સાંજળીને, રક્ષક કરીને, ભેગને, ભોજપીને, કે સુધીને હર્ષ ન પામે કે આનંદ ન પામે તે પુરુષ શમયુક્ત કહેવાય છે (૧૩/૭૨)

જે મનુષ્ય સર્વ ઇન્દ્રિયે છતીને, જાનમાત્ર પ્રત્યે સમનદષ્ટિ રાખે છે, જાનિખના કોઇ સુખાદિકની ઇચ્છા કરતો નથી, કે અરુણવસાત મળેશનો હવ કરતો નથી, તે શમયુક્ત કહેવાય છે (૧૩/૭૩)

પારકાની કુલિવાળા વરુ જાણવા છતાં નિમજ્જ જીવંતી જેનાં જાહેરના તથા ખદારનાં ગાયો સાર્થાં હોય છે, તે શમયુક્ત કહેવાય છે (૧૩/૭૪)

અનુસંધાન પૃ ૪૫૦)

બોધામૃત

હૃદયને હલાવનારાં બાપુના સૂત્રરૂપ વચનો અનેક યુગો માટે અમર રહી જશે, અહીં તો એ મહાસાગરમાંથી થોડાંક જ બિંદુઓ એકાં કર્યા છે. બાપુની સાથે રહેનારા, તેમની લગોલગ જવાતું બાબત પામનારા આપણા કાન ઉપર આવાં વચનો અનેકવાર અથડાયાં હશે. કેટલા ગણ્યાંગાણ્યાંમાં એ વાસો કરી બેઠાં હશે ! અનેક કોટીમાંના કેટલા વિરલનાં જીવનમાં એ માંસ, રૂધિર અને આત્મા થઈ ગયા હશે ! એ વિરલ વિભૂતિઓ તરશે અને તારશે, ખાકી બીજાઓનાં નામતો સમૃદ્ધ કાંઠેની અગણિત છીપલીઓની જેમ રેતીમાં રખડતાં હશે, અને તેનો કોઈ બાવે નથી પુછવાતું.

સત્ય

‘ હશ્વર કે નામ તો અનેક હૈ’, લેખાન એકઠી નામ હું’તે તો વહ હૈ સત, સત્ય. ઇસીલિયે સત્ય હી હશ્વર હૈ.

*

અહિં’સા

સત્ય કે દર્શન, ખગૈર અહિં’સા કે હો હી નહીં’ સકતે. ઇસીલિયે કહેા હૈ કી અહિં’સા વરમો ધર્મ—

સત્ય હી પરમેશ્વર હૈ. સત્યકા દર્શન હમારા પરમ કર્તવ્ય હૈ. સત્યકા દર્શન, સિવાય અહિં’સા હોના અસંભવ હૈ. ઇસલિયે અહિં’સાકા સર્વથા પાલન હમારા કર્તવ્ય હૈ. અહિં’સા સાધન હૈ, સત્ય ખ્યેય હૈ.

સત્ય કી શોધ ચાર અહિં’સાકા પાલન બ્રહ્મચર્ય, અસ્તેય, અબ્રાહ્મ, અપરિગ્રહ, અમર સર્વધર્મ સમાનત્વ, અરપૂરણતાનિવારણ, ઇત્યાદી વગૈર હો નહીં’ સકતા.

*

બ્રહ્મચર્ય

બ્રહ્મચર્ય કા અર્થ ચર્હા મનસા, વાચા, કર્મણા ઇન્દ્રિયનિગ્રહ હૈ. જે સ્ત્રી ગમન નહીં’ કરતા હુઆ મનસે વિકારમય રહતા હૈ વહ સમ્યા બ્રહ્મચારી ન માના જાય.

*

અસ્તેય

અસ્તેય કા અર્થ ચોરી નહીં’ કરના ઇતના હી હું’ હૈ. જે વસ્તુ કી હમે’ આપણકતા નહીં’ હૈ

ઉસે લેના બી ચોરી હૈ, ચોરીમે’ હી’સા તો ભરી હૈ

*

અપરિગ્રહ

અપરિગ્રહ સે મતલબ થહ હૈ કિ દમ કોઇ ચીજકા સંગ્રહ ન કરે’ જીજ્ઞાસી હમે’ આજ દરકાર નહીં’ હૈ

*

અભય

અભય મે’ સખ પ્રકાર કે ડરકા અભાવ હોના આદિયે, મૌતકા ડર, આરપીટકા ડર, બૂખકા ડર, અપમાન કા ડર, લોકલાજ કા ડર, જૂતપ્રેત કા ડર, કિસી કે ક્રોધ કા ડર, ઇન સખ ડરસે યુક્તિ અભય હૈ.

*

સર્વધર્મ સમાનત્વ

જેસે દમ અપને ધર્મ’કા આદર દેતે હૈ એસે હી દુસરે ધર્મ’કા કે—માન સહીષ્ણુતા પર્યાપ્ત નહીં’ હૈ.

*

અરપૂરણતા નિવારણ

અરપૂરણતા નિવારણ કે માની દરિજાનો કો જીમ ઇતના હિ નહીં’, લેકિન ઉનકા હમારે રિસ્તેદારો જેસે સમજનાં અર્થાત જેસે દમારે બાપ બહેનોસે ખતવે હૈ, એસે ઉનસે ખતના, ન કોઇ ઉચ્ચ હૈ ન કોઇ નીચ.

યોગચિત્ત વૃત્તિ નિરોધ વહ પાર્તીજ્ઞ યોગ દશાન
કા પદ્ધતિ સ્થાન છે. યોગચિત્ત વૃત્તિ કા નિરોધ હેવાની
દશાને દિલ્લે ઉડતે તરંગો પર અંકુશ રખના, ઉચ્ચે
દયા દેના વહ યોગ દુઝા.

જીસકે ચિત્તમે તરંગ ઉડતે હી રહતે છે વહ
સત્ય કે દશાન કેસે કર સકતા છે? ચિત્તમે તરંગ કા
ઉડના સમુદ્રમે દુશાન જૈસા છે. દુશાન મેં જો સુકાની
સુકાન પર કાણુ રખ સકતા છે વહ સલામત રહતા
હે, એસે હી ચિત્ત કી અસાધિતમે જો રામનાથ કા
આશ્રય લેતા છે વહ જીત જાતા છે.

ચિત્તના જ્ઞાનસે હમ હમેશાં કરતે રહે, ચિત્તના
જ્ઞાન વહ હે જો હમો કા સત્યસે દૂર રખતા હે પા
કરતા હે.

સત્ય કે દશાન કે લિયે સતિતા ચરિત પડના જોર
ઉસકા મનન કરના આવશ્યક છે.

જન ભગવાન નિજ મુખમે કહતે હે ને સખ
પ્રણામિ વિહાર કરતે હે, તો હમ કિસમે વેર કરે?

મીરામાઈ કે જીવનસે હમ જાણી પાત વહ
સીખતે હિ ઉસને ભગવાન કે સિયે અપના સખકુજ
છેલા પતિ કી અદાસે મનુષ્ય કયા નહીં કર સકતા? સખ
કુજ કર સકતા હે અદાસે મનુષ્ય પાહાડે જો
ઉત્તરન કરતા હે.

જો મનુષ્ય કીસી એક યોગ પર એક નિષ્કસે
કામ કરતા હે વહ આખીર સખ યોગ કરને કી સંકિત
દાસીન કરેગા.

સત્ય સુખ બદલામે નહીં મિલતા હે વિનરમે
હી મીનતા હે.

જીસને અપના મન જોગા ઉસને સમ જોગા
સિધા રાસતા જૈસા સરખા મેં એસા હી કીન હે
અસા ન હોતા તો સખ સીધા રાસતા હી લેતે.

દયા ધર્મકા મુખ હે એસા દુનસીદ્ધાસજીમે કહા
હે જોર કહતે હે દુલસી દયા ન હાંડીએ જાજ અમ

પાસે પ્રાણ હમ સખ દયા કે વિશુક કેસે દયા કરે
જોર કિસ પર?

એક જાહનોને કહા મેં અર્થના કરતી પી અખ
છાડ દી હે મેને પૂછા કયો? ઉઠોને ઉતાર રિયા
કયોકિ મેં દિલ્લો યોગા દેતીથી ઉતાર તો કીકે હે
લેકિન યોગા દેના છોડે, અર્થના કયો છોડે?

કમ કા ભજન બાજુત મીઠા જોર મનનિય થા
ઉસકા સાર હે ભગવાન ન મદિર મેં હે ન મરિજાદ
મેં, ન જીતર હે ન બદાર, કહાં હે તો કીન જાને
કી જામ જોર ખાસ મેં હે. અયો હમ ઉતારી જામ
જોર ખાસ મીઠાને કે નિયે નિત્ય કતિ વાંચેસી જાત
મહેનત ઉનકે નીમત રામનાથ લેકર કરે.

કયા પાન હે કિ હમ સ્વામાન્ય તયા કી છુટમે
નાહ જાયતે બયે વહ યરમ કે પા કર કે મારે કયો
ન હે કયા અચ્છા વહ નહિ હોગા કિ હમ મેન
હી ધારણુ કરે વા આપસ આપસ મેં નિહર હોકર
જૈસા હમારે દિલ્લમ હે વેસા કહે.

(શ્રી નારાયણસમૃદ્ધિ માધીના સમઠમણી)

(અનુસંધાન પૃ ૪૪ થી આગળ)

જેનુ મન ચદનાં જિવ્ય જેનુ જાત હોય છે,
તથા મરણ ઉત્તર કે પુલ જોગા પ્રસંગોમાં પશુ
જેનુ મન અકુળઆકુળ ચલુ નથી, તે સમયુક્ત
કહેવાય છે (૧૭/૭૮)

જે પોતાના મનમાં સાતિ પામ્યો હોવાથી
વિષયોમાં ડુબી જતો નથી તથા બ્યવહાર કરવા છતાં
તેમાં મોહયુક્ત બની જતો નથી, તે સમયુક્ત કહેવાય
છે (૧૭/૭૮)

પર વિનાશી આપતિઓ આવવા છતાં, તથા
મોટા કષ્ટપ્રવચો આવી પડવા છતાં, જેનુ મન વૃદ્ધ
ખાલ્યો તરફ વળતુ નથી તે સમયુક્ત કહેવાય છે
(૧૭/૭૮)

તપસ્વીઓમાં, પદ્ધિઓમાં, વસ્ત કરાવનારોમાં,
સાન્યસોમાં જગવનોમાં, કે ગુણીઓમાં સમયુક્ત
પુરુષ જ સીમે છે (૧૭-૮૧)

હે રામ! સમ બધા ગુણોની પરાક્રમ છે, અને
પુરુષાર્થના મુખ્ય આશ્રયસ્ત્રોત છે. સુકેતવાળા અને
અપના રમણોમાં તે વૈશેષ દીપી નીકળે છે. મહત્ત્વ
પુરુષો તે સમગ્રથી અજાતને આશ્રય કરીને સુરમયદ
પામ્યા છે તે જ વહાન તમે પણ સિદ્ધિ મારે અનુ-
સરો (૧૭/૮૩-૪)

શ્રી યોગરાસિધ્ધિમાંથી.

મણકે-૧ લો-રેટિયો.

પૂત્ય બાપુના બધા લેખોના સંગ્રહમાંથી વીણેલાં 'મોતીઓને શું' નામ આપવું? મોતીઓનો તો હારજ સુંદર લાગે ને? તો આપણે આને ગાંધીમાખા નામ આપીએ તો ખોટું નહિ ગણાય. આ માખા આપણે શ્રધ્ધાથી ફેરવીશું તો તેમા આપણે સાચાં સ્વરાજ્યનાં દર્શન કરી શકશું, ગીતાના કૃષ્ણના દર્શન કરી શકશું અને તુલસીદાસજીના રામ પણ આમાંથી જ જાણશે, રેટિયો, સ્વદેશી, અસ્પૃશ્યતા, હિંમત, વિધાર, હિંદુમુસલમાન એકત્ય, પ્રાર્થના, ધર્મચર્ચ વગેરે આ માખાના મણકાઓ છે. આ બધા મણકા બાપુની દષ્ટિએ સરખા કિંમતી છે. બાપુ આ માખા ફેરવતા જ આપણને રામરાજ્યના દર્શન કરાવવાના હતા, પણ એક વિનાશમય પણ આવીને એ માખા ફેરવનારો આવ્યો ગયો. માખા રહી ગઈ બાપુ પાછળ અંજલીઓ અને આંસુઓનાં ધોધમાં એ માખાને વહેવડાવી ન દેતા એને આપણે ફેરવતા શીખીએ. એ ફેરવવા રહેતનાં, પરસેવાનાં ટીપાં પાડવા રહ્યાં. માટે આવો આપણે આંસુનાં ટીપાં સૂકવીને મહેનતનાં, પરસેવાનાં ટીપાં પાડીને એ માખાને ફેરવી રાખીએ.

(૩૪)

"હું" ગીતાજીમાં પણ રેટિયો જોઈ છે. તેના આધાર રૂપે મેં ત્રીજા અધ્યાયના કેટલાક અધ્યાય સ્લોકો ટીક્યા છે. એ હું જાણું છું કે મેં જે અર્થ કર્યો છે તે ગીતાજીની ટીકાઓના અક્ષરમાં જોવામાં નહિ આવે. છતાં એ અર્થ 'હું' આજે નથી કરતો, પણ લગભગ ૧૯૦૬ની સાલથી કરતો આવ્યો છું. એ સ્લોકોનો બાવાર્થ એ છે કે જે વાત કર્યા વિના જામે છે તે ચોરી કરે છે. આમાં વાતનો અર્થ આપણે સમજીએ તો મેં કરેલો અર્થ કબૂલ કરવામાં અડચણ ન જ આવે. વળી પછી

માય છે, એનો સીધો અર્થ તો એજ છે કે માણસ મજૂરી કરે તો ઝડક ઉગે ને ઝડક ઉગે તો વરસાદ આવે. લોક સંભાળુ અર્થે કરેલી શારીરિક મજૂરી એ જ ખરા વાત. પશુનો કે ફળાદિનો પણ ભોગ આપીને કરેલો હોય તે શુદ્ધ વાત તો નથી જ. આવો સાવજનિક વાત એક તો ખેતી છે. ખેતાની મહેનતથી થયેલા પાકમાંથી ખેડુત ચોટું જ ખાય છે. તેની મુખ્ય મહેનત જાણે અળખે પણ લોક સંઘડ સાર છે. એ મહેનત બધાથી ન જ વધી શકે. તેને સારુ શરીર મજબૂત અને દાંડતકામાં કામ કરતાં કસાયેલાં હોવા જોઈએ. પણ રેટિયો તો બધા

અધારે. રૈટયામાંથી માણસ બલે પોતાનું બરણપાણુ ન કરી શકે પણ પ્રાણનું તો કરી શકે, એ સારસ શબ્દોમાં દાહતર રૂપ જેવા શાસ્ત્રીએ પણ બતાવી આપ્યું. અને બધારે હિન્દુસ્તાન પાસમાંથી થયેલી અવધીએ આવેલું છે ત્યારે જે વડે દેશ દેશોએ આવી શકે તે રૈટિયો જ છે અને તેથી તે ખરો યત છે. “આત્મા પ્રવર્તિત થાને જે નથી અનુસરતો તે ખાલી પોતાના વિષયોને જ સ્વાર એટલે ફોકલ છાવે છે.” એ ચક્ર અત્યારે તો રૈટિયો જ છે. બધારે એ સ્થેક લખાયો ત્યારે બલે રૈટિયનું ખ્યાલ એ મહાકવિ અને અપિના મનમાં ન હોય, પણ કવિઓ અનન્ત કાળને સ્વાર લખે છે તે તેમના કાળોમાં તેઓએ ન કહેવા આવા અર્થો સિદ્ધ થઈ શકે એ કાળની પૂર્ણતા અને પુખ્તી છે. સિદ્ધાંત રૂપે એવા કાળો અનિચ્છા હોય છે તેના ફોલો અનેક છે. અને આશો એવા નમ્ર મત છે કે અમૂલ્ય અમૃત વચનોમાંથી આપણને અનેક મુદ્દર ફોલો ઉતારવાનો અધિકાર છે. કવિ ને કિશર, માલિક ને મજૂર, શૈલ ને નોકર, શેઠશી અને દાસી બધાંએ સોફીસ્ટિકાલ અર્થે મજૂરી તો કરવી જ જોઈએ. કશાકવિ બલે પોતાને સ્વાર મજૂરી ન કરે, રૈટિયો ન ચલાવે, પણ તેણે રેશને અર્થે, લોકને અર્થે તો રૈટિયો ચલાવે જ છૂટકો નહિ તો ગીતાવાક્ય પ્રમાણે તે ફોકલ છાવે છે.”

૨૩-૧૦-૧૯૨૧

(૨૫)

રૈટિયો એક એવી શાન્તિમય ક્રિયા છે આપણા હૃદયને સતરની સાથે મેળવી દેતાં આપણા હૃદયને આપણે પ્રવરનાં નામ સાથે જોડી લખીએ છીએ.

૨૦-૧૦-૧૯૨૧

(૨૬)

“રૈટિયામાં આપણે શોધ, સચ્ચાઈ, સદાક અને શાન્તિ આશોપીએ છીએ, તેથી રૈટિયો વધારે ને વધારે ગુણને પેલનારો બનશે.”

૧૬-૧૦-૧૯૨૧

(૩૭)

“જેટલું તુકદાન પરદેશી કાપડા વેપારથી

થયું છે તેટલું તુકદાન હિન્દને ખીજા એક વસ્ત્રથી નથી થયું.”

૧૬-૧૦-૧૯૨૧

(૩૮)

“સ્વરાજ એવી વસ્તુ છે એ અનુભવે જ જોઈ શકાય. રાષ્ટ્રીયો રાજ મયો છે કે નહિ તેનું છેવટનું નિરાકરણ તો દરદી જ કરી શકે. પધારીએથી જે છઠ્ઠી ન શકે તેવા દરદીને લાખી આવે ને ચરખી થડે ને વેણ કહે કે તબિયત સારી છે, તો પણ દરદી તેનો ઇન્કાર કરવાનો. સ્વરાજ મળ્યું છે કે નહિ તેનો દાસી દરેક માણસ જ પોતાને સજ્ઞ થઈ શકવાનો છે. તેથી જો એમ સિદ્ધ થાય કે રૈટિયાથી, પીંજણથી, સાળથી, ખાદીથી લોકો આશ્વા છે, તો તેનો અર્થ હું એમ કરું કે લોકોને સ્વરાજ નથી જોઈતું. લાંબલું કરવાને વિષે અથવા સાળ છોડી કુલમ ખનાડને વધે એમ આપણે કહી શકીએ કે તે આપણા કરવા માટે છે, તેમ જ સ્વદેશીની લાંબલું કરે તેને વિષે કહેવાય કે તે સ્વરાજ નથી ચાહતો.”

૧૬-૧૦-૧૯૨૧

(૩૯)

“સ્વદેશી એ તો રાષ્ટ્રહવનનો પ્રાણવાયુ છે. તેને માટે જેલ મળે તો તે તો મહેલ જ છે.”

૨૦-૧૦-૧૯૨૧.

(૪૦)

“હિન્દુસ્તાનનું ચિન્ત રૈટયા પર ચોટાકાતારી ચોટામાં ચોટી દલીલ તો જૂન છે. રૈટિયાનો સન્દેશ બધાથી મધુર છે કેમો તે પ્રિમનો સન્દેશ છે. ને પ્રિમ તે સ્વરાજ છે.”

૨૦-૧૦-૧૯૨૧.

(૪૧)

“હિન્દુસ્તાનના કોરોડો, જેઓ બાળે પશુઓ કરતાં પણ ઉતરતા થઈ પડ્યા છે અને જેઓ મરજની પધારીએ પડ્યા છે, તેઓની સાથે આપણે રૈટિયનું જીવન જીવવું રહ્યું છે. તેઓ દેશમાં લાવવાની આજ આજે રૈટિયો જ છે.”

૨૦-૧૦-૧૯૨૧.

“રેટિયાની હિમાયત મળૂરીની ખાનદાનીની હિમાયત છે. હું દાવો કરીને કહી શકું છું કે રેટિયો જોતાં આપણે આપણું કાચું ફેરસું જોઈએ અને તેથી આપણે જલદ કાયમા સપડાયા છીએ. રેટિયાનો પુનરુદ્ધાર આપણી ધાસણીને રોકનારો ઇલાજ છે. કેટલીક વસ્તુઓ બધા દેશમાં બધાં માણસને કરવી પડે છે, અને કેટલીક વસ્તુઓ બધાને કાઈ કાઈ વાતાવરણમાં કરવી પડે છે. રેટિયો આપણે બધાએ આજની સ્થિતિમાં તો અવશ્ય ફેરવવો જ જોઈએ, અને બધાએ હમેશાં ફેરવવો જોઈએ.”

૨૦-૧૦-૧૯૨૧

(૪૩)

“પરદેશી કાપડના આપણા મોહથી આપણે રેટિયાને તેના સિંદાસનેથી પદભ્રષ્ટ કર્યો, અને તેથી પરદેશી કાપડના ઉલ્લોગને હું પાપ ગણું છું. મારે કબૂલ કરવું જોઈએ કે અર્થશાસ્ત્ર અને નીતિશાસ્ત્ર વચ્ચે હું ભેદ પાડતો નથી જે અર્થશાસ્ત્ર વ્યક્તિ અથવા પ્રજાના હિતને ઈર્ષા કરે તો નીતિથી વિરુદ્ધ હોઈ પાપ છે. તેથી એક પરદેશને દાણે બીજા દેશને કચડવાને સારું અર્થશાસ્ત્રનો પ્રયોગ થાય તેને હું અનીતિ ગણું છું. મળૂરેણું લોહી ચૂસીને બનેલી વસ્તુઓ લેવા કે વાપરવી એ પાપ છે. મારી પડોશમાં રહેનાર કણીઆને ભૂખે મારીને મારે અમેરિકાથી લઈ મંગોલીને ખાવા એ પાપ છે તે જ પ્રમાણે મારા પડોશી કાંતનારાઓ અને વણનારાઓ મને આપે તે કપડાંથી હું મારું શરીર ઢાંકી શકત અને તેથી તેઓને અનવચ્ચ લેવામાં મદદ મળત એમ જાણવા છતાં વચાપતનાં ભાતીગળ કપડાં હું પહેરું એ પાપ છે. અને જ્યારે મને એવું જ્ઞાન થાય ત્યારે મારા પરદેશી કપડા બાળી મારે પવિત્ર થવું એ મારો ધર્મ છે, અને તેવા જ્ઞાનનો ઉદય થયા પછી મારા પડોશીને બનાવેલી ખાદીથી જ મારે સન્તોષ મેળવવો જોઈએ વળી મારા બધા લોકોએ કાંતવા વધુ વાનો ધધો બૂધાઈ જવાથી ઝટ મદદ ન કરે એમ જાણીને મારે તેને મદદ કરી લોકપ્રિય કરવો જોઈએ.”

૨૦-૧૦-૧૯૨૧

આ દેશના દારિદ્ર્યદુર્ખના પ્રશ્નો ઉકેલ અત્યંત સ્વાભાવિક રીતે, સહેલાણીથી, બહુ ખર્ચમાં ઉતર્યા વિના ને વહેવારની રીતે લાવી આપવાનું માન રેટિયાને જ મળવાનું છે એ મારો દાવો છે. તે ફરક ધરની આવશ્યક ને જેના વિના ન ચલાવી શકાય તેવી ધરવખરી છે. દેશની ખરકતનું ને દેશની મુક્તિનું તે ચિહ્ન છે. કુનિયાના દેશને દુષ્ટો નહિ પણ પ્રીતિનો ને સ્વાશ્રયનો સન્દેશ તેના મીઠા ગભીર સૂરથી તો સભાગવે છે. જગતની શાંતિમાં બધાણ પાડનાર દરિયાઈ કાફલાના અગરફકની તેને જરૂર નથી. કરાડોના એક એકાદ નિશ્ચયનીજ તેને જરૂર છે કે અમારા ધર્મમાં આજે જેમ અમે અમારા કુટુંબ માટે અમ રાખી લઇએ છીએ તેમ અમારા જ ધર્મમાં અમે અમારા કુટુંબને માટે સુતર કાંતી લઇશું.”

૧૮-૧૨-૧૯૨૧

(૪૫)

મારી ધણી જુવચૂકને માટે હું બિવિધન પ્રજાના ચાપને પાત્ર બને હોઉં, પણ રેટિયા સજીવન કરવાની સનાદ આપવા સારું તો તેઓ મને આશિષ જ આપશે એવો મારો અચળ વિશ્વાસ છે એના ઉપર મારું સર્વદેવ હું વારી જાઉં છું, કેમ કે રેટિયાને અટિ અટિ શાંતિના, પ્રીતિના ને બહુ ભાવનાના તાર કંતાય છે, અને એ સાથે જ, જેમ તેના નાથથી દિન્દની મુશામી આવી તેમ તેણે સ્વે અજપૂર્વક પુનરુજ્જીવન દિન્દુસ્તાનને મુક્તિ પણ આપશે જ.”

૧૮-૧૨-૧૯૨૧

(૪૬)

“હું આશા રાખું છું કે દાયકંતામણી શેઠે આપનારી સુન્દર કથાને દલકી ગણી કાઈ શીખરાની ના પાડશે નહીં.”

૧૩-૧૧-૧૯૨૧

ધ્યાની—બાપુ
(મુજરાની આરતિ)
પ્રસ્તાવના

શ્રી. કાકાસાહેબ-કાલે વકર
ગધીછની છવન સથેની ખુમીઓ આ
રખ્યિતમાં ચિત્રકાર પહેલે આગે અભિન કરી
સાધે છે એમ્સા માટે એ આપણા અભિન દેને
પાત્ર છે અને મારે મરે તે એ સર્વેમ શુભસિ-
ધેના અધિકારી છે" (પ્રસ્તાવનામાંથી)

"I hope it will be a treasure to those who are devoted to Mahatma"

Nandlal Bose

The Moods of A MAHATMA

(English Edition)

Introduction by G. Vankatachalam

"Even as mere portraits these are as good as any so far drawn by any master artist. For one of his age and experience they are highly creditable achievements. His pencil work is soft and delicate, his lines are strong and sure. Modelling is superb, especially where he treats those weak expressive lips. Dhiren has certainly proved a worthy pupil of a great master, the incomparable Nandlal Bose."

(From Introduction)

A GLIMPSE
Into GANDHI'S SOUL
(WOOD-CUT)

પ્રસ્તાવના.

શ્રી. ગુરુદયાલ મહિલક

(પરવાના છેવટા બહિવાસ દરમ્યાનના માંડી-
છના અપવાસના છ પ્રસંગ ચિત્રો)

"The artist has given a happy habitation to his vision. It is for the beholder to enter it and share with him the rapture, rhythm and radiance of his visualisation. One has but to be silent in the presence of pictures that they may speak."

(from introduction)

"આ સુદર ચિત્રમુજી આરતનાં મરોને સરકાર
અને પત્રિકાનું વાતારણ આપશે"

શ્રી રવિશંકર રાવળ

"These Wood-Cuts have achieved Greater heights in interpreting Gandhi than mere words could ever achieve"

"Bharat Jyoti"

કદ. 11" x 14" કિંમત 3-0-0 ટપાલ ખર્ચ બહુ. કદ 11" x 14" કિંમત 3-0-0 ટપાલ ખર્ચ બહુ.
પ્રસ્તાવના

"આપણા" ૪૫ નંબર રોડ વિરોધ (૧૫) મુખ્ય ન. ૩૪

દર મહિનાની ૧૨ મી તારીખે પ્રગટ થતુ

આરાજા/૩

(માસિક)

: સંપાદક :

નવીન ગાંધી

વૈવિંક લગભગ રૂપિયા ૭, પરદેશમાં રૂપિયા સપ્ત સ્વાત .

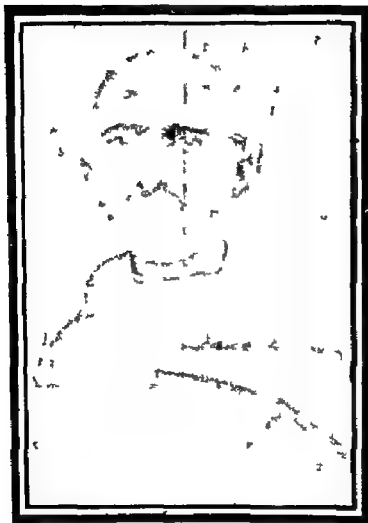
હટકે નકલ દસ આના

“રૂપાલતન”

૪૫, નહેરુ રોડ, વિલેપારલે (૫૧)

આરજી/૩

આશ્રમનો પ્રાણ

જ મ મગનલાલ ગાધી જ મ
સંપત ૧૮૪૦ આવજી શુક ૨) (સવત ૧ ૮૪ વૈશાખ શુક ૩
એના તેજે હું મગસજે ગાધીજી

સંપત
નવીન ગાધી

રૂપાયતન

રૂપાયતનનો મુખ્ય આદર્શ જનતામાં લોકોપયોગી ક્ષાતો પ્રચાર કરી સામાન્ય લોકોના જીવનમાં પણ સુરૂચ અને આનંદનું સિંચન કરવાનો અને કરાવવાનો છે. આ ધ્યેયને સિદ્ધ કરવા હવે જમીનની વધુ આવરણકતા લાગે છે. ત્યાં આર્થિકશાન મકાનો નહીં પણ કલાત્મક ગૃહકાંઓ હશે, ત્યાં બધા ગૃહઉદ્યોગો હશે, ત્યાં કલા હશે, ત્યાં સંગીત હશે. ત્યાં એ વાટે જ કેળવણી અપાશે, ત્યાંનું વાતાવરણ જ વિદ્યાર્થીઓની સર્જનાત્મક વિકાસ જગાડી નવી પ્રેરણા આપશે દરેક માણસમાં સર્જનાત્મક શક્તિ તો પડી જ હોય છે પણ એ સુષુપ્ત દશામાં હોય છે. એને પ્રગટ કરવા પ્રેરણાત્મક વાતાવરણ જ જોઈએ. આ વાતાવરણ બાપુ અને ગુરુદેવના શિક્ષણ અને સરકારના મિલનથી જ ઉદ્ભવી શકે.

મનુષ્યને જીવન જીવવા માટે જોઈતી આવરણકતા નિદા, હવા અને ખોરાકની છે તેટલી જ આવરણકતા, સારું અને સાદું જીવન જીવવા માટે જોઈતી પારખવાની પણ છે.

કળા જમારે પૂણું રસપે નિકમે છે, ટાંચે પહેલે છે ત્યારે તે પતિત અને છે અને સમાજને એક દિવ્ય સદેશ આપે છે.

અમારી આકાંક્ષા, અમારો આદર્શ અને પૂ બાપુ અને પૂ ગુરુદેવના શિક્ષણ અને સરકારમાંથી મેળવ્યા છે. અને આ બંનેના શિક્ષણ અને સરકારના મિલનમાંથી જ રૂપાયતનનો જન્મ થયો છે

દુકંમાં રૂપાયતનનું ધ્યેય દરેક વ્યક્તિની આત્મરક્ષા જમાડવાનું અને સૌંદર્ય પારખવાની શાકત કેળવવાનું છે. આ તેને આનંદથી ભરી દેશે અને તેને નવું રચવાને માટે પ્રેરણા આપશે

આ હેતુથી રૂપાયતનમાં હાલ જે ઉદ્યોગો ચાલે છે તેમાંથી બનતી બધી વસ્તુઓમાં સૌંદર્યની રેખા હશે. બાંધને તે જોવા માટે આમંત્રણ આપશે, અને આનંદ આપશે

કળા, આમ દુનીયામાં સેવા અને સૌંદર્યના આનંદનું પ્રતિનિધી બને છે. રૂપાયતન એ કળાનું નમ્ર સેવક છે

પ્રકાશક અને મુદ્રક • હીરેન ગાંધી
“રૂપાયતન” ૪૫, નહેરુરોડ, વિલેપારલે (૫૮)

ધ્યારાબાપુ

આ માનિકમાં મુખ્યત્વે ગાંધીજીનાં તત્ત્વજ્ઞાનના અભ્યાસીઓના લેખો, સંસ્મરણો, ગાંધીજી તથા ગુરુદેવની વિચારગ્રંથોનો સમન્વય કરી બન્ને ઉપસંક્રાંતી આખરી ધ્યેયની સાધનાના મનનીય લેખો, ધર્મ, કથા અને સંસ્કૃતિનું સારિય, ગાંધીજીના અમૂલ્ય અપ્રગટ પત્રો, છાંયો, ચિત્રો તેમજ આપણા રોજંદા જીવનના પ્રશ્નોને ચર્ચાતી બોધક વાર્તાઓ ઇત્યાદિ વિભાગો દ્વારા ધ્યેયનક્ષી સામગ્રી આપવામાં આવશે.

સૂચનાઓ

- * દર માસની ૧૨મી તારીખે અંક પ્રસિદ્ધ થશે
- * પ્રગટ તારીખ પછી દસ દિવસમાં અંક ન મળે તેા ટપાલમાં તપાસ કર્યા પછી જ કાર્યાલયને જણાવવું
- * સરનામાંનો ફેરફાર તરત જણાવો, કે નેધી અંક ગેરવધે જાય નહિ
- * ‘ધ્યારાબાપુ’માંનાં સર્વ ચિત્રો અને છાંયો કોપીરાઈટથી રક્ષિત છે.

લવાજમ

દેશમાં રૂપિયા ૭

પરદેશમાં રૂપિયા સાડા સાત

છુદક નકલ દસ આના

‘ધ્યારાબાપુ’ અંગેના સંપાદક પત્રવ્યવહારનું સરનામું:—

‘રૂપાયતન’

૪૫, નહેરુ રોડ, વિલેપારલે,

મુખબ-૨૪

આફ્રિકામાં આ માસિકનું લવાજમ શ્રી. પ્રભુદાસ વજ્રીયા C/o. જે. પી. વજ્રીયા પો. બો. ૧૨૬, નેરોળી. એ ઠેકાણું ભરી મોકલો.

સાલાર — રજીકાર

શ્રી. કુવળદ લીલાધર ફેડ, મોટી પાનેલી તરફના ‘ધ્યારાબાપુ’ના ૨૫ ચાંદકનાં લવાજમના રૂ. ૧૫૦ મળ્યા છે જે સાલાર રજીકારીએ છાંયે

મુદ્રણાલય: કનૈયાલાલ, એવિન્ટ પ્રિન્ટિંગ હાઉસ નવીવાડી. મુખર્ષ નં. ૨.

વિષે બાવો ભય મને કદી રાખ્યો જ પડ્યો નથી. તેમની પાસે અધરામાં અધરું કામ સેતાં અને સંકાત્ય નથી થયો. તેમને મેં અનેકવેળા કંકેરી સ્થિતિમાં મૂકેલ છે. એ તેમણે મૂંઝે મોઢે સહન કર્યું હતું. એક પણ કામ તેમણે હલકું નથી ગવ્યું.

તે આરામાં કોઈના યુરુ ચવાડી લાપકાત હોત તો હું તેને આરા પ્રથમ સિધ્ધ તરીકે ઝોળાખવત,

જિન્દગીભરમાં એકવાર એક ભાષને અને યુરુ ગણવાની મેં છૂટ આપી ને યુરુપણાથી હું તપ્ત થઈ રહ્યો. એ તેનો દોષ નહોતો, પણ મારી અપૂર્ણતા એમાં હું ભેદ સહ્યો. જે યુરુ ચાલ તેનામાં સિધ્ધને જે કામ સોંપે તે કરવાની સક્તિ અપવાદની કળા હોવી જોઈએ. તે આરામાં નહોતી, આજે પણ નથી.

પણ જો મગનલાલ સિધ્ધ નહિ હતા, તો સેવક અવશ્ય હતા. કોઈ પણ સરદારને મગનલાલના કરતાં વધારે સારો, વધારે વફાદાર સેવક ન મળે એમ હું માનું છું. આ અનુમાન થયું, પણ એમના જેવો બીજો સેવક મને નથી મળ્યો, એ અનુભવનો પુરાવો છે. મારાં સહભાગ્ય એવાં છે કે મને હમેશાં શ્રધ્ધાવાન, નીતિમાન, શુષ્કિલાળી અને કાષ્ટદક્ષ સખા કહેા કે સેવક મર્યા છે. પણ આ બધા સખા-સેવકોમાં મગનલાલ સર્વોપરિ હતા.

મગનલાલમાં યાન, ભક્તિ અને કમની ત્રિવેણી સદાય વહેતી હતી. અને મગનલાલે પેતાનાં યાન અને ભક્તિને કમંચડમાં હોતી બધાને યાન અને ભક્તિનું ખરું સ્વરૂપ બતાવ્યું. અને તેમનું પ્રત્યેક કમ આમ ચેતન-ચાનમય ને સ્વધામય હોવાથી તેમનું જીવન સંન્યાસની પરાકાષ્ટાએ પહોંચ્યું હતું. મગનલાલે સર્વસ્વનો ત્યાગ કર્યો હતો. તેમનાં એક કમમાં મેં કદી સ્વાયં નથી જોયો. નિઃસ્વાયં-નિઃકામ-કમ એ જ ખરા સંન્યાસ છે એમ તેમણે એકવાર નહિ, દૂંડી યુદ્ધને સાર નહિ, પણ અનેકવાર, અનેક પ્રસંગોએ ચોવીસ વર્ષ લગી અખંડિત રીતે બતાવી

લેખના ચરે પુત્રને એક

પછી એક દેહસેવાને અર્થે મને સોંપ્યા. મગનલાલ મને ૧૯૦૩ માં પ્રાપ્ત થયા. દ્રવ્યોપાજ્ઞન અર્થે તે મારી સાથે દક્ષિણ આફ્રિકા આવ્યા. બીજા મિત્રને તેમ તેમને ૧૯૦૪ માં દેહસેવાને અર્થે મરીબીનો સ્વીકાર કરવા મેં નોતર્પા. તેમણે ક્ષાંત ચિતે મારું કહેવું સંભળી મરીબીનો સ્વીકાર કર્યો. ત્યારથી મારીને દેહાંત લગી તેમનો પ્રવાહ એક જ મતિએ અખંડિત ચાલતો આવ્યો.

દિવસે દિવસે હું જોતો આવ્યો છું કે મારી શોભામાન, મારું ‘મહાકમાપણું’ પરાવર્તી છે. બધા સાથીઓની શોભાએ હું શોભ્યો છું. પણ કોષ્ટએ એ શોભામાં મગનલાલના કરતાં વધારે ભય નથી લીધો. મારી પ્રત્યેક બાજુ અને આધ્યાત્મિક પ્રવૃત્તિમાં તેમણે મને યાનપૂર્વક પૂરા સાથ આપ્યો છે. જેવું આનું જી તેવું કરવાના પ્રયત્ન પ્રયત્નો મગનલાલના કરતાં વધારે સારા નહોતા મારી દ્રષ્ટિએ નથી આવતો. વિચાર ને અધ્યાસની સમાનતા સાધના, સાધવામાં મગનલાલે ચોવીસે કલાક જગૃતિ રાખી હતી. તેમાં તેમણે તેમનું સરીર નીચોવી નાંખ્યું.

આ ચિત્રમાં ક્યવિ જો જાણે કે અજાણે અતિશયેદિત ન હોય તો કદી યોગ્ય કે જે દેહમાં ધર્મ આમ મુતિમંત થઈ શકે તે દેહનો કે ધર્મને જ જ છે. તેથી હું ‘હમ્મુ’ છું કે મગનલાલની જીવનનો અભ્યાસ પ્રત્યેક દેશસેવક કરે, ને તે તેને મળે તો તેનું અનુકરણ હતાપૂર્વક કરે. જે મગનલાલને સાર સહ્ય છે. મગનલાલ ખરા સિધ્ધાદી હતા તેથી તે ખરા સરદાર પણ થઈ શક્યા. કેમકે જોએ તેમને તાપ સહન કરી શક્યા છે તેમને હું મારી આજ-પાસ અત્યારે રહતા જોઈ રહ્યો છું.

આ દેશને તેમ જ જગતને સાચા જિજ્ઞાસીને ખબ છે. દેશસેવા, જગતસેવા, અધમદાન, ઉપદેશન, એ નોખી વસ્તુઓ નથી, પણ એક જ વસ્તુનાં બુદ્ધિનુદા સ્વરૂપ છે. અર્થ દર્શન મગનલાલે પેતાનાં જીવનમાં કર્યું ને બીજાને કરાવ્યું. જેને વિદ્યા

યાવુ તે તેમના જીવનનો અભ્યાસ કરી એ જોઇ
એ છે. મોહનદાસ કરમચંદ ગાંધી,
(૧૯૮૪ વૈશાખ શુદ્ધ ૧૦)

શો વળૂપાત

બાપુની ઉપર શો વળૂપાત ! ખાલી મડગમાં
એકપણ જણ મનનાસાગરની ટોલે આવે તેવા
નહોતે. મારો તો એને માટે પ્રેમ વધતો જ જતો હતો.
આરિતમાં તીર જેવા સીધા, બાગડોના જેવા નિર્દોષ,
એટલા તો સમજાવવાળા અને મૃદુલા અને પીઠાણી
કારવા કે મારા જેવાની મનક કરવાની ન રોકાય
એવી શક્તિ પણ તે સામી લેતા.

આપણને સૌને માટે તે ભયંકર ખોટ છે.

બાપુને આશ્રમના ઠાઠા જાતે કહીએ પણ મન-
સાગરમાં એ એક વડાપુત્ર સમા હતા અને માતાને
તો પહેલા બેળાના પુત્રના મૃત્યુ જેવી મોગ ખોટ
કહ, અને એવું બીજું કુખ કયું ? મનસાગરમાં
જ બાપુનો આગે જમણો હાથ હતા અને તે મથા
એમની જ્યાં લેનાર કોઇ જ નથી કેનામાં છે એમની
મદા, એમનું નિયમપાનન, એમની અચન કનંજ
નિષ્ઠા, એમના આરિતની સરહતા, એમની સમતા,
એમની સ્વચ્છતા ! અ. રાજગોપાલાચાર્ય.

અપ્રતિમ સાધક

મીધીજીની ઉત્તમોત્તમ કૃતિ આશ્રમ એમ મીધીજી
અનેકવાર કહે છે, એ વાત સામી હોય તો મીધીજીએ
ખેડેલ ઉત્તમોત્તમ બહિત મનનાનગરમાં એમ કું
કહું. એ ઉત્તમ બહિતને જોઇને કોઇ મીધીજીની
કિમત કરે તો અમને કરવાનું કારણ નહોતું. એ ઉત્તમ
બહિતને આગળ ધરીને અમારો આશ્રમ દેશને, અમે
દેશને, હવે અમને જોણ દાકરો ?

એમની અસાધારણ જાગૃત અને આત્મનિષ્ઠની
જ્યોત અમક રાખનારી એમની કમિટિતા હતી ..

રામજીએ તેમના મરણથી ત્રણ વળૂપાત પડેલા
કલા છે. આશ્રમ ઉપર-મીધીજી ઉપર-રેડિયા ઉપર

તેમાં વધારે પડતી વાત નથી, પણ હાથમથો ખોલેલા
હીરા પાછળ પારખતું રૂદન રહેલું !

અને શી અનન્ય ઉપાસના ! દિનરાત રેડિયાને,
પીજીને, ચરખાને સુધારવાનું ચિંતન, તેના ઉપર જ
સતત પ્રયોગો, તેને જ પ્રીતિથી વિરક્ત સકિતવાળા
પોતાના પુત્રની સકિતને વાગવાનો તેમનો આશ્રહ...

એમની કારીગરી, એમની મજૂરી, એમનો બધો
ઉદ્યમ, એમનું જીવન, એમનું માહત્ત્ય, એ બધાં
જ આશ્રમને અને દેશને અપરિણામ દતાં. નિત્ય નવા
પ્રયોગ કરનાર મીધીજીના પ્રતિકાજીના ભાવો અને
શક્તિએને ઝીંતવાની તેમની તત્પરતા અને તેમના
સિદ્ધાંતોનો અમલ કરવામાં તેમણે વેડેલાં કળા,
બળાવા અને ત્વાગો બધાં આશ્રમ પ્રીતિથી દતાં. આ
બધી સાધના કરી તેઓ મીધીજીના અપ્રતિમ સેવક
બન્યા હતા. અપ્રતિમ ભક્ત બન્યા હતા.....

આ મેરકારની સાધનામય તેમની નિઃશ્ચી હતી,
અને તેમનું સાધક જીવન સૌને ચેતન આપનાર અને
દિસા દાખવનાર છે સાધના વડે સાધક કેટકેટલું
સાધી શકે છે તેનો જલજલ પદાર્થમાં તેમનું જીવન
હવે એ સાધનામાં તેમની લોને આવનાર સેવક કોઇ
જલજલ નથી મહાદેવ દેશાઈ.

ધૂળય મનલાલભાઈ

મનલાલભાઈનો સ્વભાવ નાનિયેરના જેવો
હતો-ઉપરથી જોતા કઠોર પણ અંતર ખુલ્લું પ્રિમાળ.
આવા બન્યા વિના સાધકના શુકેશુકા થઈ જાય.
નાનિયેર જો ઉપરથી કંઈ ન હોય તો જવડી કોલી
જાય ખાદીના વાતાવરણની પ્રતિકૂળ અસર ન થાય
એ સાર વેરાવળનાં કઠોર કરવાની અત્યંત જરૂર રહે
છે, અને એ અંતરમાં પ્રેમ. મરણને ખોળે હોવો
જોઈએ આમ જાય ત્યારે સાધનામાં ખરી મળ આવે
છે પ્રિમાળ માણસો વેરાવળ વિનાના દોવાથી સસારમાં
તળાઈ મથા જાય છે. એવા દાખવા મારી આખી
આગળ તારાં કરે છે. મનલ કોળીમાં નાનિયેરની
પૂજા કરવાનો હિન્દુઓમાં રિવાજ છે. કઠોર મતના

આપુનાં પ્રિય નજની

રામ સારંગ—શીખરદી તાલ.

ત્યાગ ન ટકે રે વેરાગ વિના, કરીએ કોટિ ઉપાય છ;
 અંતર જોડી ધ્રુવ છ રહે, તે કેમ કરીને તબાય છ ?—ધ્રુવ૦
 વેષ લીધો વૈરાગનો, દેશ રહી ગયો દૂર છ;
 ઉપર વેષ અઘો અન્યો, માંહી મોહ ભરપૂર છ....૧
 કામ ક્રોધ્લોભ મોહનું ત્યાં લગી મૂળ ન ભાય છ;
 સંગ પ્રસંગે પાંગરે, ભોગ ભોગનો થાય છ....૨
 ઉભય રતે અવની વિષે, બીજ નવ દીસે બહાર છ;
 ધન વરસે વન પાંગરે, ઇન્દ્રિય વિષય આકાર છ....૩
 અમલ દેખીને હોહ અણે, ઇન્દ્રિય વિષય સંભેમ છ;
 અણુસેટયે રે અભાવ છે, હેટયે ભોગવશે ભોગ છ....૪
 ઉપર તબે ને અંતર ભણે, એમ ન સરે અરથ છ;
 વણુરયો રે વર્ણાશ્રમ થકી, અતે કરશે અનરથ છ....૫
 બ્રાહ્મ મયો ભોગભોગથી, ભેમ બગડયું દૂધ છ;
 ગયું ઘૂલ ગહી માખણ થકી, આપે થયું રે અશુભ છ....૬
 પળમાં ભોગીને ભોગી પળમાં, પળમાં ગૃહી ને ત્યાગી છ;
 નિઃકુળાનંદ એ નરનો, વણુસમત્યો વૈરાગ છ....૭

સ્વર્ગસ્થ પૂજ્ય

શ્રી. મગનલાલ ખુશાલચંદ ગાંધી

મગનલાલ ગાંધી
— દક્ષિણ આફ્રિકામાં —

૧૫ વેપારમાં પડી ૧૯૦૪ માં પૂણે બાપુજી કે જેઓ તે સમયે ફક્ત ઝાઝા હતા તેની સાથે દીનિકસ યોજનામાં પોતાનું નામ નોંધાવ્યું અને દીનિકસને ચોલાવવામાં પોતાનું સર્વસ્વ આપ્યું ૧૯૧૪ માં આફ્રિકાને નિવાસ પૂરો કરી પૂ બાપુ ઇંગ્લેન્ડ થઈ દેશમાં આવવા નીકળ્યા ત્યારે મગનભાઈને ઓઈ બાળકોની ટુંકડી સાથે હિન્દ તરફ રવાના કર્યા હિન્દમાં આવીને પૂ બાપુજીની મહાન કૃતિ સત્યાગ્રહાશ્રમ રચ્યું પૂ બાપુજી આવા કાર્યે મગનભાઈની શક્તિને આધારે શરૂ કરી હતા તે સ્વમુખે કહેવ છે આજનો વૃક્ષ નેતાગણુ તો મગનભાઈને પૂરી રીતે બંધે છે પણ આજના યુવાન વર્ગને તેનો શુ પરિચય હોય ? યુવકવર્ગ તેનું જીવન બંધે, તેનો અભ્યાસ કરે અને તેનું અનુકરણ દ્રઢતાપૂર્વક કરે તે હેતુથી પૂ બાપુજીએ મગનભાઈના દેહાંત પછી જે ચિત્ર આપ્યું તે “ખ્યાલગાયુ” માટે મોકલ્યું છે

નારણરામ ખુ. ગાંધી.

આશ્રમનો પ્રાણ

શ્રી વસ્ત્રભાઈને જ્યારે મગનલાલ ગાંધીના દેહાંતના ખબર મળ્યા ત્યારે તેમણે તાર કર્યો ‘આશ્રમનો પ્રાણ ગમ્યો ગયો’ ‘આશ્રા અતિશયોક્તિ નહોતી, તેમના વિના સત્યાગ્રહાશ્રમની હસ્તી જ

પૂ મગનભાઈના દેહાંતને આ અખાત્રીને વીસ વર્ષ પૂરા થાય છે પૂ બાપુના મહાન જીવનના પ્રથમ પચીસ વર્ષમાં પહેલા અને પ્રથમ પચ્ચિત્તા સેવકનું પદ મેળવી જીવન સફળ બનાવી ગયા

૧૮૦૨ના નવેમ્બરમાં અયે બન્ને બાઈએ અમદાવાદમાં મેટ્રિકની પરીક્ષા આપી, સાન્તાક્રુઝ પૂ બાપુજી પાસે ગયા સત્રે જમવા બેઠા કે પૂ બાપુજી બોલ્યા, ‘કેમ મગન આફ્રિકા આવવું છે ? હું આવતે અડવાડીએ બંઈ છું’ મગનભાઈએ તરત જ જવાબ આપ્યો, “તમે લઈ જાઓ તો જરૂર આવું” સવારે પૂ બાપુજી રાજકોટ મારા પિતાશ્રીને તાર કરી સમતિ પણ મગાવી લીધી અને મગનભાઈ આફ્રિકા જવા ઉપડયા તે તો આર્થિક કમ્બાઈની દૃષ્ટિથી ગયા પણ દેવે તેને માટે બીજી જ કમ્બાઈ નિર્માણ કરેલ ત્યારે કોને ખબર કે બાર વર્ષ પછી તે મહાન બચ્છિ બની દેશમાં પાછા ફર્યો ? આફ્રિકામાં ટોઢ

કુ નધી કમ્બી શકતો. મારા અનેક કાર્યોની ઉત્પત્તિ કારણ મગનલાલની હસ્તીનું યાન હતું ને કાંઈની વચ્ચે ને મારી વચ્ચે બંને હોય તો તે મગનલાલ અને મારી વચ્ચે, ‘અશ્રુક વાતમાં એને કુ ખલાશી જરી તો !’ એવો જવ આપણને દીકરાના વિશે, સ્વપ્નની વિશે પણ થઈ વાર રાખવો પડે છે મગનલાલને

“અને હમેશાં સદાવાન, નીતિ-
માન, ભુદિરાગી અને કાર્યદક્ષ
સખા હશે કે સેવક મળ્યા છે.
પણ આ બધા સખા-સેવકોમાં
મગનલાલ સર્વોપરિ હતા.”

ગાંધીજી.

આરાજ/૬

“મારું ‘અજ્ઞાતપણું’ પરિવર્તી
છે, ઘણા સાથીઓની શોભાએ હું
શોભ્યો છું પણ કોઈએ એ
શોભામાં મગનલાલના કરતાં વધારે
ભાગ નથી લીધો.”

ગાંધીજી.

૧૫૯ ૧

૧૨ એ ૧૯૪૮

અ.ક. ૪

વિષયસૂચિ

પૃષ્ઠ			પૃષ્ઠ		
૧	૫. બાપુના ઉદ્દારો	...	૧	૧૧ મારો સર્વોત્તમ સાથી	...
૨	બાપુનાં પ્રિય ભાષનો	...	૨	૧૨ બાપુના પત્રો	...
૩	૨૨ ૫. મગનલાલ ગાંધી ... નારાયણ ગાંધી	૩	૩	૧૩ સંનિવા	...
૪	આશ્રમનો પ્રાણ	...	૪	૧૪ જાહેરો વચ્ચે	...
૫	શ્રી: વળુપાત	...	૫	૧૫ નેપાથત	...
૬	અપ્રતિમ સાધક	...	૬	૧૬ સંક્રિતસૂચ	...
૭	૫. મગનલાલભાઈ	...	૭	૧૭ નેપાથ	...
૮	કાલેપાસક મગનલાલભાઈ	...	૮	૧૮ વહાલો પંખીડા	...
૯	આશ્રમનો સ્તંભ પડ્યો	...	૯	૧૯ ગાંધી-સુર	...
૧૦	ધન્ય મગનલાલ	...	૧૦	૨૦ ગાંધીચાળા	...

મગનલાલભાઈ ગાંધીના મૃત્યુદિન સાંજની પ્રાર્થનામાં

૫. બાપુના ઉદ્દારો

- * “આશ્રમનો પ્રાણ એ હતો, હું નથી.”
- * “એના તેજે હું પ્રકાર્યો.”
- * “તમારો આદર્શ મગનલાલ હતો, મારો આદર્શ પણ એ હતો.”
- * “એના જેવો અને સરસ મળ્યો હોત તો એવું મારી જોટલી સેવા કરી તેટલી મારાથી એની ન થાત.”
- * “એનું જીવન સંપૂર્ણ હતું.”
- * “આશ્રમનો પ્રાણ એ હતો. એ તે રાજાના દીક્રા અને આશ્રમને જોવડા રહ્યો. એણે આશ્રમની સેવામાં કાયા નીચાવી નાંખી.”
- * “હું ચીરાંભાઈની જેમ એના પ્યાલા પી શકું એમ છું; સરખા કોઈ મારે મળે વીંટળે તે તે સહન કરી શકું એમ છું; પણ આ વિશેષ એ કરતાં બીજા આદર્શ જેવાં મળી શકે.”

બાપુનાં પ્રિય ગીતો

રામ સારંગ—સંપાદક તાલ.

ત્યાગ ન ટકે રે વૈરાગ્ય વિના, કરીએ કોટિ ઉપાય છ;
 અંતર જીંદી ધૃષ્ટિ રહે, તે કેમ કરીને તબાય છ ?—મુવ૦
 વેધ લીધો વૈરાગ્યનો, હેશ રહી ગયો દૂર છ;
 ઉપર વેધ અરણ્યે બાંધ્યો, માંહી મોહ ભરપૂર છ....૧
 કામ ક્રોધ લોભ મોહનું જ્યાં લગી મૂળ ન જાય છ;
 સંગ પ્રસંગે પાંગરે, જોગ જોગનો થાય છ....૨
 ઉચ્ચ રતે અવની વિષે, જીવ નવ હીસે બહાર છ;
 ધન વૈરસે વન પાંગરે, ઇન્દ્રિય વિષય આકાર છ....૩
 અમક દેખીને લોહ થયે, ઇન્દ્રિય વિષય સંજોગ છ;
 અણુભેદે રે અશાવ છે, ભેદે જોગવશે જોગ છ....૪
 ઉપર તને ને અંતર ભજે, જોમ ન સરે અરથ છ;
 વણસ્યો રે વર્ણાશ્રમ થકી, અતે કરશે અનરથ છ....૫
 બ્રહ્મ થયો જોગજોગથી, જોમ બજડ્યું દૂધ છ;
 ગરુ ધૂત મહી માખણ થકી, આપે થયું રે અમૃત છ....૬
 પળમાં જોગીને જોગી પળમાં, પગમાં ગૂદી ને ત્યાગી છ;
 નિષ્કુળાનંદ જો નરનો, વણસમજ્યો વૈરાગ્ય છ....૭

સ્વર્ગસ્થ પૂજ્ય

શ્રી. મગનલાલ ખુશાલચંદ ગાંધી

મગનલાલ ગાંધી.

— દક્ષિણ આફ્રિકામાં —

વર્ષ વેપારમાં પડી ૧૯૦૪ માં પૂજ્ય બાપુલુ કે જેઓ તે સમયે ફક્ત કાકા હતા તેની સાથે ફીનિક્સ યોજનામાં પોતાનું નામ નોંધાવ્યું. અને ફીનિક્સને યોજાવવામાં પોતાનું સર્વસ્વ આપ્યું. ૧૯૧૪ માં આફ્રિકાનો નિવાસ પૂરો કરી પૂ. બાપુ ઇંગ્લંડ થઈ દેશમાં આવવા નીકળ્યા ત્યારે મગનલાલને થોડા બાળકોની દુકાડી સાથે હિન્દ તરફ વળવા કહ્યાં. હિન્દમાં આવીને પૂ. બાપુલુની મહાન કૃતિ સત્યાગ્રહાદ્યમ રચ્યું. પૂ. બાપુલુ આવાં કાર્યો મગનલાલની શક્તિને આધારે શરૂ કરી હતા તે સ્વમુખે કહેવું છે. આજનો વૃષ્ઠ નેતાગણુ તો મગનલાલને જુરી રીતે બાણ છે. પણ આજના યુવાન વર્ગને તેનો શું પરિચય હોય? યુવકવર્ગ તેનું જીવન બાણે, તેનો અભ્યાસ કરે અને તેનું અનુકરણ દ્રઢતાપૂર્વક કરે તે હેતુથી પૂ. બાપુલુએ મગનલાલના દેહાંત પછી જે ચિત્ર આપ્યું તે “ખારાબાપુ” માટે ચિત્રકલ્પું.

નારાયણસ ખુ. ગાંધી.

આશ્રમનો પ્રાણ

શ્રી. વલ્લભલાલને અમારે મગનલાલ ગાંધીના દેહાંતના ખબર મળ્યા ત્યારે તેમણે તાર કપોઃ “આશ્રમનો પ્રાણ અસ્ત્યો ગયો.” આમાં અતિશયોક્તિ નહોતી, તેમના વિના અસ્થાનમાંથી હસી જ

હું નથી કશી શકતો. આર્થા અનેક કાર્યોની ઉત્પત્તિ કરજી મગનલાલની હસ્તીનું યાન હતું. જે કાંઈ વચ્ચે ને ચારી વચ્ચે અનેક હતો તે તે મગનલાલ અને ચારી વચ્ચે “અમુક વાતમાં જોને દુઃખ લાગી જશે તો?” એવો ભવ આપણને દીકરાનું વિશે, રવપત્ની વિશે પણ ઘણી વાર સમજાવે પડે છે. મગનલાલને

વિષે વ્યાવૈ કય મને કહી રાખ્યો જ પડ્યો નથી. તેમની પાસે અધરામાં અધરું કામ લેતાં મને સંકાય નથી થયો. તેમને મેં અનેકવેળા કહોડી સ્થિતિમાં મૂકેલ છે. એ તેમણે મૂંઝે મોઢે સહન કર્યું હતું. એક પણ કામ તેમણે દલકું નથી ગણ્યું.

જો મારામાં કાર્પના યુરુ થવાની લાગણી હોત તો હું તેને મારા પ્રથમ સિખ તરીકે ઓળખાવત.

જિન્દગીસરમાં એકવાર એક બાઇને મને યુરુ ગણવાની મેં છૂટ આપી ને યુરુપણથી હું વૃત્ત વર્ધ રહી. એ તેનો દોષ નહોતો, પણ મારી અપૂર્ણતા એમાં હતું જોઇ શકાય. જે યુરુ થાય તેનામાં સિખને જે કામ સેવે તે કરવાની શક્તિ આપવાની કળા હોવી જોઇએ. તે મારામાં નહોતી, આજે પણ નથી.

પણ જો મનસાલ સિખ નહિ હતા, તો સેવક અવસ્થા હતા. કોઇ પણ સરદારને મનસાલના કરતાં વધારે સારો, વધારે વફાદાર સેવક ન મળે એમ હું માનું છું. આ અનુમાન થયું. પણ એમના જેવો બીજો સેવક મને નથી મળ્યો, એ અનુભવનો પુરાવો છે. મારા સદ્બાજ્ય એવા છે કે મને હમેશાં અધ્યાવાન, નીતિમાન, શુદ્ધિશાળી અને કાષ્ટદંડ સખા કહો કે સેવક મળ્યા છે. પણ આ બધા સખા-સેવકોમાં મનસાલ સર્વોપરિ હતા.

મનસાલમાં યાન, બકિત અને કમંની ત્રિવેણી સદાય વહેતી હતી. અને મનસાલે પોતાના યાન અને બકિતને કમંયઠમાં હોવી બધાને યાન અને બકિતનું ખરું સ્વરૂપ બતાવ્યું. અને તેમનું પ્રત્યેક કમં આમ ચેતન-યાનમય ને અધ્યાત્મ હોવાથી તેમનું જીવન સન્માસની પરાકાષ્ટાએ પહોંચ્યું હતું. મનસાલે સર્વસ્વનો ત્યાગ કર્યો હતો. તેમનાં એક કમંમાં મેં કહી સ્વાધ નથી જોયો. નિસ્વાધ-નિષ્કામ-કમં એ જ ખરો સન્માસ છે એમ તેમણે એકવાર નહિ, ટૂંકી મુદતને સાર નહિ, પણ અનેકવાર, અનેક પ્રસંગોએ ચોવીસ વર્ષ લગી અખણિત રીતે બતાવી આપ્યું હતું.

મનસાલના પિતાશીએ તેમના ચારે પુત્રોને એક

પછી એક દેશસેવાને અર્થે મને સોંપ્યા. મનસાલ મને ૧૯૦૩ માં પ્રાપ્ત થયા. દ્વિઓપાશ્ર્નન અર્થે તે મારી સાથે દક્ષિણ આફ્રિકા આવ્યા. બીજા મિત્રોને તેમ તેમને ૧૯૦૪ માં દેશસેવાને અર્થે મરીબીતો સ્વીકાર કરવા મેં નોતર્વા. તેમણે ક્ષાંત ચિન્તે મારું કહેવું સાંભળી મરીબીતો સ્વીકાર કર્યો. ત્યારથી માંડીને દેશંત લગી તેમનો પ્રવાહ એક જ મતિએ અખણિત ચાલતો આવ્યો.

દિવસે દિવસે હું જેતો આવ્યો છું કે મારી શોભામાન, મારું ‘મહાત્માપણ’ પરાવલંબી શ્રી. પણ સાથીઓની શોભાએ હું શોભ્યો છું. પણ કોઇએ એ શોભામાં મનસાલના કરતાં વધારે ભાગ નથી લીધો. મારી પ્રત્યેક બાજુ અને આખાપ્રમ્થ પ્રતિભામાં તેમણે મને યાનપૂર્વક પૂરો સાથ આપ્યો છે. જેવું માન્યું છે તેવું કરવાના પ્રયત્ન પ્રયત્નો મનસાલના કરતાં વધારે સારો નમૂનો મારી દ્રષ્ટિએ નથી આવતો. વિચાર ને આચારની સમાનતા સાથતાં, સાધવામાં મનસાલે ચોવીસે કલાકે જાગૃતિ સખી હતી. તેમાં તેમણે તેમનું શરીર નીચેથી નાંખ્યું.

આ ચિત્રમાં કશું જો નવું કે અનવું અતિશયેષિત ન હોય તો કહી શકાય કે જે દેશમાં ધર્મ આમ મૂર્તિમત થઇ શકે તે દેશનો કે ધર્મનો જય જ છે. તેથી હું હૃદયથી છું કે મનસાલના જીવનનો અભ્યાસ પ્રત્યેક દેશસેવક કરે, ને તે તેને મને તો તેવું અનુકરણ હતાપૂર્વક કરે. જે મનસાલને સાર શક્ય હતું તે પ્રબળવાન અનુભવાનને સાર શક્ય છે. મનસાલ ખરા સિપાહી હતા તેથી તે ખરા સરદાર પણ થઇ શક્યા. કેમકે જેઓ તેમને તાબ સહન કરી શક્યા છે તેમને હું મારી આશ્વાસ આપ્યો રહ્યો જોઇ શકો છું.

આ દેશને તેમ જ જગતને સાચા સિપાહીને ખબ છે. દેશમેવા, જગતમેવા, અદમ્યયાન, ઉપરદશન, એ નેત્રી વસ્તુઓ નથી, પણ એક જ વસ્તુનાં જુદાંજુદાં સ્વરૂપ છે. આનું દર્શન મનસાલે પોતાના જીવનમાં કર્યું ને બીજાને કરાવ્યું. જેને જિજ્ઞાસુ

થાય તે તેમનાં જીવનનો અભ્યાસ કરી એ જોઇ
યો છે. મોહનદાસ કરમચંદ ગાંધી.
(૧૯૮૪ દેશીય પુષ્ટ ૧-૦)

શો વળ્લુદાત

બાપુની ઉપર શો વળ્લુદાત । ખાલી મંડળમાં
એકપણ જણ મનદાસભાઈની તોલે આવે તેણે
નહોતો, મારો તો એને માટે પ્રેમ વધતો જ જતો હતો.
આવિરમાં તીર જેવા સીધા, બાળકના જેવા નિરોધ,
એટલા તો સમજાવવાળા અને મૃદુતા અને મીઠાશથી
ભરેલા કે મારા જેવાની મનકે કરવાની ન શકાય
એવી વૃત્તિને પણ તે સાખી લેતા.

આપણને સૌને માટે તે ભવ્યર ખોલ છે.

બાપુને આશ્રમના દરોડા કાઢે કહીએ પણ મન-
લાલભાઈ એ એક વચ્ચે સમા દતા અને ખાતાને
તો પહેલા બોળાના પુત્રનાં મૃત્યુ જેવી મોગી ખોલ
કહ, અને એવું બીજું કુખ કહું ? મનદાસભાઈ
જ બાપુનો સાચો જમણો હાથ હતા અને તે ગયા
એમની જગ્યા લેનાર કોઈ જ નથી. કેળામાં છે એમની
મદદ, એમનું નિયમપાલન, એમની અમલ કરવા-
નિધિ, એમના આવિરની સરવતા, એમની સમતા,
એમની સ્વચ્છતા ? એ. રાજગોપાલાચાર્ય.

અપ્રતિમ સાધક

ગાંધીજીની ઉત્તરોત્તમ કૃતિ આશ્રમ એમ ગાંધીજી
અનેકવાર કહે છે, એ વાત સમી હોય તો ગાંધીજીએ
પહેલે ઉત્તરોત્તમ બ્યક્તિ મનનાયકભાઈ એમ કું
કહું. એ ઉત્તમ બ્યક્તિને જોઈને કોઈ ગાંધીજીની
કિંમત કરે તો અમને કરવાનું કારણ નહોતું. એ ઉત્તમ
બ્યક્તિને વ્યાજળ ધરીને અમારો આશ્રમ દેકોનો, અમે
દેશના, હવે અમને જણ દાંકરો ?

એમની અસાધારણ જાજૃત અને અદ્યતનિષ્ઠની
અનોખ અખંડ રાખનારી એમની કમિંકતા હતી

રાજજીએ તેમના મરણથી ત્રણ વર્ષપાન પહેલા
કહ્યો છે. આશ્રમ ઉપર-ગાંધીજી ઉપર-રેડિયા ઉપર

તેમાં વધારે પડતી વાત નથી, પણ હાથમાંથી ખોલેલા
હીરા પાછળ પડેલું ૩૬૧ રહેલું છે

અને શી અનન્ય ઉપાસના । દિનરાત રેડિયાને,
પી જણુને, ચરખાને સુધારવાનું ચિંતન, તેના ઉપર જ
સતત પ્રયોગ, તેને જ પ્રીત્યથે વિચારણ શક્તિવાળા
પોતાના પુત્રની શક્તિને વાળવનો તેમનો આમદ....

એમની કરીમરી, એમની મજૂરી, એમનો બધો
ઉદય, એમનું શબ્દચર્ચ, એમનું માહરમ, એ બધાં
જ આશ્રમને અને દેશને અપરિચાં હતાં. નિત્ય નવા
પ્રયોગ કરનાર ગાંધીજીના પ્રતિકાણના ભાવે અને
શક્તિએને ઝીનવાની તેમની તરફરતા અને તેમના
સિદ્ધાંતોના અમલ કરવામાં તેમણે જેટલાં કષ્ટો,
બળાચા અને ત્યાગો બધાં આશ્રમ પ્રીત્યથે હતાં. આ
બધી સાધના કરી તેઓ ગાંધીજીના અપ્રતિમ સેવક
બન્યા હતાં, અપ્રતિમ સત્ક બન્યા હતાં.....

આ એકાંકની સાધનામય તેમની જિંદગી હતી,
અને તેમનું સાધક જીવન સૌને ચેતન આપનાર અને
દિશા દાખરનાર છે સાધના વડે સાધક કેટકેટલું
સાધી શકે છે તેનો અન્યત્ર પદાર્થમાં તેમનું જીવન
હતું. એ સાધનામાં તેમની તોલે આવનાર સેવક કોઈ
જાણ્યા નથી. અહરિદેશ દેશાઈ.

પૂજ્ય મનલાલભાઈ

મનનાયકભાઈનો સ્વચ્છદ નાગિયેરના જેવો
હતો-ઉપરથી જોતાં કોઈર પણ અંતર બહુ પ્રેમાળ.
આવા બન્યા વિના સાધકના શુદ્ધેશુકકા ધર જાય.
નાગિયેર જે ઉપરથી કહેલું ન હોય તો જલદી કોઢી
જાય. બહીરના વાતવરણની પ્રતિજ્ઞા અસર ન થાય
એ કાર વેશજનાં કોઈર કરવાની અત્યંત બદર રહે
છે, અને એ અંતરમાં પ્રેમ-બરપૂર કાર્યો હોવો
જોઈએ. આમ થાય ત્યારે સાધનામાં ખરી મગ આવે
છે. પ્રેમાળ માણસો વેશજ વિનાના હોવાથી સંસારમાં
તણાઈ ગયા જાણ્યા છે. એવા દાખલા મારી આખ
આમળ તર્વા કરે છે. મજબ કાર્યોમાં નાગિયેરની
પૂજા કરવાનો દિન-રુઓમાં રિવાજ છે. કોઈર મતના

કવચથી ત્રેમાળપણું રક્ષાયેલું હોય તો જ મંગલ કાર્યો પાર પડે છે, એ એવું રહસ્ય છે. મગનલાલભાઈનું જીવન મંગલ નીવડ્યાનું કારણ એમને નાળિયેર જેવા સ્વભાવ.

હિન્દુસ્તાન એ સંતોની ભૂમિ છે, એ ભૂમિમાં અનાદિ કાળથી સંતો પાકતા આવ્યા છે. આજના આપણા પતિત કાળમાં પણ માતાએ હજી પોતાનું બિરદા ઊડ્યું નથી. હજી પણ 'જગાવા કલ્યાણા સંતાંંચા વિમૂત્તિ' તે નિર્માણ કયે' નય છે.

આવી 'સંતાંંચા વિમૂત્તિ' માં મગનલાલભાઈને ગણવામાં મને જરા સંકેત થતો નથી.

વધારે શું લખું? સંતોનાં ચરણો પર માથું મૂકીને સમાપ્ત કરું છું. [વનોબા લાવે.

કાલોપાસાક મગનલાલભાઈ.

આ દુનિયામાં અત્યંત ગોંધી વસ્તુ તે કાળ છે. દિન પર દિન ઘટતી મૂકી પર જિંદગીનો વેપાર કરવાનો હોય છે. એમાં એક ક્ષણ પણ કેમ બગાડાય? આ જગૃત મગનલાલભાઈમાં અખંડ રહેતી, તેથી જ તેઓ આટલા અલ્પ કાળમાં આટલી તપસ્યા ખતાવી શક્યા. અને જાણે ક્ષતિ દીર્ઘ જીવિતે કો રમેત. કહી આવ્યા ગયા. કાળ એમને ન દરાવી શક્યો.

કાંકા કાલેલકર.

આશ્રમનો સ્તંભ પડ્યો.

મગનલાલનાં અકાળ અને ખેદજનક અવસાનનો તાર વાંધી આલો જ પતી ગયો. આશ્રમ આજો દિલગીરીમાં ડૂબી ગયો છે. સ્વયામ્બદ આશ્રમનો યાલો પડ્યો. ખાણીની ગેરદાજરીમાં એ એક જ પ્રરૂપે આશ્રમ સાચવેલું, અને આશ્રમની ખાવા રચના તે બધી જ એમને આભારી હતી. આશ્રમ અને આખા ગુજરાતને તેમ દેશને બારે ખોટ ગઈ છે.

ખાદીનો એ પ્રાણ કહીએ તો ચાલે. એમની ખોટ પૂરી થઈ શકે એમ નથી.

એ ખોટ મને તો ખૂબ સારો છે. આ વખતે ગયા ત્યારે મારી રજા માગેલી તે હું નહોતો આવતો, કારણ કે મારે એમનું બહુ કામ હતું. એમનું કામ બીજાની થઈ શકે એમ નહોતું. જ્યારે એમણે તુરત પાછા ફરવાની ચરતે રજા માગી ત્યારે મેં લાચારીથી આપી. હજી એ ગયા એમ મારા માનવામાં આવતું નથી. હું આશ્રમમાં આવતો થયો ત્યારથી જ મારી આખા એમના ઉપર ફરી, અને હું અને એ બેઉ સગા અને સગેવડિયા બાઇ હોઇએ એમ મને લાગવા માંડ્યું. જો કોઈ પણ વ્યક્તિ પ્રસંગે અપ્રસંગે જ્યારે જ્યારે હું જાઉં ત્યારે કંઈને કંઈ કામમાં શેમરેય હોય તો તે મગનલાલભાઈ. મેં એમને કોઈ વખત નવરા લાખ્યા જ નથી. એમનું શરીર ખૂબ કસાયેલું અને વજન જેવું હતું. પરંતુ છેલ્લાં બે ત્રણ વર્ષથી એમનાં શરીર ઉપર હદ ઉપરાંત બોળે ઉઠાવ્યાનાં અને કંઈક માનસિક ચિંતાનાં ચિહ્ન માલૂમ પડતાં હતાં.

આશ્રમ તો એમણે જ ઊંટું કરેલું છે. આપનો બધો જ બોળે એ પોતે ઊંઠાવી અથાગ મહેનત કરતા હતાં. અને આપ બે વર્ષ જેલમાં રહ્યા. ત્યારે તો બધો જ બોળે એમને માથે પડ્યો. આપનું તો સૌ માન પણ રાખે, કોઈ વાત ગમે કે ન ગમે તે પણ બધા કબુલ રાખે, પરંતુ આપની ગેરદાજરીમાં આશ્રમનો બોળે ઊંઠાવનારને કંટાળી પથારીમાં ચપલ હતું, અને એ તો મગનલાલ જેવા મજબૂત મનના ઉમ તપશ્ચર્યા કરનારનું જ કામ, બીજાનું મનું નહિ. દૂર રહી રહી કોઈ કોઈ વખત એમની આ સ્થિતિમાં કંઈક અનોખા બાર દલકો થાય તે સાર તેમની પામે જઇ મીઠી મીઠી વાતો કરતો અને તેમનું મન કંઈક દળવું થતું.

આશ્રમમાં એમના જેવું તપ કોઇએ કયું નથી અને આપના સિદ્ધાન્તોને સવશે એમલ કરવાનો સતત પ્રયત્ન તે એમણે જ કરેલો એમ હું માનું છું. ખાદીનું બીજ આપે વાગ્યું પણ તે ઊગતાની સ્થિતિ તેને પાણી પોઈ સંભાળથી જીંદગનાર તો એ જ હતા.

ગુજરાતના જાહેર દિલના કામમાં તેમણે અને અનેક પ્રસંગે અમૂલ્ય સહાય આપી છે. છેલ્લું રેલ

સહ વખતનું તેમનું કાર્ય તો અદ્ભુત હતું વિદ્યુતપુર
બાધવાનું કામ તો અધૂર મૂકીને જ ગયા

મને લાગે છે કે આપના સ્થિતિમાં બધાજ
અપૂર્ણ છે, અને તેથી દિલ્હીમાં આજે આપના
સિદ્ધાન્તોનો અમલ થતો નથી, એટલે ઈશ્વરની
કૃપાજન એવી દરી કે બધા અપૂર્ણ સાધીઓ સાથે
આવે ફરીથી જન્મ લેવા અને દેહનો ઉદ્ધાર કરવા
અને તેની ભૂમિકા તેવાર કરવાને મનનલાસભાષને
આજના મોહાવા હોય તો કોને ખબર છે ? એને મર્યુ
એ ખર ને કરતો દરી તે સ્થાને મારે જ
કરતો દરી

આપનો તો આ ઉમરે આધાર મથે પણ
આપનો અમને સૌને દિશાસે આપનાર એમ્મે અમારે
આપને શું લખવાનું હોય ? હું હાલ તો બહીનું
કામ છોડી આવી છું એમ નથી બાળી એક વખત
આ પ્રસંગે મૂળી જવાની ખૂબ કૃતજ્ઞતા છે

લલ્લભભાઈ પટેલ

ધન્ય મગનભાઈ !

શુ મગનભાઈનાં પુત્રની જન્મ આપને
માટે એટલું મજા કરે છે કે તેની પૂરી કંપના નથી
આવી શકતી મધ કાને રાતે હું શીનિકથથી મીઠીને
શુ મગનભાઈના સાથેનો આપે સખજ મનમાં
થેળા રહો હતો સાથી એ વિચારે બાળ્યા એ કંઠી
નથી શકતો તેઓ પદ્મમાં બીજાર છે એવો ખ્યાલ
પણ નહોતો છતાં એકાએક "મગનભાઈને ધન્ય છે"
એમ મારા મોંમાંથી નીકળ્યું

આશ્રમમાં બહારે ઉદ્દેશ વર્તી રહો દરી.
શોકાદુરની મણીમાં હું પણ આવી ભઈ, છતાં
હજુ 'ધન્ય મગનભાઈ'ના ઉદ્ધાર નીકળ્યા કરે છે
તેમણે આપનાં કાર્યમાં જે શક્તિ રેડી એ બીજા
કોણે નથી રેડી તેમણે જે ઉપાધ્યુ તે દીપાબ્યુ
અને પૂરે ક્યું તેમના વિના આજે રેડિયો ક્ષા
'હોના' તેમનો આદર્શવાદ આશ્રમના પાયામાં જડેલો
તેમનું એકે કામ અધૂર નથી રહ્યું એ તેમના
અદ્ભુત શક્તિ આપણે હમણાં તેઓ કોઈકે હતાલ
દના, પણ તેમનો આદર્શ કોણે ચલ્યો હતો. અમ

મમાં તેમની સાથે બહી બાવતા પહેલાં મારે વિમલવાર
વાતો ચર્ચેલી જી બધાવ મને બાળે થોડાંધણે સતોષ
પમારે છે તેમનો સવમકાળ મોટામોટાને પણ
અદ્ભુત ઉપજાવે એવો હતો અને તે દિવસે સાંજે
તેમણે પોતાના અમૂલ્ય અનુભવો મને સંભળાવ્યા
હતા. હું તેમના હૃદયમાં એ વાતચીત પછી વધુ
પ્રવેશ પાડ્યો ત્યારે મારા હૃદયની તેમના પ્રત્યેની
પૂર્ણ ભાવનામાં વધારો થતાડાને સવાસ જ નહોતો
રહ્યો. તેમનું મરણ મને નમના શીખવે છે મરણ
મને તેની આજ્ઞા મને ત્યારે આવી ઉભુ રહે છે,
એના કામલાની મને જરૂર હતી તે મળેલ તે
દરમિયાન તેમની જિંદગીનું અનુકરણ એજ સાધી અને
સરળ માર્ગ છે તેમના તપને કેટલા પહોંચી શકશું ?
આપણે સદ્યતન સ્થાવરે શું બાંધશું ? આજે સૌએ
ઉપવાસ તો કર્યો આજે કોણે ભજ ભાવે જ કેમ ?
પણ આજ્ઞા ? મને મારા સવમના પ્રવનોમાં વધુ
પ્રવનવાન થયતું બળ મળ્યું છે એ ઉપરાંત શું
કહી નથી શકતો તેમના આત્માને ભગ્યત રાખવાને
આશ્રમ તો કઈક કરશે જ મારા જેવા બહાર રહેનાર
તેમાં જે ભાવ આપી શકે અને જે માગણી થાય તે
બાળે અત્યારે તો આજની તિથિ મારે માટે હવેનાં
'સમયતિથિ રહેશે અને તે દિવસે ઉપવાસ નહિ
પણ એને સવમનું વધુ સાર કાલેશ મણાય તે
અનંત અસ્પાદાર કરીશ એક વર્ષ સુધી જ અઠ-
વાડિયે હું સમયતિથિ પાળીશ અને એ ઉપરાંત
આશ્રમમાં જે ચર્ચે તેમાં ભાગ આપીશ

દેવદાસ ગાધી,

મારે સર્વોત્તમ સાથી,

એવું જીવન એ મારે માટે દીસા સમાન છે,
અખમના સિદ્ધાન્તો સમયનો પ્રયત્ન પુરાવે છે
એણે થોડા દિવસને માટે નહિ થોડા મહિના માટે
નહિ, પણ ખાસ્સા ચેવીસ વર્ષ સુધી—પણ એ
પુલ્લ હવે કેટલી ટૂંકી લાગે છે—એણે પોતાનાં
જીવનથી સિદ્ધ કરેલું હું ભેદે શકેલું કે રસભેદ
જાતની ભેદ અને આત્મચર્યાકાર કે ઈશ્વરચર્યાકાર
એ બધું એક જ છે

જોહાનદાસ હરમચ દ ગાધી,

ને જી ર.દેવ.દે.ત.તિ, પોવલને
 મમતાની પરાણીયુ ડા
 મુજી. રુદ્ધ પ્રોતે પરમ
 રામી છે પરમ રામીને પરમ
 કોત્ય છે. સત્ત્વ રાધેતરિ
 પ્રો દામ રાધે છે, પ્રો બાકેતરિ
 સત્ત્વ મીતમ છે.

બાપુના આશીર્વાદ

સાહ્યાર.
 રવિવાર

નિત્ય પ્રવૃત્તિમાં આડે નથી આવતો, તે પ્રવૃત્તિને તે
 પવિત્ર કરી રહે છે. શુદ્ધ પ્રેમ પોતાને વિશે વિચાર
 કરવાનો અવકાશ નથી રહેવા દેતો, પોતાને જુદાતરી
 પરગણુ કરી રહે છે. શુદ્ધ પ્રેમ તે પરમ અર્થ છે.
 પરમ અર્થ તે પરમ સત્ય છે. સત્ય શોધના પ્રેમ
 હાય આવે છે, પ્રેમ જોગતા સત્ય શીલય છે.

ચિ. મગનસાહ,

•

તમારો કાળજી મતો. શુદ્ધ પ્રેમ અમલથી
 બરેલી વસ્તુ છે. હું તેમાં રૂબરૂઓ મારી રહ્યો છું.
 તેમાં નિત્ય નવા અનુભવો મેળવ્યા કરે છું. તે કષ્ટ

બાપુના આશીર્વાદ,

ચિ. નવીન

આજે દુનિયાએ યુ. બાપુજીને મહાત્મા તરીકે જોળખ્યા છે તેના ૪૦ વર્ષ પહેલાના
 ઉદ્ગારોમાં પણ તે જ પ્રભાવનું કાર્યન કરાવનારો મારા ઉપરનો પત્ર "આરા બાપુ" માટે
 મોકલ્યું છે. પોતે અભયપદ કેટલી પરાક્રાણ્યે પ્રાપ્ત કરેલ તે તો આખા વિશ્વે જોયું.

કેઈપણ બહાર સેવા કરવા ઇચ્છનારને તેઓશ્રી જે મહામંત્ર આપતા તે ઉદ્ગારો:—

અસત્યપણું સાધવું એ પહેલું જરૂરું છે. બહાર કામમાં જે મૂંઝાય તેણે તે યુદ્ધ પ્રથમ સાધવો જોઈએ. આબરૂ વિષે, પૈસા વિષે, ન્યાય વિષે, સ્ત્રી વિષે, કુટુંબી વિષે અને મોત વિષે નિર્ભયતા આવે તોજ ખરી.

આ મંત્રથી અનેક અસત્યપદ પામ્યા છે.

“આરા બાપુ” દ્વારા આ મંત્ર અનેકને મળે એ હેતુથી આ પત્ર મોકલું છું.

નારજીવાસના આશીર્વાદ

‘લોકસ’ ૬૫૨૨

Johannburg

કાશ્વર ૫૬ ૪ સં. ૧૯૧૬

શ્રી. નારજીવાસ.

તમારો કાગળ મને મળ્યો છે. મુરબ્બીશીની રજા ન મળે તેથી તમે ન બાપી રોકો એ હું સમજી શકું છું. તેમની મરજીને આધીન રહેવું એ તમારો ધર્મ છે.

ત્યાં રહીને પણ તમે અહિંના ઉદ્દેશોને મદદ કરી શકો છો. સ્વરાજની લખાણને જાત કરું એટલે હું જોઈું છું કે ત્યાં પણ લઘુત્વ પુષ્કળ લેવી પડશે. બામ કરવાને સાદા તમારે આરિય ધર્મનું જોઈએ. તમે આપણા ધર્મની મૂળ તરવો જાણો છો? કદાચ તમે કહેશો, હું તો આખી ગીતાણ ચોટે બધી શકું છું, તેના અર્થ પણ જાણે છે. પછી મૂળ તરવેણું તે કાઢા છું પૂછે છે? મૂળ તરવો જાણવા એટલે તે પ્રમાણે વર્તન કરવું એવો અર્થ હું કહું છું. રેવી સંપત્તો પહેલે યુદ્ધ ‘અભય’ એ છે. એ સ્થાન તમને યાદ હતી. તમે ‘અભય’ પદને કંઈ અર્થ પામ્યા છો? એ કરવું થોડા હોય તે નિમ્ન થઈ રહે

પડતાં પણ કરશો? જ્યાં સુધી એકલું પદ ન મળે ત્યાં સુધી તેનું સેવન કરી તે મેળવવા પ્રયત્ન કરજો. તો તમે ધણું કરી શકશો. આ પ્રસંગે તમારે પ્રત્યક્ષ, સુધન્યા વિન ના ચારિત્ર યાદ કરવાની જરૂર છે. આ બધી દંતકથા છે એમ ન માનજો, તેમાં કાંઈ કરનારા હિંદી યુવો થઈ ગયા છે તેથીજ આપણે તે આખ્યાનો સોંટે કરીએ છીએ. આજ પણ પ્રત્યક્ષ અને સુધન્યા, હરિવંશ અને શ્રવણ હિન્દુસ્તાનમાં નથી એમ નથી માનવતું આપણે લાપક મર્યાદા ત્યારે તેનો મેળાપ પણ કરવું. તે કંઈ સુખમના ગણામાં જોવામાં નથી આવતલા. પથરાની જમીનમાં થઈ ના પાડવી આશા ન રખાય, વિરોધ નહીં લાગે. ફેવી સંપત્તિ યુદ્ધ છે તેનો કરી વિચાર કરજો. તેની સાથે આ કાગળ વાંચજો તે પછી તે પ્રમાણે વર્તન કરવા પ્રયત્ન કરજો. સ્વરાજમાં સામાન્ય ઉપરના પ્રકરણ છે તે ફરીથી વાંચી જાઓ. તે વિચારજો. જ્યારે તમને ઉત્સાહ આવે ત્યારે કંઈ સવાચો પૂછવા હોય તો પૂછજો. સુખમમાં બંધે રહો છતાં સુખમને નકંડી જાણ છે. એમ મનની સાથે દબાવજો. તેમાં કંઈ ચાલ નથી.

નારજીવાસના આશીર્વાદ

“સત્ય કે દરાન કે લિધે સતો કા ચારન પકના ઝોર
હિસા મનન કરના આવશક છે” —ગાંધીજી

રખિયા.

(અરબ આઘી સરી)

“અવવાશી”

આ વિભાગમાં (વધના સતો, ભક્તો અને શહીદાની) જીવનગાથા આવશે, જીવનમાં એકવાર એક પણ આવી જાય છે જ્યારે મનુષ્ય પોતાના જીવનને ઉંચે લઈ જઈને આવવતી પેઢીને જીવનમત આપતો જાય છે. આવી પતો વધા મનુષ્યોને એકવાર તે આવે છે. પણ તે પણ ને ઝોળખવાની શક્તિ અને હિમ્મત બેઠીએ.

યા અસ્વાહ, યા અસ્વાહ, હવે આ કુખ સહન નથી થઈ. માથું ફાટી પડે છે કોઈ બચાવે, બચાવે. આમ વૃષ પાડતો, માથે પાટો બધિયો એક માણસ નિશચ વડને ધર પર ફેલાયોપણ કરતો એક બાઈની પાને મુસી મુસી રડતો આવ્યો. અને નખાઈ ગયેલા આત્મ સ્વરમાં કહ્યું “માથા કુ ખને સમાવે, માથામાં હથેલાના ધા પડે છે, હવે તે આ કુખ નથી ખમણું.”

ખાઈએ ધીર ગજીર જવાને સહનુભૂતિ બતાવવા કહ્યું “ક્યારથી માથું કુ ખને છે? ભાઈ.”

“ઝાલ રાતથી.”

“એ પટેલાં તમને છેલ્લે આ કુખવો કોઈવાર ઉપડ્યો હતો ખરો?”

“હા, એને ત્રીસ વરસ વહી ગયું.”

“એટલે ત્રીસ વરસ તે અસ્વાહે તમને તંકુરત રાખ્યા ખરો?”

“હા હા.”

“તો તે ત્રીસ વરસ દરમિયાન કેટલીવાર તમે ભગવાનને શ્રીક્રમે (ધનવાહ) કરે?”

“એક વાર નહિ.”

“અને હથેલાં જરા કુખ આવી પડ્યું એટલે માથે એટો પાટો વીંટળાવેને જનને તમારા પર આવી પડેલી પીડાની વાત થઈ પાડીને બદલે કરતા ફરો છો અને યા અસ્વાહ, યા અસ્વાહ કરો છો. જરા પણ સખર નથી ફરી સહન તમને છેવિન તે એ પટ્ટું હાથ કે ત્રીસ વરસ આખા જનને, ભગવાને તમને તંકુરત રાખ્યા તેને કેલ પછી ૨૫માં હડે.”

પીઠાવીને જાહેર કરવું જોઈતું હતું. તે બદલ જરા માથું દુઃખી આવ્યું તે વાત માથું પછાડીને, પાટા વીંટીને એને મોટું સ્વરૂપ આપીને શેરીએ શેરીએ, રસ્તે રસ્તે ફરીને બધાને જણાવવાનું બદનામ કરી રહ્યા હતા. એ તમારા જેવા સજ્જન માણસને શોભતું નથી.”

આવા જ્ઞાનભર્યા અને આત્માસન રૂપ વચનો સાંભળી તે માણસને એક નવું જોર મળ્યું. થોડી રકૂતિ આવ્યા વ્યાઘ્ર માથા પરથી પાટો ફેંકી દીધો અને પોતાવું બસણ દુઃખ ભૂખીને તે ખૂબ શાંતિથી બોલ્યો, “સત્ય હૈ, શસ દાલતમે” રબળ (ઇશ્વર) રખે, ઉસમે હમેશા રાજ રહેતા આહિષે.”

જે પાઈએ એને આ ગૂઢ સત્ય શીખવું એવું નામ રખિયા હતું. તે અરબ દેશની હતી. આઠમી સદીમાં યર્ષ ગઈ, મુસલમાન ભક્તોમાં તે એક ઉચ્ચ કોટીની ભક્ત ગણાય છે.

ઘોલીસે કલાક જોના હેવામાં અલ્લાહનું નામ રહેતું હતું તે રખિયાને એક દિવસે કોઇએ પૂછ્યું: “તમે આખો દિવસ શું કરવા બગવાનનાં ખ્યાનમાં અને રટણમાં માગો છો?”

રખિયા ચૂપ રહી પણ પછી જ્યારે પૂછનારે ફરી પૂછ્યું કે તમને બદિસ્ત (સ્વર્ગ) માં આરામ અને આનંદ મળે એટલા માટે જ પ્રભુનું રટણ કર્યાં કરતાં હશો. ખરું?

જરા રાત્રમાં આવીને રખિયાએ જવાબ આપ્યો. “કદી નહિ એ તો સ્વાથ્ થયો.”

“તો પછી નરકના ભયથી ભજતા હશો?”

“તે પણ સ્વાથ્ થયો કહેવાય.” થોડો વખત રહીને ફરી રખિયા બોલી, “ત્રેમમાં લેતું દેવું નથી હોતું. કેવળ દેવું જ હોય છે. હું પ્રભુને ચાહું છું, ત્રેમ કરું છું. માટે જ મારું દિલ પલ પલ એવું જ ખ્યાન કરવા પ્રેરાય છે. ત્રેમમાં ન માગવાનું હોય, ન પૂછવાનું હોય, કેવળ પોતાને જ આપવાનું અને અપણું કરવાનું હોય છે. એટલે એના ગુણ મધ માધને ધીરે ધીરે પોતાનું અહમ્ કાંઈ કરું છું અને એનામાં લીન થઇ અન્યવત્ થવાની સાધના કરું છું.”

રખિયાની દૃષ્ટિમાં ઇસ્લામ ધર્મનો :અર્થ અથવા સર્વ ધર્મનો અર્થ એક જ હતો—પ્રભુનું ગુણમાન. પ્રભુના સિવાય એને ખીજું કંઈ સૂઝતું જ નહતું. અને એની ચેતનામાં સર્વદા પ્રભુના રમરણનો સંચાર રહેતો.

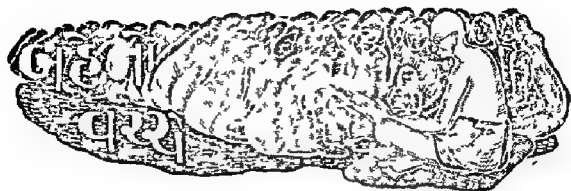
ધણી લોકો એમ કહે છે કે કુદરત અથવા પ્રકૃતિ એજ બધું છે. પ્રકૃષ્ટ કે પ્રતુ છે જ નહિ, પણ રખિયા-એ એ બંનેનો સમન્વય સારી રીતે ક્યાં હતો.

એકવાર વસંત ઋતુ પૂર બહારમાં ખીલી હતી. કુદરત જાણે પોતાનું બધું સૌંદર્ય આજ ઋતુમાં જરૂરી દેવા ન માગતી હોય એમ લાગતું હતું. આ ઋતુમાં ક્યાં માણસ કુદરતથી જુદો રહી શકે! પણ રખિયા તો પોતાના પ્રભુમાં લીન થઇને એક ગુદામાં ખ્યાન ધરી રહી હતી. તે વખતે એની બાલ્યાવસ્થાની થોડી મિષ સખીએ ત્યાં આવી પહોંચી, આજુબાજુની સૌંદર્યલીલાથી થેલી બનેલી સખીએ ગુદાની પાસે જઈને મેટથી ખૂમ પાડી. “રખિયા આ રખિયા, બહાર તો આવ આ કાદરની કુદરત તો જો—પ્રભુની પ્રકૃતિ તો જો.”

રખિયાએ અંદરથી જવાબ વાળ્યો, “મિષ સખીએ બહાર આવો, અંદર આવો. કુદરતનો કાદર તો જો—પ્રકૃતિનો પ્રતુ તો જો.”

અરી વાત તો એ છે કે બહારની પ્રકૃતિ પોતાનાં સૌંદર્ય દ્વારા પ્રભુ જે માણસનાં દિલની અંદર છે, એનો ખ્યાલ આપે છે, એટલે જ દરેક જીવાસુ પોતાનાં જીવનમાં એકવાર અનુભવ પ્રકૃતિની શેઝા જોઈને જોઈને જ્યારે કરે છે અને એવું મન એક દિવસ બરાઈ જાય છે. ત્યારે એનો અંતરાત્મા જોઈથી પોતાની ઉઠે છે, “પ્રકૃતિથી મને પ્રકૃતિના તરફ લઇ જા.”

જેમ નાના બાળકને રમકડાં આપીને અમુક વખત સુધી મા સંતોષ આપી શકે છે, તેવી રીતે માણસને પણ બાલ જન્યતની વસ્તુઓ કેટલી અંદર કેમ ન હોય થેડીક કાંઈ સુધીજ સંતોષ આપી શકે છે. ને જેમ નાના બાળક આખરે રમકડાંથી કટાગી ખૂમ પાડી ઉઠે છે. “આ બા, હું” ક્યાં છે? એવી રીતે માણસ પણ પ્રભુને વિન્દગ થઇને પોતાને છે, “આ પ્રતુ હું” ક્યાં છે?”

બહેનોની ઉન્નતિમા બાપુએ પ્રથમથી જ રસ લઈ તેઓને હોરવણી આપેલી સમાજમા માનભર્યું સ્થાન અપાવ્યું ધરની દીવાલોમા ગોધાઈ રહેલી તે પ્રચલ સ્ત્રી-શક્તિને દેશસેવાના પ્રત્યેક કાર્યમા હિસ્સો અપાવી તેમના પ્રગતિના દ્વાર ખોલી નાખ્યા બહેનોમા એક અનેક ચેતન અવ્યુત અને તેથીજ સર્વ પ્રકારની સ્ત્રીઓ સકલ અને મૂલવણને પ્રસંગે બાપુજી પાસે ફોડી જતી બહેનોના છવનનો એકેય પ્રશ્ન જોવો નહોતો જે તેમની ઈચ્છા હોય તો તેઓ બાપુની સાથે પૂરેપૂરી છૂટથી ને કથા પણ અતરપાવિના ચર્ચા ન શકી હોય આશ્રમની બહેનો ઉપર બાપુએ લખેલા આવા અપ્રસિધ્ધ અને અમૂલ્ય પત્રો ફરેક બહેનને આગવશકિત થઈ પડશે

બહેનો,

બહેનો તમે તેમ વને પણ મારાથી વડીન તરીકે એમની સામે કંઈ સત્યાગ્રહ કરાવે એ વિચારમાં મોગી જુન છે અને સત્યાગ્રહના અર્થને ત્રિપે ગેરસમજ છે તમારા વાક્યમાં તો સત્યાગ્રહનો અર્થ દુરાગ્રહ જેવો થયો સત્યાગ્રહ નાના મોટા વચ્ચે રાખતક વચ્ચે એક નથી કરતો. પરમેશ્વર પણ આપણી સામે સત્યાગ્રહ કરે છે એનો સત્યાગ્રહ તો નિરંતર ચલુ જ છે, સત્યાગ્રહનો અર્થ મૂળ તો આપણો જ છે—સ્વતંત્ર આગ્રહ, અને ઇશ્વર જો સ્થપનો આગ્રહ ન રાખે તો જનન એક દેશુમાં નાશ પામે. મતવચ્ચમા સત્યાગ્રહ જેમ અધિકાર છે તેમ ધર્મ પણ છે હવે તમારો જ કામતો લઈ જો તમે મારા કામતોને અર્થ નહીં અથવા એનો જવાબ ન આપો તો મારી પામે રાજ રાજ ખરેખર લખવાનું હોય જ નહીં એ લખવાની કથી કિંમત કે અસર પણ ન હેવ સત્યાગ્રહ લખવાને ખાતર

કાઈ લખે નહીં બોલવાને ખાતર કાઈ બોલે નહીં, તેના લખવામા કે બોલવામાં ખાસ કારણ હોવુ જ નેહએ તેની આધારણ રિયતિ મૌનની હોવી નેહએ ખરે જોનાં મારે તમને કે કોઈને કાઈ કહેવાપણું હોતુ જ ન જોઈએ, અને તે પણ કેક થયા પછી કેક થતાં છતાં વહારનાં જનતની સાથે અમુક મર્ચામાં સરકાર સખચ રાખવા કે છે, એટલે તેનો ઉપયોગ કરી લઉં છુ પણ તે ઉપયોગ કામચર લખવા પૂરતો જ હોવા જોઈએ અને મારા જેવાને તો આચરિને જ કહેવાપણું હોય, મારા આચરણમાંથી જે કોઈ ન લઈ શકે તે મારા કહેણમાંથી શું લે ? આ સામાન્ય નિવચ થયો પણ એવા કેટલાક આશ્રમમા છે કેવાક આશ્રમ બહાર છે જેઓ મારા વ્યાપારને પસંદ કરે છે તેથીજ મારી પાસેથી વધારે સખજવા છપ્પે છે, તેવાએને લખવાનો મારો ધર્મ રહે છે ખરે જોઈ તમે આવી જાઓ છો, પણ એના તો જ કે જો તમે કાઈ પૂછો એવી જ મે લખ્યું કે જો તમે મને કાંઈ જવાબ ન લખો,

પૂછો નહીં, ચર્ચો નહીં' તો મારે લખવાપણું શું હોય ?

તમારો સંકેત્ય હું જાણું છું, સ્વભાવ પણ જાણું છું. જે સુએ તે સેવા મયાદક્ષિ કરી છૂટીને મૂંગા રહો છો એ બરાબર જ છે, એ જ શોભે. પણ એવી રીતે જીવન ઘડતાં છતાં એક બીજાને મળવા-પણું તો રહે જ છે. આશ્રમમાં રહેવાનો અર્થ જ એ છે કે આપણે એક સમાજ યદને રહીએ, એટલે સાથે મળીને રહીએ, સાથે મળીને ખાઈએ, બેસીએ, કામ કરીએ, વેચારીએ આ અર્થ જ મતી વખતે જે મત્ર આપણે બોલીએ છીએ તેનો છે. થોડી ધણી સંઘરાકિત પ્રશ્નમાં પણ રહેલી છે પણ મનુષ્યમાં એ અમદાદિત છે અને અમદાદિત હોવી જ જોઈએ. કમકે મનુષ્યનો ધર્મ જીવમાત્રની સાથે આદેત એટલે એકય સાધવાનો છે તે સંધમાં રહેતાં ન આવડે તો સાધી શકે જ નહીં, તેથી તમારે જેમ તેમ કરીને આ સંધરાકિત મેળવવી જ રહી, અને તેથી હમણાં ધણા કામોને અંગે એકસંધ રૂપે બેળાં ન ચાઓ તો પણ મારી પાસેથી કાગળ મેળવવા પૂરતાં અને તેનો જવાબ આપવા પૂરતાં તમે મળો તો તેમથી આગળ જઈ શકાય. બાકી છૂટક છૂટક જે બહેન લખે છે તેને તો હું લખ્યાં જ કરું છું. પણ બહેનો આત્રને ઉદ્દેશીને લખવાની પ્રયા પડી ત્યારથી એ સમજાયું કે બહેનોના સંધને અંગે મારે કાર્ષિકને કાર્ષિક લખવું, એ બહેનોએ અર્થવું અને એમાંથી જે પ્રતો ઉભા થાય તેને વિશે મારે લખ્યાં કરવું. મને લાગે છે કે હવે હું જે કહેવા છું છું અને તમારી પાસેથી માગું છું એ રપષ્ટ ચર્ષ મધુ છે. આ તો મારા કાગળની પરતાવના ચર્ષ કહેવાય. બહેને એક પ્રશ્ન ઉઠાવ્યો છે તે બધી બહેનોને લગતો છે એટલે આજે તો એ ચર્ચું છું. એ પૂછે છે. "બહેનો (એટલે આશ્રમની નહીં) પણ તેના અનુભવમાં આવેલી) મુદ્દાલ જેવી કેમ લાગે છે, એનામાં કેમ કાર્ષ હોશ નથી હોતી ?" એ કે બધી બહેનોને

સાર આ અનુભવ લાગુ નહીં પડે છતાં... બહેનના અનુભવમાં તથ્ય છે. હું શોધી શક્યો છું તે કારણો આ છે. (૧) બહેનોનું અવ્યવસ્થિત જીવન (૨) ચિંતામયજીવન (૩) અપયણથી દોષિત ઉદ્દેર (૪) વેદકચાવના નિવેગથી વિરૂધ એવા સુવાવક વખતેના ઉપચારો (૫) બ્યામામનો અભાવ (૬) આરોગ્યને દાનિકારક હોય એવો ખોરાક (૭) ધર્મમાં લગાઈ રહેવાની ટેવ (૮) ન, ખાવાનું ખાવાની ટેવ (૯) ધણીવાર વિચાર વિકાર અને તેની ઉપર શાનમય અંકુશ મૂકવાને બદલે બાલ્ય બગાડકાર.

મારી નજરે આટલાં કારણો આવ્યાં છે. બધાંને બધાં કારણો લાગુ પડે છે એમ કહેવાનો ઉદ્દેશ નથી. સૌ બહેનોએ પોતાની મેળે પોતાને લાગુ પડતાં કારણો શોધી લેવાં જોઈએ. એક મોટામાં મોટો દોષ બહેનોમાં જોશે છે તે પોતાના વિચારો આખા જગતથી છૂંદાવવાનો છે, તેથી તેનામાં દંભ આવી જાય છે અને અસ્તવ્ય જેનામાં ધર કરે તેનામાંજ દંભ આવી શકે છે. દંભના જેવી ઝેરી વસ્તુ આ જગતમાં હું કંઈ જાણુંતો નથી અને તેમાં પણ દિનકુસ્થાનની મધ્યમ વર્ગની સ્ત્રી જે સદાય દબાયેલી રહે છે તેનામાં દંભ આવે છે, એ તો તેને કાનખજૂરાની માફક કાતરી ખાય છે. કંગલે ને પગલે પોતાને ન ગમતું હોય એવું જ કહે છે અને કરવું પડે છે એમ તે માને છે. જરાક સમજી લે તો તે જાણે કે આ જગતમાં કેાધથી દબાવવાનું તેને કારણ નથી. તે જેવી છે તેવી આખા જગતની પાસે દિગ્મતપૂર્વક ઉભી રહેવાને તૈયાર થાય અને આ પહેલો પાઠ શાખી લે તો ખીજી કારણો મેં જે બતાવ્યાં તેને 'પહેલી વળે.

મારી દષ્ટિએ આ બધું અમત્યનો કાગળ મેં લખ્યો છે એને ફરી ફરી વિચારજો તેમાંથી જે કાર્ષ ન સમજાયું હોય તે પૂછજો. બે ત્રણવાર વાંચી જશો તો સહેલાઈથી સમજાઈ જાય એવો કાગળ છે.

હવેને હજીવનારા બાપુના સૂત્રરૂપ વચનો અનેક યુગો માટે અમર રહી જશે. અહીં તે એ મહાસાગરમાથી થોડાક જ બિહુઓ એકઠા કર્યા છે બાપુની સાથે રહેનારા, તેમની લગભગ જવાનું ભાગ્ય પામનારા આપણા હાન ઉપર આવા વચનો અનેકવાર અપડાયા હશે કેટલા મળ્યાગાડ્યામાં એ વાસો કરી બેઠા હશે ! અનેક કોઠીમાના કેટલા વિરનના છવનમાં એ માસ રૂંધિર અને આભા થઈ ગયા હશે ! એ વિરલ વિભૂતિઓ તરશે અને તારશે માઠી બીજાઓના નામતો સમૃદ્ધ કાઠેની અગચ્છિત છીપવીઓની જેમ રેતીમાં રૂપડતા હશે અને તેના કેઈ માલે નથી પુછવાનું .

થોડાસા સુક લીં મનુષ્યકા નાશ કરતા
હે નૈસે દૂધકો એક ખૂંદ જહર લી

*

સહી પીગ કે પીછે વજા દેના હમકો
ખટકતા હૈ નિકમી કે પીછે ખુવાર હોતે
હે ઓર ખુશ હોતે હૈ

સતોડી વાણી સુને, શાસ્ત્ર પચે, વિદ્યાન
હો લો, લેકિન અગર ઈશ્વર કો હૃદયમે
નહી દિયા તો કુછ નહી કિયા

*

સુક્તિ તો હમ સબ ચાહતે હૈ, લેકિન
ઉસકો અર્થ ઠીક ઠીક હમ શાયદ નહી
જાનતે હું એક અર્થ તો યહુ હું કિ જન્મ
મરણસે છુટકારા પાતા

*

ભકત કવિ નરસૈયો કહતે હૈ હરિના
જન તો સુક્તિ ન માગે, મ ગે જનમ જનમ
અવતાર રે ઇસ દષ્ટિસે દેખે તો સુક્તિ
કુછ ઓર રૂપ લેતી હૈ

*

અનાસક્તિ કી પરાક પ્કા ગીતાકી સુક્તિ
હૈ, ઓર વહી અર્થ હમ ઇશોપનિષદ કે
પહુલે મત્ર મે પાતે હું

*

અનાસક્તિ કેસે બદે ? સુખ ઓર દુઃખ
દોસ્ત ઓર દુરમન હમ રા ઓર દુસરોક-
સબ સમાન સમજ ને સે અનાસક્તિ બદવી
હું ઇસાવિચે અનાસક્તિ કા દૂશરા નામ
સમભાવ હૈ.

જગતના અવતારી પુરુષોની ધર્મવાણી આપણે દરેક ધર્મના પવિત્ર ગ્રંથોમાંથી સંભળતા આવ્યા છીએ. એ હજારો વર્ષ પુર્વે ઉચ્ચારેલી હિંચ અને મધુર વાણી હજી પણ કેટલી પ્રેરણાત્મક છે ? એ ધર્મવાણી 'સૂક્તિસુધા'ને નામે દર અંકમાં પ્રસિધ્ધ થશે.

બીજી દ્વારપાળ : વિચાર

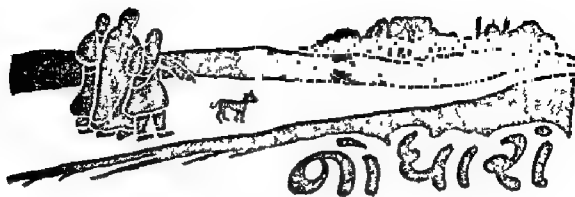
વસિષ્ઠ કહે છે : હે રામ ! શાસ્ત્રાનથી નિર્મળ થયેલી પરમ પવિત્ર શુદ્ધિ વડે શાસ્ત્રકથણ ગુરૂની સ્થાયે મનુષ્યે હમેશાં આત્માનો વિચાર કરવો જોઈએ. વિચારથી જ શુદ્ધિ તીક્ષ્ણ બનીને પરમ પદ જોઈ શકે છે. 'સંસારરૂપી આ દીર્ઘ રાખુ' પરમ ઔપધ વિચાર જ છે. વિચારથી શુદ્ધિ અશુભ નજીને તરત શુભ તરફ વળે છે. યોગ્ય શુ' અને અયોગ્ય શુ' તે દર્શાવી આપનાર મહા દીપક સમાન, તથા ધ્વજીત અથ'ને સાધી આપનાર સદ્વિચારનો આશ્રય લાખને, સંસાર સાગર તરવો જોઈએ. હૃદયમાં રહેલ વિવેક વગેરે કમળોને છુંદી નાખનાર મહા-મોહરૂપ મદમત દ્વાથીઓને વિચારરૂપી કેસરી ચીરી નાખે છે. રાજ્યો, ભોજો, ઉજવણ સંપત્તિઓ અને શાશ્વત મોક્ષ, એ બધાં વિચારરૂપી કદપરજ્ઞનાં જ રૂપ છે. મોટા પુરુષોની વિવેક વડે ઉજવણ બનેલી શુદ્ધિઓ, પાણીમાં તુલ્ય રૂપે નહીં, તેમ વિપત્તિમાં કુપતી નથી. વિચારનો ઉદય કરનારી શુદ્ધિ વડે જોયો ભવહાર કરે છે, તેઓ ઉત્તમ કુળેનું પાત્ર બને છે. [૧૪/૧-૧૨]

હે રામ ! અવિદ્યારૂપી નિંદા ભાતિ આદિ અનેક દોષો ઉત્પન્ન કરે છે. ખાજકનાં મૂક મનમાં જેમ ખોટાં ભૂતો ઉભા થાય છે, તેમ વિચાર રહિત મૂર્ખ પુરુષોનાં મનમાં વજ્ર જેવા મિથ્યા સંસારનો ઉદય થાય છે, વિચાર વિનાનો અધમ પુરુષ દુઃખની મોટી કાડી

સમાન છે. અધારમાં જેમ કેટલાય ભૂતપ્રેત જોવામાં આવે છે, તેમ વિચાર ન કરવાથી કેટલીય દુષ્ટ પ્રવૃત્તિઓ દુષ્ટ આચારો, અને દુષ્ટ ચિંતાઓ ખડી થાય છે. આ જગતના સધળા મિથ્યા પદાર્થો અવિચારથી જ સુદર લાગે છે; તેઓ વિચારરૂપી શિક્ષા ઉપર અજ્ઞાતાં દેશની પેઠે શીશુ-વિદ્યારૂપી ઘણાં જાય છે. વિચારરૂપી ચમત્કાર પરમાત્મા રૂપ જ છે. મહા બાનદ સાધવાનો તે એક માત્ર ઉપાય છે. તેને એક લાંબુભર પણ તજવો નહીં. અવિચારથી જેજો પોતાનો નાશ કરેલો છે, તે પુરુષ જેવું રૂદન કરે છે, તેવું રૂદન વિચાર મુક્ત મનુષ્ય, મદારોગો કે સેંકડો બન્યોથી હજીવા છતાં, કરતો નથી. કાલમાં દેડકા રૂપે જન્મવું સાફ, નરકમાં કીડારૂપે અવતરવું સાફ, અધિગ્ના સર્પનો અવતાર આવવો સારો, પણ અવિચારી મનુષ્યનો જન્મ સારો નહીં. અવિચાર એ સર્વ અનર્થોનું એક માત્ર સ્થાન છે. [૧૪/૧૫-૪૭]

હે રામ ! “હું કાજુ છું, મને સંસાર નામનો આ દોષ કેવી રીતે લાગ્યો” — એ પ્રકારે શાસ્ત્ર તથા ગુરુએ નિર્દેશિત માર્ગે સુદૃઢ ઝાંખાટ કરવી તેનું નામ “વિચાર” છે. વિચારથી તત્ત્વ સમજાય છે, તત્ત્વ સમજતાં મન નિશ્ચય થાય છે, મન નિશ્ચય થતાં શતિ પ્રાપ્ત થાય છે, અને શાંતિ પ્રાપ્ત થતાં સર્વ દુઃખનો દાવ થાય છે. [૧૪/૪૮-૫૩]

હરિ ઝીં શાંતિ : શાંતિ : શાંતિ :

ગુરુદયાલ મલિક

(એક કથા સત્ય ધરનાર)

ઉનાળાના દિવસો હતા દિલ્હીના ઉનાળા એટલે છુદ્દારની ભૂમિ સ્વયં પેતાની બધી શક્તિ એકી કરીને પુલ્કાને બાળા નાખવી હોય એ નિશ્ચયથી તે આજે પાનપત્તા ફિરજો ફેંટા રહ્યો હતો તે વખતના મખાદને એકવારતુ સુખી પળની કુદબ કોઇના ય આધાર વિદ્યો ક્યાંક આશરો શોધતુ બેઠકુ હતુ

રસ્તો પશુ નિરાશિતી જેમ આ વચ્ચે નિરાશિત હતો. તેથી તે પશુ તે નિરાશિત કુદબને રાહત આપવાને બાંહે ફેરાન કરી રહ્યો હતો અને વાળાં પે સુખના તાપથી કરીને સતાવ મળાં હતાં

આમ ચારે તરફથી ક્યાંક કોઇપણ જાતનો આશરો કે વિશ્રાંતિ આ કુદબને મળતો નહોતો ધીર ખરી કસોગી કરી રહ્યો હોય એમ લાગતુ હતુ ખતાં આ તણ માણસ કુદબ-કોસોગ, વડુ અને ફિકરી-કેકેઝ આશાના તાપથી ધીમા પવનાં પાવતુ નવી દિલ્હી તરફ નજર નાખતુ બંધ રહુ હતુ

કેટલાય વખતથી આ તણે પર શક્તિએ પોતાતુ સામ્રાજ્ય જમાવતુ હતુ ત્યાં એક નાનકડુ ગણડિતુ રસ્તાપરથી પસાર થયુ ને કોસોગની નાનકડી મેગીએ શક્તિનો ભંગ કર્યો વિસ્મયે પાડેલી રમતિના પંચે કિષકાવતી મેલી છીડી છે, મા! આપણે કુનયે બન્યે રુ કરતો હશે? તેને કોણ ખબરપતુ હતો?

આપણે તે બધુ છોડીને ચી આભા હવે તેને કોણ સંભળતુ હતો? કોઇએ મારી તો નહિ નાખ્યો હોય ને? કુસમનીના હાથાદથી સગમેલા પડોથી એએ આશ પિતાથી અને વહ ના બાંધએને મારી નાખ્યા તેઓએ તો કુનયને મારી નહિ નાખ્યો હેય ને? ના, ના. કુતરાં થોડાં દિનુ કે મુશનમાન હોય છે! હે મા, મનુષ્ય કરતાં આ પશુએ ઉચા નહિ? કે એએ નાતજાત કથુ ય સમજતાં જ નથી. ધીરે આપણને ભુખિ આ રીતે નાતજાતના ભેરે પાડવા માટે આપી હતો! કેમ મા, મોતતી નથી?

ફિકરીની ખાત સદજ છતો ભુખિપ્રકત વાતેથી માની આખર્ષા આંસુએની ધારા વહેવા માંડી અને સખત મરમીમાં ઠંકરે રૂપે એ ધારા આપાસન રૂપ બની ગઇ પશુ વિધવા વડુને દખાવેલી કથતિઓએ વેગેલી નાખી અને પ્રખર સુખના તાપથી એની આંસુની ધારાએ સજાઇ ગઇ અને બેસાન થતાં જમીન પર ફસડાઇ પડી

મા અને ફિકરી આ જોઇ કાંપી ઉઠ્યા ખદાવરાં બનીને માએ વડુતુ મથુ બેળામાં લીધુ, ફિકરી પગ પાને મેલી પગ મસવા લાગી થોડી ફાણ બાદ વડુએ ભુખિમાં આવતાં આંખો મોલી ત્યારે મા ધીરે ગભીર અવાજે બેલી. 'બેગ, ડિમ્બન રાખ, આમ નરમ થો હવે પાલવે એમ નથી આપણે તણે

એક ખીખના આશરો રૂપ છીએ. હવે કોણ આપણું રહ્યું છે કે જેની તરફ આપણે ચીટ માંડી ચક્રીએ. જે હવે એ બધું માલ્યું ગયું છે. હવે તો આપણે આપણા પોતાના પગ પર ઉભાવવું છે. માટે મારી વહાલી, દિલને દહ રાખ.’

દિકરી બોલી ઉઠી. ‘મા, તું’ આ શું બોલી રહી છે ? શું હવે આપણો કોષ આધાર જ નથી રહ્યો ? ઈશ્વર પશુ નહિ ? ગંધીજી તો પોતાની પ્રાથનામાં વારંવાર કહેતા હતા કે બધાની અને વિશેષ કરીને નિરાશ્રિતોના આધાર અથવા આશરો તો એક ભગવાન જ છે. એ તું શું બોલી ગઈ ?’

એની બાબી વચ્ચે જ ચીડાયેલા સ્વરમાં બોલી ઊઠી. ‘ભગવાન ? ભગવાન ? ભગવાન ક્યાં છે ? જે ભગવાન હોય તો આ બધું શા માટે થયું કે. પોતાનાં બાળકોને આસ દુઃખી થતાં કંઈ માળાપ આ જોઈ શકે ? જેણે કોષનું કદિ જરાય બગાડ્યું નથી, એને શા માટે આ દુઃખના દરિયામાં તણાવું પડે છે ? ધર ગયું, ધરવાળો ગયો, અને ચીથરેલાલ લપાતાં છૂપાતાં પરધર્મીઓનાં હાથમાંથી છટકતાં બાળી નીકળ્યાં. શું જેઓ નિર્દોષ, શ્રદ્ધાળુ હોય એની જ ભગવાન પરીક્ષા કરે છે ? આ મા, અને કશું જ સમજાવું નથી. કે ભગવાન આ દુનિયામાં કે બીજે ક્યાંયે વસે છે.’

છુટીમાએ વહુને સોડમાં લીધી અને માથે પ્રેમથી હાથ ફેરવતી બોલી. ‘બેડી, ન્યારે એક ધરમાં આજ લાગે છે અને પવન ફૂંકાય છે ત્યારે આજ બાલુબાલુનાં બધાં ધરોને પોતાના બાલુપાસમાં લઇ લે છે ને ભરિમજૂત કરી નાખે છે, ખાક કરી નાખે છે. તેમ આપણે મનુષ્ય જાતિ પણ એક ખીખની સાથે એક જ સરમાં બધાયેલા છીએ તેવું આ પ્રમાણ મળે છે. અત્યારે આપણે એવાં આધર્ગા બની ગયાં છીએ કે હમણાં તો કશું જોઈ શકવાના નથી. ન્યારે આંખ ખુલશે ને ભુલ્લખનાં આ ઝેરની ખબર પડશે ત્યારે બધાં પોતાનાં પાપથી પરતારો અને માથાં પછાડી ધસરવું શરૂ કરે.

અંધડાવું ફૂટાવું ચીથરેલાલ બનેલું એ કુટુંબ એક નાનકડું ઝડ આવતા હાથ કરીને બેલું. નાણે કે પોતાનાં ધરન આભ્યું હોય એ જાતનાં શ્વાસો બેચ્ચાં અને જમીન પર ઢળી પડ્યું. અને બધાં દુઃખોને ભુલાવનારી સુખની રાણી નિદ્રાએ એ-ત્રણેને પોતાનાં બોજામાં લીધાં.

ઉંઘનાં ઘેનમાં છોકરી બૂખની બૂખો પાડતી બખડતી હતી. ત્યારે એક મુસલમાન ખેડૂત શાક અને ફળોનું બરેલું ગાડું હાંકતો સહેર તરફ જઈ રહ્યો હતો. તેનાથી આ દ્રશ્ય ન જોવાયું. નીચે ઉતરી શેડા ફળો અને શાક એક બાજુ પર ધીમેથી મૂકી નાણે કોષનાં પાપે ધોતો હોય તેવી લાગણીથી પોતાનાં ગાડાં પર જઈ બેઠો અને બળદોને કચકાવ્યાં.

જે ત્રણ કસાક પછી ન્યારે ત્રણે ઉઘ્યાં ત્યારે છોકરી બોલી ઉઠી, મા, અરે બાબી, જે આપણો ઈશ્વર હવે છે. ‘આવા સુંદર ફળો તેના સિવાય બીજું કશું મૂકી જાય ? મા, ગંધીજીનાં બાપલુમાં તને હવે તો વિશ્વાસ આવશે ને ? કે આપણો આધાર તો પ્રભુ જ છે. અને વાલી, હવે તો તું મેં માનીય ને કે ભગવાન આ દુનિયામાં જ વસે છે. આયે એ પ્રભુનાં મોકલાવેલાં ફળો પ્રેમથી ખાઈએ.

આખરે આ નાનકડું કુટુંબ કંઈક મુશ્કેલીઓ અને ચાતનાઓ વેઠવું છેવટે હિંદીની એક નિરાશ્રિત જાતણીમાં પહોંચ્યું. જાવણીના મુખ્ય સંવ્યાલકે ડેસીમાં તરફ ન જોતા વડુ અને દિકરીનાં રૂપમાં નહાવા લાગ્યાં, અને બોલ્યા, ‘રહેવાના ૧૦૦ રૂપિયા પડશે. અથવા આ છોકરીમાંથી એકને મૂકતાં જાઓ તો બધી સગવડતા સુંદર રીતે કરી આપીશ.

જેટલી વિનવણીઓ અને આજીજીઓ સરખ અને માથાળુ બાપમાં થઈ શકે તેટલી ડેસીમાંએ પેલા સંવ્યાલકને કરી પણ જ્યાં વાસના સ્વાર થઈ દોષ ત્યાં દુઃખીઓના ધનકારા સંભળાતા નથી હોતા. નિરાશ અને વેડેલાં હૃદયે વડુ અને બેડીના ખંભે હાથ મૂકીને ડેસીમાં ખીખ આશરોની શોધમાં ચાલી નીકળી ત્યાં એક ભુલને આવી ડેસીમાને જરા ફર

જાનને કહ્યું. 'માણ, તમે દેવે ક્યાં ભટકશો? રૂપિયા આપી દો. ખાવાપીવવું મરત મળશે. રહેવાની સમવડતા મળશે તમને શું કહીએ, જાવણીના મુખી જે કહે તે મૂઝે મોઢે અને સહન કરીએ છીએ

પણ ડેસીમા તેણે કંઈ ન સાંભળતાં અકથ વેદના સમાવતા આગળ પચાંસ બારમાં મઝ્યાં સુધી પણ જાવણીના સચાલકનાં કામોથી સરમુઠાં મળે પોતાનાં તેજથી બધું બાળી નાખવાની શક્તિ છતાં પણ આ દુષ્કરોને નથી બાળી શકેતાં એ ખ્યાનથી સરમુઠાં બની નિસ્તેજ બની, ક્ષિતિજમાં સમાઈ મરે. અને ચારે બાજુ અજેકાર બાળે:

આવી સખાના સમયે જાવણીથી દૂર ડેસીમા અને તેનાં વહાલાં પંખીડાંઓએ એક ઝાડની જાગમાં અચરે શોધે વઢું અને બેગી ચાલને લેઈ ચપ ગયાં હતાં ડેસીમા બોલ્યા વઢું બેગી તમે બને જરા બેસો છું હમણાં ક્યાંથી આવ્યા શોધીને લાવુ છું ડેસીમા થોડે દૂર એક દુકાનમાં ગયાં પોતાના પતિએ લખે પ્રસંગે આપેલી વીડી અંગળી પરથી ઉતરી ઉતારતાં જાણે પોતાનું જીવન ઉતારી રહી હોય એમ એને લાગ્યું વીડી વેચી આવ્યા લખને વઢું બેઠી પાસે આવીને, આવ્યા આપે વઢું બેઠી 'મા તું ખૂબ તો જ અને ખાઈએ' ખૂબ રકકે પછી મારે થોડું ખાઈ

અજેકાર વધુ શાક ખનતો હતો ઝાડની જાગ તમે તમે જણા સૂતાં પણ માને જાની બેધ આવે! એવું પવિત્ર હાથ વણેવાતું હતું એક ચિટ્ટી લખી.

સાથે વધેલા દેવ રૂપિયા બોખા અને ડેસીમા અજેકારમાં મળી ગયાં

સુપનાં કિરણોએ આજે નક્કી કર્યું હતું કે મારા સખત તાપથી જાવણીના સચાલકનાં પાપે બાળી નાખવા તેથી તેણે ઉમતાની સાથે ખૂબ ઉમતા પાવણ કરી એ ઉમતાના તાપથી નહુદ બેગમનની આંખ ખૂલી પણ ચા ન દેખાઈ આવી મા ક્યાં? જાણી બેઠી હમણાં આવશે

હમણાં આવશે, હમણાં આવશેના પારપાર આખાસનમાં જ એક કલાક વીટી ગયો ત્યાં જાગની નજર જરા દૂર ચિટ્ટી પર પડી 'બેન આ શું? શોધી આ ચિટ્ટી? બનેએ ચિટ્ટી વાંચી એ ચિટ્ટી વાંચ્યા પછી એ બનેને શું થયું, અને એ બનેને શું થયું એ કહેવાની મારી શક્તિ નથી તેમજ મારી જાણએ નથી ફક્ત દુઃખેટનું જ કહીશ કે ભયારે આ ચિટ્ટી વચ્ચેલી હતી ત્યારે નદીના કિનારા પર એક લાક દસાઈન આવતી હતી, સુપનાં કિરણો પેલા સચાલકના પાપે બાગવામાં મરત બન્યાં હતાં અને દૂર એક ફરી નીચેનું ગીત ગાતો ત્યાંથી પસાર થતો હતો.

"ભુદાઈ ઝહર હૈ સુન મેરે વાર
વહ હૈ કાલા સાપ કે ઉસકો તુ માર,
જખ લી મ્હી ઝમડતે હૈ કા ભાઈ
ઉન્કી ભુદાઈ, પ્રભુકા નિય હૈ દેતી ફા."

ઉપર કાગળ લખે છે. એ બરોબર નથી હેતુકેશન છે ને અણુઘડતા છે. લખવાના તોય કાગળ ઉપર લખવું જોઈએ.

પ્રાર્થનામાં હજી જેને ઉંચ આજ હોય તે સંકોચ રાખ્યા વગર ઉભા થઈ જાય બેઠાંબેઠાં પણ એકબે પ્રાણાયામ કરી નાખે તે ઉંચ ઉડી જાય. ઉંચતો પ્રાણુસ પ્રાણુસ કરી જ ન શકે.

મધપૂડા માસિક વિષે અહીંથી ન લખી ચોકલાય એ હું લખી ચૂક્યો છું.

આશ્રમનાં બાળકો માટે મોટપણું સેવાનો આદર્શ મેં કહ્યો છે. તેનું સેવા ક્ષેત્ર એ તેને ઈશ્વર ઉપર વિશ્વાસ હોય તે જ નીમશે. ને જ્યાં મૂકયે ત્યાં શોભી નીકળવા જેટલી ચક્રિ તેને આપી દેશે. ભક્તના યોગ ક્ષેમનો બોલે ઈશ્વર ઉપાડે છે. (ગીતા ૧૨૨, ૧૦-૧૦) તમારું અક્ષરજ્ઞાન ધીમે ધીમે પણ વધી જ રહ્યું છે, જેને શોખ છે તે હજી વધારી શકે છે. તમારી બુદ્ધિ તે પ્રત્યેક મહેનત, પ્રત્યેક કામ અમલ પૂર્વક કરે તેટલે અંશે તેજસ્વી થાય અક્ષરજ્ઞાન લેતાં છતાં મૂઠ પણ રહે. આ બરોબર ન મમલનું હોય તો મને ફરી લખજો. જે બાલે છે તેથી મનમાં પણ અસતોય ન શખજો આટલું કરજો. પ્રત્યેક કામ એ તમારે હાથ આવે તે બુદ્ધિ પૂર્વક કરજો પાવણાનું આદ્ર કરવામાં પણ બુદ્ધિની બહુ જરૂર છે તે કેમ એ ન લખતા હો તો લખજો.

જાણના સહવાસમાં પ્રાપ્ત જે આનંદ શકતા હતા તેવો ભાગ્યે જ બીજા જાણના સહવાસમાં જોળવતા. પરંપરા જેલમાં હતા ત્યારે પણ ફર અઠવાંડએ એકવાર આશ્રમનાં તેમનાં વહાલાં પખીયાંને તેઓ અચક કાગળ લખતા, ત્યાં બેઠા બેઠા પણ ડીણી ડીણી વસ્તુઓ પર પત્રો દ્વારા ખ્યાન બેઝે, બીજા બાળકોને પણ એમાંથી બેધ-પાઠ મળશે એમ ક્ષારી ફર અકમાં આ અપ્રગ્ઢ પત્રો કમરાઃ પ્રસિદ્ધ કરશું.

બાળકોને બાળકો,
તમે બધાં કે ઘણું મોટાંબુકાં પાનાં

બાળકોના શિક્ષક

સુરવાલ પરિવ્રજ

“કળા એટલે શું?”

એકવાર એક અભ્યાસી પેલાની માલુમવાલુ વીરગાએલાં બાળીને પૂછ્યું. સૌથી નાના પાળકે અચ્ચા આપ્યો. “કળા એટલે કળા, બા.”

“અને સુદર એટલે શું?”

“જેનાની બુદ્ધિ સુ અચ એટલે સુદર”

આ નાના પાળકના આ બે અચ્ચામાં કળાનું રહસ્ય સમયેકું છે.

એક કળાકાર અસુક મૂર્તિ બનાવે છે. એની પાછળ એનો જોઈ શકે દોષ કોઈ ફક્ત એક જ છે જે વસ્તુ અવધા બાજી કળામાં વસે છે એને આબ્દાન કરે છે, નોતરે છે. અર્થાત એની બુદ્ધિ જે સ્વ છે એને ફા બાળીને અમર બનાવે છે, આકર્ષિત બનાવે છે. જેમ એક માતાં દિલમાં પેલામાં કિશુ માટે પ્રેમ તે બરેયો જ હોય છે. પણ અદસ્ય રૂપે અધરે બાળક નેહને એનો પ્રેમ કલકાસ આવે છે અને એ બાળકને બચ્ચી કરી લે છે ત્યારે તે બચ્ચીમાં પ્રેમને માએ રૂપ આપ્યું.

કળાકાર પેલાની કૃતિને શા માટે સુદર બનાવે છે? એની પાછળ પણ કેવળ એક જ વસ્તુ હોય છે કે પેલાની સુદર કૃતિ નેહને પેલાનું અંતર સુદર બને. નહિ તે એ સૌંદર્ય એટલું કૃત્રિમ બની જાય જેની રીતે સુદર દલાકમાં ચિત્રાકરી આપીએ ને રાજ થઈ જાય.

મીધીછને જીવનમાં કલો સત્યમ, શિવમ, સુદરમ, અને સુદરને સુદરમ, શિવમ, સત્યમ, પણ બનેલો મેળાપ થયો શિવમના તિથ્યાદ ૫૨.

પ્રથુ તે ત્રિમૂર્તિ છે અથવા કલો કે એના ત્રણ આકારો છે. સત્યમ-શિવમ-સુદરમ. એટલે ત્રણ સત્યનો ઉપાસક હોય કે શિવમના હોય કે સુદરમનો. આખરે તો પ્રભુને પામે છે.

મીધીછને કુદરતની કળા બધું મમતી હતી અને સુદરને પણ. સુદરને માણસની બનાવેલી કળા ને કૃતિ સુદર રીતે બનાવેલી હોય તે મમતી હતી. એમનો વિશ્વાસ હતો કે સૌંદર્ય દ્વારા માણસનું દિલ એક અજાન રીતે, ધીરે ધીરે શિવમને જોળાવવાનું અને એને પેલાનાં જીવનમાં ઉતારવાનું શીખી લે છે.

મીધીછ અધરે કળાકારની સુદર કૃતિ જોતાં તે સૌથી પહેલાં એમનાં દિલમાં એ પ્રશ્ન ઉઠતો કે આનું પ્રયોજન શું? શું આ કૃતિ મને મારા જીવનને વધારે ઉજ્જવળ બનાવવામાં મદદગાર થઈ શકશે? પણ આનો અર્થ એ નહિ કે ને મીધીછને સાલી-મામની સરક પત્થરની મૂર્તિ નેહ હોય તે તેઓ એવો પ્રશ્ન પૂછત કે સાલીમામનો તે ઉપયોગ શું? કું એનાથી મસાળો વાટી કરીને નહિ, તેઓ સાલીમામની મૂર્તિનું સૌંદર્ય નેહને તેમાં સાલીમામનું ખાન પરી કરત અને તે દ્વારા પેલાનું જીવન વધારે ઉજ્જવળ કરી શકત ને તેમના માટે એ મૂર્તિ સુદર મળત.

આ રીતે ગાંધીજી અને ગુરૂદેવે કળાની જે બે બાજુ છે-સૌંદર્ય અને ઉપયોગિતા એ બંનેનો સમન્વય કર્યો.

એક બીજી રીતે પણ તેઓએ એવો સમન્વય કર્યો. કળાનો વિષય જીવન છે અને જીવનનો વિષય કળા છે. અથવા જીવન એટલે અમુક આદર્શો અથવા સત્યો. તે આદર્શો અથવા સત્યોને કોઈ પણ રીતે જ્યારે પોતાના જીવનમાં ઉતારે છે ત્યારે એ કળાકાર બની જાય છે. એટલા માટે ગુરૂદેવ ભાર મૂકીને વારંવાર એમ કહેતા કે કળા જીવન છે. અને ગાંધીજી કહેતા જીવન કળા છે. અથવા તેઓ દરેક જીવનની કૃતિમાં કળાનું કૌશલ્ય, સૌંદર્ય અને કંઈક શુભ છે તે ત્રણેનો સમાવેશ થયેલો જોવા હજીજતા.

ગુરૂદેવની એક કવિતા જે ગીતાજલિમાં છે તે યાદ આવે છે. સાંજનો સમય હતો. ગામડાંની એક નવવધુ એક દીવા લઇને નદી કાંઠે જઈ રહી હતી. રસ્તામાં ઘેર અંધારું હતું. રસ્તા પર ચાલનાર પથિકાએ તે વધુને પ્રાર્થના કરી કહ્યું અમને જરા

દીવા બતાવો જેના પ્રકાશથી અમે રસ્તાપર બરાબર ચાલી સકીએ. વધુએ જવાબ આપ્યો. આજે નહિ, આજે આ મારો દીવા હું જે જ્યોતિર્મય છે, જે તારામંડળ આકાશમાં એક કંઠમાળા રૂપે છે એને જ અપાંજી કરવા નદીને કાંઠે જાઉં છું. તે મારાં નાનકડાં દીપકને નદીમાં નહું એ તારાઓની હાથ તળે વહેતો મૂકીશ.

કળાનો અતિમ અને શ્રેષ્ઠ ઉદ્દેશ પ્રભુને સર્વસ્વ અપાંજી કરવાનો છે. પણ અપાંજી કરતાં પહેલાં જે કંઈ માણસને સત્ય, સુદર અને શિવ લાગે છે એનું જ્ઞાન કરવું પડે છે, લીન થવું પડે છે. કોઈ પણ વસ્તુ કે વ્યક્તિનું, જ્ઞાન કરવું; એટલે એના વારંવાર શુભ ગાવા.

તેથી જ તે રસીને એક જગ્યાએ કહ્યું છે, "all art is praise" બધી કળા પ્રશંસા કરે છે.

જે જીવનમાં સર્વશ્રેષ્ઠ છે, પવિત્ર છે એની દરેક સાચી કળાકાર પોતાની કૃતિદ્વારા પ્રશંસા કરે છે.

કરવી પાપ મણ્ણરો, જે પ્રભ પરદેશી કાપડનો સર્વથા ત્યાગ કરે તો જરૂર આપણને ખાદી ખૂબ જોઈએ. પરદેશી કાપડનો નાશ કરીએ છીએ કેમકે ખાદીનો ઉપયોગ વધારવો છે; ખાદીનો ઉપયોગ વધારવો છે કેમકે તે દ્વારા આપણે રેડિયાની પ્રતિ વધારી પ્રગ્નને ઉઘોગી બનાવીએ છીએ તે પ્રગ્નના શુભાર્થમાં બરકતનો પ્રવેશ કરાવીએ છીએ. પ્રત્યેક દિન્દુસ્તાનીની સારસ વાર્ષિક આવક રૂ. ૩૫૫૫ની છે તેને બેવડાવવાનો આ સહેલામાં સહેલો રસ્તો છે. બીજો એક રસ્તો કરોડોને સાર છે જ નહિ.”

૨૧-૭-૧૯૨૧.

(૫૦)

“જો તમારી પાસે થોડા પશુ વખતની બચત હોય તો તમે તે બધા વખત કાંતતા શીખી લેવામાં, શીખ્યા હો તો સરખો તાર કાઢવામાં અને તેન સરખો વળ આપતાં શીખીને પ્રગ્નને સાર સતાર પેદા કરવામાં આપજો.”

૨૧-૭-૧૯૨૧.

(૫૧)

“સ્વદેશીની સજાતા સાર આપણે પરદેશી કાપડનો સર્વથા ત્યાગ કરવો રહ્યો ને નવું કાપડ ઉત્પાદ કરવું રહ્યું. નાશ કરતાં આપણે આજ લગી કરતા હતા. હવે આપણને રેડિયાથી રત્નચિંતામણી હાથ આવ્યો છે એટલે ઉત્પત્તિને આકર્ષી રાખાજ મળી રહ્યો છે.”

૨૧-૭-૧૯૨૧.

(૫૨)

“ત્યાગ વૈરાગ્ય વિદ્યા ન દેકે એ અનુભવનું વાક્ય છે. આપણને પરદેશી કપડા તરફ એટલો વૈરાગ્ય, એટલો અણગમો આવવો જોઈએ કે જેવો આપણને કપ પશુ મેલી વસ્તુ તરફ આવે છે. એવો વૈરાગ્ય પેદા ન થાય ત્યાં સુધી ફરી ફરી આપણું મન બપવની સાડી તરફ, મચિલરના મલમલ તરફ ખેંચાઈ જાય છે અને ત્યાં લગી આપણે તેના જેવી ચીજો

માગીશું ને ત્યાં લગી તેના જેવી ચીજો આપનારાં હોય દઈ તે જ ચીજો આપણને વહોરાવશે. તેથી અત્યારે તો તેના જેવા દુખાવની ચીજોને પણ આપણે ન આગ્રહીએ. રખેને આપણે ઉત્તરાધ જમ્મને એવો ભય આપણને લાગવો જોઈએ. આવો વૈરાગ્ય ઉત્પાદ થવા આપણને એમ પણ ચોખ્ખું જણાઈ જવું જોઈએ કે આપણી મુલામીનું મૂળ પરદેશી કાપડ છે. બીજું બધું તેની પાછળ આપણું. ઇસ્ત ઇન્દિયા કમ્પનીની કોડી કાપડની પાછળ ને કાપડને સાર બધાઈ.”

૨૧-૭-૧૯૨૧.

(૫૩)

“આપણે આજે બધી સત્તા મેળવીએ છતાં જો સ્વદેશીને ન સમજીએ, દિન્દુસસમાનની એકતાની કિંમત ન જણીએ ને આપણો કારભાર અંગ્રેજી મારફતે ચાલી શકે એવા મોદમાં રહીએ તે સુધારાનો ઉપયોગ આપણી સ્વતંત્રતા છીનવી લેવામાં થઈ શકે એમ કું જોઈ શકું. સુધારા સાધન છે, સાધ્ય નથી. સ્વદેશી ઇત્યાદિ સાધન અને સાધ્ય બન્ને છે.”

૨-૫-૧૯૨૦

(૫૪)

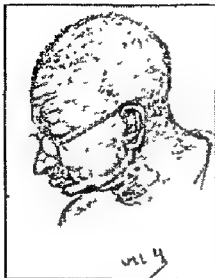
“સ્વદેશીમાં જ દિન્દની આર્થિક સ્વતંત્રતા અને નૈતિક ઉન્નતિ છે. તેથી કું તો ધારાસભામાં જનાર દરેક મેમ્બર પાસેથી વચન લઉં કે તે દિન્દુસ્તાનના ઉઘોગના રક્ષણાર્થે પરદેશી માથ પડ જોડેલા કર નાંખવો પડે તે નાંખતાં નહિ કરે.”

૨-૫-૧૯૨૦

(૫૫)

“દિન્દુસ્તાનના આર્થિક સ્વતંત્રતાને આધાર રેડિયો અને હાથચાક પર રહેલો છે. જ્યાં આર્થિક સ્વતંત્રતા નથી ત્યાં બીજી સ્વતંત્રતાની આશા જ ફિક્કટ છે.”

૧૮-૭-૧૯૨૦

ધ્યાની-આધુ

(મુજશાની આદત)

પ્રસ્તાવના

શ્રી. કામસાહુએ—કાવેનકરે
ગાંધીજીના જીવન સંબંધી ચુમીએ આ
રૂપચિત્રમાં ચિત્રકાર પહેલે અશ્વે અગ્નિ કરી
શરણે છે એવા માટે એ આપણા અભિનંદનને
પાત્ર છે અને મારે માટે તો એ સમ્રેમ શુભસિ-
ગેને અધિકારી છે' (પ્રસ્તાવનામાંથી)

'I hope it will be a treasure to those
who are devoted to Mahatma'

Nandlal Bose

The Moods of A MAHATMA

(English Edition)

Introduction by G. Vankarachalam

'Even as mere portraits these are
as good as any so far drawn by any
master artist. For one of his age and
experience they are highly creditable
achievements. His pencil work is soft
and delicate, his lines are strong and sure.
Modelling is superb, especially where he
treats those weak expressive lips. Dhruv
has certainly proved a worthy pupil
of a great master the incomparable
Nandlal Bose'

(From introduction)

A GLIMPSE

Into GANDHI'S SOUL

(WOOD-CUT)

પ્રસ્તાવના

શ્રી. ગુરુદયાલ મરિસક

(પરંતુ આ ઉપરના બહુવાન દરજ્યાના ગાંધી-
જીના અપવાદના હ પ્રકાશ થયે છે)

The art it has given a happy habitua-
tion to his vision. It is for the beholder
to enter it and share with him the rapture
rhythm and radiance of his visualisation.
One has but to be silent in the presence
of pictures that they may speak

(from introduction)

“આ સુદર ચિત્રગુચ્છ ભારતના ધરોને સ્પર્શક
અને પાવિત્ર્ય વાતાવરણ આપશે”

શ્રી રવિરાકર રાવળ

'These Wood-Cuts have achieved
Greater heights in interpreting Gandhi
than mere words could ever achieve

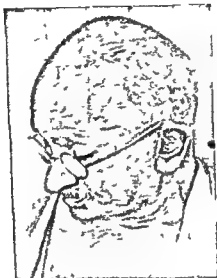
"Bharat Jyoti"

કદ 11"×14" 13 મત 3-0 0 દપાદ અથ' જુડ 35 11"×14" 13 મત 3 6-0 દપાદ અથ' જુડ
પ્રાપ્તિસ્થાન

“રૂપાવન” ૪૫ નહેરૂ સેક મિનેમલ્ટે (૫૨) યુ.એ. નં. -૮,

દર મહિનાની ૧૨ મી તારીખે પ્રગટ થતું

પ્રારાણ

આવતા અકા :

શ્રી. હાકા કાલેવકર.

શ્રી. નરહરાલ બોઝ.

શ્રી. ભાત ગેઢિયા વાડીઆ.

શ્રી. વિનોબા બાવે.

શ્રી. બુમતરામ દવે.

શ્રી. મહાવીરપ્રસાદ પોદાર.

ના લેખો આવશે.

રૂપાયતનનો મુખ્ય આદર્શ જનતામાં લોકોપયોગી કરાવવાનો પ્રચાર કરી સામાન્ય લોકોમાં જીવનમાં પણ સુરક્ષિત અને આનંદનું સંચય કરવાનો અને કરાવવાનો છે. આ ધ્યેયને સિદ્ધ કરવા દ્વે જમીનની વધુ આવરકતા લાગે. ત્યાં આકીચાન મકાનો નહીં પણ કલાત્મક ઝૂંપડાઓ દરો, ત્યાં બધા ગૃહલોકો દરો, ત્યાં કલા દરો, ત્યાં સંગીત દરો. ત્યાં એ વારે જ રંગવણી આપાને, ત્યાં વાતાવરણ જ વિદ્યાર્થીઓની સમનાત્મક વિકાસ જગાડી નવી પ્રેરણા આપશે દરેક માણસમાં સમનાત્મક શક્તિ તો પડી જ હોય. પણ એ સુખમ દશામાં હોય છે. એને પ્રમટ કરવા પ્રેરણાત્મક વાતાવરણ જ જોઈએ. આ વાતાવરણ ખાપુ અને ગુરુદેવના શિક્ષણ અને સરકારના મિશનથી જ ઉદ્ભવી શકે.

મનુષ્યને જીવન જીવવા માટે જોઈતી આવરકતા નિદ્રા, દુવા અને ખોરાકની છે તેટલી જ આવરકતા, સાઈ અને સાઈ જીવન જીવવા માટે સૌંદર્ય પારખવાની પણ છે.

કળા જ્યારે પુણ્ય રસને વિકસે છે, રાગે પહોંચે છે ત્યારે તે પવિત્ર બને છે અને સમાજને એક દિવ્ય સદેશ આપે છે.

અમારી આકાંક્ષા, અમારો આદર્શ અને પૂ ખાપુ અને પૂ ગુરુદેવના શિક્ષણ અને સરકારમાંથી મેળવ્યા છે. અને આ બંનેના શિક્ષણ અને સરકારના મિશનમાંથી જ રૂપાયતનનો જન્મ મળે છે.

દુકામાં રૂપાયતનનું ધ્યેય દરેક વ્યક્તિની આંતરબુદ્ધિ જગાડવાનું અને સૌંદર્ય પારખવાની શક્તિ રંગવણનું છે આ તેને આનંદથી ભરી દેશે અને તેને નવું રચના માટે પ્રેરણા આપશે.

આ દેવુથી રૂપાયતનમાં હાલ જે ઉલોગો આવે છે તેમાંથી બનતી બધી વસ્તુઓમાં સૌંદર્યની રેખા દરો, બીજાને તે જોવા માટે આમંત્રણ આપશે, અને આનંદ આપશે.

કળા, આમ દુનીયામાં સેવા અને સૌંદર્યના આનંદનું પ્રતિનિધી બને છે. રૂપાયતન એ કળાનું નમ સેવક છે.

આ માસિકમાં મુખ્યત્વે માધીજનાં તરફના અધ્યવસીઓના લેખો, સંસ્મરણો, માધીજ તથા ગુરુદેવની વિચારોની સમન્વય કરી બન્ને ઉપાસકોની આખરી ધ્યેયની સાધનાના મનનીય લેખો, ધર્મ, કલા અને સંસ્કૃતિનું સાહિત્ય, માધીજના અમૂલ્ય અમર પત્રો, જમીઓ, ચિત્રો તેમજ આપણા રાજ્યના જીવનનાં પ્રશ્નોને ચર્ચાતી બોધક વાર્તાઓ વગેરે વિષયો દ્વારા ધ્યેયવક્ષી સામગ્રી આપવામાં આવશે.

સૂચનાઓ

- * દર માસની ૧૨મી તારીખે એક પ્રસિદ્ધ થશે.
- * પ્રગટ તારીખ પછી દસ દિવસમાં એક ન મળે તો તપાસમાં તપાસ કર્યા પછી જ કાર્યાલયને જવાવવું.
- * સરનામોને ફેરફાર તરત જણાવો, કે જેથી એક ગેરવસ્તે ભાગ નહિ.
- * 'ધ્યારાખાપુ'માંનાં સર્વ ચિત્રો અને જમીઓ કોપીરાઈથી રક્ષિત છે.

લવાજમ

દેશમાં રૂપિયા ૭
પરદેશમાં રૂપિયા સાડા સાત
છૂક નકલ દસ આના

'ધ્યારાખાપુ' બંગેના સંપાદક પત્રવ્યવહાર સરનામું :-

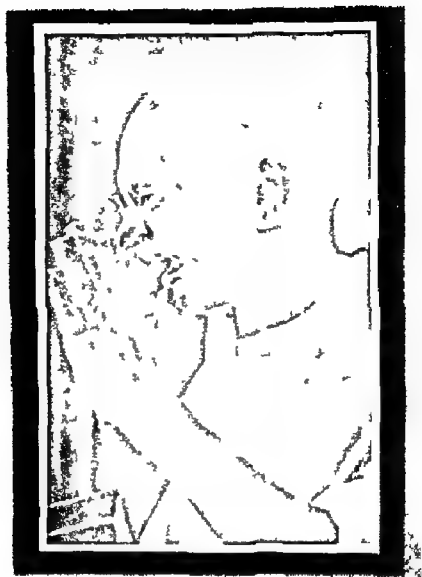
'રૂપાયતન'

૪૫, નહેરુ રોડ, વિલેપારલે.
મુખર્ષ-૨૪

આફ્રિકામાં આ માસિકનું લવાજમ શ્રી. પ્રભુદાસ વજરીયા C/o. જે. પી. વજરીયા પો. બો. ૧૨૬, નેરોળી, એ ઠેકાણે ભરી શકાશે.

મુદ્રણસ્થાન : કનેપાસલ, ઓરિયન્ટ પ્રિન્ટિંગ હાઉસ નવીવાડી. મુખર્ષ નં. ૨.

શ્રી મોતીલાલ ગુજરાતીદાસ સ્મારક તરફથી પ્રકાશક અને મુદ્રક : ધીરેન મધી "રૂપાયતન" ૪૫, નહેરુરોડ વિલેપારલે (૫૫)

“જોતાની ઝોલામાં ઝોલી આવ-
શ્યકતા ઉપરાંત જે કંઈપણ અનુભવ
લે છે, તે ચોરી કરે છે”

ગાંધીજી

આચાર/૩

“મનથી આપણે કોઈની વસ્તુ
મેળવવાની કશા કરી કે તેની ઉપર
ઝોલી નજર કરી, તે ચોરી છે”
ગાંધીજી.

વર્ષ ૧

૧૨ જુન ૧૯૪૮

અંક ૫

વિષયસૂચિ

પૃષ્ઠ

પૃષ્ઠ

૧ નિવેદન	૭૩	૧૦ સંત ક્રિસ્ટિસ ..	“અભ્યાસી” ૮૭
૨ ચરે વણ' મધીલના જ ...	કાકા કાચેલકર ૭૪	૧૧ વહાલાં પંખીયાં ગાંધીજી ૬૦
૩ દિવનિનેચા ...	શુરદયાલ મલિક ૭૪	૧૨ પમડી “ચાનાડુ” ૬૧
૪ બાપુનાં પ્રિય કાજનો ૭૫	૧૩ બહેનો વચ્ચે ગાંધીજી ૬૩
૫ હિન્દુ ભક્ષા તેરે નામ ...	વિનોબા કાવે ૭૬	૧૪ વડે માલરખ ...	વાલજી મોવિનજી દેસાઈ ૬૫
૬ એને અભવાણી ...	મહાવીર પ્રસાદ પેદાર ૭૭	૧૫ શ્રી. નરવાળ બસ ૬૬
૭ ગાંધીજીનો આનવધર્મ ...	શ્રીમતી પ્રિદિવા વાઘિવાદ ...	૧૬ બેધામત ગાંધીજી ૬૭
૮ ગાંધી-શુર ...	શુરદયાન મલિક ૮૩	૧૭ બાપુજી ...	(ચિત્ર) નરવાળ બસ-પૃષ્ઠ
બાપુના પત્રો ૮૪	૧૮ એ મુક્તહાસ્ય (જમી)	નવીન ગાંધી

નિવેદન

વાચકને ખ્યાલ હશે કે આ માસિક શ્રી. મોતીલાલ તુલસીદાસ ગાંધીના સ્મારકની
યાજ્ઞનાના આધારે શરૂ કરવામાં આવેલ છે. તે રકમ શ્રી. મોતીલાલ અમૃતલાલ ગાંધી હસ્તક
પણ તેમના કુટુંબીજનોનાં ફાળવેને અંગે તે રકમ પાછી ખેંચી લીધી છે. આ પગલાંથી
અમને દુઃખ પણ થયું છે અને મૂંઝવણ પણ થઈ છે આ માસિકમાં પ્રાથમિક ઠીક ઠીક અર્થ
થયું છે. પણ હવે આહુક ચતા બાંધ છે અને તેને સારો આપકાર મળેલ છે તે મોટા
તોલની વાત છે.

આ રકમ પાછી ખેંચવા છતાં સ્વ. શ્રી. મોતીલાલ તુલસીદાસ ગાંધીનું નામ સ્મારકમાં
રાખવા અમે સંકેત્ય કર્યો છે. આ પગલામાં પૈસા જોણુ વસ્તુ માની છે. તે તો અમને
મળી જ રહેશે તેવી આશા રાખીએ છીએ.

ચારે વર્ણ ગાંધીજીના જ

કાકા દાલેલકર

આપણા દોઢામાં સમાજના ચાર વર્ગો હત્યા છે. કેટલાક હોય પ્રાદાણ, એમનું કામ વિદ્યા કેળવી ધર્મનું પાલન કરવું અને એનો ઉપદેશ કરવો. ખીજો વર્ગ ક્ષત્રિયોનો એ પ્રભુનું રક્ષણ કરે, રાજ ચલાવે અને કશું ઉતરતું કામ ન કરે. ત્રીજો વર્ણ વૈશ્યનો, વૈશ્યો ખેતી કરે, ગાય બળદ વગેરે ઠોરઠાંખર રાખે, વણબજાર થઈને માલની દેળ ચલાવે, અને વેપાર ખેડીને ધન કમાવે. વેપારી વિચારપુર્વક દાન કરી સમાજના બધા દોષોને મુરકેલીમાંથી ઉગારી લે. છેલ્લો વર્ણ શૂદ્રનો, શૂદ્ર મહેનત મજૂરી કરી અને હરેક રીતે સમાજ હિતમાં પોતાની જિંદગી ખપાવી દે.

દોઢો વિચાર કરતાં જણાયે કે આ ચારે વર્ણ માણસની ઉન્નતિના ચાર પહેલુંઓ છે. પ્રાદાણમાં જો ક્ષત્રિયની વીરતા, વૈશ્યની વહેવાર કુશળતા અને શૂદ્રની સેવા ન હોય તો પ્રાદાણનું જીવન અધૂરું જ મળાય. એવી જ રીતે ક્ષત્રિય વૈશ્ય વિગેરે બધા વિષે કહી શકાય.

જો પ્રાદાણમાં બાકી ત્રણે વર્ણના શુભ આવી નય તો તો સોનામાં મુગધ એજ રીતે બધા

વર્ણોનું, સમજવું.

પૂજ્ય બાપુજીએ પોતાનાં જીવનમાં વૈશ્ય છાજે એવી નમ્રતા ધારણ કરી હતી પણ ખજોતાં એમનામાં પ્રાદાણનું ધર્મજ્ઞાન અને તપસ્તે ક્ષત્રિયની વીરતા અને ઉદારતા, વૈશ્યની કુશળતા અને ચાતુર્ય અને શૂદ્રની સેવાવૃત્તિ અને નમ્ર બધા જ શુભો એક સામટાં પ્રગટ થયા હતા અથવા ખીલ્યા હતા. બાપુજીનું જીવન આ રીતે સર્વાંગીય હતું તેથી જ બાપુજીને સર્વાંગી -સમાજ પુરુષ-કહીએ છીએ. એ પૂર્ણતાને કારણે તેઓ આટલું કામ કરી શક્યા અને તમા હુનિયાના વધારેમાં વધારે દોઢો એમની આ તળે આવી શક્યા.

હરેક બાળકે અને યુવાને તેમજ બાળા અને યુવતિએ મન સાથે સંકલ્પ કરવો જોઈ કે ગાંધીજીની જેઠે આપણે પણ સર્વાંગ સંપૂર્ણ જઈએ. સર્વાંગ-સંપૂર્ણ માણસની શા અદ્ભૂત હોય છે. હુનિયાનું ભંડું કરવા અસાધારણ શક્તિ એનામાં આવી નય છે

શિવત્રિનેત્ર !

ગુરુદયાલ મલ્હારક.

હજી આ જગદેયેથી અધાર 'ઓસર્યો ન'તો, તિમિરે તારકો સૌને લીધો'તા આવરી, અને શેરીના દીવડાઓ સો થઈ ગૂલ ગયા હતા, અને માનવીને ગેઢે દીપકો જલેતા ન'તા. વાસુ નેરાશ્ય વાતો'તો, શુંગળાવી ધરા હતી, અને સો માનવી સૂતું અવાજ દારુણ્ય ખોબલે. એવે ત્યાં ક્ષિતિપ્રાચીપે ઉદિતાર્ક મયુખ કે બાળ્યા કૂંટત તેવે હું બિઠ્યો સાશ્વર્થ ઓચરી. "શિવત્રિનેત્ર!" — "ગાંધીજી!"

બાપુનાં પ્રિય વિચારો

પૂ. બાપુ તા. ૨૬ મી જાનેવારીની રાત્રે સૂતાં પહેલાં એ ગાયનની બે લીટીઓ બોલેલા તે ગાયન પૂરું થઈને બાપુનું છે.

હું જહાદી બાગ ફનિયા ચંદ રોજ,
રોજ હો ઈસકા વખાણા ચંદ રોજ.

એ સુસાહિરાં કૃષ્ણ સામાન કર,
ઈસ જહાદીને હું જાહેરા ચંદ રોજ.

પૂછા છુઠમોસે, જિયા તુ કિતાને રોજ ?
હસ્તે હુસરવ મલકે બોલા ચંદ રોજ.

બાક મહાન કબરોં બાલી કબ,
અજ પડો પે સોતે રહના ચંદ રોજ.

ફિર તુમ કહો યો' મેં કહો, યો દોસ્તો !
સાચ હું મેરા તુમહારા ચંદ રોજ.

કયોં સતાતે હો દિલે ભલુમકી,
બલિયો, હું પે જમાના ચંદ રોજ.

યાદ કર તુ યો નશર કબરોં કે રોજ,
જિંદગીકા, હું બરેસા ચંદ રોજ.

પણ અર્થે હિન્દીમાં બરોબર ન થયો. ગૂજરાતી કેશમાં પણ ન મળ્યો. હિન્દીમાં એનો કેઈ પ્રતિ-
શબ્દ ન મળ્યો. પણ બાહુરામજી અને કેઈ રીતે
એવા ભકતના ઉદાહરણ રૂપ લાગ્યા. ગાંધીજી એ
વખતે યરવડા જેલમાં કેદ હતા, તેઓને પણ લખ્યો,
એ શબ્દનો ખુલાસો માઓ. બીજા પણ પાંચ દસ
શબ્દોના ૫ અર્થે માઆ હતા. જવાબ આપ્યો. ‘વેવલુ’
નો અર્થ આપ્યો ‘જે બાંધાચારમાં લીન રહે છે અને
શુદ્ધ ભાવથી માને છે કે આ જ ભકિત છે.’

(૨)

ગાલતકત શું બીજા પ્રાણીઓની તરફ
નિરૂપ્ય અને છે?

વર્ષાની વાત છે. કું ત્યાં ગેસેવાસધનાં અધિ-
વેશનમાં ભાગ લેવા ગયો હતો. મહદ્દમાજી પણ
સેવાગ્રામથી આ અધિવેશનમાં આવ્યા હતા. અધિવેશન
પૂરું થતાં તેઓ સેવાગ્રામ પાછા ફરી રહ્યા હતા, કું
પણ એક દિગા કરી સેવાગ્રામ કેટલાક મિત્રોને મળવા
જઈ રહ્યો હતો. મારી સાથે મારા મિત્ર શ્રી સીતા-
રામજી શેક્સપિયારી ધમપેત્ની શ્રી. ભગવાનદેવી અને
તેનાં ત્રણ બાળકો હતા. અમારો દિગા આગળ હતો.
પાછળથી મહદ્દમાજીની મોટર આવી. મેં દાંગાવાળાને
દિગા રસ્તાના કિનારા પર લેવાડું કહ્યું, મોટર બાળુ-
માંથી પસાર થઈ નહિ, પણ દાંગાની પાછળ ઉભી
રહી. મારા કાનને આ શબ્દો બાપુજી કેમને પૂછતા
હતા તે સંભળવા કે દાંગામાં કેમ છે? એક ભાઈએ
મારું નામ આપ્યું. ખસ મોટર આગળ વધી, કું
વિચારી ન શક્યો કે મહદ્દમાજીને દાંગામાં કેમ મુસાફરી
કરે છે તે વિષે પૂછવાની જરૂર શા માટે થઈ. ખેર,
પંદર મિનિટ પછી અમે સેવાગ્રામ પહોંચી ગયા.
શ્રી ભગવાનદેવીએ કહ્યું, ‘આલો મહદ્દમાજીનાં દર્શન
કરી આવીએ. બાળકો તો આ આશ્ચર્ય જ આપ્યાં
હતાં કું તો તે દીવસે એકથી વધારે વાર મહદ્દમાજીને
મળી ચૂક્યો હતો. તો પણ તેમનાં દર્શનથી તૃપ્ત
ક્યાં થતી હતી? મેં કહ્યું આલો, મારા મનમાં રસ્તામાં
મોટર રોકાને નામ પૂછવાને વિષે જાણવાની પણ
ઉત્કૃષ્ટતા હતી. જેવો તેઓની પાને ગયો ને સવાલ

આપ્યો. “દાંગામાં તમે હતા ને?” મેં કહ્યું, “હા”
“તો ગેસેવક (એ વખતે ગેસેવાસધના મારા નિકટ
સંબંધી તેઓના બ્યાનમાં હતા.) શું બીજાં પશુઓની
તરફ નિરૂપ્ય અને છે? વરતજ મારા બ્યાનમાં આપ્યું
કે દાંગામાં ત્રણને બદલે પાંચ સવારોએ તેઓનું બ્યાન
ખેચ્યું હતું. મેં ઉત્તર આપ્યો. “બાપુ, પણ
સવાર તો એ જ હતાં. ત્રણ તો બાળકો હતાં,” મેં
મારા મનમાં ત્રણને એક આખી સવારીનું વજન માનીને
આ વાત કરી હતી. આ પર બાપુ ખૂબ હત્યા ને
બોલ્યા, “પણ આ બાળકોની મા તો એ સવારી
બરાબર છે ને?” સાથે જ થી ભગવાનદેવી અડી મણથી
ઓછાં તો ન હતાં. પછી એક વિદેશી અંગ્રેજોનો
દાખલો બાપુએ કહ્યો, કે જે સેવાગ્રામ જોવાને આવ્યો
હતો. ગરમીના દિવસો હતા. દાંગામાં તે એકથો જ હતો.
સખત ગરમીને લીધે ઘેણની મુશ્કેલીનો વિચાર કરીને
તે દાંગામાંથી ઉતરી દાંગાની સાથે ધણે દૂર સુધી
ચાલીને આવ્યો. આનો મારી પાસે શું જવાબ હોય? મારી
જૂલ થઈ મધ તે મજૂર કરીને હવે જે આઠાં આપો
તે કશું?

“કશો શું? પાછા જતી વખતે બધાં પગે
ચાલીને જાઓ અને ગાડી ખાલી જાય.” મેં કહ્યું
“જેવી આઠાં”. મનમાં થયું કે ખૂબ સહેલાઈથી
હુટકારો થયો.

સાંજના ૭ નો સમય હતો, અંધારું થઈ રહ્યું
હતું. ચાર માઈલ પગે ચાલવાનું હતું પણ મારા માટે
જરૂર ચિંતા નહોતી, બી. ભગવાનદેવીને માટે તથા
બાળકોને માટે થોડી ચિંતા જરૂર હતી. વળી બી
ભગવાનદેવીને એ વખતે થોડો દમનો રોગ પણ થઈ
આવતો હતો, પણ બાપુના દુકમ પછી બોલવાની
હિંમત ન થઈ. પાંચ મિનિટમાં આગમના ખાસખાસ
લોકોમાં આ વાત પ્રસરી ગઈ. શ્રી. ભગવાનદેવી
કેટલીક બહેનોને મળવા મધ તેની સાથે આ વાતની
ચર્ચા થઈ. આથી— ન્યાં સુધી મને યાદ છે— શ્રી.
ગોમતીબેન શ્રી. ભગવાનદેવીને સાથે લઈને મહદ્દમાજીની
પાસે પહોંચ્યાં અને તેમના રોમની વાત કરી, બાપુ
બોલ્યા, “ડીક, જ્યાં સુધી પગે ચાલી શકે ત્યાં સુધી

આવીને જાય. બાળકો પણ તેમજ કરે ને પછી
માડીમાં બેસે." મારા માટે તો જે હુકમ નીચળા
ચૂક્યો હતો તે તો આખીર ફેરવે જ હતો.

હું પહેલાં મારા ટોચામાં ફોફ ડોઈ વાર નહીં
સવારથી વધારે પણ બેસાવતું સહન કરી લેતો હતો.
પણ આ બનાવ પછી નિષ્ક્રમ કરી દીધે કે હાંકવા
વાળા સિવાય ત્રણ સવારીથી વધારે ન બેસાડવા.
ફોફવાર વધારે વાય તો સવારીમાંથી ફોફ હાંક
અથવા કુ પડે ચાલું.

મહામાણડું કમન રકત થોડાં મટે જ નહીં
મૃત્યુ પ્રાપ્તી માનને માટે હતું.

(૩)

પોતાના કામને માટે બીજાને ન કહેવું.

એવાર માટે ત્યાં એક નામધારી ભક્તજીને
આખોડી ચાલતો હતો, એમાં ભત્રાજીનાં છવ આવા
જતા. એક 'સાલચ' નામના કાષ્ઠ આબ્યા, કાંઈક
કે તે ગાંધીજીની પામે-અથા હતા અને ગાંધીજીએ
તેમને કંઈ લખીને આપ્યું છે. એક દિવસ મેં એને
પકડ્યા, પૂછ્યું, "કહો સાલચદાસ! ગાંધીજીએ તમને
શું લખીને આપ્યું?" આથી તેમણે એક બૂના
કવની ચમત્કર્મી બતાવી અને બધાંયું કે હું
મહામાણડાં ફક્તે ગયો ત્યારે સોમવારનો દિવસ,
પીન હતું, તેઓ કંઈ લખી રજા હતા હું અરે

થોડે જ મેસી ગયો. તેઓએ હિસારથી પૂછ્યું,
"કંઈ કહેવું છે?" મેં નિવેદન કર્યું કે મને યુસ્તો
પૂછ આવે છે, કંઈ ઉપાય બતાવવાની કૃપા કરો.
એના બધાંયમાં આ ચમત્કર્મી મને મળી ગયું." જેમાં
લખ્યું હતું, ઉપાય-કંઈકરને ચાલ રાખવો અને પોતાનાં
કામને માટે બીજાને ન કહેવું.

સાલચદાસને મને કમું કે આથી મને પૂછ
જ રહ્યો થયે છે વાચક સમજે, આમાં ફરેક યુસ્તનાં
ચૂક જ કપાસ થયાં તમે મને કોઈ કામને માટે
કહેતો, હું નહીં કરું ત્યારે તે તમને યુસ્તો બાલતો!
પોતાનું બધું કામ પોતે જ કરવાની ટેવ પાડી લે તો
યુસ્તને માટે અવકાશ જ બહુ બોલો રહે.

(૪)

મારાં છવનમાં બીજું કે જ શું?

સાવરમતી આમમતી વાન છે, કોઈ આમમ-
વાસીની કાલે ગાંધીજી માટેને વિરે વાત કરી રજા
હતા અને એમાં કંઈ રસ નહોતો આવતો, તે પછી
આરે રજા ગયા ત્યારે મેં કહ્યું, "બાપુ, જાક,
રેડિયોની વાત કરતા તો આમ થાકતા જ નથી."
બાપુ બોલ્યા "અરે! મારાં છવનમાંથી રેડિયો કાઢી
નાખો તો બીજું કે જ શું?"

જાણું છે, રેડિયો એમનું હાલ હતું. *

* કિંદી 'આરોગ્ય'માંથી.

ગાંધીજીનો માનવધર્મ

શ્રીમતિ સોફિયા વાડિયા

કરોડો દિન્દીઓનાં તેમજ સમગ્ર વિશ્વનાં કેટલેકવધિ જનોનાં મન તેમજ હૃદય પર મહાત્મા ગાંધીજીના પ્યારા વ્યક્તિત્વની તેજસ્વિતા અને વિમલતાની, તેમજ તેમનાં આજીવન ખેડનાં ઉજ્જવળ દૃષ્ટાંતની ઊંડી અસર થઈ છે. દિ'સાના અવિચારી અને નિષ્કુર કૃત્યે બાપુના રથગ દેદને આપણી પાસેથી લઇ લીધા અને એમનાં વિશ્વાભિમુખ ખેડને અલ્પાકુષી કરી નાખ્યું. પરંતુ જો એમ દિવસો જતા જાય છે, તેમ તેમ આપણને વધારે ને વધારે પ્રતીતિ થતી જાય છે કે એમના આદ્વામાની પ્રવર્તનશીલ અસર એમનાં જીવનકાળ દરમિયાન એમણે આરંભેલા અને ભરી રાખેલાં કાષ્ટ' સ્નાત્ય ભાગવવા એક જીવન્ત ઇતિહાસે પ્રતિ' રહી છે.

ન ગાયતે દિયતે યા કદાચિ—
દાયં મૃત્યા મરિતા યા ન મૃત્ય-
અજો નિત્ય. ગાયતોઽયં પુતળો
ન દૃષ્યતે દૃષ્યમાને જરીરે ॥

ના, ના, એથી પણ નિષેધ.....એમના દેહનાં મૃત્યુએ મહામાના વિશ્વથી આમાને વિમુક્ત કરી, આ નાશવન્ત દેહનાં પિંજરમાં હજી પુરુષ' રહેલાં આપણે મદજી કરી શકીએ અને જીવનમાં જિનશ્રેય કરીશ્વરે એવી યથાર્થ અદિત આપણા પર વરસાતી છે.

એ પ્રમણે આચરવા આપણે વિચારપૂર્વક પ્રયત્ન કરવા જોઈએ, અને એજ રીતે આપણે મહામાણ પ્રયેનો આપણે ઉત્કટ આરજાય બનક નથી શકીએ, કારણ કે ભ.ગી એમનાં ચિહ્નને પૂર્ણ કરવા આપણે ઉદ્ધિપૂર્વક અને કુશળતાથી કાવ' કરવા સમર્થ થઈએ.

બાપુજીની કિશકીર્તિ' યાન તેથી અવરૂપક છે, અને બાપુજીને ચક્રવાત તેમજ એમને હાથ મળ આપવા ઉત્તેજના સૌને અને વિનયી કરીએ છીએ કે એમના જીવનમંડળ, એમના ધર્મ' નેએ

મનન કરે.

ગાંધીજીનો ધર્મ' એટલે એમને જન્મથી પ્રાપ્ત હિન્દુ ધર્મ, એવો સંકુચિત અર્થ' અમે કરતા નથી; કારણ કે ગાંધીજી જન્મે હિન્દુ હોવા છતાં અને હિન્દુ કિલકીરીના સર્વોત્કૃષ્ટ આદર્શોને આદરમસાત્ કયાં હોવા છતાં, તેઓ તેા ધાર્મિક' રૂઢિજાડતાના સર્વ' પ્રકારથી પર હતા. તેમનો ધર્મ' હતા માનવધર્મ'. તેઓ એમના ધર્મની આ પ્રમાણે વ્યાખ્યા આપે છે:—

“મારું હિન્દુત્વ સપ્રદાયિક નથી. ધરસામ, શિસ્તી, ખૌદ અને જરથોસ્તી ધર્મોમાં મને જે ઉત્તમ લાગે છે તે સૌનો એમાં સમાવેશ થાય છે. ખીજી બધી બાબતોમાં સ્વ' તેમ, રાજકારણમાં મેં ધાર્મિક' બિચ્ચસાથી જ ઝપલાવ્યું' છે. સત્ય એ મારો ધર્મ' છે, અને અદિ'સા તેની ઝાંખી કરવાનો એક જ માર્ગ' છે. મેં એકદા અને હાલેયને માટે તલવારના સિધ્ધાંતને તજી દીધો છે.”

આજ ધર્મ' એમની વ્યવહારનીતિ અને કાવ' કમનો પ્રાણરૂપ હોય.

મારો સ્વદેશ પ્રેમ મારા ધર્મને બધીન છે.”

બીજી સુધી આપણે એમના ધર્મને પ્રેરિત કરનાર સિદ્ધાંતોને સમજવા પ્રયત્ન ન કરીએ, ત્યાં સુધી આપણે એમના ધર્મને બાહ્યર સમજી કે શોધી શકીએ નહિ.

સત્ય, અદિ'સા અને સેવાના ત્રિવિધ આદર્શના પાલનપ કેટલાક બિખ્યાનિ આ પ્રમાણે છે, પરંતુ પ્રથમ આપણે સત્ય, અદિ'સા અને સેવા એ ત્રણ મહાન જીવનાંઓને લગતા એમના વિચારો સમજીએ.

“સત્ય' સત્ય સત્યમાંથી છે. સત્ એટલે દેવ'. સત્ય સિવાય ખીજી દેવ' વસ્તુને હાની જ નથી... અને બીજી સત્ય છે ત્યાં યાન-મુખ્ય યાન-કે જ... અને બીજી સત્ય યાન છે ત્યાં આનંદ જ હોય.

“આ સત્યની આરાધનાને ખાતર જ આપણી હસી. તેને જ કારણે આપણી પ્રત્યેક પ્રતિ એને જ કારણે આપણે પ્રત્યેક શ્વાસોચ્વાસ લઇએ.”

અને સત્યનું સાધન શું છે?

“અહિંસા.....અહિંસા વિના સત્યની શોધ અસંભવિત છે, અહિંસા અને સત્ય એવા એકત્રિત છે. જેમ સિકકાની એ બાજુ અથવા ધોરી ચક્રરેડીની એ બાજુ તેમાં ઊભડી કઇને સૂઝડી કઇ? છતાં અહિંસાને સાધન ગણીએ, સત્યને સાધ્ય ગણીએ.”

પ્રેમ જ દેવનો ઉપાય છે.

‘દેવ સર્વશ્રી મારે છે, પ્રેમ કરી મરતો નથી, બનેમા બાદશે અગાધ તણવત છે. પ્રેમથી જે પ્રાપ્ત થાય છે તે સર્વશ્રી થકે છે દેવથી જે પ્રાપ્ત થાય છે તે ખરી રીતે ભારત્રય બને છે. દેવ ધટાડેલા અને પ્રેમ વધારેલા એ જ મનુષ્યનું કર્તવ્ય છે.”

અનની સેવા એ જ સાચો ત્યાગ છે

‘ત્યાગનો ધર્મ’ મનુષ્યને પશુથી જુદો પાડે છે. ત્યાગ સિદ્ધતા અને આદ્યસત્ય વિના મુક્તિ નથી, બાકી નથી.”

મોંઘીજનો સત્ય, અહિંસા અને સેવાનો ધર્મ આપણા સર્વ અહંભાવને ધોઈ નાખી વિશુદ્ધ થયા, સ્વદેવભાવને દૂર કરવા, માનવગુણોથી વિમુખ કરે એવી અસ્પૃશ્યતાની કલકિત વરણરોને તણ દેવા માટે આપણને બોલેલ મારે છે. બાકી કહે છે —

“સાચો ધર્મ એ સંતુષ્ટિ સંગ્રહન નથી, કેવળ બાહ્યમાર નથી. બહેળા બાપક અર્થમાં ધર્મ એટલે કપર તત્ત્વ વિરે આપણી અચ્છિત અધ્યા, પુનર્જન્મ વિરે અર્ચાસત અધ્યા, સત્ય અને અહિંસા વિરે આપણી સંપૂર્ણ અધ્યા.”

મોંઘીજનો ધર્મ બીજા બધા પચેથી ઉચ્ચતર છે. સર્વ પચેથી પર છે. સમજાવવાદ અને અર્થા-ધતાન કુદૃષ વિભાજો કરતાં ઊર્ધ્વગામી છે.

‘ધર્મનો બાપક અર્થ’ કઇએ તે એમાં કિન્દુ, ઇસ્લામ, ખ્રિસ્તી વગેરે ખેતોના સમાવેશ થાય છે. પણ તે કૌં ધર્મો કરતાં અહિંસા છે. એને તમે સત્યને નામે એળખી શોહ આગ્રહની રૂઝરૂઝ નહિ

પણ સર્વબાધી જીવન્ત સત્ય જ સર્વ વિનાશ અને નિકરતી સામે દગી થકે છે.

‘ધર્મ’ અને પ્રિય છે. અને મારી પહેલી ફરિયાદ એ છે કે હિન્દુ હવે અધર્મિક બનતો ગય છે. અહિં કું હિન્દુ અને ઇસ્લામ અથવા જરથોસ્ત્રી ધર્મનો વિચાર નથી કરતો. પણ સર્વ ધર્મોના ભીતરમાં રહેલા ધર્મનો વિચાર કરે છું. આપણે કપરથી વિમુખ થતા બધાંએ છીએ.

“અર્ધ ધર્મો સમાન છે અને મારા ધર્મ જેટલો જ બીજા ધર્મો પત્તે અધરભાવ રાખેલા જોઇએ એ સ્થિતિ કું સ્વીકારું નહિ, ત્યાં સુધી મારી બાસપાસ કાચી રહેલા સંગ્રામ વચ્ચે કું રહી શકું નહિ. જો આપણે આ પાપકી સ્થિતિને સ્વીકાર ન કરીએ, તો આધ્યાત્મિક શક્તિઓની ઉપરછલી એકતા નિષ્ફળ નીવડે. કું ચીતાનું પાસપાસ કરું છું અને એમાંથી પ્રેરણા મેળવું છું. વરંતુ મારા ધર્મને સમર્પક કરવા કું બાકીઅલ અને કુશળનું પણ પડન કરું છું. બીજા ધર્મોમાં જે એવ છે તે સર્વનો સમન્વય કરું છું.”

‘ધર્મનું રક્ષ એક સરખું જ છે. કાળોએ વચ્ચે અવરજ સારીરિક સમાનતા નહિ જડે. તેની વહિ થતી ગય છે, અને જે માણસની કાળી વહિ પામની દેલ તેણે કુદાઇ બધ કહેતું ન જોઇએ, “મારી કાળી સોથી એવ છે” કાઇ એવ નથી, કાઇ પણ કાળી અન્ય કરતાં ઉતરતી નથી.

“કાઇ ધર્મ એવ નથી જે સંપૂર્ણ દેખા, બધા જ સરખી રીતે અપૂર્ણ છે અથવા વત્તા એક પ્રમાણમાં સંપૂર્ણ છે. એ ઉપરથી એટલો એવ મેવો જોઇએ કે મારા ધર્મ જેટલો ખ્રિસ્તી ધર્મ સત્ય છે, સારો છે. ઇસ્લામ, જરથોસ્ત્રી અથવા પશુરી ધર્મની બાબતમાં પણ એમજ છે.

“ઇસ્લામનો અથવા એ ખ્રિસ્તી ધર્મનો મોડ અને કિન્દુ ધર્મના કપર સમાન જ છે, જેમ કિન્દુ ધર્મમાં કપરના અસંખ્ય નામે છે. તેમ ઇસ્લામ ધર્મમાં પણ અર્ધો નામે છે. આ બધાં નામે સિત્તિબિન કપરરૂપે નહિ પણ તેના ટુલો થયે છે, અને કુદ માનવજીને યોગ્યની બાપ-છાંદીથી ડાલેલાં બાપરણ કરી

પ્રયત્ન કર્યો છે, પણ ધૈર્ય તો શુશ્રૂષીત છે, અવશ્ય-
નીય છે, અમાપ છે. આ ધૈર્યમાં જીવન્ત શ્રદ્ધા
એટલે માનવ બાંધવલાવનો સ્વીકાર. એના અર્થ
સર્વધર્મ સમભાવ પણ થાય. જે તમને ઇસ્લામ ધર્મ
પ્રિય છે, તો હિન્દુધર્મ મને પ્રિય છે, અને ખ્રિસ્તી-
ઓને ખ્રિસ્તી ધર્મ પ્રિય છે. તમારો ધર્મ સર્વશ્રેષ્ઠ
છે અને બીજા લોકોએ તમારો ધર્મ સ્વીકારવો જોઈએ
એ બાળબીજા એવી માન્યતા ખરેખર અસહિષ્ણુ-
તાની પરાકાષ્ટા કહેવાય.....અને અસહિષ્ણુતા
હિંસાનો એક પ્રકાર જ છે.

“જે આપણે એક અવિષકત અને સર્વબાધી
ધૈર્યમાં અથવા દેવતામાં માનતા હોઈએ, તો વિશ્વ
બાંધવનો સ્વીકાર, સર્વધર્મ સમભાવ, વિચાર
સ્વાતંત્ર્યના સ્વીકાર પર રચાયેલી સહિષ્ણુતા.....
આ સર્વ આદેશોને જીવનમાં ઉતારવાની આવશ્યકતા છે”

જેમ બાંધીજીની સ્વદેશભક્તિ એમના ધર્મને
અધીન હતી તેમ એમના સમાજવાદ અને પ્રજા-
તાન્ત્રવાદ પરમાત્માના આધ્યાત્મિક દર્શનમાંથી
ઉદ્ભવ્યા હતા. ઇશાપતિષદના પ્રથમ શ્લોકની એમના
પર બધી ઉંડી અસર પડી હતી, તે પ્રયે આપણું
લક્ષ યેતી મહાત્માજી પોતે જ આ પ્રમાણે કહે છે
તે શ્લોક આ છે:—

ॐ ईशावास्यमिदं सर्वं पारिकञ्ज जगत्स्यं जगत् ।
तेन त्यक्तेन भुञ्जीथा मा गृधः कस्यस्यिद्धनम्॥

આ શ્લોક પર વિવેચન કરતાં મહાત્માજી
કહે છે:—

“હું તમને સૂચું છું કે આ સ્વાત્મક શ્લોકમાં
સમાયેલું સત્ય પ્રયેક માનવીની ઉત્કૃષ્ટ અભિલાષાઓ
સંતોષવાને યોગ્યએક છે.....તે અભિલાષાઓ
ઐહિક હોય કે પછી પારલૌકિક.....આ મંત્ર મને
કહે છે કે જે ધૈર્યપૂર્વક છે તેને મારું પોતાનું છે
એમ માનવું ન જોઈએ, અને જે મારું જીવન અને
આ શ્લોકમાં માનનારા સર્વજન જીવન સંપૂર્ણ
ત્યાગવું જીવન હોય, તો એવું તાત્પર્ય એ યથું કે
એ જીવન આપણા માનવબુદ્ધિઓની નિરંતર સેવાનું
જીવન છે.”

આવા સંપૂર્ણ ત્યાગના જીવનને...અર્થાત્ સેવા-
ભાવી જીવનને...સહારતાથી આત્મસાત કરવા મહાત્માજી
સફળ થયા હા, એમના માનવ-બાંધવોની નિરંતર
નિઃસ્વાર્થ સેવામાં એમનું જીવન બ્યતીત થયું. તેમણે
ગામ તેમજ શહેરની, સ્ત્રી તેમજ પુરુષની, નાના તેમજ
મોટાની, ગ્રીમત નેમજ રંકની, તેમના દૈહિક માનસિક
તેમજ આધ્યાત્મિક કૂટ પ્રશ્નો સહિત સેવા
કરી. આ તો હિન્દની વાત યથા. પરંતુ એથી
પણ વિશેષ સમસ્ત માનવ જાતની એકતાના એમનાં
દર્શનને લીધે મહાત્માજીએ વિશાસતર જનસમુદાય
પ્રત્યે ફુલેસં કથું નહિ અને તેમણે સમગ્ર વિશ્વના
અશિખ વિભાગ તરીકે હિન્દની સેવા કરી. તેમની
સેવા સફળ માનવ જાતની સેવા હતી.

તેમણે કહ્યું છે:—

“મારો ધર્મ બૌદ્ધિક સીમામાં બંધ નથી.
જે એમાં મને જીવન્ત શ્રદ્ધા હોય, તો મારો પ્રેમ
હિન્દને માટે જ જીવંતગામી યાત.”

અને એમણે ફરી એકવાર કહ્યું છે:—

એક જાણે આધ્યાત્મિક રીતે લાભ થાય
અને એની આસપાસના લોકોને સહન કરવું. પકે
એમ કું માનતો નથી. કું અદેતમાં માનું છું; કું
અનુબંધી તત્ત્વિક એકતામાં માનું છું, તેથી એમાં સર્વ
જીવોનો સમાવેશ થાય છે. માટે કું માનું છું કે જે એક
માણસને આધ્યાત્મિક રીતે લાભ થાય તો સમસ્ત
વિશ્વને એની સાથે લાભ થાય, અને જે એક માણસ
નિષ્ફળ નીવડે તો સમગ્ર વિશ્વને પણ એટલીજ
નિષ્ફળતા મળે.”

મહાત્માજીના જીવન્ત આત્માની પ્રેરણા અને
માર્ગદર્શન તથા આપણી રાષ્ટ્રીય સેવાની આ
આધુનિક પ્રેરક શક્તિ એમણે દર્શાવેલા અને આદ્યર્થથી
અનુસરેલા માર્ગે—આત્મશુદ્ધિના માર્ગે—આપણને દોરવા
સદાયરૂપ મળે. સત્યને શોધવા, સત્યને પ્રાપ્ત કરવા
અને સત્યને જીવનમાં ઉતારવા પ્રયત્ન કરી આપણે
મહાત્માજીએ આપેલા મહાન અસિદાનને યોગ્ય બનીએ.
એમનું પ્યારું રમરણ આપણા હૃદયને પ્રેરે અને
શાંતિમય શક્તિ અને આનંદમય સેવા પ્રાપ્ત કરવા
આપણને શક્તિદાતા કરે. *

ગુરુવાસ મહિત્વ

જીવન સુધી સમાન છે. કલા, સાહિત્ય રચન, વિદ્યાન વગેરે તે સ્વતંત્ર રંગીન જીવન જીવે છે. ત્યારે જ તે તે દિવસથી થઈ શકે. મધીય અને ગુરુદેવ સાહિત્યને પણ એવી દૃષ્ટિથી જોતાં એમ લાગે છે કે જો એ તેમને પૂછે છે કે સાહિત્ય એટલે શું? તે વખતે હસતા હસતા પણ મંચીર અર્થની સ્થિતિ તેઓએ જાણ આપે છે. સાહિત્ય એટલે, તે કૃતિ કાવ્યનિક અથવા વાસ્તવિક, જેના હેતુ બાહ્ય હિત અથવા કલ્યાણ છે. સાહિત્ય એટલે સહિત.

એ જ કારણ હવે કે મધીય અને ગુરુદેવ અધ્ય-યુગના સતોની જેમ પૌતાની પ્રતિષ્ઠા બાધા ગુજરાતી અને બંગાળીને પડિતોના પંજામથી છે. આવી જનસમાજ માટે સરસ અને સહજ બનાવી દીધી. સાચું સાહિત્ય પણ સત્યની જેમ સમાજવાદી છે. એ બધાને તોલઈ આપે છે. એના જનજીવનમાં કેટલું દરિદ્રતાની જેમ બહાર નથી ઉઠતું રહેતું.

બીજા સાહિત્ય રચના કરવાની પ્રેરણા કેટલું રાજાના દરબારમાંથી અથવા કેટલું પૈસાવાળા તરફથી નથી મળી. તેઓ તે પૌતાની બાધાદાર કેવળ તે જ બાધા કરતાં જે મનુષ્યનીની ચેતનામાં સ્પર્શે છે. તેઓ એ સ્પર્શને બાહ્ય આપવા માગે છે. પૌતાની કૃતિઓ દ્વારા તેઓ વાસ્તવને એમ ન કહેતા હોય બાધ વાચનાર. એ જે હું વળે છે એને હું પોતાને જોગબવડું નિમિત્ત બનાવે. અને એને નિમિત્ત બનાવવામાં કેટલું મુશ્કેલી ન પડે એટલા માટે એને બાધામાં લખાણને આનંદદાયક પણ બનાવી

દીધું છે. અને ત્યારે અમરો લખાણ વાંચતાં તેને કેટલું મજા લાગે તે પણ એમ સમજવું કે તે પણ તારા કલ્યાણ માટે જ છે, કારણ કે અમારો હેતુ કેવળ એ જ છે. અર્થાત્ હું તારું સાચું હિત જોગાવી શકે.

કેટલું સૌથી એમ કહી શકે છે કે ગુરુદેવ સાહિત્ય પણ કાવ્યનિક અને મધીયનું જોડું કાવ્યનિક હોવાને લીધે બીજા સાહિત્યમાં થયેલ ફેર છે. પણ આ કહેવાનો અર્થ ને એમ હોય કે ગુરુદેવ અને મધીય પૌતાનાં લખાણમાં વાસ્તવિકતાનો ખ્યાલ નહિ રાખતા, તે જોડું છે. તેઓની વાસ્તવિકતા એક જુદી જ ભાવની વાસ્તવિકતા હતી. એમનો આધાર જીવનનું સત્ય હતું; અને સત્ય જાણવાને માટે નજીકની દૃષ્ટિ અને દૂરની દૃષ્ટિ બંને જોઈએ છે. ગુરુદેવ કાવ્યના દ્વારા, (કાવ્યના એટલે શોખવાસી જેવી નહિ પણ આત્મનું આરંભનું) અને મધીય છબિદ્વારા (જુદી એટલે બનતી નહિ પણ જાણત આત્મ) ફેરક વસ્તુને સમજતાં, અને એની બાધમાં અથવા વસ્તુને સમજતાથી કરતાં. આજકાલનાં સાહિત્યમાં જેને વાસ્તવિકતા કહે છે તેના સમજમાં બીજાને એક પ્રતિ લાગે છે. તેને ગુરુદેવના કાવ્યમાં આપીએ તે Realism is animalism વાસ્તવિક હોવાનું પણ છે.

એનો કહેવાનો અર્થ ફક્ત એ કે સત્ય અને વાસ્તવિકતામાં જોડા ફેર છે. એક ફોટોગ્રાફરને માટે એક વસ્તુનું સત્ય એની દૃષ્ટિથી જોઈ શકે, અને એક કલાકાર માટે તે વસ્તુની આકાર ને ઉપયોગ અને મૂલ્ય એવું છે તેને જાણવું ફોટોગ્રાફરની રચના હતી, નહિ કે ફોટોગ્રાફરની જાણી.

મધીય અને ગુરુદેવ સાહિત્ય એક કલાકારની રચના હતી, નહિ કે ફોટોગ્રાફરની જાણી.

4414 25²/₈

14.10.1

[illegible]

જોવાયે મૂક મેં નાંખ્યાં
 મને માનમાં નાંખે નહીં
 એનાં બાળકો વધાર્યા
 એનાં બાળકો વધાર્યા
 જેને પાછો નાંખે નહીં
 ની રાત્રે મધ્યાની રાત્રે
 રાત્રે મધ્યાની રાત્રે
 એને માની માની રાત્રે
 એને માની માની રાત્રે
 જેને માની માની રાત્રે
 જેને માની માની રાત્રે
 જેને માની માની રાત્રે
 જેને માની માની રાત્રે

પંચગાની, ૨૭-૭-૪૪

ચિ. મણ,

તારો કામગીરી, ઇચ્છાની ઉપર પૂરો વિશ્વાસ
 રાખી તારા કામગીરીમાં વધુ એક નિર્ધારિત થઈ
 જશે તું વધુ વાગકો જેને તું માની ન થઈ
 થઈ જશે કશું નિયમ નથી માની જેને તાર
 તાર ને કામગીરી સાથે અનિયમ સંબંધ નથી
 ખર્ચ અને બહુ કાલેલાં કેટલાંકે થઈ ને નેપા છે

અને રાત્રે કાંઈ નેપા અમલ જાણવત્યામાં
 અમલમાં જાણવત્યા હતા. કુ તને પેલીની રાત્રે કે
 બીજીની રાત્રે મગવાની આજ રાત્રે છું સાચું
 આજ રાત્રે મારી સાથે આવી જવાનો મારો
 આજ રાત્રે, અને પછી તોય તું આજમાં
 રહી રાત્રે અમલ તો રેરી વિચાર કરશે

આપુના આરોગ્ય

(૧૯૨૨ ની સાલમાં પૂ. બાપુ પકડાશે એવો ડર ચારે તરફ હતો. આ સમયે સ્વ. જમનાલાલજીએ બાપુ પાસે કંઈક માર્ગદર્શન ઇચ્છેલું તેના જવાબમાં પૂ. બાપુએ નીચેના પ્રેરણાત્મક પત્ર લખેલો. આ અગ્રગટ પત્ર શ્રીમતી મદાલસાબહેનના સંગ્રહમાંથી મળ્યો છે.)

ચિ. જમનાલાલ,

જેમ હું સત્યની શોધ કરતો બહિં હું તેમતેમ મને બાસે છે કે તેમાં બધું આવી જાય છે. અહિંસામાં તે નથી; પણ તેમાં અહિંસા છે એમ ક્ષણી વેળા બાસે છે. નિર્મળ અતઃકરણને જે સમે જે લાગે તે સત્ય, તેને વળગતાં શુદ્ધ સત્ય મળી આવે છે. તેમાં કશી ક્ષમ્-સંકટ પણ નથી જોતો, પણ અહિંસા કોને કહેવી તેનો નિર્ણય કરતાં ક્ષણી વેળા યુક્તિબદ્ધ આવે છે. જગતનાયક પાણીનો ઉપયોગ એ પણ હિંસા છે. હિંસામય જગતમાં અહિંસામય થઈને રહેવાઈ રહ્યું, તે તો સત્યને વળગવાથી જ થાય. તેથી હું તે સત્યમાંથી અહિંસા થતાની શરૂ છું, સત્યમાંથી પ્રેમ મળે છે, સત્યમાંથી મૃદુતા મળે છે, સત્યવાદી સત્યાગ્રહી તદ્દન નમ્ દેવો બોધ્યો, તેનું શ્વેત જેમ વધે તેમ તે નમતો જાય. આ હું કાલે કાલે અનુભવી રહી છું, મને અત્યારે સત્યનો જેટલો ખ્યાલ છે તેટલો વધુ પહેવાં ન હોય અને અત્યારે મારી અસ્પતા મને લાગે છે તેટલી એક વધુ પહેવાં નહોતી લાગતી.

‘મદ્દા કાલ’, ‘જગન્મિત્રા’ એ વાક્યનો અર્થકાર મને દિવસે દિવસે વધતો જતો લાગે છે, તેથી આપણે દરેકાં ધારજ રાખવી.

ધીરજ રાખતાં આપણામાંથી કોરોડો આવ્યા જશે. કોરોડો જતાં આપણામાં અહિંસા વધશે. આપણી

બધી આપણને પહોંડ જેવડી લાગશે ને જગતની રાધ જેવડી લાગશે. શરીરની સ્થિતિ અહંકારને લઈને સંભવે છે. શરીરનો આત્મિક નાશ એ શોધ. અહંકારનો આત્મિક નાશ જેનામાં થયો છે એતો સત્યની સૂતિ યથા રહે છે. એને બહા કહેવામાંએ બાધ ન હોય; તેથી જ કુશરત્વ રૂં નામતો દાસ્યદાસ છે.

બી, પુત્ર, મિત્ર, ખરિદાદ બધું એ સત્યને આધીન રહેતું બોધ્યો. સત્યને શોધતાં એ બધાનો સર્વથા ત્યાગ કરવા તત્પર રહીએ તોજ સત્યાગ્રહી થવાય.

આ ક્ષમ્નું પાત્રન પ્રમાણમાં સહજ થઈ જાય એવા દેવથી હું આ પ્રવૃત્તિમાં પડ્યો છું ને તમારા જેવાને હોમતાં અચકાતો નથી, તેનું બાલ સ્વરૂપ હિન્દ સ્વરાજ છે. તેનું ખરૂં સ્વરૂપ તે તે વ્યક્તિનું સ્વરાજ છે. હમ્મ એક પણ એવો શુદ્ધ સત્યાગ્રહી નથી પાડ્યો તેથી દીલ થાય છે. પણ તેથી મમતાવાનું જરાએ કારણ નથી, તેતો વધારે પ્રયત્નનું કારણ છે...
.....પણ હું લાયક બનવા પ્રયત્ન કરી રહ્યો છું. આ જવાબદારી કાંઈ જેવી તેવી નથી.....કુશર અને સદાય થાઓ ને હું તેવા લાયક બાનથી જ બનું.
તા. ૧૭-૩-૨૨

બાપુના આશીર્વાદ

“સત્ય કે દસન કે લિંગે સતો કા ચારન પઢના ઔર
હિસકા મનન કરના આવરક હૈ” — ગાધીજી

સંત ફાન્સિસ.

(અસ્તીત્વી ઇતી—૧૨મી શ્લોક)

“અવધારી”

આ વિશ્વાગમી વિધિના સતો, ભક્તો અને શહીદોની જીવનશાધા આપણે જીવનમાં એકવાર એક પણ આવી જાય છે ત્યારે અનુષ્ઠા પોતાના જીવનને જીવે લઈ જઈને આવતી પેઢીને જીવનમય આપતો જાય છે આવી પળો જ્યાં અનુષ્ઠાને એકવાર તો આવે છે પણ તે પળ ને જોખમવાની શક્તિ અને હિંમત જોઈએ

સવારે ઉઠતા વેતજ ગુરૂએ પોતાના પ્રિય શિષ્યને કહ્યું, ‘વત્સ, આજે તું અને હું શહેરમાં ધર્મનો પ્રચાર કરવા જઈશું, માટે જલ્દી તૈયાર થઈ જા’

શિષ્યે ગુરૂની આજ્ઞા તુરંત જ પાલન કર્યું અને યોગ્ય વખતમાં ગુરૂના યત્રણે સમીપે હાથ ભેડીને કહ્યું, ‘ગુરૂ હું આવી ગયો છું’

ગુરૂ ને શિષ્ય મઝાથી જહાર નીકળી શહેર તરફ ઉપડ્યા. સવારથી સાજા સુધી આખું શહેર ર્ધા લગભગ એ બાર કલાક દરમિયાનમાં ગુરૂએ એકવાર પણ પોતાનું મોઢું ઉઘાડ્યું નહિ અને દોઢાને ઉપદેશ પણ કર્યું આયો નહિ

સાજ પડી બને મડ તરફ પાછા વળ્યા શિષ્યથી હવે રહેવાનું નહિ એટલે મઝા પ્રવેશ કરતા પહેલાં ગુરૂએ બહુ નમ્રતાથી પૂછ્યું “ગુરૂ, આપે તો સવારમાં કશું હુતું કે આજે શહેરમાં આપ ધર્મનો પ્રચાર કરશો, પણ આપ તો એક શબ્દ થે બોલ્યા નહિ’

ગુરૂએ આ સાલગીને જરા સ્મિત કર્યું અને ઘણું વહાલથી કહ્યું, “ત્યારે આપણે શહેરમાં ચાલતા હતા ત્યારે આપણે ધર્મનો પણ પ્રચાર કરતા જતા હતા. લોકોએ આપણી તરફ જોઈને આપણા ચહેરા પરથી, આપણા ચાલવા પરથી, આપણા વર્તન પરથી સમજી લીધું હશે કે આપણે કયા ધર્મના અનુયાયીઓ છીએ તેનું

વ્યવહાર માણસના ધર્મનું સાચું પ્રતિબિંબ છે.”

આ સાંભળી શિષ્ય આશ્ચર્ય તો પામ્યો
પણ કંઈ વધારે પૂછ્યું નહિ અને શાંત રહ્યો.

એ શુદ્ધલત્તુ નામ સંત ક્રાન્સિસ હનું.
એમને જન્મ ૧૨મી શતાબ્દિની આખરમાં
એસ્પીય-ઈટલીમાં થયો હતો. એ ઘણા પૈસા-
વાળા આપના બેટા હતા. નાનપણથી મોજ
શોખના શોખીન હતા. અને જ્યારે મોટા થયા
ત્યારે સોબત પણ એમને લહેરીલાલાઓની મળી
હતી. લગભગ ૨૫ વરસની ઉંમર સુધી પ્રેમ-
રસના પ્રવાહમાં તણાયા હતા.

એક સાંજે ઠાઈને ત્યાં પોતાના મિત્રોની
સાથે જમવા ગયા હતા. ત્યાં ખૂબ ખાધું પીધું
અને ગાનતાનમાં મધ્ય રાત્રી સુધી વખત પસાર
કર્યો. ઘરે પાછા ફરતા એચિંતા એમના મનમાં
એક વૈરાગની ભાવના ઉત્પન્ન થઈ અને એમને
લાગ્યું કે જગત મિથ્યા છે.

ઘરે પહોંચ્યા પછી પણ એ વૈરાગની
ભાવના કાયમ રહી. અને વધુ મજબૂત પકડ
પકડતી હતી. રાતના એક ક્ષણભરે પણ ઉંઘ ન
આવી. બેથેનીમાં રાત પસાર કરી. પરોઢિયું
ધર્તાં એકલા ઉઠીને ધરતી દર એક નાનકડી ટેકરી
પર ફરવા ગયા. જ્યારે ત્યાં બેઠા અને વિચારમાં
ગરકાવ થયા ત્યારે ઠાઈને પૈથમાં એમને કહેતું
હોય કે “માર્ડ પૂજતું ઘર ભાંગી ગયું છે,
તું એને બનાવ.”

આ શબ્દો સાંભળી સંત ક્રાન્સિસ ચક્રિત
થઈ ગયા. અને એમને થયું કે આ ઠાઈ
દેવતાનો આદેશ છે. તે આદેશને પૂરું કરવાનું
ત્યાં જ મનમાં નક્કી કર્યું.

જ્યારે સૂર્ય ઉદય પામી રહ્યો હતો ત્યારે
તેઓ ઘર તરફ પાછા વળ્યા. એના પિતાજી
હજી ઉઠતા હતા. આ તકને ઝડપીને ગોદા-
મમાંથી કપડાંની ગાંસડી ઉપાડી, બહાર તરફ
ગયા. ગાંસડી વેચીને જે પૈસા મળ્યા તે એક
પાદરીને આપી દીધા. અને કહ્યું, “શહેરની
બહાર જે ટેકરી છે તેની પાસે એક ભાંગેલું
ઢેવળ છે તેની મરામત માટે આ પૈસા હું
આપને ભેટ આપું છું.”

પાદરી આ એચિંતી ભેટ પામીને બહુ
પ્રસન્ન થયા અને ક્રાન્સિસને આશીર્વાદ આપ્યા.
તે દિવસ પછી સંત ક્રાન્સિસે, જે
મિત્રોની વચ્ચે રહેવામાં જ આનંદ માનતા,
તે એકાંતપ્રિય બની ગયા. સવારને સાંજ કલા-
કાના કલાકો બાગમાં અથવા નદીના કાંઠે અથવા
ટેકરી પર પોતાના ભાવ અને વિચાર ફમ
કરીને તે ગંભીર શાંતિ અનુભવ કરવા લાગ્યા.
જેના સંબંધમાં એક ધર્મ પુસ્તકમાં કહ્યું છે,
“શાંત થાઓ, અને બધો કે હું પ્રભુ છું”

એક સાંજે ઘરે ફરતા રસ્તામાં એમને
ઈશુની પ્રત્યક્ષ ગંખી થઈ. અને શું જુવે છે ?
ઈશુ ઉભા છે. એની ચારે બાજુ પિડીત લોકો
ઘેરાયેલા છે. બધાંને તેઓ પ્રભુનું નામ લઈને
આશીર્વાદ આપે છે અને બધાં તાંદૂરસ્ત થઈ
જાય છે. લોકો હરખાતાં પાછા વળે છે. અને
જ્યારે ઈશુ પણ પાછા ફરવા વળે છે ત્યારે એમની
કૃપાળુ નજર ક્રાન્સિસ પર પડી અને બોલ્યા,
“મારા વહાલા દીકરા, જ્યારે હું જીવતો હતો ને
જે કાંઈ કર્યું તે તું કરવા માંડ.”

હવે ક્રાન્સિસથી ઘરે ન રહેવાયું. તે
રાત્રેજ ઘર છોડ્યું તેમના દીવમાં એક અજબ
આનંદની લહેર વહેવા માંડી. તેઓ ભગવાનનાં

નામનું અને ઇશુનાં નામનું ગીત ગાવા લાગ્યા
 જે કોઇને મળે, માણસ હોય, પક્ષી હોય, જના
 વર હોય, ઝાડ હોય, બધાને આતુલાવના આવે
 શમ આવીને, કાઈ કહીને સંબોધન કરતા અને
 ભેટતા આમ એક શહેરથી બીજા શહેર દૂરવા
 લાગ્યા પોતાની સાથે બોલવાનું, પહેરવાનું જે
 જે કપડા અંગ પર હતા તેનાથી વધારે કાઈ
 નહોતું અને ખાવાનું મેળવવા વિવસના ભાગમા
 કાંઈને કાઈ કામ કરી લેતા

થોડા વખત પછી એમના જીવનથી આક
 ર્ષિત થઈને થોડા લોકો એમની સાથે બન્યા
 અને જ્યા જ્યા તેઓ જતા એ લોકો પણ
 સાથે જતા

આમ એવા ભક્ત લોકોની સખ્યા વધતી
 ગઈ ત્યારે એમણે એક મઠ સ્થાપ્યો દરેક
 શિષ્યને એક જ મંત્રિજ્ઞા લેવાની હુતી કે તે
 મરીબાઈને વરશે.

સત દાંષ્ટિસે શિષ્યોની સાથે એક જ
 આદર્શ રાખેલા, તે એ કે -

મહુ કે પ્રેમ ઔર આશીર્વાદ
 કા હો સકતા હૈ વો હી પાત્ર ।

જો કરતા હૈ સખસે સખ્યા પ્રેમ
 જો માગતા હૈ નહિ બદલાયે પ્રેમ ॥

મહુ કે પ્રેમ ઔર આશીર્વાદ
 કા હો સકતા હૈ વો હી પાત્ર ।

જો કરતા હૈ સખ કી સેવા
 જો માગતા હૈ નહિ બદલાયે સેવા ॥

મહુ કે પ્રેમ ઔર આશીર્વાદ
 કા હો સકતા હૈ વો હી પાત્ર ।

જો કરતા હૈ સર્વ જગ પ્ર ભલા
 નહિ ચાહતા બદલાયે અપના ભલા ॥

(અનુસંધાન ૧ ૬૨ થી ૬૫)

સ્વતંત્ર કરીને પાછા ફરી રહ્યા છે તેમાંથી કેટલાં
 મર્ણા, કેટલાં ધનવાં હશે તેની મને હમણાં જ
 તેઓનાં ઓળખાણથી અવગત પડી જશે. મારે
 જલદી, બહુજલ જલદી તેઓની પાસે તમને મૂકી દેવી
 જવું રહ્યું તેઓનાં વિરોધી મા બાપે કેટલા ઉચક
 અને પોતાનાં બાળકોની રાહ બેઠાને એક હશે
 તેઓમાંથી કેટલાકે નિરાશ થવું પડશે તેઓનાં બાળ
 કોને મારે પહેલાંજાણ રહ્યા અને તેઓની વેદનાઓ
 અને કુબો મારામાં સમાવીને તેઓને આનંદિત
 કરવા રહ્યા

જરૂર કે પુવર એકબત્તા વચમાં લાગે છે ત્યારે
 હૃદય કારણ ત્યારે છે પણ જ્યારે બીજાના સુખ
 કે ખનીડુ બાગીદાર છું એવી કમળના કર છું
 ત્યારે હું નથી ઉડું છું અને મારી એકનતાના
 દુઃખ માટે સરખાવી બની ગઈ છું અને વિચાર છું
 કે બધામાં તારે સમાઈને બધાને તારા કરવા
 રહ્યા એમાંજ જીવનની સુખથી છે એમાંજ જીવનની
 ખીલક છે એમાં જ જીવનની સેવા છે એમાં જ
 જીવનનો પ્રેમ છે

અને જે પમલાઓએ મને હૃદય સાથે ક્ષણિક
 સ્વાર્થી પ્રેમના પાઠો સીખવ્યા હતા તે પમલાઓએ જ
 મને વરાળ અને પ્રેમની વિશાળતાનું જ્ઞાન કરાવ્યું
 અને સેવના પાઠોના મંત્રો બધાવ્યા.

મારે હવે પગદીને છેડવી જ રહી ત્યાં ઉભો
 રહું તો બીજાને અડચણ કરતો થઈ પડું હું મનમાંજ
 પ્રજ્ઞામ કરી ધર તરફ બીજાને મારું કરી આવવા
 આવવા લાગેલા ચાલતા ચાલતા વિચાર બાળ્યો કે
 જીવન શા માટે ? પોતાના સ્વાર્થ માટે કે મીઠાની
 સેવા માટે ?

ખાળકોના સહવાસમાં ખાપુ જે આનંદ મેળવી શકતા હતા તેવો લાગ્યો જ બીજા કોઈના સહવાસમાં મેળવતા. યરવડા જેલમાં હતા ત્યારે પણ દર અઠવાડિયે એકવાર આશ્રમનાં તેમનાં 'વહાલાં' પંખીઓને તેઓ અચૂં કાગળ લખતા. ત્યાં બેઠા બેઠા પણ ઊંલી ઊંલી વરતુઓ પર પત્રો દ્વારા ખ્યાન બેચે. બીજા ખાળકોને પણ એમાંથી બોધ-પાઠ મળશે એમ ધારી દર અઠકમાં આ અપ્રગટ પત્રો કમશઃ પ્રસિદ્ધ કરેશું.

ખાપુના આશ્રમનાં બાળકો,

એક વાત વિલાયતનાં ખાળકોમાં જોઈ તે આશ્રમમાં હું નથી જોતો તમારામાંથી ઘણાને

કાગળમાં શું લખવું એ સૂઝતું નથી. આ બરાબર નથી. વિલાયતનાં ખાળકો આ બાબતમાં તેજ હોય છે. આશ્રમ બહારનાં ખાળકો તમારાં જેવાં હશે કે નહીં એ હું ચોક્કસ પછે ન કહી શકું. તમારે આ હોપ મટાડવો જોઈએ.

તમારી આસપાસ રોજ એટલું બધું બને છે કે તમે તેતું અવલોકન કરતા હોય તો તમે પાનાં ભરી મૂકો એટલું લખી શકો. ન્યારે મને કાગળ લખવા બેસો ત્યારે કેમ કંઈ સૂઝે નહીં? દિવસમાં જે કંઈ, જે જોયું, જે વિચાર્યું એ બધું લખાય. કોઈ દિવસ આનંદમાં જાય તો એ કેમ ગયો, દુઃખમાં જાય તો એ કેમ? કોઈ દિવસે સારા વિચારો આવ્યા કોઈ દિવસે ખરાબ આ બધું વર્ણવી શકાય. એવું પણ બનતું હશે કે આવું બધું કાગળમાં લખાય કે નહીં તેને જ વિષે તમને શંકા હોય તો જાણજો કે એવી શંકાતું કારણ જ નથી. જેમ મારી સાથે વાત કરતા હોય તેમ લખી શકાય. હવે હું જોઈશ કે આવતે અઠવાડિયે તમે કેટલા આગળ વધ્યા છો.

કાગળ લખવાની પણ કળા છે. આપણી બધી કળા સત્યની પૂજામાંથી નીકળે છે. મારે કાગળ લખવો છે, તેમાં સાચું જ લખવું છે તેમાં પ્રેમ જ રહેવો છે. આમ વિચાર કરી જે લખવા બેસો તે સરસ જ લખે. કેમકે સત્ય જોઈ ધંધર છે ને સત્યને સાક્ષી કરી તેને આરાધીને આપણે જે કંઈ કરીએ કે લખીએ તેમાં કળા સહેજે આવી જાય.

ચ મ. ૧૩-૨-૩૨

ખાપુના આશ્રમનાં બાળકો

પગ દંડી

" યાત્રાળુ "

મારે માર' કુ ખ કાની પાસે રડતુ' એ જ મારે માટે હવે મોટો સવાલ આપીને ઉભો રહે છે. અને વળી શેઠજી શેઠાચી રુ' કાચરો એ વિચારે જણ પાછી કું' કાંત ધર્મ નજી' છુ કદાચ તેથી જ કું' કોમને મિત્ર નહિ બનતી થકતી હોઉં. આમ તે કથુ મારી પાસે આવે છે. પણ તેનો પોતાના સ્વાચ' પૂરતાં જ.

કોમવાર અને મારાં કુ ખને બિલકો કાનવપાલ' મન યાવ પણ કોઈ મારી પાસે બેઠતુ' કે ઉઠ' રહેતુ જ નથી. કારણ કે સહુને પોતાના સ્વાચ'ની પડી છે પોતાનુ કામ પડે કે તરત મારી પાસે આવે, કામ પૂર્ક થયે શમ શમ પછી દર્શન પણ કુવંબ

આમ તે કથુની સાથે કું' કથ'જીમાં આવી છું' છતાં આખરે તે મારે એકાંત જ માગતુ' પડે છે. કથુવાર એકાંત અને પોખી નાખે છે મારી પાસેના ખીબા સાથેએને પોતાના મિત્રો સાથે કિસ્મીત કરતા જોઈ' છું' ત્યારે અદેખાધળી બળી મૂકે છું' મનમાં મનમાં વિચાર કે કેલમી શા માટે અદેખાઈ કરવી. અદેખાઈ કરવાથી કોને લુંકશન ? ખીબાનાં સુખમાં કું' શા માટે કુ ખી થાઉં ? કું' શા માટે બીબાનાં સુખમાં નિરાત ન અનુભવ ? આમ વિચારો તે એક કથુવાર વજીગિયાની જેમ આવી ને પસાર થાઉં જાય છે.

એકસલાણુ' મન કેલકું' મું'અતુ' હશે એની કમના તે એને અનુભવ થયો હોય એ જ કરી શકે. એ કથુવાર મિત્રો કમનામ મળ્યો બધા સાથે કરી એમાં બધાં સ્વાચ' પૂરતાં મિત્રો રહી મીઠી મીઠી પાવો કરી પથાર ધર્મ જાય. કું' તે અરે મલકતી તેએની સાથે એની કાળી નજી' કે ભુખળતી દેસતી ન હોય. પણ જ્યારે મારાં કમ પતી જાય એટલે જરાય કુ ખ વગર અને ઊડતા તેઓ અચકાતા નથી

એ કે કું' મારી અકમવાણ નથી કરવાની.

પણ જ્યારે તમે એક કુલદલથી મારી વાત સંભળવા ઉભા છો તો કહી દઉં' તમને ખબર હશે કે જ્યારે કોઈ કુ ખી હોય અને એનાં કુ ખમાં કોઈ જરા પણ સદલુચ્ચિત જતાવતુ' હોય ત્યારે એતું' હાથ નહીના પૂરની મલક વહેવા મડિ

કું' કેટલાય વર્ષોથી બહી' પડી છુ. મારા જન્મને કેટલાય વર્ષો વહી ગયાં. તમારા બાપદાદાએતું' બાલપણ મેં જોયું' છે પણ કું' તમને છુદ્ધુમમાં નહિ હાસેલી દઉં' કારણ કે તમે જો બધીરા કમને આમ્મ જરાયે તે મારી વાત અધૂરી રહી જશે અને માર' કુ ખ વધુ દારણ સ્વરૂપ પકડશે

મારા કુ ખની કથા કેમ કહેવી એની અને સહ પડતી નથી કું' એને કુ.ખ કહું છું' તેને તમે કુ ખ કહેશો કે નહિ એ કાયે અને પાછું' શાંત થઈ જવતુ' મન યાવ છે કારે ના, તમે વધુ ધીરજ થી કથુ ઉભા રહ્યા છો ને જોઈને મને આનંદાશુ આવે છે. તમે આદત બામપીવલ ધર્મ કેમ ઉભા છો? તમે રુ મારા જવા જ એકથવાવા તે નથી ને? કે પછી કુલદલ પૂરતાં ઉભા છો? અને ધાન કુ ખને દળતુ કરવા કુ ખી બની ગયા છો? ખેર અને તેમ હો તમે મારામા આટલો બધો રસ લઈ રહ્યા છો તે સંભળો.

બુએ, થોડે દૂર પેલી નિશાળ દેખાય ને ! તેનાં કેટલાયે તોફાની ઉકારાઓ કાજતા હતા. ગામખાંડી નિશાળ એટલે પૂજતુ' જ રુ' ? મહેતાજીથી ક'દાળીને રમવાનું' સ્થાન કયાં શોધતુ' એ વિચારમાં કેટલાય નિશાળિયાઓ એક જગ્યા શોધતાં હતા શોધતાં શોધતાં અને ઘસાઇને જાતું' જરુનરિત મારી સાથે મુળી જવા માગતુ' હોય એવું' એક નાનકડું' ચિત્રાલેખ ઉઠું' છે. ત્યાં આભ્યા, અહિ તેએને રમવાની અને તોફાન મસ્તી કરવાની

સારી તક મળી, પછી તો રોજ વખત મળે આવતા થયા અને તેમના પતના ધસારાથી મારો જન્મ થયો. જન્મ થયા પછી બધા મોટા થાય તેમ હું પણ મોટી અને રૂપાળી થવા માંડી. ને એકબીજા મામને જોડતી સાંકળ બની ગઈ.

મને ધસાના પગોના ધબકારા સાંભળી સાંભળીને જ મને એકલાઈ હતી. હું ખાસ લાલચ માંડતું. કોઈ પગલાંના ધબકારામાં દેશદાઝ તો કોઈનાં પગલાંમાં વિરહ-વેદના તો કોઈનાં પગલાંમાં પેસા કમાવાની તાલાવેલી તો કોઈનાં પગલાંમાં બકિતનું સંઘીન સાંભળતી. આમ જુદાં જુદાં ભાવેલાના પગલાં મારામાં એક રૂપ થવા લાગ્યાં, કંઈક આશરો આપવા લાગ્યા, અને સાથે સાથે હૃદય પણ આપવા લાગ્યા અને ત્યારથી જ મને સુખદુઃખ અનુભવવાની અને એકલાઈપણનું જ્ઞાન થવા માંડ્યું. કેમ દસતું આપ્યું? દસે, દેસે, તમે બધા એક માનો છો કે વિચારવાની, સુખદુઃખ અનુભવવાની શક્તિ હમણે તમારામાં જ કરી છે. પણ તમે દરેકનાં હૃદય ખેલી શોધવા માંડો. તો જ્યારે, આ મારી આજુબા દેશના પંથરમાં ફેટલી વેદના કરી છે એ તો તમે એને મનાવી, પડાવી, રોસનવાતીને સાબળશો તો ખખર પડશે અને તમને મનુષ્ય જાનને એક દિવસ સુરેશો પણ આપી જાય. એટલું જાણવાને કે દરેક જીવ વચ-રની વસ્તુ જીવનમાં પ્રેમથી કરનાં દુનિયાનું વધુ બધું હશે છે. જામે તો આમાં જીવનને નિર્ધારી તમારી મનુષ્ય જાનીને મજા સરેલાં. આવીએ છીએ. પણ તમે સ્વયંમાં એટલા રમ્યાપર્યા રહો છો કે તમારી જાંઠ સિરાજ બીજું કંઈ જ વિચારનાં કે જોતાં જ નથી તમારી દષ્ટિ તમારા કાન, જનન ગાળો તો તમને આ ગર, કુરો, જ્યાર, ની, અગર, તરાર પમેરમાંથી થતું દીખતું ને જીવતું મગશે.

મને હવે મારી બેઠાની મારે હું તો જીવન નિર્ધાર ને તમને સુરેશ, જીવન મનુષ્યને કોઈ દેશના વચને કહેવા માંડી અને જગ એવાર કોઈ મિત્રથી વિચાર કરેલાં કે એકલાઈ સૌદરની સુધથી

છે. જેમ હું તમારી હુકે લઈને મોટી થઈ તેમ તમે અમારી હુકે લેધો તો કેવું સારું ?

પગદંડીની વાત પૂરી થઈ. હું ખુબ રસ અને પ્રેમથી તેની વાતમાં તરબોળ થઈ ગયો હતો. તેની વાતમાં મારે થતું શીખવાનું હતું સાથે જ આપણે મનુષ્ય આપસ આપસમાં નિરવાળી રહીએ તો પૃથ્વીને સ્વર્ગ ન બનાવી શકીએ ? પછી તો બાકી બાકી વચ્ચે વેર એર પણ ચાલું રહે !

આપણે જોને નિર્જીવ માની ટુચકારી કાઢીએ છીએ તેમાં કેટલાં સદેશાઓ, અમૃત-વચનો બધાં છે. તે વચિતાં ને ઉકેલતાં આવડી જાય તો હમણેની મદિમાનું યાન મળી જાય. મને પગદંડીને પ્રજ્ઞામ કરવાનું મન થઈ આવ્યું. હું નીચે વળી પ્રજ્ઞામ કરવા જતો હતો ત્યાં પગદંડી બોલી ઉઠી.

બરે, આ શું કરી રહ્યા છો. હવે વધુ પ્રેમ આપણી વચ્ચે સ્થાપે નહિ. તમે વધુ પ્રેમ કરશો તો વળી હું વધુ દુઃખી થઈશ. અને મારી હરજ, મારી સેવામાં ઉજ્જવ આવશે. અમારે તો પ્રેમી થયે પાસવે નહિ. સેવા એજ અમારો મુખ્ય મંત્ર છે. બધાને સરખાં મળીને અમારું કામ કરવું રહ્યું. જો તમને પ્રેમ કરવા બેમી જાઈ તો બીજાને મારે બૂલી જઈ તમને એકલાને મારા કરવા રહ્યા ને ? જો એમ હશે તો બીજાને શું થાય તેનો વિચાર કર્યો છે ? અમારે તો પ્રેમને વિચાર કરવો રહ્યો.

આતો ત્યારે, જુઓ, આ બરેવાળ પેનાના થેટાનું ટોચું લઈને આપણે તેમની પામે જઈને તેમને ધરે પહેલ્યું. પેલા દૂર મનુરેશનું જૂથ આવે છે. બિચરા, પેનાનું સેરી પેસદારોને આપી પરમેશ પેનાના સુરેર પર લેવા આવવા દેતો છે. તેમને જાણી મેર પેરેશીયીસ ત્યારે નેજો ફેટલી નિર્જીવ અને દંડથી લામખી અનુભવે તેની કલ્પના જ કરી ? દૂર દૂર પેકી ધૂળ છોડે છે ત્યાંથી જેમ આવે છે ખખર છે ? પેનાની મનુષ્યમને સ્વર્ગ કરવને ફેટલ્ય મદિનાઓથી નીકળેલાં નાનકડાં ટપુચીઓ આજે નેજો આપણા રેશને (અનુસંધાન ૪ ૮૬ મે)

બહેનોની ઉન્નતિમા બાપુએ પ્રથમથી જ રસ લઈ તેઓને દોરવણી આપેલી સમાજમાં મનભર્યું સ્થાન અપાવ્યું. ઘરની હીનાલોમા ગોધાઈ રહેલી તે પ્રચક સ્ત્રી-શક્તિને દેશસેવાનાં પ્રત્યેક કાર્યમાં હિસ્સો અપાવી તેમનાં પ્રગતિના દ્વાર ખોલી નાખ્યા બહેનોમા એક અનેક ચેતન આવ્યું અને તેથીજ સર્વ પ્રકારની સ્ત્રીઓ સંકેત અને મૂંઝવણને પ્રસંગે બાપુજી પાસે દોડી જતી. બહેનોનાં જીવનનો એકેય પ્રશ્ન એવો નહોતો જે તેમની ધૃતિ છોડાય તો તેઓ બાપુની સાથે પૂરેપૂરી જુદી ને કર્યા પણ અતરપટ વિના ચર્ચા ન શકી હોય. આશમની બહેનો ઉપર બાપુએ લખેલા આશા અપ્રસિધ્ધ અને અમૂલ્ય પત્રો દરેક બહેનને આગંદશક ધર્મ પડ્યો.

બહેનો,

બધી બહેનોને લખી શકું એવું તો કેમ જ નથી શકે. જેને લખવાની જરૂર લાગે છે તેને વખત મળે છે તેમ લખી નાખું છું. પણ પહેલા જેમ બહેનોને સ્પષ્ટ એક કામગીરી લખતા તેમ લખવાનો આ વખતે પણ વિચારતો છું જ:

અત્યારે અપારે બધાની કસોટી થઈ રહી છે ત્યારે તમને કૌપદની પ્રાર્થના મહા આપાસન આપનાર થઈ રહો. અહીં ભેટાં આપણે બધાં કૌપદની સ્થિતિમાં છીએ. આપણને ઠાકનાર કેઈ મનુષ્ય ન હોઈ થોડે એક ધર્મજન હોય. તે મનુષ્ય મારફતે મદદો પહોંચાડે છે એમ બને છે. પણ મનુષ્ય તો તેના જાનૂસ બને છે. નિમિત્ત આવ છે આટલું તો આ કર્મિન કાળને લગવું.

હવે થેડું વિચલનના અનુભવમાંથી. જે પ્રેમ મેં હિન્દુસ્તાનની બહેનો પાસેથી અનુભવ્યો છે તેવોજ

લગભગ વિલાપતમાં પણ અનુભવ્યો. એમ કહી શકાય. જેમ તમે મારી પાસે કંઈ છુપાવ્યું નથી તેમ વિલાપતમાં પણ પોતાનું હૃદય કંઈવતારી બહેનો ને બાળી. બહુ દુરથી લગરના મારા ભ્રમણમાં સાથ દેવાને ને વાનો કરવાને આવતી. એ ઉપરથી સ્પષ્ટ તો મેં એટલેજ કારણે કે અહિં સાંખ્યાપક વસ્તુ છે. અદિષ્ટાના પેટામાં નિર્વિકારતા આવી જ ગય છે.

મેં એમ પણ જોયું કે હિન્દુસ્તાનની સ્ત્રીઓ પૂરેપૂરી સ્ત્રીઓ કરતાં કેટલું પણ રીતે ઉતરતી નથી. હિન્દની સ્ત્રીઓમાં કેટલીક શક્તિ દખાવેલી પડી છે. કેટલીકને પ્રમત્ત ચચનો અવકાશ જ નથી મળ્યો. ભાઈ ભાઈ વિચલનની બહેનોમાં મેં વિશેષતા જોઈ ત્યાં તેના કારણો પણ જોઈ શકાયો. તે કારણો આપણે ત્યાં ઉભા થાય તો અહીં પણ બહેનો તેવી જ થાય. તેમ છતાં ત્યાં બહેનોમાં જે વિશેષતા અનુભવવામાં આવે છે તે આપણે વિચારવાની તો છે જ. આપણામાં તે બધી છુપાયેલ છે એમ માનીને ધુધાક ન જાએ,

વન્દે માતરમ્

વાણલ ગોવિન્દજી દેસાઇ

૧૯૪૪ના ઓક્ટોબરની ૧-મીના રોજથી રાધસ (શિક્ષણ)માં નાનાં બીબાનાળી ત્રણ લીટીની એક જાહેરખબર આપ આવી :

‘૫,૦૦૦ ડૉલરનું’ ઇનામ ઓક્ટોબર લૂંટીને ૬ ડિસેમ્બર ૧૯૩૨ને દિવસે મારનાર માટે. મળે મા. ૧૭૫૮, ૧૨-૭ સંવત્સર.’

તે વાંચીને ત’ની ચોંટી મેંડાવ્યાર નામના નિવેશને તપાસ કરવા કહ્યું. મેંડાવ્યારે સમાચાર આપના કે તિલ્લી મેંડેક નામની સ્ત્રીએ જાહેરખબર આપી છે, તેના દીકરા ને ૧૧ વર્ષ પહેલાં આ પેલિસવળાને મારી નાખવા સાડુ રોકિત થોઈ, અને તે દેવે જોડિએટની જોશમાં ૬૬ વર્ષની ટીપ મેળવે છે.

મેંડાવ્યાર તિલ્લીને મળવા મથે ને જુએ છે તો એના કળા મેળવળા ઉપર પગિયારની કાંટ પડવા મ’ડી છે, અને આકાશે મમ કરીને એના ખજા નમી પડ્યા છે. એણે મેંડાવ્યારને ખેસાં અને કહ્યું, “જો કાલે ઓકાશે છે. જોએ ઓકાને મારી નથી.”

‘કાંઈ સાબિતી છે ?’ મેંડાવ્યારે પૂછ્યું.

‘ના, ના, સાબિતી તે ના છે ને કામ આમતી વેળાએ ન્યાયાધીશ માની નહિ. એટલે તો મેં જાહેરખબર બુધ્ધી કે લૂંટીના ખૂની જડી નાખ તો જો નિર્દોષ કરે. કલ્પ માટે ૫,૦૦૦ ડૉલર દેવા ક’ તેવાર છું.’

‘આટલા બધા પૈસા તમે કેવી રીતે ઊઠા કર્યા ?’

‘ક’ મેલિતગિયાં થયું છું, તે રાતવેળાએ ૧૧ વર્ષ થયાં જાક’ છું. મારે દીકરા ને મથે તે દીપી.’

તિલ્લીનો વર બહુ કામતો નહોતો, એટલે

એની કમણીયાથી જોને ઊઠવાન એમ હતું નહિ. એટલે તિલ્લીએ પોતાને ને એક કામ મળી કાઢ્યું તે લીધું. ને રાતે જ્યાં ક્યાંક ને આકાશિયે છ રાત જોડે ને હાથગર ઓકિસના મગનમાં મેલિતગિયાં થસવી. ૧૧ વર્ષ ને ૩,૫૦૦ રાત્રિ એણે થસા થસ કયું. આરસપહાણના ડોલુ જાણે કેટલા ઓકર, સાચુવાળા પાણીના કેટલા સમુદ્ર, કેટલી પુષ્કવેદના, કેટલી પેટબળતરા !

તો જણ તિલ્લીમાની ધીરજ ખૂટી નહોતી, ને જાતે એણે ૫,૦૦૦ ડૉલર બચાવ્યા હતા.

મેંડાવ્યારે આવીને વૉલ્ફને વાત કરી એટલે વૉલ્ફ કહે, ‘જો ઊકારાને અન્યાય મથે દોષ તો આપણે એને ઊઠાવિએ.’

દસ દસ મહિના લગી મેંડાવ્યારે બાંઠા માર્યા, ને બધી વાત મેળવી :

૬ ડિસેમ્બર ૧૯૩૨ના બપોર પછી કુંડુકયા મ’ડાણી વેરા નામે જાઈ મેરકાયદેસર દારૂ વેચતી, એની જામળ ૨-૪૫ વાંચે પેલિસવળા લૂંટી નોકરીએથી ઉતરીને આંચે ને પીણું માંધું, તે વેરાએ આપ્યું. લૂંટી ને બીજાં એક ધરાક હતા તે વાત કહે છે, કે ‘પોતાની બરપેટીમાં વેરા કેટલાક હજાર ડૉલર રાખે છે ને કેવી ખૂબાઈ છે, આપ્યું મામ જાણે છે કે ત્યાં પૈસા છે. કોક દી...’

એ જ શણે જો બ’દુકારી ભિયા મણુસ ત્યાં આવી મડાળા પેલિસને જોધને એ અમમળા લૂંટીએ એવરકોટ પહેર્યો હતો ને એની પિસ્તાલ કંઈ હાથમાં આપે એમ નહોતું. એ પિસ્તાલ કાઢવા નામ છે ત્યાં બ’દુકારીએએ એને મેળાએ મારી અને એને મરતો છોડીને જાગી ગયા

(અનુસંધાન પૃ. ૬૪ મે)

શ્રી. નંદલાલ ખસુ

મારી પાસે આવી જા. "

ત્યાર પછી થોડાં વર્ષે શ્રી અવનીબાલુનાં ચરણે પસાર કર્યા. પછી લગભગ ૧૯૧૯ માં શુરદેવ રવિન્દ્રનાથ એમને સાંતિનિકેતન લઇ ગયા. જ્યાં એમણે કલાશયન સ્થાપન કર્યું.

કલકત્તામાં જ્યારે રહેતા ત્યારે ધણીવાર દક્ષિણે જતા. એમનાં જીવન પર શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસની ઉંડી વ્યસર પડી છે.

એકવાર તેઓ સિયેન (લંકા) શુરદેવ અને સાંતિનિકેતનના વિદ્યાર્થીઓની મંડળી સાથે ગયેલ ત્યારે એક પત્રકારે એમને પૂછ્યું, "તમારો કળાકાર નો ધર્મ શો છે?"

એમણે જવાબ આપ્યો, "અમે, જે બ્રહ્મવ્યુ' દે તેની તરફ જઈએ છીએ. કારણ બ્રહ્માના માટે ફક્ત વર્તમાન કાળની જ દસ્તી છે. ભૂતકાળ અને ભવિષ્ય કાળની નહિ

"અમે ભારતવાસીએ છીએ, કારણ કે અંતઃક્રોશસ કરી રહ્યા છીએ કે ભારતીય સંસ્કૃતિ અમારી કૃતિઓમાં સુરક્ષિત રહે. જે કે અમારું પદ્ધતિ અને આકારો જુદાં જુદાં હોઇ શકે છે. અંદરેક ચીજ, જેમા પ્રાણ છે એવું સ્વાગત કરીએ છીએ. અને જે કાંઈ, જે કાંઈ અમારાં સંસર્ગક આવે છે, અમને આપે છે, આદરથી સ્વીકારીએ છીએ

"એ જ કારણ છે કે અમે પદ્ધતિને બહુ અગત્ય નથી મણતા, અમે તો જે જીવિત છે, જેમાં પ્રાણ છે એની જ પૂજા કરીએ છીએ.

"કુદરત અમને ઉત્તેજિત કરે છે અને ભૂતકાળ અનુભવો અમને રસ્તો નતાવે છે.

"અમે પોતાની કૃતિઓમા આનંદ વ્યત કરી છીએ, કારણ કે કથા આનંદને વ્યક્ત કરે છે."

શુરદેવે પોતાની એક કવિતામાં નંદલાલ સંબોધન કરીને કહ્યું છે, "તમારો જન્મ એક જ્યોત્સ્નામાં થયેલો જેની બહાર રંગુ' રદસ્ય યોગી કરે છે. તેમાં જોસીને તમે રૂપનો માળો પાંથો છો, જીવનના પથ પર થોડાં મુશ્કેલીના વિશ્રામ માટે.

"તમારી રેખામાં અનંત આશ્વસન પકડે છે, તમારી પીછી સિવની જગતી જેમ—જીવનનાં પ્રવાહનું મૂળ—આવ."

એમને જન્મ દરબંગા રિયાસતમાં ખડકપુર શહેરમાં ૩ જી ડીસેમ્બર ૧૮૮૭ માં થયેલો એમના પિતાજી દરબંગાના ઇન્ડિયન દતા. જ્યારે પિતાજી મરણ સંખ્યા પર દતા ત્યારે પોતાનાં બચ્ચાઓને જોલાવીને આદેશ કર્યો, "દિલના અને હાથના સાચ્ય રહેજો". એમની માતાજી બહુ ધર્માણુ દર્તા. નંદલાલમાં કોઇલ્ય અને ધર્મ પરબજીતા બને છે. આ એમને મોટામાં મોટો વારસો એમનાં મા બાપ તરફથી મળ્યો છે જ્યારે તેઓ નવ વરસના દતા ત્યારે એમણે સોથી પહેલું (ચિત્ર દેખું), તે ચિત્ર સિવનું દર્શન. નંદલાલના જીવનમાં પણ સિવની જેમ બીજાનું સત્વું કરવું અને પોતે ખમી લેવું, એ શુણ જીવેલા છે.

મેટ્રીક પાસ કરીને દેનેજમાં દાખલ થયા. ઇન્ટર સુધી ભણ્યા પછી વેપારી જ્ઞાન શીખવાનું શરૂ કર્યું. પણ એમાં કંઈ બહુ મન યોગ્ય નહિ. એ અરથમાં કલકત્તામાં શ્રી અવનીન્દ્રનાથ ટાગોરને મળ્યા. તેઓએ એમનાં ચિત્તો જોઈને (જે તેઓ જાનાં નાં દેરતાં) કહ્યું " ભણવનું હવે મૂંઝી કે જાને

હરપને હસાવનારા બાપુનાં સૂત્રરૂપ વચનો અનેક યુગો માટે અમર રહી જશે, અહીં તે એ મહાસાગરમાંથી થોડાં જ બેંદુઓ એવા ક્યાં છે. બાપુની સાથે રહેનારા, તેમની હથોક્તિ જવાનું કામ પામનારા આપણા કાન ઉપર આવાં વચનો અનેકવાર અધઘણાં હશે. કેટલા ગણ્યાંગણ્યાંમાં એ વાસો ફરી એમાં હશે! અનેક કેડીમાંના કેટલા વિરજનાં છવનમાં એ માંસ ફધિર અને આત્મા ઘઈ ગયા હશે! એ વિરજ વિભૂતિએ તરશે અને તારશે, ખાલી બીજાઓનાં નામતો સચુક કાઢેની અગણિત છીપછીઓની જેમ રેતીમાં રખડતાં હશે, અને તેના કોઈ ભાવે નથી પુછવાનું.

બીમારી માત્ર મનુષ્યકે લિયે યશમ કી જાત હોની આહિયે. બીમારી કીસીબી દોષકી મૂચક હે, છુસકા તન ખોર મન સર્વથા રવસ્ય હે ઉસે બીમારી નહી હોની આહિયે.

વિકારી વિચાર બી બીમારીકી નિશાની હે ઈસલિયે હમ સબ વિકારી વિચાર સે બચતે રહે.

વિકારી વિચારસે જ્યનેકા એક અમાથ ઉપાય રામ નામ હે, નામ કહસે નાહં કિન્નુ હસ્યસે નિકાવના આહિયે.

વ્યાધિ અનેક હું, ઉપચાર ભી અનેક હું, અગર વ્યાધિ કે એકહી દોષે ખોર ઉસકે મિટાને હાશ વેધ એક રામ હી હે એસા સમજે તો બહુતમી જંઝડોસે હમ બચ બાવ.

અસ્યથ હે વધ મરતે હું દાકતર મરતે હું,

ઉનકે પીછે હમ બાટતે હું લેકીન રામ એ મરતા નહિ હે, હમેશા છાંકા રહવા હે ખોર અચુક વેધ હે ઉસે હમ બૂલ જતે હે.

ઈસસે બી આશ્ચર્ય થહ હું કિ હમ જાનતે હું કિ હમબી મરને વાલે તો હું હી, બહુત કરે તો વેષાદિદી દવાસે હમ ચાલે થોડે દિન ખોર કલ સકતે હું ખોર ઈસલિયે ખુવાર હોતે હું

ઈસી તરહ ખૂરે, જ્યે, જવાન, ધનિક, મરીખ સબકો મરતે હુએ પાતે હું, તોબી સતોવસે બેઝના નહિ આહતે હું લેકીન થોડે દિન છનેકે લિયે રામકો છોડ સબ પ્રયત્ન કરતે હું

કેસા અચ્છા હો કિ ઈતના સમજકર હમ રામ બારોસે રહકર એ વ્યાધિ આવે ઉસકીબી ખરહારત કરે ખોર અપના છવન આનંદમય બનાવર વ્યતીત કરે.

કાનકા

આચીન વણાટ કેળા]

[બાળકે હી.

રૂપાયતનનો મુખ્ય આદર્શ જનતામાં લોકાપેક્ષી કલાનો પ્રચાર કરી સામાન્ય લોકોનાં જીવનમાં પણ સુરચિ અને આનંદનું સિંચન કરવાનો અને કરાવવાનો છે. આ ધ્યેયને સિદ્ધ કરવા હવે જમીનની વધુ આવરકતા લાગે છે ત્યાં આવીશાન મકાનો નહીં પણ કલાત્મક બુધ્ધિઓ દશે, ત્યાં બધા ગૃહઉદ્યોગો દશે, ત્યાં કલા ને ત્યાં સંગીત દશે. ત્યાં એ વાટે જ ફેળવણી આપશે ત્યાંનું વાતાવરણ જ વિદ્યાર્થીઓની સર્જનાત્મક શક્તિ જગાડી નવી પ્રેરણા આપશે. દરેક માણસમાં સર્જનાત્મક શક્તિ તો પડી જ હોય છે પણ એ સુપ્રમ દશામાં હોય છે. એને પ્રગટ કરવા પ્રેરણાત્મક વાતાવરણ જ જોઈએ. આ વાતાવરણ બાપ અને ગુરુદેવનાં શિક્ષણ અને સરકારનાં મિશનથી જ ઉદ્ભવી શકે.

મનુષ્યને જીવન જીવવા માટે જોઈતી આવરકતા નિદા, દવા અને ખેરાકની છે તેટલી જ આવરકતા, સારું અને સાદું જીવન જીવવા માટે સૌંદર્ય પારખવાની પણ છે.

કળા બ્યારે પૂર્ણ સ્વરૂપે વિકસે છે, ટોચે પહોંચે છે ત્યારે તે પવિત્ર અને છે અને સમાજને એક દિવ્ય સદેશ આપે છે

અમારી આકાશ, અમારો આદર્શ અમે. પૂ બાપુ અને પૂ ગુરુદેવનાં શિક્ષણ અને સરકારમાંથી મેળવ્યા છે. અને આ બંનેનાં શિક્ષણ અને સરકારનાં મિશનમાંથી જ રૂપાયતનનો જન્મ થયો છે

હુંકેમાં રૂપાયતનનું ધ્યેય દરેક બાલિકાની આંતરસુષ્કિ જગાડવાનું અને સૌંદર્ય પારખવાની શક્તિ ફેળવવાનું છે આ તેને આનંદથી ભરી દેશે અને તેને નવું રચવાને માટે પ્રેરણા આપશે.

આ હેતુથી રૂપાયતનમાં દાન ને ઉદ્યોગો આવે છે તેમજી બનતી બધી વસ્તુઓમાં સૌંદર્યની રેખા દશે. બીજાને તે જોવા માટે આમંત્રણ આપશે, અને આનંદ અપશે

કળા, આમ કુનીયમાં સેવા અને સૌંદર્યના આનંદની પ્રતિનિધી બને છે. રૂપાયતન એ કળાનું નમ સેવક છે.

આ માસિકમાં મુખ્યત્વે ગાંધીજીનાં તત્ત્વચાંચનાં અભ્યાસીઓના લેખો, સંસ્મરણો, ગાંધીજી તથા ગુરુદેવની વિચારશ્રેણીનો સમન્વય કરી બન્ને ઉપાસકોની આખરી ધ્યેયની સાધનાના મનનીય લેખો, ધર્મ, કલા અને સંસ્કૃતિનું સાહિત્ય, ગાંધીજીના અમૂલ્ય અપ્રગટ પત્રો, હામીઓ, ચિત્રો તેમજ આપણાં રેલ્વેનાં જીવનનાં પ્રશ્નોને ચર્ચાતી બોધક વાર્તાઓ ઈત્યાદિ વિભાગો દ્વારા ધ્યેયવંદી સામગ્રી આપવામાં આવશે.

સૂચનાઓ

- * દર માસની ૧૨મી તારીખે અંક પ્રસિદ્ધ થશે.
- * પ્રગટ તારીખ પછી દસ દિવસમાં અંક ન મળે તો ટપાલમાં તપાસ કર્યા પછી જ કાર્યાલયને જાણવડું.
- * સરનામાનો ફેરફાર તરત જાણવો, કે જોથી અંક ગેરવસ્તે ગય નહિ.
- * 'ધ્યારાબાપુ'માંનાં સર્વ ચિત્રો અને હામીઓ કોપીરાઈટથી રક્ષિત છે.

લવાજમ

દેશમાં રૂપિયા ૬
પરદેશમાં બાર શિલિંગ
છૂટક નકલે દસ આના

'ધ્યારાબાપુ' અંગેના સપગા પત્રવ્યવહારનું સરનામું:—

'રૂપાયતન'

૪૫, નંદેર રોડ, વિલેપારલે.
મુંબઈ-૨૪

આફ્રિકામાં આ માસિકનું લવાજમ શ્રી પ્રભુદાસ વજરીયા C/o. જે. પી. વજરીયા પો. બો. ૧૨૬, મેરોબી, એ ટેકાણે ભરી શકાશે.

મુદ્રણાલય : કનેશનલ, ઓરિયન્ટ પ્રિન્ટિંગ હા. નવીવાડી. મુંબઈ નં. ૨.

શ્રી. મેળીલાલ તુલસીદાસ સ્મારક નવરથી પ્રગટક અને મુદ્રક - ધીરેન ગાંધી
"રૂપાયતન" ૪૫, નંદેરરોડ, વિલેપારલે (૫૫)

વેદિયા પર બેઘાતા એકેએક તારખા અને આવે. રામ રમતો. કેખાય છે,
—ગાધીજી.

રાજકોટ રાષ્ટ્રીય શાળાની ૮૦મી ગાંધીજયંતી

(તા ૧૩-૭-૪૮ થી તા ૩૦ ૮-૪૮)

આદરણ્ય વડ ૧૨ના રોજ પૂજ્ય શ્રી ગાંધીજીનો જન્મદિવસ રેડિયોખાસ તરીકે જાહેર છે. આજે પૂ. બાપુજી આપણી મધ્યસ્થિતી આવી નીકળ્યા છે. પણ તેઓ પેતાનો અમૂલ્ય વારસો રેડિયો સોંપના મયા છે. તે વારસાને આપણે દેશમાં એક કરેડ કાનન ર ઊભા કરીને સાચવીએ. તેવી પ્રાર્થના તેઓશ્રીના દેહાંત સમયે મે. ઉચ્ચારી હતી અને તે જ તેઓશ્રીનું સાચુ સ્મારક છે. તેવા જ મદ આપ્યું દેશે સેવવા જોઇએ.

રેડિયોખાસ તેને સિદ્ધ કરવાનો પ્રયત્ન છે. આ આદર્શને સાચે રાખી આખા દેશે રેડિયોખાસ ઊજવવી જોઇએ.

૧૬૩૫માં યુગ તરફથી રેડિયોખાસનો ૬૬ દિવસનો કાર્યક્રમ ચોખવેય દર વર્સે આ કાર્યક્રમ રેડિયોખાસને બહુ આગળ લઈ ગયેય છે. આ કાર્યક્રમ ચરખાસથે અપનાવ્યો છે, સમગ્રદેશમાં આ તે પ્રાન્તમાં આ કાર્યક્રમ રખાય છે. પૂ. બાપુજી દર વર્ષે આ કાર્યક્રમને સફળ બનાવવા પૂરી પ્રેરણા આપતા હવે તેઓશ્રી નથી રયા. આપણે એ વારસાને પૂરી રીતે સાચવીએ. એ આપણો રેડિયો પ્રયે વિશેષ ધર્મ થઈ પડે છે. હવે દર વર્ષે આ કાર્યક્રમ ૮૦ દિવસનો રહે તેવી કલ્પના છે.

આ વર્ષનો કાર્યક્રમ ૧૩ જુલાઈ ને મંગળવારે સવારના ૭:૪ વાગ્યે પ્રાર્થનાથી શરૂ થશે. ૮૦ દિવસ પેતની પૂરી યજ્ઞીથી કાંતવાનો સકલ સા કે છે કરે, અને બધા રેડિયોના વિશાળ અર્થ સમજીને કાંતે.

દર વર્ષની મહત્ત્વ સિદ્ધાંતાન કરનાર ૮૦ સિદ્ધાંતો એકને

રાષ્ટ્રીય શાળા, રાજકોટ

નારણદાસ જી ગાધી.

“રેડિયોને આટલે આટલે શક્તિના, પ્રીતિના ને બંધુબાનના તાર કાઢાય છે,—ગાધીજી

અવસ્થામાં પરિવર્તિત કરતો નથી.
તેને 'એકતા' વચ્ચે તે રાજની
સેફ રેડા કરે છે." —ગાંધીજી.

આજીવન

'તેમ' પોતાને જોઈને જ સમજ
કરે તે દેશન તાગી ન આવે ને
સકુને સતોષ રે.' —ગાંધીજી,

વર્ષ ૧

૧૨ જુલાઈ ૧૯૬૮

અંક ૬

નિયમસૂચિ

પૃષ્ઠ

પૃષ્ઠ

૧ અવપતનું દર્શન કરો...	ગાંધીજી ૬૮	૧૦ સાનુ સુદરાસંધ ..	'અમ્યાસી' ૧૧૨
૨ ગામ-મહિમા ...	વિનોબા બાવે ૬૯	૧૧ પ્રેમનો અમારો જીવન ...	ગાંધીજી ૧૧૪
૩ ભાષુના પ્રિય ભજનો ...	સુરદાસજી ૧૦૦	૧૨ એને અજવાળો ..	હેમંતકમાર નીવડો ૧૧૧
૪ બહેનો વચ્ચે ...	ગાંધીજી ૧૦૧	૧૩ ધર્મકથા ..	ડૃ. વા. ૧૧૭
૫ ગુજરાતી શક્તિ અને ગાંધીજી કુ. મો. કવેરી ૧૦૨		૧૪ ભોક્તાનું લક્ષણ .	વાનજી ગોવિંદજી દેસાઈ ૧૧૮
૬ ગાંધી-ચુર ...	સુરદાસજી અગ્રિક ૧૦૬	૧૫ ગાંધીમળા ૧૨૦
૭ ભોખાનું ...	ગાંધીજી ૧૦૮	૧૬ સહિનમુદ્રા ૧૨૨
૮ ભાષુના પત્રો ૧૦૯	૧૭ પ્રાચીન વણદ કળા (ચિત્ર) બાણજી હીરો ૧૨૩	
૯ પદ્માવતી પાંખોમાં ...	ગાંધીજી ૧૧૧	૧૮ ચિત્રપાટ ... (જાળી) ...	નતીન ગાંધી

.....અવપતાનું દર્શન કરો.

ગાંધીજી

.....જે જેવું જોઈ તેવું દૈવ્યમાં લાગણું જોઈએ. સૂરદાસ, તુલસીદાસ ઈ. પોતાને
શ્રી, કામી વિ. તરીકે જોળખાવ્યા છે તે વિવેકની સાધના ન હતી. અતરંગી દિગ્ગર હતા. ખરું જો
કે કે અવપતામાં બંને ભાવના ભરી છે. અમૂર્ષ સ્થિતિમાં આપણે પ્રકરૂપ લાગીએ છીએ. મૂર્છિત
સ્થિતિ તે દયાળુની પાસે આપણે દીન જેવા છીએ. જે પોતાને દીન ન લાગતા હોય પણ પૂર્ણ પ્રકરૂપ
ભાવે તો હો કરૂણાધારક ભજન ન જણાય આવા કવેરોડામાયે એકને હિસાબે નહીં મળે. પોતાની
અવપતાનું દર્શન કરવું એ મહાન યથાનો આરંભ છે. વિષુદ્ધ પટેલું સમુદ્રજિંદુ પોતાને સમુદ્ર
ખીને સુકક બાધ. પોતાની જિંદુતા સ્વીકારે તો સમુદ્રભણી પ્રથાણ કરે ને તેમાં લય પામી
સમુદ્ર બને.....

[એક અપ્રગટ પદ્યમાંથી]

નામ - મહિમા

વિનાયા ભાવે

રામાયણમાં એક મહાન વિચાર છે. એમાં કંઈ છે કે રૂપથી નામ મોટું છે. રૂપ તો ચોક્કસ દિવસને માટે હોય છે. તેથી જ નામ શાશ્વત છે. મતલબ એ કે એક વ્યક્તિ, ભલે રામચંદ્ર તેવો પણ હોય, જે કંઈ કરી શકે છે, એથી ઘણું વધારે કરવાની શક્તિ નામમાં હોય છે. રૂપ એટલે વ્યક્તિ, અને નામ એટલે વિચાર. વ્યક્તિ પણ મોટી હોય છે. કેમકે એમાં કંઈક વિશેષ વિચાર રહે છે. અર્થાત્ તે વ્યક્તિ એ વિચારના બાહ્ય પ્રકાશનનું નિમિત્ત બને છે. છતાંય શક્તિ તો વિચારમાં ભરી છે એનો અનુભવ પણ થાય છે, વ્યક્તિનું અસ્તિત્વ કંઈક અંશે નામમાં વિચારને મઠાવેલું થાય છે. આમ તો એનાથી વિચારને હરકત પણ પહોંચી શકે છે. જ્યારે વ્યક્તિ ખૂંસી જાય છે, ત્યારે શુદ્ધ વિચાર જ રહે છે, તેથી તુલસીદાસજીએ રામભવ્યું કે રામથી પણ વધુ નામ છે. સમે જે પતિતોને તાર્યા એની તો ગણતરી છે. પણ નામે જે તાર્યા છે, અને ભવિષ્યમાં પણ તારશે એની ગણતરી જ નથી. આ વિચારનું સામર્થ્ય તુલસીદાસજીએ નામમહિમા દ્વારા આપણી પામે રાખ્યું છે. આખરે મનુષ્યને શાંતિ પણ વેચારથી, અને વિચાર-સૂચક નામથી નેટલી મળી શકે છે એટલી બીજી કોઈ વસ્તુથી નથી મળતી. એટલે નામ-સ્મરણની મહિમા ગવાઈ છે. નામ-સ્મરણથી સહજ હૃદય પરિવર્તન થઈ જાય છે. આ બધું વિચાર ચિંતનનું ફળ છે. એનાથી માર્ગદર્શન પણ મળી જાય છે. આપણે જોયું કે સંતોના જીવનકાળમાં તેઓ

નેટલા સમર્થ નહોતા એનાથી કેટલાયે વધિક શક્તિશાળી તેઓ જીવન સમાપ્તિ પછી બની ગયા. કેમકે સ્વર્ણ રૂપ મટી ગયું અને એની સાથે જે તુટી હતી તે પણ ચાલી ગઈ. પરિશુદ્ધ દિવ્ય અંશ જ રહી ગયો. પણ આપણને એક મોહ હોય છે, એને છુટુંકાવી દર્શન-મોહ કહી શકીએ છીએ. એથી જ્યારે રૂપ મટી જાય છે તો એક ક્ષણને માટે અધાર છવાય જાય છે. પણ પ્રકાશ મટતો નથી. આપણે પાટી પર અક્ષર લખીએ છીએ. અને પછી તેને ખૂંસી નાખીએ તો એનો અર્થ નથી ખૂંસાતો એ આપણે જાણીએ છીએ. એવી જ રીતે કોઈ વ્યક્તિની દ્વારા જે વિચાર પ્રગટ થયો તે તે વ્યક્તિના મટવાથી નથી મટતો. પણ વિચારનો પ્રકાશ વધારે સ્વચ્છ થાય છે.

બાપુના જીવન-કાળમાં એમના વિચારમાં આપણી શ્રદ્ધા હતી. તે આ ઘટનાથી ચોંકી થવાની નથી. પણ આપણી શ્રદ્ધામાં જે તુટી હતી અને શંકા હતી તે મટી જવાની છે. અને કદાચ એટલા માટે આવી ઘટનાઓ ભગવાનની યોજનામાં રજા કરે છે. ‘કદાચ’ એટલા માટે કહું છું કે, ઇશ્વરી યોજનાને આપણે નિશ્ચય પૂર્વક નથી જોઈ શકતા. તે આપણી બુદ્ધિશક્તિથી પર છે. તેથી આપણે તેની ચિંતામાં નહીં પડવું જોઈએ. આવી ઘટનાઓથી આપણને આંતરિક બળ શું મળી શકે છે એ જ વિચારવું જોઈએ એવું વિચારીએ તો ઘણું મળી જાય.

રામ एक तापस तिव हारी ॥ नाम कोटि खल कुमति दुषारी ॥ " રામાયણ "

બાપુનાં પ્રિય લિજ્જતો

[આશ્રમમાં પ્રાર્થના સમયે ભજનનો અર્થ સમજાવવાનું કામ બાપુએ શ્રી વાલ્મીકી દેસાઈને સોંપેલું ‘આશાબાપુ’ માટે પદ્ય લેખોએ આ બોલે આશ્રમને વચ્ચે ઊપડી લીધા છે એ આપણાં બધા માટે હર્ષની વાત છે.]

મિ: સમ કૌન કુદિસ ખલ્લ કામી ॥

આશા સરખો વાંકો-આડે મારે આપનારો-
(કિશ્કિ), હૃદય(મન) તથા વિષય(પદ) (મમી) કેવલ
છે કેવલ નથી,

જિન તત્ત્વ દિધો તાહિ બિસયથો એસો
નેમકહરકામી ॥

હું એવો શુભચેત્ર છું કે જેણે મને જ્ઞાનવરદ
(તત્ત્વ) આપ્યો તે જ્ઞાનવાનને જ વિચરી એવો છું.

ભરી ભરી હાર વિષયકો ધાવો, જેસે
સૂકર કામી ॥

આપણા સુર(સૂકર)ની જે છે હું વિષય પાછળ
પેર ભરીને દરિયાકાંઠે કડું છું

હરિજન હૌંક હરીવિમુખતરી નિસિદિન
કરત શુભામી ॥

ભજવાનના ભજોને છોડીને ભજવાન સામેથી જે
ચેતાનું યુગ ફેરવી મથા છે એવા લોકોની સેવા
હું રાત(નિશ) ને દિવસ કરું છું.

પાપી કોન બડા હે પ્રાતે સખ પતિતનમે
નામી ॥

મારાથી(મેને) મોટા પાપી કેવલ છે હું સર્વ
પ્રાપિયામાં નામી—પ્રખ્યાત-મ્હુ.

સૂર પતિતકો મોરે કહાં લે, સુનિયે શ્રીપતિ
સ્વામી ॥

પાપમા ખરેખર સુરસાચને [તમારા વિના] કરવાનું
હેઠલું ક્યાં છે? આરા જ્ઞાનવાનના નાથ લક્ષ્મી(શ્રી)-
પતિ [મરી અરજ] સાંભળો,

બહેનોની ઉન્નતિમા બાપુએ પ્રથમથી જ રમ લઈ તેઓને ફોરવર્ડી આપેલી સમાજમા માનસર્થુ સ્થાન અપાવ્યું ધરની દીવાલોમા ગોધાદર્શ રહેલી તે પ્રયત્ન સ્ત્રી-શક્તિને દેશસેવાના પ્રત્યેક કાર્યમા હિસ્સો અપાવી તેમના પ્રગતિના દ્વાર ખોલી નાખ્યા બહેનોમા એક અનેક ચેતન આવ્યું અને તેથીજ સર્વ પ્રકારની સ્ત્રીઓ સકટ અને મૂઝવણને પ્રસંગે બાપુજી પાસે ઠોડી જતી બહેનોના જીવનનો એકેય પ્રશ્ન એવો નહોતો જે તેમની ઇચ્છા હોય તો તેઓ બાપુની સાથે પૂરેપૂરી છૂટથી ને કથા પશુ અતરપટ વિના ચર્ચા ન શકી હોય આશ્રમની બહેનો ઉપર બાપુએ લખેલા આવા અપ્રસિધ્ધ અને અમૂલ્ય પત્રો દરેક બહેનને માગ'દર્શક ચર્ચ પડશે ચિ જાનકીબેયા,

‘ક’ વર્ગના ખોરાક ખાઈને મરવાની ધારતી તમારા જેવીને લાગે છે તેથી જ વગર ખાધે જીવવાનો રસ્તો મે પકડ્યો છે એ કાલથી જોઈ લેજો ખાતા ખાતા તો આપુ જગત મરે છે ‘અ’ વર્ગનું ખાઈને કેટલું જીવશે એ જોઈ લઈશું પણ અનશન કરતા કરતા જીવી જવાની કળા કેવી ? એક શરત છે ખરી બધી મૈયાઓએ જોગણી ચર્ધને બહાર નીકળી પડવું પડશે ને અસ્પૃશ્યોને સ્પૃશ્ય બનાવી પોતે ઈશ્વરની શક્તિ હોવાનો દાવો સિધ્ધ કરવો પડશે એટલું કરજો ને પછી ‘અ’ વર્ગના જ ખોરાક ખાધા કરજો પણ જો, કોઈ ‘અ’ વર્ગના ન આપે તો ‘ક’ વર્ગના ખોરાકથી સતોષ માનજો

(૫ બાપુએ ૩૨ની સાવમા ચરવણ જેલમા હરિજનને હિન્દુ સમાજથી અનગ ગણવાના સરકારના પગલાને અપ્રમવા અનશન આદરી પોતાનો દેહ હોરમા મૂકેલ, તે દિવસે આશ્રમવાસીઓને ૨૨ પત્રો લખેલા તેમાનો આ એક છે)

પણ ધારો કે જોગણીઓમા જે કઈ ન આપું તો જાને આ માટીનું પુતળું હમણાજ પડી લાગે હું તો જીવવાનો જ છું ન્યામુખી એક પણ મૈયા માફક કામ કરતી હશે ત્યા લગી કોણ કહેશે કે હું મરી ગયો ? આપણે ભમે ગીતાનું તત્ત્વજ્ઞાન આત્માની અમરતા વિષેનું ઠોડી હકીકત મે જતાવી એ અમરતા તો આપણી આમડાની આપે પણ જોઈ શકાય એવી છે એટલે ખબરદાર જરાયે ગભરાટમા આવી પરચા તો શોભજો શોભાવજો તન મન ધન ઈશ્વરને સોપી સુખી થજો ને સુખી રહેજો નખરાખોર જોમને ને જ્ઞાની મદાલસાને આજ ન લખી શકાય

આ તમારે જધાને સાડ છે એમ સમજ લેવું અખડ સાલ્વાચ્ય જોગવજો

મ મ ૧૯૮-૩૨, બાપુના આશીર્વાદ

ગુજરાતી સાહિત્ય અને ગાંધીજી

દીવાનખહાદુર કૃષ્ણલાલ મે. ઝવેરી

રાજકીય ક્ષેત્રમાં ગાંધીજીની પ્રવૃત્તિઓએ અને ત્રિવિધ રાજસત્તામાંથી હિંદને સ્વતંત્ર કરવાના એમના પ્રયત્નોએ ગુજરાતી સાહિત્યની એમણે કરેલી સેવાઓને વિસ્તાર પામતી અગ્રગણી લેખકોની અતિભવન સાહિત્ય પ્રવેશની જે જ્ઞાતના પરિણામે સામાન્ય જનસમાજને સાહિત્યના હિંદો અને ભાવો-એધોનો આસ્વાદ્ય મળતો ન હતો, તે ઇતિ પર ગાંધીજી જે અકુશ રાખતા હતા તેના પ્માન ગુજરાત બહારના ગોળને પણ સામ્યેજી આવી શકે મહત્ત્વાકાંક્ષી મહેત્ત્વ એ હતી કે એકતે તેમજ ગામડિયાં પણ સમજી શકે અને તેના પર અસર કરી શકે એવા સહિત્યનું સર્જન થયું જોઇએ એમનો સિદ્ધાંત આ પ્રમણે હતો 'લાખે જનોની સાથે સપક' સાધી શકે એવી કથા અને ચિત્રાણ અને માન્ય છે' વિદ્યાર્થીનાં શિક્ષણના રૂપરૂપ સહારોએ સર્જેલું આશ્ચર્યમયું મદ અને પદ આ ભોજા જનસમુદાય દુર્બોધ છે, અને તેથી જ તેમણે વિખ્યાત કવિ, વિવેચક અને સત્યોધક રા. નરસિંહરાવ ભોળાનાથ દિવંગિયા જેવા લેખકોને એક સામાન્ય કેશિવાની છુદ્ધિ અને સમજાવકિત સુધી પહોંચી શકે એવું સહિત્ય સર્જવા ભાવભરીની અપીલ કરી હતી કેશિવો એટલે આમકાના પ્રયત્નોને ભાવેલા દોર અને જોડેલા બગદોને હાંકનાર બિડા કૃવામાંથી પાણી બહાર કાઢવા માટે આ કોષણને એમાં નાખવામાં આવે છે એતરમાં અને આમકાઓમાં કૃવામાંથી પાણી બેચક માટે આ જૂની હિંદી પદ્ધતિ છે કેશિવો અન્ય આમકાઓની પહે અસિસિત અને અચાન હોય

ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ ગુજરાતના વિદ્યાર્થીની પરિષદ છે, અને તે બે અવકાશ તણ વડે મળે છે સાહિત્યના ક્ષેત્રમાં સર્જનાત્મક પ્રતિષ્ઠા પામનાર વિદ્યાર્થીને અપેક્ષા તરીકે ચૂંટવામાં આવે ૥ ગુજરાતી સાહિત્ય સાથે સબધ ધરાવનાર સર્વે આ રચાવને સર્વોચ્ચ

પ્રતિષ્ઠાપ માને છે ગાંધીજીએ આ દુર્લભ માન ૧૯૩૬ ના એક્ટોબર-નવેમ્બર માસમાં અમદાવાદમાં ભરણેલી ખારથી પરિવદ વેળાએ પ્રાપ્ત કર્યું હતું. ગુજરાતને માટે આ એક સરમરપૂર્ણ પ્રસંગ છે, છતાં જેમણે ગાંધીજીના જીવનના અનુભવના પ્રસંગો વિશે લખ્યું છે અને એમની દૂરગમી પ્રવૃત્તિઓની નેષ કરી ૥ તેમણે ગુજરાતે બાવુ પ્રસિદ્ધ સાહિત્યિક સન્માન એમને આપ્યું હતું તેના એક વાક્યમાં પણ હવેબંધ કર્યો નથી ગાંધીજીએ પરિવદમાં બેઠા થયેલા સુવિચારુ ઓતાવચને સતેવ થય એ રીતે પોતાની જનમદાર ફરને પાર પાડી, અને એમના પૂર્વ દેવારી વિનાના વાપ્માનમાં એમણે ૧૯૨૦ માં જે કર્યું હતું તેવું પુનરુત્થરણ કર્યું હતું.

નરસિંહરાવ અને સર રમણલાલ જેવા સર્જકોને એમણે જે અપીલ કરી હતી તે પર એમણે બાર મૂખી કર્યું હતું કે અભાવજ સારાજાઈ કે કરતુરભાઈ લાજભાઈ જેવા લક્ષ્યલિપિઓને માટે નહિ પરંતુ ગરીબ કે શિયાઓ માટે જ સાહિત્ય હોય શકે ગાંધીજીએ કપુ કે મુલા અશિક્ષિત ગામડિયાઓના પ્રતિનિધિ તરીકે તેઓ આબ્યા હતા, અને એમનું ઓતાવચને એ વાત કહેવાની છે કે આમકામાં જ સાચું પ્રભાવ છે, ખરે સ્વરાજ ૧૧ ૬ તે તેઓ ગામડિયા પાસેથી જ શીખ્યા, અને લેખકોએ તેથી ગામડામાં જઈ વસવાટ કરવો જોઇએ અને તેમને સુશિક્ષિત કરવા જોઈએ.

દીન ફેરા જેવારે ઇશુન જીવનચરિત લખ્યું, ત્યારે તેણે પેનેલકાન જઈ વસવાટ કર્યો હતો, એ પ્રસંગએ ઉત્તેજ પણ એમના વિચારમાં સમાયેલું હતો એનસનના જેવી નહિ પરંતુ રીડ-સના જેવી, સામાન્ય જનોને સરજ અને સુચાળ એવી દીન ફેરા અને સુશિક્ષિત શેઠીની સુધના કરી હતી

સામાન્ય મામલિયો પણ સમજ શકે એવી બાબતો એમણે કળા અને ચિત્રકળા પર સંભાળણું કયું હતું. એમણે અંગ્રેજ એજેન્સી-એકસન અંગ્રેજના જેવું સરળ અને મિથ્યા પાંડિત્યરહિત હતું. જેમ એમણે હિંદુ લેખકોની સરકૃતમય ગૂજરાતીને, પારસી લેખકોની ફરસી ગૂજરાતીને અને મુસલમાન લેખકોની ઉર્દૂ અને ફારસી શબ્દોથી ભરપૂર ગૂજરાતીને નિવારવા નિર્ણય કરી હતી તેમ જોન્સનિયન અંગ્રેજ પ્રત્યે પણ તેમણે એવું જ વલણ દાખવ્યું હતું. એમની સરળ શૈલી ધણી યુવાન લેખકોને દીવાદાંડી-સખી હતી અને એ દિશામાં દોરવા માટે ગૂજરાત એમણે સર્વદા ઋણી રહેશે.

તેઓ શબ્દશુદ્ધિનો આગ્રહ રાખતા ન હતા. એક વખતે એવું બન્યું કે ગોવંદ વિશે હિંદીમાં લખતાં એમણે 'ગવંદશી' શબ્દો ગાયોના વંદ માટે વાપર્યાં. ખરા શબ્દો 'ગવંદુશી' છે. 'કુશતાન' શબ્દ ફારસીમાં 'વંદ' ને માટે વપરાય છે. ગાંધીજી સાથે મારો સારો પરિચય હતો અને મેં આ જૂન પ્રત્યે એમણું લક્ષ્ય એવું. તેમણે ઉત્તર આખ્યો કે તેઓ એટલી શુદ્ધિનો આગ્રહ રાખતા નથી. માણસો 'ગવંદશી' શબ્દ વાપરે છે, અને ગાંધીજી તો સામાન્ય જનો માટે લખતા હતા, શુદ્ધભવાદિઓ માટે નહિ. તેથી એમણે સર્વસામાન્ય શબ્દો વાપર્યાં હતા અને વાપરતા રહેશે, અને એમણે એ પ્રમાણે કયું પણ હતું.

સીએના ઉદ્ધાર માટે તેઓ ખૂબ ઉત્સુક રહેતા, અને ખાસ કરીને જેમની રિયલિટી અનુષ્ઠ કરતાં પશુને સખીપતર હતી એવી સીએ પ્રત્યે એમને વધુ પેક્ષાપાત હતો. તેમણે સુચિસિત બહેનોને ગામગ્રામ જાતને રહેવા માટે અને ત્યાંની બહેનોને સહાય કરવા નિમંત્રણ આપ્યું હતું.

તેમણે અમદાવાદમાં ગૂજરાત વિદ્યાપીઠની સ્થાપના કરી અને ત્યાંના આચાર્યોને ગૂજરાતી શબ્દોની જોડણીના વિકટ પ્રશ્નોને સમજાવે માટે નિકાલ લાવે એવા કોશ રચવાને દિશાસૂચન કયું. પરિણામે જોડણી-કોશ પ્રસિદ્ધિ કરવામાં આવ્યો અને આજે વિદ્યાર્થી

અને અન્ય શિક્ષણ સંસ્થાઓએ એને મોર્ગેન્દર્શક તરીકે સર્વસામાન્ય ગણ્યો છે. આ કોશ ગૂજરાતી સાહિત્યના આ અનિશ્ચિત પરંતુ અગત્યના અંગને નિશ્ચિત કરવાની એમની તીવ્ર ઇચ્છાના ચિરકાલીન સમરણચિહ્ન રૂપ છે.

ગાંધીજી પત્રકાર પણ હતા. દક્ષિણ આફ્રિકામાં ઇન્ડિયન એસોસિએશનમાં એમણે લખવાનું શરૂ કયું. હિંદુ આખ્યા પછી, લોકમત જાગ્રત કરવાની એમને જરૂર જણાઈ. તેમણે તેથી 'યજ્ઞ ઇન્ડિયા'માં લખવા માંડ્યું અને પછી નવજીવનના તેઓ સ્થાપક થયા. જ્યારે રાજકીય કારણોને લીધે નવજીવન પ્રસિદ્ધ થતું બંધ પડ્યું, ત્યારે એમણે 'હરિજનબંધુ' અને પછીથી અંગ્રેજીમાં 'હરિજન' અને ગૂજરાતી સહિત ટેટલીક પ્રાંતીય ભાષાઓમાં પ્રકાશનો પ્રસિદ્ધ કર્યાં. (તેમના અવસાન પછી થોડા સમય તે બંધ રહ્યા હતાં) ગૂજરાતી હરિજનમાં તેઓ પ્રત્યેક અંકમાં નિયમિત લેખો આપતા, અને એમના આ લેખો એમની સરળ, અધરા શબ્દો વિનાની છતાં ગૌરવશીલ અને અર્થસૂચક શૈલીના ઉદાહરણો છે. તાર્કિક, વ્યાવહારિક-કર્તાત્વ અને વિજ્ઞાન, ખાદી-ઉદ્યોગ, એવું વેચાણ-ધાર્મિક, સામાજિક અને રાજકીય એ સર્વ વિષયોનો એમના લેખોમાં સમાવેશ થાય છે. પરંતુ એમના વિચારોના વાહનરૂપ એમની ભાષાએ પોતાની અત્યાજ્ય લાક્ષણિકતા-સરળતાને જાળવી રાખી હતી. એમણે આ વિષયની પરિભાષાનું સરળતામાં રૂપાન્તર કયું. એમની બાબા વિષયને લગતી પરિભાષામાં ન પરિણમી, પરંતુ એમના સરળ શબ્દસમૂહને સંભળ રહી પ્રાચીન ગૂજરાતના નરસિંહ, પ્રેમાનંદ અને દયારામ જેવા કવિઓ જેમ તરવરાળ, બકિત, નીતિશાસ્ત્ર અને પ્રસંગોપાત શૃંગારના સનાતન સત્યોનું વર્ણન કરતાં કાવ્યોમાં જેમ સર્વોચ્ચતાએ બહેમિ છે, તેમ એમણે પણ જીવન-ગમન કયું છે.

નવજીવન અને હરિજનમાંના લેખો પરથી એટલું પ્રતિપાદિત થાય છે કે ગાંધીજીનું લખાણ નિપુલ છે. આ લેખો પુસ્તકાકારે સમઢ કરી પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યા છે. પરંતુ એમણે પુસ્તકો પણ

લખ્યા છે એમની આત્મકથા-જૂથવા તેઓ કહે છે તેમ 'સત્યના પ્રયોગો'—દક્ષિણ આફ્રિકાના સ્વામામદનો ઇતિહાસ, આરોગ્ય વિશે સામાન્ય જ્ઞાન, એ એમના પ્રારંભગતનાં સર્જનો છે. એ ઉપરાંત એમનાં લખાણની શૈલીનો વિશાલ પ્રારંભમાં જ થયેલો દર્શિએ પડે છે, સરાવતની રીતિ એમાં છે અને તે પરિવર્તન પામી નથી.

ગાંધીજી ગૂજરાતી તેમજ અંગ્રેજી કાવ્યોના મહાન પ્રશસ્ત્ર હોવા છતાં એમણે કાવ્યો લખ્યાં નથી. નરસિંહ મહેતાનાં કાવ્યોએ એમના પર જીંડી બસર કરી હતી, અને નરસિંહજી બાબન 'વૈષ્ણવજન તો તેને કહીએ' ગાંધીજીને ભત્તીર પ્રિય હતું. આ બાબન પ્રત્યેક પ્રાર્થનામાં ચતારું અને બાળે તે જગતિખ્યાત થયું છે, એ જ પ્રમાણે અંગ્રેજી સ્ટુડન્ટાલ્ય 'Lead kindly Light' નો એમણે સહસ્રમૂલિ-લેક' કવિ નરસિંહરાવ વિવિધા પામેલી ગૂજરાતીમાં જાણવુતાં કરાવ્યો. એ જાણવુતાની એમના પર પ્રભુ બસર થઈ હતી અને એને પ્રત્યેક સુધેય પ્રસન્ને ચાવામાં આવતો હતો. જેમ ગાંધીજીએ કાવ્યો નથી રચ્યા, તેમ એમણે કવિપદકથા પણ લખી નથી.

ગાંધીજીએ ગીતામાં આખ્યાનિક, નૈતિક અને ધૌરિક પ્રત્યેક દુરપ્રમના ઉકેલનું દર્શન કર્યું હતું. આ સર્વોત્તમ કૃતિના તેઓ 'પ્રખર અગત્યની હતા અને એમના અનેક ઉપદેશોના તાત્પર્ય વડે એમનાં જીવનની અને લખાણની બધાં એમણે યુક્તી છે. જનરૂપીતા અને ઉપનિષદો એમનાં જીવનને સંવન આપવામાં હતી, રસથી નારાયણનાં કાવ્યોએ અને નિયુગ્મનદ્વંત્યો કવિઓએ એમનાં જીવનની આપતિઓમાં એમને આનંદસન આપ્યું હતું.

ગૂજરાતી સાહિત્યમાં ગાંધીજીનો શબ્દ એટલો મહાન અને મૂલ્યવાન છે એમને મુગધવતક તરિકા સારવામાં આવ્યા છે. ગૂજરાતી સાહિત્યના આધુનિક સમયને 'ગાંધીયુગ' કહેવામાં આવે છે. દવગત અને નમરૂપી પ્રારંભ પામેલી અને જીવનનું તેમજ નાનકાતું ફર તરિકા ચાલુ રહેતી શ્રેણીમાં આ મુગ ઉતર્યો છે.

ગાંધીજીનો વિનોદશબ્દ એમના જીવનની અનેક મુશ્કેલીઓને પાર કરવા એમને સદાચરૂપ થતો હતો. એ જ વિનોદશબ્દના ક્રમકારા એમનાં લખાણને એતનમથ કરે છે.

રોસ્ટોફના જીવનની, એની જીવન-પ્રતિઓની અને સાહિત્ય સર્જનની ગાંધીજીના જીવન, પ્રતિઓ અને સર્જન પર બસર થઈ હતી. આ બસરનાં સૂચનો ગાંધીજીનાં સર્વ લખાણમાં સુધેય રથાને મળી આવે છે.

આના મહાનુભાવ સર્જક કૃતિના નિવમતુસાર કલગ સિધ્ધાંતે અને સેવાપરાયણ બનુયાતિઓને આકર્ષા વિના રહે નહિ. ગાંધીજીના જીવન અને પ્રતિરૂપ મહામુથ જનને વિશ્રાંતિ આપે એવા પ્રશાસનમા સ્વ. મદદેવ દેસાઈ એમનાં એક હતા. મદદારપૂના વાની હોવા છતાં કામ મનેકારે ગૂજરાતી જાણને સ્પષ્ટ કરી અને ગૂજરાતીને પણ ધબકવી વિચાર કરતાં કરી શકે એવી સર્જનકલિ પ્રાપ્ત કરી છે. બનિલક થામિકમાનસથીય લેખક કિશોરમાય મહારવાળાએ ગાંધીજીની દૈવી આત્મસાત્ કરી છે અને પ્રત્યેક સેવામાં તે ગાંધીજીનું બનુસરણ કરે છે. નરહાર પરીખ, મનસાઈ દેસાઈ અને અન્ય બનિઓ પણ છે, પરંતુ મદદેવ દેસાઈ, કિશોરમાય મહારવાળા અને કામ કાવેકર એ ત્રણે એમના સાહિત્યિક વારસદાર છે. મદદેવ દેસાઈ અને ગાંધીજીનો ધનપ એક રીતે જોત્તેલ અને જોત્તેલના જોવા કહી શકાય.

આ લેખ સંપૂર્ણ કરતા પહેલાં, મુનશીએ 'ગૂજરાત એન્ડ ઇટ્સ વિટરેયર'માં ગાંધીજી વિશે એક સંપૂર્ણ પ્રકરણ લખ્યું છે, એમાંથી જીલ્લા સંપૂર્ણ અવરણ ક જાદિ આપુ છું. મુનશી એમના શાયને આ પ્રમણે સહેવામાં શકે છે:—

"મદદેવ ગાંધીજીએ ગૂજરાતી મને નવન અસ્થિતા આપી છે. એમને સંદર્ભક નિનનિન ઉદભવેમાંથી ઉદ્ધૃત કરવામાં આવ્યો છે. એમની કોટી, કેટલીક વાર કાલે વાકચર્યનામાં સિધ્ધિ

ભાષા છે છતાં સરળ, વિશદ અને સુગ્રાહ્ય છે. એ એમના સ્વપ્ન નિર્મિતન અને અલંકારશાસ્ત્ર તેમજ સંભાષણસંવાદના વિભાગો દોરનાર મહાકવિની પદ્ય રહેવાના એમના સતત પ્રયત્ન પરિણામ છે. બીજા તારતમ્યભાવ, એમનાં આવિષ્કરણને અને કલ્પનાને વિવેકશીલ સમ્બંધમાં રાખે છે. સાહિત્યલક્ષી રીતે સર્વદા લેખકના મુખ્ય હેતુ કરતાં પણ રથાને મૂકવામાં આવે છે. વાચકના કથના શ્રવણ તારને સ્પર્શવાના અને તેને પાંખો સંયોજન કરવાના એમનો મુખ્ય હેતુ છે. ટીકા વાર અને ખાસ કરીને અલંકારમાં એમની પ્રેક્ષા લાક્ષણિકતા બને છે —...સંયોજ્ય શબ્દના યોગ્ય ઉપયોગથી તેમજ એમના વ્યક્તિત્વથી એમની યોગ્યતા ઉત્કટ ભવ્યતા પ્રાપ્ત કરે છે, એમની અપીલ હૃદયગમ બને છે, એમનો રીઠાઈ તીક્ષ્ણતા મેળવે છે, કેટલીક વાર તેઓ પૂરેપૂરા વિનોદી અથવા રમતિયાળ બને છે... એમના આવિષ્કરણની સુંદરતાને સત્ત્વની વિનમ્ર સહચરી બનવું પડે છે. ઉત્કટ સંવેદનના આવેશમાં ખાંધાબલના જેવું સામર્થ્ય પ્રાપ્ત કરેલી એમની એકેએક લીંટીની સાદી, સુદૃઢ, હૃદયગમ શક્તિના આકર્ષણમાં વચ્ચે સર્વદા ખેંચાય છે.”

ઉપરના અવલોકનમાં રહેલી સત્તાત્મી પ્રતીતિ તો ગાંધીજીએ મૂળભાષામાં જ લખ્યું છે તેના વાચનથી જ થઈ શકે. અંગ્રેજી ભાષાનાં એમના પ્રત્યેક શબ્દની પાછળ હાથપેલી પ્રજ્ઞાત્મક શક્તિનો યોગ્ય ખ્યાન ન જ આપી શકે. હવે, ૧૯૨૨માં ગુજરાતને એમણે કરેલી અપીલમાંથી કેટલીક લીંટીઓ અહિં આપવામાં આવી છે, તે પરથી એમની ભાષા કેટલી સંક્ષિપ્ત અને સરળ તેમજ એટલી જ પ્રમુખ પણ છે એની જાણ થશે.

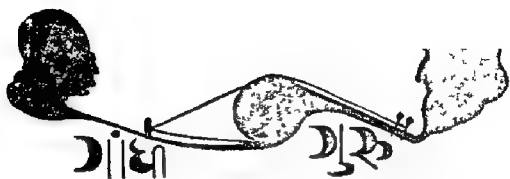
“જેની ઇચ્છા... -

શકતા હોય તો ભલે ચળવળમાં જોડાય. બધાને મેલતાં છે, પણ જેઓ બૂખ્યા હશે તેઓ જ ઉમણીમાં આવશે. ખીબા ભલે આવે, પરંતુ તેમને નિરાશ થવું પડશે. જેને બૂખ નથી, તે મિથ્યાનને પણ સ્વાદ આપી શકશે નહિ. બૂખ્યા માણસ સડા શેટલાના ટુકડામાંથી પણ સ્વાદ લાઇ શકશે. એ જ પ્રમાણે જેઓ અસહકારને સમજે છે તેઓ જ એને પકડે જોવા રહી શકશે, જે સમજે છે તેને વસ્તુઓ સુલભ લાગે છે. જેઓ સમજી શકતા નથી તેઓને બધું જ દુર્લભ લાગે છે. અધિગાને આરસીની જરૂર શી?”

ગાંધીજીના દૈનિક શ્રવણને દોરનાર સત્ય, અહિંસા અને ઉચ્ચ આત્મસંયમ એમની સાહિત્યિક કળાના દરિ ન જુસાય એવા મુશ્કેલ થયા છે. એ ત્રણને હિંદના રાષ્ટ્રીય શ્રવણમાં જોડા શેપવાના હેતુથી જ તેઓ લખતા અને છેવટે એ દિશામાં સફળ થયા ગુજરાતી સાહિત્યમાં ગાંધીજીએ પ્રાપ્ત કરેલું ઉચ્ચ સ્થાન, સામાન્ય મનુષ્યની અથવા ખેડૂતનાં ભાષામાં જ સાહિત્યની ભાષા નિર્મગ્ન થવી એમણે એમ ગાંધીજી ઇચ્છતા હતા એવો એમના વિશ્વાસીઓ અભિપ્રાયને અસત્ય સાબીત કરે છે. એમની કૃતિઓ આવા અનુમાનને પુષ્ટિ આપતી નથી. તેઓ તો એટલું જ ઇચ્છતા હતા કે સામાન્ય જનસમાજ સમજી શકે એવું સાહિત્ય હોવું એમણે.

સાહિત્યના વિકાસને સદાયક બને એ અર્થે એમણે અમદાવાદમાં નવશ્રવણ પ્રકાશન મંદિર સ્થાપ્યું એ મંદિરે અતીવ ઉપયોગી કામ કર્યું છે. આ ગાંધીજીના અવસાન પછી પણ એ પ્રમાણે જ જનની રાખવાની આદ્ય આપે છે. ગાંધીજી સમર આ રીતે જ શ્રવણ રહેશે. *

* = પી. ઇ. એન.નાં સોજન્યથી, અનુવાદક. મુકવણાદ.

શુદ્ધવાચ આદિક

એક વખત એવો હતો જ્યારે પશ્ચિમમાં અને પછી ભારતવર્ષમાં પણ શિશુની બ્યાખ્યા કરતા એમ કહેવાતું કે શિશુનો ઉદ્દેશ Three R's છે એટલે Reading—વાચન, Writing લેખન, Arithmetic ગણિત અને સાથે સાથે શિક્ષકોને પણ એવો વિશ્વાસ હતો કે વિદ્યાર્થી મારે ખાધા વગર રીખી શકતો નથી. અને તેથી એજ કારણે ઘણું વરસો મુખી યુરોપમાં આ કહેવત પ્રચલિત હતી.

A woman, a child, and a walnut, three the more you beat them, the better they be.

(ત્રી બાળક અને અખરોટનાં ગાડને જેમ જેમ વધારે તમે એને પીટ્યો તેમ તેમ વધારે સારા થશે.)

આ નિયમ અનુસાર જે શિક્ષણ પદ્ધતિ બનાવવામાં આવી હતી એમાં પ્રભુનું સ્થાન કયાવ નહોતું અને હોય પણ કેમ શકે ? કેમકે પ્રભુની દ્રષ્ટિએ તો સૌથી ઉત્તમ વાતાવરણ શીખવા માટે પ્રેમનું જ વાતાવરણ છે.

ભારતવર્ષમાં લગભગ ૧૦૦ વરસ મુખી એક શિક્ષિત માણસ એક કલમ બાણ કહેવાતો. જેનું કામ અંગ્રિસમાં ફક્ત કાગળીયાં ઘસડવાનું હતું. અને જ્યાં વિચાર અને વિવેકશક્તિ

હોવી ઘટે ત્યાં માનસિક શુભામી હતી એના પરિણામે એકે શિક્ષિત માણસ, જે એના ઉપર હુકમ કરતો એના જ એક રખર રહેત્ય બની જતો અને પોતાની જાળબાણ એવી કરાવવામાં હુરખાતો કે 'I am Mr Ditto'

એવી સ્થિતિ જોઈ શુદ્ધે શાંતિનિકેતન સ્થાપન કર્યું હતું વિદ્યાર્થીઓને કુદરતની સમીપમાં બેસાડીને, માણસની સેવા કરીને ભગવાનની આખી કરાવવી. પણ એવી આખી સહેલાઈથી ત્યારે થઈ શકે જ્યારે કળા અને સંગીતથી આનંદમય વાતાવરણ ઉભું કરી શકાય.

દૈનિક વહેવાર અને શિક્ષણ પદ્ધતિમાં વિદ્યાર્થીઓને એવી રીતે ગોઠવી દેવા કે એ દોઢા પોતાનું કામ આપ મેળે કરી શકે. પોતાનાં ચારિત્રને સંયમના છદ્ધી ઘડી શકે હુકમો એમ કહી શકીએ કે શાંતિનિકેતનનો આદર્શ હતો Harmony of the three H's—of the heart, of the head and of the hand અર્થાત્ હૃદય, મગજ અને હાથનો સમન્વય, આ આદર્શમાં અને પશ્ચિમના આદર્શમાં તફાવત આપણે સહેલાઈથી જોઈ શકીએ છીએ.

પહેલાં બધો ભાર મૂકવામાં આવતો મગજ પર હૃદય અને હાથને ખીલવવાની જગા

હતી જ નહીં. આજકાલના સમયમાં શિક્ષણનો ઉદ્દેશ પણ Three H's છે પણ જુદી રીતે. Hospitality to new ideas, Hospitality to a stranger, and Hospitality to you ownself when you are alone.- અર્થાત્ શિક્ષિત માણસ તે-જે એક નવા વિચારનું આતિથ્ય કરી શકે છે, એક અભણવાનો કાંઈ સંબંધ તેનું આતિથ્ય કરી શકે છે, અને જ્યારે એકલો હોય અને કાંઈ વિશેષ કામ નથી હોતું ત્યારે પોતાના એકલાપણાનું આતિથ્ય કરી શકે છે.

શુદ્ધેષ તો હતા કેવિ એટલે જ્યારે શાંતિનિ કેતન વિદ્યાલય સ્થાપન કર્યું ત્યારે કળા પર વધારે ભાર મૂક્યો, પણ ગાંધીજી હતા કર્મચોગી એમણે ભાર મૂક્યો કર્મ પર. એટલે જ્યારે યુનિયાદી તાલીમની યોજના ઘડી ત્યારે શિક્ષણનું કેન્દ્ર રાખ્યું ઉદ્યોગ. એમનો વિશ્વાસ હતો કે જન્મજીવિત વસ્તુઓ બનાવવામાં બહુ આનંદ પડે છે.

એવી રીતે શુદ્ધેષ અને ગાંધીજીએ આનંદ દ્વારા વિદ્યાર્થીઓને શીખવી શકાય એ તરવને અમલમાં મૂક્યું. જળમાં તો Joy of singing songs and Joy of making things એક જ છે.

પણ ગાંધીજીનો યુનિયાદી તાલીમની યોજના ઘડવામાં લાગે છે એક ઉદ્દેશ ખીન્ને પણ હતો. કે વિદ્યાર્થી, ચીન્ને બનાવી એના સંબંધનું જ્ઞાન મેળવી તે જ્ઞાનને પોતાના વાતાવરણની સાથે જોડી આત્મબોધ અહુણ કરે, અને શુદ્ધેષ, એનું ઇચ્છતા કે વિદ્યાર્થી કુદરતનાં સોંદર્યનાં સાનિધ્યમાં અને કળાની કૃતિઓ દ્વારા પ્રભુબોધ અહુણ કરે.

ખંનેનો એ પણ ઉદ્દેશ હતો એમ લાગે છે કે જે કાંઈ જ્ઞાન આપણે મેળવીએ છીએ, કાંઈ પણ રીતે હોય, એનાથી પૂર્ણ ભાવે આપણે મનુષ્ય ભૂતિની સેવા કરી શકીએ છીએ. કારણ ખંનેનો વિશ્વાસ હતો, જીવનનું સત્ય માણસના Self fulfilmentમાં નહિ. Successમાં અર્થાત્-આત્માના વિકાસમાં, આર્થિક ઉન્નતિમાં નહિ.

ખંનેની કેળવણીમાં આખરે એક જ ધ્વાન નીકળતો કે માણસ અથવા વિદ્યાર્થી પોતાની જ્ઞાનશક્તિને કેળવી સેવામાં પોતાની શક્તિ ખરચે અને પોતાની ઉન્નતિ પોતાના સ્વાર્થ પૂરતી ન વાપરતા જન કલ્યાણમાં વાપરતા શીખે. અને એવી રીતે પ્રભુ અને જગતની સાથે સાચું તાદાત્મ્ય અનુભવે.

፲-ኛው ደረጃ ሲባል ይህ ደረጃ ስለሚገኝበት
 ደረጃ ሲባል ይህ ደረጃ ስለሚገኝበት

175 1572 672 1572

• Ի՞նչ Ժողի Դեմ էլի Պահե
 րո Պահե է՞ Դեմ ելի Ելի Դեմ
 Դեմ Պահե Դեմ Ելի Ելի Ելի
 Ելի Դեմ Դեմ Դեմ Դեմ Դեմ
 Դեմ Դեմ Դեմ Դեմ Դեմ
 Դեմ Ելի Ելի Դեմ Դեմ Դեմ
 Դեմ Դեմ Դեմ Դեմ Դեմ
 Դեմ Դեմ Դեմ Դեմ Դեմ
 Դեմ Դեմ Դեմ Դեմ Դեմ
 Դեմ Դեմ Դեմ Դեմ Դեմ
 Դեմ Դեմ Դեմ Դեմ Դեմ

2370 14 10 41 5

८१५ दिने श्री १५ दिनांक १९९५

[illegible]

හිමාදිව් ප්‍රාදිප්ති ප්‍රාදිප්ති ප්‍රාදිප්ති ප්‍රාදිප්ති
 හිමාදිව් ප්‍රාදිප්ති ප්‍රාදිප්ති ප්‍රාදිප්ති ප්‍රාදිප්ති
 හිමාදිව් ප්‍රාදිප්ති ප්‍රාදිප්ති ප්‍රාදිප්ති ප්‍රාදිප්ති
 හිමාදිව් ප්‍රාදිප්ති ප්‍රාදිප්ති ප්‍රාදිප්ති ප්‍රාදිප්ති

මෙහි කිහිපයක් වන බැවින් මෙය
 කෙටි කලක් මුළු වූ විටදී ප්‍රධාන වශයෙන් මෙය
 දැන ගන්නා ප්‍රධාන වශයෙන් මෙය
 කිහිපයක් වන බැවින් මෙය
 කෙටි කලක් මුළු වූ විටදී ප්‍රධාන වශයෙන් මෙය

‘ହରିହର’

ଧାନ୍ୟଜିନି ହୁଏନି ନାହିଁ ‘ନାହାନ୍ତି ପ୍ରାଣେ ପ୍ରାଣ
 ଧନ ଧାନ୍ୟ ଗିରି ନାହିଁ ସର୍ବ ପ୍ରାଣେ ନାହିଁ

“સત્ય કે દરશન કે લિચે સતો કા ચરિત્ર પઢના ઐર
ઉસકા મનન કરના આવરકે હૈ” — ગાથીજી

સાધુ સુંદરસિંઘ

(૧૫મી—૨૦મી સર્ગ)

“અચ્ચારી”

આ નિશાગમાં વિધવા સતો, ભાતો અને શહીદાની છરગાથા આવશે, જીવનમાં એકવાર એક પણ આવી બાધ છે જ્યારે મનુષ્ય પોતાના જીવનને ઉંચે લઈ જઈને આનંદી પીઠીને જીવનમન આપતો બાધ છે, આવી પણ બાધ મનુષ્યોને એકવાર તો આવે છે પણ તે પછીને આગળવાની રાખી અને હિંમત બોધે.

“એક હુતો કઢાકાર એને મૂર્તિ બનાવવાનો અનહુલ શોખ એકવાર એણે જુદું જ સુંદર મૂર્તિ બનાવી ને દિવસે એ મૂર્તિ પૂરી થઈ તે દિવસે સતના ખૂબ સખત વરસાદ પડ્યો. એ રહેતો હુતો એક ભાગેલી મૂંઝડીમા અને હુતો એટલો ગરીબ કે એક ધાળળા સિવાય એની પાસે કશીના દિવસોમાં એકવા માટે બીજું કંઈ નહોતું. જ્યારે વરસાદે માઝા મૂડી અને જાપજમાથી પાણીનાં ટીપા પડવા લાગ્યા ત્યારે એને બીક લાગી કે એની વહુલ સોઈ મૂર્તિ જગડી જશે તરતજ પોતાના ચરીર પરથી ધાળળો કાઢીને મૂર્તિ પર વીટાળી દીધો. એવી રીતે આપણા દિલમાં ભગવાનની,

પ્રેમની જે મૂર્તિ છે એ બગડે નહીં એ રીતે આપણે દુનિયામાં રહેવું જોઈએ.”

પળબના એક ચહેરમાં એક લાડ એ લોકોને ઉપર મુજબ ઉપદેશ કરતા કરતા કહ્યું એ લાઈ કહતા જુદું લ્યા, કપડા ગેરવા અને વહેરો દૂબડું ઈશુને મળતો. એમનું નામ હતું સાધુ સુંદરસિંઘ એમનો જન્મ થયો હતો પતિવાહા રિયાસતના એક ગામડામાં ૧૮૬૬ માં.

એ હુતા તુરત હિંદુ કુટુંબના એમના પિતાજી વેપારી હતા રોજ મંદિરે જતા પણ સુંદરસિંઘને નાનપણથી પોતાના માળાપ સાથે મંદિરે જવાનું કોઈ દિવસ મન થયું નહોતું.

તેમજ ઉમળકે પણ આવ્યો નહોતો. નિશાળેથી ભણીને આવે ને સુઆપ ઘરના ચોરડાના એક ખૂણમાં બેસી જાય અને મીન પ્રાર્થના કરવા લાગી જાય. કોઈ કોઈ વાર તે એવી રીતે કલાકોના કલાકો વીતી જતા. અને કોઈ જ્યારે એમને પૂછતું “પ્રાર્થનામાં બેસીને તમે શું કરો છો?” તેઓ જવાબ આપતા, “હું મારા મિત્રની સાથે વાતો કરું છું.”

“પણ અમે તમને વાતચિત કરતા તો કોઈ દિવસ સાંભળ્યા નથી. તમે તો મૂંગા બેસી રહો છો.”

સુંદરસિંહે જવાબ આપ્યો, “જ્યારે બે પ્રેમીજન પાસે પાસે બેઠા હોય ત્યારે વાત કરવાની શી જરૂર હોય છે. દિલ રિતને સમજી લે છે.”

“એ મિત્ર તમારો કોણ છે એ તો કહો?”

“ઇશુ.”

જ્યારે આ વાતની ખબર એમનાં મામાપને કાને પહોંચી ત્યારે ખૂબ દુઃખી અને ગુસ્સે ધયા. ધણું સમજાવ્યું પણ સુંદરસિંહે ઇશુની ભક્તિ મૂકી નહિ. તેઓ કહેતા કે મને પ્રત્યક્ષ ઇશુનું દર્શન થયું છે. હું તો હવે એનો ધર્મ ચૂકવ્યો છું, હું એની બેવશાઈ કોઈ દિવસ નહિ કરું.

આ ચળદો બોલી એ ઘરથી ચાલી નીકળ્યા. અને પંજાબના જુદાં જુદાં શહેરમાં, સિમલાના પહાડોમાં અને એકવાર તિબેટ પ્રદેશમાં પણ ઇશુનો સંદેશો લોકોને સંભળાવ્યો.

એમના સંદેશોને સુખ્ય સાર અથવા સૂર એક જ હતો. જીવનમાં સૌથી વધારે અમલને

નિયમ પ્રેમ છે અને પ્રેમ કરવો એટલે પ્રાર્થના કરવી. પ્રાર્થના કરવી એટલે જેને આપણે ચાહીએ છીએ એનાં શુભગાન ગાવા. એટલે માણસને પ્રેમ કરવો અને પ્રભુને પ્રેમ કરવો એક જ છે. કોઈ જાતનો લેલભાવ પ્રેમમાં નથી રહી શકતો. પ્રેમ કરો, પ્રેમ કરો, પ્રેમ કરો.

તમે કીડીને બેઠ છે? એને જ્યારે ચોખ્ખો દાણો, ઘઉંનો દાણો, સાકર ગોળ કે બીજું કંઈપણ ખાવાનું મળે કે તે તરત જ બીજી કીડીઓને ખબર આપીને બોલાવી લાવે છે. અને પછી એક સાથે ખાવાનું ખાય છે. પ્રેમની વૃત્તિ કીડીના જેવી છે. ખરો પ્રેમીજન કોઈપણ વસ્તુ—સારી, સુંદર કે અમુલ્ય—નો ભોગ એકલો નથી કરતો. પ્રેમ તો સમાજવાદી છે.

એકવાર સાધુ સુંદરસિંઘ કરાંચીમાં ફરતા ફરતા પહોંચી ગયા હતા. ત્યાંના ખાલિકદીન હોલમાં બ્યાખ્યાન આપીને એક સંખ્યાએ જ્યારે એકલા સમુદ્રને કાંઠે જઈ રહ્યા હતા ત્યારે એક ફકીરનું ગીત એમણે સાંભળ્યું. તે ગીતે એમને ગુંથ કર્યા. અને મોઢામાંથી ચળદો સર્પ. “અરે, આ ગીતમાં તો મારા ઇશુનો સંદેશો છે.” એ ગીત આ હતું.

તેરો પ્રેમ લેલ મીઠાવે,
આપસમે સમઠો. મીઠાવે,

પરપરકે સંબંધ બનાવે,
કરે એક વર્ણ.....

તેરે પ્રેમસે સૂરજ ચંદ્ર
ચાંદ ચમકે, તારા ચમકે

નદી જૌર સમુદ્ર ઝલકે
કરે આકર્ષણ.....

પ્રેમનો અભાવ કે ઊભરા ?

ગાંધીજી

રામ, શકર ભરત, ઈ. અવતારોને જે એકવચનમાં સંબોધ્યા છે તેને વિશે મને એક વૈષ્ણવશાઈ પ્રેમાળ કપકો આપે છે. 'રામ'ને મેં 'શ્રી રામચંદ્ર પ્રભુ' અને ભરતને 'શ્રી ભરત સૂરી' કહી નથી સંબોધ્યા નેથી તેમને 'દુઃખ યુધ્ધ' છે, અને હવે પછી તે પાવન નામો માનપૂર્વક લેવાની મને વિનયપૂર્વક લક્ષ્યમણ કરે છે. એ ભાઈને હું 'જાનગી' પણ દારાજ જવાબ દેત પછુ રખેને કોઈ બીજા વૈષ્ણવનુ દહ્ય દુશ્મનું હોય તેથી આ પ્રસંગનો વિચાર હું વાચનાર સમક્ષ કરું છું. મને લખનાર શાઈ ક'ાચ નહિ જાણતા હોય કે હું પોતે વૈષ્ણવ છું ને મારા કુટુંબના ઇષ્ટદેવતા શ્રી રામચંદ્ર—પ્રભુ છે પણ ભેંકે મે રામને 'શ્રી રામચંદ્ર પ્રભુ' કેવળ આ ભાઈને સતોવવા ખાતર આહીં એકવાર લખેર છે, છતાં મને પોતાને તો રામ નામજ પ્રિય છે.

'શ્રી રામચંદ્ર પ્રભુ' મારાથી બહુ વેગળા લાગે છે, રામ તો મારા દહ્યમાં સામાન્ય લાગે છે જે સ્થળે મેં રામ, ભરતાદિ ચવિત્ર નામોનો ઉપયોગ કર્યો છે ત્યાં મારી દ્રષ્ટિએ કેવળ મારી લકિતજ નીતરી રહી છે. એ આ વૈષ્ણવશાઈ એવો દાવો કરે કે રામ પ્રત્યેનો તેમનો પ્રેમ મારા કરતા વધારે છે, તો હું તેમની ઉપર રામના દરગાંરમાં લાવો માફ ને રામરાત્ર્યમાં મને ન્યાય મળે જ.

જે પ્રેમની પરીક્ષા હનુમાને આપી હતી તેવી પરીક્ષા આપવાની મને ઇચ્છા થાય. પ્રિયમા પ્રિય વસ્તુ નિકટમાં નિકટ છે. તે તો 'તું'જ હોય 'તમે' અવસર સચવે છે મારી

માને મેં કોઈ કિવસ 'તમે' કહી બોલાવી જ નહોતી, ને મારાથી બહુ વેગળા બોલાવાઈ જત તો તે રાત કેમકે તેનો દીકરો તેનાથી વેગળો થયો એમ તે જાણવ

એવો અવસર મારી જીવનમાં હતો કે જ્યારે હું રામને શ્રી રામચંદ્ર રૂપે ઓળખતો. પણ એ અવસર વીટી ગયો છે રામ તો મારે ઘર આવ્યા છે તેને 'તમે' કહું તો કટાક્ષ કરે એમ હું જાણુ છું મા નથી, બાપ નથી, ભાઈ નથી એવો હું જીવંત છું તેને રામ એ સર્વસ્વ છે તેજ મા છે, બાપ છે, ભાઈ છે, સર્વસ્વ છે તેને જીવાડ્યો હું જીવુ છું. તેને હું સર્વ સ્ત્રીને વિશે ભેડું છું, તેથી સર્વ સ્ત્રીને માતા કે બહેન સમાન સમજુ છું તેને હું સર્વ પુરુષોને વિશે ભેડું છું, તેથી બધાને વય પ્રમાણે બાપ ભાઈ કે દીકરા સમાન ગણુ છું તેજ રામને હું જાગીમા ને પ્રાણપુખ્ત ભેડું છું, તેથી બન્નેને વંદન કરું છું

હજુ રામ મારી પાસે છતાં વેગળો જ હશે તેથી તેને તું કહીને બોલાવવો પડે છે, જ્યારે તે બોલીએ કલાક મારી પાસેજ હશે ત્યારે તો મને 'તું' કરવાપણુએ નહિ રહે મારી માને બીજા ન તુકસ્તા બીજા તો અનેક માનના વિશેષણોથી તેને બોલાવતા. તેમજ ભે રામ મારો ન હોત તો તો હું પણ જરૂર માયાદિત રહેવ પછુ તે હવે મારો છે ને હું તેનો શુભામ હું એટલે વૈષ્ણવો તેનાથી વેગળા થવાનો બોલે મારી ઉપર ન મૂકે એમ માગી લઉં છું. 'વિનયની પાછી' માગે એ તે પ્રેમ હોય ?

ખધી જાપાઓમાં બધા ધર્મોમાં ઈશ્વર 'તુંજ' સર્વનામે પંકાએલો છે.

દ્રવિક પ્રાંતમાં અંવાઈ માઈ નામે મીસં-
ખાઈ જેવી કેઈ મહાતેજસ્વી ભકતાણી થઈ
ગઈ. તે નિત્ય વિશ્વમંદિરમાં બેઠી રહેતી.
કેઈવાર તેની ખીઠ મૂર્તિની તરફ હોય તો
કેઈવાર તે પોતાના લાંબા પગ બરોબર મૂર્તિની
સામે પસારીને બેસે. કેઈ ભાવિક પણ બાળ-
ભક્ત એક વેળા ત્યાં દર્શને આવી ચઢ્યો.
અંવાઈ માઈનો ઈશ્વર સાથેનો ગાઠ સંબંધ
આ ભક્ત નહોતો બાણતો તેથી રાતી આંખ
કરીને તેણે તો અંવાઈ માઈને થોડી અસત્યા-
શ્રદ્ધી ગણી સંભળાવી !

અંવાઈ માઈ તો ખડખડ હસી ઉઠ્યાં.
તેના હાસ્યથી મંદિર ગાજી ઉઠ્યું. પણ મા પેલા
ભક્તને સંબોધીને બોલ્યા "આવ દીકરા !
અહીં બેઠા બાપુ ! તું કયાંથી આવ્યો ? તે
મને તીણું કહ્યું પણ એક વાત મને કહે. હું તો
ઘરડી થઈ પણ મને એકેય જગ્યા ન મળી કે

જ્યાં ભગવાન ન હોય. જ્યાં પગ પસારું ત્યાં
તે સામે ને સામે જ. હવે તું કેઈ એવી જગ્યા
ખતાવે કે જ્યાં-તે નથી તો તો જરૂર તે દિશામાં
પગ પસારું !"

પેલો બાળભક્ત તો વિનયી હતો અજ્ઞાનને
લીધે અંવાઈ માઈને જોળખી નહોતો શક્યો.
એતો ગભરાયો. આંખે તો મોતી સરખાં આંસુ
ચડ્યાંને દડદડ માના અંગુઠા ઉપર ટપકવા
માંડ્યાં. માથે પગ ખેંચી લીધા. પેલાયે પકડી
લીધા. "મા હું બૂલ્યો, મને માફ કરો, મને
ઉગારો" અંવાઈએ પગ તાણી લીધાને પોતાના
મોઠા હાથવતી તેને પકડીને ચાંપ્યો, બહીઓ
ભરી ને વળી ખડખડ હસીને બોલી ઉઠી,
"જા, જા. વળી માફ તે શું કરવાનું હોય ?
તુ તો મારો દીકરો છે. મને તારા જેવા ઘણાએ
દીકરા છે હોં. તું કાલો દીકરો કે તારા મનમાં
કંઈક શંકા આવી કે તુરત મને તે' કહી દીધી.
જા, શ્રીરંગભગવાન તારી રક્ષા કરશે. પણ
માને સંભારજે હોં બેટા !"

(અનુસંધાન ૪. ૧૧૦ ચાપુ)

વામાં આવે છે. એટલે વિયોગ દુઃખ આખા
જગતનો કાયદો નથી. હિંદુ સમાજે માની
લીધેલો કાયદો જોવામાં આવે છે ખરો. તે
ગીતાના શિશુલુની વિરૂધ્ધ હોઈ આપણે બુદ્ધી
જ્યો ઘટે છે. પહેલો અધ્યાય સ્વજન પરજનનો
લોહ રણ કરે છે. ભગવાન તે લોહ રદ કરે છે.

આશ્રમમાં આપણે તે લોહ કાઢવાનો પ્રયત્ન
કર્યો છે. આ અવસર આપણા પ્રયત્નને સફળ
કરવાનો ગણાયો જોઈએ. આશ્રમમાં રહેલાં
બાળકો કોનાં છે ? તેની ઉપર પ્રેમ કરતાં, તેની
સેવા કરતાં ઉમીનો વિયોગ નહિ કંખે અને
વાસનાઓનો ક્ષય થશે.

મૌનવાદ.

બાપુના આશ્રીવાદ..

હેમંતકુમાર નીલકંઠે

જેઝા સદા મનરિપુ જીવવા મથ્યા ને
હોમી દીધુ જીવનચે જગચાતિ અર્થે
હજાર વર્ષ મહીં જે કહી એક પાકે
તેવા તપસ્વી તમને ગુજી શીર્ષ નામે

નિશીતને છૂં દીધાં અતિ દિવ્ય શસ્ત્રો
નિર્ભયને વળી દીધાં બલવંત મન્ત્રો,
ને આદરી જગમહીં નવી કુલ્લ રીતિ
તેને નમે જગ સહુ કહી વીર ગામી

દુઃખીતણા દુઃખધકી સજગી સદાચે
હેયામહીં ધગધગી અતિ આજ હોળી,
કાર્યાગ્રિમાં સમવી તેં પશુ હોળીને એ
તેને નમું હું વડવાનર-વારિધિને.

સ્ત્રોત સહુ દિશ થકી અણમૂલ શોધ્યાં
ને દેગાજ મહીં તે સહુને પરોવ્યા,
એ માળ માત-ચરણે મૂકી તેં સ્વહસ્તે
એ ગામીને હુકય આ વંદનું નમસ્તે.

ભડિત વસી રહી સદા બંદચે પ્રગુની
ગીતાની વાણી સમજી થયુ જ્ઞાન જેને,
તોયે કહે જન બધું કયમ કર્યોગી !
તેથી 'મહાત્મ' પદ મું જમતે દીધું છે !

વેળાં ઝનોક ખીજ સત્કૃતિનાં જ્યહાં ત્યાં
વારી સિંચ્યાં ફરી ફરી ઉપદેશ કેરાં
ફૂટી બિચ્યાં અહિં તહિં ફણુગાં અનેક
તેને નમુ દહયથી કૃપિકાર એક.

લાવી કહીં કહીં ચકી તૂલ રાશિ કીધો
પોતે જ કાંતી ઉપજાવી અનેક સૂત્રો;
સેવાતણું પટ વણું અદભૂત જેણે
એવો ખરે વણુકરો મહિં એક તું છે.

ના શૂદ્ર કે નહિ જ ગ્રાહણ, ક્ષત્રિયે તું
સંન્યાસી ના નહિ જ તેમ ગૃહસ્થયે તું;
તોએ શુભો સહુ તણા વસતા સદા જ્યાં
વંદુ મહાન વળી મોહનને જનોના.

ધર્મ કથા

૧

સાચો રાજા

યમનનો સુલ્તાન હ. ખાપત્રીદ એવી સાદી રહેણી રાખતો કે રાજમંડારમાંથી એ મહીને ૩૦-૪૦ રૂપિયા જ લેતો, એટલું જ નહિ પણ કચેરીમાં બારે લૂમડાં પહેરીને જાય, પણ ઘેર આવીને બારે કપડાં ડોતારી નાખે ને પોતાનાં કપડાં પહેરી લે.

એકવાર ઈંદ આવી, પણ એના ઓકરાઓ આગળ નવાં લગડાં ન મળે. હવે કરતું શું? તો બેગમ બોલી, 'રાજમંડારમાંથી પૈસા મગાવીને લગડાં કરાવી લેવાં,' પણ ખાપત્રીદે જવાબ દીધો, 'હું રાજતું કામ કરું છું તેનો પગાર લઉં છું. આ મહીનાનો પગાર આવી ગયો ને વપરાઈ પણ ગયો. હવે મારી આમળા નવાં કપડાં સીવડાવવા જોડલા પૈસા ક્યાં છે?'

બેગમ કહે, 'આગળ મહીનાના પગારમાંથી થોડાક મગાવી લે. પગાર થાય ત્યારે એટલા ઓછા લેજો.'

આ પ્રમાણે ખાપત્રીદે ખમનગી આગળ માગણી કરી તો તેણે ઉત્તર આપ્યો: 'આપનો હુકમ હું માથે ધાપું, પણ મને પગાર દેવાનો હુકમ છે, આજગથી કાંઈ દેવાનો હુકમ નથી. છતાં કાજુ દહે તે લઈ લઉં.'

ખાપત્રીદે કાજુને કહ્યું, 'તો કાજુ કહે, 'આપને પૈસા આમળાથી અપાવું; પણ આપ આવતે મહીને જીવતા હશે ને રાજતું કામ કરતા હશે. એટલે આપને વિશ્વાસ છે? આપને કાંઈ થાય તો આ પૈસા કોના પગારમાંથી કાપવા?'

ખાપત્રીદે કહે, 'સત્તી વાત છે. મહીનાની વાત તો એક દેર રહી, પણ પૈસા હું માથું છું તે લઉં ત્યાં લગી મારો શ્વાસ આવશે એ પણ કાજુ જાણે.'

* ખાપત્રીદે ઘેર આવીને બેગમને વાત કરી, અને બેગમ ઓકરાઓનાં મેડાં વચ્ચે ધોવા બેસી-જઈ.

* 'સગડી બોલી' ૩ ઉપરથી

લોકતંત્રનું લક્ષણ

વાકેશ ચાવંકેશ કેસાઈ

[અંધીછાને પુરુષપ્રતાપે મને વર્ષે આપણા લોકો હંમેશા વર્ષની પરતન્ત્રતા પછી સ્વતન્ત્ર થયા, અને લોકતંત્રની સ્થાપના થઈ. બુદ્ધતા સમયમાં વિચ્છિન્ન આદિમાં ને સિન્ન-દરના કાળમાં ખાલર આદિ ચક્ષુમાં લોકસાલ્ય દેવું, પણ એ લોકસાલ્યની વિશેષ વિમલ મળતી નથી, અને એની પર પરા તો નથી જ થઈ છે, એટલે લોકતંત્ર આજ આપણા દેશમાં નથી વસ્યું છે એમ કહીએ તો કાંઈ ખોટું નથી. અને વસ્તુવિમલ એમ છે, તો પછી લોકતંત્ર એટલે શું એ આપણે પકિમના લોકો આમળથી મળવી લેવાઈ છે. એટલે એ વિશે સિમોનાઈઝ વૃદ્ધિ નામે લેખકે આપેલા વચ્ચક્ષુ નીચે યુગસતી, કપું છે] કે. વા.

લોકતંત્ર વિશે ખાતમાં રાખવાની પહેળી વાત એ છે કે તેનો આધાર સુખ વિશેની અને વિશેષે ધીને સાધારણ માણસોના સુખ વિશેની નથી કદવના કિસ્સા રહેતો છે. પહેલાના લોકતંત્રવાદી આમલપૂર્વક કહેતા કે સાધારણ માણસનું નિતનિત્ય સુખ આત્મિક મહત્વનું છે એ માનતા કે રાજ્યાધિપત્ય માનતો મુખ્ય હેતુ લોકોનું સુખ જ હોવો જોઈએ, અને એકેએક માણસને એક જ જાતનું સુખ લોકતંત્રવાદી સમાન અધિકાર છે.

આ કદવના તમને દેખીતી તથા સાદી લાગશે, પણ તે ખૂબી મહત્વની છે. અદ્યારમાં સતતમાં પહેળી રચ્છ કઈતોયે તો તે પદદાકરી હતી, કેમ્પ રાજ્યપદવતી, ને લોકતંત્રનો ને પાસે હતી. અમેરિકન તથા ફ્રેન્ચ રાજ્યપદવતી પહેલાં કોઈ આનંદ નહિ કે રાજ્ય-વધિપદનો મુખ્ય હેતુ બધા વર્ષ તથા બધા માણસોનું સુખ હોવો જોઈએ, સોમમાં સતતમાં ક્ષણ બરા રાજ્યકર્તા માનતા કે મળ સુખી થાય તે જોઈએ એમ નહિ પણ તે અમુક ધર્મ પાસે તે જોઈએ એ એની મુખ્ય કદવ છે. વગી લોકતંત્રનાજન્ય પહેલાં રાજ્યપદવતે હેતુ સાધારણ માણસેને સુખી કરવા એવો નહિ પણ બધા વર્ષેને અમુક અધિકાર ને હક જોવવાય દેવો એવો હતો. કા-સમા અદ્યારમાં કદવમાં ખેડૂતના સુખનું નહિ પણ ઇકાર તથા પારેવાં પાત્રના અમેરિકન અધિકારોનું મહત્વ દેવું. એમળીકમાં કદવ પહેલાં કા-કદમાં લગભગ કોઈ એમ ન મનનું કે મૂલના દીકરને અધાર કે

જમીનદારના દીકરાના જેવી જ વસ્તુ તથા સુખ જોવવાનો અધિકાર છે.

જ્યાં જ્યાં લોકતંત્ર નથી હોતું ત્યાં ત્યાં તમે જોશો કે બધા વર્ષેનું એકસરખું સુખ રાજ્ય-વધિવતેનો મુખ્ય હેતુ હોતું જોઈએ આ સિદ્ધાન્તનો સીકાર કરતો નથી પહેલાં વિચ્છિન્ન પહેલાં જર્મન ને રકિયન સરકારનો સિદ્ધાન્ત એવો હતો કે રાષ્ટ્રી સત્તા તથા પ્રતિષ્ઠા, લશ્કરી કીર્તિ અને લશ્કર તથા અમેરિકન ખાલ હક ખેડૂત ને મળના નિતનિત્ય સુખ કરતા બધું વધારે મહત્વનાં છે. તેમજ ક્રિસિટ તથા કોમ્યુનિસ્ટ એવ લોકતંત્રવિરોધી છે. અને માને છે, કે જાતનું સુખ ક્રિસિટ કે કોમ્યુનિસ્ટ રાજ્ય કરતાં કિવરતી પકિતનું છે.

અને છેરટે આ એક લખવાનો વિચાર કરો.

એકેએક લોકતંત્રવાદી કહેશે કે લોકતંત્રમાં એકેએક જાણનું સુખ સારા રાખદારી દૃષ્ટિએ સરખા મહત્વનું ચક્ષુનું જોઈએ. પણ કોમ્યુનિસ્ટ એમ અને છે કે વચ્ચા વર્ષે (જુદી) ના સુખનું કોઈ જ મહત્વ નથી, અને ક્રિસિટ માને છે કે જે ક્રિસિટ નથી લેતું સુખ ક્રિસિટ સરકારને મન લેવામા મહત્વનું નથી.

લોકતંત્રની અધારમૂળ બીજી કદવ એ છે કે તેમાં રાજ્યકરી રીતે એકેએક જાણને કદવ એ જોઈવ

લેખે ગણવામાં આવે છે. ઝોગણીશમાં શતક ને લોક-
તન્ત્રના ઊગમ પહેલાં કોઈ સરકાર આમ ગણતી નહિ.

જે તમે ૧૭૫૦માં જન્મ્યા હોત તો સમાજમાં
તમારું ૫૬ તમારા વર્ગથી અને તમારા જન્મથી જ
નક્કી થઈ જત. તે દિવસોમાં કંઈ રાજદારી સત્તા
તમે લોગવતા હોત તો તે તમે તમારા વ્યાપના દીકરા
છો એટલે, અથવા તમે અમુક વર્ગના છો એટલે
અથવા તમે અમુક ધનના ધણી છો એટલે લોગવતા
હોત. દાખલા તરીકે તમે અમુક વર્ગના અથવા વકીલ,
વેપારી કે મજૂરના દીકરા હોત તો તમને મતદાનનો
અધિકાર મળત નહિ, પણ જો તમે અગ્રીરના દીકરા
હોત તો તમે ઉમરાવોની સભામાં બેઠા કરીને બેસત;
જો તમે જમીનદારના દીકરા હોત તો આમની સભામાં
બેસવાની તક તમને મળત; અને જો તમારી આજળ
જમીન હોત તો તમે અમુક મત ઉપર અંકુસ
રાખી શકત.

આ વ્યવસ્થા ફાસિસ્ટ ને કોમ્યુનિસ્ટ પદ્ધતિના
જેવી છે. ફાસિસ્ટ સરકાર ફાસિસ્ટને રાજદારી
સત્તા આપે છે અને તે સત્તા જે ફાસિસ્ટ નથી એને

આપવાની ના પાડે છે. અને તમે કોમ્યુનિસ્ટ
પદ્ધતિ સમ્યક છો કે મજૂર છો કે મધ્યમ વર્ગના
છો એ બેદરને કોમ્યુનિસ્ટ સરકાર એ પ્રમાણે તમારી
સાથે નોખું નોખું વર્તન રાખશે, આથી ઉલટું લોક-
તન્ત્રમાં માણસને રાજદારી હક આપતી વેળાએ
વર્ગના તથા મિલકતના ભેદમાત્ર ભૂલી જવાય
છે. માણસ માણસ એટલે જ એને લોક-
તન્ત્રમાં મતદાનનો ને રાજકાજમાં ભાગ લેવાનો
અધિકાર મળી જાય છે.

આ મહત્વનો ભેદ શાણ શખ્દોમાં દર્શાવેલો હોય
તો એમ કહેવાય કે લોકતન્ત્રમાં એકેએક જણ, સ્ત્રી
કે પુરુષ, રાજકાજમાં વ્યક્તિ તરીકે અને એક સરખા
રાજદારી એકમ તરીકે ગણાય છે; અલોકતન્ત્રમાં
લોકોની સાથે વ્યક્તિ તરીકે નહિ પણ નોખા નોખા
વર્ગના સમ્યક તરીકે વર્તે છે, અને નોખા વર્ગમાં
જન્મ્યા હોય, નોખા ધંધા કરતા હોય, કે નોખા
રાજદારી મત ધરાવતા હોય આ કારણથી એને
નોખા રાજદારી હક આપે છે.

(ચાલુ)

સંયમ તથા ઈદ્રિયનિયંત્ર

કુશન કહે છે: “શરીરના મૃત્યુ પહેલાં તમે મનનું મૃત્યુ કરો. તમારાં કુશરીરનો નાશ કરી
નાખજો. તમારી કામનાઓને વશ કરો. તમારા ચિત્તનો સંયમ કરો. ઇદ્રિયોનો નિયંત્ર રાખો. અને
આ સર્વેને નિયમમાં રાખતાં જે અટકાવનું હોય તેનો નાશ કરો.”

કોપનિષદ બોધે છે: “જેણે કુશર્મોનો ત્યાગ કર્યો નથી, જે સંયમ શીખ્યો નથી, જેણે શાંતિ
મેળવી નથી, જેનું મન ચંચળ છે, તે પુરુષ જ્ઞાન મેળવવા છતાં સ્વરૂપને જાણી શકતો નથી.”

મનુ ભગવાન ઉપદેશે છે: ‘પ્રાણીઓને કષ્ટ આપો નહિ, પરવશુની કામના કરો નહિ.
અંતાઃકરણની શુદ્ધિ રાખો અને ઇદ્રિયોને વશ રાખો. મનુ ભગવાન આનુવર્ણને માટે આ આદેશ
જણાવે છે.”

મણુકો-૧લો-રંટિયો.

પૂજ્ય બાપુના બધા લેખોના સંગ્રહમાંથી વીલેલા માતીઓને છ નામ આપવું ? માતીઓનાં તે હાર જ મુદર લાગે ને? તે આપણે આને ગાંધીમાયા નામ આપીએ તે ખોટું નહિ ગણાય આ માયા ન પછે ગ્રામીણી ફેરવીયું તે તેમા આપણે સાચા સ્વરાજ્યનાં દર્શન કરી શક્યું, ગીતાનાં મૂલ્યનાં દર્શન કરી શક્યું અને તુલસીદાસજીનાં રામ પદ્ય આમાંથી જ જાણી રેટિયો, રવદેશી, અસ્પૃશ્યતા, હરિજન ઉદ્ધાર, હિંદુમુસલમાન એકત્વ, આર્યનાં, બ્રહ્મચર્ય વગેરે આ માળાનાં મણુકાઓ છે આ બધા મણુકા બાપુની દૃષ્ટિએ સરખા કિંમતી છે બાપુ આ માયા ફેરવતા જ આપણને રામરાજ્યનાં દર્શન કરાવવાના હતા, પણ એક વિનાશમય પળ આપીને એ માળા ફેરવનારો આવ્યો ગયો માળા રહી ગઈ બાપુ પાછળ અજલીઓ અને આશુઓનાં પાંખમાં એ માળાને વહેવડાવી ન હેતાં એને આપણે ફેરવતા શીખીએ એ ફેરવવા મહેનતનાં, પરસેવાનાં ટીપા પાડવા રહ્યા માટે ચાલે આપણે આશુનાં ટીપા સૂકવીને મહેનતનાં પરસેવાનાં ટીપા પાડીને એ માળાને ફેરવી શકીએ

(૫૬)

કેવળ એમ માને છે કે રંટિયો એ કેવળ સ્ત્રીઓની પ્રવૃત્તિ છે પુરુષો આગળ રંટિયાની વાત કરવી એ તેઓનું અપમાન કર્યાં જરૌબર છે હું તેવું માનતો નથી, એટલું જ નહિ પણ એમ માનું છું કે જનસમાજને પોષનારી બધી પ્રવૃત્તિ જન્મેને માટે છે સ્ત્રીઓથી પુરુષના જેટલી શારીરિક મજૂરી ન થાય ને સ્ત્રીઓ પુરુષના જેટલી છૂટથી જહાર જઈ કામ ન કરે એવો રંટિયાની પ્રવૃત્તિ સુખ્યત્વે સ્ત્રીઓને સારું મનાઈ છે એ યોગ્ય છે

૨૦-૬-૧૯૨૦

(૫૭)

પણ એમ રસોઈ સુખ્યત્વે કરીને સ્ત્રીઓ કરે છે તે પણ ઘણાની રસોઈ તે પુરુષો જ કરે છે તેમ જોડે રંટિયો સામાન્ય રીતે સ્ત્રીઓ અગાવે, તેપણ પ્રસંગવશાત્ તે તે યત્રનો ઉપયોગ પુરુષ પણ કરી શકે

૨૦-૬-૧૯૨૦

(૫૮)

વડીલ, દાકતરો કલેખોમા જઈ પાના રમે છે કે બિલિયર્ડ રમે છે, તેવી પોતાના મગજ વાજ કરે કે નહિ એ વિષે

છે. પણ તેઓ ઘેર બધું સ્વ-કોટડીમાં બેસી, રેડિયો ચલાવે તો તેમાંથી જેટલો નિર્દોષ આનંદ લેવાય તેટલો પાનાંમાંથી નહિ જ મળે એમ મારી ખાતરી છે. સર જૈન લખરનો આરામ એક ઉપયોગી કામમાંથી ખીલ્લમાં પ્રવેશ કરવો એ હતો તેનો વિનોદ કીડીઓની પ્રવૃત્તિનું અવલોકન કરવામાં હતો. લોર્ડ સોલ્સબરી રસાયણના પ્રયોગ કરીને વિનોદ મેળવતા, ચૈલ્ડસ્ટન લોકડાં કાપી આમની સહાનો મોલ્લે હળવો કરતો. આવા ઉપયોગી આનંદોની જેટલી આપણને જરૂર છે તેટલી અમેજ પ્રત્યે નથી.

તા ૨૦-૬-૧૯૨૦

(૫૬)

૧. દેશમાં અનાજ નથી, વસ્ત્ર નથી અથવા બંને બહુ મોઘા છે હ્રદયની તો ઘણુને ત્યાગ કરવો પડે છે તે અવસરે મુખ્ય ધર્મ આ બે વસ્તુ પેદા કરવામાં ને પૂરી પાડવામાં સમાર્થ જાય છે. જુઝ્યાતું પેટ ભરવું ને નાગાને લાંકવા, પછી જ આપણે ખાઈએ, પહેરીએ તેમા દયા ધર્મનો સમાવેશ થઈ જાય છે.....હું નમ્રતાપૂર્વક સલાહ આપું છું કે તમારો બચતો વખત બે તમે ખેતર આદિમાં રોકાણ શારીરિક શ્રમ ન કરી શકો તો ખચીત રેડિયો મેળવી સૂતર કાંતવામાં રોકાઓ. તેથી ધર્મ અને અર્થ બન્ને સચવાશે."

નૈઋત્યમનસોદસ્તિ પ્રત્યક્ષમો ન વિચતે ।

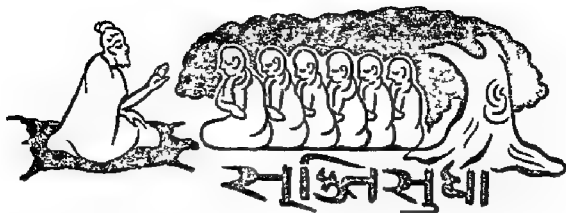
સ્વરતમસ્વસ્ય ધર્મસ્ય ત્રાયવે મદતો મયાત્ ॥

૨૦-૬-૧૯૨૦

(૬૦)-

"મારી સ્વદેશીની કલ્પનામાં માત્ર કાપડનો જ સમાવેશ છે; કેમકે પરદેશી કાપડનો ઉપયોગ થવાથી હિન્દુસ્તાનમાંથી લગભગ ૫૦ કરોડ રૂપિયા પ્રતિવર્ષ આર્થિક નુકસાન થાય છે. જો કે

એ બધા રૂપિયા આપણે આપણા કારાગરમાં જ વાપરી શકીએ છીએ. તેટલા કે તેથી ઓછા આપણે આગળ વાપરતા હતા. તે ધંધાની અવેજીમાં આપણા કારીગરોએ ખીલે ધધો ગ્રહણ કર્યો નથી અને અસંખ્ય ચોરો જે પોતાના ઘરમાં નિરંતર થોડુંધણું સૂતર કાંતી હિન્દુસ્તાનને લાંકતી હતી તે ચોરોની કીકરીએ અત્યારે પોતાની માનો પવિત્ર ધધો ભૂલી ગયું છે અને તેને બદલે ખીલે ધધો કરી રહે છે કરતી નથી તેથી જ દેશમાં અત્યંત જૂખમરો વધ્યો છે. અને ગમે તેવા ખીલ પ્રયત્ન થાય તોપણ ન્યાંસુધી આ કારીગરો અને ચોરો પોતાનો અસલી ધધો ફરી ગ્રહણ નહિ કરે ત્યાંસુધી કદાચ હિન્દુસ્તાનમાં ચારગણી મીલો થઈ જાય તોપણ કરોડોની ગરીબાઈ કદી ઘટવાની જ નથી. એવા કારણોથી મેં સ્વદેશીને ઉત્તમ ધર્મ માન્યો છે અને હજી માનું છું. સોય, હોલ્ડર ઈત્યાદિ દેશમાં પેદા થાય એ મુશ્કેલી નેવું છે આપણે છેવટે એ સ્થિતિએ પણ પહોંચવું રહ્યું છે. પણ એની સરખામણી કાપડની સાથે થઈ જ નહિ શકે. આ ઉદ્યોગો આપણે નવા લાખલ કરવાના રહ્યા. તેમાં કરોડો જે કંચાલ થઈ ગયા છે. તેઓને આપણે નહિ રોકી શકીએ. અને જે શક્તિ વડે આપણે ૬૦ કરોડનું નવું કાપડ અસંખ્ય સ્ત્રીઓ અને કારીગરોની મારફતે કલાવી શકીશું તે શક્તિ આપણને આગળ પર કામ આવશે. ૬૦ કરોડ રૂપિયાની વાર્ષિક આવકનો ઉદ્યોગ હિન્દુસ્તાનમાં લાખલ કરવામાં ઘણો આત્મભોગ, યોજનાશક્તિ, બુદ્ધિ, પ્રમાણિકતા, દ્રઢતા ઈત્યાદિ ગુણોને જૂઠા કેળવવા પડશે. તે ગુણો ન્યારે ઘણા કેળવાશે ત્યારે જ આપણે મેં કલ્પેલી સંકુચિત લાગતી સ્વદેશીને મજબૂત પાયા ઉપર મૂકી શકીશું.

જગતના અવતારી પુરુષોની ધર્મવાણી આપણે હરેક ધર્મના પવિત્ર ગ્રંથોમાંથી સાબળતા માળ્યા છીએ એ હજારો વર્ષ પુર્વે ઉચ્ચારેલી દિવ્ય અને મધુર વાણી હજી પણ કેટલી પ્રેરણાત્મક છે ! એ ધર્મવાણી ‘સાક્ષિસુધા’ને નામે હર અકાશ પ્રસિદ્ધ થયો.

ત્રીજો હારપાઠ : સતોષ

શ્રી વલ્લભ કહે છે કે સમ ! સતોષ એ પરમ કલ્યાણ છે, સતોષ એ મુખ છે કે અરિસૂદન ! સતોષી પુરુષ જ પરમ વિશ્રાંતિ પામે છે જે શાંત પુરુષો સતેષરૂપા અમૃતના પાનથી તૃપ્તિ પામ્યા છે, તેઓને અનુચ્છ ભેદથી પણ એર જેવી પ્રતિકૂળ લાગે છે જેપુરૂષ અન્યાય વસ્તુની હ્રાસ નથી કરતો, અને અન્યાય વસ્તુમાં હર્ષ-શોક નથી કરતો, તે મનુષ્ય સતોષી કહેવાય છે તેને બેદ ૩ અબેદ ભેદ પડત નથી [૧૫/૧-૬]

ચિન્તા અને તેથી આશાને અધીત હોઈ પરવશ એવા ચિન્તામાં યાન પણ પ્રતિબિંબિત થતુ નથી.

[૧૫/૭-૧૦]

કે સમ ! ક્ષીરમુદ્રની પેઠે શુદ્ધ, પરિપૂર્ણ અને સતોષથી અલગ તુષ્ટ ઘેરા મહાત્મા પુરુષના મુખ ઉપર અદ્ભુત શક્તી નિરાળે છે સતોષ રૂપી અમૃતથી પરિતૃપ્ત થયેલા પુરુષનું મન, શાંત તથા શીતળ સુદૃઢી, પોતાની મેગેજ અવિનાશી સ્થિરતાને પામે છે સમગ્રી પાસે જે ૧ હામે ભવ, તેમ સતોષી પુષ્ટ ઘેરા મનઃશાન્ત પુરુષની પાસે સર્વ મેટી સપત્તિએ ઘસ ખનીને ભવ છે પુરુષ બ્યારે પોતાની મેગે પોતાની અદર સ્વસ્થ તથા સમૃદ્ધ થઈને સ્થિર થાય છે ત્યારે, વર્તમાન આરતાં ધૂન ભેરથી ભવ તેમ, તેની સૌ (વત્તાઓ આપો-આપ જત પડી જાય છે [૧૫/૧૨-૧૬]

કે સમ ! મન ભર્મા સુધી પોતાની મેગે પોતાની અદર જ સમૃદ્ધ થતુ નથી, ત્યાં સુધી ચનરૂપી ખામ-મયી આપણાં રૂપી લનાઓ ઉપજ થયા જ કરે છે સૂચી કમગ જેમ વિઠાણ પામે, તેમ સતોષથી યોગ થોડુ ચિત્ત જ જાનતા શુદ્ધ વિચારોથી અલગ પ્રવૃત્તિ થાય છે પરંતુ મેગા અરીસામાં જેમ મુખનું પ્રતિબિંબ પડત

(શ્રી પેદવાસિધ્ધમયી)

આપુનાં પ્રિય લિલનો

એકલો જાને રે !

(કવિવર રવીન્દ્રનાથ ઠાકુરના ગાનનો અનુવાદ)

તારી જો દાક સુધી કોઈના આવે
તો એકલો જાને રે !

એકલો જાને, એકલો જાને,
એકલો જાને રે ! તારી.

જો સાનાં મોં સિવાય—
એરે એરે આ અભાગી !
સૌનાં મોં સિવાય,

જ્યારે સૌએ એસે મોં ફેરવી,
સૌએ ફરી જાય,

ત્યારે હૈયું ખોલી,
અરે હું મોં મૂકી તારા મનનું ગાથું
એકલો જાને રે ! તારી.

જો સૌએ પાછાં જાય—
એ રે એ રે આ અભાગી !

સૌએ પાછાં જાય ;
જ્યારે રજુવગડે નીસરવા દોને
સૌ ખૂલે સંતાય,

ત્યારે કોંટા-રાને,
એ તારે લોહી નીચળતે ચરણે બાજ
એકલો ધાને રે ! તારી.

જ્યારે દીવા ના ધરે કોઈ,
એ રે એ રે આ અભાગી !
દીવા ના ધરે કોઈ;

જ્યારે ધનગેરી દુશ્મની રાતે
બાર વાસે તને જોઈ,—
ત્યારે આભની વીજે
હું સગી જઈ સૌનો દીવા
એકલો ધાને રે ! તારી.

તારી જો દાક સુધી કોઈ ના આવે—
તો એકલો જાને રે !

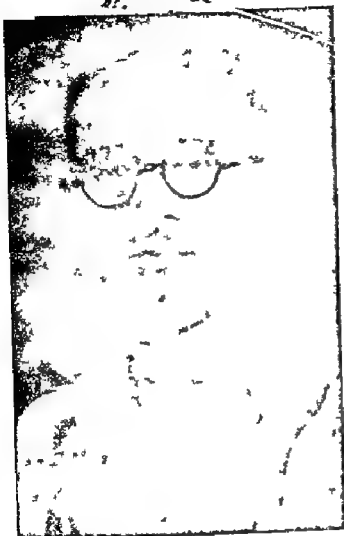
એકલો જાને, એકલો જાને,
એકલો જાને રે ! તારી.

“મહાદેવ દેશમ્પ”

પુણ્ય સ્મૃતિ માં

મહાદેવ દેસાઈ

૪૨.

મને કોઈ પૂછે કે, મહાદેવના આરિયન ગોષ્ઠી ઉમ્મદા લગ્યું કેયુ તો હું કહું કે, પ્રસન્ન પડ્યે પુન્યવત્ ધર્મ જવાની તેની ચક્તિ

—ગાંધીજી

માર્ગ પલ્લુ પ્રકારની માધ્યમ વિનાની શાન્ત પ્રકૃતિના, શક્તિ શાળી, કામમા પાવરધા સમત પરિશ્રમ કરનારા પોતાની જાતને વિચાર કરી ન કરનારા અને સર્વપક્ષે ભક્તિથી પોતાના કાર્યને વરેલા મહાદેવભાઈનો પરિશ્રય જેમ જેમ વધતો ગયો તેમ તેમ તેમના તરફનો આદર અને ભાવ પણ વધતો જ ગયો

—જવાહરલાલ નહેરુ

જમનાલાલ મગનલાલ, અને મહાદેવ એ ત્રણે પોતાપોતાના મેત્રમા અનન્ય હતા એ ત્રણમાંથી એકેની જન્મ પુરાય એમ નથી પણ મારે કહેવું જોઈએ કે, એ ત્રણમાંથી મહાદેવે માશમા સર્વ પક્ષે સમાર્પ જવાનું પસંદ કર્યું

[જન્મ ૧ જાન્યુઆરી ૧૮૬૨ ૪૫ ૧૫ અગસ્ટ ૧૯૪૨]
હવે હું એમ કહી શકું કે, મારાથી અલગ એવું પોતાનું નિશ્ચય અકિત્વ ધરાવતા તે મરી ગયા હતા —ગાંધીજી

એ કદી કોઈએ બીજાને માટે પોતાનો જીવ આપ્યો હોય તો તે મહાદેવ છે બાપુ જીવે એટલા માટે ઈશુ ખ્રિસ્તની પોંડે તેમણે પોતાનો ત્યાગ આપ્યો —સરોજની નાયડુ

ગાંધીજીની મહાદેવે જે ભક્તિભાવથી સેવા કરી અને તે સેવા દ્વારા તેણે સમાજની જે નેવા બળવી, તે એવી મહત્વની હતી કે, તેની જો પુરાય એમ નથી —ચ રાજગોપાલાચારી

ધ્યાનપાપુ ૧૨૫

મારો સેવાપરાયણ પુત્ર

સેવાશ્રમ આશ્રમ

૨૫-૫-૪૮

ચિ. વાઈ ધીરેન,

મહાદેવભાઈ સંબંધી જે કાગળ મોકલું છું. (૧) બાપુએ આગાખાન મહેલમાંથી મને તાર મોકલેલ તે. (૨) સ્વં શ્રી. ચિતરંગન દાસ બાપુની બહેન જેમણે મહાદેવભાઈને કતક પુત્ર તરીકે ગણેલા અને જેમની સાથે મહાદેવભાઈ 'મા' તરીકે સંબંધ રાખતા તેમનો બાપુ પરનો પત્ર છે.

આ અપ્રગટ પત્ર 'આરાબાપુ' માટે મોકલું છું. તમારો પ્રયત્ન ફળો. આપણે સૌ બાપુને શોભાવીએ. એજ પ્રભુને આર્થના.

ચીમનલાલના આશીર્વાદ.

પૂજ્ય બાપુ,

ગયા માસની ૧૭મી તારીએ આ. જી. પી. મારફતે તમને મેં પત્ર લખ્યો હતો. હું સારી પેઠે જાણતી હતી કે તમને એ પત્ર નહિ પહેંચે. પણ મને લાગ્યું કે જે હું તમારી સાથે પત્રવ્યવહાર ન કરું તો હું ગૂંગામ જમણ અથવા માંડી ચર્ષ જમણ. સરકારી જાહેરપત્રક જણાવે છે કે હવે તમને પત્રો લખવાની છૂટ આપકર્તા આવી છે. તમને આ પત્ર મળશે કે કેમ એની મને જાણ નથી. પરંતુ હું લખ્યા વિના રહી શકતી નથી.

બાપુ, હું તમારી પાસે એક વસ્તુ માગું છું. મને તમારી શક્તિનો માત્ર એક અંશ આપો. હું અત્યંત અશક્ત છું. જેમ તમે દુર્ગા અને બાપલ્લા માટે પ્રાર્થો છો તેમ મારે માટે પણ પ્રાર્થાને સૌકરતા તમને મોટામાં મોટી ખોટ મળે છે. છતાં અમે તો શક્તિ માટે તમારી પ્રાર્થા જ નિહાળીએ છીએ. તમે ઇશ્વરની આંખો ફરી છે અને કોઈને માટે તમારે શોક કરવાનું ન હોય. ધણા ધણા સમય પહેલાં એકવાર મહાદેવે મને કહ્યું હતું. "બાપુના હૃદયને વિદ્યારી શકે એવી એક વસ્તુ છે અને તે છે મારું મૃત્યુ." પછગાંધી એના એ વિચાર બદલાયો હતો કે કેમ એની મને જાણ નથી. તેને ખબર હતી કે તે આ દુનિયામાં દીર્ઘકાળ રહેશે નહિ. હૃદય ત્રણ માસના બધા જ પત્રોમાં એના મનનું આ વલણ દેખાય આવે છે. આ પાત્ર પર અમારા વચ્ચે

ધણીવાર તકરાર થતી, એક વખતે તમે જ્યારે ગંભીરપણે બીમાર હતા, જે રાતે તમારા જીવવાની આશા ન હતી, ત્યારે તેણે પોતાના થોડાં વર્ષો એકાં કરી તમને જીવંત રાખવા માટે પ્રભુને પ્રાર્થના કરી હતી. તેણે કહ્યું, "કારણ કે બાપુના ગયા પછી હું જીવવાનો આશા પણ કરી શકું એમ નથી." તમારે માટે એ ખૂબ ચિંતા કરતો હતો, એટલે જ તે તમારી પહેલાં ગયો.

અમારા રિવાજ પ્રમાણે અમે દસ દિવસ શોક પાળ્યો હતો, અગિયારમે દિવસે જન્મનો સહિત ધાર્મિક ક્રિયા રૂપે આન્તિમ્ય વિધિ કર્યો હતો. તે મારો ૨૨ વર્ષ સુધી પુત્ર-સેવાપરાયણ પુત્ર-હતો. મારી ચિંતાઓમાં અને વિપત્તિઓમાં હું હંમેશા એની પાસે દોડતી જતી અને મને એને એક પણ વાર નિરાશ કરી નથી. તમારી સાથે સરખાવતાં મારી ખોટ તો કંઈ વિસ્મયકર્તા નથી, પરંતુ તમારી સાથે સરખાવતાં હું કંઈ જ નથી. તેથી મારી ખોટ મારે માટે બહુ મોટી છે. હું ઇશ્વરને એક પ્રશ્ન પૂછું છું કે અમારા જેવા નકામા અને ઇર્ષિયાવાર સા માટે જીવતા હશે અને શા માટે આવા અમૂલ્ય જીવો આટલી સહેલાઈથી ચાલ્યા જાય છે? અને હું રાત દિવસ આશ્ચર્ય પામું છું કે તમારા એવા ક્યા ક્યો આ પાત્રના વેઠવી પડી?

તમારી સન્મહાદયા,

જીમિંશા.

કાકુર, તમે બીજે માળથી ક્યારે ઊતરશો ?

શુ. મ

થોડા દિવસો પહેલાં હું જે ચોરકામા શુરદેવ રહેતા હતા, ત્યાં ગયો હતો તેમની ખાત્રી પુરશી ભેટને મારું હૃદય લશર્ધ આબુ. તેને શાત કરવા હું તેમની પુરશીની બાજુમાં બેસી ગયો અને એ મત્ર જે તેમને બહુ પ્રિય હતું—‘શાત શિવ બ્રહેતમ્’—નું ધ્યાન કરવા લાગ્યો.

એકાએક તેમના એક જુના ગીતની એક કડી મારા કાનમાં શુભ ઊઠી જેનો અર્થ છે—હે ભગવાન, જ્યારે હું મારા પ્રભુમ તારા ચરણોની પાસે મૂકવા માટે આવું છું પણ મારા અહકારને કારણે તે પ્રભુમ તારા ચરણો સુધી નથી પહોંચતા’—હું આશ્ચર્યમાં પડ્યો કે અમાનક આ ગીત અને કેમ ચાલે આબુ ? ગમે તેમ હોય, એક વાત તો હું સારી રીતે સમજી શક્યો કે મારી પ્રાર્થના અથવા પ્રભુમ પ્રભુના ચરણોમાં નથી પહોંચી શકતા તેનું કારણ કદાચ મારો પોતાનો અહકાર જ છે.

જ્યારે આ જ્ઞાને મને ખૂબ ભેગ

બનાવ્યે ત્યારે જે મારા હૃદયમાં કંઈ ખરી થઈ, હું આવ્યો હતો શાંતિને માટે પણ અહીં તો વાત ઊલટી જ થઈ હતી. બેચેનીમાં વધારે તરફથી રહ્યો છું એવું જ બનતું હશે કે જ્યારે કોઈ સાધારણ માણસ ક્યારેય કોઈ મહાન વ્યક્તિની પાસે બેઠો છે તો એના મનની લહેરો બાંધત બનીને એને અસ્થિર બનાવી દે છે ? હજુના શબ્દોનો આ જ અર્થ હતો કે હું જગતમાં શાંતિ લઈને નથી આવ્યો પણ એક તલવાર લઈને આવ્યો છું. અથવા જેવું કે એક ઉર્દુ કવિએ કહ્યું છે કે—

‘તૂ મુઝે સિરફ અમાન ઓ અમાન હીમે ના નજર આયા, બલકિ ચલતી હુઈ તવવારમે તૂ મુઝે નજર આયા’

પછી તો બેચેનીથી હું એટલો ગલસર્ધ ગયો કે મને એવું લાગ્યું કે ત્રણે મારો શ્વાસ છુટાય રહ્યો છે તેથી હું શુરદેવના ચોરકામાંથી બહાર નીકળી આવ્યો અને આકાશના તારાઓ તરફ જોતો જોતો મારી સૂપડી તરફ ફર્યો પણ શુરદેવના મહાનથી

થોડે દૂર ગયો હેઈશ કે ખખર નહિ, ક્યાંકથી મારા ડાનમાં આ શબ્દો સંભળાવા લાગ્યા—
‘હવે તો તમે ખીજે માળથી નીચે ઊતરી આવો,’ મને ફરી આશ્ચર્ય થયું કે આ શબ્દો કોણ કહી રહ્યું હતું અને મને કેમ સંભળાવી રહ્યા છે ? હું જમીન પર રહેવા વાળો, હું ખીજે માળે ક્યારે રહ્યો છું કે નીચે ઊતરી આવું ? તો પણ હું આ શબ્દોને રટતો આગળ ચાલવા લાગ્યો.

ધર્મ, આશ્રમના બધા નિવાસીઓ સૂઈ ગયા હતા. હું એકલો જ જાગતો હતો. કેમકે આંદની એવી મુંઝર હતી કેએણે મારી આંખોની ઊંઘ હરી લીધી હતી. જેવી રીતે ઉપર લખેલા શબ્દોએ—જે મેં ગુરુદેવના ઘરથી પાછા ફરતા સાંભળ્યા હતા—એકવાર ફરી મારા મનની શાંતિ ચોરી લીધી હતી. પણ આખરે આ શબ્દોનો અર્થ શો ? મેં મારા મનમાં ફરી એકવાર પૂછ્યું. વિચાર કરતાં કરતાં ગુરુદેવના જીવનનો એક પ્રસંગ મને યાદ આવ્યો. ઘણાં વર્ષો પહેલાં તેઓ પશ્ચિમની કિનારે સિદ્ધિહામાં પોતાની જાગીરમાં રહેતા હતા. એકવાર થોડા દિવસો માટે એક વૈષ્ણવ સ્ત્રી, જેને ત્યાંના લોકો પાગલ તરીકે ઓળખતા હતા, ગુરુદેવના ખે માળાના મહાનની સામે થોડા વખત માટે હાજર આવતી હતી, અને કંઈપણ કહ્યા સાંભળ્યા વગર ચૂપચાપ પાછી ચાલી જતી હતી. એક દિવસ જ્યારે તે હાજર ગુરુજી આવીને બેસી રહી ત્યારે ગુરુદેવ ખીજા માળ પરના પોતાના ચોરસની એક બારીની પાસે બેસ્યા હતા. એમને જોઈને પેટી વૈષ્ણવીએ કહ્યું—“કુરુ, તમારા ખીજા માળથી તમે ક્યારે નીચે ઊતર્યો ?” ખખર નહિ, ગુરુદેવને શું થયું,

આ શબ્દો સાંભળીને નીચે ઊતરી આવ્યા અને પછી તેને પ્રમાણ કરીને ખૂબ આદરભાવ અને પ્રેમથી તેનાં ચરણોની પાસે બેસી ગયા. વૈષ્ણવી એમની તરફ થોડો વખત સુધી તાકીને જોઈ રહી અને પછી ચાલી ગઈ. તે દિવસ પછી જ્યારે પણ તે વૈષ્ણવીને મળવા ઈચ્છા થતી, ભલે સાત હોય કે દિવસ, એમના ખીજા માળ પર ચાલી આવતી. કેમકે ગુરુદેવે પોતાના ઘરના દરવાજાને હુકમ કર્યો હતો કે જ્યારે પણ તે વૈષ્ણવી આવે તેને કંઈ પણ પૂછપરછ કે રોકવા વિના તેના ચોરસમાં જવાની છૂટ આપે.

એ વૈષ્ણવીની સાથે ગુરુદેવની શી શી વાતો થઈ એ કોણ જાણે; પણ મારો પોતાનો વિશ્વાસ છે કે વૈષ્ણવીના એ પરિચયનો પ્રભાવ ફક્ત તેમના જીવન પર જ નહીં, પણ તેમની કવિતાઓ અને ગીતો પર ખૂબ થયો. હું ક્યારે ક્યારે એ પણ વિચાર કરું છું કે એ સમય સુધી ગુરુદેવ સાહિત્યના મંદિરમાં જ પૂજા કરતા હતા. તેમની કૃતિઓમાં મહત્તિના સૌંદર્યની પ્રસંશા રહેતી અથવા તેઓ પોતાના આત્માની અંદર પરમાત્માનો સ્પર્શ પામીને જે આનંદ મેળવ્યા કરતા હતા, એનો જ ઉદ્દેશ થતો હતો. પણ તે વૈષ્ણવીને મળ્યા બાદ તેઓ પોતે પોતાને સાધારણ ધરના લોકોની સમાજ જ ફક્ત ન સમજવા લાગ્યા, પણ એમના હૃદયો અને મુખો તથા આદર્શો અને આશાઓને પોતાનાં ગીતો, વાર્તાઓ અને નવલકથાઓમાં વધારે ને વધારે વ્યક્ત કરવા લાગ્યા—માનો તે વૈષ્ણવીને મળ્યા પહેલાં ગુરુદેવ એક પર્વતની ઊંચી ટોચ પર એકલા રહેતા હતા અને જગતને એ ઊંચી ટોચના દ્રષ્ટિકોણથી જોયા કરતા હતા. હવે તેઓ સમાજ જીવન પર ઊતરી આવ્યા અને પોતે પોતાને તથા અન્ય

બીજા માણીએને એક જ અનંત જીવનના પ્રવાહમાં વહેતા સમજવા લાગ્યા ધર્મના, ભક્તિના, જ્ઞાનના બધા લેહલાવ મટી ગયા બહુ તેમનો આત્મા પ્રેમથી મસ્ત બનીને આવે લાગ્યો -

“તેરો પ્રેમ-લોક મિટાવે, પરસ્પર કે સબંધ બનાવે આપસમે સળકે, મિલાવે, કરે એક વચ્ચે યહ બે સૂર્ય હી કિરણ, તેરે પ્રેમકા નાવરણ” શુ આ જીવનની સમાનતાના સત્ય અથવા સંદેશમાં શુરહેવે પોતાના સાહિત્ય અથવા કલાની પરિપૂર્ણતા નથી મેળવી ?

પણ આપણે બધાએ પોતાનો કોઈને કોઈ સ્થૂળ અથવા સૂક્ષ્મ મહેલ અથવા કિલ્લો બનાવી રાખ્યો છે જેમાં આપણે પોતાનો ધણીખરો સમય વિચારકરવામાં ગાળીએ છીએ આપણને પોતાને અહુકારની ઊંચી બારી પર બેઠેલા અને બાહી બધાને નીચે ચાલતા જોવામાં કદાચ વિરોધ મઠા આવે છે આજ કારણે આપણે એક બીજાની સાથે મેળ નથી બમતો-તબગરનો ગરીબ સાથે, વિદ્વાનનો અમણ સાથે, એક ધર્મવાળાનો બીજા ધર્મવાળા સાથે, સફેદ રમવાળાનો કાળા રમવાળા સાથે મત્તેકે વ્યક્તિત્વ જીવન એક ટાપુ સમાન થઈ ગયું છે તેથી તે સમુદ્રમાં, પણ બીજા ટાપુઓથી જુદો છે અને એક ટાપુથી બીજા ટાપુ પર જવાને માટે કોઈ પાકો પુલ નથી બાંધતું

જ્યારે કઈ પોતાનો સ્વાર્થ હોય છે, ત્યારે એક વ્યક્તિ સાથે સબંધ વધારે છે અને તે સ્વાર્થ પૂરો થતા સબંધ તોડી નાખે છે આપણે જૂલી જઠરે છીએ કે સ્વાર્થના સબંધની પેટી પર એક એવો નિષ્કામ પ્રેમનો સબંધ છે, જ્યાં મનુષ્યના બનાવેલા બધી બાંધબંધ શેઠ દૂર થઈ ભય છે તે પ્રેમ-જગતમાં તો પ્રભુ પણ પોતાનું પ્રનુસરણી દે છે તે પ્રેમ-નદીના તીર પર

મીરાં ફક્ત પોતાના કૃષ્ણને નથી પામતી પણ પોતાની બીજી સખીએને પણ સાચા રૂપમાં પામે છે, એણે છે અને પ્રેમ કરે છે

કોણ બહુ, તે વૈષ્ણવી, જેને સિનેહદાના અસપાસના લોકો પામત કદા કરતા હતા, એક સાચી, પ્રેમની પૂજારણ હતી, જે આ સહન કરી શકતી નહોતી કે તે લોકોનો માનિક-અથવા જમીનદાર એનાથી આટલો દૂર રહે કે ક્યારેય એને હુણે મળે પણ નહી, અને ફક્ત પોતાના બે માળના મકાન પરથી દિવસમાં એક-વાર એની તરફ જોઈ લે તે લોકો પોતાના જમીનદારની સેવા કર્યા કરતા હતા, પણ તે સેવાતુ ફળ કેવળ એનાની એક સુત્રી મેળવીને તૃપ્ત નથી થઈ શકતું તેમના આત્મચો પ્રેમના ભૂખ્યા હતા-તે પ્રેમ, જેના સ્પર્શમાં એવો બાકુ છે કે મા, જે સવારથી માંડીને રાત સુધી પોતાના બચ્ચાની સેવા કરે છે, તેનો બધો થાક દૂર કરી નાખે છે કોણ બહુ છે કે એ સમયે બીજરૂપમાં શુરહેવના મનના આકાશમાં શ્રીનિકેતનના સ્થાપનની કંઠપના પહેલવહેલી આવી હોય શુ આજ કારણે હું કે પાછલા શેડા વર્ષોથી જ્યારે કોઈ શ્રીનિકેતન જોવા આવતા અને શુરહેવને મળવા જતા, તો તેઓ એમને ખાસ કરીને શ્રીનિકેતન જોવાને અનુરોધ કરતા અને કહેતા-“મારા જીવનની સાચી પ્રવૃત્તિ અને આદ્યો કયા સુધી સફળ થયા છે એનો અદાજ તમને ત્યાં મળશે -” શુરહેવનું જીવન, જેવી રીતે તેમનું સાહિત્ય અને તેમની કળા, જીવન-રૂપી સમુદ્રમાં જે જીવજીવ ટાપુ છે, એમાં પુલ બાંધવાનું સાધન બન્યું, તેથી વિશ્વ-ભારતીમાં તેમણે પૂર્વ અને પશ્ચિમની વચ્ચે એક પુલ બાંધી દીધો શાંતિ નિકેતનમાં તેમણે આત્મા અને પરમાત્માની વચ્ચે પુલ બાંધી અને શ્રીનિકેતનમાં શહેર અને ગામડાની વચ્ચે અને પોતાના ગીતોમાં તેમણે રૂપ અને નરૂપ, સ્ત્રી અને અસ્ત્રીમની વચ્ચે એક પુલ બાંધી દીધો

સ્ત્રીનો ખાસ ગુણ અહિંસા, ધીરજ, શાંતિ,
સહનશીલતા અને પવિત્રતા છે.—‘માંધીજી’

બહેનોની ઉન્નતિમાં ખાપુએ પ્રથમથી જ રસ લઈ તેઓને દોરવણી આપેલી. સમાજમાં માનસયુક્તિ રચાન અપાવ્યું. ઘરની દીવાલોમાં ગોંધાઈ રહેલી તે પ્રચંડ સ્ત્રી-શક્તિને દેશસેવાનાં પ્રત્યેક કાર્યમાં હિસ્સો આપાવી તેમનાં પ્રગતિનાં દાર ખોલી નાખ્યાં. બહેનોમાં એક અનેક એતન આપ્યું અને તેથી સર્વ પ્રકારની સ્ત્રીઓ સંકટ અને મૂંઝવણને પ્રસંગે ઓપુલ પાસે દોડી જતી. બહેનોનાં જીવનનો એકેય પ્રશ્ન એવો નહોતો જે તેમની ઈચ્છા હોય તો તેઓ ખાપુની સાથે પૂરેપૂરી છૂટથી ને કશા પણ અંતરપટ વિના ચર્ચી ન શકી હોય. આશ્રમની બહેનો ઉપર ખાપુએ લખેલા આવા અપ્રસિધ્ધ અને અમૂલ્ય પત્રો ફરેક બહેનને માર્ગદર્શક થઈ પડશે.

ચિ.....

ય. મ. ૨૮-૩-૩૨.

બહેનો વિષે મેં તને કહી લખ્યું નથી. આ વેળા મન થયું છે. બહેનો કેાઇપણ સામાજિક હેતુથી સાથે મળતી જણાતી નથી એટલે સંઘ તૂટી ગયો છે. આ બાબત બહેનોને લખ્યું તો છે પણ માફ કરૂં વળ્યું લાગતું નથી. સાથે મળીને કામ કરવાની, જવાબદારી લેવાની શક્તિ આવવી જોઇએ. તને હિંમત અને આત્મવિશ્વાસ હોય તો તું આ કામ હાથ ધરજે. જો ધરે તો હારવું જ નથી એવો નિશ્ચય કરીને ધરજે. આપણી પાસે બધી અનુકૂળતા આવી પડે તો જ કરીએ એ કયું ન કહેવાય. ગમે તે લોકડાના કક્કામાંથી સુધાર આકાર ધરે. ગમે તે પથ્થરમાંથી સત્તાટ મૂર્તિ ધરે. તેમજ ગમે તેવા માણસોની સાથે રહેતાં ને તેમની

પાસેથી કામ લેતાં આપણને આવડે ત્યારે જ માણસાઈ ગણાય. મને તો લાગે છે કે આપણને એજ આ જગતમાં શીખવાનું છે. ને તેને સાફ આપણમાં સાગરની ઉદારતા હોવી જોઇએ. કેાઈને મળતાં જ તેના દાપો જોઈ કરવા મંડીએ તો કામખમગડે જ. દાપો તો છે જ આપણમાં ને સામેનામાં તેમ છતાં મળવું છે એ નિશ્ચય હોય તો જ કામ પાર ઉતરે. આ બહુ કઠણ કામ છે એ હું તારું જુ. ઘણાં વર્ષોનો મારો તો એજ ધંધો છે, પણ હું પાર ઉતાર્યો છું એમ ન કહી શકું. થોડીક સફળતા મળી લાગે છે એટલે બીજાઓને દોરવાની હિંમત કે ધૃષ્ટતા કરું છું.

હવે તને થોડય લાગે તેમ કરજે. આ કાગળ બહેનોની પાસે મૂકવો હોય તો મૂકી શકે છે.

ખાપુના આશીર્વાદ.

શાન્તિનિકેતન અને સેવાગ્રામ

ગુરુકૃપાલ મલિક

“શાન્તિનિકેતન સત્યના આનંદને અને સેવાગ્રામ સત્યની તપસ્યાને મૂત્ત કહે છે.”

આંદોલન દિવસો ખેડવાડ અને મહેસાણા વિશાળ દૃષ્ટિએ કહીએ તો, જે પ્રતીકોમાં સમાવળા છે શાન્તિનિકેતન અને સેવાગ્રામ ઓળખીસમી સમીના અત્યાગ્રામ પશ્ચિમે સ્વીકારેલા મૂલ્યો જેવાં કે અસ્તિવાદ, વ્યવસ્થાવાદ અને સામાન્યવાદ વિશેષતઃ આપણા દેશમાં કાબૂત કરાયેલી વ્યવસ્થાનિતિ અને સિદ્ધાંતપદ્ધતિમાં દૃષ્ટિએ પડતાં દર્તા, તેમ જ સામે વિરોધ દર્શાવવાને આ બન્ને સંસ્થાઓ સ્થાપિત થઈ

શાન્તિનિકેતન મિત્રવર્તીમાં જે કવિની માનસ સૃષ્ટિમાંથી ઉદ્ભવ્યું. જે દિવસે સ્વીન્દ્રનાથ દાસે તથા નાનાં બાળકો સાથે પ્રતિજ્ઞા અને તેમના પાઠશાળાઓ-અધિકારીઓ, માનવ-વસ્તુના અભંગોના સુખિયમાં તેમના નીતમ વિકાસની સમગ્ર સહાયથી જાગી હતી ત્યારે તેમની રમતમાં જળ્યા હતા, તે જ દિવસે એમણે પદાધારી સિદ્ધાંતો સામે એકીકરણની મહેર મારેલા સિદ્ધાંત તકેદાર મધુ હતું

સેવાગ્રામ, અથવા એના પૂર્વે સ્વરૂપસમ સ્થિતિ અધિકારી સ્થાપેલો ફિનિકસ અગ્રમ અથવા આનંદ મની આગમ, એક કુશળ કારીગરે હાંટ પર હાંટ સ્પર્ધા બાંધે હતા. તેઓ માનતા હતા કે પ્રામણિક કારીગર પરિગમ માનવ-અસ્તિત્વનો મૂળસ્ત સિદ્ધાંત છે અથવા અદ્યતી તેમણે જાણ્યું કે અગ્રા પરિગમ મધુને પ્રભુ અને મૌર્ય બને અર્થે છે

કવિનું રહન સમય જીવનનું અદ્યત હનુ, અને પરિવર્તન પાયેથી પરિસ્થિતિને આધુનિકતા એમના વન-આગમમાં એને પૂર્ણ કરવા તેઓ મથતા હતા. તેથી પ્રયેક માનવીના હૃદયમાં વસેલી એકતાની અન્યતર્ગત ઐક્ય-આવનાના માનમાં જે કષ્ટ થીતુ હતું તેને અભ્યાસ, અભ્યાસ સમ સેવા અને મીતથી દૂર કરવામાં આવતું હતું

પ્રવિહારસમા મધીલ ‘મારે એક કામુ બસ થયું’ એ સ્વ પર અવલોકેલા એમના અનુભવસિદ્ધ તેમજ સ્વનામક તત્વવાન વડે સર્વસામાન્યને પોને સ્પર્શી શકે ત્યાં સુધી પોતાના અદ્યમને કમે કમે કહી નાખવામાં સદાયરૂપ બને એવા પ્રયેક ગુણની સમાનપૂર્વક ખેતી કરવા બાંધ્યા

સરૂપમાં કહીએ તો, એકનો પ્રેરક હેતુ અગ્રમ-વડ હતો, બન્યારે બીજાનો વૈશલ્યવર્ધિ હતો

એટલું તો નિ સદેહ છે કે બંધિતમ અથવા સાધુરૂપક અભ્યાસક્રિયા વિકટ કામમાં જીવનની આ બને દૃષ્ટિ અને બને યાગે સંપૂર્ણ આપસ્ય છે કારણ કે આપણને સ્વાતંત્ર્ય તેમજ નિયમનની, દર્શન તેમજ સદગુણની, ચોરીદારના જુગલ તેમજ ક્ષોભાશાળી જરૂર છે

અગ્રમકદી એ સર્વતપ અને વર્ણમાં ખીલતા ગુપ્તસમ છે તેથી તે સવનો સ્વીકાર કરે છે,

* એમનેની વિચારો,

કોઈનો અનાદર કરતો નથી. તે સર્વદા પ્રગટ થતી જીવન-સાક્ષીઓ એક પ્રકારનો સાક્ષી છે.

તપસ્વી એ એમાં વાસજોતે એક પછી એક લઈ ચક્રચકિત થાય ત્યાં સુધી ધસી, મળીને સાફ કરનારા સેવક જેવો છે. અથવા તો, પોતાની અભિવ્યક્તિ કે આત્માના સ્વપ્નના આશયની મહીપતર જવા, પહે પહે ઝંખમતા સૈનિક જેવો છે.

ઈશ્વરની શુદ્ધિવાદી સંસ્કૃતિનો પ્રવાહ આપણા દેશના અદ્યતન શિક્ષિત જનોમાં આગ્રહ હોવા છતાં પોતાની સાથે તે સંશયવાદ, કાંપરતા, અને દાલિકતા લઈ આવ્યો. તેથી આપણા દેશમાં એક પ્રકારનો નીતિવાદી સામાન્ય-જનસમૂહ ઉપસ્થિત થયો. લોકોના ચારિત્ર્ય અને વર્તન પર સંવાદિત રીતે શાસન કરનાર પ્રાચીન પરંપરાથી એ સમૂહ વિભક્ત રહ્યો. શાન્તિનિકેતનના ગાયકે અને સેવાશ્રમના કાંતનારે ગયા જમાનાના પોતાના જેવા સમાન વિચારના દેશપ્રાધિવાએ આરંભેલા ઉદાહરણને અનુસરી પશ્ચિમ અર્ધગોળી સંસ્કૃતિના સંસ્કારથી અને રાજ-નીતિથી દેશના યુવાનોના યના સ્વધર્મ-ત્યાગની સામે કાંતિનો ઝડપ દરમ્યાં. એને સાફ તેમજ પોતાનાં સુખસગવડ અને ધનધેનવનો ત્યાગ કર્યો. કવિએ પોતાના અમીરી ઉઠેર અને કારભારના વાતાવરણમાં ગુજરી એમની સૌન્દર્ય-બંધનથી ધર્મની તકવાર સાથે સાકુ ક્યું. વધારે પોતાના ઉજ્જવળ બાલ અને અદાલતના ત્યાગ કરી કોર, રેતાળ ભૂમિને ખેડવાનું હાથ ધર્યું. ગૌતમભુદ અને ઇશુ ખ્રિસ્તના જેવી આત્મસમર્પણની બાવળને ખેંચ માની બંને પ્રવ્રત થયા હતા. ગૌતમભુદ અને ઇશુએ ‘મહાન અનાથ માનવતા’ની સેવાથે તેમને સુલભ એવાં ‘સંન્યાસ’નો ત્યાગ કર્યો હતો. પુનરેકદ, ગુરુદેવ અને મહાશ્વરે સુગુણના અને મહાશ્વરના સ્વપ્ને ઉદાહરણ ક્યું કે સમર્પણ એ માનવતાના-અરે, સમસ્ત જીવનના-વિકાસ અને પ્રગતિનું ખીજ છે.

કાવ્ય ગાયુઃ—
“ભયરે તને ભાઈ પુત્ર, ત્યારે પારકું કોઈજ નથી, એકે દાર બંધ નથી. અરે, આટલી મારી પ્રથમની સ્ત્રીકારને કે અસંખ્યની કીડામાં એકના સ્વર્ણના પરમ સુખને હદિ ગુમાવું નહિ.”

અને એમજ આ ‘એકના સ્વર્ણ’ને સાદિત્ય અને

કળાના, શિક્ષણ અને આશ-પુનરુત્થાના ત્રામાં વ્યક્ત કર્યો અને તેજોમય કર્યો.

અને કૃષિકાર-તેમજ-કાંતનારે ‘અસંખ્યની કીડા’માં ‘એકની અખંડ પ્રત્યક્ષતા’ પોતાના પક્ષે પ્રસ્થાપિત કરી:—

“જ્યાં ખેડૂત ભૂમિ ખેડી રહ્યો છે અને જ્યાં રસ્તો બાંધનાર મજૂરો પથરા ભાંગી રહ્યા છે, ત્યાં પ્રભુ છે. સૂર્યના પ્રખર તાપમાં અને વર્ષાની ઝડીમાં તે તેમની સાથે છે અને તેનાં વસ્ત્રો માટીથી ખરડાઈ ગયાં છે. ત્યારે ધાર્મિક ઝગે દૂર ફગાવી દેજે અને તેની પેઠે ધૂળવાળી ભૂમિ પર ચાલ્યો આવે !”

સૌને લુપ્ત કરે એવી પોતાની સ્વર્ગીય સુકિતના તાજને દૂર ડેલી દઈ બંને મહાપુરુષો જગતને તેમજ જે સ્થિતિમાં નિહાળ્યું હતું તેના કરતાં સાફ બનાવવા અને તેમની પાછળ મૂકી જવાના હેતુથી વૈશ્વિક કાર્યોમાં પ્રવ્રત થયા.

“મુકિત ? મુકિત ક્યાં જડશે ? આપણા નાથે ભલે જ સમર્થના બંધનને સ્વીકાર્યું છે; તે આપણી સાથે સર્વદા બંધાયેલો છે.”

દૂકમાં, આજકાલ અનાશ્વત સંઘા ‘પ્રગતિ’ના નામે જે કંઈ ચાલી રહ્યું છે તેના વિરુદ્ધમાં શાન્તિ-નિકેતન અને સેવાશ્રમે સંપૂર્ણતા માટે આંતરિક માનવ-સ્પર્શને વધારે જોડી કરી. આત્મામાં અને પદાર્થમાં, સંપૂર્ણતાનું ઉત્તમ અને સત્યતમ આલિંગન રજુ એટલે સરળતા. કવિએ ક્યાંક કહ્યું છે. “સરળતા એ સંપૂર્ણતાની મુખામુતિ છે.”

અને આપું શું સર્વદા બંધુ નથી ? પયગંબર કે કવિ, ઇતિહાસની સુવિશાળ પરજાળમાંથી પસાર થતાં, ધર્મોપદેશક અને કૃષિકારની હજોલમ પોતાને નિહાળે છે. આજના સમયમાં ધર્માધિકારી પોતાના પવિત્ર સ્વધર્મને પરિપૂર્ણ કરવા નિષ્ઠા નીવડાવે છે, અને પયગંબરે હજી દર્શન દીધું નથી. તોપણ, એમના સ્થાને, સત્યના મંદિર બણી સાથે પ્રવાણ કરતા કવિ અને ખેડૂતનું બાળ-દર્શન કરવાને આપણે સાક્ષી થયા છીએ. સત્ય-ધણું કરીને આનંદ અને તપસ્વીતાના પ્રદેશમાંથી જતાં દષ્ટિએ પડે છે. એક પ્રસંગે કવિએ કરેલા અવલોકનનો આજ અર્થ થતો હતો: “શાન્તિનિકેતન સત્યના આનંદને અને સેવાશ્રમ સત્યની તપસ્વિતાને ભૂત કરે છે.” અને સત્ય શું બે પાંખવાળું સુન્દર પક્ષી અથવા ડાળ પર બેઠેલ બે પક્ષીઓવાળું વૃક્ષ નથી ?

ન હોય તો પરાણે ખવરાવવાથી જેમ બાળક
માંદું પડે તેમ પરાણે આપેલું જ્ઞાન પણ પચે
નહીં, એટલે કુળે નહીં. તેથી તમારા કાગળ
ફરક વળતો હોયો: નોંધજો એટલું જ નહીં
પણ તે સરસ હોયો નોંધજો સરસ એટલે
રસવાળો. એટલે કે જેમાં તમે રસ લીધો
હોય ને હું રસ લઈ શકું. તમને લેલમમાં
રસ હોય ને તમે તે વિષે સરસ કાગળ લખો.
તે મારે સાફ નિરસ હોઈ શકે કેમકે મને
તેનું કંઈ જ જ્ઞાન ન હોય અહીં (જેલમા)
તેનું જ્ઞાન જામવાની સામગ્રી પણ ન હોય
હવે જોનો જવાબ હું કંઈ રીતે આપી શકું?
એટલે હવે તમે સમજ્યાં કે તમારા સરસ
કાગળની કંઈ બે અનિવાર્ય શરતો છે. મારા
તરફથી પણ એ બન્ને શરતનું પાલન થવું
નોંધજો અને તેથી જ મેં શારદાને એક
કાગળમા લખેલું કે જો ગીતાના મારા
કાગળોમા રસ ન ઊપજે તો વાક મારો જ
ગણાય તથાસ્તુ

બાળકોના સહવાસમાં પ્રાપ્ત જે જ્ઞાન
મેળવી શકતા હતા તેવો ભાગ્યે જ બીજા
કોઈના સહવાસમાં મેળવતા. પરંપરા જેલમાં
હતા ત્યારે પણ ફર આવાડિએ એકવાર
આશ્રમનાં તેમનાં વૃદ્ધાંશ પંખીદાને તેઓ
અચૂક કાગળ લખતા. ત્યાં બેઠા બેઠા પણ
ઝીઝી ઝીઝી વસ્તુઓ પર પત્રો દ્વારા ધ્યાન
ખેંચે, બીજા બાળકોને પણ એમાંથી બોધ-
પાઠ મળશે એમ મારી ફર અંકમાં આ
અપ્રગઢ પત્રો કમરાઃ પ્રસિદ્ધ કરશું.

બાળકોને બાળકો,

છતાંયે જ જ્ઞાન અપાય. છતાંયે
કે) જેને જ્ઞાનની ખૂં છે. તમને તે જુઓ

બાળકોના શિક્ષક

५८ वृष ने ५३७
 किया। ताकत से वसो
 बड़ा कान उगाया यह
 था। कि उठाने हिंदुस्तान
 को वीसों कदम उंचे
 चढ़ाया।
 सवेला ही मातंग जाहि
 १९-१-२२ .

આશીર્વાદની માયના

[પૂજ્ય આપુએ ૩૨ની સાલમાં પરવડા જેલમાં હરિજનને હિન્દુસમાજથી અલગ ગણવાના સરકારના પગલાને અડકાવવા અનરાત આશીર્વાદ પાતાને કેહ હોડમાં મૂકેલ, તે દિવસે પૂજ્ય ગુરુદેવ ઉપર લખેલો પત્ર]

ચરવડા મંદિર.

૨૦-૬-૩૨

મિત્ર ગુરુદેવ,

આપારે અમલવારની વહેલી સવારના મધ્ય વાગ્યા છે, મધ્યાહ્ન થતાં જ હું મારી અગિયરીયામાં પ્રવેશ કરીશ. તમે મારા આ પ્રવાસમાં આશીર્વાદ આપી શકો તેમ હો તો એ મારે જોઇએ છે. તમે જ મારા સાચા મિત્ર છો કારણ તમે નિખાલસ મૈત્રીભેર ધણી જે વાર અંતરના વિચારો રજૂ જ કરી નાખ્યા છે આમ કે તેમ, તમારો હૃદ આભાસ મળવાની મેં રાહ જોઇ હતી. પણ તમે ઠીક નથી જ કરી. હવે તે એ કે એ મારા ઉપવાસ આગુ થવા પછી જ નીકળીશ. છતાં જે એ તમારું અંતર મારા કાષ્ટને નિહનીય લેજે તો જે તમારી ઠીકાને હું મોખામુદી મણીશ. એ અને મારી ભૂખ દેખાવ, તો એ ભૂખની નહેરે કબૂલાત ન કરી તેટલો બધો અવિધિ હું નથી જ; પછી ભલે એવી કબૂલાતની મને જોવી કિંમત ભરવી પડે. એ તમારું અંતર મારા કાષ્ટમાં અનિતિ આપી શકતું હોય તો મારે તમારા આત્મીવાદ જોઇએ છે. એના પર હું નબીશ. મારી પાત ૨૫૯ કરી કરી શકાયો છું. એવા આજ્ઞા રાખું છું.

સરેમ.

મિ. કે. માંધી.

ગાંધીજી વિષે ગુરુદેવ

[ગુરુદેવ સાથે ૧૯૨૧માં એક અમેરિકન પત્રકારને શાંતિનિકેતનમાં ગાંધીજી વિષે થયેલો વાર્તાલાપ.]

પ્ર૦-મહાત્મા ગાંધીને વિષે આપનો એ અભિપ્રાય છે ?

ઉ૦-મહાત્મા ગાંધીને વિષે મારો શો અભિપ્રાય છે ? મારો અભિપ્રાય તો ખડુ ઊંચો છે. તેઓ મહાપુરુષ છે-મહાત્મા આત્મા છે.

પ્ર-આજે હિન્દુસ્તાનના કરોડો લોકો પર તેમનો ઘણો જ ભારે પ્રભાવ પડે છે. એમની એ સફળતાનું ખરું રહસ્ય શું છે ?

ઉ૦-ગાંધીજીની સફળતાનું ખરું રહસ્ય એમના જાગૃત ને વેગવાન આત્મભળમાં ને અવિરત આપલોગમાં છે. જાહેરમાં કામ કરનારા ઘણા માણસો સ્વાર્થી હેતુથી આપલોગ આપે છે. એ ભારે બ્યાજ આપનારું એક પ્રકારનું મૂડીનું રોકાણ છે. ગાંધીજીનું કામ એથી સાવ જુદું છે. તેમના આર્થવનો જોટો મળે એમ નથી. તેમનું જીવન અને આપલોગ એ જ એક જ અર્થના રુબો થઈ પડ્યા છે. તેઓ આપલોગની સાક્ષ્ય પ્રતિમા છે. તેઓ સત્તા, કરજનો, સંપત્તિ, તામ કે કીર્તિ એમાંના કશાનો લોભ રાખતા નથી. એમને આખા હિન્દુસ્તાનનું ઝિંદગસન આપેલું, તે તેઓ તેના પર બેસવાની ના પાડે; પણ એ સિંહાસનમાંનાં રતો વેચી દેશે, ને તેના પૈસા ગરીબોને વહેંચશે. અમેરિકામાં જેટલા પૈસા છે તે બધા તેમને આપે, તોયે તેઓ તે લેવાની ના પાડે. લેશે તો એક જ કામ માટે-જેનાથી માનવજાતિની ઉન્નતિ થાય એવા કેઈ સત્કાર્યમાં આપી દેવા માટે જ.

એમનો આત્મા નિરંતર આપવોને આતુર રહે છે; ને તેઓ ખલ્લામાં કસાની જ, અપેક્ષા નથી રાખતા-આભારની પણ નહીં. આ કંઈ અતિશયોકિત નથી, કેમકે હું એમને સારી રીતે જાણું છું. તેઓ યોલપુરની અમારી શાળામાં આવીને કેટલોક વખત અમારી સાથે રહ્યા હતા. તેમની આપલોગની શક્તિની સાથે તેમના નિર્ભયતાના સર્વશ્રેષ્ઠ ગુણનો સંયોગ થયેલો છે, એને લીધે એ શક્તિ વધારે અમોઘ નીવડે છે. રાજમહારાજઓ, તોપ તલવાર ને બંદૂકો, કાસવાસો ને યાતનાઓ, અપમાનો ને મારપીટો, એટલું જ નહીં પણ ખુદ મોત સુધ્યાં, ગાંધીજીના આત્માને કદી પણ અભિભૂત કરી શકે એમ નથી. તેઓ મુકતાત્મા છે. મને કેઈ ગળું દબાવીને શુંગળાવે તો હું મદદ માટે ચીસ પાડી ઊઠું. પણ ગાંધીજીને કેઈ શુંગળાવે તો મારી ખાતરી છે કે તેઓ ચીસ ન પાડે. ગળું દબાવનારની સામે તેઓ હસે; અને મરવાનું જ આવે તો હસતે મોઢે માણુ છાડે. તેમના સ્વભાવની સરળતા બાળકના જેવી છે. તેમની સત્યનિષ્ઠા અડગ છે. માનવજાતિ પ્રત્યેનો તેમનો પ્રેમ અભાવરૂપ નહીં પણ ભાવાત્મક છે, ને આકેમજુશીલ છે. જેને ધમ્મુ ખ્રિસ્તની જાવના કહેવામાં આવે છે તે તેમનામાં છે. મારો એમની સાથેનો પરિચય જેમ જેમ વધતો જાય છે તેમ તેમ તેમના પ્રત્યેના મારા પ્રેમમાં પણ વધારો થતો જાય છે. જગતના ભાવિના ઘડતરમાં આ મહાપુરુષને આગળ પડતો ભાગ ભજવવાનું નિર્માયેલું છે, એ મારે કહેવાની જરૂર નથી.

પ્ર૦-એવા મહાપુરુષ જગતમા વધારે જાણીતા થવા ઇચ્છે છે આપ પોતે જગપ્રસિદ્ધ પુરુષ છે. આપ એમને વધારે જાણીતા કેમ નથી કરતા ?

ઉ૦-હું એમને જાણીતા કેવી રીતે કરી શકું ? એમના જ્ઞાનપ્રદીપ્ત આત્માની તુલનામા હું તો કશી વિસાતમા નથી અને કેઈ પણ સાચા મહાપુરુષને મોટો બનાવવો પડતો નથી તેઓ તો પોતાના આત્મતેજથી જ મહાન હોય છે, અને જ્યારે જગત તોયાર થાય છે ત્યારે તેઓ પોતાની મહત્તાને બળે જ પ્રસિદ્ધિ પામે છે જ્યારે સમય આવશે ત્યારે ગાંધીજી જગતમા પ્રસિદ્ધ થશે જ, કેમકે જગતને એમની તથા પ્રેમ, સ્વાતંત્ર્ય ને ભાતુભાવના એમના સંદેશાની જરૂર છે પૂર્વના આત્માને પ્રગટ થવા માટે ગાંધીજી એક સુયોગ્ય પ્રતીક રૂપે મળી ગયા છે કેમકે તેઓ અતિશય ભુલક વાણીમા સિદ્ધ કરી રહ્યા છે કે મનુષ્યમા સારભૂત વસ્તુ તે તેનો આત્મા છે, અને મનુષ્ય નૈતિક ને આધ્યાત્મિક ક્ષેત્રમા જ સારમા સારો ફલેફલે છે, તથા દેષ અને રાજગોળાના ધુમા ઠાના વાતાવરણમા તેનું ચરીર ને તેનો આત્મા બનેનો અચૂક નાશ થાય છે થોડાક માસ પર તેમણે કહેલું કે હિન્દુસ્તાન વરસમા સ્વરાજ

પ્રાપ્ત કરશે એ ઘનના ધારી મુક્તમા કદાચ ન બનવા પામે પણ તેઓ તો ખરેખર એમ માને છે, ને માને છે માટે જ કહે છે તેઓ તો એ ખેંચ સિદ્ધ કરવા માટે ગમે તેટલું હુ ખ ને ગમે તેટલી હાડમારીઓ સહન કરતા ને ગમે તેટલો આપભોગ આપતા આયકો નહી ખાય, એ કહેવાની જરૂર નથી દક્ષિણ આફ્રિકામા તેમણે આઠ વરસ લગી સત્યાગ્રહની જે નૈતિક કલ્પ ચલાવી તે સફળ થઈ હતી પણ બળ સત્યને થોડોક વખત કચડી શકે, પણ લાગે ગાળે સત્યનો વિજય થયા વિના રહેતો નથી

પ્ર૦-હિન્દુસ્તાનની અસહકારની હિલચાલ વિષે આપ ખરેખર શું માને છે ?

ઉ૦-એ ખરેખર મહાન હિલચાલ છે એ શારીરિક હિંસાની સામે વિચારોનો સર્વ છે અને શારીરિક હિંસા કરતા વિચારોની શક્તિ પર વધારે શ્રદ્ધા છે ગાંધીજી, જેઓ તેમના તપોમય ને સદાચારી જીવનને લીધે આખા ભારતવર્ષમા પૂજ્ય છે, તેઓ આ હિલચાલના નેતા છે એ સદ્બાચ્ય છે જ્યાં લગી તેઓ મુકાની છે ત્યાં લગી મને એ નાવને વિશે દર નથી, અથવા તો તે જવા ધારેલે ખરે મુશ્કિલ પહોંચી જશે એ વિશે શંકા નથી

ગુરુદેવ વિષે ગાંધીજી

[૧૯૪૩માં ધીરામ સમિતી સેવાગ્રામમાં ગુરુદેવ વિશે માધીજી સાથે થયેલો વાર્તાલાપ]

‘બાપુજી, કું’ પંદર મિનિટથી અધિક સમય નાહું લઉં. મેં આરા પ્રશ્નો લખી રાખ્યા છે. પંદર મિનિટથી ઓછા સમયમાં જ વાતો કરી લઉં.’

બાપુ-(હસતા હસતા) એ તો કું જાણુ છું. હા, શરુ કરો.

પ્રશ્ન-આપનો ગુરુદેવ સાથે સંબંધ કયારથી થયો ?

ઉત્તર-પ્રશ્નકર્તા સંબંધ છે. સ. ૧૯૧૫થી થયો.

પ્રશ્ન-હ.સ. ૧૯૧૯-૨૦ દરમિયાન જ્યારે આપ સત્યાગ્રહનો પ્રારંભ કરવાના હતા, ત્યારે ગુરુદેવે આપની ચરખા-પ્રવૃત્તિનો વિરોધ કર્યો હતો. તો શું પાછળથી તેઓ ચરખા કે ખાદીમાં માનતા થયા હતા ?

ઉત્તર-પરાપર વિરોધ રહ્યો, પરંતુ પાછળથી બહુ આછો થઈ ગયો. કહેવાય છે કે પાછળથી તેઓ માની ગયા કે વાત તો એવી છે કે ગરીબોને માટે ચરખો બહુ જ જરૂરી છે. પછી તો એમણે ચરખા-ગીત પણ લખ્યું.

પ્રશ્ન-ચોતાની એસીમી વરસમાં પર તેમણે ‘સમ્યતાનું સંકટ’ (Crisis of Civilization) નામે જે પ્રવચન આપ્યું હતું, તેમાં તેમણે કહ્યું હતું : “કોઈક દિવસે ભાગ્યચક્ર અંગ્રેજોને માટે તેમના ભારતીય સામ્રાજ્યને પરાણે છોડી જવા સંજોગ બોલા કરશે. પરંતુ કયા પ્રકારના ભારતને તેઓ તેમની પાછળ મૂકી જશે ? બસ, નહીં, પીઠિત અને ક્ષેષ્યમણી એકથી અધિક સતબિંદની ઘાસનધારા જ્યારે ગ્રાહક જશે, ત્યારે તેઓ તેમની પાછળ અરાગકતા અને ગંદકીના દમને છોડી જશે. એક સમયે મને એવો વિશ્વાસ હતો કે યુરોપના હૃદયમાંથી સમ્યતાની ધારા કૂટશે-યુરોપથી સંસાર સભ્ય થશે. પરંતુ આજે જ્યારે કું દુનિયામાંથી વિદાય લેવાની થી પડે છે, ત્યારે મારો એ વિશ્વાસ બિંદુલ જી ગયો છે.” ભારતમાં સિટિસ-સાસનને માટે એક ક્રાંતિએ આપેલા ઘાપ સમાન આ નથી શું ?

ઉ-—હા, છે તો ખરું. વાત તો અચીજ છે.

પ્રશ્ન-એમના જવાથી રાષ્ટ્રીય અને આંતરરાષ્ટ્રીય સમસ્યાઓમાં આપને કાષ્ટ. મુશ્કેલી પડી છે ? જે પડી હોય તો તે કયા પ્રકારની ?

ઉ-—મુશ્કેલી તો બારે છે. એમનાથી મને બળ મળતું હતું. એમના સંબંધથી મને જ્યારે બળ મળતું હતું, ત્યારે એમના જવાથી મુશ્કેલી તો પડે જ ને !

પ્રશ્ન-એમની વાતોનો વિરોધમાં જે આટલો પ્રભાવ હતો, તે શું એમની કવિત્વ-શક્તિને લીધે હતો ?

ઉ-—ફક્ત કવિતાથી એમને પ્રભાવ ન હતો. એમની કવિતાની બાબતમાં કું મારો અભિપ્રાય આપી શકું એમ નથી. પરંતુ એમના પ્રભાવને માટે એમની કવિતા કંઈક અંશે કારણરૂપ હતી. પણ કવિઓની શ્રેણીમાં તેઓ સર્વશ્રેષ્ઠ હતાં. સાથે સાથે આટલા લોકો કવિ હોવા છતાં એમનું જીવન બહુ જ ઉચ્ચ હતું.

પ્રશ્ન-ભારતીય ઇતિહાસમાં એમનું સ્થાન શું ?

ઉ-—નક્ષત્રિયું સ્થાન છે અને એમનું આપણા ઇતિહાસમાં ઉચ્ચ સ્થાન રહેશે.

પ્રશ્ન-શ્વારતવર્ષને માટે એમનું સૌથી મોટું યજ્ઞ શું છે ?

ઉ-—સૌથી મોટું યજ્ઞ શું ? ૧-કહેવું અશક છે; તેઓ પોતે જ યજ્ઞરૂપ હતા. મોરના પીંજાનો કયો ભાગ અધિક મુન્દર છે—એ બતાવવું કઠિન છે.

પ્રશ્ન-એમના સાહિત્યિક જીવન પરથી આપણે શું સીધી શકીએ એમ જાણે ?

ઉ-—આ પ્રશ્નને ઉત્તર આપવા કું યોગ્ય નથી. એમના સાહિત્યનું મારી લાચારીને લીધે અભ્યયન કરી ન શક્યો.

પ્રશ્ન-એમના સ્મારકની રૂપરેખા યી દોવી જોઈએ, મારા આ હેતુના પ્રયત્ને ઉત્તર કું ન માગું, કારણ કે આપે આ બાબતમાં પહેલાં સ્પષ્ટ જ કરી નાખ્યું છે.

બાપુ-હા, તમારી વાત પરાપર છે. એ બાબત વિશે કું સ્પષ્ટ કરી ચૂક્યા છું.

યુવાકાત લીધા પછી ગુરુદેવ અને બાપુના નજીવન સંબંધ કરતો કરતો કું મારા યોરમાં પાછો ફર્યો.

“આવ કે દરજન કે લિધે સતો કા ચરિત્ર પદના જોર
ઉસકા મનન કરના આવરકે હું”—આધીલ

હલીમ ગુલ

(૫૫૫—૨૦મી સદી)

“અવધાસી”

આ વિભાગમાં (વધેના સતો, ભગ્નો અને શહીદોની જીવનગથા આવરી જીવનમાં એકવાર એક પગ આવી જાય છે જ્યારે મનુષ્ય પોતાના જીવનને ઠીકે જઈ જઈને આપતી પેઢીને જીવનમત્ર આપતો જાય છે આવી પગો જ્યાં મનુષ્યોને એકવાર તો આવે છે પણ તે પગને યોગ્યતાની શક્તિ અને હિમ્મત લેઈએ

રવી નહીને કાંઠા સાજ નમી રહી છે કાઠે એક નાનકડી અટૂલી જૂપડી છે આજુબાજુ નેટલે ફર નજર જઈ શકે ત્યાંથી કોઈ પ્રાણી ભેવામાં નથી આવતું જૂપડી જહાર ઉમરને આરે પછાચેલા એક વૃદ્ધ પુરુષ શાંતિમાં બેઠા છે એમનું માથું એમની છાતી તરફ ઢોળેલું છે એમના ખોળામાં સિતાર પડી છે લગભગ રાત્રીના અગિયાર વાગવા આવ્યા છે આકાશ તારઓથી ખીચોખીચ ભરખી ગયું છે એમ લાગે છે કે એ તારામંડલ આકાશમાં આ વૃદ્ધની વાણી સાંભળવા આવતુર બેઠા છે ધીમે ધીમે, ખીંકી ખીંકી પવન વાય રહ્યો છે એકદમ તે વૃદ્ધપુરુષ પોતાનું માથું ઊંચું કરે છે ને એમની બન્ને આંખો ખુલ્લી જાય છે એમની

બે આંખોમાં એવી જ્યેતિ હલી જાણે કે બે આંધળ થમકતા હોય એમણે સિતાર ઉપાડી અને વગાડવાનું શરૂ કર્યું વગાડતા વગાડતા ધૂનમાં આવી ગયા અને ટોલવાં લાગ્યા થોડી વાર પછી એક ગીત ગાવાનું શરૂ કર્યું

ઈશ શરહુદા પૈ ગયા ભગડા

હજરતનો સમભવા રે,

સવાવ શરહુદા, જવાબ ઈશકદા

હજરતનો મુબાવા રે,

શરા કહે ચલ પાસ મુન્લા રે

શિખ લે જાળ અઢાભાનુ,

ઈશક કહે ઈક અલિક મહતેરા

લક, લે સારી કિતાબાનુ.

શરા કહે કર પજ હશનાના

ચલ મકકે હજતું,
ઈશ્ક કહે બુવા ચારદા કાબા
રખ શીર તું સીજહેનું.

પ્રેમ અને કાયદા (જે ધર્મગુરૂએ ઘડ્યા છે) વચ્ચે ઝગડો થયો છે. કાયદો પ્રશ્ન પૂછે છે અને પ્રેમ એનો જવાબ આપે છે. આવો ભાઈ, એ સવાલ જવાબ હું તમને સંજાળાવું અને સમજાવું.

કાયદો કહે શાલ આપણે સુલ્તાની પાસે જઈએ અને એની પાસેથી શુવન કેમ શુવવું તે શીખીએ.

પ્રેમ જવાબ આપે છે. બધા ધર્મપુસ્તકો ખંધ કરી દો. એક અલિક્ષ અક્ષર એટલે અલ્લાહનું નામ આપણા માટે પૂરતું છે.

કાયદો કહે, આલ આપણે પાંચવાર સ્નાન કરીએ. હજ કરવા મકકે જઈએ.

પ્રેમ જવાબ આપે છે, આપણા પ્રભુનું ખારલું (ચરણ)જ એજ સાચું કાબા છે. ત્યાં જ આપણે માથું નમાવીએ.

ન્યારે ગીત પૂરું થયું ત્યારે સવાર પડી ગઈ હતી. તે વૃષ્ણપુરૂષ પોતાની સિતાર ઉપાડીને ઝૂંપડીની અંદર ગયા અને ખારલું ખંધ કરી દીધું.

એ વૃષ્ણપુરૂષનું નામ હલીમ શલ હતું. એમની ઉંમર લગભગ ૮૦ વર્ષની હતી. એ નામ એમણે ન્યારે સંન્યાસ લીધે ત્યારે ધારણ કર્યું હતું. એમણે સંન્યાસ કેમ લીધો એની પાછળ એક બીના છે. તેઓ ત્રીસ વર્ષ સુધી પંડખખા એક રજવાડામાં દરબારી ગવૈયા હતા. એમનું કામ હતું દરરોજ દરબારમાં સવારના બે કલાક સિતાર વગાડવી અને ગીતો ગાવા. એવી રીતે મહારાજને પ્રસન્ન કરીને વર્ષો સુધી એમની સેવા કરી. એકવાર ન્યારે નવા વર્ષને

દિવસ વૈશાખ મહિનામાં આવ્યો ત્યારે મહારાજ સાહેબે કહેવડાવ્યું કે નવા વર્ષના ઉત્સવ પર એમણે ખાસ ખાસ ગીતો ગાવા.

નવા વર્ષની પ્રભાત ઊગી, દરબારીઓ સારાં સારાં કપડાં પહેરી દરબાર તરફ જઈ રહ્યા હતા. થોડા વખત પછી દરબારમાં મહારાજ સાહેબ પધાર્યા, દરબાર ખીચોખીચે ભરાય ગયો છે. ગઈ શાંતિનું સામ્રાજ્ય પ્રસરેલું છે. ત્યાં રાજ સાહેબે હુકમ કર્યો કે ગીત શરૂ થાય. પણ ગવૈયા હતા જ નહિ. લોકો એક બીજાને આશ્ચર્યથી પૂછવા લાગ્યા. કેમ નથી આવ્યા? માંદા તો નહીં? પડયા હોય ને? દીવાને મહારાજ સાહેબને કહ્યું હજુર, હજુ દરબારી ગવૈયા નથી આવ્યો. મહારાજ સાહેબ રાતાપીળા થઈ ગયા. શુસ્સાથી કહ્યું, એમને હમણાં ને હમણાં જ બોલાવી લાવો. દીવાને એક નોકરને ગવૈયાને ઘરે મોકલ્યો. નોકર ગવૈયાના ઘર તરફ જઈ રહ્યો ત્યાં એને રસ્તામાં ગવૈયાનો નોકર મળ્યો. દરબારના નોકરે પૂછ્યું, તારો માલિક કયાં છે? દરબારમાં એની રાહ ભોવાય છે. ગવૈયાના નોકરે જવાબમાં દરબારના નોકરના હાથમાં ચિટ્ટી આપી દીધી. અને પાછો પોતાના ઘર તરફ વળ્યો.

તે ચિટ્ટી મહારાજ સાહેબના નામ પર હતી. નોકરે તે ચિટ્ટી મહારાજને પહોંચાડી દીધી. અને તે ચિટ્ટી મહારાજ સાહેબે ઉઘાડી. તેમાં આ શબ્દો લખેલા હતા.

હજુર,

આજે મને મારા પ્રિતમનો સંદેશો મળી ગયો છે. હું બહુ ખુશ. મારા આત્માએ આજ સવારના એવી પ્રતિજ્ઞા લીધી છે કે આજ પછીથી મારે મારું ગીત કેઈ દુનિયાના રાજાને

નહી પણ દુનિયાના રાજ્યોના રાજ્યને જ સંભળાવવું.

આભારી.

આપને ખાદિમ

મહારાજા સાહેબ આ ચિઠ્ઠી વાંચીને કોપથી ભૂંડી ઉઠ્યા અને હુકમ કર્યો કે ગરેયાને પકડીને દરબારમાં હાજર કરો. ચાર ઘોડેવારો તરત જ ગરેયાના ઘર તરફ ઉપડ્યા ત્યા પહોંચ્યા ને જોયું તો ઘર બધું છે ને લાડુ લાગેલું છે. ખાંડોશીઓને પછયુ તો ખબર પડી કે તેઓ સવારના વહેલા સિતાર લઈને બધાને સલામ કરતા કરતા ઘરની બહાર નીકળી ગયા છે.

ઘોડેવારોએ નીચે માથે મહારાજાને ખબર આપી મહારાજા સાહેબ ચૂપ રહી ગયા.

નવા વર્ષના તહેવારનો કાર્યક્રમ બાંધે રાખે એમ કહીને રાજસલામ્યાથી મૂગામૂગા કંઈક વિચારતા, ઉઘસ મૂખે એકલા મહેલમાં પાછા ગયા આખા શહેરમાં હોહા ધર્ધ ગઈ.

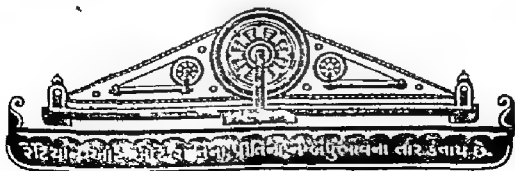
દરબારનો તે ગરેયો ત્યારપછી ઘણા વર્ષો સુધી જ ગલોમાં ફરતો રહ્યો. ન્યારે અદરથી પ્રેરણા થાય ત્યારે સમય કે જગાની પરવા કર્યા વગર ગીત ગાવા લાગી જાય કોઈની સાથે વાત કરે નહીં. આખરે રાત્રીને કાઠે પહોંચ્યા ને ત્યા જ પડું બાંધીને રજા.

લગભગ ૧૦૦ વર્ષની ઉંમરે તેમનો દેહાંત થયો એમની મરણ સમ્યા ૫૨ એક નાનકડી ચિઠ્ઠી મળી જેમાં એક જ વાક્ય લખેલું હતું.

“મીનમાં જ મળ્યો. ૨૫૨૧ પામ્યો અને એના પ્રેમનું સંગીત સાંભળ્યો.”

વિશ્વતિ મિવન —

આ વખતનું પૂર્ણચિત્ર, નવીન ગાંધીએ શાંતિનિકેતન (૧૯૪૦)માં ગાંધીજી અને શુરેન્દ્ર ઉસ્તા મળ્યા તે પ્રસંગની છબી લીધેલ, તેના આધારે કર્યું છે.

ધર્મકથા

વાલજી ગોવિંદજી દસાઇ

(૨)

ઉજ્જવલ એટ

એક સાહુકાર હતો, એના એકના એક પુત્રને એક ગુલામે ખૂસતો બનાવ્યો. આ ઉપકારના પ્રયુષ્કાર દાખલ સાહુકારે ગુલામને દાસત્વથી છુટો કર્યો અને વિવિધ દ્રવ્યથી બધું બાક્યું વઢાણુ એને ભેટ આપ્યું, તથા કહ્યું, 'સતુને સામે પાર જા, ને પર-દેશમાં આ માથ વેચ, તેથી કરીને જ કાંઈ બપળે તે તારું.'

ગુલામના હરખનો પાર દૂરથી નહિ. એ તો શેઠને રામરામ કરી વઢાણુમાં બેસીને સમુદ્ર એડવા મંઝો. પણ એને તીકળ્યા બહુ દિવસ નહોતા ચલા ત્યાં જબરું તોફાન થયું, તેથી વઢાણુ ખચક હારે ભટકાઈને બાંધી મર્યું. એક ગુલામ ઝિના વઢાણુ ઉપર હતા તે સર્વે જણુ ખૂટી ગયા, પણ ગુલામે પાસે જ એક એટ ભેરો ત્યાં તે તરતો તરતો ગયો ને ખચી ગયો.

ગુલામ તો કાંઠાની રેતી ઉપર નિરાશ તથા ઉદાસ થઈને બેઠો. પણ છેવટે તે બાંધે, કાંઈ આમળ વન હતું તે વઢાણુ ને જુએ છે તો વિદ્યાળ પટ ધમ્મે ભવ્ય નમરી વસેલી છે, ને એના દારમાંથી અનેક લોકો ખદાર નીસરે છે.

લોકોએ એને જોયો, એની આમળ કપાટાખંચ પહેલ્યા અને આનંદથી બેઠ્યા, 'બલે પધાર્યા, રવાનતમ, જુગ જુમ છવે મહારાજા.'

ગુલામને આશ્ચર્ય થયું, પણ નાચરિકા તો એક સરસ રમ લઈ આવ્યા, એમાં તેને બેઠાડીને સ્ફર રાજકુલમાં લઈ ગયા. ત્યાં તેને રાજોચિત વસ્ત્ર પહેરાવ્યાં, રાજા રાજા કરવા મંજા અને આજ્ઞા કરો કે અમે શું કરીએ એમ કહેવા લાગ્યા.

ગુલામ તો મુઝબ જ ગયો. એને થયું કે આ તો મને સ્વપ્ન આવે છે, ને મારા પીઝ પામતા

ચિત્તની જ સહિ છે. પણ પછી એને વિશ્વાસ બેઠો કે પોતે જાગત છે ને બાળ બૂલ્યો નથી, એટલે પોતાના પરિવારમાંથી એક જણુને કહ્યું, 'આ બધું છે શું? મને તો કાંઈ સમજાતું નથી. જેને તમે જણુતા નથી, ને પહેલાં કદાપિ બાળ્યો પણ નથી એવા નિર્ધન રખડુને તમે કેમ આટલું બધું માન આપો છો ને તમારો રાજા બનાવો છો?'

એક સેવક જવાબ આપ્યો, 'બાપુ, ખદારથી માણસનું રૂપ ધારણ કરવા વાળા કિંનર લોકો આ એટ ઉપર રહે છે. બહુ દિવસ અગાઉ કિંનર પ્રાથના કરી કે પોતા ઉપર રાજ કરવા વર્ષે વર્ષે એક કાળા માથાનો માનવ મત્સ્યલોકથી આવે. એ પ્રાથના સ્વીકારાણી, તે દીથી પ્રચેક વર્ષે એક પુરૂષ મોકલવાય છે. જેનો કિંનર સ્વકાર કરે છે ને સિંહાસને બેસાડે છે. પણ વર્ષને અન્તે એની રાજવટ તથા સત્તાનો પણ અન્ત આવી જાય છે, અને વર્ષ પૂરું થાય એટલે એને વઢાણુ ઉપર બેસાડીને એક મોઢા તથા ઉજ્જવલ એટ ઉપર લઈ જાય છે ત્યાં, જે એણે આ દિવસને સારું તૈયારી ન કરી હોય તો, એને એકાન્તમાં તથા કુઃખમાં એનું જીવન પૂરું કરવું પડે છે. પછી અહિં નવો રાજા મોકલાય છે, ને એમ ઘટમાળ ચાલ્યા કરે છે.'

ગુલામે પૂછ્યું, 'જૂતકાળમાં તમારે ત્યાં આવેલા રાજા કેવા હતા તે મને કહો.'

સેવક કહે, 'તમારા પહેલાના રાજા પ્રમાદી હતા, પોતાની સત્તા પૂરેપૂરી બેગવતા અને જગારે સત્તાનો અન્ત અધવગનો હોતો તે દિવસનો વિચાર જ ન કરતા. પણ તમે મારું માનો, ને દીર્ઘદષ્ટિ રાખો.'

નવા રાજાએ ખાનપૂર્વકે આ સાંભળ્યું, અને
ધનસંતાપના દિવસને ચારુ તૈયારી કરવા મંડી.

રાજસભામાં જે વિચક્ષુર્માં વિચક્ષુ પુરુષ
હતા એને તેણે બોધાવ્યો ને કહ્યું: 'શુદ્ધિસાગર, જે
કુષ્ટ દિવસ આવવાનો છે તેને છાકુ ખારે કેમ
સંભળતા રાખતી તે મને કહેલું.'

રાનીએ ઉત્તર આપ્યું, 'નિધન દશમાં તમે અહિં
આવ્યા, અને જેની તમને વાત કરી તે ઉત્તર જેટ
ઉપર નિધન દશમાંજ તમારે જવનું છે. આ ધરીએ
તમે અમારા રાજા સાથે ને ધાર્યું કરી શકો છો, એટલે
આ ખેટ ઉપર કુશળ માણસોને મોકલો, તે ત્યાં
જઈને ધર ચણે, ખેતર ખેડે, અને આજીવનના
પ્રદેશને રમણીય બનાવે. આથી ઉત્તર મેં સાંભળે
કેમણે લીધા મોવવાળાં ખેતર ' ચર્ચ જનમ, મોઢા
ખીજ' સ્થળ છોડીને ત્યાં રહેવા જાય, અને અહિં
તમારી સત્તાને અંત આવે ત્યારે તમને આનંદપૂર્વક
આવકાર આપનારી પ્રજાવાળું નવું રાજા તમે સ્થાપ્યું
હોય. દિવસ યંચા છે, ને કામ લાગ્યું છે, એટલે
ઉત્સાહપૂર્વક ઉચોમ કરો.'

રાનીના ઉપદેશ પ્રમાણે રાજાએ કહ્યું એણે
તે ઉત્તર ખેટ ઉપર ચતુર ક્ષિત્તીઓ તથા ઉત્તમ
સામગ્રી મોકલી, અને વર્ષ પૂરું નહોતું થયું ત્યાં તો

ખેટ મનોહર બની ગયો. એના પહેવાના રાગને
વર્ષના છેલ્લા દિવસનો ગ્રાસ લાગતો અને કોમ
વિધાયથી એને શૂણ્ય અવસ્થા પશુ આને તો છેલ્લો
દિવસ

ધન્ય ધન્ય ધન્ય આજ દિન આનંદકારી
લાગતો હતો, કેમ કે તે દિવસે એને સનાતન શાન્તિ
તથા સુખ સમવાળાં હતાં

ઉપર એ દિવસ આવ્યો, અને રાજા બનેલા
કુશળની રાજવટ પૂરી થઈ. એના સુન્દર વસ્ત્ર
જીતારી લીધાં, ને જે ચીયરાંજર તેને સમુદ્રે કહી
ઉપર ફરતો હતો તે ચીયરાં પહેરાવ્યા, અને વહાણ
ઉપર બેસાડીને જ્યાં એને હવે રહેવનું હતું તે
ખેટની દિશામાં વહાણ હાંક્યું.

પશુ એને કાઢે જોવા તે આગળ, એવા જ
એણે ત્યાં મોકલેલા લોકોએ વાળતે ગાળતે એવું
સામેય કહ્યું, ને એને સારું તૈયાર કરેલા મહેલમાં
એને લઈ ગયા મહેલને ફરતી વાડી હતી તેમાં
સુમધી દૂત, સુમધુર માન કરતાં પક્ષી તથા ઊછળતા
પાણીવાળી પુષ્પચિહ્નના સમાયમથી શીતળ થયેલા
પવન વનવિહારીતુ ગોતરુ દેતા હતા. અહિં એણે
આપું, પીધું ને રાજા હાંક્યું x

x તામ્રક ઉપરથી એલ. માસની 'ગ્રહસ્થ આંક દેશિન લેખ' (જેની પ્રાચી)માં ઉત્તરેથી.

ગુરુદેવ અને ગાંધીજી

૭. રામચન્દ્રજી

ગુરુદેવ અને ગાંધી-આ બે નામે ભારતવર્ષમાંથી દુનિયાના એક ખૂણાથી બીજા ખૂણા સુધી ગુંજતા છે અને પુનઃ પ્રતિબલિત થાય છે. હવે એક ત્રીજું નામ પણ છે-નરેન્દ્રજી. દુનિયાના અનેક દેશોમાં અને ભારતવર્ષના કરોડો લોકોના મનમાં આ યુગના આ નવું ભારતવાસીઓ પ્રાચીન તેમજ તરુણ દેશની ભાવના અને પ્રયાસના સર્વોત્તમ અને સર્વોચ્ચ પ્રતિનિધિઓના રૂપમાં દ્રષ્ટિએ પડે છે. એ સ્વાભાવિક જ છે કે પ્રત્યેક સ્થળે લોકોએ એમનાં વ્યક્તિત્વ, એમના કાર્યો અને કર્તૃત્વની તુલના કરી છે. ગુરુદેવ અને ગાંધીજીના આના પ્રકારનું તુલનાત્મક વિશ્લેષણ અત્યંત અધુરું અને કાંઈ કાંઈ વાર નિર્ણયક છે સહેલાઈથી એમની સરખામણી થઈ શકતી નથી. તેઓ ભિન્ન ભિન્ન સ્વરૂપોને પ્રગટ કરે છે. મિન્દુ અને મગની જેટલે એમનાં જીવન ભિન્ન દિશાઓમાં વહે છે. તેઓ પશુ મનુષ્યને માટે તેમજ સમાન અમૂલ્ય ભેટ ધરી છે. ફરી અને અંતરનાં રૂબોનાં મૂળ એક જ ભૂમિમાં હોય શકે, પરંતુ બંનેનાં ફળ ભિન્ન હોય છે. સ્વાદિષ્ટ કેરી અને મીઠા સતરાની તુલના કરવી શકિન છે એટલું જ નહિ. પણ અનુચિત છે. છતાં એક બાપક દ્રષ્ટિએ એમની તુલના કરી શકાય એમ છે. આ પ્રકારની તુલના એવો નિષ્કર્ષ કરવાને માટે ન હોય કે સતરાની અપેક્ષાએ કેરી સારી છે અને કેરીની અપેક્ષાએ સતરું. આ તુલનાથી એવો અભિપ્રાય પ્રગટ કરવાનો છે કે ખાવામાં કેરી કેમ મજેદાર હોય છે અને સતરું કયા પ્રકારે સ્વાદિષ્ટ હોય છે. એમની તુલના સ્થૂળ દ્રષ્ટિએ ન થઈ શકે અને એ સંબંધિત પણ નથી. અસ્તુ, ગાંધીજી અને ગુરુદેવની તુલના પણ અગાધ મહા અને ભક્તિના પૂર્વજૂર્ષમાં જ થઈ શકે. આ પ્રકારના તુલનાત્મક અધ્યયનમાં અમે એ જણાવવા માગતા નથી કે કોણ કેનાથી મોટા છે, પરંતુ એકની મહત્તા બીજાને માટે કેટલી મહામૂલ્ય અને

શક્તિવર્ધક છે. વાસ્તવિક રીતે મદાન પુરુષો વચ્ચે કદિ સંઘર્ષ ઉત્પન્ન થતો નથી. તેઓ એકબીજાને અધિક મદાન પાનાવે છે. સામાન્ય જનોના નકામી તુલનાઓ અને વિવાદોની ધમાલ મચાવે છે.

ઉપયુક્ત ભાવનાથી જ આ અધ્યયનનો પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો છે.

મદાકારિ અને કવાકારની પ્રતિભા પ્રાપ્ત કરનાર ગુરુદેવે ભારતભૂમિમાંથી એ શક્તિ મદદથી કરી હતી કે જેનાથી તેઓ ભારતની સાંસ્કૃતિક જાગૃતિ (Renaissance) ના સર્જનાત્મક નેતા થયા.

શુદ્ધ અને ધૃષ્ટ જેવી ઉચ્ચતમ નૈતિક ક્રાંતિ કરીની પ્રતિભાને લીધે ગાંધીજીએ આ ભૂમિમાંથી એવા પોષણને મદદથી ક્યું, કે જેણે એમને ભારત વર્ષના સામાજિક અને રાજનીતિક ઉદ્ધારના એકજન નેતા પાનાવ્યા છે.

જે પ્રમાણે ગુરુદેવની સાંસ્કૃતિક રાષ્ટ્રીયતાએ સદીજી અધેનાને લોહીને વિશાળ આંતરરાષ્ટ્રીય તથા સંપૂર્ણ માનવસમાજનો આર્થ સ્વીકાર્યો, તે પ્રમાણે ગાંધીજીની રાજનીતિક રાષ્ટ્રીયતામાં માનવસમાજના ઉદ્ધારનો એક સદેશ નિહિત છે. જેમ કારિ અને કલાકારે સંપૂર્ણ માનવસમાજને અખંડ અને અભંગીય માન્યો, તેમ સત્તા અને નેતાએ પણ માનવસમાજને એ સ્વરૂપે જ અપનાવ્યો, બંનેએ મિત્ર આર્થ માનવસમાજના જીવનને પ્રાણવંત અને ક્રાંતિવંત ક્યું છે. જે શક્તિએ એ બંનેને રૂપ આપ્યું તે એક જ હતી. આ શક્તિ ભારતીય સંસ્કૃતિ અને ભારતની અગર આત્માની ભાવના હતી. આ ભાવના અને શક્તિ બંનેનાં જનાં મદાન વ્યક્તિઓ દ્વારા પ્રસ્ફુટિત થઈ. તેઓ ભાવના અને શક્તિ એક જ હતી, અને ભાવના તેમજ શક્તિ એક દોરા હતા તેમનાં ફળ ભિન્ન હતા, ભિન્ન ક્ષેત્રોમાં હતા છતાં મિત્ર બાવે રજા હતા.

અવગણના જ સામ્રાજ્યિક રાષ્ટ્રવાદના રૂપ આપેલું, પદાર્થન કરાવ્યું અને જેનું નેતૃત્વ સ્વીકાર્યું, તે સ્વતંત્ર અને વિશાળ ભારતને માટે અપરિહાર્ય હતી અને છે. જ્યાં સુધી ભારતવર્ષ પોતાના સામ્રાજ્યિક આત્માના સોતોને વારંવાર શોધીને કાઢે નહિ અને જોયાં પ્રત્યક્ષિત રહેતી સ્થિતિ અને સૌન્દર્યને પ્રદર્શન કરે, ત્યાં સુધી જેનું રાજનીતિક અને સામાજિક પુનર્સંઘર્ષ રેતીના વનસા પર બાંધેલા મકાન જેવું છે અને ભારતની સામાજિક, રાજનીતિક અને આર્થિક સ્વતંત્રતાના ભવનને મજબૂત પાયાના આધાર પર અવલમ્બિત કરવાનો હોય, તો એ પ્રાસાદને ભારતના સામ્રાજ્યિક અર્પણ અને વિકાસ પર ઊભો કરવો જોઈએ. રાષ્ટ્ર અને લોકોના કોષ પશુ અતિમ વિશ્લેષણનું એકમાત્ર ઉત્કૃષ્ટ અન્તર એમની સરકૃતિઓને માનવામાં આવે છે. એ કારણે યોગ્યેષિક પ્રભુસત્તાવાદના સામ્યકરણના સ્વીકારણને પશુ સૌપ્રસિદ્ધ સમર્થ સામેલ થનારા પ્રભુત્વની સારકૃતિક સ્વતંત્રતાની જામીન-ખીરી લેવી પડે છે. કોષપશુ રાષ્ટ્રની સારકૃતિક સ્વતંત્રતાનો વિનાશ એટલે તે રાષ્ટ્રનું નિશ્ચિત ધ્વંસ.

સારકૃતિક વિરોધી રાષ્ટ્રીયતાની દીશન પર અસહ્ય અને કષ્ટપૂર્ણ રાજનીતિક રાષ્ટ્રીયતાનું નિર્માણ કરવાના પ્રયાસથી શુ આપણે અણુગળ્ય છીએ ? આપણી વર્તમાન રાજનીતિક રાષ્ટ્રીયતાની અંધી કમળોરીડ મુગાબા બૃહદ સારકૃતિક આધારમાં છે. આપણે વિદેશી ભાષામાં બોલીએ, કાપીએ અને માપએ છીએ, વિદેશના રીતરિવાજોની આપણે નકલ કરીએ છીએ, પોતાના સાહિત્ય અને કલ્પિત્વાસ વિશે ભારે ધ્યાન ન હોય છતાં તેમના સાહિત્ય અને કલ્પિત્વાસ અભ્યસન કરીએ છીએ, એમના વિચારોમાં જ વિચાર કરીએ છીએ અને પછી કલ્પના કરીએ છીએ, કે આપણે રાજનીતિક દ્રષ્ટિથી સ્વતંત્ર થઈ શકીએ એમ છીએ ! આના કરતાં મોટા બીએ કોષ અમ કે પાક ન હોય શકે. વાસ્તવિક તેમ જ કૃતિપ્રેરક રાજનીતિક કાર્યોની શક્તિનું મૂળ રાજનીતિથી સરંથ મિલ જ હોયું જોઈએ—રાજનીતિથી એકદમ મિના સ્વોત્પાથી કલ્પિત આવવી જોઈએ. આ કલ્પિત

આપણને રાષ્ટ્રનો આત્મા અને હૃદિમાંથી મળવી જોઈએ સર્વ રાષ્ટ્રોના કલ્પિત્વાસમાં આ જ પ્રમાણે થયું છે અને ક્રાન્તિની કલ્પિત્વાસ શક્તિ જનતાની જૂજ અને યાતન્યમાંથી પ્રાપ્ત થઈ હતી, તો એવા જ સમાન રૂપમાં ક્રાન્તિના કવિઓ, લેખકો અને વિચારકોની જામતિ અને પ્રેરણાથી પશુ ઉત્પન્ન થઈ હતી, તેઓએ ક્રાન્તિના સ્વીયરૂપના આત્માઓને હૃદયમયથી મૂક્યા હતા કલ્પિત્વાસ આત્મરૂપ એના આત્મરૂપ રૂપથી જ આવે છે સારકૃતિક કલ્પિત્વાસ જ રાજનીતિક કલ્પિત સભવે, તેથી જ વાસ્તવ અને રૂમોને એટલાજ આવરણ અને પ્રાણદાતા માનવા જોઈએ, જેટલા ડેન્ટન (Danton) અને રૅનીરિયરને ખાતરીએ છીએ આત્મરૂપમાં રાજનીતિક કલ્પિત્વાસ એ ઈ સારકૃતિક કલ્પિત્વાસ પ્રેરણા મળી, અને જ્યાં જ રસેલ, ડબલ્યુ બી ટોટસ, સિ જ અને બન્ય જનો જે માટે એટલા જ મહત્વપૂર્ણ છે, જેટલા ડી વેલેર, મિલ્ક અને ફેલ્ડેસ છે ભારતવર્ષમાં યુરોપ એટલા જ મહત્વપૂર્ણ અને પ્રાણદાતા છે, જેટલા ગાંધીજી અને નહેરુ છે ફક્ત ગાંધીજીને નૈતિક આદર્શવાદ અને યુરોપના સારકૃતિક આદર્શવાદ બને મળીને જ ભારતવર્ષની મહત્તા અને સ્વતંત્રતા નિર્માણ કરશે. યુરોપ પાસેથી આપણને હલિ, સમજ અને ગાંધીય પ્રેમ થાય છે અને ગાંધીજી પાસેથી પ્રગતિ, કૌશલ અને સફળતા આપણે એમાંથી એક વિના કેવી રીતે કલ્પિત પાન કરી શકીએ !

હવે એ સ્પષ્ટ એમના વ્યક્તિત્વ વિશે લખ્યું. સમાન્ય માન્યતા એવી છે કે યુરોપ પર પશ્ચિમની અસર વધારે હતી અને ગાંધીજી પર પૂર્વની અસર અધિક હતી. ટોપસેદિત અને ડીલા પોશ્યકમાં એમને જોઈને, એમના આકૃતિક વિચારોને સમજાવે અને એમની રીતભાવને જોઈને દરકોષ એ જુલ કરી એને કે એમના પર અપેક્ષાકૃત પશ્ચિમના અધિક પ્રભાવ હતો. પરંતુ એમને સંપૂર્ણ પૌર્વાત્વ કરવા માટે બસ એમનામાં પાલ ફેરફાર કરવાની આવશ્યકતા હતી. તેઓ રોજ આત્મી કિન્દુરતાની દતા. બાજપણથી જ એમનું મન ભારતીય સરકૃતિથી મોતપ્રેત હતું,

એનો અર્થ એમ કરવા ન જોઈએ કે તેઓ એક સંઘીય રાષ્ટ્રવધી હતા. પરંતુ વાત એમ છે કે એમનું સંપૂર્ણ જીવન-સીત અંદરથી પૌર્વાત્ય સંસ્કૃતિમય હતું. એથી જિજ્ઞાસુ, ગાંધીજી લગભગ પહેરેલા અને આશ્રમના કોર વાતાવરણમાં તિતિહુ જીવન જીવતા જોઈને કાંઈ એ બૂલ કરી જોડે કે તેઓ પ્રાચીનકાળના પૌર્વાત્ય પુરુષ છે અને એમને પશ્ચિમની પ્રજાઓના ત્યાગ કર્યો છે. પરંતુ જો તમે ગાંધીજીનું અધ્યયન કરશો, તો તમને જણાયો કે એમનામાં પાશ્ચાત્ય સામગ્રી ધણી હતી. એમની ધર્મશાળા એમની અભિનન સહચરી છે. એમના જીવનની સમય-નિયમતા એ પાશ્ચાત્ય વિચાર છે. સંગઠન અને આદેશનની પ્રજ્ઞા પાશ્ચાત્યને અનુરૂપ છે. સામુદાયિક માનવ-ઉદ્યાન અને અહિંસાના

એમના વિચારો અને તે પણ વ્યાવહારિક રાષ્ટ્રીય શરૂઆત રૂપમાં, એમના સમાજ-સુધારા વિશેના વિચારો, એમના સ્ત્રીઓને લગતા વિચારો-એ સર્વ પાશ્ચાત્ય સંસ્કૃતિના ઉચ્ચતમ વિચારોથી ઓતપ્રોત છે. ગાંધીજી અને ગુરુદેવ પૂર્વ અને પશ્ચિમના સુન્દર અને ઉચ્ચતમ મિલનના પ્રતિનિધિરૂપ છે. પરંતુ બંનેમાં ગુરુદેવ અધિક પૌર્વાત્ય હતા.

પરમાત્માની પ્રજ્ઞાથી, ગંગા અને સિન્ધુ સમાન તેઓ બંને ભારતની આધ્યાત્મિક સંસ્કૃતિના હિમાલય પરથી સર્વદા વહેતા રહે. અખાધ રૂપથી ભારતીય માનવતામાં પ્રાણોત્થા સંચાર કરતા રહે અને સાવ-ભૌમ માનવ મહાસાગરમાં એને અન્ય સૌ રાષ્ટ્રોની સાથે સમાન અને શાનદાર બાંધુત્વ તરફ ખેંચતા રહે.

(અનુસંધાન પૃ. ૧૪૭થી)

અભ્યાસ કરેલો છે, તેઓ મોઢરપી પાણીથી બરેલા સંસારરૂપી સમુદ્રમાંથી તરીને પાર ગયા છે. હે રામ ! એ ચારમાંથી એકનો પણ અભ્યાસ કરવામાં આવે છે, તો તે ચારનો અભ્યાસ થઈ જાય છે. એ ચારમાંથી એક એક પણ પાણીના ત્રણને ઉત્પન્ન કરનાર છે. માટે મનુષ્યે એ સર્વેની સિદ્ધિ માટે મેળવતી એકનો પણ અભ્યાસ કરવો જોઈએ.

હે રામ ! પરમપુરુષાર્થ કરીને, ચિત્રરૂપી મહામત દાધીને જીતીને, ન્યાં સુધી એક ગુણને પણ હૃદયમાં મહાજ કરવામાં આવતો નથી. ત્યાં સુધી ઉત્તમમતિ પ્રાપ્ત થતી નથી. હે રામ ! તમારું મન ન્યાં સુધી

તે ગુણો સંપાદન કરવા માટે આસક્તિવાળું ન થાય, ત્યાં સુધી તમારે પ્રયત્ન કરીને, દાંતોથી દાંતો કચડીને પ્રયત્ન કરવો. હે મહાપાણ્ડુ ! તમે દેવ થાઓ, વંદ્ય થાઓ, કે વૃક્ષ થાઓ, પણ ન્યાં સુધી ઉપર કહેલા ગુણોને તમે સંપાદન કરશો નહીં, ત્યાં સુધી તમને શુદ્ધ જ્ઞાન બીજા કોઈ ઉપાયથી મળવાનું નથી. ચારમાંથી એક પણ ગુણ બળવાન થાય છે, તો દોષોથી વિવશ બનેલા ચિત્તવાળા પુરુષના બધા દોષો તરત જ નાશ પામે છે. એક ગુણ વૃદ્ધિ પામે એટલે દોષોને જીતનારા બીજા ગુણો વધે છે, અને એક દોષ વધે છે, તો ગુણોના વિનાશ કરનારા બીજા દોષો વધી જાય છે.

રૂપાયતન

રૂપાયતનને મુખ્ય આદર્શ જનતામાં લોકપ્રિયતા કાઢવા પ્રયત્ન કરી સમાજમાં લોકોનાં જીવનમાં પણ સુરક્ષિ અને આનંદુ સિત્તન કરવાનો અને કરાવવાનો છે આ ખેતને સિદ્ધ કરવા હવે જમીનની વધુ આવકવકતા લાગે જ ત્યાં આવીશ્યાન મકાનો નહીં પણ કલાત્મક મૂલ્યોમાં દરો, ત્યાં ખાદ્ય ગૃહઉલ્લેખ દરો, ત્યાં કલા દરો, ત્યાં સંગીત દરો, ત્યાં એ વાટે જ ફેળવણી અપાશે, ત્યાં વાતાવરણ જ વિદ્યાર્થીઓની સજ્જતાત્મક યકિન જગાડી નહીં પ્રેરણા આપશે ફરક માણસમાં સજ્જતાત્મક યકિન તો પડી જ હોય છે પણ એ સુધુમ દશમાં હોય છે એને પ્રગટ કરવા પ્રેરણાત્મક વાતાવરણ જ જોઈએ આ વાતાવરણ બાપુ અને ગુરુદેવનાં શિક્ષણ અને સરકારનાં મિલનથી જ ઉદ્ભવી શકે.

મુખ્યને જીવન કવવા માટે જેટલી આવકવકતા નિર્મા, હવા અને ખોરાકની છે તેટલી જ આવકવકતા, સ્વાસ્થ્ય અને સાદુ જીવન જીવવા માટે સૌંદર્ય પરજવાની પણ છે

કળા જમારે પૂણે રસપે નિકસે છે, રોગે પહેલે છે ત્યારે તે પરિત્ર ખતે છે અને સમાજને એક દિવ્ય સદેશ આપે છે

ખમારી આકાશ, અમારો આદર્શ અને પૂ બાપુ અને પૂ ગુરુદેવનાં શિક્ષણ અને સરકારમાંથી મેળાભા છે અને આ ખતેનાં શિક્ષણ અને સરકારનાં મિલનમાંથી જ રૂપાયતનનો જન્મ થયો છે

કુટુંબ રૂપાયતનનું ખોળ ફરકે જ્ઞાતિની વ્યતિરણિ જમાવણ અને સૌંદર્ય પરજવાની યકિન ફેળવણ છે આ તેને આનંદથી ભરી રશે અને તેને નવું રમવાને માટે પ્રેરણા આપશે

આ દેહુધી રૂપાયતનમાં દાલ ને ઉલ્લેખે અલે છે તેમાંથી ખતની ખધી વસ્તુઓમાં સૌંદર્યની રેખા હશે, ખીજને તે જોડે આટો આમ તજ આપશે, અને આનંદ અપશે.

કળા, આમ કુતીયામાં સેરા અને સૌંદર્ય આનંદની પ્રતિનિધી ખતે છે રૂપાયતન એ કળાનું નખ તેવક છે

શ્રી મોતીલાલ તુલસીદાસ રમારક...
પ્રકાશક અને મુદ્રક ધીરેન
"રૂપાયતન" ૪૫, નહેરુરોડ, વિશ્વેશ્વર

ધ્યારાખાપુ

આ અસિકમાં મુખ્યત્વે ગાંધીજીનાં તત્ત્વજ્ઞાનનાં અભ્યાસીઓના લેખો, સંરચનાઓ, ગાંધીજી તથા ગુરુદેવની વિચારપ્રેરણાનાં સમન્વય કરી ખતને ઉપાસકોની આખરી ખેતની સ્થિતિમાં મનનીય લેખો, ખમ, કલા અને સંસ્કૃતિનું સ્થિતિ, ગાંધીજીનાં અમૂલ્ય અપ્રગટ ખતો, હામીઓ, ચિત્રો તેમજ આપણાં રોજ દા જીવનનાં પ્રયોજને અર્થથી મોલક વાર્તાઓ પ્રવાદિ વિકાસો દ્વારા ખેતલક્ષી સામગ્રી આપવામાં આવશે

સૂચનાઓ

- * દર માસની ૧૨મી તારીખે આ ક અસિક મશે
- * પ્રગટ તારીખ પછી દસ દિવસમાં આ ક ન મળે તો ટપાલમા તપાસ કર્યા પછી જ કાર્યાલયને જણાવવું
- * સરનામાનો ફેરફાર તરત જણાવો, કે નેધી આ ક ગેરવસ્તે જમ નહિ
- * ધ્યારાખાપુમાંનાં સ્વં ચિત્રો અને છબીઓ કાપીરાઈદથી રક્ષિત છે

લવાજમ

દેશમાં રૂપયા ૬
પરદેશમાં બાર શિલિંગ
ફૂલક નકલ દસ અનાના

"ધ્યારાખાપુ" ખતેના સમગ્ર પત્રબ્યવહાર સરનામું —

રૂપાયતન

૪૫, નહેરુ રોડ, વિશ્વેશ્વરે
મુખ્ય-૨૪

અધિકારી આ અસિકનું લવાજમ મી. પ્રભુલાલ વજીરીયા C/o જે. પી. વજીરીયા પા. બા. ૧૨૬, નેરોળી, એ હેકાલું બરી રાકાશે.

મુદ્રક કનેષાલાલ પૂર્ણીયાજી શાહ
એડિટર-કે. મિતિ મ દાડેશ.
"રૂપાયતન" ૪૫, નહેરુરોડ, વિશ્વેશ્વર

“પાપને છૂટું ન રખાય
મને તો કંઈજ છૂટું નથી.”
—ગાંધીજી

આરોગ્ય

બજરી શરમ-દોઢ કરવામાં છે
દોષ છુપાવવામાં તો દોઢ બમણો
થાય છે.”
—ગાંધીજી.

૧૫૯૧

૧૨ સપ્ટેમ્બર ૧૯૪૮

અ.ક.૮

વિષયસૂચિ

	પૃષ્ઠ		પૃષ્ઠ
૧ દોષ છુપાવશો નહીં.	ગાંધીજી ૧૪૮	૮ બહેનો વચ્ચે	ગાંધીજી ૧૧૨
૨ બાપુનાં ત્રિપ બાજનો	૧૪૮	૯ ભોક્ત જનુ બહુજી	વાલજી ગોવિંદજી દેસાઈ ૧૧૭
૩ ગાંધીજીના ‘શુક’	વિજયસિંહ અવધ ૧૪૦	૧૦ ગાંધી-યુરુ	શુરદાસ અસિંહ ૧૧૬
૪ ગાંધીજી અને વિશ્વ-સંસ્કૃતિ		૧૧ પૂજ્ય ડોહર-વાલજી	હરિભાઈ ઉપાધ્યાય ૧૧૮
	શ્રીમતી સોહિયા વાઘિયા ૧૪૨	૧૨ અવનો કુચાત	યુ. મ. ૧૧૯
૫ વહાલાં પંખીડાં	.. ગાંધીજી ૧૪૫	૧૩ મદાદવશાત્કરી અવરી	વાલજી ગોવિંદજી દેસાઈ ૧૭૦
૬ એને અજવાળે	સુશીતા મ. ગાંધી ૧૪૬	૧૪ સુક્તિ સુધા	.. ૧૭૨
૭ બાપુના પત્રો	... ૧૪૯	૧૫ ધરિર અત્વા નેરે નામ (ચિત્ર)	.. શ્રીમતી શુક્લ ૧૭૩
		૧૬ બિહારની વેદના (૭મી)	બચન મહેતા, ..

દોષ છુપાવશો નહીં

ગાંધીજી

“તમે આત્મવિશ્વાસ ખેંચી બેસો તે બસબર નથી કુવિચારો માણસને ધણીવાર આવે, પણ
શરમા જેમ કયરો ભરાય, તેને જે વખતોવખત કાઢવા કરે છે તે સ્વચ્છ છે અને પોતાનું ઘર સ્વચ્છ
રાખે છો એમ કહેવાય એ જ રીતે કુવિચારોને જેવા આવે તેવા જ કાઢવા કરે તેનો સદા જય જ છે
તે કદી દબી ન કહેવાય એ દલભાઈ બચવાને આરુ મે તો સુવર્ણ ઉપાય બતાવ્યો છું કે એ
વિચારોને આપણે કદી છુપાવવા નહીં, પણ બહાર કરી દેવા તેની જાલી પીટવાની પણ જરૂર નહીં
દોષક મિત્રને તો કદી જ દેવા બેઠાં. અને બાપુ જમત બાણે તોયે હરકત નહીં, એવી માનસિક
સ્થિતિ હોવી બેઠાં, વિનોબાના વચન ઉપર અધ્ધા રાખવો અને નિરાશ ન થવો.”

ભાતુનાં પ્રિય ભજનો

તેરા મકાન આલા જિત્યે કિયે
વસી લી તું ॥

હલો તો આસમાન વેખૂં આગા હલ્લી પસૂં ।

આસમાન મિઓહિ તારા, તારન જે
ચઢ લી તું ॥

હલો તો બાબર વેખૂં આગા હલ્લી પસૂં ।

બાબર મિઓહિ આદમ, આદમ જે
દમ લી તું ॥

હલો તો મન્દિર વેખૂં આગા હલ્લી પસૂં ।

મન્દિર મિઓહિ મૂરત, મૂરત જે
સૂરત લી તું ॥

હલો તો દરિયા વેખૂં આગા હલ્લી પસૂં ।

દરિયા મિઓહિ લહરુ, લહરન જે
લાલ લી તું ॥

હલો તો કિરતી વેખૂં આગા હલ્લી પસૂં ।

કિરતી મેં રહ્યો રાહિબ, રાહિબ જે
સાહિબ લી તું ॥

“ભાતુ” મકાન ઉમદા છે. તું સર્વ રથજે વ
છે. આકાશના તારાઓ સાચું જોઈ છું, ત્યાં પા
તું જ નજરે પડે છે. આકાશના મેદાનમાં રમ
આંશ તું જ છે. બબરમાં લોકોની બીડનો પા
નથી. તે સૌમાં ચેતનરૂપે રમનારો તું જ
મન્દિરની સૂતિઓમાં તું રહેલો છે. માણસો ત
પંથરમાં પણ રહે છે । દરિયાનાં બિજાતાં મોળ
તારો વાસ છે. વદાણનાં ટુંડેલનો પણ તું ટુંડેલ
તને સર્વ રથજેએ જોઈ માણસો તારી પૂજા
તારું બચન કરે છે. અને તારી પૂજા ને તા
બકિતમાં માણસની સર્વ આશા રહે છે.”

ગાંધીજીના 'ગુરુ'

કિશોરસિંહ ચાવડા.

અમારી વાતચીત દરમિયાન ગાંધીજીને જમાડવાનું કુમાર્ય મને સાંપડ્યું. એ વખતે એમના મેજ પરની એક વસ્તુએ મારું ધ્યાન ખેંચ્યું. હવે તો એ માત્ર એક કાચનું રમકડું મેં એને પહેલાં જોયું પણ હતું. બીજે ઠેકાણે એણે કોઈનું ધ્યાન પણ આકર્ષ્યું ન હોત એ રમકડું ત્રણ વાંદરાનું હતું. ત્રણે વાંદરા એકબીજાની અડોઅડ બેઠા હતા. પહેલા વાંદરાએ બંને હાથ વડે પોતાનું મોઢું ઢાંક્યું હતું. બીજાએ બે હાથે એ આંખો બંધ કરી હતી. ત્રીજાએ પોતાના બંને કાન રબાવી દીધા હતા. ગાંધીજી લગભગ જાગી રહેલા આભ્યા હતા, અને અમારી સુલાકાતનો અન્ત આવતો હતો. એમના મેજ પર એ રમકડું જોઈને એનાં ઉપયોગિતા ને ઐતિહાસિક વિષે એમને પછી ભવાની અતુરતા હું શેડી ન શક્યો. એ રમકડાનો જે સામાન્ય અર્થ થાય છે તેટલા ખાતર એને અહીં સ્થાન મળ્યું છે, કે ગાંધીજીને મન એનું કંઈ વિશેષ મહત્ત્વ છે? અસથી ન રહેવાય. એટલે મેં પૂછ્યું:

‘આપુ, આ રમકડું કેમ મેજ પર રાખ્યું છે?’

તેઓ કોઈ બહીર પ્રશ્નનો ઉત્તર આપતા હોય તેમ બોલ્યા ‘એ મારા ગુરુઓ છે.’

ગાંધીજી પાસેથી જમે તેવું આશ્ચર્ય સાબળવા હું ટેવાયેલો છું. એટલે આ જવાબથી મને આચકા ન લાગ્યો. પણ એ રમકડા વિષે એમનું દૃષ્ટિબિંદુ બાલ્યવાની ઉત્કંઠા એથી વધુ બાળત શર્ધ મારા ચહેરા પર નિજાસાનો એ સ્પષ્ટ ભાવ નીરખી એમણે કહ્યું ‘આજે તો મને બરાબર યાદ નથી, પણ ઘણું કરીને આ વસ્તુ લાભ્ય વખત પહેલાં એક ચીનીએ સેવાશ્રામમાં મહાદેવને આપી હતી, અને મહાદેવ પાસેથી એ મારી પાસે આવી. ઘણી સારી અને મહત્ત્વની ચીજો હતીયે’ ન્હી ચીની સંસ્કૃતિમાં જીવે છે આ વસ્તુ પણ એવી જ એક સુંદર વસ્તુ છે. આ સાદું રમકડું પણ ઘણી મોટી વાત કહે છે, અને અતિથય મહત્ત્વનો સંદેશ આપે છે અને રાજના જીવનમાં એ જીવ્યું ઉપયોગી છે.’

હું માન ધરીને સાંભળતો હતો, એટલે ગાંધીજીએ આગળ અસાધ્યું: 'પહેલો વાંદરો જેણે પોતાનું મોઢું ઢાંક્યું છે તે એમ કહે છે કે કદી જ અસત્ય ન બોલવું, અને કોઈ દિવસ કોઈની નિન્દા ન કરવી. જેણે પોતાની આંખો બંધ કરી છે એ ખીજે વાંદરો કહે છે કે આપણી આંખો કદી પણ આપણે ખરાબ જોવું નહીં.' અહીં ગાંધીજી જરા થંભ્યા, અને પછી ધીરેથી બોલ્યા: 'જ્યારે હું ફરવા બાઉ છું ત્યારે હમેશાં મારો હાથ કોઈને ખસે હોય છે હું જોને કહી દઉં છું કે 'જેજો, મારી આંખો બંધ છે; મારી સંભાળ રાખજો.' અને મને એથી ધણું બળ અને ઘણી શાન્તિ મળે છે.'

'અને ત્રીજો વાંદરો આપણને શીખવે છે,' ગાંધીજીએ એ જ ગાંધીય' અને શાન્તિથી કહ્યું, 'કે આપણે કોઈનું ખૂરું અથવા કોઈની નિન્દા સાંભળવાં નહીં. એ કેટલો મોટો સંદેશ છે !

કાનને દુરુપયોગ માણસના મનની શાન્તિ

હરી લે છે, અને હૃદયને માફ ન કરી શકાય એટલું અપરાધી ને અપવિત્ર બનાવે છે. આપણને સહુને જીવનમાં એકવાર તો આવો અનુભવ થયો જ હોય છે.'

ગાંધીજી જમી રહ્યા હતા. મેં હાથ ધોવડાવ્યા. હાથ લૂછતાં લૂછતાં એમણે કહ્યું: 'આ સમકક્ષને હું કલાની વસ્તુ કહું. એનું માત્ર બહારનું સ્વરૂપ સુંદર અને ઘાટીલું છે એટલું જ નહીં, પણ એ જે અર્થ પ્રગટ કરે છે તે માનવજાતને મોટે કેટલો લાભદાયક છે ! જે કલા માણસનાતનું મંગલ ન કરી શકે, જે કલા માણસને નીચેથી ઊંચે આણીને એના આત્મા સાથે એકતાન ન કરાવી શકે, તે કલા નથી. કલા મનને શુદ્ધ કરે, હૃદયને પવિત્ર કરે, અને આત્માને ઉજ્જવળ બનાવે. આ વાંદરા-ઓને હું જ્ઞાનપૂર્વક શરૂ કહું છું, અને જ્યાં બાઉ છું ત્યાં સાથે લઈ બાઉ છું. મને એ દરેક સહેજે એમની વડે કહે છે.'

શુદ્ધ હૃદય અને સાકુ જીવન એ બે મોટી અને સૌથી અત્યંતની બાબતો છે.

સ્વાધી' અને આપમતઝપના વિચારો અને કર્મો દુ.ખ આણે છે. કલ્પમાંથી ઉદ્ભવતા વિચારો અને કર્મો આનંદ આણે છે. જે રીતથી મન આ પ્રમાણે બદલાય છે અને રૂપાંતર થાય છે તે રીત બે છે: ચિંતન અને તેના આચાર. શાંત ચિંતનથી સદૃશતાનું મૂળ અને તે મુજબ વર્તવાનું કારણ શોધી કાઢાય છે, અને આચારથી રોજ સ્વકર્મ કરાય છે.

સત્યનું જ્ઞાન પુસ્તકથી, સદ્ગત તરફથી, વાદવિવાદથી અથવા વિવાદયુક્ત ચતુરાશથી મળતું નથી, તે તો સ્વકર્મથી મળે છે.

સત્યનું જ્ઞાન કંઈ ચોપડીમાંથી મળતું નથી; તે તો તેને અભ્યાસમાં મુકવાથી જ શીખી અને બાણી શકાય છે :

ગાંધીજી અને વિશ્વ-સંસ્કૃતિ

શ્રીમતી સોફિયા વાડિયા

હવે આપણે વિશ્વના નાગરિક તેમજ માનવ-જાતિના પ્રેમી તરીકે ગાંધીજીએ આનવ-સંસ્કૃતિને જે રીતે આપ્યો છે, જેને આપણે સૌથી વધારે પ્રવર્તનશીલ ધોષો ખાતીએ છીએ, તેનો વિચાર કરીશું.

પરંતુ સંસ્કૃતિ એટલે શું? સંસ્કૃતિ એટલે મનુષ્યમાં રહેલ માનવતાનો આધિભાર, તે માત્ર વિશ્વ કે કૌશલ્યની ઉપસ્તિ નથી, તે ભુદ્ધિમાયી નહિ પરંતુ હૃદયના બિંદુઓમાંથી ઉતરેલ છે એ તે અકમાની ન્યૈતિમાંથી, સ્વચ્છમાંથી ઉતરી આવેલ વિદ્યા છે. એ વિદ્યાને જેમ્સ (James) નિર્માણ, યાત્રિકા, અને સૌમ્ય.....કાન્સપ્ચુઅલ અને શ્રેયસ્કર છે, નિષ્પક્ષતા અને દંભરહિત તરીકે વર્ણવે છે વળી એવું વિધાન : "અને સ્વનિર્ધારી રૂળ જેઓ યાત્રિકા રીતે છે તેમની યાત્રિમાં શેષાય છે." એ ખરેખર ગાંધીજી વિશે પણ વાપરી શકાય કારણ કે ગાંધીજીએ માનવતાના નૈતિક ધુનરુદ્ધારથી સખનિહાના બીજને રોપવાના કાર્યને પોતાના જીવનની દીક્ષા રૂ નથી ગણી કે ઉપદેશ અને ઉદાહરણ દ્વારા યાત્રિકા માનવતા, અહિંસાના માર્ગનો મોઢા અપીને ગાંધીજીએ વિચરે પસાર કર્યો છે, અને આપણને આપણા ખરા માનવ-સંવિદ્યા અભિચાર પ્રતિ નામત કર્યા છે

મનુષ્ય-જાતિ એ કદાચ વરજેલુ ઉત્તમ રોડું નથી. એનો જીવનઅંશદાર એથી જગતી ન જ રહેવાય. આપણે તે કોઈએ ઉચ્ચાર નીતિનું, આપણી આત્માનુષ્ઠત પ્રકૃતિમાં કાર્ય કરી રહેલ નીતિનું, પ્રેમ અને બુદ્ધિભરતી નીતિનું પાલન કરવું છે. "અહિંસા એ મનુષ્યજાતિની નીતિ છે."

ગાંધીજી કહે છે.-

"માનવીનું જીવનખ્યેય દિનપ્રતિદિન તેની ભૌતિક આશયોમાં અને ભૌતિક વૈભવોમાં જીવે કરવાનું નથી, પરંતુ દિને દિને હૃદયની વધારે સમીપ જવાનું"

વળી અન્ય સ્થાને તેઓ કહે છે -

"આપણા અંતરમાં વાસ કરતા હૃદયની ઝાંખી કરવા કારણ આપણે મુખ્ય તરીકે જન્મ્યા છીએ એ ખરેખર માનવીનો અધિકાર છે અને એ તેને પરુધી ભુરો પાડે છે પરંતુ હૃદયની ઝાંખી કરવી એટલે સર્વ જીવોમાં તેનું દર્શન કરવું, એટલે કે સમમ સૃષ્ટિ સાથે એકતા અનુભવવી."

આ રીતે, ગાંધીજી અતિમ ખેલ મનુષ્યજાતિને ઉચ્ચાર, નૈતિક અને આધ્યાત્મિક, ભૂમિકાએ લઈ જવાનું છે તેમને મન, જીવન એ સત્યની પ્રતિ-શીન અનુભૂતિ છે, અને સત્ય એ હૃદય છે, જેમ હૃદય એ સત્ય છે તેઓ કહે છે -

"જીવન એ મહેન્ટ છે એની દીક્ષા સંપૂર્ણતા માટે પ્રયત્ન કરવાની છે, સંપૂર્ણતા એટલે આદમ-દર્શન આપણી નયનપદ્મો અને અપૂર્ણતાને કારણે આ આદર્શને નીચે પાડવો ન જોઈએ. આ બંને અવસ્થાઓ માત્રમાં છે એવું મને કુખલ લાગે છે. મારી નગજાઈઓ અને અપૂર્ણતાને દૂર કરવામાં સદાપરંપર થવા કુ સ્વપને દરરોજ મૂંઝી રીને પેશર છે"

વળી શેષ આમ જતા તેમના મુખમાંથી ઉઘારો સરી પડે છે - "મારી પ્રવેક નિષ્કળતા અને સિદ્ધિની વધારે સમીપ લઈ જાય છે."

ગાંધીજીના જીવન પરથી આપણે શીખી અને આશ મેળવી શકીએ તેઓ આપણને જેવા આપણે ખતી શકીએ એ સ્વરૂપે સંપૂર્ણતા. નિહાને છે, અને તે મધ્યે આવીદિ દ્વારા તેઓ આપણામાં સખિતો સંચાર કરે છે અને વારંવાર પ્રયત્ન કરવા માટે આપણને પ્રેરે છે.

ગાંધીજીના જીવન અને ઉપદેશોની પાછળ આજ અસમખ્ય રહેતું છે. માનવજાતિના અતિમ ઉત્કર્ષમાં તેની ઝાંખીમાંથી એ જાગેલો અન્ય સ્થાને

છે, અને એ અદા એમને ધર્મ છે, એ ધર્મ હિંદુધર્મ કે કોઇપણ અન્ય 'વાદ' કરતાં ઉચ્ચતર છે.

તેઓ કહે છે.—

“હું ધર્મનો અર્થ શું કરું છું તે સમજાવું. એ ધર્મ કંઈ નિંદુધર્મ નથી.....પણ એ હિંદુ-ધર્મથી ઉચ્ચતર છે, માનવીના મૂળ સ્વભાવમાં પરિવર્તન આવે છે, અત્યંત સત્યની સાથે આપણને અતૃપ્ત બંધને બાંધે છે, આપણને સર્વદા નિર્મળ કરે છે. માનવસ્વભાવનું એ સનાતન તત્ત્વ છે, એ સંપૂર્ણ અવિર્ભાવ કરવા સારુ સર્વસ્વને હોમી દેવા સદા તત્પર રહે છે, અને બધા સુધી તે પોતાના આત્માને એળખે નહિ, પોતાના સર્જનદારને જાણે નહિ, અને પોતાના આત્મા અને સર્જનદાર વચ્ચેના ખરા સબંધની ખૂબ કરી શકે નહિ, ત્યાં સુધી પોતાના આત્માને સંપૂર્ણતઃ ભયિત કરે છે.”

ધર્મનો કેવા સુન્દર અને પ્રવર્તનશીલ અર્થ છે! જે આપણને અત્યંત સત્યની સાથે અતૃપ્ત બંધને બાંધે છે, જે આપણને સર્વદા નિર્મળ કરે છે, અને જ્યાંસુધી દિવ્ય આત્મા કે ઇશ્વર સાથે યુગ્મ્યતાથી ઉદ્ભવતી શક્તિ ન મળે ત્યાંસુધી આત્માને સંપૂર્ણતઃ ભયિત કરે છે!

એમના ધર્મના બોધમાં અને બાહ્ય નિયમોના પાલનમાં નેમજ ધાર્મિક વિધિઓ અને ક્રિયાઓના અનુષ્ઠાનમાં પરિણત પામતી બાબત અને સંકુચિત ધાર્મિક દૃષ્ટિમાં કેટલી ભિન્નતા છે! અદ્વંદારી અને નિર્વેષક અસહિષ્ણુતાના તેમજ સ્વાર્થા અને નિર્દય બહુવચરહિતતાના દુર્ગોમાં પૂરાયેલા ધર્મચૂરો મૂળ જોડે, અતિશય શરસે થાય એમાં આશ્ચર્ય શું?...પણ શાસ્ત્રનું શું? એવા પ્રશ્ન તમને જાહે. ગાંધીજી યશો પ્રત્યે કયા દૃષ્ટિએ નિહાળે છે? તેઓ પોતાને તો હિંદુ કહેવડાવે છે અને શું શાસ્ત્રોનો અસ્વીકાર કરે છે?

ગાંધીજી તત્ત્વતઃ સ્વર્ગ-વિચારક છે, તેઓ આત્માના માર્ગનું અનુસરણ કરે છે, તેથી તેઓ ધાર્મિક પરંપરા અને પદ્ધતિના બંધનને ન જ સ્વીકારે.

તેઓ કહે છે.—

‘બનેને કોઇપણ ઉપદેશ વિદ્વાતપૂર્ણ કેમ ન હોય, છતાં તેમાં જો છુદ્ધિને અને નૈતિક વિવેકને

અવકાશ ન હોય તો તેનું બંધન મને ત્યાગ્ય છે.”

વળી, અસ્પૃશ્યતાને વખોડી કાઢી, આ નિયમને તેઓ નિર્બંધપણે અમલમાં મૂકે છે અને ‘ધર્મચૂરો’ સામે પડકાર કરે છે.

“અસ્પૃશ્યતાને હું માનવતા વિરુદ્ધ પાપ ગણું છું.....એને જારી રાખનાર પક્ષ સામે મારે દલીલ કરવાની ન હોય, અને આવી પાપમય સંસ્થાને ઉત્તેજન આપનારા શંકાસ્પદ લક્ષણવાળા શાસ્ત્રીય પ્રમાણને નકારવા હું લગારે અચકાતો નથી.”

વળી:—

“સંસ્કૃતમાં જે કંઈ લખાણ હોય અને શાસ્ત્રમાં ઉપાયેલું હોય, તેનું આપણે પાલન કર્યા વિના છૂટકા નથી એવા મતને સ્વીકારી આપણે આપણી જાતને છેતરીએ નહિ. જે કંઈ નીતિના મૂળભૂત સિદ્ધાંતોની વિરુદ્ધ હોય, જે કંઈ કેળવણીની છુદ્ધિની વિરુદ્ધ હોય, તે બધે કેટલુંચે પ્રાચીન હોય તોયે તેને શાસ્ત્ર તરીકે ન જ ગણી શકાય.”

આમ, ગાંધીજીનો ધર્મ બહુવર્તો ધર્મ છે, અને એ બહુવર્ત અધર્મમાં અધર્મ અને ગરીબમાં ગરીબ જીવન-પદ્ધતિ પ્રસરેલું છે, એમાં મૂંઝા પ્રાણી અને અતિસૂક્ષ્મ જંતુઓનો પણ સમાવેશ થાય છે. વિશ્વની એકતાના એમના દર્શનનો એ ફિત સિદ્ધાંત છે. ઇશ્વર ખરેખર સર્વબ્યાપી છે, અને જો એમ જ હોય તો આપણે સર્વ જીવોની સેવા કરીએ, સઘળા માણસોને આપણા લાઈઓ અને બંધી ઓંઓને આપણી બહેનો માનીએ તો તે પ્રજ્ઞની સેવા સમાન છે.

ગાંધીજીને હમેશાં યતું કે એ પ્રેમ તો અત્ત પદ્ધતિ અનુબંધનિતી નિ સ્વાર્થપણે સેવા કરીનેજ દર્શાવી શકાય.

“હું તો મારી જાતને હિંદુનો અને માનવતાનો નમ્ર સેવક મનું છું, અને આવી સેવા બળવતી મરવનું મને ગમે.”

આજે આપણે સૌ કોઈ જાણીએ છીએ કે તેમની એ મહેત્વજ પૂર્ણ યત્ન છે અને તેઓ સ્વ-પ્રસ્થાપિત સેવાની ઉદ્દત ફરજ બળવતા અવસ્થાન પામ્યા.

માનવતાને તેઓ એક, અખંડ અને અવિભાજ્ય કુટુંબ ગણતા હતા, અને એમના જ સુદૃઢમાં કદીએ તો તેઓ ‘સર્ગ’ અને પરાધર્મી, દેશી અને

પરદેશી, ગ્રામી અને કાળી આમકોવાળામાં, હિંદુ, અને મુસ્લમાન, પારસી, ખ્રિસ્તી કે મૂડીમાં તમારે એકબાજુ માનતા ન હતા.

સમગ્ર માનવજાતિ પ્રત્યેના આ સર્વ-સન્માન્ય પ્રેમે તેમને તરીય અને કમગણેલા માનવોનો પ્રથમ દાઢ પરાગ પ્રેમ, અરે, જેઓ કુખી અને કમગણેલા છે તેમની સાથે એકરૂપતાની જવા પ્રેમ, અને એમને એ જ વાત કહી છે

“મારે જે પાછો જન્મ લેવો પડે તો, અરપૂર્ય તરીકે મારે જન્મ થાય એમ હું ઇચ્છું, જેથી હું તેમના કુખો, ચાતનાઓ, અને અપમાનોનો સમગ્રાબી ધક ધક અને મારી જતને અને તેમને એ કુખ અવલોકાવીથી મુકત કરવા મથુ.”

રાજકોરણમાં એમને કરેલા અહિંસાના પ્રયોગનો વિચાર કરવો અહિં અસમને છે, પરંતુ જે આપણે માનતા હોઈએ કે માનવીની ખરી પ્રગતિ આત્માના ઉદ્ધારમાં રહેલી છે, તો પ્રથમ બાંધાને મારે અહિંસાના પ્રયોગનો અહીં ઉદ્દેશ કરવો ઉચિત છે માધીછ કહે છે. —

“આપણું દૈનિક જીવનના બધાંદારમાં સ્નેહ, નમ્રતા, સમભાર, કરુણા કેળવવી એ અહિંસાનું સૌથી પ્રથમ પગલું છે.”

વળી તેઓ આપણને એતવણી આપે છે

“જ્યાં સુધી આપણે પૂરેપૂરા જાગૃત, જવાબદાર, સતત પ્રયત્નશીલ ન રહીએ તો આપણે આમ નજીકી હજીએ.”

માધીછ સ્વાય, રક્ષાઈ અને નિર્દયતાને પરસ્પરની શત્રુ અને બહુવિધપણું સહકારમાં પરિવર્તિત થયા એ પ્રમાણે વતીને માધીછએ ખોતાને આપ્યું સુધારક તરીકે સ્થાપિત કર્યા, તેમજ નાના ગેર સાધુઓ અને સતિની, પશ્ચાત્તરો અને કાકોત્રી—જેઓ માનવજાતિના ઉદ્ધાર માટે જન્મ્યા અને અશ્વ તેમની—લાની દારમાઝમાં તેમણે સ્થાન પ્રાપ્ત કર્યું. માધીછનું સેવાપરાયણ જીવન ‘જીવ અધ્યાત્મ’ સ્વપ્રકાશ દેવાલે છે, અને આજે આપણે સામાન્ય માનવીની જે એકબીજા વચ્ચે તેમજ આપણી વચ્ચે હિંસા પર મિતર જેવી શકિત પામતી જ્ઞાના મહત્ત

બાવેથી વિસવાસિતા માત્ર રાખવી કે પછી વાસતા અને અહંકારને નિમુદ્ધ કરવા પ્રયત્ન કરીને માનવો વચ્ચે વધુ મિત્રભાવપૂર્ણ સંબંધો સ્થાપી અને છેવટે પ્રભુપ્રેરિત વિદ્વાં તેમજ ‘કરુણામય અને સદાકાંક્ષી, વિવાદ કે પક્ષપાત રહિત અને હંમ વિતાનો આત્મ-સંસ્કાર પ્રાપ્ત કરવો—આ જ માર્ગોમાંથી જ ભીરતાથી પચદગી કેરવાની છે એ વિશે કેળવું કાંલાવી કહે એમ છે!

માધીછએ આત્માના માર્ગે આપણને જે દારવણી આપી છે તે એમને સર્વોચ્ચ કાળ છે, જેઓ કાલ અને પૂર્ણ, હિંસા અને વિસવાસિતાથી સંતોષ માને છે, જેઓ, જેમજ કહે છે એ મુજબ, ભૌતિક, વાસનામય અને પાશવી વિદ્વાંમાં આનંદ પામે છે, તેમને ગાંધીજીના ઉપદેશ પ્રેરણા ન આપી શકે માધીછ ‘આ લોકમાં જ આપણું નથી, પરંતુ જ્યાં ન્યાય, કરુણા અને પ્રેમની સત્તા સર્વોપરી હોય, જ્યાંથી સ્વાય’ એપરવાસ અને પાશ વતા અદસ્ય થાય એવા વિષયો આ જગત પરિચ્છેને એવી તેઓ આકાંક્ષા સેવે છે, તેઓ તે સ્વર્ગના રાજ્યની ભાવના સેવે છે —

“હું આ દુનિયાના નાહરત રાજ્યની ઇચ્છા ન કરું બહુપ્રાપ્તિક મુક્તિ સમ સ્વર્ગના રાજ્યને મારે કુ મથુ છું મારે આનું મુક્તિનો માર્ગ મારા દેશ અને માનવતાની મેદાયે સતત પ્રયત્નમાં રહેલો છે, કુ તો મારી જાતને સર્વ જીવો એકરૂપ કરવા ઇચ્છુ છું ગીતાની ભાષામાં કહે તો કુ મિત્ર અને અમિત્રની સર્વે દર્શિથી રહેવા ઇચ્છુ છું. તેથી મારે સ્વદેશપ્રેમ મારે આનું સનાતન મુક્તિ અને શાંતિની શુભિ તરફ લઈ જવા મારા પ્રયાસની શુભિ છે.”

શાશ્વત મુક્તિ અને શાંતિની શુભિ તરફ આપણે પણ પ્રયાસ કરી રહ્યા છીએ, પણ આપણામાંથી કશું જોખને એવી જાણ છે માધીછ આજે કહેલું નથી, પરંતુ એમનો આશય હજી આપણને પ્રેરી રહ્યો છે, અને જે મારે મધને એમણે પ્રયાસ કર્યું છે તે મારે આજ વધવા આપણને બેદારી રહ્યો છે જેઓ માધીછને અહે છે અને જેઓ તેમને સ્વપ્રશીન રહેવા ઇચ્છે છે, તેમની દુષ્ટતા, જે શકિત માધીછના જીવનમાં પ્રકટિત હતી, તે શકિત જીવન દંદ બનેલ

બાળકોના સહવાસમાં માપુ જે આનંદ
ત્રેણથી શૈક્ષતા હતા તેવો ભાગ્યે જ બીજા
કોઈના સહવાસમાં ત્રેણવતા. યરવણ જેલમાં
હતા ત્યારે પણ દર અઠવાડિએ એકવાર
આશ્રમના તેમનાં નાદાલાં પ બીજાને તેઓ
અંચુક કાનળ લખના. ત્યાં બેઠા બેઠા પણ
ઝીણી ઝીણી વસ્તુઓ પર પગે દ્વારા આન
જેચે. બીજા બાળકોને પણ એમાંથી બોધ-
પાઠ મળશે એમ ધારી દર અંકમાં આ
અપ્રગટ પગે ડમરા. પ્રસિદ્ધ કરશું.

બાળકોના આનંદ

બહેન ભાઈને સખડી બાધીને તેલુ લડું
છુએ છે ને પ્રસંગ આવ્યે તેનાથી ઘાય તે

૧૫૫ પ્યાનાબાપુ

સેવા કરવાનું સૂચવે છે. એકવાર જેને સખડી
બાધી તે હમેશને સાડ ભાઈ તો થયો જ.
ભાઈ બહેનને સાડ મરીને પણ તેની સેવા
કરવા સાડ બધાય છે.

ય મ ૧૮-૪-૩૨

બધાને સગાં ભાઈ બહેન જેવાં ન માનીએ
ત્યા લગી બધું કાચું સમજવું. સગાંને બીજાં
વચ્ચે લેઈ કા પડે? જેને સગાં ન હોય તેનું
શું? વળી સગાં મરી બંધ ત્યારે શું? જે
બધાને સગા માને તેનાં સગા તો મરતા જ
નથી, કેમકે તે અસંખ્ય છે. એજ સગપણ
સાચું, બાછી ખોટું ને દાણિક છે.

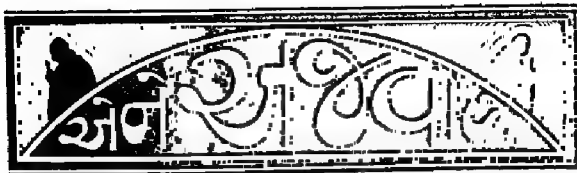
ય. મ. ૧૮-૪-૩૨

આશ્રમની એક બાળાએ પૂછ્યું “બાપુ, શન્યવત
થઈને રહેવું એટલે?” બાપુએ લખ્યું “શન્યવત
થઈને રહેવું એટલે સારું લેવામાં સૌથી ઉત્ત્વા રહેવું.
સદુની સેવા કરવી, ઉપકારની આશા ન રાખવી,
કષ્ટ સહન કરવામાં પહેલ કરવી. આમ શન્યવત
રહે તે પોતાના કર્તવ્યમાં નિમગ્ન રહે જ.”

ય. મ. ૩-૭-૩૨

બાળકોના શિક્ષણ

સુરસીસા મલીલાલ ગાંધી

હસાવડું કોમળ સુઘટ દારવ
આનંદ વર્ષા કરીએ જરી રહે.
આંખે ભર્યો પ્રેમ તણ્યો પ્રકાશ
ચમકાવતો માનવ મેદની વહે
અને અંતરેથી તપ વારી ફેરા
અનેક ધારે ભિક્ષુ કુવાલ

એ પ્રેમળ સુઘટ દારવ આપણી સમસ્યા
સાને મારે હુન્ન થયું. અને પવ્ય મહાશુનોમાં
નિહીત થયું. મહાત્મા ગાંધીને જન્મતે પણી આજીવિયો
આપી. એમના છવન કરતાં એમના બલિદાને
એમને મહાન બનાવ્યા, એમની મહત્તા વધી
લોકોએ એમની મહત્તા ભોળાપણી હતી. એમણે
છવન લેવાની કિતાબ દરુ. એ કે પણ તોમના
વિચારો, તેમના કાર્યો, લખાણો, સમજ નહોતા સૂક્યા.
છતાં સવેને મન તેઓ એક મહાન અદ્ભુત બક્ષિત-
મહાત્મા ગાંધી હતા.

બાપુને જેમ જન્મત મહાન હુન્ન પ્રકૃષ્ઠ માને છે
તેમ અને પણ માનીએ છીએ. બાપુ જ્યારે રોમાંચોથી
ધેરજોતા હોય અથવા કામ કરતા હોય ત્યારે અમને
એમ લાગતું કે બાપુ અમારાથી વધુ દૂર છે—બાપુ
મહાત્મા છે—તેઓ એવી પ્રેમ ઉપર છે કે જ્યાં જઈ
અમારે મારે અસહ્ય છે ત્યારે અહાથી તેમના ચરણોમાં
અમે બેસતાં, અને રાત્ર અજણ કરતાં પણ જ્યારે બાપુ
સુઈ જતા અથવા જમતા એકલા હોય ત્યારે અમે
પોને બેસતાં. પણ કામતા, ત્યારે અમને લાગતું કે
અમે અમંગલ પાત્ર પામે છીએ ત્યારે અનેક મીઠી

મરકરીઓ જેમ બાપુક માણસે કરે તેવી કરતાં.
અનેક સાડ કરતાં આંખે સમયે જ બાપુ પાસે
રહેનાર ને બાપુને મીઠી પ્રેમ મળતો.

ગાંધીજીના બે ૧૫ હતા. એક મહાત્મા ગાંધીજી
વિશાળ ૧૫ અને બીજી અમારા વ્હાવસોવા બાપુજી
સુદમ ૧૫ મહાત્મા ગાંધીને પણ્યોએ જનપ્રિય છે.
પણ બાપુને જનપ્રિયતાને વ્હાવો પણ્યોએ મળ્યો છે.

બાપુ અમારા બાળોના પ્રેમાળ દાદા હતા.
અમારામાં ધેરજોવા મામના તે મારાંદક હોયક
હતા. અને અમારા કુટુંબના—અને કુટુંબ એટલે
ફક્ત અને જ નહીં પણ તેમને વિશાળ પરિવાર—
કે જેઓએ તેમને બાપુ આપ્યા હતા તેમના—પૂજનીય
વડીલ હતા

બાપુ હમેશાં પણ્ય કામમાં રહેતા અમને વાતો
કરવતાં સાંભળે જ વખત મળતો. પણ્યોવાર અમને
એવી અમણા જીવી કે અમારા બાપુને જનતાએ
અમારી પાસેથી ખૂબી લીધા છે. પણ તેમને
અમારા પ્રત્યેના અતૂટ પ્રેમ—અમારે માટેની તેમની
ચિંતા અમારી અમણા ભામીતી, અસંખ્ય કામમાં
પણ અમે ક્યાં જઈ રહ્યા છીએ, શું કરીએ છીએ,
અમારાં બાળો કેમ ભિછે છે, તેમના બાળપણના—
કરીર અપરોચ્ય અને અણતર વિચેરની સતત કાગજ
રાખતા. અને જ્યારે જ્યારે જરૂર જણાય ત્યારે ત્યારે
અમને સલાહ, કંઈકેકિંમત આપતા, અમારા અમરો
બાળપણ તેઓ હમેશાં આપુર રહેતા. તેઓ અમારી પાસે

વખને મલ્લે હાથે ગાળે મેં પત્ર લખ્યો. અને તેમાં
 હલ્લે વખતે પત્ર લખ્યાનું કારણ જણાવ્યું કે “આપ
 ધણી કામમાં રહો છો. પત્ર લખી તરદી આપવાની
 ઇચ્છા ન થય” તેના જવાબમાં બાપુએ લખ્યું કે
 “મારા ઉપર દયા ખાઈને કમળ લખવામાં સંકેત
 ન રાખવો. કાંઈ બાપને મેં જાણ્યો નથી જે પોતાના
 દીકરા દીકરીના કામગીરી કંટાળે, તમારા કામગીરી
 અને તમને મળીને સ્વાભાવિક જ મને આનંદ થાય.”
 આમાં તેમને કેટલો પ્રેમ નીતરે છે ! આજે એવા
 અસ્પષ્ટ મીઠા પ્રશ્નો આંખ આગળ તરે ॥ અને
 આંખ ઢીની ધાપ છે.

સૌથી પહેલું મીઠું સ્મરણ મેં નવા સંબંધી
 તરીકે આશ્રમમાં પ્રવેશ કર્યો ત્યારનું આજે આંખ
 આગળ ખડું થાય છે. બાપુ સાથે સંકળાયેલા મારા
 ઉદ્દેશ એકત્રિસ વર્ષના જીવન સ્મરણો આંખ સામેથી
 ચિત્રપટની જેમ સરી જાય છે. અનેક કામમાં હોવા
 છતાં મેં બ્યારે નવવધુ તરીકે આશ્રમમાં પ્રવેશ કર્યો
 ત્યારે ત્યાંની બાફેલી રસોઈ મારે ગળે નથી ઊતરતી
 એ બાપુએ જોયું. મને નજીક બેસાડી પ્રેમભરી
 વાણીમાં જણાવ્યું : “સુશીલા, હું તારો સસરા નથી.
 બાપુ જ છું. તારે મને વગર સંકોચે તારી જરૂર.
 આવો જણાવવી જોઈએ.” મારા પતીને બેસાડી
 મીઠો કંપો આપતા કહ્યું, “મેં તને પરજીવ્યો. હવે
 તારે સુશીલાને સંભાળવી જોઈએ. પારખી દીકરી
 સાચ્યા છીએ. તે કાચવણ નહીં એ જોવાનું તારે
 રહ્યું.” હું કાજુમર વિચારમાં પડી. બાપુને આ
 મરતાવના કરવાની થી જરૂર પડી ? ત્યાં બાપુએ
 મને કહ્યું, “હું જોઈ રહ્યો છું કે તું અહીં બરાબર
 ખાઈ નથી થકતી. તને આનું ખાવાની ટેવ નહીં
 હોય.” પછી હાસ્ય સાથે વિનોદ કરતા કહ્યું, “હું
 તો મોટા ધરની દીકરી, રોજ પચ પકવાન ખાતી
 હશે. પણ મેં તો તને પહેલા જ જણાવ્યું છે ના
 કે હું ફરી છું ?” અને જંબીર ચતા ઉમેર્યું.
 “તને આ ન ફાવે એ હું સમજ થકું છું. અહીં
 જે ખાનગી રસોડાં છે તેમ તારી ચોક્કસ હું કરી
 દઈશ.” મેં સંકેત સાથે જણાવ્યું “બાપુ હું
 અહીં જ જમીશ. ધીમે ધીમે ભાવનું થશે.” બાપુના

ચહેરા ઉપર આનંદ ઝળહળી ઊઠ્યો. તેમણે સંતોષ
 સાથે કહ્યું “મને એ બહુ મધુ.” એમનો એ
 આનંદ, એ હાસ્ય, અમને ધણી કામો કરવા પ્રેરતા.
 અને એ બાફેલી રસોઈ મને મિષ્ટાન્નથી થે વધારે
 મીઠી લાગવા માંડી.

અમારા બાળકોને પ્રેમથી પકામાં બેસાડતા.
 હાસ્ય વિનોદ કરતા, શીખામણો આપતા-મહેને બે
 મિનિટ જ પણ અમને એ મિનિટો ધન્ય લાગતી,
 અમે હિન્દુસ્તાનમાં હતાં ત્યારે અમારા બે મોટા
 બાળકો-સીતા અને અરજુની-અભ્યાસની જાતે પરીક્ષા
 લીધી. અને શું શું સાડું છે, શું શું સંધારવાની
 જરૂર છે એની નાની મોટી સૂચનાઓ આપી. અમારી
 સૌથી નાની દીકરી હમેશાં બાપુ પામે દોડી જતી
 અને વિનોદ કરી આવતી. એક વાર બાપુ લખી
 રહ્યા હતા. ઇલાએ જઈ બાપુને પૂછ્યું, “બાપુજી,
 તમે નાના હતા ત્યારે પણ બધા તમને બાપુ કહેતા
 બાપુ હતા, અને રમુજથી કહ્યું, “ના, ત્યારે તો
 કાંઈ મોહન કહે તો કાંઈ મોહનિયો કહે.” ઇલાને
 ખૂબ મજા પડી તેને તો “મોહનિયો, મોહનિયો”
 કહી નાચવા માંડ્યું. તેના વિનોદ જોઈ બાપુનું હાસ્ય
 પણ ખીલી ઊઠ્યું.

આશ્રમમાં અમારાં એક બાળકને તાર આવ્યો.
 બાપુને બપોર પડતાં જ મને બેસાડી, ઝીણી ઝીણી
 ખાવાની વાતો અનેક સૂચનાઓ આપી. તાર સાર
 સંધારણ હવે. છતાં બાપુની ચિંતા મેં જોઈ. તારે
 તો ખીજે જ દિવસે અરજુને ઊઠાશે. પણ બાપુના
 પંજામાંથી તે પાંચ છ દિવસ ન પૂરેયો, તે પાંચ છ
 દિવસ ઉપવાસ કે અર્ધ ઉપવાસ ઉપર તેને રાખ્યો
 હવે. મહા મહેનતે કટખા કરી છટે દિવસે બાપુના
 ખાખરામાંથી એક ખાખરો ખાવાની રજા તેને
 મેળવી. મેં વિનોદમાં બાપુને કહ્યું, “બાપુ હું જો
 માંડી પડું તો તમને તો જણાવું જ નહીં.” બાપુએ
 ફક્ત હસતાં હસતાં એક દલાવી. જાણે કહેતા ન
 હોય, “જોઈ લઈશ.”

બાપુ આજે આપણી વચ્ચેથી ચાલ્યા ગયા છે.
 આજે ફરી કદી તેમને જોવાની પામવાના. તેમને

પ્રેમાળી હાથ આશીર્વાદ આપતો કદી આપણા વાંસને
 કમરવાનો નથી હતાં આપુ આપણાં હૃદયમાં સદા
 અમર જ રહેશે.

આપુ પાસે રહેનારને હોજીમાં વતનવારની પાસે
 આશુ પાડુ. તેઓની ભૂલેલું અશક્તિ આપુ પોતેજ
 કરતાં આપુ અનેક પ્રસંગોએ સાથીઓને આશુ પશુ
 આપવા પડતા. સદાચલ મહારોવશાણે જોવાને પશુ
 આશુ આપવા પડવા હતા. સાથીની ભૂલથી બાપુને
 ખણું કુઠમ થયું તેઓ કદી સુસ્તે ન થતા. પશુ
 તેમના કુખમાં વેણ હૃદયમાં સોજવા બેસતી જતાં
 અને માણસને હોજી ભણત રાખતા પોતાની પાસે
 રહેનારની ઉપર તેઓ ખૂબ કડક રહેતા એજ ન્યાય
 તેમને હિન્દુ-મુસ્લીમ એકમ માટે લીધેલ અને તે
 એમને માણુ હરનાર માણ પડ્યો. આરનારે ધર્મની
 રક્ષા જરૂર કરી પશુ તે હિન્દુ ધર્મની નહીં પશુ
 કસબા ધર્મની.

મીઠાશુને બાળપણથી અનેક કાવતરાં કરી
 મારવાનો પ્રયત્ન થયો હતો. પશુ અતઃજો પારખીના
 બાળથી તેમનો દીપક છુટ્યો.

બાપુ માટે પશુ તેમજ બન્ધુ આ દેશમાં સેવા
 સ્વીકારી ત્યાંથી તેમના ઉપર પ્રાણુ હરનારા અનેક

કુમવાઓ આ દેશમાં અને હિન્દમાં થયા. પશુ આ
 બંધિદાને તેમને કુખ અને હિન્દની પરિતમાં બેસાડી
 તેમની અમરતા ઉપર મહેર મારી અને બાપુ અમર
 થયા. બાપુને અનેક રૂપે જનતાએ નિદાળ્યા એમ
 એક કવિ કહે છે

“પિતા હો દિવ્ય કંકીના વિરાટ નવયુગના,
 ને હો માતા, અહિં કાની જોડે જન્મ લપેટતા,
 બપુ હો સૌ સુધામોના, દેવ હો કુખીયા તથા,
 આજ હો વિશ્વ આખાની, હો સર્વજન જ હિન્દના.”

અમારા પશુ સર્વજન જ હતા તે જતાં આજે
 અમે અનાથ થયા છીએ

એમના અનેક મીઠાં રમરણો અમારે માટે અને
 અમારાં બાળકો માટે એક અમૂલ્ય ખજાનો છે, તે
 સદા અમને બળ અને પ્રેરણાદન આપતો રહેશે
 અને અમારી ઘડતો અમણી રાખશે આવા યુગ
 પુરુષના યુગમાં જન્મવા માટે અને તેમની થોડી
 સેવા કરવા માટે અમે ખરે જ ભાગ્યશાળી છીએ.
 પશુ અરા ભાગ્યશાળી ત્યારે જ થયું જ્યારે તેમને
 બતાવેલે આજે કમ કરતાં કરતાં તેમના આશીર્વાદને
 સાચક થઈ

“જો તારું દિલ સાબુન હોય તો પ્રાણીમાત્ર તારે માટે છવનની આરમી અને ધર્મની ચોપડી
 બની રહે એક પશુ પ્રાણી એવડું નાનું કે એટલું સૂઝ નથી કે તેમાં ભયવાનની ભાવના રહેતી ન થાય,
 શુદ્ધ હૃદય તો સ્વર્ગ અને નરક બન્નેનો પાર પાળી શકે છે.”

ମିଳିମିଶାଉଛନ୍ତି

ନିଜର ସମସ୍ତ ସମ୍ପତ୍ତି
 ଯେଉଁଠି ଯେଉଁଠି ସେ ଯାଆନ୍ତି
 ସେଠାରେ ସେ ସବୁ କିଛି
 ସେଠାରେ ସେ ସବୁ କିଛି
 ସେଠାରେ ସେ ସବୁ କିଛି
 ସେଠାରେ ସେ ସବୁ କିଛି
 ସେଠାରେ ସେ ସବୁ କିଛି
 ସେଠାରେ ସେ ସବୁ କିଛି
 ସେଠାରେ ସେ ସବୁ କିଛି

ସେଠାରେ ସେ ସବୁ କିଛି
 ସେଠାରେ ସେ ସବୁ କିଛି
 ସେଠାରେ ସେ ସବୁ କିଛି
 ସେଠାରେ ସେ ସବୁ କିଛି
 ସେଠାରେ ସେ ସବୁ କିଛି
 ସେଠାରେ ସେ ସବୁ କିଛି
 ସେଠାରେ ସେ ସବୁ କିଛି
 ସେଠାରେ ସେ ସବୁ କିଛି
 ସେଠାରେ ସେ ସବୁ କିଛି
 ସେଠାରେ ସେ ସବୁ କିଛି

(અ. ધીરેન,

૧૪-૬-૪૮

તમે મને બાપુના હાથનો કોઈ કાગળ તમને મોકલવા લખેલું. આ સાથે એક કાગળ તથા તેમાં ઉલ્લેખ કરેલો તાર છે. કાગળ પર તારીખ નથી, પણ બાબુ પર મને મળ્યાની તારીખ મેં નોંધેલી છે, તે પરથી એ ૨૫-૧૧-૨૮નો હશે એમ કહી શકાય. તાર ૨૬મી નો છે.

એ મારે મુખ્યની (વિલેપાર્લેની) રાષ્ટ્રીયશાળામાં કામ કરવા બેઠવાની બાબતમાં મેં પૂછેલી સલાહનાં જવાબમાં છે. એમાં નરહરિભાઈ અને કાકાસાહેબના મતોનો ઉલ્લેખ છે. પણ એ વિષે મને આજે કશું યાદ નથી,

કિશોરલાલના આશીર્વાદ.

(અ. કિશોરલાલ,

તમારો પત્ર મળ્યો છે. તમને તાર આજે દેવા મોકલ્યો પણ ન લીધો હવે તો મોકલવા-પણું નથી રહેતું. તમારા હાથમાં આ કાલે જ આવશે. ગઈ કાલે હું રાત્રે પહોંચ્યો. એકસપ્રેસ તો વહેલી નીકળી ગઈ હતી. અમારી ગાડી મોડી ધણ.

તમારે વિલેપારલા જવું ને શાળાને મદદ કરવી. આપણે હમેશાં બધી પ્રવૃત્તિ છેક નિઃસ્વાર્થી નથી થોપી શકતા. જે મળી છે તેમાં પુષ્કળ પરમાર્થ છે. નરહરિના વિચાર હું બાપુ છું. પણ એમ આ વસ્તુને આપણે તૃપ્તિ ન દેવી જોઈએ તમે તેમાં પડીને જે કરવું ઘટે તે કરો ને તેને યત્નથી સંખી શકો તો સારું છે. શિક્ષકો પણ સારા છે. હમણા વધારે લખવા જેટલો સમય નથી રહ્યો.

તમારી તબીયત સારી રાખજો.

સ્વીવાર.

બાપુના આશીર્વાદ.

૧૬૧ પ્યારાબાપુ

આ કાગળ કાલે સુષૈયા કે પ્યારલાલની ગફલતથી ટપાલમાં ન ગયો. એટલે આજે તાર કયો છે. નરહરિના વિચારમાં ને કાકાના વિચારમાં કંઈક લેઈ છે. તમે શાળામાં પડ્યા પછી બંધ કરવી કે ઉઘાડી રાખવી તમારે હાથ રહેશે. તમે માન્યો કે તે નભવી જોઈએ ત્યાં લગી તેવું દ્રવ્ય ક્યાંકથી ચે મળી રહેશે. તેથી તમે સ્વાર્થથી શાળામાં પડ્યા કે પરમાર્થથી એ વિચારના વખતમાં ન પડતાં, તેમાં પડ્યા છો એમ સમજી હવે તેને કયું રૂપ આપવું, તેને કેમ નિભાવવી એ જ વિચાર કરજો ને કાકાને તથા મને દ્રવ્ય બાબત હોરજો. આ શાળાને નિમિત્તે તથા કુટુંબને નિમિત્તે તમારું શરીર તમે ઘડી શકો તો કેવું સારું ? ને તે પ્રયત્નમાં ગ્રામતી ભગીને ચોતાનું શરીર ઘટે. આ અશક્ય નથી.

મૌનવાર.

બાપુ.

[બહેનોની ઉન્નતિમા બાપુએ પ્રથમથી જ રસ લઈ તેઓને ફોરવર્ડી આપેલી સમાજમાં માનવર્થુ' સ્થાન અપાવ્યું. ઘરની દીવાલોમાં ગોધાઈ રહેલી તે પ્રચલ્ડ સ્ત્રી-શક્તિને દેશસેવાના પ્રત્યેક કાર્યમાં હિસ્સો અપાવી તેમના પ્રગતિના દ્વાર ખોલી નાખ્યા બહેનોમાં એક અનેરું ચેતન આવ્યું અને તેથી સર્વ પ્રકારની સ્ત્રીઓ સકટ અને મૂંઝવણને પ્રસંગે બાપુજી પાસે દોડી જતી બહેનોના જીવનનો એકેય પ્રશ્ન એવો નહોતો જે તેમની ધૃષ્ટિ હોય તો તેઓ બાપુની સાથે પૂરેપૂરી છટકી ને કશા પણ અતરપટ વિના ચર્ચા ન શકી હોય. આશ્રમની બહેનો ઉપર બાપુએ લખેલા આવા અપ્રસિધ્ધ અને અમૂલ્ય પત્રો દરેક બહેનને માર્ગદર્શક થઈ પડશે]

ચિ.....

તારો કાગળ મળ્યો છે. ગયા ઉપરવટ થઈને મહેનત ન કર તો સાફ જાહી તમને લેાને ઇન્દર સંભાળનાર છે. સ્ત્રીઓની પ્રાર્થનાનો પહેલો સ્તોત્ર યાદ કરજો. એ સ્તોત્ર બધાને લાગુ પડે છે હજાર વર્ષ પહેલાં એ પ્રાર્થના થયે એમ ન માનવું. આપણે બધા દ્રૌપદી સમાન નિરાધાર છીએ. ઇન્દરની પાસે નરનારી નથી. નર ચરીરમાં અને નારી ચરીરમાં રહેલ આત્મ એક જ છે. આપણે મોટામાં પડી ચરીરની આકૃતિ નોખી એક વિમાસણમાં પડીએ છીએ ને વિકારવશ પણ થઈએ છીએ. જે અંદર રહેલ જીવને જાળખી લઈએ તો બધા જીવ એક જ છે, એમ સમજી બધાની તેવામાં જોતખોત થઈ રહીએ. એટલે પછી આજીવજીવના વિચારો આપણી ઉપર હુમલો કરી આપણને હેરાન ન કરે.

બાપુના અક્ષરીવાંદ

સ્ત્રીઓની પ્રાર્થનામાંથી

ગોવિન્દ દારિકાવાસિન કૃષ્ણ ગોપીજનપ્રિય ।

કૌરવે પરિધૃતાં માં કિં ન જનનિ કેશવ ॥

હે દારિકાવાસી ગોવિન્દ, હે ગોપીઓને પ્રિય કૃષ્ણ, કૌરવોથી-દુષ્ટ વાલનાઓથી-ચેરા-ચેલી મને તું કેમ નથી બાંધતો ?

હે નાય ! હે રમાનાય ! સ્વામાર્તિનામ ।

કૌરવાદૈવમમાં મામુદરલ્લ જનાર્દન ॥

હે નાથ, રમાના નાથ, મજનાથ, હુ.ખને નાથ કરનાર જનાર્દન ! કૌરવોંપી અમુદ્રમાં હુએલી જે હું તેનો તું ઉચ્ચાર કર.

કૃષ્ણ કૃષ્ણ મહાગોપિન્દ વિશ્વાત્મન્ વિષ્ણુમત્તન ।

મ્મત્તો પારિ ગોવિન્દ કૃષ્ણમેજ્જીવતીન્ ॥

વિશ્વાત્મા ! વિશ્વને ઉત્પન્ન કરનાર મહા-યોગી કૃષ્ણ ! કૌરવોની વચમાં હતાશ થયેલી અને તારે શરણે આવેલી મને બચાવ.

લોકતંત્રનું લક્ષણ.

કર્તા : (સાબોનાડો વૃદ્ધ.

:

અનુવાદક : દેસાઈ વાલજી ગોવિન્દજી

: ૨ :

સુખ

‘મારો સુખી થવાનો રાજદારી રીતે અધિકાર છે, અને સુખી થવાની ખીલ લોકોના જેટલી જ તક મને મળે તે જેવું’ એ રાજ-કર્તાનો ધર્મ છે, આમ આજ સૌ લોકો માને છે તે લોકતંત્રને પ્રતાપે થયેલા રાજદારી ને સામાજિક ફેરફારોમાં એક બહુ મહત્વનો અને ખળભળાટજનક ફેરફાર છે.

સુખની લોકતંત્રની કલ્પના એટલી સાદી છે કે એવું મહત્વ આપણા ધ્યાનમાં પૂરું ન આવે. અમેરિકન રાજપટ્ટાના નેતાઓ પહેલા લોકતંત્રવાદી અને આધુનિક લોકતંત્રના શોધક હતા. એ લોકોએ ઘટેલી ‘સ્વતંત્રતાની ઘોષણા’ લોકતંત્રના શાસ્ત્રમાં મહાવાક્ય જેવી છે. આમાં એણે જગતને જણાવ્યું કે સુખની સાધના સર્વ માણસોનો અહરણીય હક છે, અને બધા માણસોને એ હક ભોગવવાની સગવડ કરી આપવી એ રાજવહિવટનો હેતુ છે. આ કલ્પના સાદી છતાં ભારે પરિવર્તનકારી છે. એનો અમલ થાય તો પ્રત્યેક દેશનો રાજવહિવટ આ સિદ્ધાંત પ્રમાણે ચાલે કે ‘સામાન્ય માણસોનું’ એટલે બધી વસ્તિનું નિતનિતનું સુખ એ રાજકર્તાનું સુખ્ય લક્ષ્ય છે, અને વિશેષમાં એકેએક સ્ત્રીપુરુષને બંનતા લગી એક જ બાતનું સુખ ભોગવવાની તક આપવી એઈએ.’

આ સિદ્ધાંતને અમલમાં મૂકવાના પ્રયત્નને પરિણામે થયેલા મોટા ફેરફારોના એક જે કાળજી તમને આપું. છેલ્લાં પચાસ વર્ષમાં યુરોપના બધા દેશોમાં જેને ‘સામાજિક સુધારો’ કહે છે તે થયેલા છે : એટલે કે, મજૂરીના કલાકોની મર્યાદા બંધાયેલ છે, મજૂરોને અઠવાડિયે અઠવાડિયે રજા મળે છે, મજૂરી જોડામાં જોડી કેટલી આપવી એઈએ તે નક્કી કરેલું છે, વળી ‘સામાજિક સેવા’ પૂરી પાડનારા કાયદા થયા છે, તેમાં ડાકટરના ઉપચાર, સુવાવડશાળા; વધારે સારાં ઘર, પાણી નિકાસ, દીવા, ટ્રામ; વીંછો; મફત ગ્રન્થશાળા (લાઈબ્રેરી); રમતગમતનાં મેદાન—આ બધાનો સમાવેશ થાય છે. વળી સાર્વજનિક કેળવણી અપાવા મંડી છે.

આ બધા કાયદા લોકતંત્રના ફલસ્વરૂપ છે.

કેળવણીનો દાખલો લઈને આ દૃષ્ટિએ એને તપાસો. લોકતંત્રવાદી આમ દલીલ કરશે કે નાનપણમાં માણસને જે બાતની કેળવણી મળે એના ઉપર એના સુખનો બહુ આધાર છે. એ મંજૂર થાય કે કારકૂન કે વક્રીલગ્નકર્ત્ર તે એને મળેલી કેળવણી ઉપરથી નક્કી થાય છે, એટલું જ નહિ પણ ઈર્ષ ઈર્ષ વસ્તુમાં તેને ધ્યાન ને રસ પડ્યો એનો પણ કેળવણીથી જ નિર્ભર થાય છે. દાખલા તરીકે જેને વાંચતાં જ

સીપબ્ધુ નથી તે માળુખ એક મોટું મુખ
સોઝવવા અશક્ત રહે છે એવો લોકતત્ત્વવાદી
કહે છે, કે તાર્વજનિક કેળવણીની વ્યવસ્થા
કરવી એ રાજકર્તાની પહેલી ફરજોમાંની એક
છે, અને લોકતત્ત્વની દૃશ્યમા રાજકર્તાએ એવું
એક એ કે તે તે વર્ગમાં ઇશક જન્મેડ
હોય પણ એકેએક ઇશકને ઉત્તમ કેળવણી
લેવાની સરખી તક મળે છે

૧૮૦૩મા પ્રાથમિક શિક્ષણો સ્થાપનાની
વત પાર્લમેન્ટ અમલ આવી તો એક વિદ્વાન
કહે, 'ગરીબ માણસોને કેળવણી આપશું તો
તે સારા ખેડૂત બનવાને બદલે પોતાના જાન્યને
પિંકારના શીખશે.' ૧૮૫૦મા પણ ઘણા
લોકોને કાંઈ કેળવણી મળતી નહિ ને કેળવણીમાં
સરકાર દેક લાખ પાઉંડ જ ખર્ચની
પણ ૧૬૦૦મા આ ખર્ચ વધીને ૨૭૦ લાખ
પાઉંડ ઉપર આવ્યું, કેમ કે ત્યાં લગીમાં
સાર્વજનિક પ્રાથમિકશાળાઓની સ્થાપના થઈ
૧૬૦૦ને ૧૬૩૦ વચ્ચે પણ ઠીક પ્રગતિ થઈ
છે, ને કેળવણી ખર્ચ પણ ૩૦૦ ૬૦૦
ટકા વધ્યું છે, એ કે દરેક બાળકને કેળવણીની
સરખી તક છે એમ આજે પણ કહી શકાય
એમ નથી જ.

કેળવણી ઉપરાંત બીજા એક ને એવા જ
દાખલા તમને આપું. ૧૮૫૦મા ગરીબ લોકો
'ફારી નામે વાસમાં રહેતા ત્યાં એને નડવાઈ
યામાં બે દિવસ જ પીવાનું ને નુશા પેવડ
પણી મળતું અને તે પણ ઘણું મોટું, પણ
૧૬૦૦ લાનીમાં દેરીની સર્ક, પાણી, ઘીરા
વગેરેની સમગ્ર થઈ નહીં વળી છ ત્રીસ
વર્ગમાં તે પાણી નહિ થઈ છે ન બધેકા
આવરણ વસ્તુ જ નહિ પણ વિનિયમ સાધન
પણ મહાજનને પૂર પાડે છે

આનો એક દાખલો પ્રિથિય પ્રોપર્ટિઝ ૧
કેપરેશન છે જે વર્ષે ૬૫ ચિલિન બરનાના
વાસો લોકોને ગમત કરાવે છે ને જ્ઞાન પણ
આપે છે બીજો દાખલો નો તમે કુટુંબ પાક
[લડનમે એક ખામ] બાલો અને ત્યાંની
ચોનન તમાવડી જુઓ તો તનારી સમી આખે
ભેરો

વળી લોકતત્ત્વને તમાપે શીખોને મનાધિ
કાર મળ્યો છે, એ વડીલ ડાકર બને છે, અને
પુરોહો જેવું જીવન જીવડુ હોય તો જીરે છે

દુકામાં મામાન્ય લોકાના સામાન્ય જીવન
ન ય વગ પહેલા કરતા ઘણું વધારે મુખી
અને ૧૦ વડ પહેલા કરતા તો અનન્તગણ
વધારે મુખી છે વળી તા કુરે માને છે કે
અડવડિયામાં એક ભે વાર ખાલ નહીં જ
નહિ પણ બને તો સદા સર્વદા મુખી થાડુ
એ સરી વત છે આતુ નાન તે લોકતત્ત્વ,
અને દુનિયામાં પ્રમાણમાં નહીં વડનું છે

લોકતત્ત્વને આપણને જાને શીખવ્યું છે કે
મુખી થાવાનો આપણને અધિકાર છે, અને
એણે એકદમ આપણને ઘણું વધારે મુખી
કર્તા થવું છે પણ આથી કરીને એક નહીં
લેમરવા જેતી થઈ છે લાભન બના મહાન
વિચારકો કહી મથા છે કે નવરાધ મહુત્વનું
મુખનાધન છે લોકતત્ત્વને લીધે જીરે અમીર
કે સાદુકાર ન હોય એવા લોકોને પણ ઠીક
ઠીક નવરાધ રહે છે, અને નવર યવેશએ
ઉપરો ૧ રહિયો, સાર્વજનિક મન્નકર્ય, પુખ્ત
કર્તવ્ય, બાગર કેશ, રમના ૫૪, એવા
એવા તાધન પ્રમા થયા છે

પણ નવરાધ લેશએ મહુત્વ મુ કરે છે
તે જીરે મહુત્વનું છે. કોઇ છે તે દર પીને

વડવેડ કરશે, ને કોઈ વાનશે ને પોતાની વાલીમા કાગ કરશે લોકતન્ત્રની મુખ્ય સમસ્યામા એક આ છે, કે લોકોને નવસથનો સદુપયોગ કરવાના સાધન પૂરા પાડવા, અને એ સાધન વાપરતા તેને ગ્રીષ્મવવુ

લોકતન્ત્રના મુખના આ આદર્શના વિરોધી કોણ કોણ છે? રાષ્ટ્રવાદી, સામ્રાજ્યવાદી, સહિયારવાદી (કોમ્યુનિસ્ટ) અને ક્રિસિસ્ટ આ બધાના રાજદારી મત લોકતન્ત્રની મુખની ક પનાના વિરોધી છે, લોકતન્ત્રને ને આ બધા વાહને ન બને

લોકતન્ત્રમા સામાન્ય માણસના સાધારણ મુખનો વિચાર થાય, પણ રાષ્ટ્રવાદી કે સામ્રાજ્યવાદીને મન વ્યક્તિઓના મુખ કરતા રાષ્ટ્ર કે સામ્રાજ્ય ધણુ વધારે મહત્વતુ છે સામાન્ય માણસના મુખ કરતા કીર્તિ, પ્રતિષ્ઠા, સત્તા વગેરે ડાક વસ્તુઓ એને વધુ મહત્વની લાગે છે રાષ્ટ્રવાદ ને સામ્રાજ્યવાદમા લડકર ને

નૌકાસેન્ય ઉપર 'સામાજિક સેવા' કે કેળવણી કરતા વધુ ધ્યાન અપાય છે

રાષ્ટ્રવાદી ને સામ્રાજ્યવાદી ઉપરાત કોમ્યુનિસ્ટ ને ક્રિસિસ્ટ બેય લોકતન્ત્રના થતુ છે કોમ્યુનિસ્ટ ને ક્રિસિસ્ટ પોતપોતાના તત્ત્વ રધાપવા સારુ અનેક લોકોના મુખનો ભોગ લેવા તૈયાર હોય છે

ખીજી બે વાતે પણ કોમ્યુનિસ્ટ ને ક્રિસિસ્ટ એકમત હોય છે બેય માને છે કે કોમ્યુનિઝમ કે ક્રિસિઝમના વિરોધીઓના મુખનો વિચાર રાજકર્તાએ કરવાની જરૂર નહિ ખીજી બેયને મતે રાજ્યવહિવટ લોકોને મુખકર થાય તે કરતા કાર્યસાધક હોય તે વધારે મહત્વતુ છે.

આ બધી રીતે કોમ્યુનિઝમ ને ક્રિસિઝમ લોકતન્ત્રથી વિરુદ્ધ છે, અને તેથી કરીને યૂરપમા લોકતન્ત્રના ને કોમ્યુનિઝમ તથા ક્રિસિઝમના બળો વચ્ચે લડત ચાલુ છે *

* 'ધી મોડર્ન રેટ' (અલન એડ અનવિન)

ગુરુવાણ મહિલા

સ્વરાજ એટલે 'સ્વ'નું રાજ પણ આ 'સ્વ' ગણ્યું ! માણસનું અદ્ભુત નહિ, પણ એનો આત્મા તેથી જ તો અધીશ્ઠ્ય એ સ્વરાજ મેળવવાની સાધના અથવા સક્રિયતા આત્મબળનું નામ આપ્યું અને ગુરુદેવે પણ એક સ્વયં કહ્યું છે કે સ્વતંત્રતાનો આદ્રશ, આદ્રશની સ્વતંત્રતામાં છે એ પરથી આપણે અનુમાન કરી શકીએ કે બેના વિચારમાં સ્વરાજ એક આત્માત્મિક તત્ત્વ છે. આર્થિક ઉન્નતિ, સામાજિક ઉન્નતિ સંસ્કૃતિક ઉન્નતિ, એ બધા તે આત્માત્મિક તત્ત્વના જુદા જુદા વિકાસો છે

અધીશ્ઠ્ય કમચોગી દ્વારા મરુદેવ કવિ, એકે આપણને સ્વતંત્રતા અથવા સ્વરાજ મેળવવા માટે પોતાની કૃતિઓ દ્વારા ઉત્તેજન આપ્યું બીજાએ તે ઉત્તેજન રાધાકૃષ્ણ રૂપમાં કેવી રીતે રહે એની ચેતના બતાવી આધુનિક ભારતવર્ષ તેથી અધીશ્ઠ્ય અને ગુરુદેવની એક સચુકત કૃતિ છે એમ આપણે ગાનીએ તો એમાં જરાપણ અનિશ્ચયોક્તિ નથી. એ વાત સાચી છે કે દરેક મહાપુરુષ જે સમજા કે મનુષ્ય ભૂતિના જીવન પર એક સારી છાપ મૂકે છે એ પોતે પણ અમૂક ઐતિહાસિક પ્રવાહન વાહન છે

હવે એક પ્રમ ઉપસ્થિત યાદ છે કે એ ઐતિહાસિક પ્રવાહ શું ? અર્થાત્ ઇતિહાસ શું ? આ પ્રશ્નોનો સૌથી સુદૃઢ અને સ્પષ્ટ જવાબ એકવાર એક નાના બાળકે આપ્યો હતો જ્યારે તેને પૂછવામાં આવ્યું

ઇતિહાસ અર્થાત્ હિસ્ટરી (History) શી ચાલ છે ? વિના વિચારે તરત ઉત્તર આપે "History" is His story (ઇતિહાસ એની વાર્તા છે) ફરીથી પૂછવામાં આવ્યું. "Whose story ?" (કોની વાર્તા) જવાબ આપે, "God's story" (ઇશ્વરની વાર્તા) એટલે ઇતિહાસ આપણે ઉકાસૃથી તપાસીએ તો ભગવાનની ઈચ્છા કેવી રીતે જીવનમાં વિશેષ કરીને સમૂહ જીવનમાં વ્યક્ત થાય છે એનો એક વિસ્તાર અહેવાલ છે.

મનુષ્યના ઇતિહાસમાં આપણે નેપાળે જીએ કે દરેક દેશની ઉન્નતિ માટે જે વ્યક્તિઓની તે વિશેષ જરૂર પડે છે એક કવિ, અને બીજા કમચોગી એવી રીતે ભારતવર્ષે ગયા લગભગ ૮૦ વર્ષમાં સ્વરાજ મેળવવામાં જે હાલ માત્ર શાખી એમાં બધા દેશભક્તોએ ફાળો આપ્યો પણ સૌથી મોટા ફાળો અધીશ્ઠ્ય અને ગુરુદેવનો જ સ્વરાજ એક આત્માત્મિક સત્ત્વ છે તો તે આત્માત્મિક સત્ત્વ, આદ્રશ અથવા હૃદયદારા માણસ સમજી શકે અને આદ્રશ અથવા હૃદયને તે ફક્ત ગીત સ્વર્ગ કરી શકે. કારણ કે ગીત પણ આદ્રશનો એક હૃદયાર છે પણ ગીતથી ઉત્સાહિત અને પ્રેરિત થઇ સામાજિક રક્ષે સારું કામ કરવા ઇચ્છે છે તે સારું કામ કેવી રીતે કરવું તે કમચોગી જ બતાવી શકે એટલે જ અધીશ્ઠ્યે આપણી સાથે સમજાયેક કાર્યક્રમ મૂક્યો.

એક બીજા વાત, કે જોના પર ગાવીશ અને
 હરેકે બંને ખાસ કરીને બાર મૂકતા તે એ કે સ્વરાજ
 અથવા સ્વતંત્રતાનું મુખ્ય અન છે ધર્મ. અર્થાત્
 જે સ્વરાજ બોલવે છે એને પોતાનો તો ધર્મ છે
 તેનો વિચાર અને તે વર્મનું પાનન કેવી રીતે કરી
 નકે છે એનો વિચાર એને હોવા જોઈએ સ્વરાજથી
 એને શું મળશે એવો વિચાર એને નહિ રાખવો
 જોઈએ અને વાતે ચ સાચી છે. જેમ ઉપર કહેવામાં
 આવ્યું છે કે સ્વરાજ એક અધ્યાત્મિક તત્ત્વ છે.
 અને અધ્યાત્મિક છત્રનનો ચમ નિયમ જ છે કે
 દેવ-લેવું નહિ.

સ્વરાજ એટલે અશ્રમ-સમર્પણ આત્મા એક
 એવી અનુભવ પરતુ છે કે એને સમર્પણ કરના માટે
 એક યોગ્ય પાત્ર જોઈએ છે. એ યોગ્યપાત્ર મનુષ્ય-
 જાતિની નિષ્કામ મેતાથી બીજું કશું સાર હોય

શકે? અને મનુષ્યજાતિની સેવા તો ભગવાનની સેવા
 થઈ, એ ભગવાન કેણું? આ પ્રશ્નના જવાબમાં એક
 અંગ્રેજ કવિની લીટી જ આપી હતી.

"What is God? you, I and we
 all" "ભગવાન કેણું? તું, હું અને આપણે
 બધાં"

એટલે સ્વરાજ કાંઈ એક વિશેષ વ્યક્તિ અથવા
 જનિનાં પોતાના સ્વાર્થ માટે નથી, પણ એ બધા
 માટે છે. સ્વરાજ આકાશની જેમ છે. જેવી રીતે
 એક જ આકાશ જુદા જુદા દેશો પર વિસ્તૃત પથરા
 યેતુ છે એવી રીતે સ્વરાજનો સ્પર્શ જ્યારે ચમકે
 છે ત્યારે એની જગતિ અને એનો તાપ બધા માટે
 હોય છે.

★ अहो एपां वरं जन्म सर्वमानुपसेवनम्।

કૃષ્ણ અને બ્રહ્માના બોલાગો જોડે ગાયો ચારતા ચારતા વૃંદાવનથી થયું દૂર નીકળી ગયા. તડકો
 ખન દોતો, તડકામાં સરસ શીતળ ઢાળા આપનાં જુદોને જોઈ કૃષ્ણે મોખલીઓને બોલાવ્યા, ને કહ્યું : 'આ
 મો તે જુઓ કેવાં કંદાર છે! કેવળ પાંચાને દાગે છવે છે! પોતે પવન, વરસાદ, તડકો ને ટાઢ સહન
 કરે જ! તેઓ પ્રણીમાત્રની સેવા કરે છે અદો! કેવો સરસ એમનો જન્મારો છે!' અને પછી એમાંથી
 માંધ તારવે છે 'આ જન્મમાં પ્રાણીઓના જન્મનું સારૂં એટલું જ છે કે તેઓ પોતાનાં પ્રાણ, ધન,
 હુદ્દિ, વાણી એ સર્વ વડે સદા પ્રાણીઓનું કષ્ટાણુ જ કરે, વિરંતર તેમની સેવા જ કરે' આજે જો શ્રીકૃષ્ણ
 હરિજનોને ટાઢ તડકા ને વરસાદમાં વહેરો ને આમડાંની સ્પર્શ કરતા જુઓ, પોતે મેલા થઈને પણ સમાજને
 રાજ કરતા જુઓ, તો તેમના મોમાંથી જરૂર આ વચન નીકળી આવે કે 'આ કેવા પ્રાણીઓની સેવા કરે છે!
 અદો! કેવો સરસ એમનો જન્મારો છે!'

“સત્ય કે દશન કે લિધે સતો ઠા ચારિત્ર પકના ઝોર
ઉસકો મનન કરના આવરક હું” — માંધીલ,

પૂજ્ય કેહારનાથજી

હરિભાઈ ઉપાધ્યાય

આ વિભાગમાં વિધેના સતો, ભક્તો અને શહીદાની છત્રગાથા આવશે, છવનમાં એકવાર એક પણ આવી જાય તો જ્યારે મનુષ્ય પોતાનાં છવનને જોયે ત્યારે જ્યારે આવતી પહોંને છવનમંત્ર આપતો જાય છે, આવી પણો બધા મનુષ્યોને એકવાર તો આવે છે. પણ તે પગને ઝોળખયાની શક્તિ અને હિંમત બેઠએ.

હું અને ભાઈ મૈત્રનાથજી અમદાવાદ હજી આવ્યા જ હતા. સ્વામી આનંદ સંચાલિત “નવછવન કલ્પ”માં રહેતા હતા. જે જોરકમાં અમે રહેતા હતા. તેમાં એક દિવસે એક દૃષ્ટ-પૂજ, રંગે ઝોરે જીવાન આવ્યો. બહી ખાલીડું પોતિયું, તેવું જ પહેરણુ, ટોપી અને ભગલમાં મોટો થેલો. હજી એક જ દિવસ તે ત્યાં રહ્યો. એ દિવસોમાં સ્વયંસેવકોની ભરતી થઈ રહી હતી. અમે વિચાર્યું, કેાઇ સ્વયંસેવક ગ્રામકારથી આવ્યો છે. એની વાતચીત, વ્યવહારથી કેાઇ ખાસ વિશેષતાનો કંઈ આશાસ ન દેખાયો. ચહેરો અલભત, ચાંત અને તેજસ્વી હતો. એક તો તે અપરિચિત વ્યક્તિ, બીજું અમને તો અમારા કામથી કામ હતું અમે તેની તરફ ખાસ ધ્યાન ન આપ્યું. તેની સાથે સાધારણે અમારા...

સાચો તેણે પણ અમારા આ વ્યવહારથી જરાય પોતાની નારાજ ન બતાવી, જરાય સંકેતમા પણ ઉઘસીનતા ન દેખાડી.

એક બે દિવસ પછી સ્વામી આનંદે અમને કહ્યું — “આલો આશ્રમમાં જઈએ. ત્યાં નાથજી આવ્યા છે.” અમે પૂછ્યું, કે નાથજી કોણ છે? તેમણે કહ્યું, કિશોરલાલભાઈના શુર છે. અમારી શ્રદ્ધા વધી. સાબરમતી આશ્રમમાં કિશોરલાલભાઈના ઘરે અમે ગયા. ત્યાં એક ખરમ ચાંત અને તેજસ્વી વ્યક્તિ કે જેને ખૂબ આદર અને માન અપાઈ રહ્યું હતું, ને બોઈ બેતાં જ અમે ઉપાસ જયા. અરે, આ તો એ જ વ્યક્તિ છે જેને અમે એક સાધારણ સ્વયંસેવક માની બેઠા હતા. અમારા ચરીતરું લોહી ઉડી ગયું. અમે હલિજત થઈને તેઓની

ક્રમા માગી તેઓએ કહ્યું, “તમે લોકોએ મને સાધારણ માણસ માન્યો તે બરાબર જ હતું. ક્રિશ્તોદાસભાઈ મને શુરુ માને છે તો શું હું બધાનો શુરુ થઈ ગયો? અને શુરુ થવું પણ કાંઈ મોટી વાત નથી. મને આધ્યાત્મિક વિષયોનો થોડો અનુભવ છે. જેનાથી ક્રિશ્તોદાસભાઈને લાભ થયો; એમની શુંવચણ બેઠકથી ગઈ તો એમાં કંઈ મોટી વાત છે? એમાં મેં કંઈ? મેં શું? જે સાધારણ મનુષ્યનું કર્તવ્ય એક બીજાને સહાયતા દેવી છે, એ જ તો મેં કંઈ. એમાં હું મારી કંઈ વિશેષતાની બહાઈ સમજું. તમારે જરાય શરમાવાની જરૂર નથી.” આ બાતના તેઓના ઉદ્દગારોએ. તો અમારા હૃદય વધારે છૂતી લીધા. બાપુના આશ્રમમાં આ તો બાપુ-જેવા જ વિનયરીત અને માનવતાના બીજા પ્રતિકરૂપ જેવા મળ્યા. જ્યારે ક્યારેય આ પછી અમે પૂજ્ય નાથજીને ત્યાં છીએ અને આદરપૂર્વક નમીને પ્રણામ

કર્તા છે તો તેઓએ એ પર ઉઠાસીનતા જ બતાવી છે. જ્યારે અમે પાછા ફરીએ તો પોતે ઉઠીને દરવાજા સુધી આવતા. અમારી મના છતાં તેઓ આ નિયમ અથવા સ્વભાવનું પાલન હજી આજે પણ બરાબર પાળે છે. સાચી વિશેષતા તે છે જેનો બીજા અનુભવ કરે, પણ આપણે તેનાથી અભણ રહીએ. મહુમ્મદ પયગમ્બરના જીવન-ચરિત્રમાં મેં વાંચ્યું છે કે જ્યારે તેઓ જમાતમાં બેસતા ત્યારે નવા આવનાર માણસને હુજરત મહુમ્મદ કયા છે તે ઓળખવા એકદમ સુરકેલ બનતું. આવો સાધારણ પહેરવેશ અને રહેણી-કરણી તેઓની. હતી. તેઓ પોતાના પુટલુ સંકોડીને બેસતા કે જેથી પાસેની વ્યક્તિ સંકોચથી સંકોચાઈને ન બેસે, એને બેસવાની પૂરી જગા મળે. આવી નમ્રતા, શાલીનતા અને સંકારની એક અદ્ભૂત ઘટના બાપુની પણ આ સમયે યાદ આવી જાય છે.*

* ઢિંદી ‘જીવનસંદેશ’ માંથી.

સત્યનો કે રુણાન્ત.

શુ. મ.

એક સમયે, કમગાની ભૂમિમાં, ફેટલાક મિત્રો રહેતા હતા. તેઓ પરસ્પર સત્યવાદીપણું અને નિષ્વાસ, તીવ્ર નિષ્કપટતા અને ઉન્નત સરજતા એ સૌ સ્નેહના સદાપ્રકોનો આનંદ માણતા હતા.

એક સંખ્યાકાળે તેઓ વિષના પપ્પટને પત્રપાળા ઉપક્રમા બૂરા આકાશમાં તારાઓ ધીમે ધીમે ઊમતા હતા ત્યાં તો દૂરદૂરથી અલ્પરો ધ્વનિ અને અન્યાસ સંભળવા લાગ્યો. તેઓ સત્વર મંદિરને દ્વારે આવીને ઊભા અને પ્રવેશવા માગી. એમાંથી એકને પ્રવેશવાની રજા મળી, બાકી રહ્યા તેમને ના પાડવામાં આવી. પણ અનુમતિ પ્રાપ્ત કરનાર મિત્રે પોતાના સાથીઓને પ્રવેશવા ન મળે તો પ્રવેશવાની ના પાડી. માથે ટાલ પડેલા અને બારે ચરીરવાળા પુનરીએ એ વાતનો સ્વીકાર કર્યો નહિ. મિત્રો તેથી આગળ વધ્યા. પછી તેમણે એક પછી એક નિદ્રારની, ચાદુદી પ્રાર્થનાસમાજની, દેવળની અને દરબારની મુદ્રાકાત લીધી અને પ્રવેશવા માગી. પરંતુ એનું કંઈ સાચું પારણામ ન આવ્યું.

રાત પડી, પુનર્ના સ્થાનો શાંતિથી બંધ થયાં, આખી નગરી નિદ્રામાં પોતી ગઈ. એ મિત્રો એક 2કરી પર ચડ્યા અને નિઃશ્વાસર્વા અને વ્યથિત હૃદયે ભૂમિચળા પર પોહ્યા.

પ્રભાત યજ્ઞ. તેઓ પ્રાર્થનામાંથી ઊઠ્યા. તેમનાં મુખ પર વ્યથાની ઘેરી છાયા પ્રસરી હતી અને ઉદય પામતા સૂર્યના દેખાં મેં તેમનાં મુખ પર આ સ્વપ્ન વર્ણના :

“અમે તેમને શુભ આવ્યું, પણ જુઓ, તેમણે તેનું સ્વપ્ન સાચે સાદું ક્યું.”

મહાદેવભાઈની ડાયરી.

કપુસ્તક ૧૬

જનપદક યાદીના બાલ ઉપર ત્રાજુ હોય તેમ આ ગ્રંથમા શુદ્ધિપત્રમા સુધારવા ભેગી ઠીક ઠીક જૂલો છે ને વિષયસૂચિ છે નહિ, તો પછી આ ગ્રંથ નથી પણ ગ્રંથસાહેબ છે, અને જેમ ગીતા, બાઇબલ કે કુરાન વગ્યાય છે તેમ એટલું જ નહિ પણ તેના કરતા વધારે રસપૂર્વક વચ્ચાવાને સર્જચિત્ર છે

ગાંધીજીની રહેણીકરણીના વર્ણન ઉપરાંત પોતે લખેલા કાગળખ તથા ચાતચીતમા ઝરેલી આર્ષવાણીનો આ ગ્રંથમા અપૂર્વ સંગ્રહ કરેલો છે તેમાથી ચોટીક વાનગી અહિં આપી છે

ગાંધીજીની રેટિયા ઉપર કેટલી પ્રીતિ હતી તે તો મુખસિદ્ધ છે એ વિષે ૧૩ ૪-૩૨ ને હિને મહાદેવભાઈ લખે છે 'માપુના ડાબા હાથની કોણી ઉપરના હાથકેમા દરદ યાય છે, અને જમણા હાથના અંગૂઠા ઉપર દરદ છે છતાં છેલ્લા ત્રણ દિવસથી તેમણે ૩૭૫ તાર કાંદવાની પ્રતિજ્ઞા કરી લાગે છે દ્યતર કહે છે કે આ બંને હાથને આશ્રમ આપો, પણ બાપુ કહે, એ દરદ રેટિયાથી વધતુ નથી! સામાન્ય રીતે ત્રણ વાણે કાતવાનું પતે છે પણ આજે ત્રણે પતેલું નહીં, પણ સપ્તાહનો છેલ્લો દિવસ અને આજે ૫૦૦ ન કતાય એ તો બરાબર નહીં એમ કરીને મળ્યા રહ્યા અને આર વાણે પૂર કર્યું' સત્તરમીએ ડાબે હાથે પૈડું ચવાવવાનો અને જમણે હાથે તાર ખેંચવાનો પ્રયોગ શરૂ કર્યો,

અને મેની છૂટી તારીએ 'મગન રેટિયા ઉપર ભેજેક કવાક મહેનત કરી અને આખરે ૨૪ તાર કાંદ્યા ત્યારે તેમને શાંતિ યર્ધ' હસમીએ મગન રેટિયા કેમે બાલ નહીં અને બાપુએ 'લગભગ પાંચ કવાક' મહેનત કરી

૨ ૪-૩૨ ને હિવસે બાપુ કહે

[હિનિકસની સ્થાપના પહેલાં જ] રસોઈયા બિના ચવાવવા માંડ્યું. સધલુ, કપડા પોવા, પાવખાના સાફ કરવા અને હળવાનું બધું ઘરમા જ હાથે કરી લેતા હતા લોખંડી દીડી લીધી હતી એક માણસથી ન હજાય પણ બે સુખેથી હળી શકે ખારે સવારના પહેરામા ભેડીને એ પહેલું કામ ગમે તેને મારી સામે હળવા બેસાડી દઉં '

બાપુના કર્મચોગ વિષે આ ગ્રંથમા કઇક વિગત છે, પણ અહિં તો આટલી ઘણી

હવે બાપુની આર્ષવાણીનો થોડોક પરિચય કરી લઈએ

'ગાંધી કુટુંબ પાસેથી મારી આશા એ કે બધા સેવાકાર્યમા જ રોકાય, બંને તેટલો સચમ પાળે, ધનનો લોભ છોડી દે, વિવાહનો વિચાર છોડે, વિવાહિત હોય તે પણ પ્રદાયર્થ પાળે, સેવામાંથી પોતાની આજીવિકા મેળવે'

'સબ પ્રારબ આત્મશુદ્ધિસે હોતા હું'

'ગતભતમા ધર્મ નથી એને હિન્દુધર્મ સાથે કચો સબધ નથી'

‘હિન્દુસ્તાન સૌથી વધારે વહાલો દેશ છે તેનું કારણ એ નથી કે એ મારો છે, પણ તેનું કારણ એ કે એમાં સૌથી વધારે સારાપણું ભાસ્કું છે.’

‘આપણે તો સ્ત્રીને પરણવાનો વહેલામાં વહેલો કાળ ૨૧ વર્ષનો ગણ્યો છે.’

‘ઘોળા ઉપર શરીર બાંધી ન જ શકાય.’

‘જો આંખ વાપરે તો તું મને ત્યાં જોયા વગર ન રહે. મારો આત્મા તો ત્યાં જ વસે છે. શરીર ભલે અહીં હો કે સપ્તમાં મળો.’

‘કોઇ પણ જાતના વિદ્યારી વિચાર ન ધાય, કોઇ પણ પ્રકારનો ભય ન રહે અને નિત્ય પ્રસન્નતા રહે તો એ સૂચવે છે કે હૃદયમાં ભગવાન વાસ કરે છે.’

‘ન્યાં સુધી જીવમાત્ર સાથે આપણે અલેહ અનુભવતાં ન શીખીએ ત્યાં સુધી આત્માને ઝોળખી શકાતો નથી. [જીવોનો] એકંદર સરવાળો એ જ ઈશ્વર. એટલે જ આપણા દૈર્ઘ્યમાં રહેલા ઈશ્વરને ઝોળખવો એ જરૂરનું

છે. આવું જ્ઞાન નિઃસીમ નિઃસ્વાર્થ સેવાદાસ પ્રાપ્ત થાય છે.’

‘શૂન્યવત્ થઈને રહેવું એટલે સારું લેવામાં સૌથી છેલ્લા રહેવું, સહુની સેવા કરવી, ઉપકારની આશા ન રાખવી, કષ્ટ સહન કરવામાં પહેલ કરવી.’

‘મુક્તિ=રાગે પથી છૂટવું’ તે, નરક=અસત્ય, મુક્તિસાધન=આહુંસા.’

‘કાકૂમે’ બી હમકો વાસુદેવકા રૂપ દેખના હોગા. ઔર હમારે મેં વહુ શક્તિ આ જયગી તે કાકૂ કાકૂપન છોડ દેગા.’

‘તું જેને અત્યારે સાચું માને તે સત્ય અને તે જ તારા પરમેશ્વર.’

‘હું’ ‘હું’ ‘હું’ કે ‘હું’ જે લખું છું તે ‘હું’ નથી લખતો, ઈશ્વર લખાવે છે એ અક્ષરશઃ સત્ય છે.’

પણ અમૃતની તૃપ્તિ ન હોય. અને આ અવલોકનને સારું આંકેલી સ્ત્રીમાં પણ આવી ગઈ.

દેસાઈ વાલજી ગોવિંદજી

★

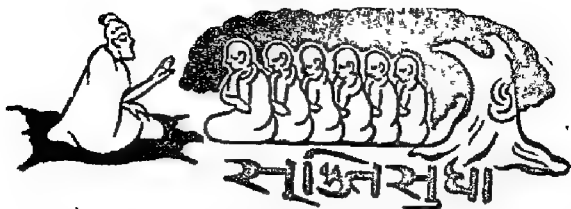
ખિહારની વેદના :—

આ છબી ભાઈ જગન મહેતાએ લીધેલી છે. જગન મહેતાની ધણી વર્ષોની ઇર્ષ્યા હતી કે પૂજ્ય બાપુના જીવનના પ્રસંગો છબીમાં ઝડપવા. પણ એ વક્ર સાંપડતી નહોતી ઉપરે એક પુણ્ય ધર્મીએ ખિહારની પૂજ્ય બાપુની તા. ૨૬, ૨૭, ૨૮ માર્ચ ૧૯૪૭ની યાત્રામાં સામેલ થયા અને એમના હિલમાં સંધરેલી વર્ષો-ભૂની ઇર્ષ્યા ફૂળીભૂત થઈ. લગભગ ૪૦ છબીઓમાં ખિહારની ઠરણકથા આલેખી લીધી છે. આ આખી ચિત્રમાળા ખિહારયાત્રાની સર્જન કથા રૂપે છે. તેમાંની થોડી છબીઓ દર અંકમાં આપવાની ઇચ્છા છે. જેઓને બાપુની સરસ છબીઓ સંગ્રહ કરવાનો શોખ અને રસ હોય તેમને આ યાત્રાનું એક મુંઢર નાનકડું આઠ છબીઓનું સંપુટ ‘સમૃદ્ધિતા ગામીજી’ના નામે પ્રગટ થયું છે તે સંધરવા જેવું છે. પ્રસ્તાવના શ્રી. કાકા સાહેબ દાલેલકરે લખેલી છે.

પ્રાપ્તિસ્થાન :

કોમલ રૂપયા ૭૦. રૂપાલ ખર્ચ અગ્રજન.

‘રૂપાલખન’ ૪૫, નહેરુ રોડ, વિલેપારકે.

જગતના અવતારી પુરુષેની ધર્મવાણી આપણે દરેક ધર્મના પવિત્ર મથોભામી સાંભળતા આપ્યા છીએ. એ હજારો વર્ષ પુર્વે ઉચ્ચારેલી દિવ્ય અને મહુર વાણી હજુ પણ ટેટલી પ્રેરણામક છે? એ ધર્મવાણી 'સ્પૃક્તિસુધા'ને નામે દર જાંઠમાં પ્રસિદ્ધ થયે.

પૂર્વ નામનો બુદ્ધનો એક શિષ્ય હતો. એક દિવસ તે બુદ્ધ ભગવાન ખાતે ગયો અને તેણે પોતાને સરોપમાં ધર્મોપદેશ કરવાની બુદ્ધને વિનંતી કરી. ઉપદેશ પૂરે થયા પછી બુદ્ધ ભગવાને પૂછ્યું, "હે પૂર્વ, હવે તું કયા પ્રદેશમાં જવાનો છું?"

પૂર્વ:-ભગવન, આ આપના ઉપદેશને મહુર કરીને હું હવે સુનાપરંત નામના પ્રદેશમાં જવાનો છું.

બુદ્ધ:-પૂર્વ, સુનાપરંત પ્રાંતના લોકો બહુ કઠોર છે, બહુ જ ક્રૂર છે. એ તેઓ તને ગાળે કેથી કે તારી નિંદા કરશે તો તને કેવું લાગશે?

પૂર્વ:-હે ભગવન, મને તે વખતે એવું લાગશે કે, આ લોકો ઘણા સાના છે, કારણ તેઓએ મારા પર હાથથી પ્રહાર કર્યો નથી.

બુદ્ધ:-અને એ હાથથી પ્રહાર કરે તો?

પૂર્વ:-તો મને ખરચરથી તેઓએ માર્યો નહીં, તેથી તેઓ સાચા જ છે, એમ હું સમજીશ.

બુદ્ધ:-અને પધ્યરથી મારે તો?

પૂર્વ:-તો મારા પર તેઓએ દંડપ્રહાર કર્યો નથી, તેથી તેઓ ઘણા સાચા છે, એમ હું માનીશ.

બુદ્ધ:-અને દંડપ્રહાર કરે તો?

પૂર્વ:-તો શસ્ત્રપ્રહાર કર્યો નથી, એ તેમની ભલમનસાર્થ છે, એમ હું કહીશ.

બુદ્ધ:-અને શસ્ત્રપ્રહાર કરે તો?

પૂર્વ:-તો મને ઘર માર્યો નથી, એ તેમનું ભલાપણું છે, એમ હું સમજીશ.

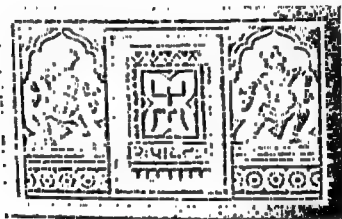
બુદ્ધ:-અને તને ઘર મારે તો?

પૂર્વ:-ભગવન, ડેટલાક કિમુઓ આ શરીરથી કઠાળીને આત્મપાત કરે છે. સુનાપરંતના રહેવાસીઓએ એ એવા શરીરનો નાશ કર્યો, તો તેમણે મારા પર ઉપકાર કર્યો છે અને તેથી તેઓ ઘણા સાચા જ છે, એમ હું સમજીશ.

બુદ્ધ:-સાળાસ, સાળાસ! આવા પ્રકારના શમદમથી સુકત થવાથી સુનાપરંત પ્રદેશમાં ધર્મોપદેશ કરવા તું સમર્થ થઈશ.

શ્રમ જોડે પ્રેમનું સાકાર સ્વરૂપ.

પણ ને તમે પ્રેમથી મન ન કરી શકતા હો, તો તો બહેતર છે કે તમારું કામ છોડી દઇ મદિરનાં પગથિયા પર બેસી, હૃર્ષપૂર્વક મહેનત કરનારાઓ પાસેથી શીખને સ્વીકારી લો.

કેમકે, મેં તમે મેહ-કારીથી શાહી ચોકચો, તો તે કટવી થશે અને મનુષ્યની બૂખને આકંધી જાગશે. અને તમારો કંઠ મધરના જેવો હોય, પણ તમારા જાનમા તમને પ્રેમ ન હોય, તો તમે માત્ર દિવસના પેપાટથી અને રાત્રીના પેપાટથી માણસોના કાનને બહેરા કરી મૂકશો.

અલિલ નિખાન

રૂપાયતનનો મુખ્ય આદર્શ જનતામાં યોજાયેલી ક્રિયાનો પ્રચાર કરી સમાન્ય લોકોનાં જીવનમાં પણ શુદ્ધિ અને આનંદનું સિંચન કરવાનો અને કરાવવાનો છે. આ ખેતને સિદ્ધ કરવા હવે જમીનની વધુ આવશ્યકતા લાગે છે. ત્યાં આલીશાન મકાનો નહીં પણ કલાત્મક મૂંપડાંઓ દરો, ત્યાં બધા શુદ્ધિગોષ્ઠી દરો, ત્યાં કલા દરો, ત્યાં સંગીત દરો. ત્યાં એ વારે જ ફેળવણી આપાશે, ત્યાંનું વાતાવરણ જ વિદ્યાર્થીઓની સર્જનાત્મક શક્તિ જગાડી નવી પ્રેરણા આપશે. દરેક માણસમાં સર્જનાત્મક શક્તિ તો પડી જ હોય છે પણ એ મુદ્દમ દયામાં હોય છે. એને પ્રગટ કરવા પ્રેરણાત્મક વાતાવરણ જ જોઈએ. આ વાતાવરણ બાપુ અને શુદ્ધિવાની શિક્ષણ અને સરકારના મિલનથી જ ઉદ્ભવી શકે.

મનુષ્યને જીવન જીવવા માટે જોઈલી આવશ્યકતા નિદ્રા, હવા અને ખોરાકની છે તેટલી જ આવશ્યકતા, સારું અને સાદું જીવન જીવવા માટે સૌંદર્ય પારખવાની પણ છે.

કળા જ્યારે પૂણે રસપે વિકસે છે, ટાંચે પહોંચે છે ત્યારે તે પરિવ્રજાને છે અને સમાજને એક દિવ્ય સંદેશ આપે છે.

અમારી આકાંક્ષા, અમારો આદર્શ અને પૂ. બાપુ અને પૂ. શુદ્ધિવાની શિક્ષણ અને સરકારમાંથી મેળવ્યા છે. અને આ બંનેનાં શિક્ષણ અને સરકારનાં મિલનમાંથી જ રૂપાયતનનો જન્મ થયો છે.

કુકમાં રૂપાયતનનું ખોચ દરેક બ્યક્તિની આંતરદૃષ્ટિ જગાડવાનું અને સૌંદર્ય પારખવાની શક્તિ કેળવવાનું છે. આ તેને આનંદનાં ભરી રંગે અને તેને નવું રચવાનું માટે પ્રેરણા આપશે.

આ હેતુથી રૂપાયતનમાં હાલ જે ઉદ્યોગો ચાલે છે તેમાંથી બનતી બધી વસ્તુઓમાં સૌંદર્યની રેખા દરો, બીજાને તે જોવા માટે આમંત્રણ આપશે. અને આનંદ આપશે.

કળા, આમ દુનીયામાં સેવા અને સૌંદર્યના આનંદની પ્રતિનિધિ બને છે. રૂપાયતન એ કળાનું નમ્ર સેવક છે.

આ માસિકમાં મુખ્યત્વે ગાંધીજીનાં તત્ત્વજ્ઞાનના અભ્યાસીઓના લેખો, સંસ્મરણો, ગાંધીજી તથા શુદ્ધિવાની વિચારગ્રંથોની સમન્વય કરી બનને ઉપાસકોની આખરી ખેતની સાધનાના મનનીય લેખો, ધર્મ, કલા અને સંસ્કૃતિનું સ્પર્શન, ગાંધીજીના અમૂલ્ય અપ્રગટ પત્રો, છાપીઓ, ચિત્રો તેમજ આપણાં રોજીયા જીવનનાં પ્રશ્નોને ચર્ચાની એક વાર્તાઓ ધર્મપ્રદિ વિભાગ દ્વારા ખેતરથી સામગ્રી આપવામાં આવશે.

સૂચનાઓ

- * દર માસની ૧૨મી તારીખે અંક પ્રસિદ્ધ થશે.
- * પ્રગટ તારીખ પછી દસ દિવસમાં અંક ન મળે તો ટપાલમાં તપાસ કર્યા પછી જ કાર્યાલયને જણાવવું.
- * સરનામાનો ફેરફાર તરત જણાવો, કે જેથી અંક ગેરવધે નહીં નહિ.
- * 'ધ્યારાખાપુ'માંનાં સર્વ ચિત્રો અને છાપીઓ કોપીરાઈથી રક્ષિત છે.

લવાજમ

દેશમાં રૂપિયા ૭
પરદેશમાં બાર: શિલિંગ
છોકે નકલ દસ આના

'ધ્યારાખાપુ' બંનેના સપ્તમ પત્રબલકરનું સરનામું:—

'રૂપાયતન'

૪૫, નહેરુ રોડ, વિલેપારલે.
મુખ્ય-૨૪

આર્થિકમાં આ માસિકનું લવાજમ શ્રી. પ્રભુદાસ વજીરીયા C/o. જે. પી. વજીરીયા પો. બો. ૧૨૬, નેરોળી, એ ઠેકાણું ભરી શકાશે.

શ્રી. મેલીલાલ તુલસીદાસ રમારક તરફથી
પ્રકાશક : ધીરેન ગાંધી
"રૂપાયતન" ૪૫, નહેરુરોડ, વિલેપારલે (૫૪)

મુદ્રક: કનૈયાલાલ પુસ્તકાલય શાહ
એડિટર-પ્રિન્ટિંગ હાઉસ,
નવીવાડી મુખર્જી નં. ૨.

py Right

Photo \ \ G \ DH

ગાંધી જ્યતા ત
નિમિત્ત છે, ખરી વસ્તુ તે
અર્થ જ્યતીજ છે.”

—ગાંધીજી .

સારાંશ

“રહ્યા વજામા જલતા જાગતા
તે પાતાનું અને દેશનું
કલ્યાણ તેરહે અચે કરશે”
—ગાંધીજી

વર્ષ ૧

૧૨ ઑગસ્ટ ૧૯૪૮

અંક ૯

વિષયસૂચિ

પૃષ્ઠ

પૃષ્ઠ

૧ મારું જીવન ...	ગાંધીજી ૧૭૩
૨ બાપુનાં પ્રિય જાગૃતો ...	સરદારજી ૧૭૪
૩ જીવંતીનો ઉત્સવ ...	કિશોરલાલ મ. ૧૭૫
૪ જોને અજવાળે ...	મોરંમહેન ૧૭૬
૫ પ. મહાત્માજી રામરાજ્ય -	કેદારનાથજી ૧૮૦
૬ બહેનો વચ્ચે ...	ગાંધીજી ૧૮૧
૭ બાપુજીની ધર્મક્રાંતિ	મુનીશ્રી સતવાળજી ૧૮૩
૮ લગ્નની શક્તિ	.. સુરેશ્વર મત્રિક ૧૮૫
૯ જરૂર અને દુનંદ	ચંદ્રકેર મા. શુક્લ ૧૮૬
૧૦ બાપુના પત્રો ...	૧૮૮
૧૧ વહાલો પગીલાં...	ગાંધીજી ૧૯૨

૧૨ જ્યારે રેડિયોનું મંપુર મુજબ	
બાપુ પડ્યું ત્યારે ...	બાબાભાઈ ઢેરી ૧૯૩
૧૩ સંત ચરિત્ર ...	‘અભ્યાસી’ ૧૯૫
૧૪ હે રામ ! ..	કાલિદાસ ગાંધી ૧૯૭
૧૫ વૈષ્ણવ-ઈશ્વર ..	સોમાશાંત પટેલ ૧૯૮
૧૬ બેધાત્મ ...	ગાંધીજી ૨૦૧
૧૭ ધર્મકથા ..	ડૉ. વા. ૨૦૨
૧૮ સાનરમતી આમળનો અતિથિ	સરદાર ૨૦૩
૧૯ ગાંધીની હાલતી	.. કુલેશ ચંદ્રશી ૨૦૪
૨૦ સ્મૃતિસંધા	.. ૨૦૫
૨૧ સ્મૃતિ રાખ રાખતાં (ધન) ધીરેનગાંધી	(૫૬)
૨૨ બા-બાપુ (જી) નવીનગાંધી

મારું જીવન

ગાંધીજી

મારું જીવન સત્યની એક પ્રયોગશાળા છે. મારા આખા જીવનમાં કેવળ એક જ પ્રયત્ન રહ્યો છે અને તે મોક્ષની પ્રાપ્તિ, ઈશ્વર સાક્ષાત્ દર્શન, હિંમતા-જાગૃતાં, હિંમતાં-એસતાં ખાતાં-પીતાં, મારી સામે એક જ ખ્યેય છે. જોને જ ખાતર હું છું. મારા બ્યાખ્યાન કે લેખ અને મારી બધી રાજનૈતિક પ્રવૃત્તિ-બધું જો જ ધ્યેયને લક્ષ્યમાં રાખીને ચાલે છે. હું ભૂલ નથી કરતો એવો મારો દાવો નથી. મેં જે કંઈ કર્યું તે નિર્હોષ જ છે એમ પણ હું નથી કહેતો. પરંતુ એક દાવો હું જરૂર કરું છું કે, મને જે સમયે જે ચોખ્ખા લાગ્યું તે સમયે મેં તે જ કર્યું છે, જે વખતે મને જે ‘ધર્મ’ લાગ્યો તેનાથી હું કદી ડુલ્યો નથી. સેવા જ ધર્મ છે. અને એવામાં જ પશ્ચિમી આધ્યાત્મિક છે એવો મને પૂર્ણ વિશ્વાસ છે.”

બાપુજી પ્રિય નિબંધો

કુને રી મૈને નિર્બલકે બલ રામ ।

પિછલી સાખ ભડું સતનકી,

આડે સવારે કામ ॥

જબ લગ ગજ બલ અપનો અરત્યો

નેક સરો નહિ કામ ।

નિર્બલ હવે બલ રામ ગુકાર્યો,

આથે આથે નામ ॥

દુપદમતા નિર્બલ કઈ તા દિન

ગહ લાયે નિજ ધામ ।

દુઃશાસનકી લુભ ચકિત ભઈ,

વસનરૂપ ભયે શ્યામ ॥

અપબલ તપબલ ઔર બાહુબલ,

ચાથા હૈ બલ દામ ।

સૂર કિશોરકૃપાસે સખ બલ,

હારેકો હરિનામ ॥

•

મેં સાંભળ્યું છે કે સમ કહેતાં ભગવાન
નબળાનું બળ છે.

આરા પડીને ભગવાને સંતનાં કામ સંભાળી
લીધાં છે તે વિષે પહેલાંની સાક્ષી આપું છું.

જ્યાં લગી રાજેન્દ્રે (હાથીએ) પોતાનું બળ
પ્રયુક્ત ત્યાં લગી એનું કામ સર્વું નહિ.

પણ નમળા પડીને એણે નબળાને બળ
દેનારા રામને બોલાવ્યા તો હજી અધુરું નામ
લીધું હતું ત્યાં તે વારે ધાયા.

દુપદમી દીકરી (દ્રૌપદી) નબળી પડી તે
દિવસે ભગવાન એનો હાથ જાહીને એને
સ્વધામ લઈ ગયા.

દુઃશાસનના હાથ વસ્ત્ર જેથી જેથીને
થાક્યા, કારણ કાળા કૃષ્ણ જ વસ્ત્રરૂપ બની
ગયા હતા.

જેના સમાન કોઈ બળ નથી એમ કહેવાય
છે તે આપ બળ, તપનું બળ, બાહુબળ, ને બોધ
પૈસાનું બળ છે

સૂરદાસ કહે છે કે મજકિશોર (ભગવાન)ની
કૃપા હોય તો જ બધું બળ કામ આવે છે.
અને જો હારી ગયા હોય તે પણ ભગવાનનું
નામ લઈને ફરી પ્રયત્ન કરે તો તે સફળ
થાય છે.

૨. વા.

જ્યન્તીનો ઉત્સવ

કિશોરલાલ મ. મશરવાળા

આપણા હૃદયમાં રહેલી આનંદ પ્રાપ્ત કરવાની હઠ્ઠને તૂટે કરવા આપણે નિમિત્ત શોધતાં ફરીએ છીએ, અને જ્યન્તીએ એનું એક નિમિત્ત આપણને પૂરું પાડે છે. એથી ફરીને જ્યન્તીએ ઊજવણીએ સહલી થાએ છે. પણ જેની જ્યન્તી ઊજવણીએ તેને હાથક થવું એ વિચાર કરવા બેઠીએ ત્યારે જ્યન્તીનું એન્ડ્રોજનવણું ચરણું જાય છે, અને તેને ખરેખર જીવનની આનંદ ઉત્પન્ન થવા વિના રહેતી નથી.

આપણી જ્યન્તી શી રીતે ઊજવાય ? દેવ જેવા યજ્ઞ દેવની પૂજા કરવી એવું હાજી વચન છે. એનો અર્થ એ કે દેવ જેવા યજ્ઞ તેજ સાચી દેવની પૂજા ગણાય. આપણી પૂજા કરવી એટલે આપણે જેવા યજ્ઞ આપણે જેવા ધર્મની તીવ્ર ઉત્ક્રાંતિ, એમના વિદ્વાન્તને સમજવાનો અને એને પોતાના જીવનમાં ઉપારણનો પ્રયત્ન, અને એમના ઉદાત્ત કાર્યમાં એક મહોરુ ધર્મની તૈયારી જે રાજી અનુભવમાં તે અને તેરશીજ રાજી આપણી પૂજા યજ્ઞ કહેવાય.

આપણા ઉદાત્ત ચરિત્ર માટે આજ રજીક શાપ્તકાળ જન્મતમાં અનેક માણસો છે જેઓ ચરિત્ર કરના સત્તાની અને બાહ્ય મોટપની વધારે કિંમત સમજે છે. તેઓ પણ એમના ચરિત્ર માટે જાન ધરાવે છે, પણ પોતાની સત્તા અને બાહ્ય મોટપની અભિલાષાએ અનુકૂળ હોય તે જ તેઓ એમને પોતાના નેત્ર તરીકે સ્વીકારવા ઇચ્છે છે.

શ્વમાન્ય રીતે માણસ બીજાની મદદ લેવા ઇચ્છત રાખેતી નથી, અને તેથી જ્યારે લેવાની ઇચ્છા કરે છે. ત્યારે એની પાસેની આજમાં જોઈ કિંમતની વસ્તુ માટેજ નાનક રાખે છે. જ્યારે એજમાં જોઈ કિંમતની વસ્તુ ખૂબી પડે ત્યારેજ એથી વધારે મોંઘી વસ્તુનો માહકું થાય છે. હું સત્ત્વ અને મોંઘા એ જાનના રેટિયા જાનનાં દોડો તે

પણાખરા મારા ગ્રહકો તકવાટી હોય તે પણ સત્તા રેટિયા ઉપાડી જવાના મોંઘની કદર કરનારા શેષ નીકળવાના અને સત્તા રેટિયા કરતાં બાંધ યાજો ત્યારેજ મારા ઉંચા માથાનું વેચાણ થવાનું. બીજાનો ઉપયોગ કરવામાં પણ એજ નિયમ લાગુ પડે છે અને બાપુજી ધનવાન હોત તે એમની પાસે આર્થિક સહાયની અપેક્ષા રાખનારા જેટલા નીકળત તેટલા એમની જીવિની ગરજવાળા ન નીકળત પણાખરા લોકો એમને જરૂર કહેવ કે તમારા જીવિ અને ચરિત્ર તમારી પાસે છે. રહ્યાં, અમને તમારું ધન અમારા ઉદેશો પાર પડવા આપો તે અને તમને મદદન દેશકરત કે

ધનન અથવા શાપણા દેવની સ્થિતિ સુધારવાના કાર્યમાં એમની જીવિનો ઉપયોગ કરી લેનાર બાપુના મહો છે એમની યોજના સકિત, લોકો ઉપર પ્રભાવ પાડવાની સકિત, એમને વિરોધોની અદા એ બધાની મદદ પોતાની યોજનાઓ પાર પાડવામાં જેટલે અશી ઉપયોગી થાય તેટલે અશી એમને સ્વીકારવા ઇચ્છા તેજાર છે.

એમના ચરિત્ર વિરોધ એમને આજ છે એની ના નહિ, પણ એ ચરિત્રની એમને કરાર જોઈ છે. નહતર રૂપ પણ હાથનું હોય એવો સમય છે બાપુને એમનો સત્ત્વ અને અદિ સાતો આમલ હોતી દે, બાપુને અરપૂરતા નિયમરૂતે જીવું કરે તે બાપુને નાથક તરીકે સ્વીકારનારાઓની સંખ્યા બાજુ છે એથી અનેક યજ્ઞી વધી જાય એમ મને લાગે છે કારણ કે બાપુની જીવિ કરતાં બાપુનું ચરિત્ર અનેક યજ્ઞ વધારે કિંમતી હોવાથી એમની જીવિના મહો વિરોધ હોય એજ સ્વભાવિક છે.

અને લાગે છે કે જીવિને દુર કરવાનું ને બાપુમાં સામર્થ્ય હોત તે બાપુએ જેમ ધનનો ત્યાગ કર્યો છે તેમ જીવિનોયે કરત, કારણ તેમ કરવાથી.

સીમના ચારિત્રના જ માહક રહેત. પણ તે વક્રમ ન
 હોવાથી જે વિચાર કરે તેજ બાપુની હિતમ વસ્તુનો
 ૩ ૨૪ શકે

બીજાના ધનનો કે હુધિનો ઉપયોગ કરવો એ
 હવે લેવા બરાબર છે. ધન દાન તરીકે મળ્યું
 હોય તો પણ મળ્યું જાન જઈ ચકતુ નથી,
 અને બીજાની હુધિનો ઉપયોગ પ્રસંગે કરી લઈએ
 તે પણ તેથી પોતાની હુધિનો વિકાસ થાય છે, એમ
 કહી શકાતુ નથી બીજાનું ધન અને હુધિ
 આપણી અપમતાની નિશાની પણ છે

પણ બીજાના ચારિત્રના મહક થવામાં આપણે
 એનો દુરુપયોગ ન કરતાં, પોતે એટલા સમૃધ્ધ
 થઈએ છીએ, એવું કાંઈ પણ આણું ક્યાં વિના
 આપણા સપત્તિ વધારીએ છીએ પોતાના હિત માટે
 બીજાનો ઉપયોગ કરવાનો એ શુદ્ધમાં શુદ્ધ માર્ગ છે
 જેમ લોક યુબકની ઉપર ચાકતું પાતું ધસવાથી
 લોકનું યુબકની શક્તિ ઓછી થયા વિના ચાકતું પાતું
 લોકનું યુબક બની જાય છે તેમ બીજાનાં હૃદય
 સાથે આપણું હૃદય જોડાયેલું એને ઊંચા ન કરતાં
 આપણું હૃદય બળવાન બને છે.

કોઈક વાર એ ભાષણના ચહેરા એટલા બધા
 સમાન હોય છે કે એમને ઓળખી શકાતા નથી,
 છતાં એમનામાં કનહ થાય છે, કારણ કે એમની
 સમાનતા બાહ્ય છે, એમનાં હૃદય અંતરે એ પહેલી
 નથી

પણ ઉચ્ચ ચારિત્રની સમાનતા એ રૂપની સિમતા
 છતાં એને એક-બીજાની વધારે સમીપ લાવી મુકે છે

બાપુના નિકટ સહવાસનો જેને લાભ મળ્યો
 છે, તેમણે એ સહવાસ મૂળમાં ગમે તે હેતુથી સ્વીકાર્યો
 હોય, તો પણ એમને જાણ્યું હોયુ જોઈએ કે
 બાપુની સર્વ સપત્તિ-એમનું સર્વ બળ-એમની
 ઉદાર ભાવનાઓમાં છે એમણે જીવનને માટે સ્વીકારી
 કારણ ઉચ્ચ સિદ્ધાન્તોમાં છે, આ કે પેલી ચળવળ
 એ તો એમની ભાવનાઓને સ્પર્શરૂપે જોવાનું એક
 ઓછાવત્તા મળવાળું દર્શન માત્ર છે એ વળ-
 વળમાં મળેલો ઓછાવત્તા થય એ એવું આણું વળુ

કાંપું પ્રતિબિંબ માત્ર છે એ ચળવળની પાછા
 અને એ ચળની પાછા જે મહાન આશય રહેવા
 છે તેજ બાપુનું ખરૂં તેજ છે

જે આપણે ઉપલી વસ્તુ બરાબર સમજ
 શકીએ અને બાપુના આશયની દૃષ્ટિી વિચાર કરી
 શકીએ તો આપણી ખાતરી થાય કે બાપુએ પ્રતિ
 પાદન કરેલો એક એક સિદ્ધાન્ત કે મુદ્દો પ્રયેક
 જન કલ્યાણને સાધનાવાળો છે અને જેમાં જન
 કલ્યાણ હોય તે જ સ્વરાજ્યનો રાહો માર્ગ એમ
 આપણે સ્વીકારીએ તો એ દરેકમાં સ્વરાજ્ય રહેતું
 છે, એમ આપણે જોઈ શકીએ

પણ શુભ કર્મ-શુભ પ્રવૃત્તિ એ કદી પણ
 એકલાં બસ નથી એની પાછા શુભ આશય હોય
 તો જ એ કર્મ કહી શકાય હિન્દુ-મુસલમાનની
 એકતા વધારવી એ શુભ પ્રવૃત્તિ છે, પણ એ જો
 કોઈ ત્રીજી કામનો નાશ કરવાના ઇરાદાથી કરાતી
 હોય તો એથી કર્મ થાય છે એમ નહિ કહેવાય.
 જે માનવ જાતિઓ વચ્ચેની ગેરસમજ એ અસલ
 લાગે અને તે ટળવી જ જોઈએ એવી લાગણીથી
 થયેલો પ્રયત્ન એ જ કર્મ ગણાય.

બાદી પહેરવી કે રેડિયો કાંતવો શુભ કર્મ
 હેઠ શકે, પણ એ જો કોઈ નિદા હેતુથી-માનની
 ઇચ્છાથી કે કોઈ બીજાની ક્રાંતિ જાળી કરવા કે
 બીજો કોઈ લાભ સચવવા કયું હોય તો એ કર્મ
 ન ગણાય

આથી બાપુના પૂજકોને લાજમ છે કે આપણે
 બાપુ કેવળ શુ કરવાનું કહે છે તે જ ન જોઈએ,
 પણ બાપુના દરેક મુદ્દાની પાછા કોઈ આશય રહ્યો
 છે તે સમજીને તેને થયા શકિત અપનાવવા
 પ્રયત્ન કરીએ.

બાપુના સિદ્ધાન્તો અથવા પ્રવૃત્તિનાં બગે મે
 જેટલે અંશે જાણ્યા છે તે નીચે પ્રમાણે ગણાવી
 ચમચ સભર છે કે કોઈક સિદ્ધાન્તો, તખતી વખતે
 માદ ન અવગણી નહી પણ જતા હોય

(૧) હિન્દુ મુસલમાનની એકતા-એટલે મનુષ્યની

અર્થાત્ જાતિઓમાં પરસ્પર સમબાવ અને ઉદ્ધારતાવળે સંપન્ન.

(૨) અરપૂરવનનિવાસી—એટલે કે પશુ મનુષ્યને એના અમુક વસ્તુમાં ચોરા જનમને લીધે અપવિત્ર માનવાના પાપનું નિવારણ.

(૩) રાષ્ટ્રીય શિસ્ત—એટલે પ્રભાના ઘોરા આગલી ઉન્નતિ કરનાર, રચનાવાળી સમૃદ્ધિ કરનાર અને રાષ્ટ્રનાં પેવનાર શિસ્ત.

(૪) બેગી અને વણાટનો પુનરુપાર.

(૫) કમ'યોગનો પ્રચાર—એટલે વસ્ત્ર-સ્વધર્મ નો અન્વય. શરીરના નિર્વાહ માટે અધોદેવતાક શ્રમ કરવાનો મત.

(૬) સંયમે—એટલે સાચ, અદિસા, અરતેવ, અપરિમદ અને અભયવશું ઉત્તરોત્તર દલોપવર્ગ પાવન.

(૭) સાધનાની પવિત્રતા—એટલે કેવળ શુભ આચર જ નહિ પણ શુભ આચર પાર પાડવાની સમર્થતાની પણ નિર્દેશતા.

(૮) સ્થળની અથવા સ્વરૂપની શોધ.

આ આઠ વસ્તુઓ જીવનમાં ઓતપ્રોત મળેલી છે.

આને અનન્ય બાબતો ન રાવિરોધ, પાશ્વર્ય સંસ્કૃતિનો અલગ્યનો ધર્મોદિ મનો રહેનાર.

બાબુના પ્રવેશ મુદ્દા માટે પણ કરી શકે એવું પ્રવેશનું કાળ ન હોય એમ સંભવિત છે, પણ તે કોઈ બાબતના અસરથી પ્રેરિત થઈ બાબુના એકાદ મુદ્દાને પણ પોતાના અવગણન ખેંચ કરી શકે અને તેને પોતાની શક્તિ અનુસાર સિદ્ધ કરવામાં જીવન સમાપ્ત કરી નામે તો મને લાગે છે કે તેણે બાબુના જન્મોત્સવ ગીજવવામાં પ્રવેશ લીધો આખો મણુપ.

બાબુના શ્રદ્ધા રાખનારા માટે બાબુની જન્મની ગીજવવાનો એક જ માર્ગ છે. તે એ કે તેમના એકાદ તરફને પણ પોતાના હાથમાં વણી દેવું, એને પોતાના અવગણન કરવું, એ તરફને અનુભવમાં અને અમનમાં રાખવું.

ચર્ચા, એનો સંદેશ જન્મતમાં પહોંચાડે. જેમ સદાજનક રચાઈની પ્રાપ્તિથી એમના અનેક શિષ્યોને ઘણા આપ્તુ કે જેની પ્રાપ્તિને માટે મુમુક્ષુઓ અનેક સાધનોના પ્રયાસમાં પડે છે તે મૂર્તિમંત આપણને પ્રાપ્ત થયા છે, અને તેથી ચાલે આપણે જન્મતને જન્મદીથી એમની ઓળખાણ કરાવી દઈએ, અને એ નિષ્કર્ષથી પ્રેરાઈ.

જેને જોઈએ તે આવો મોક્ષ માનવારે, લેન, ધર્મવર્ધીને દાર, નરનારી

જોઈએ તે આવો મોક્ષ માનવારે, લેન,

—એમ ગાતા માર્તા ગુજરાત, કાર્મિયાવાક કમળ અને ખાનદેસ સુધી પૃથ્વી પર ફરી વળ્યા, અને એના કહેવડાવવા માટે અનેક પ્રકારની વિટમ્બાઓ સદન કરી, જેમ હજી પ્રવેશના શિષ્યોને ઉદ્ધિપ્રવેશ એજ મનુષ્યનો તારક છે. એવી શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન થવાથી એની ઓળખાણ જન્મતને કરાવવા આખી પૃથ્વીના લોકોને એ સંદેશ પહોંચાડે. જોઈએ એમ લાગુ, તેથી નિષ્ઠા અને ધરસ જેને બાબુના કોઈ પણ આચર વિ. થાય તે જ બાબુની પૂજા કરવાનો દાવો કરી શકે.

બીજી, બાબુની પૂજા કરવાને એક રચને એમ થવું. એક ઉત્સવનો કાર્યક્રમ કાપકાર રીતે પાર પાડે, એમની પ્રસાદી મણુપ એવી એકાદ વસ્તુ પ્રવેશ કલિતભાવ દર્શાવે—એ પૂજા અત્યંત મૌલુ પૂજા છે જેને પોતાના હાથેવ કહો—શુક કહો—નેતા કહો તેના પ્રતિ અત્યંત બહોળ હોય તેને પોતાના સહપૂર્ણીઓ માટે ભાતભાવ દેવા જ જોઈએ. સગા ભાઈઓના સળધ કરતાં શુભાશુભોનો સંપર્ક વિશેષ ચાલ થાય છે એવું વારંવાર જોવામાં આવે છે અને એ અત્યંત આવરણ છે. ન્યારે સદા શિષ્યોનો પરસ્પર સળધ પ્રેમલીન થાય, એકબીજાને જાણે કંઈ લેવુંદેવું ન હોય એવા બને, ન્યારે સદા શિષ્યોમાં ધર્મની પ્રવેશ થાય ત્યારે એ મંડળોના નાચ નહીં સમજાવે, સદાશિષ્યોએ એકબીજાને મદિયા સમજાવે, એકબીજા પ્રવેશ વિશ્વાસ અને આદર રાખે એ શુભાશુભ આવરણ અંગ છે. શિષ્યોમાં એકબીજાને મળતાં હેતુના પુવારા હુદવાવું.

દેશન થાય, એકમીનને માટે અડધા અડધા થઇ જવાની શક્તિ દેખાય, ગુરુની જયંતિ છે, બાપુની એકાદ પ્રતિષ્ઠા યશસ્વી થાય અને એ યશસ્વી કરવા માટે ખેતતાણુ થાય તેનાં કરનાં બાપુના પ્રમાણિક પૂજકોમાં પરસ્પર ભાનુભાવ અને પરસ્પર જકિત રહે એ હું 'વિશેષ મહત્ત્વ' માનું છું.

હુલસી જાકે મુલ્યે મુલહિ નીચે રામ ।
તાકે પગલી પૈનીયા, મેરે તનેલી ચામ ॥

એવો પોતાના ગુરુને પૂજવાવાળા અન્ય જનો માટે મહિમા લાગવો તેમાં પૂજનું બળ રહેલું છે.

જે મહાત્માને—

‘કુંને દુઃખ દેવાનો દિવસ’ રે, ભૂલે ભૂંડો ભાદ નથી;
પર ઉપકારે પગપણમારે, ઉપજે ઇચ્છા અંતરથી.
પંચ વિષયને પરદરીને રે, વરતે છે વશવિકારે;
તેહ જણાય જેને કરીનેરે, જન એ બોલે છે જ્યારે.
વશવિચારે પણ વાતું રે, આવે એના અંતરથી;
બોલે અહં મમતાનું ધસાતુરે, ઉતપું મન તન સુખ પરથી.
વળી હેત ધણું છે દેવે રે, આંખે અમૃત વરસે છે;
કહે નિબુજાનંદ શું કહીયે રે, એ જન જોઇ દરિ દરખે છે”

તે મહાત્માના આશયોના આગીદાર બની, એની જયન્તી જાજવે. *

(નવજીવનમંથી)

[અનુક્રમાંક ૧. ૧૭૬ થી આગળ]

દિદુત્વના આદેશવાળી ભૂમિ સૌથી વધારે લાયક અને અનુકૂળ છે. મને તો સંપૂર્ણ શ્રદ્ધા છે કે આ ભૂમિમાં ને ભાવનાનાં બી એવાં તો સરસ ફાળ પેદા કરશે કે ભવિષ્યની પ્રગતિમાં પણ તે ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિ

પામ્યા જ કરશે.

આજે ત્યારે, આપણે બધાં ભેગાં મળી આપણાં હૃદયમાં અંતરદષ્ટિ કરીએ અને તે મહાન જ્યોતિની સેવામાં આપણને બળ અને માર્ગ દર્શાવ મળે એવી શ્રીપ્રભુની પાસે પ્રાર્થના કરીએ.

મીરાંબહેન

આજનો આ દિવસ આખો જગતને માટે અને તેમાં પણ ખાસ દિનને માટે રહસ્ય ભર્યો છે. આજ આ પવિત્ર દિવસે જે વિચારો પ્રતા હલકને અને અપ્રમાને ભરી કે છે તે જાણવું છું.

દુ ખ અને કલેશભરી દુનિયાના વિચારમાં કું લીન થઈ રહું છું. મગલદુ, જુદાદુ, ભટાદુ, પૂર, અને કું જે જન્મતમાંથી આપું છું તે અઠંતાજીવું, નિશ્ચયકચૂર, દુખી પશિમ, આટઆટલાં વર્ષો થયા માણસ જાત પર જીવી રહેલાં યજ્ઞનાં અને અગ્નિ ભર્મા અપ્રમારનાં વાગળના વિચારમાં કું લીન દોડું છું ત્યાં અને પેરખાંદરના એક જૂનાં ધરના દાદરની નીચેના એક નાના અપ્રમાર એરણમાં એક નવા રીનકુડાં પાડીને આ જન્મતને પહેલો શ્વાસ લીધો હતો, તે વાગળના વિચારમાં કું સરી પડું છું એ વિચાર આવતાં તો કું અનિર્વચનીય ચિંતનમાં ડળી જાઉં છું.

ધડીમાં પાછી તે નવા અવતરેલા અપ્રમારના ખાત્માવશ્ય, ધુગારવશ્ય અને પીઠવશ્ય, વિશે વિચારો આવે છે. જે પ્રકાશ આ અપ્રમારમાં પડેલી અને તરડાડી દુનિયાને માથે બતાવી-આપ્યા આખી રહ્યો છે, તે પ્રકાશની ઝાંખી કરતાં ફરી પાછી નિચળ જાતી મંદીર વિચારમાં પડી જાઉં છું.

• તે રાત્રીએ દિવ્ય જ્યોતિર્ના જે પ્રકાશ મળ્યો તેને આજે આપણે મહિમા મર્ધ રજ્યાં છીએ.

તે નયેતિ ખાસ કરીને આપણને-ઓખતિને એવાની રહ્યો છે, ને આપણને સેવામય જીવન મળવા માટે બેલાવી રહ્યો છે. જતિ અને સંતતિનાં

જૂનાં યજ્ઞગણેને ખસેડી, મરીખ અને દુખી જીવોની સેવા કરવાનો વધારે ઉદાર માન ખરી દિન્યતથી મદલ્ય કરવા તે આપણને પ્રેરી રહ્યો છે, તે નયેતિ આપણને કહે છે કે દરિદ્રનારામણના હાથને ઝાંચી, તેની સાથે દસ્તપસપણ કરો, અને જે અકિતથી અને ત્યાગવ્રતિથી દિનકુ પત્ની પોતાના પતિની સેવા કરે છે. તેવી રીતે દરિદ્રનારામણની સેવા કરો.

અને તો આજે કાંઈક આવા જ વિચારો આવે છે ધિરવી ધમના પ્રારંભ કાળમાં ધુરેપની ઓગોને જે દિવ્ય આદવાન મળ્યું હોય તેવું જ કાંઈક દિવ્ય આદવાન આજે દિન્યની ઓગોને મળ્યું હોય એમ અને લાગે છે તે દિવ્ય આદવાન એ છે કે “આ અંસારી વ્યવહારને તોડી દઈ અહમયનનાં વત લેવાં અને જીવનીની હલકી ધડી સુધી પણ બેઝનો ત્યાગ કરી આનંદમય અને સેવાપરાયણ જીવન માળવું.”

કેટલીક વખત એવી લીધ કરવામાં આવે છે કે અહમયનનાં વત આપ લી માટે કાંઈ વિરૂધ્ધ છે, પણ અને તો તે કાંઈ યોગ્ય લાગતું નથી. આપ સ્વભાવમાં જ અહમયનનાં આદર્શ એવો તો જીવે જકણેયો છે. કે દરેક આપાંદવ્ય હવે તો તેને જ સ્વીકારે છે, પણ છે.

દિન્ય દરેક ખુણામાં કું ન્યાં ન્યાં જાઉં છું ત્યાં ત્યાં તે આદર્શ માટે માનભરી ભાવના હોય એવું કું જોઈ સકી છું. તેમાં કાંઈ નવાઈ જેવું હોય એમ નો કેમજ કહી સકીએ? અહમયનની ભાવનાનાં બીને માટે અને તો લાગે છે કે સર્વ જમિઓમાં

[અનુસંધાન પૃ. ૧૮૮ ને]

પૂ. મહાત્માજીનું રામરાજ્ય

કેદારનાથજી

મયા વર્ષની પંદરમી ઓગસ્ટથી આપણા દેશ પરની અંગ્રેજ સત્તાનો અંત આવ્યો તેથી આપણે સ્વતંત્ર થયા છીએ. એટલે કે આપણને સ્વરાજ્ય પ્રાપ્ત થયું છે. રાજ્યનો અધિકાર આપણા દેશના લોકોના હાથમાં આવ્યો તેથી સ્વરાજ્ય મળ્યું, એવી આપણી માન્યતા હોય તોયે પૂ. મહાત્માજીએ જે માટે પરિશ્રમ કર્યો, અનેક ચળવળો બચાવી, અંદાજનો જમાડ્યો, છવ્વે વર આવી જઈને અનેક સાહસો કર્યા અને છેવટે પ્રાણપાંચુ કર્યું એ તેમણે આદર્શ માનેલું રામરાજ્ય દર્શાવેલું પ્રાપ્ત થયું નથી. આ વાત બાપુજીના વિચાર જાણનાર પ્રત્યેક બંધિત સમજે છે. તેમણે આદર્શ માનેલું રામરાજ્ય સ્થાપવા માટે પરકીય સત્તાનો અંત આવી આપણા લોકોના હાથમાં સત્તા આવે એ અવસ્થા દર્શાવે એ નિઃશંક છે. પરંતુ હવે આપણે જે સ્થિતિમાં છીએ ત્યાંથી રામરાજ્ય કેદવું દૂર છે, તે આપણે ખ્યાનમાં લાવી મહાત્માજીના હેતુ પ્રમાણે સિદ્ધ કરવા માટે તેમણે દર્શાવેલા માર્ગ પ્રમાણે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. આપણે ક્યાં જઈને પહોંચ્યું જોઈએ, ક્યાં પ્રકારની સમજ રચના આપણે નિર્માણ કરી જોઈએ, એ તેમણે કહી દીધું છે. એ માટે શું કરવું જોઈએ તે પણ તેમણે દર્શાવ્યું છે. જીવનભર આપણને એ જ આદર્શભાષી શરવા પ્રદાન કરતા હતા. પૂ. મહાત્માજી અત્યંત આપણી વચ્ચેથી ચાલ્યા ગયા, તોયે તેમણે દર્શાવેલા માર્ગની આપણને જાણ છે. તે માર્ગે જઈને રામરાજ્યનો તેમનો આદર્શ આપણે સિદ્ધ કરવો જોઈએ. તેમણે કહેલા રમ્યત્વમક કાર્યોમાં રામરાજ્યનું સર્વત્ર સમાવેલું છે. રામરાજ્યનો અર્થ આપણું

રાજ્ય, ધર્મનું રાજ્ય. તે રાજ્યમાં કોઈ દુઃખી ન હશે. કોઈ દરિદ્ર ન હશે. તે રાજ્યમાં શાસક અને શાસિત એવો ભેદ ન હશે. માસિક અને યુક્તિમ એ ભેદ ન હશે. તેમાં શ્રીમંત અને ગરીબ એવો ભેદ જડશે નહિ. તે રાજ્યમાં કોઈ દુઃખ ન હોવાથી કોઈનું શોષણ નહિ થાય. કોઈના પર જીવમ, અન્યાય ન હશે. અધર્મ ન હોવાથી બધા નિર્મય હશે. ત્યાં દેવ, વેર, જડશે નહિ. તે રાજ્યમાં વિદ્યાસ ન હશે. તેમાં બાળસુ અને બીજાના પરિશ્રમ ઉપર કુખ જોગવનાર જડશે નહિ. તેમાં કોઈને શક્તિબાહ્ય પરિશ્રમ કરવો પડશે નહિ. પ્રામાણિકપણે કામ કરીને પ્રત્યેક જણ સુખેથી તે રાજ્યમાં પોતપોતાના કુટુંબ સાથે આનંદ મહાલક્ષ્યે હશે. તેમાં કોઈ દુઃખી, પીડિત ન હશે. સર્વત્ર પ્રેમ, વિશ્વાસ, આનંદ, એક્ય, પ્રસન્નતા એ જ દૃષ્ટિએ પડશે. એને જ ખરું રામરાજ્ય કહેવાય. એવું રામરાજ્ય આપણા દેશમાં અવતરે એવી મહાત્માજીની ઈચ્છા હતી. તેને માટે જ તેમણે જીવનમાં બધાં કળે સદન કર્યાં, અને તેને માટે જ છેવટે પ્રાણપાંચુ કર્યું.

આ રામરાજ્ય રચનાત્મક કાર્યક્રમથી જ સ્થાપનું શક્ય છે. આવા પ્રકારની સમાજરચના ધરાવતું સામર્થ્ય, તે જ કાર્યક્રમમાં છે જગતમાં ન્યાય, પ્રેમ, વિશ્વાસ, શાંતિ, નિર્વેરતા પ્રસ્થાપિત કરવાની જે આપણી ઇચ્છા હોય તે આપણે પૂ. મહાત્માજીના વિદ્યાયુગ કાર્યમાં આપણી બધી શક્તિ ખર્ચીને તેમના રામરાજ્યની યોજના સિદ્ધ કરવો તે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.

(બહેનોની ઉન્નતિમા બાપુએ પ્રથમથી જ રસ લઈ તેઓને દોરવણી આપેલી સમાજના માનભર્યું સ્થાન અપાવ્યું. ઘરની દીવાલોમા ગ્રામી રહેલી તે પ્રચલિત સ્ત્રી-શક્તિને દેશસેવાના પ્રત્યેક કાર્યમા હિસ્સો ભાગ્યેલી તેમના પ્રગતિમા દ્વાર ખોલી નાખ્યા બહેનોમા એક અનેક ચેતન આવ્યું અને તેથીજ સર્વ પ્રકારની સ્ત્રીઓ સકલ અને મૂલ્યવાન પ્રસંગે બાપુના પાસે દોડી જતી બહેનોના જીવનનો એકેય પ્રશ્ન એવો નહોતો જે તેમની ઇચ્છા હોય તો તેઓ બાપુની સહ પૂરેપૂરી છૂટથી ને કર્યા. પણ અતરપા વિના ચર્ચા ન શકી હોય આદ્યમની બહેનો ઉપર બાપુએ લખેલા આવા અપસિદ્ધ અને અમૂલ્ય પત્રો હરેક બહેનોને માર્ગદર્શક થઈ પડશે)

બહેનો,

અદિ સતે વિચાર કરતી વખતે બહેનો ઉપર ટોપ રક્ષણી પુરુષ કુમતા કરવા અવે ત્યારે શુ તેની પાસે ટોપ પુરુષ હોય તેણે સ્વભાગની તેની તેના સિવળી રક્ષા ન કરવી. બહેને પોતે ક્યારે વપરતાં શીખી પેતાનુ રક્ષણ કરતાં ન શીખ્યું. એ આરો અભિપ્રાય આપ્યો છે કે સ્વભાગ વાપરતાં તેઓ દિસારોમાં અવરુપ આપશે પણ એનો અર્થ એવો તો મેં કે છને નથી કરવા દીધો કે પાસે ઉભેલ પુરુષને કે બહેને રક્ષા ન કરતાં બહેનના સિવળા અને સાખી લેવેલ એથી ઉત્કુ મેં એમ કહ્યું છે કે જે પુરુષ એમ સિવળામન થવા દેશે તે કાપર ખજુરી ને તે દિસમાં ભામીદાર બનશે કેમકે કાવરતામાયે દિસા પુષ્પમેલી છે મારી દર માનવતા છે કે કાપર દિસા કરતાં વીર દિસા મણી જોઈ દેવિત જી વીર પુરુષ કે એને અદિસતે પાઠ શીખતી સહાય પણ કાપરને શીખવેલ લગભગ અગત્ય થાય છે એ આ લખા

જુનો અરજ આદરુ હરી કહેવા સાર નથી કરે બાપુ તો માત્ર લખાણમા બહુ ટેકણે જોવામાં આવશે જ

એક વાત એ કદાચ ક્યાંય નથી લખી તે લખી નાખવા કમ્મુ છુ આલમની બહેનોને જુમીયા વિના દાવ શીખતી મેં વળી છે જે બહેન પેતાના જુમીયા ઉપર કે પેતાની ગેળી ઉપર પેતાના સિવળી રક્ષણે આપર સમે તે ટોપ દિવસ દારે જુમીયા કે ગેળી કે પ મુદતી લેય એટલે તે તે બળહીના થઇ એટલે રક્ષકને તામે થવાનું સજન ત્હો આપજો આદરે સીતા છે સીતાની પાસે સ્વભ ન કરતાં પણ તેની પાસે અદ્યમાન બગ દત્ત તેથી રાવજુને મલીન રપઈ કરી ચકે તેના પહેલાં સીતાની સમતિની જરૂર હતી આ આલમરિયાસ બહેનોમાં દેવો જોષમે અને તથા દ્રોપદીની પ્રાપ્તના સ્ત્રીઓને સાર જાણ દાખલ કરી છે પણ આ આદરેની વાત થઇ જે બહેનની પાસે રક્ષક આવી ઉતો ઉતે

તે વખતે શું કરે ? જો તેનામાં વીરતા ખરેખર હોય અને કશું પણ દોષ તો તે તેનાથી કરવાને બદલે પોતાની તેજોમય કશ્ચાથી જ તેને પીગળાવી દેશે. પણ ધારે કે તે પેની બહેનમાં પ્રગટ નથી થયું. તો તેનામાં કોષ તો દશેજ. એ કોષ વડે તે પેનાને તમાચો મારતો ને એવી દુઃકત મારશે કે પેલો ત્યાંથી ભાગશે અથવા ત્યાંજ તેને પગે પડશે મતનખમાં બહેન પોતાના ચરીરનું ખંડુ બાળ વાપરશે. ત્યારે આ દિસા ન થઈ ? એમજ છે તો હથિયાર કાં ન રાખવા ? મારો અભિપ્રાય છે કે હથિયાર રાખવા શીખવામાં દિસા છે ને ઉપર જેવો સમય આવતાં તમાચો માર્યાં, નખ ભરાવ્યા વિનં તેમાં દિસા નથી જો ઉદર ખિતાડીને વાચ મારે તેથી દિસા થતી હોય તો આવે પ્રસંગે મેં 'ખતાલુ' એવું 'ઘીનું' વતન દિસા ગણાય. તમાચો મારનારી બહેન પોતાના તમાચા ઉપર વિશ્વાસ નથી રાખતી. તેના વિશ્વાસ તેના પ્રભુ ઉપર છે પણ તેનામાં કશું જાગૃત નથી થઈ. કોષ કરતાં તો સજીને આરંભે જ છે. કોષ વડે બહેન પોતાનો વિરોધ દર્શાવશે બ્યભિચારી યુરુપ જ્યારે કોષ બહેનની પાસે જાય છે ત્યારે તે એવું માની બેસે છે કે બહેન તેને વશ થઈ જશે એટલે કે તેનામાં પણ છેવટે કામ બ્યાપશે. આ અસંભવિત છે એ કઈ રીતે પેતી બહેન બતાવે ? કાંતો પોતાની શાંત પણ પ્રયત્ન કરીથી બચવા પોતાની કોલાહલથી અને તરફડીયાથી. તમાચો છ, ખિતાડીની સમક્ષ ઉઠનાં તરફડીયાં છે. પેલી બહેનને તમાચો પેલા બ્યભિચારીને ચારીરિક ઇજા તો ન જ કરી શકે. આ જરાક છે ! ઉતરતાં પ્રયત્ન થાય એવું છે. અહીં કું રાક્ષસી બળવાળી બહેનની કલ્પના નથી કરતો. તે તો પોતાના રાક્ષસી બળના યુગ્મમાં જુઓ અને તેના કરતાં વધારે રાક્ષસી બળવાળો પુરુષ આવી પહોંચશે તો કદાચ તેને વશ થશે. અહીં મારી નજર આજળ આશ્રમની બાળા કે બહેનો જેવી શરીરબળ વિનાની આશ્રમબળ માનનારી બહેનો કે બાળા છે. તેનો તમાચો દિસાની નિશાની નથી પણ તેના વિરોધનો પોષાક છે. આ પોષાક પેલા બ્યભચારીને દીન બનાવશે કેમકે મુન્દો રોકે છે. આગળે છે કે એ મુન્દો કરવા આવેતો છે. આ મારી સૂચનાની

પાછળ માન્યતા એ રહેલી છે કે પેલી બહેન બરજાત લગી પેલા પુરુષને વશ થવાની જ નથી. તેનો કોષ, તેની આ જાગૃતિ શ્રુત્યુભેદની તૈયારી છે ને તેના નિશ્ચયની સૂચના છે પોતાને તેમજ પેલાને સાર. કેમકે મેં 'ધાનુ' છે તેમ ન બનતાં એવું બને કે પેલો રાક્ષસ બહેનના કાંધની સામે દીન બનવાને બદલે બહેનને બાહ્ય ને તેને પછાડવાનો નિશ્ચય કરે તે વખતે જો મહેન દમાઈ મધ હોય, તેને ભગવાન યાદ ન આવે, આત્મચિન્તાસ બેખ બેડી હોય તો પત્ની તે કાંતી દશે એટલે તેને મરવાનું નહીં સુએ, મરવાનું સુએ તો મરતાં નહીં આવડે બીકે એવી વસ્તુ છે કે માણસ સાવ મદ બની જાય છે ને તેનામાં હોસપેા નથી રહેતો મારી સૂચના બહેનને જાગૃત કરવા ને રહેવા પૂરતી છે. અત્યારે તો તેની સ્થિતિ આવી હોવાનો સંભવ છે. "મારામાં ઇશ્વર પ્રત્યે એવો વિશ્વાસ નથી કે કું મારી પવિત્રતાથી જ રાક્ષસને ભગાડી મૂકાય, બાપુએ કહ્યું છે કે હથિયાર ન વપરાય એ તો દિસા છે, તો હાથ પણ ન વપરાય, ભરે રામ, હવે મારે શું કરવું, હાથ હો તો મુઠા !" આવેા વિચાર મારે સાર અસભ્ય છે. મારે આનું શિક્ષણ કોષ બહેનને કે ભાઈને નથી. મારા શિક્ષણને નિમિત્તે કોષ ને દીન બનવાપણું છે જ નહીં. એ બને તો બનનારની ઝેરસમજ છે. પણ જ્યાં મને ખબર પડે ત્યાં મારે ઝેરસમજ થતી અટકાવવી જોઈએ, તેથી મેં મારી વિચારબેધૂનિને ઉપરની સૂચનાથી પૂરી કરી છે. બહેનો અમળા છે એમ માનતી બૂલી જાય. મરવાની ઇચ્છાને શકિત જેનામાં છે તે કદી નિર્બળ ગણાયજ નહીં જોખમ આત્માને નથી, ચરીરને છે. જે આત્માએ ચરીરનો સંખર્ષ ફીણું કરી મૂક્યો છે, વૃણવત કોઈ છે તેને આખી પૃથ્વીના રાક્ષસો ભેળા થઈને પણ પજની નથી શકતા, દરારી નથી શકતા. આ પાક સમજણ પામેલ દરેક બાળા અને બાળ લીખી લખે. તે શીખવવામાં ઉપરની સૂચના ઉદ્ભવી છે 'હાય શું કરીય' એમ કોઈને જાણ થતું જોએ. તેને બદલે એમ થતું જોઈએ કે "મારે ચરીર ખવાઈ દઈય પણ કાપર નહીં બનું." આનો સૂચક પેલો તમાચા કે નખ છે. અને તે જનતે અદિ સક છે. તેનામાં ચરીરને ઇજા પહોંચાડવાની શક્તિ નથી તેથી દિસા નથી પણ તેનામાં રાક્ષસી મનને દહાવવાની અને તમાચો વાગવાની મરવાને સાર પણ જાગૃત કરવાની શક્તિ છે તેથી તે અદિસા છે.

આપ

બાપુજીની ધર્મકાન્તિ

સુનીશ્રી સત્યાગ્રહ

મેં દુનિયાના ધર્મકાન્તિકારીમાં મહાત્માજીનું નામ વર્ષા પહેલાં મૂક્યું હતું. 'કોઈ મને પૂછે કે, ગાંધીજીએ પોતાની જીવનશૈલીમાં મહત્વનું કામ શું કર્યું ? તે કું આદવા સંપ્રદાય કહી નાખું. 'ધર્મ' કાન્તિ.'

એમણે જીવનના પ્રયેક ક્ષેત્રમાંથી સાચો ધર્મ પ્રગટાવ્યો હતો એમની નજર ધર્મમય હતી એમના વિચાર ધર્મમય હતા. એમની વાણી ધર્મમય હતી.

સૌથી પહેલાં ધર્માતે એમણે ધર્મ પ્રમે પ્રેર્યો. બોરો કેસ વહીવટી લેવાય જ નહિ, જૂઠા તોર્ડો એ વહીવાતનું કલક છે, એ એમણે આફ્રિકામાં વહીલાત લખેને બતાવી આપ્યું. એમણે પોતાના કારકુનને સાચી ચરણ, નોઝર નહિ કારકુનને પૈરામ પોતે ઊંચાવવા તૈયાર થાય એ કાન્તિ નાનીસૂની નહોતી, અથવા અને ધર્મ તરફ પ્રેર્યા પછી એમણે ગાંધીમાં પોતા દલકા પછા કે જીવ્યાપણી બાવના જૂઠા એટલે દલકાથી પ્રવન કર્યો કે બનીતુ કામ કરવામાં સમાજના સમજુતવને ન્યાનમને રચાને એટલ પૂરી પુરવણી દેખ જ નહિ બેરો કો અને કોસી જ કાતે એ જમણા એમણે ઊંચાથી ૫ જવાહરલાલ જેવાના હાથમાં તાલી લેવાથી રેટિયાને ચાન બાપવી પિટિંગ જેવાં કાર્યોદાર એમણે સીએને સમાજ-કાલજ અને રાજકારણમાં રચવેલી કરીને કલ્પ મૌરવચાન બાપાનું રાજકારણ એટલે કાવલય અને વાચાળપણ તેને રચાને રાજકારણીય પ્રયુષેને બાવરી કરાવી આપી કે, પ્રમલિકપણમાં અને અલિકા કાપામાં લેવામાં લેવાયી શુ સદી પીરી અને ત્યાગ હેલ કહે છે.

મીમાં જેવા નાના છતાં સર્વરેષ્ટી પ્રકરણમાંથી રાષ્ટ્રકાન્તિ ચર્યા મર્યાદિવસોમાં જ પ્રગળી કો છે.

વણીસ્વાતચના જગમાં અમરથી કહીને જેલમાં જઈ સમય છે અને જેલને ઇજ્જત મળી કો છે 'હિન્દ ઊંઝે' એટલાજ વચનથી ચર્ચાલ જેવાને પણ નમારી સમાય છે. રૂર દુરમનો સાથે પણ નીકરતાથી અને વિશ્વસથી પ્રયેક બવહાર સાધી યગાય છે.

જયરદિવને પણ પીગળાવી સમાય છે દુરમ નોતે પણ આત્મીયમિત્ર બનાવી સમાય છે મૌર આલમખાન તથા આફ્રિકાના સરમખાત્યાર-જનરલ રમદસના પ્રસંગે એનાં સચેત ઉદાહરણ છે.

હીટલરને બીજા વિશ્વયુદ્ધ વખતે બાપુએ પત્ર લખેલો. પ્રુથ બાવર દિલકાસો હેમાં મૂકા પછ એણે ન માન્યુ જાને હીટલર વિદેશી જમન પ્રગ વીર દેવાસ ચાંપી પાસે કહે છે તમારા પૂન્ય બાપુએ જે અંગેલ હમિયાર જમત પાસે મુક્યું છે તે અમને સીખતી હો. અમારાં દિલકાસો ઉવરે હામાં છે.

જાજરના કામથી માંડીને તે રાજકારણ મુખીનાં સર્વ ક્ષેત્રમાં અને બાવરી માંડીને વલ્લભભાઇ જેવા લેખકી નેતાઓના હલ્લમાં તથા રેસપરદેશના નાના મોટાના સહવાસેમાં એમણે સર્વ ધર્મને પ્રગટાવ્યો. કાન્તેશ્વ રાજમહેલમાં વાતડી પહેરીને જનારા દિલીઓમાં એ સૌથી પ્રથમ ઢિલી હતા. છતાં દુનિયાના નામાંકિત મહુમેમાં માન પામનારાઓ પૈકીના પણ એ એક હતા. સાદી ભાષા, સાદુ સીધુ વગતલ્પ સીધ સાદા નિવરો આ બધાની વિશ્વજનતા પર નુકુલ અસર ચવામાં એમની પાસે એક જ બળ હતું અને તે ધર્મકાન્તિનું એ ધર્મકાન્તિ બાવી હતી પારદસકે ચારિત્રમાંથી.

એમના સંપર્કમાં આવેલા રૂર વિરોધીઓ એમના મિત્ર થેરલે બની ગયા. હિન્દમાં માન

મુરિનમ આમસ'પક'નું કામ, 'એમનું' બાકી હતું. મરતા મરતા એમણે કોમી એરને મરણતોન ફટકા માર્યો અને મુરિનમ આમ જનતાના હેવામાં બાપુની પ્રતિમા જણાવે ગયું.

કોઈ કમનદીબ પળે દિન્દના બાગના પડ્યા. શ્રી. શ્રીજી સાહેબનો દિવનાર છેવટ સુધી બાપુજીની કાજરીમાં ન ઝગ્ગડપડ્યો એમાં ખામી બાપુની નહિ પણ આપણી છે. આ લખામ છે તે પળે કટોકટીની છે, દિદીસધ અને પાકિરતાનના સખધો ક્યારે મધુર બનશે એ એક કોયડો છે પણ મને એ

દિવસની કલ્પના નહીં જ દેખાય છે કે જે દિવસે પાકિરતાનના વત'માન નેતાઓ મદાતમાજીની જીવન-લીલાનો મહિમા સમજશે અને એમનું હૃદય-મુરિનમ આમ જનતાને અવશે મારે જાયે અનપયે પ્રેરી જવા બદલ-ફેન કરશે ! આ સ્થિતિ સર્જવાનું કોઈ બાપુ પ્રત્યેક હિંદી-પછી એ કોમે હિંદુ, મુસ્લિમ, ખ્રિસ્તિ, પારસી ચાહે તે હો, તે—ના ઉપર છોડતા ગયા છે. બાપુએ સર્વજ્ઞેત્રને ધર્મપ્રત્યે પ્રેર્યા હવે ધર્મે સર્વજ્ઞેત્ર તરફ હાથ લખાવવાનો છે આ કાર્ય ધર્મના કહેવાતા નાયકો કંઈ બેશે ?

—

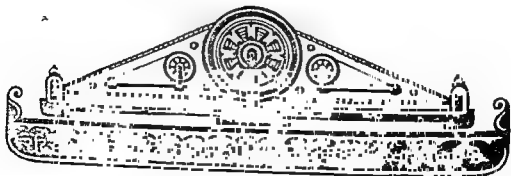
[અનુસંધાન પૃ ૧૮૫થી ચાલુ]

હાથથી કતિલ અને ઘેર વલોલ ખાદીને “આઝાદીનો આપણો પોશાક” કહી હતી, તે આજે બાઈ-બાઈનું લોહી રેડીને તેના હાથથી કનુષિત કરવામાં આવી છે એ ખરેખર ઘરમની અને કુખની વાત છે. એજ રીતે, લગોદીને માનવતાની સેવાયે સરળ, સત્યશીલ, ઉગ્ર, પરિશ્રમપૂર્ણ, આખ્યાત્મિક અને સયોગમય જીવનનો પોશાક કહી ચકામ દેકમાં કહીએ તો લગોદી એ 'જીવન'નો પોશાક છે.

આપણી કૃત્રિમ, દાલિક, પરમાણુવાદી, અહં-કારી, પાત્રિક તથા ધનધેની સભ્યતાને જલદીથી

અથવા મોડેથી પશુ રિવા બદલવી જ પડશે ત્યારે જ માનવધર્મ માટે પ્રત્યેક વ્યક્તિની તેમજ સમાજની સમસ્તિઓ અને વિષમતાઓનો ઉકેલ લાવવા વિશુદ્ધ મનથી અને શુદ્ધિપૂર્વક લગોદીના તર્કશાસ્ત્રને અપનાવવાનો યોગ્ય સમય આવશે

લગોદીનું તર્કશાસ્ત્ર એ જીવનનું જ તર્કશાસ્ત્ર છે, જે સ્વર્ગના ચારેય પવનોને માટે યુક્ત છે અને જેમાં આદ્યમાની પૂર્ણતા, મુક્તિ અને સૌરભ બરેલી છે, તેમજ એમાં સર્વદા જ્યમત અમરતાની શાશ્વત પ્રવક્તા છે.

લંગોટીનું તર્કશાસ્ત્ર

પુરુષાણ મહિલક

પ્રત્યેક રહ્યૂને પેતપોતાનું જીવનનું તર્કશાસ્ત્ર હોય છે, જે ધણું કરીને કોષ્ટિક પ્રતીકરૂપે બ્યક્ત થાય છે. આમ, આવી વિચાર-પદ્ધતિઓની દારમાળા ચાલી આવે છે. 'અંગિનું' તર્કશાસ્ત્ર, બાસરીનું તર્કશાસ્ત્ર, કમળનું તર્કશાસ્ત્ર, પીંચાણું તર્કશાસ્ત્ર, ફૂલનું તર્કશાસ્ત્ર અને ચાંદનું તર્કશાસ્ત્ર.

૧૧મી આ બનેલ દિલસૂરીઓમાં એક સામાન્ય મત દૃષ્ટિએ પડે છે, તેમાં વર્તુળસ્થ સ્થાન પર કાર મૂકવામાં આવ્યો છે. અને જીવનના તર્કશાસ્ત્રની આ બાબતને કું 'લંગોટીનું' તર્કશાસ્ત્ર' એવું નામ આપવા કમરૂં છું.

આંકિત કુખમાં ગંધીજી તર્કશાસ્ત્રના વિશિષ્ટ સિદ્ધાંતોનું મુખ્ય પ્રવર્તક અને દર્શાવરૂપ છે. એમણે પોતાના સમયની વિષમતાઓ અને જટિલતાઓથી અસહાય બની આ તર્કશાસ્ત્રને અપનાવ્યું હતું. ૧૧મી તેઓ એવી સાથે એકરૂપ થઈ ગયા, અરે, તેઓ એમાંથી એવા ઉચ્ચ જ્ઞાનક અનુભવવા લાગ્યા કે તે એમના પ્રાણધન્ય બની ચડ્યું હતું. લંગોટી દાનું સૂચન કરે છે? આ પ્રશ્નો ઉત્તર આપવાનો ઉત્તમ ઉપાય એ છે કે તે દાનું સૂચન નથી કરતી એ મુદ્દાઓને જુદા તારી સેવા ભેદ્યો. લંગોટીના તર્કશાસ્ત્રની મિથ્યા પરિભાષા જ એના કષ્ટતથી સૂઝે છે; જેમકે એક સંન્યાસીના દર્શાવ પરથી સમજ થાય એમ છે, એ સંન્યાસીએ પોતાની લંગોટીનું કોરોથી રક્ષણ કરવા એક જિલ્લાને તેમને મારવા માટે પાળી, પછી તે જિલ્લાને ફક્ત ૫૦ પાકા માટે ૫૦ રાખી, અને છેવટે માથે પાક પૂરું પાડવા માટે તેને જાળીનના એક કાંકની જરૂર જણાઈ. એવું પરિણામ એ આપ્યું કે ભેત ભેતના સસર અને સાસરિક ઉપરિઓથી એની ઉપરથી મુકિત લાસતરસી પરાધીનતામાં પહોંચી, કોરુ જે આ વાતાના અંતમાં એવું ચડ્યું કે તે

સંન્યાસી માથે માટે ઘસ લંગોટીને સંતુષ્ટ થયો નહિ, થોડા સમયમાં તે તે ધણું દોરોનો માથે અને ધનનોતુપ બન્યો.

અરી લંગોટી તે મુદ્દેનું અમુક રમપિત ધોરણ ધૂરું કરે છે. પ્રથમ તે, પોતાના જમના અનુબંધન માટે અનિવાર્ય હોય એવા સાધનો મેળવવા, બીજું, ઉપજાવના અન્ય માગોની ઉપેક્ષા કરી ફક્ત પોતાની જ ભાતમહેનતથી પસાને ઉતારી, નીતિ-બનુસાર પોતાનો રોટલો પ્રથમ કરવો બીજું બૌદ્ધિક સરચાઈ, એવું, સયોમમય અધ્યાત્મિકતા, અને પાસમુ, ખાલ જાતમાં પ્રત્યક્ષ વિરોધ જાણીતો હોય છતાં અનેક રૂપે કાળું કરી રહેલ દિવ્ય નિયમના સંપૂર્ણ ન્યાયમાં આપૂટ મળે.

માધીજીનું જીવન આ આદર્શને બ્યક્ત કરવાનો બનન પ્રયાસકર છે નથી એમનું પોતાનું નાનકડું ઘર કે નથી કોઈ બેકમાં રોકા નાવું. માત્ર ચરખો એમનો એક છે તોરે સ્વપના પ્રકાશને અનુસરી તેઓ થઈ કાલે જે કહેતા અને આચરતા તેમાં અને જાણની પ્રયોગશાળામાં સતત પ્રયોગ કર્યા પછી એમને પ્રતીત થતા અનુભવને લીધે આજે જે કહે અને આચરે તેમાં લોભો, બમમાં પડી, 'પરપર વિરોધ'ના એમના પર આરોપ કરતા, એ ખરેખર મહાન અન્યાય જ કહેવાય. એમનો રામ એ કંઈ અયોધ્યાના કે કિડુઓના રામચંદ્ર ન હતા, એમનો રામ તે સર્વનો હતો, એ સૌને માટે છે અને સૌમાં છે એમની આસપાસ વિષમાં સર્વત્ર પૂરાઈઓ થઈ રહી હતી અને તેનું અસ્તિત્વ હતું, જાના પશુ 'વાનરેનું સર્વત્ર છે' એની યોગલ્લા કરવાના સમય સુધી એમને સમ્યક્ષી એવંતમાં બંધન શ્રેષ્ઠ હતી.

એક વાર કારતના વર્તમાન મહામાત્ર પડિત જગદરવાસ નહેરુએ સિદ્ધાંતના ભાવવેશમાં ખાલી [અનુસમાન ૫. ૧૮૪ મે]

અદૈત અન દન્દ

[ગાંધીજીનો એક વાર્તાલાપ]

ચંદ્રશંકર પ્રાણશંકર શુક્લ.

[તા. ૨૧-૧૦-૧૯૩૩. સ્થળ વર્ધા, શ્રી. મહાવીરપ્રસાદ પોદાર સાથે ગાંધીજીનો વાર્તાલાપ. બાણે દિનસે પ્રાર્થનામાં ખડતી મુશ્કેલી વિશે વાર્તાલાપ થયેલો, તેના અનુસંધાનમાં આ સંવાદ થયો.]

મહાવીરપ્રસાદ—વિચારો સારા ખૂરા તો આપણે માની લીધા છે કે આ સારા ને આ ખૂરા. એ આવે નાપ એથી ગભરાવું શું ?

ગાંધીજી—એ બેદરુત મહત્ત્વ નથી એમ નહીં. એ વિચારો ગમે તેમ આવે છે એમ પણ નથી. તે અમુક નિયમ અનુસાર આવે છે એ નિયમ શો છે તે સમજાવવાની કોશિશ નીતિશાસ્ત્રે કરી છે. ગણિત-શાસ્ત્રમાં કેંક કોષ્ટક એવા હોય છે જે કોણના માટે કેટલાક કાર્ગનિક વ્યવહાર કરવા પડે છે. તે કોણના કોણવાર્માં મદદગાર થાય છે, છતાં તે કેવળ કાર્ગનિક છે; એ સિવાય એનો બીજો ઉપયોગ નથી. તે જ પ્રમાણે માનસશાસ્ત્રીઓએ એક કલ્પના રચી લીધી છે જે જગતમાં બધે દૈન્ય કામ કરી રહ્યા છે—એક દેવી છે, ને બીજું આધુરી. એક અગ્રેજ લેખકે એક નવલકથા લખી છે, તેમાં મોટી આધ્યાત્મિક વસ્તુ ખતાવી છે. એ નવલકથાનું નામ છે 'જેકિલ એન્ડ હાઇડ.' મિસ્ટરે ધર્મર અને સેતાનનું દૈન્ય કલ્પ્યું છે, ને જરુરે અદુરમજદ અને અહિંમાનવો એવું બધાં ધર્મશાસ્ત્રમાં છે. પણ હું કહું છું કે એ દૈન્ય કાર્ગનિક છે. બાકી ધર્મર તો એકજ છે, ને તે અનિવચનીય છે. વસ્તુતા એ એવો કોષ્ટક ધર્મર છે જ નહીં જે સેતાનની જોડે યુદ્ધ કરતો હોય. પણ ધર્મર સેતાનની સામે યુદ્ધ ચલાવી રહ્યો છે એવી કલ્પના આપણે કરી. મદાકારતકારે પાંડવ કૌરવનું દૈન્ય આપ્યું, ને ખતાવ્યું કે કૌરવ જોડે અસહકાર કરવો જોઈએ.

મન—આપે તો કહ્યું છે કે અસહકાર કરીને, અંજટમાં પડીએ છીએ !

ગાંધીજી—એ અસહકારનું શબ્દ કાઢ્યું, ને પછી તેને મર્યાદિત ક્યું એટલું જ. બાકી અસહકાર તો આપુ જ છે. એનાથી માનસિક પરિવર્તન થવા પામ્યું. પહેલાં આપણે સરકારી શાળાઓ બંધી સારી માનતા, હવે બંધી ખૂરી માનતા લાગ્યા છીએ. એનો અસહકાર આપણે પૂરો કરી નથી શકતા, તોયે આ મોટું માનસિક પરિવર્તન તો થયું જ છે. એક માણસ વ્યભિચારને ધર્મ માનતો હોય, ને બીજો તેને અધર્મ માનતો હોય એ બેમાં કેટલો બધો ફેર પડે ! વિકાર આપણા મનમાં અતિથિ બનીને નથી આવતા, ચોર બનીને આવે છે ચોરને આપણે પસંદ નથી કરતા. પણ આ બેશ સાચો હોવો જોઈએ. જે માણસ કહે છે કે 'હું' આવા વિચારોને નાપસંદ કરું છું' છતાં મનમાં તો એ વિચારો ક્યાં કરે છે, તેવાને મારે મારી આ વાત નથી. આપણે તો એમ માનવું જોઈએ કે કુવિચારથી આ દુરમને આપણા મનને ઘેરા લાલ્ચો છે; એનાથી હરીએ કેમ ? પરાસ્ત કેમ થઈએ ? પણ મનથી એનો વિરોધ કરવો હોડી દઈએ તો આપણે હાર્યા. આપણો તો એવો નિશ્ચય હોવો જોઈએ કે જ્યાં સુધી યથ શકેથી ત્યાંસુધી એનો વિરોધ જ કરીશું. ગુલસીદાસનું એક ભજન છે, તેમાં કુવિચારોને 'તરકર' કહ્યા છે. એ શુદ્ધ વસ્તુ છે. તરકર ધર્મમાં આવી ગયા છે, પણ માણસ એનો અદરસકાર કરતો જ નથી, છતાં ધારી નાપ જ એની પરવા નથી કરતો—આવી આપણી વૃત્તિ હોતી જોઈએ.

મન—અમુક વિચારો ખરાબ છે એવી કલ્પના તો આપણે કરી છે. માણસ હંમેશાં પરિવર્તિત થતા-

રશુમાં રહેવો હોય તો એવું વિચાર આવે જ કે

મધીછ-આવે, વિચાર કરનાર પણ આપણે જ છીએ ખીટ તરફથી એ પણ સમી વાત છે કે વિચારને હકવનાર પણ આપણે જ છીએ, તેથી કહ્યું ॥ કે માણસના મનમાં હ-હ ચાલે છે. એ ચોક્કસ કાલ્પનિક છે, સમી નથી છતાં કલ્પના વડે હ-હનો રસીકાર કરવાથી જ જનતામાં આપણો નભાવ મધ થઈ છે.

મ-પણ એ કલ્પનાનો અસરીકાર કરીએ તો ?

મધીછ-એવો અસરીકાર કરવાથી આપણો નભાવ થઈ શકેનો હોય, તો એ કલ્પના વિના ચલાવીએ. હું તો મારા અનુભવની વાત કહું છું. કેવળ સમીની જ વાત નથી કરતો. હું તો આ કલ્પનાનો આધાર લઈને જ ઘનિત મેળવું છું. કે માનું છું કે મારા મનમાં હ-હ છે-એક પથર ને બીજું આસુરી, તેમાંથી હું ઈશ્વરીને સમીક આસુરી વિચાર આવે તો છે, પણ હું માનું છું ત્યાંથી હું સુતરિય છું. એ વિચારને હું જાનકાળા માંડ તો હું મૂંઝા પડ્યો છું.

મ-આપ હ-હ માનો છો ત્યારે આપ પોને પણ પરમાત્માથી રતત-ત્વ છે. એવી કલ્પના કરો છો ને ?

મધીછ-જ્યાં સુધી હ-હ આવે છે ત્યાં સુધી પરમાત્મા આપણાથી ભિન્ન સ્થિત છે એમ માનવું પડે છે. એથી હજુ, એમ માનનારા પડ્યા છે કે પરમાત્મા તે હું જ છું. એ પણ કલ્પનાની જ વાત છે, કેટલાક કહે છે ને કે ‘અહ’ ‘અહારિમ’ જેને એવો અનુભવ હોય તેને હું નમસ્કાર કહું છું મારો એ અનુભવ નથી.

મ-એ એ કલ્પનામાં સુરક્ષિત કઈ ?

મધીછ-એ કહી તે. પેલી ખીટ કલ્પનામાં મેરસમજ આવી જવાનો સકાર છે, આમાં નથી.

મ-મને તો પેલી ખીટ કલ્પના મળે છે

મધીછ-તે એને વળગી રહેએ. તમારામાં એવી સ્થિતિ આવતી જશે ને વધશે તો તે એવી

મેળે દેખાઈ આવશે. કોઈ માણસની આંખમાંથી અવિનતા ચાલી જાય, તો તેની ખપર તરત પડે છે, એને માટે પરીક્ષકની જરૂર નથી પડતી એ પ્રભાવ આપોઆપ પડે છે.

મ-આપ કહે છો એ રસવો ગીતામાં માન્ય રાખ્યો છે ખરો ?

મધીછ-માન્ય રાખ્યો છે, એવો મારો ખ્યાલ છે આપની ગીતાનું એક ચિત્ર બનાવીને જુએ તો આ કલ્પના મળે છે. આપણી ને કરોડોની પાસે તો આ ચીજ દોષ થઈ. અભ્યંતરની ઉપાસના દેહમારીને માટે અસકલ જેવી છે, એમ ગીતામાં કહ્યું છે, જે સાર્વજનિક અનુભવ છે તેને તે કેમ ખાતલ કરી શકે ? સાર્વજનિક અનુભવ તો હ-હનો જ છે. પ્રત્યક્ષ જનતામાં તો હ-હ જ દેખાય છે. અપ્રત્યક્ષ જનતાની ઝઝઝમાં પડવું તે ગીતાકારની દૃષ્ટિએ સાક નથી. આપણે એથીસે કયાક પ્રત્યક્ષ જનતા પર નિર્ભર રહીએ છીએ એ જનતા જોડે મારે કરી સમન્ધ છે જ નહીં એમ કહેવું એ હંસ છે હિન્દુ ધર્મમાં જેટલો હંસ ધૂસી ગમે છે તેટલો બારો જ બીજો ક્યાંય પડ્યો હશે.

મ-હું જ બસ છું એમ માનવાથી અહકાર પણ વધવાનો ભય રહે છે.

મધીછ-ફેરવો બધી. ‘અહ’ ‘અહારિમ’ કહીને કહો છુદ્ધિવાત્સવનો પ્રયોગ તો કરી લીધો. પણ એ ફેરવા નહ ને ચાંપી પુરુષ દત્તા ! એ વાતની ખપર એમના આ વાક્ય પરથી નથી પડતી.

મ-અંકર સિવાય પણ આ શિવધર્મીને સ્થાન છે

મધીછ-એ વાત મારી પાસે કબૂલ કરાએ કહું નહીં પણ મારો અનુભવ તો એવો નથી.

* ‘મધીછના વાર્તાવાર’ એ નામે પ્રસિદ્ધ મનાર આખાની પુસ્તકમાંથી.

૧૯૮૫ - ૧૯૮૬
 ૧૯૮૬ - ૧૯૮૭
 ૧૯૮૭ - ૧૯૮૮
 ૧૯૮૮ - ૧૯૮૯
 ૧૯૮૯ - ૧૯૯૦
 ૧૯૯૦ - ૧૯૯૧
 ૧૯૯૧ - ૧૯૯૨
 ૧૯૯૨ - ૧૯૯૩
 ૧૯૯૩ - ૧૯૯૪
 ૧૯૯૪ - ૧૯૯૫
 ૧૯૯૫ - ૧૯૯૬
 ૧૯૯૬ - ૧૯૯૭
 ૧૯૯૭ - ૧૯૯૮
 ૧૯૯૮ - ૧૯૯૯
 ૧૯૯૯ - ૨૦૦૦
 ૨૦૦૦ - ૨૦૦૧
 ૨૦૦૧ - ૨૦૦૨
 ૨૦૦૨ - ૨૦૦૩
 ૨૦૦૩ - ૨૦૦૪
 ૨૦૦૪ - ૨૦૦૫
 ૨૦૦૫ - ૨૦૦૬
 ૨૦૦૬ - ૨૦૦૭
 ૨૦૦૭ - ૨૦૦૮
 ૨૦૦૮ - ૨૦૦૯
 ૨૦૦૯ - ૨૦૧૦
 ૨૦૧૦ - ૨૦૧૧
 ૨૦૧૧ - ૨૦૧૨
 ૨૦૧૨ - ૨૦૧૩
 ૨૦૧૩ - ૨૦૧૪
 ૨૦૧૪ - ૨૦૧૫
 ૨૦૧૫ - ૨૦૧૬
 ૨૦૧૬ - ૨૦૧૭
 ૨૦૧૭ - ૨૦૧૮
 ૨૦૧૮ - ૨૦૧૯
 ૨૦૧૯ - ૨૦૨૦
 ૨૦૨૦ - ૨૦૨૧
 ૨૦૨૧ - ૨૦૨૨
 ૨૦૨૨ - ૨૦૨૩
 ૨૦૨૩ - ૨૦૨૪
 ૨૦૨૪ - ૨૦૨૫
 ૨૦૨૫ - ૨૦૨૬
 ૨૦૨૬ - ૨૦૨૭
 ૨૦૨૭ - ૨૦૨૮
 ૨૦૨૮ - ૨૦૨૯
 ૨૦૨૯ - ૨૦૩૦

[illegible]

ચિ ઉગ્ગસાસ

તમારો કામળ મનોહર સ્તરીર ખજાણામાં એક કારણ અધીરાઇ છે અને પહેલું અધીરું બને છે, પછી સ્તરીર બને છે. પરંતુ અધીરા સો ખાતરા ધીરા સો જીવિર એમ અનુભવ વાક્ય છે. જ્યારે સમયે તે કંઈ વ્યાપણે અધીરાપણી કરી સકીએ ? વ્યાપણને કારણાતુ જ ક્યાં છે ? એટલે બહારી માન

આરે બાળાળા સહા ઉપર પાણી છાંટતા જ
નથી તે બાળા હો ! તે આસપાસના જાગરે જ
જાગરે છે, અને એટલુ કરે તો તે કમંડુસલ
એટલે ચોખી ગર્જાય.

આપણે પોતાનું કન્યા કરીએ એટલે આપણે
અગ્નિ એવવધા પરીણર છે જોવામાં આવે તે
એવવધાએ ન લાગે. પણ તે એવવધાએ જ નાહુવે.

સત્યની શોધ કરતાં મરતાં મને તો બીજું કંઈ
 નહીં નથી ને હવે પછી જડે એમ પણ લાગતું
 નથી મને આ ખરેખર ન હોય તો સત્ય આચરણ
 અને પચાને આગ્રહ અશક્ય થઈ પડે. આગ્રહ એના
 જ હોય જે શક્ય છે ચંદ્રનામાં રહેલા પવનો ઉપર
 દવા ખાવાનો આગ્રહ રાખે તે શોખસલીમાં ખપે કેમ
 કે ને અશક્ય છે. તેમ જ આપણા કર્તવ્ય વિષે છે.
 અને સકુને ખરું જોતાં પોતાનું કર્તવ્ય જડેલું જ
 હોય છે. કેમ કે તેને દૂર નજર કરવાની નથી હોતી
 નાકતી અણી લગી જ નજરને મોકલવાની છે. પચની

આગળ પડેલા કચરો કાઢવાનો છે. કાઢતો જશે તેમ
 તેમ બીજો નજર ચઢતો જશે ને કાઢતો જશે. બધે
 ને જીંદગીને અંતે તે ખૂટશે ન લાગે, જીંદગીનો
 અંત જ ક્યાં છે ચિંતી રહેના અંત છે તેની શી
 ફિકર ? અને જો જીંદગીનો અંત નથી તો કચરોનો
 અંત આપણે ન જોઈએ તેથી યાક ન લાગવો
 જોઈએ. દરજનો હાકરો જીવે ત્યાં લગી શીવે. હાથમાં
 સોઈ હોય ને છેલ્લું બચાવું ખાવ તો તે કર્તવ્ય
 પરાયણ ગણાય.

૨૦-૮-૩૨

ખાપુ

[૨૧. સાક્ષર નરસિંહરાવ ભોળાનાથ દિવેદીવાનો પૂ. ખાપુ સાથે મતભેદો છતાં કેવા મીઠા અને
 પ્રેમમય સબંધ હોતો તે આ પત્રો પરથી આપણને જાણવાનો પ્રસંગ મળે છે. આ અપ્રસિદ્ધ પત્રો તેમની
 દોહિત્રી શ્રીમતી કુરંગબેન મહેતાના આશાર સાથે અહીં પ્રગટ કરીએ છીએ.]

સુઝ ભાઈશી,

તમારી દીકરીના દેહાંતના સમાચાર જાણ્યા
 વાંચી અને સદુ દિલગીર થયા છીએ, મહાદેવ કહે
 છે કે આ એકજ દીકરી ખાખી રહેલ. પણ આનું
 દુખ તમને ન હોય, તમારી પાસે ખરખરે પણ
 શો કરવો ? તમે બંને દુઃખથી ટેવાયેલાં છો ને
 જાતી પણ છો. ઉપર તમને શાંતિ બધો.

૫. મે. ૧૨-૧૦-૩૨. મોહનદાસના વં. મા.

સુઝ માનનીય મહાદેવભાઈ.

ગઈ માસે સવારે ૮પાલમાં એક કવર મળ્યું
 સરનામાના અક્ષરો તરત જોગળ્યા. પણ ક્ષણભર
 અસંભવ જેવું લાગ્યું. અંદરનો પત્ર જોઈ વિશેષ
 ખાખી થઈ. આમ અમારું આના પ્રસંગમાં રમરણ
 રાખ્યું એ વિચારથી હૃદય આર્દ્ર થયું. પ્રત્યુદ્યાળ
 આમ અણુપાપાં આશ્વાસનોમાં અમૃત સીંચે છે એ
 જોઈ ધન્યતા છે ! પરંતુ “આનું” દુખ તમને ન
 હોય” એ પાંચ શબ્દોમાં જે અમૃત્ય સદ્ભાવ આપે
 પૂરો તે બીજે કદિયાં એ રૂપમાં તો અમને મળ્યો
 નથી. ખાખી એ શબ્દો વડે અમને બંનેને જે ઠીક
 કક્ષામાં-જાન તપશ્ચર્યા વગેરે સંપત્તિને સંપાદિત-પૂર્યા
 તે ચોખ્ખા પાપ કરવાને પ્રત્યુ અમને સામર્થ્ય
 આપે. અમે હજી રોક માનવની ભૂમિકામાં ભમિયે

છીએ. માત્ર આવી કસોટીને પ્રસંગે ઉચ્ચતર ભૂમિ-
 કમાં ચઢવાને પ્રત્યુ દયાળ આપ જેવા સન્મનની દ્વારા
 પાંચો આપે છે, એ લાલ જોઈ નથી. કસોટી તો
 ખાખી ભારે જ છે. પ્રથમ એ સતાન આત્મા અર્થાં તો
 એ ત્રણ અર્થવાડિયાં માંદગી ભોગવીને. આ તો ચાર
 કલાકમાં જ એકાએક ભોજન થઈને દેહ છોડી દીધો.
 શાંતિલાતા શાંતિ આપે છે અને આપશે. આપના
 પત્ર માટે આભાર નહિં” આનું, પરંતુ કહીશ કે એ
 પત્રને અમૃત્ય ધન તરીકે હું સધરી રાખીશ.

મરીનવિલા. ખાર.

લી. નરસિંહરાવના

તા. ૧૫-૧૦-૩૨.

જમદીશ રમરણ,

માનનીય મહાદેવભાઈ,

એક વિનંતિ. મંગળવાર તા. ૧૮મીએ સવારે
 મારી પ્રિય પુત્રીના અવસાનના દશાઢ પ્રસંગે સાદા
 આઠ વાગે પ્રાર્થના રાખી છે. તે સમયે આપ હૃદયમાં
 પ્રાર્થના કરશો ? એ ગત અદમાને માટે નહિં, એ
 તો ચિર શાંતિધામમાં વિરાજે છે, પણ આ અશાંતિના
 અંધ અરણ્યમાં ભટકતાં અમે પાછળ રહ્યાં તેમને
 માટે. આપના પત્રમાં તો અમને “પ્રત્યુ શાંતિ બધો”
 એ પ્રાર્થનારૂપ શબ્દો છે જ. જતાં મારી તે પ્રસંગ
 માટે વિનંતી.

લી. આપનો

તા. ૧૬-૧૦-૩૨.

નરસિંહરાવ.

સુજ્ઞ આપકી,

સતરાત્રી ચાર વાખાની પ્રાથના અને કરી રહ્યાને આ લખવા બેઠો છું તમારા બન્ને કાગળ મળ્યા છે અને ત્રણે આજે ૮-૩૦ વાં તમારી સાથે હાથમળા આદિ ઉત્તરવા હોયછું. મુક પ્રાથનાને બદલે "લીડ કાઉન્ડરી લાઇટ નો તમારો અનુવાદ ચાલ્યું. તેમાં તમને બન્નેને જોઈએ તેટલી જાણ કરાઈ જતી નથી. તમારાં બાળકો તો ચિરજીવિ બોમ્બે છે પણ આ જગતમાં જોઈતાં બાળકો તે પછી ક્યાં તમારાં નથી? તમે તો એવું યાન પાછું ચે આપ્યું છે તે બાળકો તમને બન્નેને સહાય કરે.

પ્રેમજી જ્યોતિની એક વાત તમને મમરી રિવાજત જતાં જતાં હાથર એલિંગને બાધુ કે જો

શિરિતમનિર મિત્ર વર્ગ દર અકલ હિયે મારી સાથે આનસિક સંબંધમાં આવે તો સારું તેમ કરવા સારું તેજી મારી પાસેથી એક જાળન માગ્યું કે જે તે બધાને કારને વખતે કરેક અકલાકિયે ગાવુ મે પેલુ ન્યુમેનનુ જાળન પસદ કયું ત આજે દુરોપ, અમેરિકા અહિં ને બીજા દેશોના મિત્રમણ દર શુક્રવારે ૧-૩૦ વાગે સાજે મળે છે અને અહિં અને જામમવાસીઓ સ્વામીમણી ■ માં પ્રેમજી જ્યોતિ દર શુક્રવારે સાંજની પ્રાથનામાં મધ્યે છાંએ એમ એ જાળનાં તમે જે પ્રજા રેડયો કે તેમાં જીવંત થતી જાય ■ આવી બાબે તમને પણ જ્યોત તમારા

૪ મ ૧૮-૧૦-૩૨

મોહનદાસ

ધંધર પ્રાપ્તિને સારું અને તો બનાસકિત જ ગમી છે તેમા બધું અવી બંધ છે

★

જેજે સેવા ધર્મ હૃદયપૂર્વક સ્વીકાર્યો છે, તેવું જીવન રસમય હોવું જ જોઈએ કેમકે સેવામા જ રસ છે

★

જે સેવાની પ્રાપ્તિ તાલીના અવાજ નથી પણ જેની પ્રાપ્તિ પ્રભુના આશીર્વાદ છે તે સેવા જ ખરી સેવા છે

ગરીબોને ખાતર લોઢે, પીંજે, કાંતે વણે તે ભારી
સેવા કરે છે. ભણવાથી બુદ્ધિ ખીલે ને તેથી
વધારે સેવા થાય.

માંદાની સેવા કરવી જ જોઈએ પણ તેથી
કાંતવામાંથી સુકિત ન લેવાય. માંદાની સેવા
માંદાને જ સાડ હોય. કાંતવું તો કરોડોને સાડ છે.

બીક લાગે ત્યારે રામનું નામ લેવું એટલે
બીક ભાગી જશે. સૂતી વખતે રામનામ લેતાં
સૂઈ જવું. તારી પડખે કોઈ સુવે છે કે ?

આપણી પાસે ભગવાન છે એમ શ્રદ્ધા
રાખવી. અને જેની પડખે ભગવાન હોય તેને
બીક શાની ?

વ્યવહારમાં પણ અનુભવતો એવો થતો
ભય છે કે ભયની પ્રીત તે પ્રીત નથી તેનો
દેખાવ માત્ર છે. શુદ્ધ પ્રેમ ભયનો વિરોધી છે.

તું ઘણું વર્ષ જીવજે ને સરસ સેવિકા થજે
હો, તારૂં મત પાળવાની તને ઈશ્વર શક્તિ આપો
મનથી અહિંસા પાળવી કહ્યું છે, પણ ઈશ્વર
ઉપર વિશ્વાસ હોય તેને સાડ સહેલું છે.

કાંપુના રા શીવજી

બાળકોના સહવાસમાં આપુ જે આનંદ
મેળવી શકતા હતા તેવો ભાગ્યે જ બીજા
કોઈના સહવાસમાં મેળવતા. યરવડ જેલમાં
હતા ત્યારે પણ ફર અઝવાડયે એકવાર
આશ્રમનાં તેમનાં વહાલાં પંખીમાંને તેઓ
અચૂક કાગળ લખતા. ત્યાં બેઠા બેઠા પણ
ઝીણી ઝીણી વસ્તુઓ પર પત્રો દ્વારા પ્થાન
જેશે. બીજા બાળકોને પણ એમાંથી બોધ-
પાઠ મળ્યો એમ ધારી ફર અંકમાં આ
અપ્રગટ પત્રો કંમરાઃ પ્રસિદ્ધ કરશું.

બાળકોને બાળકો,

જે સાચું બોલે, સાચું કરે, સાચું વિચારે,
ગરીબમાં ગરીબ હોય તેની ઉપર પ્રેમ કરે,

જ્યારે રેટિયાનું મધુર ગુંજન બંધ પડ્યું ત્યારે ?

બાબાભાઈ રહી

જ્યારા બાગકે, જૂઓળ તો તમે વાચી હશે એમા આવતા સૂર્યના ગૂંહમડળની આલુઆલુ કયા ઘડો ફેરે છે, એ તમને ખબર છે? શુધ, શુર, શુકે, રાની, પૃથ્વી આ બધા ગૂંહમડળો સૂર્યની આસપાસ હરોળમા ફર્યા કરે છે એઓ એક બીજા પર આધાર રાખી ઝોળ ચક્રમા સપીને ફેરે છે એમાથી ભે કોઈ ઝોળા ધંધી છુટા થઈ ફરવાનો વિચાર કરે તો કેવુ પરીણામ આવે? નીચેની વાત પરથી એ તમને સમજાશે. એક જમાનામા રેટિયો એ આપણો સૂર્ય હતો એમાના ચક્ર, તાકે, દોરી વગેરે હતા, એના ગૂંહમડળ સમવજતા રેટિયો બધ પડ્યો, પરિણામે શામવાસીઓની જીવનદોરી તૂટી, અને મોઠો શામ ઉલોગ પડી ભાંગ્યો એ રેટિયો બધ પડવાથી વણકરોને પોતાની હાથશળો બધ કરવાની ફરજ પડી ચત્રનો જમાનો આવ્યો હતો યોડા માણસો વડે જલદીથી કામ ચર્ધ શકે એવા ચત્રયુગમા રેટિયા તરફ કોણુ યુવે? વણકરો પોતાની વણાટ કળા બીસરી ગયા. એ વેળા ઠાકા એ આપણી હસ્ત કળાનુ સુખ્ય કેન્દ્ર હતુ ત્યા રહીને વણકરો પોતાની અપતીમ કળાથી જખતને ચકિત કરતા આપણે એ કારીગરી ભર્યો હુસ્તકલોગ મારી નાખતા અમેએ ત્યા પહોચી ગયા વણાટ કામ બહુનાસઓને પકડી પકડી એમણે એમના કાસ કાપી લીધા. છતા કોઈ એવો દ્રોહી ન નિકળ્યો, કે જેણે એ વણાટ કામ અમેએને

શિખવાડ્યુ હોય? સૌએ સજા સહન કરી પણ આપણે ઉચ્ચ ઉલોગ હાથકાડા વિનાના વણ કર્યોને લીધે અભિદાહ પામ્યો રેટિયો જ્યારે ચાલુ હતો, ત્યારે ઠેર ઠેર હાથમા પીજવાની તાત લઈ તફ તફ, તરુર, કરતા દૂકી ધોતી અને પાથડાવાળા ગરીબ પીજારાઓ દેખાતા હતા હાથેથી પીજવાની સખત મહેનત કરી તેઓ સુદર રીતે આપણા નાદાતા, ગોદાઓ ભરી આપતા જ્યારે ચત્રયુગ આવ્યો ત્યારે એ ગરી બડા પીજારાઓની ચેજ ભાગી લોકો પીજ રાની મહેનતના પૈસા ન ભેતા ચ નના સરતે માર્ગે વળ્યા એલે વણકરો પછી આ પીજ રાઓ પોતાની હાથે પીજવાની કળા ઊઠી સ્વતંત્ર જીવન ગ્રાળતા હવે ચ નના શુભ મ જડખામા સપડયા

એક વખત એવો હતો જ્યારે આ ભરત બૂમિના ઝાડપાલોના સુદર રંગોનો જગમા ભેટો જડે એમ નહોતો કયા એ કુદરતના પાકા રંગો અને કયા આજના કૃત્રિમ દેખાવડા રંગો? નવા કુચના લોકો ચત્રના નકલી ભસકભર્યા રંગોથી આકર્ષાયા એથી ચરખાને ઉત્તેજન આપવુ એમણે ઊંડચુ એટલે કરી મિચારા હાથથી છપાઈ કામ કરનારા રગારા માથે હાથ દઈ ભેડા ચરખાનુ નિશાન અદરય થયુ એની સાથે પેકા રમારાઓની હાથેથી નિતનવા રંગો લેખતેગ કરી સૌદર્ય જમાવવાની કળા પજુ અદરય ચર્ધ ચરખામાના તાકે, ચક્ર, સાગ,

ફાળકો વગેરે બતાવનારાઓ ચરખાનું મહત્વ ધટયાથી નિરાશ બન્યા.

ચરખો ફરતો હતો ત્યારે લોકો સ્વાશ્રયી હતા. પોતાનાં ઘરગથ્થુ કપડાં, ખાધાખોરાકીની ચીજો, રમતગમતની વસ્તુઓ આ બધી જીવનની તમામ જરૂરિયાતો પોતે પોતાને હાથે તૈયાર કરતાં. ન્યારથી ચંત્ર આબુ, ત્યારથી લોકો આબુમ બન્યા. જેને ઘેર ચરખો ચાલતો હતો એ લોકો બનરૂ માલ ખરીદવામાં મોટી શરમ માનતા. આજે ક્યાં છે એ સ્વાશ્રયી વૃત્તિ ?

ચરખો ફરતો, ત્યારે લોકોને તંદુરસ્ત ચનાજ મળતું. પોતે જ વાવે, પોતે જ લણે, પોતે જ ખાય બીજા દેશનો ચનાજનો કણ લેવો આપણને હસમ, એમ તેઓ કહેતા. પોતાના દેશમાં પોતે જ પકવી શકે તે જ ખાય સ્વાદનું નામનિશાન નહિં. અને આપણે ધંઉની રોટલી ન હોય તો ન ચાલે, શિયાળામાં ગરમ ખાજરાનો રોટલો ન હોય તો મોડું કટાણું બને. આ બધો ચંત્ર યુગનો પ્રતાપ.

રેટિયો ગયો, એની સાથે ગાય લેંસ એ બધા મૂંગા પ્રાણીઓની ઉપકારક લાગણીઓ (વસારે પડી, ચરખો ચલાવનારાઓ ઘેર લેંસ પાળી દૂધ દહિં મેળવતા. બનરૂ દૂધ ત્યારે મળતું જ ન હોતું. આપણે આબ્યા, ચંત્રયુગમાં, પછી તો પૂછવું જ શું ? આ હિંદુભિમાં આજે દેવી ગાયની કિંમત ક્યાં રહી છે ? એને જુએ પેટે ધણી દૂધ કાઢે, ખાવાનું આપવાનું તો બાલુએ રહું, સોટીના ચમચમતા કોરડા વિંઝાય, આ છે આપણને પોષનાર માયાણુ ગોમાતાની આજના ચંત્રયુગમાં કમાલ દશા. એનું દૂધ વેચનાર ધન લોભિયો પતું કેવા ? ચોખ્ખા દૂધમાં પાણી લેગવી એકના ચાર ગણા લાવ લેનારા અને એ પૈસા ખરચી

પાણી લેનાર, આપણે પોતે પાણી વિનાના. આગળ વાત ક્યાં વધારીએ ?

ચંત્રયુગ આબ્યો, પેટ ભરતા ચમારના પેટ પર લાત પડી. એનો રોટલો ઝુંટવાયો. લોકો ચમારની હાથ કારીગરીની ચંપલ પહેરવી છોડી, દોડયા મોટી મોટી દુકાનોમાં જોડા લેવા. ગરીબડા ચમાર હાથ ધસતો રજો. અને વિના મજૂરીએ રૂઆબ કરનારા ફાબ્યા.

ચંત્રયુગ આગળ ધપ્યો. આપણા પૂરાણા બળદગાડાંની સામે નવા યુગની ફોર્ડ ગાડી આવી. ગાડાં હાંકનારાઓની રોજી તૂટી. બળદનું માન ઘટ્યું.

આ નવીન યુગમાં આપણે કેવા ઓશિયાળા બન્યા છીએ ? કામ કરવા માટે ધાટી, રસોઈ કરવા માટે રસોઈયા, બેસવા માટે ખુરશી, ઉઘવા માટે પત્રંગ, આ આપણા એકીપણાની નિશાનીઓ.

ચરખાનો આદ્ર સ્વર ન્યારથી બંધ પડ્યો, એ દિનથી આપણી હાથે લોટ દળવાની ધંટી, એ મજબુત કાંડું, ચોખ્ખા છડવાની ખાંડણી, છાશ વડોવવાનું રવૈયું. ક્યાં ગઈએ સ્વાશ્રયી ચીજો ? ચરખો જતાં એ બધી મહેનતુ વસ્તુઓ મરી પરવારી છે. પાપ વધ્યું છે, બારતી કંગાલ બની છે.

જીવનનું પ્રભાત ફરી પહેલાંની જેમ ખીલવવા આપણે ઓછે ખરચે, ઓછે પૈસે, વધુ વસ્તુઓ મેળવવાની પ્રાચીન પ્રભુલિકા ફરી સજીવ કરવી પડશે રેટિયો ચાલુ કરે, એટલે આપમેળે એની પછવાટે ગ્રામઉદ્યોગની વસ્તુઓ ખેંચાશે. આ ગાંધી નયંતી પ્રસંગે આજથી જ એ ઝુંબેશ ચલાવીએ.

“સત્ય કે દરાન કે લિધે સતો કા ચરિત્ર પદના આરે
ઉસકા મનન કરના આપરક હું” — ગાંધીજી

સંત ચરિત્રા

(૨૧૦-૧૧મી સદી)

“અવધાસી”

[આ વિભાગમાં વિદિતા સતો, ભક્તો અને શહીદાની જીવનગાથા આવરી, જીવનમાં એકવાર એક પણ આવી જાય છે જ્યારે મનુષ્ય શતાના જીવનને ઊંચે લઈ જઈને આવતી પૈદીને જીવનમન આપતો જાય છે આવી પણ બધા મનુષ્યોને એકવાર તો આવે છે, પણ તે પગને ઓળખવાની શક્તિ અને હિંમત એકબી.]

“તુ ગાંધી, જોખી ગાંધી એમ તે કઈ કોઈ દિવસ બનતુ હશે ખરું ? તુ ભગવાનનું દેવજ બાધવા નિકળી છે અને ગજવામા તો એક દોદિધુ ચે નથી.”

“વાત સાચી છે બહેન, મારી પાસે શાલી પાઈ ચે નથી અને હું એકલી પણ કાઈ કરી શકવાની નથી પણ જે મનુષ્યને માટે અશક્ય અને અસભવ છે તે પ્રભુ માટે શક્ય અને સભવ છે, ચે તો જોનામ પ્રેરે વિદાસ રાખ્યો છે તેને જોળે માયુ મૂક્યુ”

આ જવાબ આપનાર બહેનનું નામ

સત ચરિત્રા હવે એનો જન્મ ૨૧૦ દેશના એક ગામકામા ૧૬મી સદીમા થયેલો નાનપણુ થી જ બહુ માદી રહેલી જેનું પરિણામ એ આબુ કે જગતની બધી વસ્તુઓ પ્રત્યે અલગમો આવી ગયે, અને તેનાથી કદાચી અને ત્રાસી ગઈ હતી પયારીમા થતા થતા ઘણીવાર ધ્યાનમા ઈશુના વિચારોમા ગરકાવ થઈ જતી હતી કારણકે નાનપણુમા એની માતાએ ઈશુના સળધેમા ઘણી વારો કહેલી.

એક દિવસે ઈશુના ધ્યાનમા મરત થતા એની આખ સામે શુળીપર લટકેલા ઈશુની મૂર્તિ તરી આવી ઈશુના કંઠમાથી લોહીની

ધારા વહેતી હતી. આ જોઇને ધરિત્રા પધારી-
માંથી કુદી પડી અને ઇંચુના ચરણોના સ્પર્શ
કરવા પોતાના હાથ લખાવ્યા, અને ઘોઘી: “હે,
મારા ઇંચુ !” ત્યાર બાદ બેબાન થઈ ગઈ

જ્યારે એની આંખ ખુલ્લી અને બાન
આવ્યું ત્યારે તે વિહ્વળ બની ગઈ ઇંચુના
આ દર્શનના વિચારમાં પડીને આખરે તેણે
આ અર્ધ ઘટાવે પોતે પોતાનાં જીવનને
દુનિયાના લોકોના દુ:ખ મટાડવામાં ગણી દે.

ખસ, આ વિચાર આવતા જ કોણ જાણે
એના કૃશ શરીરમાં-જે વ્યાધિથી જીર્ણ થઈ
ગયું હતું-નવું ચેતન, નવી સ્ફૂર્તિ આવી અને
કઈ રીતે લોકોનાં દુ:ખો મટાડવા એના
વિચારમાં ડુબી ગઈ. આખરે ખૂબ વિચારતાં
તેને લાગ્યું, કે તે દુ:ખો મટાડવાનો એક જ
સ્તો છે, તે એ કે દવાખાતું બાંધવું. એની
દૃષ્ટિમાં પ્રભુનું સાચું પૂજસ્થાન આ જ લાગ્યું,
પણ....પાસે પૈસા તો હતા નહિ ? એટલે તેણે
બિંશા માગવાનું શરૂ કર્યું.

શુભ આદર્શો અને જીવ્ય ભાવનાઓને
મૂર્ત સ્વરૂપ આપવા મનુષ્યે તવાવું પડે છે.
તેમ ધરિત્રાને પણ તવાવું પડ્યું. ઘણી મહેનતે,
નાજીક તબિયતમાં પણ તેણે એક સૌથી પહેલા
નાનકડું દવાખાતું બાંધ્યું, ને પોતાનાં કાર્યને
રૂપ આપ્યું. પોતે જાતે જ નર્સનું કામ ઉપાડ્યું.
હોંઘીમાં પોતે ઇંચુનાં દર્શન કરતી અને તેની
સેવામાં પોતાનાં નાજીક અને માંદા શરીરને
નવું ચેતન અને નવી પ્રેરણા આપવા લાગી.

પીડિતોના દર્દને ઇંચુનું દર્દ માનીને પોતાનું
દર્દ ભૂલી પોતાના કાર્યમાં રત બની. તેના
દવાખાનામાં દર્દીઓ ખૂબ જલ્દી સારા થવા
લાગ્યા. અસાધ્ય દર્દો પણ નાશ પામવા લાગ્યા.
ચારેબાજુ દવાખાનાની યથાતિ અને સેવાના
ગુણોની પ્રસંશા ફેલાવા લાગી, અને માઇલો
સુધી આ પ્રસંશા અને ખ્યાતિ હવામાં ગૂંજવા
લાગી. આના પરિણામરૂપે ધરિત્રા પાસે પૈસાનો
દગલો ખડકાવા મડ્યો. તેણે ઠેકઠેકાણે દવાખાના
બંધાવ્યાં. અને એ તો નિયમ છે ને કે, જ્યારે
કંઈ સારું કામ ચરુ કરવામાં આવે છે ત્યારે
પ્રભુ પોતે જ સહાયકોને મોકલી દે છે.

તેણે દરેક દવાખાનાની ‘દિવાલ પર આ
સુદાલેખ કેતસવેલો:—

“Healer is He, we are but
His hands”

“સામે કરનાર ભગવાન છે, આપણે તેના
હાથ છીએ.”

જે કોઈ દવાખાનામાં પગ મૂકતું એને
એમ લાગતું કે તે કોઈ મદિરમાં ન ગયો
હોય ! અને એના હૃદયમાં પ્રભુ, પ્રભુના શબ્દોની
તાલાવેલી જાગતી.

અને મધ્યરાત્રીએ દવાખાનાની ચારે-
બાજુની હવામાં નીચેની પંક્તિઓના શુંજનો
ગૂંજતા હોય એવો અભાસ થતો.

ખુદા નહિ મંદિરે મશ્હુદમે,
વો તો દરદી કે દુ:ખ દર્દમે.
ઉસ દર્દ દુ:ખકો દૂર કરના,
ઉસમે ખુદા ખસત હું બાઈ.

“નિર્બલ કે બલરામ”

કાંતિસાહ ગાંધી

આખાખાન-મહેદમાં પૂ. બાપુજી એકરીસ દિવસના ઉપવાસ-ખાદ્યે પડેના - પમ તારાની રીવાજ ઉપર એમણે મોટા અક્ષરે “હે રામ” લખાવેલું. ૧૯૪૨-૪૩ના એ દિવસોમાં પુરેવ લોકો ઉપરના કુ ખોતો પોતે અતુભવ કરી રહ્યા હતા અને મરીબ-નિવાજ અમવાન રામને લોકોની હાથ પહોંચાટી રહ્યા હતા.

એ વખતે બાપુને મગવા અનેક સમર્થ સાથે ધીએને સાથીઓ આખાખાન-મહેને પહોંચેનાં. એમાંના બાપુના એક અત-સાથીનેવો “હે રામ” વાંચીને એ ‘મીરામ’ લખતું એકએ એમ પૂ. બાપુને સૂચના કરી. એ ભૂલી ગયેલા કે પૂ. બાપુનું નાનામાં નાનું હામ પણ વિચાર પૂર્વકનું ચતુ બાપુએ કહ્યું. “ના, એ ‘હે રામ’ જ બરોબર છે”

આ ‘હે રામ’ ને “શ્રી રામ” તો ફરક જરા સમજવા જેવો છે. પૂ. બાપુજીને બરોબર સમજવાની આવી નાની વસ્તુએ પાઠગતી એમના વિચારો સમજવામાં રહેલી છે.

બાપુના અનેક પ્રિય બાળનોઆનું સુહાસનું ‘સુને રી મેને નિર્બલ કે બલરામ’ એ હતું. બાપુએ અનેકવાર કહ્યું હતું. કે નળગાની અદિસા એ અદિસા જ નથી, દિસતો સામનો તો વીર પુરુષની અદિસા જ કરી શકે. એમ હોય તો ‘નિર્બલ’ બલરામ’ એ ખોટું? હાં, એટલે હરિનામ લેવા નીકળ્યાં આમ સામાન્ય માણસ હસી જ કાઢે. આરા ‘હારેવા’ માણસો માટે લોકોના દિનમાં માન પણ થી રીતે ઉપજે. અજ્યા રચનાકમક કાલક્રમમાં જેવ અનેક કાલક્રમમાં પ્રત્યે લોકોની લાચણી આ

પ્રકારની જ દેખાય છે.

બાપુ કારણ એ છે કે આપણે બધા જ નિર્બળ છીએ છતાં આપણી નિર્બળતાનું જાન એટલે કે નમ્રતા કોઈકમાં જ દેખાય છે એ કાલક્રમમાં આમના બતાવ્યા પ્રમાણે મળે-દે પોતાની બધી શક્તિ બચીને ચમરના મોંમાંથી બચવાનો પ્રયત્ન તો કયો પણ જ્યારે પોતાનું કંઈ જ ન વળ્યું ત્યારે એણે હરિનામ લીધું. એટલે રામનામ લેતા માનવી જ રામ નથી આતી પહોંચ્યા પણ જ્યારે આપણે દારી બેમીએ છીએ ત્યારે જ કાચવાન આપણું સાંભળે છે. દારવાના અતુભવ પછી જ આપણું રામનામ અંતરમાંથી નીકળેલું હોય છે.

આમ ‘હે રામ’ તો “હે” અત્યંત નમ્રતા સૂચવે છે, એટલું જ નહીં પણ પોતે પોતાનો બધો પ્રયત્ન કરી છુટ્યા છીએ એ પણ એ “હે” શી વાત થાય છે બાપુ તે વખતે બધો પ્રયત્ન કરી છુટ્યા અને લોકોનું કુ બ સહન કરતું મુશ્કેલ હતું ત્યારે જ એમણે ૨૧ દિવસ સુધી “હે રામ” “હે રામ” પોકાર્યું.

એટલે આપણે બધાએ જો સાચે જ “આરા બાપુ”ને રસ્તે આવતું હોય તો એ વસ્તુ થાક રાખતી એકએ એક તો આપણા પ્રયત્નમાં કયાંય ન રહેતી એકએ ને બીજી એ પ્રયત્ન કરતા છતાં અત્યંત નમ્રતા કેળવતી એકએ.

આ થાક રાખીને જ બાપુ આપણને સાચે જ આરા છે એમ સાબિત કરી ચકીયું. આપણને બધાને એ શક્તિ મળે.

વૈષ્ણવ-દર્શન

સોમાશાઈ પટેલ

["વૈષ્ણવજન તો તેને કહીએ" આ ભજન પૂ. પાપુને અત્યંત પ્રિય હતું. પાપુને આ નરસિંહ મહેતાનું ભજન જ કેમ પ્રિયમાં પ્રિય થઈ પડ્યું? એ ભજનમાં નરસિંહ મહેતાએ એવી તે કંઈ ભાવના ભરી કે જેથી પાપુ આકર્ષાયા. નરસિંહની લબ્ધ કષ્ટના શું પાપુએ કીધી અને જીવનમાં વધી લીધી? શ્રી. સોમાશાઈ પટેલે નરસિંહ મહેતાની કષ્ટનાના વૈષ્ણવજનના લક્ષણો પૂ. પાપુના જીવનમાં ઐતિહાસિક ધર્યા છે. એ ભજન રચના નરસિંહે કી કષ્ટના, શા વિચારો એમાં ગૂંથ્યા તે વિચારના લાગ્યા અને એક યુગ પછે એ ચિત્ર ખુલ્લું થતાં આ આખી લેખમાળા લખાઈ. પશુ હુંકમાં તેના મુખ્ય પવતી આ છે, વૈષ્ણવજન શી? જે લુહની જેમ પ્રણીમાત્રમાં પીઝ, બચ્ચના દર્શન કરે તે પોતાના બળે; રતિદેવની જેમ ઉપકાર કરતો જ રહે; ક્યારેય લક્ષણની જેમ મનમાં અભિમાન ન કરે; યાનેશ્વરની જેમ સદૃને વહે, ઉત્પત્તિયાના બાવ મનમાં ન લાવે; તુકારામની જેમ નિર્દોષ મુકત રહે; ધ્રુવની જેમ મન નિશ્ચય રાખે; જયદેવની જેમ સમર્થ, તુલસીદાસની જેમ ગુણાત્યાગી; કબીરની જેમ પરબીને માતા માને; હરિશ્ચંદની જેમ સત્ય બોલે; રામદાસની જેમ પરધનને અડે નહિ; શીરાંબાઈની જેમ મોદમાયામાં ફસાય નહિ; શંકરાચાર્યની જેમ દલ વૈરાગી થાય. પ્રદૂતાની જેમ રામનામમાં મગ્ન રહે; જનકની જેમ બધા તીરથ પોતામાં સમાયેલા માને; ભરતની જેમ વજ્રોત્પન્ન રહે, અને કુષિધિરની જેમ કપટરહિત રહે, આ બધા યુગો એકમાં સમાયેલા હોય એવું વૈષ્ણવજનના દર્શન કરવા નરસિંહ તકવા લાગ્યા અને એના દર્શનની ભજનાન પાસે માગણી કરી. ભજનાને માગણી નીકારતા કહ્યું "કહાય તને ચર્મચક્રોએ નહિ તો દિબચક્રોએ જરૂર એ પરમ વૈષ્ણવના દર્શન લાધશે, તારું આ ભજન એ એના જીવનની દીવડી રૂપ બનશે. એ લક્ષણો એના જીવનને કમલે ને પમલે માનદર્શકરૂપ બનશે અને અંતે એ પોતે પરમ વૈષ્ણવજન બની જશે. ધરતી એ દિવસે સંપૂર્ણ મનતા બનુશવશે, માનવાત્મિક એ સમયે અદોષભાગી બનશે."

આંત્ર આપને પણ નરસિંહની જેમ શુદ્ધ બનીને એ વૈષ્ણવજનને આપાપીયે.]

[અત્ર-ખૂલને કમલે બતાવે નરસિંહ મહેતા કષ્ટ-રમાત્રમાં બેઠા છે. સામે સોમાશાઈ ભજનાન શીઠ્ઠીની મૂર્તિ છે. પાસે પીચો દીવો છે. પૂવની ધ્રુવસ દેવને પરમ રહી છે. ખાલુમાં ખાલક પર મેઠ, ચાંદન અને તુલસીની માળા છે. એક ખાલુ રાંડ, પચાસ, મંડરો પડ્યા છે. પાસે ખાલુ આસન મોડેલાં છે. આખું જગતરૂપ પીર, ચંપીર, દાંત છે.

નરસિંહ મહેતા જનન કર કરે છે. એમના એક લગ્નમાં એકપણ અને બીજા લગ્નમાં કરવાય છે.]

નરસિંહ (ભજનન શીઠ્ઠીની મૂર્તિ) કને જોઈને ભજને ભેડે તે જગત દાંડે નહિ.

જીવમાં અટપટા ભેગ ભાગે; નિત નૈવન્ય લગાસ નહ્ય છે,

જલ્લ લટકાં કરે જલ્લ પાસે.

[ભજન માતાં માતાં સમાચક દાંત બનીને આંખે દાંતે છે. પડીક પડીકે આંખો ઉપાડે છે અને જાગરનાં નયનોએ એ ભજનાન શીઠ્ઠીની મૂર્તિ સામે જોઈ રહે છે. એમના લાગમાં રહી રહેલાં એકાગ્ર અને કરવાય એ તીમે નૂતી રૂ છે અને એ લાગ જોડી જોડી લો છે.]

નહાં શી તારી મારા! તારી અક્ષય લીલને પર પતી લાગા એમ નહીં. અને જ્યાં તારી કૃપાએ ફુંકું ફુંકું નહીં પામે! દોહડાં લાગે તે અને લાગ્યાં છે! મારા ભજની જગત તે જાની છે,

જાણે , જાણે કેવું ભણે જાણી, પણ આ
 ટપલ અને અપૂર્ણ અપૂર્ણ જ્ઞાનથી કે જે આપ
 અતરંગી ધર્મભૂષણ પાત્રોમાં પ્રકટ કરિશકલે તે
 એજ સર્વજ્ઞાનના-વૈભવજ્ઞાનના રૂપને આજે જાણી
 રહ્યું છે કે એ રૂપને અપ્રમાણે ઉદ્ધાર થઈ જવું
 દેવ, તારી અપીતરી દિલ્લે તે રૂપને પદ્મચૈત્ર
 બન્ધુ દુઃ, કાષ્ઠ કાષ્ઠ રૂપિય પીઠા અપીતરી બનેઈ
 એ એકાદી સંકેતના અબુખખુદ જ્ઞાન પણ તે
 અભૂતને ગીતાના અમૃત પદ્મદર્શી, તે તપ, આજ
 અતરંગી કેવું નહિ પૂરે આજ વસુધેવા રત
 વિદેશી નથી, એકદુ તે કે તારી રૂપને અપી
 કાચો પુ. તે આજ અતરંગી આદર્શ અભિજ્ઞાન
 પર દેવ !

[નરસિંહ આખા દાળને યાત્રી બની જવ છે
 એવા મેં પદ્ય બાર બારવાળ છે પીર જગીર બની
 મેલેથી કુખમુના પરમ કવિ અનુભવે છે બરડાના
 સુરમ મર જાગવા છે અને અતરંગી શીકુનું
 રૂપન કે જે નરસિંહ આખા ઉપર છે અને એમને
 ચરણે મરના મે છે]

શીકુનું (નરસિંહને માથે લાપ મુકી ઉઠાઈ)
 કાનદાસ, અને શા કપાં !

નરસિંહ : (દોલે મરતી-લાપ જોડીને) અત-
 રંગ, આપે આપે આજ અતરંગી પેશાર સંકેતનો !
 મર પર લપ કરી આજ સહે પદાર્થ દેવ !

શીકુનું નરસિંહ તારા દેવાને અતરંગીએ એ
 કાંઈએ, તારા કવિશકલે તપસ્યાર મેં જોયો અને
 અને કે આખા વિના રહી કાચો નહિ ! અભૂતના
 અતરંગી ભવેસે પેશાર, તે વિવેકે કલેષેના રમુ-
 મેલની વચ્ચે કાંઈએને મે ગીતા કાખી હતી,
 રસવિ અવેરના દેવામાં ભવેસે નાઃ સામગીને
 એને મે ગીતાવેરની પ્રેરણા પાછ હતી એવે જ
 તારા દેવાને નાઃ કાંઈએને આજે તને કે રીતે
 પદ્ય આખો પુ નરસિંહ એજ, તાર કવિશકલ
 આજે પુ વાંચે છે !

નરસિંહ : પ્રશ્ન. આજ તે કુખદુઃ-કુખદુઃ
 છે દર દરની કિસમોલિયે પેલી પર આપની કિલ્લ
 પદ મહા છે આજે રિશની મર કાચ, આજ

અને આપની કાચ આપની કિલ્લ પડે રમી રહી
 છે પ્રશ્ન આ રિશ ન અજે રિશન બની
 પેશારી રમુ કે-કપાં પુછે તે પદ્યવેશી તપ-
 રૂપન ! આજ આપદ્ય મેરા કે ને તપને
 વદ્ય થતમરી રમુ કે તપ નય એ રિશની
 મારી અભિજ્ઞાન પુછ નહિ થવ !

શીકુનું નરસિંહ, મરતીજ રમુ મરતી
 છે તારા કવિશકલે તપસ્યાર પદ્યારંગી છે તપ
 કાનદાસ, વેલે થતમર અ રહી તારી આ રિશન
 મરતી ર મરતે જવતન રમુતપે અ પદ્યાર
 પદ્યાર છે એકાદી મરત મરતીજ ના. પણ
 કરજનદારે સરજી સારીવે સુદી મરતી એમને
 ટપલની પદ્યાર અપી છે એમની એ મરતે પરિ-
 બ્રાજ ન થતીએ પણ થતપ અનુભવી છે એ
 અતરંગી પદ્યારને પદ્યારને બે પ્રકારના આ
 વદ્યાર પણ બરડાની બની મર છે !

નરસિંહ : કેવું દેવ, અપુ ! આપની અમૃત
 કરી વાળીએ આ અતરંગી પ્રકાર પદ્યાર છે
 માનવભવિની સેવામાં ટપલની પદ્યાર માનવ એ
 કો મરવિશ્વિયે અવે જ ટપલકાં છે એમના
 રૂપન પદ્યારગરી છે પણ દેવ, એજ એ રિશન
 જવના બરડો અપુતરતી રૂપા રરેપ !

શીકુનું કાનદાસ, રિશનપદ્યાર પુછનાં બરડો
 બતારતી મે અભૂતને કેવું કેવું

પ્રશ્નકારે મર કાવાર જાંવાઈ મરોગવાર !
 મરવેશવના તપ રિશનપદ્યારકાવ્યે ॥
 કેવું રિશનપદ્યાર મરવેશ રિશનપદ્યાર !
 રિશનપદ્યારકાવ્યે રિશનપદ્યારકાવ્યે ॥

આપની પેશારના મરતી કાંઈ બધી કામના
 એને તપ કરી આતમા જે જ અતરંગી કેવું
 રહે તપાર તે રિશનપદ્યાર બને છે એ કેવું બધી કેવું
 ન થવ મરતી કેવું ન રામે, રાત, અપ અને
 કાંઈ પદ્યારને તેજરિશનપદ્યાર મરતી કેવું
 કેવું જવના મરતી બીએ કેવું પુષારો દેવ છે તેમ
 એ સદ્યારના મરતી બીએ સદ્યાર પણ પુષારો
 દેવ છે એજ મરતી વૈભવજ્ઞાન એજ મરતી

ધર્મકથા

(૩)

રશભકંત રોમન

જેના પાને ચોક્કા દિવસ છે, રોમના નાગરિક
શાન્તિપૂર્વક પોતપોતાને પધે લાગ્યા છે, મોટા મોટા
(દેશમાં) ને પારી પોતાના દાટમાં બેઠા છે; ગદના
રક્ષાને મુકન કરવા સૈનિક મારમ ઉપર ઘટ્ટે ચાલ્યા
નવ છે, હાકર્મ દુભે છે ને ઝીણી રેતી ઉપર રમે છે.

ત્યાં તે ઓચિંતું અઘાતુ ધાર ચર્મ ગયું;
ભયંકર મહાગદ દાને પડો અને ધરતી કાપી બેઠી
રોતો બપોલીત ઘટ્ટે ધર બહાર નીકળી પડ્યા, પણ
કેમ કરીને બચ્યું તે એને સુઝ્યું નહિ.

નમરમાં થયેલા દાઢાકર લાભગીને મહાજનના
રોડિયા(સિદ્ધિ કાષ્ઠ) નગરસમ્રાટક ઓડીને આવ્યા,
ને જુએ છે તે મોટા ચોકને એક ઉડેથી બીજા
છેડ વાળી બહુ પડોના ને ગાંડા ખાડે પડો છે,
ને એને તમિયેથી ધૂમાડાના ગોટ ગોટા નીકળે છે,
ને શક શક બગીની અગ્નિની જ્વાળા બજો છે.

પાસેલા મામલેક કહે, 'રોમા આપણા ઉપર
રદબ છે. એના પ્રોપથી આપણે કેમ કરીને બચ્યું?'
એટલે નગર નેડીએએ વેરતા માનને મરિ
શરિષા મેકલ્યા, જ્યાં માનની સનકુમારી પૂનરબુ
દેવીની વેદી આમળ દિવસ ને રાત અખંડ-જ્યોત
પ્રકટેલી રાખતી હતી.

પૂનરબુને પૂછ્યું તે કહે, 'રોમના બંદરમાં
અનુષ્ઠન દીરા દોષ તે પૂરીમનને સમ્રાજ્ય તે
નીક, નકર નકરી કાષ્ઠ રીતે બને એમ નથી. એ
દીરા ધરો કે તરત અચાનું મદદ, ફાટ પૂરે, ને
તમારા ધરમાં અગ્નિ પડી રમી રહે.'
નગરને દીવી મરિ મૂંઝવે તથા નગરીને અનુ-
ષ્ઠન દીરા તે મું દરો!

નગરને દીવી મરિ મૂંઝવે તથા નગરીને અનુ-
ષ્ઠન દીરા તે મું દરો!

નગરને દીરા તે મું દરો! નેજામ બેગુ
કયું: સીએ મરેકુનું' લઈ આવી, પડિને ને

ચાલીએ પોથી લઈ આવ્યા, શિષ્ટીએએ (ચત્ર તથા
પૂતળાં આપ્યાં કાષ્ઠએ પ્રાણી પાનિ ન કરી. પોતાની
સુંદરપુરીને બચાવવા ને પોતાથી બને તે કરી છૂટવા
સૌ ઉત્સુક હતા; કેમ કે ભૂકંપના આચકા વધારે
વધારે ઉમ્મ બનતા હતા, ને આમ ફેલાતી હતી.

ધૂમાડથી અધી' ફૂટેલી આંખે સૌએ પોત-
પોતાનું ધન ખાડામાં ઘોળ્યું' કયું, ને ચમત્કારની
વાટ જોતાં જોતાં, પણ તેણે જ્વાળા ને ધૂમાડો ઉપર
ઉપર આવે છે, ને ફાટ વધુ પડોગી બનતી નવ છે.

કોપાયમાન થયેલા દેવોને પ્રસન્ન કરવા કઈ
બીજી મુદ્દવાન વસ્તુ નિવેદન કરવું તે બાહુબળ
થયેલા લોભા એક બીજાને પૂછે છે, ત્યાં જાણે રજી
ચત્રો દોષ એમ કીધું, કવચ તથા તલવાર સ્થિત
સન્ન થયેલા એક તરુણ બત્રીસમણો સુખદ
પુત્રકલ્યાણી થોડા ઉપર ચડીને ત્યાં આવ્યા, ને કહ્યું,
'રોમના લોભા, તમારી બૂધ યાપ છે, તમારા દીરા-
મનુષ્ય, સોનારૂપા અને પોથીપૂતળાની એક કોડીએ
ન બાળે. રોમના દેવાનો નવલખો દાર તે એના
દીકરા અને દીકરીએ છે. બગવતી વસુધેવને કું
મરુ' પોતાનું ચરીર સમપૂ' કું. મારા જીવનો તમે
જામ આપો.'

આવે શિંદન કરીને એ પોતાના થોડાને
ખાડી કોરે લઈ મેલે થોડે ભાગે, પાછો પડે
બેસે થોડે ને પછી ખડમાં ફરી પડો. થોડે ને
થોડાને મેલવાર ખાડામાં અંતેય ધઈ ગયા.

ધીરે ધીરે ખડ પૂર્ણ થઈ, વાદળાં વિખરાઈ,
સૂર્યનાંચળ પાછા પ્રકાશ, અને રોમનગરી
બચી રહી.

* 'વંશ પદ્ધતિ રીત', ચોપડી બીજી
(અ. યુ. પ્રે.)

સાબરમતી આશ્રમનો અતિથિ સત્કાર

[એક સારસંઘર્ષ પરિપક્વ બેઠકને આગે આશ્રમમાં દેશપરદેશના મહેમાન ઠીક ઠીક સંખ્યામાં આવ્યા હતા, તેને બે જગ્યા આ લેર બે જગ્યા એલે લેર એવી રીતે વહેંચી લીધા હતા. અને તેની પરિચય તકે કમ કરી એ વિશે બાપુએ નીચે લખ્યા સંખ્યા આપી હતી. ૬ વા.]

મહેમાનને હમેશાં નમસ્કાર કરવાનું બાપુકોને શીખરીએ.

નાના મોઢા, જર્ણીલા અજાણ્યા મહેમાન વગેરે જોઈ ન કરીએ

આશ્રમનો ઉદ્દેશ ત્યાંથી જીવન હોવાથી પોતે સ્વાદ ન કરીએ, મહેમાનને સ્વાદ ન કરાવીએ તેથી મિષ્ટાન્ન ન કરીએ, મસાલા ન વાપરીએ, ચટણી ન કરીએ, થણાં શાક ન કરીએ, થણાં હોય તે સ્થલે કરી બને ત્યાં થગી બાફેલાં બાપીએ.

છાકરાં મેલું ન કરે એવી સલાહ રાખીએ

મહેમાનની પાસે એક સાફ રૂબાવ મૂકીએ, -પાણીના ભેટા સાધેજ.

હાથ ધોવાની જગ્યા મહેમાનને બાંધવીએ અથવા એક વાસણમાં હાથ ધોવડારીએ.

મહેમાનનાં એમાં વાસણ મહેમાન પુએ એવી અડધા ન કરીએ તે તે તેમની પાસેથી આમકવડાંકે વર્ષ લઈએ.

મહેમાનને તેની અસિયતો વિશે વિનવપૂરકે પૂછી લઈએ અને બાપુજી ધર્મની ને આજુબાજુની વિરોધી ન હોય તે પૂરી ખરીએ.

ત્યાંથી અને જરીબનો મુખવાસ પાણી હોય, તેથી સોપારી છે. મહેમાનની પાસે મૂકનારાં હોય નહિ

રઘિવામાં હાથ ન યોગ્ય બધી વસ્તુ અમથા-કડછી વતી પીરસીએ

અંગ્રેજ મહેમાન હોય તો તેની અમતી વચર માંએ ચમચો મૂકી દઈએ

મહેમાનને સારૂ થણાં વના દે નહિ મહેમાનને સારૂ ખાસ રમેષ કરાય નહિ વા; પાપણને બેઠેલાની કુરેવ હોય તો મહેમાન આવ્યા હોય તે દહાડે ને તે નિમિત્તે ત્યાંથી લોજન કરીએ, જમીએ ને જમ્યાદીએ તથા આ વાતનો ઉત્તેજ મહેમાન આવળ નમતાપૂર્વકે દીનપણે કરી દઈએ જેથી જાપણે દલીલાં ન ખાપીએ

નખમાં, અંખમાં, કાનમાં, નકમાં કદી મેલ ન રાખીએ. એક રોજ ન ચલુ હોય તો પણ મહેમાનના દેખતા તે સુલક રહીએ, છાકરાં રાખીએ, કેમ કે સભ્ય મહેમાનને મેલવી નીક હોય છે, ને એવા માણસને હાથે પકલેલુ લોજન ખાવાની તેમને સ્થગ હોય છે. મેલ સાફ કરવાને સારૂ જાવલ નથી, પણ રૂબાવ હોય.

ખાતા સખકા ન બરીએ, એવાં ખીંગ બવાજ ન કરીએ બાળકોને એવી રેવ હોય તો છાકારીએ

મહેમાનને એસવા સારૂ બાસન બાપીએ.

મહેમાનના મધ્યે અનમાં બાફર રાખીએ, દરો તે મહેમાન જોવા વિના નહિ મટે.

ગાંધીની હાટડી

દુલેરાય કારાણી.

(રાગ-કાવળા-કાવળીના લાજનનો)

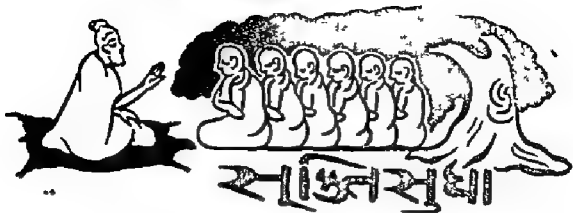
એવી નવખડમાં ન્યારી, ગાંધી! તારી હાટડી ભાળી, -
મોઘેરાં મૂલ લેનારી, ગાંધી! તારી હાટડી ભાળી
તારી હાટડિયે સ્નેહ-સેવા ને સત્યના સોદા થાય,
અહિંસા કેરી એક કસ્તૂરી, જગતમાં મહેકી બાય;
નવજોખન નિત્ય દેનારી,
ગાંધી! તારી હાટડી ભાળી,-એવી.

તારી હાટડિયે હેત-હીરાકણી, મોત-મોતી તોળાય,
તાજ-તખ્તો ને રાજ-સિંહાસન, આજ સાંધણમાં બાય;
ત્રિરંગી વાવટા વાળી,
ગાંધી! તારી હાટડી ભાળી-એવી.
તારી હાટડિયે ત્યાગ-વૈરાગના, રંગ ઘેરા રંગાય,
તારા રંગે રંગાયલા એ તો, કાળને કૂદી બાય;
મૃત્યુનાં અમી પાનારી,
ગાંધી! તારી હાટડી ભાળી-એવી.

તારી હાટડિયે શ્રુત-સંજ્ઞવની, શુટિકા કંઈ ધૂંટાય,
ધૂળ-માટીમાંથી માનવી ધડતો, કીમિયો પલ્લ પકાય;
નવજીવન મંત્ર દેનારી,
ગાંધી! તારી હાટડી ભાળી-એવી.

તારી હાટડિયે ફૂલડાં ફેરે ને વજ્ર વીંજતાં બાય,
પ્રેમના તારા રસાયને ધીંગા પહાડ પીગળતા થાય,
કુંગર રોલાવવા વાળી,
ગાંધી તારી હાટડી ભાળી-એવી.

તારી હાટડિયે ફેરવી ફૂલેલ, મોરતી અમૃત-વેલ,
જડી-બૂટી તારી જટ લેતારે, જુગોજુગ કેરા ઝેર;
બહાવષ થી વેર ધોનારી,
ગાંધી! તારી હાટડી ભાળી-એવી.

[જાતાના અવતારી પુરુષોની ધર્મવાણી આપણે દરેક ધર્મના પવિત્ર ગ્રંથોમાંથી સાબિતતા આપ્યા છીએ એ હજારો વર્ષ પૂર્વે ઉચ્ચારેલી દિવ્ય અને મધુર વાણી હજી પણ કેટલી પ્રેરણામક છે! એ ધર્મવાણી 'સાક્ષિસુધા'ને નામે દર અઠમા પ્રસિધ્ધ થશે]

પોતાની જેમ પ્રાણી માન સુખ પુરે છે, એમ સમજીને, કેમ કેમ તે બધા પ્રત્યે પ્રમત્તાવ ઉત્પન્ન કરેલો:

હ મેશા હું સુખી થાઉં, હું હું ખરડિત થાઉં, મારી જેમ મારા મિત્રો પણ સુખી થાઓ મધ્યસ્થો પણ સુખી થાઓ, અને મારા શત્રુઓ પણ સુખી થાઓ.

આ બાલુબાલુના ખેતરમાંના ને આ ગામેમાંના બધા પ્રાણીઓ હ મેશા સુખી થાઓ. આ રાજ્યમાંના પ્રાણીઓ હ મેશા સુખી થાઓ. આ વિશ્વમાંના (બધા) પ્રાણીઓ સુખી થાઓ.

તેજ પ્રમાણે ત્રીઓ અને પુરુષો, આર્યો અને અનાર્યો, દેવો અને મનુષ્યો બધા સુખી થાઓ. દુર્ગતિને પહેલેથી પ્રાણીઓ પણ સુખી થાઓ. દશેષ દિશામાં રહેનારા પ્રાણીઓ સુખી થાઓ.

આ વાક્યોમાં પ્રેમભાવ કેયેકેમ કેમ વધા રવે તે કહેલું છે. પ્રથમ પોતાની જાત ઉપર જ પ્રેમ ઉત્પન્ન કરીને પછી પોતાના મિત્રો વિશે, મધ્યસ્થો વિશે અને આખરે શત્રુઓ વિશે

પણ ઉત્પન્ન કરવો જોઈએ તેમજ પહેલા પોતાના આમના પ્રાણીઓ પર પ્રેમ ભાવ રાખી ધીમે ધીમે તેથી વ્યાપ્તિ આપ્યા વિશ્વ સુખી પહોંચાણી જોઈએ. આખો તમુક પોતાની આખ આમગ જાણે ખટો જ છે, એવી કંપના કરી, તેની પર હું અત કરણપૂર્વક પ્રેમ કરું છું, મારું મન પ્રમથય થયું છે, મને શત્રુ જેવો કોઈ રહ્યો નથી, વાથ, સિંહ ઇત્યાદિ હિંસક પ્રાણીઓ પણ માત્ર મિત્ર થયા છે, સર્પો મારા શરીર પર આગોટે છે, અને આ બાલુ વાથ મારી ગોદમાં માથું મૂકી ઘસણસાટ જીવે છે, અને કોઈના નરકથી અને બધા નામે રહ્યો નથી, એવી ભાવના કરવી જોઈએ.

કોઈ માણસના મનમાં દેવની ભાવના લીધે હોવાથી તેને તેના શત્રુઓ વારંવાર યાદ આવવા હોય, અને તેને લીધે મેત્રી ભાવનાને જગરદસ્ત પકડે પહેલેથી હોય, તે એવા માણસે સાધુસતોના ઉપદેશનું પાલન કરી, પોતાના મનને વેરભાવ કાઢી નાખવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.

एकादश व्रत.

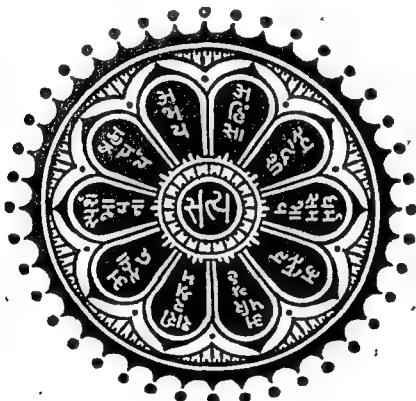
अहिंसा सत्य अस्तेય व्रतचर्य अर्मग्रह ।

शरीરશ્રમ અસ્વાદ સર્વેષુ મયવર્જન ॥

સર્વેષામી મમાનત્વ સ્વદેશી સ્પર્શમાવના ।

હીં એકાદશ સેવાર્થી નમ્રત્વે વ્રતનિશ્ચર્યે ॥

અહિંસા, સત્ય, અસ્તેય, વ્રતચર્ય, અપરિશદ્, શરીરશ્રમ. અસ્વાદ, અભય, બધા ધર્મોની સમાનતા, સ્વદેશી અને અસ્પૃશ્યતા—નિવારણ, આ અગિયાર વ્રતોનું પાલન નમનાપૂર્વક મતના નિશ્ચયથી કરવું જોઈએ.

૧ સત્ય.

સામાન્ય વહેવારમાં અસત્ય ન જોવાયું કે ન આચરવું જોઈએ જ સત્યનો અર્થ નથી. પણ સત્ય એજ પરમેશ્વર છે ને તે સિવાય બીજું કશું નથી. એ સત્યની શોધ અને જ્ઞાને અંગે જ બ્રહ્મા બધા નિયમોની આવશ્યકતા રહે છે અને તેમાંથી જ નેમની ઉત્પત્તિ છે. આ અત્યંત ઉપાસક થોતે કષ્ટેલા દેશકિતને સાફ પણ અસત્ય નાં જોવે, નહિ. સત્યને અર્થે તે પ્રહલાદની જેમ માતાપિતાદિ વડિલોની આજ્ઞાનો પણ નિષેધ. — ગાંધીજી.

રૂપાયતનને મુખ્ય આદર્શ જનતામાં લોકોપયોગી કથાનો પ્રચાર કરી સામાન્ય લોકોનાં જીવનમાં યજ્ઞ સુરચિ અને આનંદનું સિંચન કરવાનો અને કરાવવાનો છે. આ ખેતને સિદ્ધ કરવા હવે જમીનની યજ્ઞ આવશ્યકતા લાગે છે. ત્યાં આશીશાન મકાનો નહીં યજ્ઞ કલારમક મૂંપડાઓ હશે, ત્યાં ખધા ગૃહઉઘોગો હશે, ત્યાં કથા હશે, ત્યાં સંગીત હશે, ત્યાં એ વાટે જ ફેળવણી અપાશે, ત્યાં વાતાવરણ જ વિદ્યાર્થીઓની સજ્જતામક યોજિત જગાડી નહીં પ્રેરણા આપશે. દરેક માણસમાં સજ્જતામક ચક્રિત તો પડી જ હોય છે યજ્ઞ એ સુપ્રમ દશામાં હોય છે. એને પ્રગટ કરવા પ્રેરણામક વાતાવરણ જ જોઈએ. આ વાતાવરણ બાપુ અને ગુરુદેવનાં શિક્ષણ અને સરકારનાં ચિંધનથી જ ઉદ્ભવી શકે.

મનુષ્યને જીવન જીવવા માટે જોટલી આવશ્યકતા નિદ્રા, હવા અને ધોરાકની છે તેટલી જ આવશ્યકતા, સાઈ અને સાદું જીવન જીવવા માટે સૌંદર્ય પારખવાની યજ્ઞ છે.

કળા ન્યારે યજ્ઞ સ્વરૂપે વિકસે છે, ટોચે પહોંચે છે ત્યારે તે પવિત્ર બને છે અને સમાજને એક દિવ્ય સંદેશ આપે છે.

અમારી આકાંક્ષા, અમારો આદર્શ અને પૂ. બાપુ અને પૂ. ગુરુદેવનાં શિક્ષણ અને સરકારમાંથી મેળવ્યાં છે. અને આ બંનેનાં શિક્ષણ અને સરકારનાં મિલનમાંથી જ રૂપાયતનને જન્મ થયો છે.

કુંકમાં રૂપાયતનનું ખેત દરેક વ્યક્તિની આંતરજીવિ જગાડવાનું અને સૌંદર્ય પારખવાની ચક્રિત કેળવવાનું છે. આ તેને આનંદથી ભરી દેશે અને તેને નવું સ્વચ્છને માટે પ્રેરણા આપશે.

આ હેતુથી રૂપાયતનમાં હાલ જે ઉછેરો ચાલે છે તેમાંથી બનતી ખધી વસ્તુઓમાં સૌંદર્યની રેખા હશે. ખીનને તે જોવા માટે આમંત્રણ આપશે, અને આનંદ આપશે.

કળા, આમ ફનીયામાં સેચ અને સૌંદર્યના આનંદની પ્રતિનિધી બને છે. રૂપાયતન એ કળાનું નમ્ર સેવક છે.

આ માસિકમાં મુખ્યત્વે ગાંધીજીનાં તત્ત્વજ્ઞાનના અભ્યાસીઓનાં લેખો, સંસ્મરણો, ગાંધીજી તથા ગુરુદેવની વિચારશ્રેણીનો સમન્વય કરી બંને ઉપાસકોની આખરી ખેતની સાધનાના મનનીય લેખો, ધર્મ, કલા અને સંસ્કૃતિનું સાહિત્ય, ગાંધીજીના અમૂલ્ય અપ્રગટ પત્રો, છબીઓ, ચિત્રો તેમજ આપણું રોજીંદા જીવનનાં પ્રશ્નોને ચર્ચાતી યોગ્ય વાર્તાઓ ઈત્યાદિ વિભાગો દ્વારા ખેતજી સમગ્રી આપવામાં આવશે.

સૂચનાઓ

- * દર માસની ૧૨મી તારીખે અંક પ્રસિદ્ધ થશે.
- * પ્રગટ તારીખ પછી દસ દિવસમાં અંક ન મળે તો ટપાલમાં તપાસ કર્યા પછી જ કાર્યોચયને જણાવવું.
- * સરનામોને ફેરફાર તરત જણાવે, કે જેથી અંક ગેરવસ્તે જાય નહિ.
- * 'ધ્યારાબાપુ'માંનાં સર્વ ચિત્રો અને છબીઓ કોપીરાઈટથી રક્ષિત છે.

લવાજમ

દેશમાં રૂ.૫૫૫ ૭
પરદેશમાં બાર. શિલિંગ.
છૂટકે નકલ દસ આના

'ધ્યારાબાપુ' અંગેના સધળા પત્રવ્યવહારનું સરનામું:—

'રૂપાયતન'

૪૫, નહેરુ રોડ, વિલેપારલે.
મુંબઈ-૨૪

આફ્રિકામાં આ માસિકનું લવાજમ શ્રી. પ્રભુદાસ વજરીયા C/o. ડૉ. પી. વજરીયા પો. બો. ૧૨૮, નેરોબી, એ ઠેકાણે બરી રાકાયે.

શ્રી. મેલીલાલ ગુવર્ણીસ રમારક તરફથી

પ્રકાશક : ધીરેન ગાંધી

"રૂપાયતન" ૪૫, નહેરુરોડ, વિલેપારલે (૫૮)

મુદ્રક: કનૈયાલાલ પૃથ્વીરાજ શાહ
એરિવન્ટ પ્રિન્ટિંગ હાઉસ,
નવીચાલી. મુંબઈ નં. ૨.

Copy right

Photo NAVIN GANDHI

જવાહર લેલા ઉમદા અને
લાલક પુત્ર માટે આપણું
સામુ જલે હૃદય પામે.
—ગાંધીજી

આવક/પ

પ્રકાશના કિરણસમા ગાંધીજી
અવકારમાં પ્રવેશ્યા અને
આપણું તેઓ પરદું આવરણ
ફરે કચ્છ. —જવાહર

જાન ૧

૧૨ નવેમ્બર ૧૯૪૮

અંક ૧૦

વિષયસૂચિ

	પૃષ્ઠ		પૃષ્ઠ
૧ ભારતનો ઋતુરાજ ...	શુરુદેવ ૨૦૧	૧૧ વૈષ્ણવ-દર્શન ...	સોમાભાઇ પટેલ ૨૨૭
૨ બાણના પ્રિય ભાજનો ...	શરદાસજી ૨૦૭	૧૨ સ્વરૂપાભેષન ૨૨૫
૩ તર જન્મદિને ...	શુરુદેવાસ મલિક ૨૦૮	૧૩ મારો ભાઈ ...	કૃષ્ણા હીસિમ ૨૨૬
૪ બાપુને જવાહર ...	જી. રામચંદ્રન ૨૦૯	૧૪ હૃદયોત્તરપ સ્વાગત	નારણદાસ ગાંધી ૨૩૦
૫ પં. જવાહરની સમગ્રતા કુળીથી સંતબાવજી ૨૧૦		૧૫ અચારોદી જવાહર	કે. ડી. રોડન્સ ૨૩૧
૬ મહેનો વચ્ચે ગાંધીજી ૨૧૨	૧૬ ગાંધી માહાત્મ્ય ...	કાકા કાસેશ્વર ૨૩૩
૭ સ્વ-રૂપને જીવો વિનોબાજી ૨૧૪	૧૭ સુશિતસુધા ૨૩૪
૮ તપશ્ચી શાહસુભ ૨૧૬		૧૮ બાપુ-જવાહર	(ચિત્ર) ધીરેનગાંધી (પૃષ્ઠ)
૯ વહાલા પંખીડા... ગાંધીજી ૨૧૮	૧૯ બાપુનો વારસદાર ..	(છબી) નવીનગાંધી
૧૦ બાણના પત્રો ૨૧૯		

— ભારતનો, ઋતુરાજ —

શુરુદેવ.

નૂતન ભારતના સિંહાસને વિસાજવાને જવાહરલાલ નિ સચયપણે યોગ્ય છે. એ રાજગી
પુરુષે થયા સર્જાયો છે. એનો નિઃશ્વચ અડગ છે અને એનું સૈધર્થ અભેદ છે. નૈતિક સાથ પ્રત્યેની
એની દૃઢ આશ્વા અને એનું ધૈર્યદિક ચારિત્ર્ય એને ઉચ્ચ પ્રતિષ્ઠા અર્પે છે. આત્મપ્રતિજ્ઞા
પ્રપચ્ચ જ્યાં સર્વદા સચ્ચાઈનો વિનાશ કરે છે એવી રાજકીય ધમ્માલ વચ્ચે પણ પાવિત્ર્યની કક્ષા
એ જાળવી રાખે છે. સત્ય કદિ તેની જાગૃતિમાં બચપ્રદ બન્યું હોય તોયે તેને જવાહરે ટાળ્યું નથી.
તેમજ અસત્ય જલે આચર્યું સુલભ થઈ પડ્યું હોય છતાં તેને અપનાવ્યું નથી. સિદ્ધિ જ્યાં
શાધ્ય નેટલી જ સુલભ છે એવા રાજકીય કુનેહના માર્ગથી જેની તો વિસ્ફર દર્શાવી એ હુ મેઘાં
ફર રહે છે. આઝાદીની એની લડતમાં પ્રયોજનની આ વિશુદ્ધિ અને સત્યની અનિરુદ્ધ પર્યેષણ
એ જવાહરલાલનો સર્વોત્કૃષ્ટ ફાળો છે

બાપુજી પ્રિય લોકોની

પ્રભુ મોરે અવશુષ્ઠ
ચિત્ત ન ધરો ।
સમઢશી હુ નામ તિહારો
આહે તો પાર કરો ॥

એક નદિયા એક નાર કહાવત
મૈલો હિ નીર ભરો
જળ મિલ કરકે એકબરન મરે
સુરસરિ નામ પર્યો ॥

એક લોહા પૂજમે રાખત
એક ઘર ભધિકે પર્યો
પારસ શુભ અવશુષ્ઠ નહિ ચિતવત
કંચન કરત ખરો ॥

યહુ માયા ભ્રમભલ કહાવત
સૂરદાસ સંગરો
અળકી બેર મોહિં પાર ઉતારો
નહિ પ્રભુ ભલ દરો ॥

હે પ્રભુ, મારા અવશુષ્ઠનો વિચાર ન કરતો. તારું નામ સમઢશી છે, -શુભીઅવશુષ્ઠી ઉપર તારી સરખી દ્રષ્ટિ છે, -એટલે તારું મન વધે તો મને સંસારસાગરને સામે કાંઠે લઈ જા.

એક નદી હોય છે, ને બીજી નાળ-પરનાળ કહેવાય છે તેમાં મેકું પાણી ભર્યું હોય છે. જ્યારે આ નદી તથા નાળ મળીને એકરંગી થાય છે, ત્યારે તે સુરસરિતા-હેવનદી ગંગા કહેવાય છે.

એક લોહું પૂજમાં રાખે છે, ને બીજું લોહું પશુવધ કરનાર ખાટકીને ઘેર પડ્યું હોય છે; પણ સ્પર્શમણિ એકના શુભને બીજાના અવશુષ્ઠ વિચારતો નથી, અને પોતાને અધી બાથ એટલે જ્યેને સોનાનું રૂપ આપે છે.

આ સંસારની માયા માણસના મનને ભ્રમાવે ને ક્ષમાવે છે. સૂરદાસ કહે છે કે હે ભગવાન, આજુફેરે તો મને પાર ઉતારો, કેમ કે અધમનો ઉદ્ધાર કરવાની તમારી પ્રતિજ્ઞ છે તે ટાળી દેજે એમ નથી. -દે. વા.

કર્વેનેવેદ કર્માણિ જિનીશ્વેચક્રત સમા ।

કરતા આવાં કર્મોને, જીવનો ચરક ચત

★

તવ જન્મદિને

શ્રી ગુરુદયાલ મલિહક

★

છે ખામતી થારે આલવાનો મારું મદ, કર્યો અને
સ્વાતમ-દેવીના કાન્નિષ્કમાં તે પ્રતિષ્ઠા કરી. જ્યાં
સુધી મારા બધુના ચનને અને અમાને જરૂરી
નાખતી ભયાનક સંખ્યા દૂર ન ચાલે ત્યાં સુધી હું
જન્મદિને મેરણ નહિ.

અને એ દેવી તે ગૃધ્રેશ્વરી પરિબ્રમ અને
આસુતી માળતી વધે પર્વતની આપવીતી નિઝામતી,
તારી પ્રતિષ્ઠા ફક્ત થાય તેની રાહ જોતી થોમી.

અને મધકાનનો મુલામ આને તારી માન-
ભૂમિમા રતત નામરિકે તરીકે વિદરે છે. તે
પોતાણ શિર સર્પૌરવ જીરુ' રાખી જોએ છે અને
જોડુ ચિત ઉજ્જવળ ભાવિત સંગીત કાથે
અભિચિત થયું.

હવે તારી જીવન-સખાએ તારે દ્વારે વિચાળ
તારા અમિત કથાળ પર સાહચર્ય અને સ્વપ્નવત્
ચલન કરનાર તિલક કરતા પશુ મેષિર તિલક કરવા
કરીથી આવી જીભ છે.

"આનન્દમતિના પુરસ્કારના પ્રાચીન કુળનો તું
તો સેવક છે."

તવ જન્મદિને વિષાતાએ તારા-આજીવનચિત્રના
કથાળ પર લેખ લખ્યા: "રાજકુળનો રાજકુલર
યથા સમર્થ છે તું!"

અને આમ રાજભવનસમા તારા પિતૃગૃહે અને
રાજકુળનાં ખામતીને શિક્ષણ આપનાર સરસ્થામાં
તું ઉઠ્યો.

પશુ એક દિવસે, ભગવાન સુહની પેટે, તારા
સુખાકનેથી તારા એક દેહપ્રાપ્તને અસલ કુખની
ચાલનાથી પીડાતા, હાથે પતે સોઠી નીમળતા, અને
દૈનિક તેમજ આદ્યિક શુભામીની સાથે જન્મ્યોનો
તે દાસ.

અને તારું કૌય' આ જોડને સ્વત્વિક કોપથી
મજબી જીરુ. તેજ હાથે તે તારા વેલવને ક્યાની

દર્શનમયી સમાજપાદી જવાહરલાલ આપણો દેશ ને કરવાને સક્ષિમભા છે એટલું જ પોતાના દેશ
માટે કષ્ટ છે. તે પોતાની પરિસ્થિતિને અનુકૂળ અને એમ પોતાના આદરોને સંવર્ધિત કરીને વર્તનાર
બનાવકુલ રાજનીતિ પુરુષ છે. પરંતુ એ પોતે તો પોતાના આદરોને અનુરૂપ જીવન જીવવાને મથનાર
આદર્શવાદી છે. દેશના મુલામે પોતાના પ્રતિનિધિસભા જવાહર માટે મજર થાય એમાં કંઈ અશુભ નથી.
જવાહર નેરા ઉમદા અને લાલક પુત્ર માટે આપણું રાષ્ટ્ર અને દેશ' પામે. -

—ગાંધીજી

બાપુ અને જવાહર

શ્રી છ. રામચંદન

બાપુ વિશે આપણા ખ્યાલને વધારે સહર ખનાવે એવી એક સરખામણી તેમની અને પંડિત જવાહરલાલ નહેરુ વચ્ચેની છે.

જવાહર ધણી રીતે પાશ્ચાત્ય છે. જે કારમીરી નીતિમાંથી પંડિતજીનું કુળ ઉતરી આવ્યું છે તે મૂળ યુરોપ જનારી આવી નીતિઓને વધારે મળ્યું હતું. તેમની ફળવણી પણ પશ્ચિમમાં થઈ હતી તેમણે પોતે જ કહ્યું છે કે તેઓ કેન્થિનથી પાછા આવ્યા ત્યારે પોતે હિંદી કરતાં અંગ્રેજ જેવા વધારે હતા. તેને પરિણામ પંડિત નહેરુનું રાજકારણ પાશ્ચાત્ય હતું છે. અને પશ્ચિમની પ્રજા તે બહુ સહેલાઈથી સમજી શકે છે.

જ્યારે બાપુ તો પાશ્ચાત્ય રાજકારણ-વિચારદોષ માટે એક કોપક સમા નીવડ્યા છે.

પંડિતજી માટે રાજકારણ એ ભત્રે જ ધર્મરૂપ છે, મહાત્મા ગાંધીએ રાજકારણને ધર્મમૂલક ખનાવવાનો ચત્ન કર્યો છે.

ગાંધીજી પોતાની અસાધારણ ક્રીષ્ટી શુદ્ધિથી ગત-નેતિક વાદાધારોમાં અલોક રહ્યા, પણ તેમણે રાજકારણ કે સમાજસત્ત્વ ઉપર ભણ્યે એકાદ નિબંધ વાંચ્યો હશે પંડિત નહેરુ તો એ વિષયોના વિદ્વાન ગણાય.

બાપુ ને જવાહર બંનેને મૂળ કાર્યો માટે પ્રવૃત્તિ રહે; પણ પંડિતજી પોતાની ભત્રેને પણ ખાળતા ભાવ, જ્યારે ગાંધીજી કોઈક અમર્ય ક્ષતિની મહદંશે પોતાની ભત્રેને બળી ભરી રોકે તેથી જ ૭૮ વર્ષે બાપુ ધરમ, ધરમતા, રૂઝા, ખર, વ્યવસ્થા, નહેરુ વધારે ધરમ, વધુ ધરમતા ભાગે. બંનેને સાથે જોયા હોય તો બાપુના મુખને જાણે સનાતન ચૌલનને કોઈ છુપા ઝરે તાજગી આપતો જણાય અને પંડિતજી ધરમ, ધરમતા ને મંદા લાગે.

ગાંધીજી પોતાની રક્ષિત સાચવીને માત્ર જરૂર પડતાં જ તેને વહેવડાવતાં, પંડિતજીનાં ચત્ન અને ચરીર તંબ રહ્યા કરતાં હોઈ તેમની રક્ષિત સતત વપરાશ જ કરે છે.

ગાંધીજીની તાકાતનું મૂળ શાંતિ ઉપર તેમણે મેળવેલી છતાંમ રહેતું છે. જ્યારે પંડિતજી, સતત પ્રગતિ સાધવાની ઇચ્છા સેવતા, ચારીરિક તરવરથી

અને માનસિક અસ્વસ્થતામાંથી તાકાત મેળવે છે. કેટલાંક કમોની ચિંતા છતાં ગાંધીજીની શાંત સ્વસ્થતા બેઠેને પંડિતજી નવાઈ પામતા કે “ગાંધીજી કયા છૂપા ઝરણામાંથી અખૂટ રક્ષિત મેળવ્યા કરતા હશે ?”.

ગાંધીજી પોતાની છૂવત શ્રદ્ધાને કીધે ઝમે તેવી મુશ્કેલીમાંથી રસ્તા કાઢી શકે.

પંડિતજી પણ બહાદુર છે; મુશ્કેલીમાં ગમરા-વવાનો તેમનો સ્વભાવ નથી; પરંતુ મુશ્કેલીમાં આવતાં તેમણે હંમેશાં બાપુનો આશરો શોધ્યો છે.

જ્યારે કોઈ ભારે કામનું આદવાન સ્વીકારવાનું હોય ત્યારે પંડિત નહેરુની કાય પ્રજ્ઞાથી ઉતાવળી અને અધીરી હોય છે. જ્યારે ગાંધીજીની પદ્ધતિ શાંત અને ઝડપી રહી છે.

આ રીતે બાપુ અને જવાહર એકબીજાની આટલા જૂઠા છતાં તે બંનેએ ભારતના મુક્તિ યત્રમાં, એક જ ભત્રેના હથિયારોથી, સાધોસાધ રહીને આટલી મહાન ફાળો આપ્યો એ આજના જમાનાનો એક અદ્ભુત ખનાવ ગણાય.

સાધારણ રીતે એમ કહેવાય છે કે જવાહર બાપુની અસર નીચે આવેલા છે. એ વાત તો સાચી છે જ. પરંતુ ગાંધીજી ઉપર પંડિતજીની પણ અસર હતી એમ કહેવામાં પણ અતિશયોક્તિ નથી. મહાન મનુષ્યોની જ આવી રીતે એકબીજા ઉપર અસર હોઈ શકે, બીજા ઉપર પોતાની અસર પાડવામાં મહાન રહેલી છે એ તો દેખીતી વાત છે; પરંતુ પોતાના ઉપર બીજી મહાન વ્યક્તિની અસર, પહે તેનો યોગ્ય ઉપયોગ કરેલા એમાં પણ એકી મહત્તા નથી. એટલે જવાહરલાલની ગાંધીજી ઉપર અસર થાય એવું માનવાથી ગાંધીજીનું “માહાત્મ્ય” જરાએ ઓછું થતું નથી. પોતાના ઉપર કોઈની અસર ન પડવા દેવી એ તો નમ્મજાઈનું ચિહ્ન છે.

ભવિષ્યનો કોઈ વિદ્વાન કતિદાસકાર બાપુ અને જવાહરના મૈત્રી-વાસલ્ય બધાં સંબંધને કાળજીપૂર્વક સમજાવશે ત્યારે તેણે વીસમી સદી દરમ્યાન હિંદુસ્તાનના ભવિના ધરેલા ધાતરમાં તો એક મહાત્મના અંશ ખાનમાં રાખ્યો ગણ્યો *

* અનુવાદક : શ્રીમતી કુરંગી દેસાઈ

૫. જવાહરની સમતુલા

બુનીશી સંતબાલજી

બાપુ જ્યારે કહેતા “મારી અદિશ્યાના સાથી પ્રથમ વારસદાર ૫. જવાહરલાલ છે.” ત્યારે ધણને આશ્ચર્ય થતું. અને તો નિદાન થતુ જ હતુ જવાહરલાલ ત્યાગી ખરા, શુદ્ધિશીખી ખરા, રાજકારણીય ક્રિયાક્રમનાં જીઝ અભ્યાસી પણ ખરા, ૧૨૬ બાથમી જીવનની એમને તાલીમ નહિ. પુરુષપ્રકાશ તો એમને ધણીવાર આવી જાય આવે. પુરુષ પ્રથમ સાધન રહેતુથી અને મણાય પણ સરચણની ઉપાસના મારે કાં તો એને કાષ્ટ એને સત્વપૂર્ણ પુરુષને તરફે બેઠતુ પડે અને કાં તો મુજાલીતુ ખાન મરવું પડે. નવાઈની વાત તો એ છે કે તેઓ કહેવાતા કચ્છમાં માને નહિ. કાષ્ટએ જવાહરની એકાદ રખતે ચરણરજ લીધી અને જવાહર તાપ્તી જીકયા, “આ ધર્મિન કુ?” મહામાણની પ્રાર્થના અને મહામાણનાં આશ્રમ એમને અભ્યુત્થતા કાલે ન લાગે પણ એવી પ્રગતિએ ૧૨ જવાહરની શ્રદ્ધા ન ચોરે. જવાહરલાલને કાષ્ટ સપ્રદાય નહિ. એના કાષ્ટ એવા પણ નહિ કતબ એ જ એમની ધૂન એ કતબની

પાછળ કાષ્ટ રજા દરિ છે એનો કંઈક ખ્યાલ આવ્યો એમના કારિયા પસના પત્રાથી ક્રિયાક્રમને એમણે સમૃતિની આંખે નિહાળ્યો હતો, એવું તેજ એમાં જણાય

કાષ્ટનેશિયાની વહારે નૈતિક નાતે ધારા, ચીનના પ્રમુખ સાથેની એમની મિત્રતા અને એવા પ્રશ્નો એમ એમ રાજ-કારણના તપતા ઉપર એમની પાંખે આવતા ચયા ત્યારે બાપુના વેણની શ્રમિત સમગ્રતા લાગી.

“દુનિયાની માનવજાત ઉપર ભાઈ ભાઈ અભ્યાસ થાય છે ત્યાં ત્યાં જવાહરનો આભા વનોવાઈ જાય છે.” આની ઉપરા ઉપરી સમ્બિતિએ મગવા લાગી. હિંદ પસંધીન હતું. એની પાસે સતતા સૂત્રો ન હતાં. આવી રિયનિશાં તો કદાચ સદુ શિષ્ટાચારની દરિએ બાપુ કરી ચકે. પુત્ર બાપુનું અવસાન અને ૧૯૩૧ની ધરનાઓમાં ૫, જવાહર ૨૭ જાન બજાવ્યો તે બોલો ૫. જવાહરલાલ રાજકારણમાં નિરાણે

ધર્મરત્ન છે, એ તરી આલ્યુ અને મને તો મળાડ્યુ ખાતરી થતી રહી છે કે પં. જવાહરલાલ માત્ર બાપુના રાજકારણના જ નહિ પણ બાપુના રાજકારણની પાછળ રહેલી ઉદાત્ત બાવના ધર્મક્રાન્તિના-પણ વારસદારનું પદ દિવાળી શકે તેમ છે.

વર્ષમાં ત્યારે પં. જવાહરલાલ અને વિનોબા, કાકાસાહેબ તથા મધ્યકાળના વચેરે મળ્યા ત્યારે આ મિલન જાણે મંગા અને જમનાનો સુયોગ. વાચકો જાણે છે કે રચનક્રમક કાર્યકરો અને આશ્રયી કાર્યકરોના પ્રતિનિધિ પદેથી જોરે કહ્યું. “પં. જવાહર! જેમ આપ કહેશો એમ કરીશું.” જવાહરે જવાબ આપ્યો, “હું તો સૈનિક છું. બાપુના અંતિવાસી તો આપ સૌ છો. સૈનિક દોરવણી ન આપે, દોરવણી લેવાનો દાવો કરે, મારો એ દાવો છે.” હિંદના પંત-પ્રધાનને પદે વિરાજનાર આ પુરુષની કલ્પના કરો, એક ધીર મંજીર ચિંતનમાં મગ્ન બનેલો તકિયા પર કાપા બેઠેલીને પડેલો એ આદમી બીજે કોઈ નહોતો; એ હતા પં. જવાહરલાલ.

બાપુ પરત્વે એમની અનન્ય ભક્તિ હતી. બાપુના હનુમાન એવા મહાદેવભાષ સાથે એમની આત્મીયતાને ખ્યાલ એમના જ પ્રગટ થયેલા ઉદ્દ-આશયથી આવે છે. આટલી બાપુ અને બાપુના નજીકનાં માણસો સાથે ભક્તિ ધરાવવા છતાં બાપુના આકર્ષક અવસાને ધણા ધણા રિયતપ્રચને કંપાબ્યા હશે. પં. જવાહરને માથેતો બ્યક્તિગત અને રાષ્ટ્રગત બન્ને પ્રકારની મહાવિપદા આવી પડી હતી. સંભવ છે તેઓ ધ્રુસકે ધ્રુસકે રોયા હશે. પરંતુ તેમણે રાજ્યદ્રાષ્ટા, સરદાર અને બીજા મહાન સાથીઓની હુકમી કટોકટીને સમયે વિશ્વમાં નોંધપાત્ર એવી મોટી આશ્વતને ગોવર્ધન પર્વતની જેમ ઉપાડી લીધી. અને પછી ? પછી તો જયપ્રકાશ નારાયણે સમાજવાદી પક્ષ તરીકે જુદા પડ્યા એટલુંજ નહિ બરફે સમાજવાદી પક્ષનો રાજદ્વારીય વ્યાસપીકે પર મોરચો મંડાવે. ભારતવર્ષમાં સમાજવાદનું બી રોપનાર પિતા, એ જવાહરલાલની સરકાર સામે વટોળો ઊઠ્યા માન્યા, સામ્યવાદી પ્રતિષ્ઠાઓ જાણે અજાણ્યે ખીલ્યા માંડી.

નિરાશ્રિતોનો પ્રશ્ન મહોં ફાડીને ઊઠ્યો હતો. કાશ્મીરને મોરચે હિંદને કલેયા ભડીરો અને નાણાના કુબેર-ભંડારો ધણવવા પડતા હતા. મોર કાટવાળને દરે એ નીતિમાં યુનો પંચ ફસાઇ મયું જણાવું હતું. શ્રી આયજરની દલીલો નિષ્ફળ નીવડી હતી ત્યાં તો દેડાખાદના રજાકારોનો ઉપાડો ઊઠ્યો તાજે-તરમાં કરોડો રૂપિયા પાકિસ્તાનને આપી દેવા પડ્યા હતા. પુચાવે ધટી શકતો નહોતો, મીઠ માલિકો રીસાઇ પડ્યા હતા. જમીનદારો ધૂંધવાતા હતા. સદ્ભાગ્યે હિંદના રાજનીઓનો પ્રશ્ન પતી ગયો હતો, એટલી માત્ર રાહત હતી.

પાકિસ્તાન અને એની પાછળના દોરીસંચારોની વાત પડિતજ સમજ મયા હતા બાપુ જેવી ગોદ એ જવાહરને ક્યાં મળે તેમ હતી ? હિંદની મુસ્લિમ લીજની નીતિ અને કામવાદના ઝેરનો ધડો ફૂટવા છતાં હિંદુ મુસ્લિમ આંતરવિગ્રહનો ભડો ફરી હિંદમાં ઊઠે તો ? દેડાખાદ સામે એક નાનામાં નાનું પગલું ભરતાં પણ એના પ્રત્યાષાતોનો પળે પળે વિચાર કરવો પડે તેમ હતું. કાશ્મીર રચી જીજળી જીજળીને બોલતા હતા. કામવાદનું વિષ હિંદને ફરીને તરખોળ કરશે કે શું ? કાવતરંઓની વાતો બાપુના અવસાનની સાથે સાથ જ એક પછી એક બહાર આવતી હતી. આવા ચોમેરના વાદળમાંથી ડોકિયું કરતું કોઇ ધરતી કિરણ પડ્યું હશે. દેડાખાદ સામે ન છૂટકે લશ્કરી પગલું લેવાયું. ન ધારેલી વિજય વાતો આવવા લાગી. મસ્કવેએ સેનાઓ દેડાખાદ રાજ્યમાં પ્રવેશવા લાગી. રજાકારો પ્રતીકાર કર્યા વિના પલાયન થવા લાગ્યા. પં. જવાહરલાલે ઉચ્ચાયું:—“ખામોશ ! મર્યાદા ન ફૂટે. હમુવાર છે.” અને એમનાં મનો-મયને એ હતા કે બાપુની અહિંસાની દૃષ્ટિએ આવા અનિવાર્ય સંયોગમાં પણ દેડાખાદ અંગેનું લશ્કરી પગલું વાજખી છે કે કેમ ? બાપુ ન હતા અને અજીન અને વસુદેવ જન્મે પાવેની ભૂમિકા જવાહરને બજવવાની હતી. ત્યાં તો નિઝામ શરણે આવ્યા. ઝીણા સાહેબનું મૃત્યુ થયું. યુનોપંચની બેઠક મુસતરી રહી. આમ ચોમેરથી પરિરચિત બદલાઇ મઇ, આટઆટલાં વિજયગીત વખતે પણ પં. જવાહરલાલને

[અનુસંધાન પૃ. ૨૧૩]

(બહેનોની ઉન્નતિમાં બાપુએ પ્રથમથી જ રસ લઈ તેઓને દોરવણી આપેલી. સમાજમાં માનવત્વું સ્થાન અપાવ્યું. ઘરની હીવાલોમાં ગોધાઈ રહેલી તે પ્રચંડ સ્ત્રી-શક્તિને દેશસેવાનાં પ્રત્યેક કાર્યમાં હિસ્સો અપાવી તેમનાં પ્રગતિના દ્વાર ખોલી નાખ્યાં. બહેનોમાં એક અનેક ચેતન આવ્યું અને તેથી જ સર્વ પ્રકારની સ્ત્રીઓ સકટ અને મૂંઝવણને પ્રસંગે બાપુજી પાસે દોડી જતી. બહેનોનાં જીવનનો એકેય પ્રશ્ન એવો નહોતો જે તેમની ધુમ્મસ હોય તો તેઓ બાપુની સાથે પૂરેપૂરી છૂટથી ને કથા પણ અવરજવટ વિના ચર્ચા ન થકી હોય. આશ્ચર્યની બહેનો ઉપર બાપુએ લખેલા અથવા અપ્રસિદ્ધ અને અમૂલ્ય પત્રો હરેક બહેનોને માર્ગદર્શક થઈ પડ્યો.)

ધિ.....

બગડી, ચાંદલો, રંગીન સાડી શણગાર હોય ને કેવળ રૂડી પણ હોય. જેમ ખાલું લોગ હોય અથવા ડેહડું બાડું હોય. લોગ અર્થે ખાધએ તે છોડીએ; બાકા અર્થે ચરી-રમે જે દેવુ થટે તે હાંએ પાછી બહે તે લોગની વસ્તુ પણ હોય. રૂપ, હસી, ખજૂરમાં કયાં એછા લોગ છે છતાં ખાઓ છો ના ? કેમ કે તમારે સારું તે લોગની વસ્તુ નથી. તેમજ બે બગડી, ચાંદલો કે રંગ બે તમાસમાં વિકારો પેદા કરતા હોય તો તે જગતની સાથે યદને પણ તબો. પણ બે માત્ર રૂઢિ ખાતરજ વાપરો અથવા વડિલોને સણ સખવા તો તેમાં દોષ નથી. એટલે કે બે ન વાપરવાનો એકાતિક ધર્મ નથી. જે જુડું ન બોલવાનો એકાતિક ધર્મ છે જ. આવા કારણસર જે

લખ્યું કે બગડી ન પહેરવાતું મત લેવામાં દોષ હતો, જે એકાતિક ધર્મ નથી તેનું મત એકાએક ન લઈ લેવું થટે. તેમા ભારે ત્યાગ નથી હતા, બે બગડીની પાછળ તમે મરી પડતા હતા, બગડીને ખાતર દેશપરદેશ રખડતા હતા, ચારી કરતા હતા તો તેની બાધ લેવી વટવી હતી. એવી સીએને હું નાણું છું કે જેને અનેક પ્રકારની બગડી ભેઘએ. તે મેળવવા બંધે, ચારી કરે એવી બહેનો મત લેવ તો સારું. પણ એ તો મારી સાથે લહે એવી વાત કહું તો જે જેને ચોટલામાં જ બધે શણગાર છે તેને ચોટલાનો ત્યાગ કરવાતું કહેવાં જ તે લાલ આંખ કરે તે બહે ચોટલો કાપે. પણ જેને ચોટલો અગાખામણુ થઈ પડ્યો છે, બેલરૂપ છે તે માળાપને સણ સખવા કે સમાજને ન છોડવા ખાતર રાખે

તો કંઈ ખોટું નથી પણ તે રાખવાનો ધર્મ પણ હોય. હવે આ બંગડીનું શાસ્ત્ર સમજાવું ?

હવે બાળકો વિષે. તેનું પણ લગભગ બંગડી જેવું સમજો. બાળકો ધારો કે તમારા મિત્ર આશ્રમમાં ન હજતા હોય, બીજે કયાંય ન જ મૂકાય. તો એવો ધર્મ ઉત્પન્ન થયો કે થોડો વખત આશ્રમમાં ગાળી દેવો. તેનું નારા-આશ્રમમાં 'રણ' ન કહેવાય. બહુ માંદગી આવે તો જેમ થોડો સમય આરામ લેવામાં હોય ન હોય તેમ છોકરાંઓને ખાતર મહિનો પંદર દિવસ આપવામાં હોય નથી ને ધર્મ હોય. આવી વાતો સમજૂ કરાય. તેથી જ ગીતા માતાએ કહ્યું, કે કર્મ શું, વિકર્મ શું, અકર્મ શું ? એ સમજવું સહેલું નથી. તેથી જો

છોકરાંને કલકત્તા રાખવામાં હરકત છે અને આશ્રમમાં રાખવાનો ધર્મ સમજ્યા હો તો મારે જોખમે વધારેમાં વધારે તેઓને ખાતર તેના ત્યાં આવ્યા પછી એક માસ દેજો ને આશ્રમમાં રહેતાં શીખવી દેજો. તેટલામાં જ બાત્રા (જેલ) જવાનો કોઈ અનિવાર્ય પ્રસંગ આવી પડે તો ચડી જાવો. છોકરાંઓને રખાય તેમ નારણદાસ રાખશે તમે મરણ પામો, કલકત્તામાં કોઈ હોય નહિ તો નારણદાસ જેમ તેમ સંભાળે ના ? પણ જો તમને આ ન કાવે અથવા છોકરાં ન જ આવે અથવા વડિલો બહુ દુભાય તો છોકરાં જ્યાં છે ત્યાં ભલે રહ્યાં. હજુ કંઈ ચંકા રહી હોય તો પૂછજો.

ય. મં. ૧૪-૧૦-૩૨ બાપુના આશીર્વાદ.

[અનુસંધાન પૃ. ૨૧૧થી ચાલુ]

ઉન્માદ ન આવ્યો તે ન જ આવ્યો, બાપુની અદ્વિ-સાની યાદ, એશિયાઈ પરિવહના ઉદ્યોગોની યાદ, આશ્રમ દિંદની ઉપાએ પોતાના વહાલેલાં સંસ્કૃતિ-ગીતની યાદ અને વિશ્વરાષ્ટ્રની નૈતિક એકતાની યાદ એ છે પં. જવાહરનાં સરમરણ. એકએક પ્રશ્નને તેઓ સંસ્કૃતિની સરાણ પર તપાસે છે. લોકચાલીની અને સમાજવાદની એમની જિજ્ઞાસા જોઈ ટેલ્યુની કમ્પના છે. હૈદાબાદ ઉપર ચડેલાં સૈન્યો આજમાં ઓછું લોહી વહાવતાં, હૈદાબાદની પ્રજાને માંદગીમાં માવજત આપતાં, તન્મયતા સાધતાં જીતેલા પ્રદેશનું તન્મય પરિવેશ ગોઠવી દેવાનું. જ્યારે દિંદના થી ચીંધરી અને હૈદાબાદના યુદ્ધ સેનાપતિ પાસે મોટરમાં બેઠા છે, એ દશ્ય દેખાય છે ત્યારે કમ્પના આવે છે

મહાભારતના યુદ્ધની આ યુદ્ધમાં નથી કંપ, નથી દ્રેષ, નિઃશ્રમ ચરણે આવે છે, નથી નિઃશ્રમ સામે કંપ નથી રજવી સામે દ્રેષ. માત્ર એમનાં નીતિ અને કર્તવ્યો તરફ પ્રવૃત્તિઓ છે. ત્યાં પણ પડિત-જીવન મનજ સમતુલા સમાવડું નથી. અનેક કોષણોએ વચ્ચેથી પાર ચડી પચમર ચતા ભારતને બાપુની ચિરહૃદય પછી પડિતજીની નેતાગીરીનો જે લાભ મળ્યો છે તે અમૂલ્ય છે. પડિતજીનાં સમતુલા એક એક દિંદને કર્તવ્યજ્ઞાન કરાવે !

બહોળા દિંદની મનજની આવી સમતુલા જ દિંદને સંસ્કૃતિને શિખરે આરૂઢ કરી ચક્રશે. સંસ્કૃતિને શિખરે આરૂઢ થયેલું દિંદ જ વિશ્વશાન્તિની બંસરી બજાવશે કે જે માનમાં જગત તકોન બની ગયું હતી.

સ્વ-રૂપને જુઓ

શ્રી. વિનોબા ભાવે

કોઈ એક પૈસાદારનો ડોકરો સહેજ એક વખત રમવા ધરની બહાર નીકળ્યો હતો. આ તરફ સૂરનારાયણની કાંત તપશ્ચર્યા આશ્રમમાં ચાલુ જ હતી બાળો હતો બહુ નાનુંકે અને સુવાળે. પણ ઘણા મહિમા. તેથી દુનિયાનો દોસ્ત (મિત્ર સુર) પણ તેને દુરમત નેવો લાગ્યો. પૈસાદારનો જ ડોકરો રહ્યો આખરે ભેળુ વાપરવામાં બાળો એકો હતો તેણે એક દુકાન શોધી કાઢ્યો કે, બધી જગ્યાન ઉપર ચામકુ પાચરી દીકુ હોય તો જ ન હોય તરત ધેર બાપી પોતાની કલ્પના બાપને કહી બાપને બાબાની કલ્પના કાબજી કામિયાબ આનંદ લે થયો, પણ તે રોડી તેણે કહ્યું, 'અરે મહા, આખી પૃથ્વીને ચામકુ પહેરાવવા કરતાં તું જ તારા જમમાં બોલ પહેર કોઈને થયું.'

આપણી રિથિતે આ પૈસાદારના મુજબ ડોકરો નેવી છે, તેથી આમકને પણ બામમાં લેનારી મોટી મોટી કલ્પનાઓ આપણને સૂઝે છે, પણ સાદા, સરળ અને સહેલા ઉપાયો સ્વચ્છતા નથી કોઈ પણ સવાલનો અદરથી વિચાર ન કરતાં બહારથી વિચાર કલ્પનાની આપણને દેવ જ પડતી જાય. જાકે ડોકરી હોય ત્યારે તે અદરથી ઉકેલવી પડે છે, બહારથી બેઝનાણુ કરવાથી છૂની થવાને બદલે તે વધારે મજબૂત થઈ બેસે છે, એ આપણને સમજાવતું નથી એકિયા ખડતુ એકપ કરવાની કલ્પના અપણે શોધી કાઢીએ છીએ, પણ આપણા મનમાં રહેલા કોઈને છુતવા પૂરતો આપણને વખત મળતો નથી કોઈ પણ વાત આખા જમતને કેમ કરીને લાગુ પાડી દેવા તેની રીતો (ચોખ્ખા) ધડપમાં અપણે ભેળુ ખરબીએ છીએ, પણ આપણને પોતાને તે લાગુ કરવાનું અણુ બૂલી જઈએ છીએ મનુ જોડેએ વાસ્તવિક આપી ઉલટું ને વસ્તુ આખા જમતને લાગુ કરી

જોડેએ એવ આપણને લાગે છે તેનો અમત આપણે પોતે તરત ઘટ્ટ કરી દેવા જોડેએ આચાર એ જ પ્રચારનું એકમાત્ર સાધન છે

પૃથ્વીના પ્રદક્ષિણા સૌથી ઝડપથી કોણ કરે છે એ બાબત દેવોની સજ્જામાં એક વાર ચર્ચા નીકળી દરેક જણે લખી નોંધે દિસાવ મળીને 'કુ અમુક વખતમાં પ્રદક્ષિણા કરી બાપીના' એવો જવાબ મળી મળ્યો તે મુજબ બાબાએ પ્રદક્ષિણા કરી 'બાપીને વિષ્ણુને નમસ્કાર કરવા એમ નહીં થયું ને જોડેએ તે દોડવા માંગા નારદ એકલા જ સ્વસ્થ બેઠા હતા તેમણે ચર્ચામાં બામ લીધો નહિ, તેમ દોડવામાં બામ લીધો નહિ બહુ-લીધાની ધૂનમાં તેઓ તરફીન થઈ ગયા હતા પણ પહેલવહેલો દેવ હોતો હોતો પાછો બાપી રહ્યો છે એ જોતાજ તેમણે પોતાની આસપાસ ચઢી જમતોને વિષ્ણુને નમસ્કાર કર્યા બધા દેવો પાછા બાબા પછી વિષ્ણુએ હરીશંકર પરિણામ ભઠેર કયું અને નારદને પહેલો નામર આપ્યો. વિષ્ણુ બોલ્યા 'અપિતે તે બકાઉ' એ સુત મુજબ નારદે પૃથ્વી-પ્રદક્ષિણા પૂરી કરી છે, એવો મારો અભિપ્રાય છે

આપણે તો આખી દુનિયા સુધારવાનો ઇનકાર લઈ બેસીએ છીએ, અને દુનિયામાં આપણો પણ સમાવેશ થાય જો મેટલી મુગની વાત પણ ખાનમાં લેતા નથી તેથી આપણે આપુ મિત્ર એક 'નિરેશ-લગારનું ઉકાદરણ થઈ ગયું' છે મૌનતા પ્રચાર માટે આપણે બાબાના આપીએ છીએ. અને પ્રચાર ન થાય એટલે વિચારમાં પડીએ છીએ પણ ઉકેલ આવતો નથી પણ તેનો ઉકેલ આવે પણ શી રીતે ?

વેદાન્તમાં એક વાત પ્રસિદ્ધ છે હમ માણસો મર્યા કરવા નીકળેલા, રસ્તો જરા જોખમવાળો હતો

તેથી બધા માણસોએ એકત્ર મળીને ચાલુ એમ નહીં થયું. રસ્તામાં એક જગત વઢાવવાનું આવ્યું. એક જણે માણસો ગણી બોલા તો નવ જ થયા. બીજાએ ગણી બોલા, તોય નવ જ. આમ કેમ થયું? ફક્ત માણસ ક્યાં ગયા? કેઈ પતોળ લાગે નહિ. છેવટે દસમે માણસ ખોવાઈ ગયો એવો બધાએ મળીને કંપાસ વસાર કર્યો.

અત્યારે આપણે પણ એવો જ ચોટાળો કંપો છે, 'કામ કરવા માટે માણસો નથી' એમ કહેવારા 'માણસો' ટોકેલાં નજરે પડે છે. દરેક જણ પોતાને ગણતરીમાં લેવાનું જાણી જાય છે અને હિસાબ કરવા બેસે છે, તેને લીધે કામનો કશો મેળ ખાતો નથી. પોતાને બાદ કરીને વિશ્વનો કામગીર ઉકેલવાનો પ્રયત્ન થયા છે. તેથી કરીને હાથમાં કામ જ આવતું નથી અને માણસ નકામો મૂકાઈ જાય છે. અભુતને વિશ્વસ્વદેશની હોશ થઈ આવેલી. જમવાને એ હોશ ચારી પેટે પૂરી કરી! બિચારાએ વિશ્વસ્વ દેશનું ફરી નામ દીધું નહિ. સ્વ-સ્વ બુદ્ધિએ; વિશ્વસ્વ એવાની જાજગડમાં મા પડે.

'નીસ કરેલ માણસનાં ફરીર ખાદીમ થવાં નોંધએ. છ કરેલ કુટુંબમાં રહેયો કામચ ચલે નોંધએ.' એ થયું 'ખાદીનું' વિશ્વ-સ્વ. 'મારા ફરીર નખકિયાનું ખાદી હોવાં નોંધએ. આરે રાજ એક કલાક તો એાહમાં એાહું' કંતવું જ નોંધએ.' એ 'ખાદીનું' સ્વ-સ્વ કહેવાય. 'હિન્દુ, મુસલમાન, ખરેશી, ખિસ્તી, શીખ વગેરે બધા સમાજોમાં અહિંસક દૃષ્ટિ પેદા થયે નોંધએ.' એ અહિંસાનું વિશ્વ-સ્વ જ્યારે 'મારું' અંત કરણ પ્રેમથી કારણ હોવું નોંધએ. મારી વાણી ઉપર મારો કાબુ હોવાં નોંધએ.' એ અહિંસાનું સ્વ-સ્વ ગણાય.

દરકાર સંવાલને સ્વસ્વ-દેશન અને વિશ્વસ્વ

દેશન એમ બે બાબતોએ ભ્રમ છે. તેમાં પહેલી તો માણસનાં હાથની વાત છે. બીજી પરમેશ્વરનાં હાથની છે. મોટો બીંબ-કનિયા-મેન ઉર્ડે ભારતી-માણસ થયો 'તોય' "સોટ હાત તુમી જાગા" (તારી જગ્યા સાધતજી હાથ છે.) એ તુમીખાના વચનમાંથી તે છૂટી ચકતો નથી. અભુતનું શું કેઈ નાનોસનો પુરુષ હતો? તેના વખતમાં તેજ એક-માત્ર 'નર' કહેવાતો. પણ વિશ્વસ્વ દેશન તે છૂટી ચકતો નહિ, જે કે જમવાને તેને દિબદષ્ટિ આપેલી હતી. આટલી બધી અનુકૂળતા હોવા છતાં અભુતની અતી દશ્ય, તો પછી સામાન્ય માણસનું પૂછવું જ શું ક'એટલા માટે આપણે સ્વસ્વની કાળજી લેવી. વિશ્વસ્વની ચિન્તા કરવા માટે લોકોના સમર્થ છે.

ખીજી, સ્વસ્વદેશન એજ વિશ્વસ્વદેશનનું સારમાં સારું સાધન છે. સ્વસ્વદેશનને વર્તુળમાં મખાળિંદુ સાથે સરખાવિયે તો વિશ્વ દેશન તેનો પરિધ કહેવાય. મખાળિંદુ પકડી રાખ્યા વિના પરિધ હાથમાં ન આવે. જ્યાં સુધી હું અહિંસક બન્યો નથી ત્યાં સુધી હું દુનિયાને કેવી રીતે અહિંસક બનાવી શકવાનો હતો? પરશુરામે આવે! પ્રયોગ એકવીસ વખત કરી બેયો! પરશુરામે જતે ક્ષત્રિય બનીને પૃથ્વીને નિ ક્ષત્રિય કરવા ખાજનો હતો! મેંદરેક ન્યામના કેન્દ્ય ગ્રંથકારે કેન્દ્ય લોભાની પ્રચારક દૃષ્ટિ વિષે એક ટીકાએ લખ્યું છે કે, 'ખીજી ટોકાણનાં લોકો પોતાને આવડતા હોય તેવા વિષયો શીખવે છે, એમાં કંઈ નવાઈ જેવું નથી. પણ કેન્દ્ય લોકો પોતાને ન આવડતા હોય એવા વિષયો શીખવનામાં કુશળ છે।' એનો જ આ નમતો થયો. પરશુરામના એકવીસ પ્રયોગોનો અનુભવ છું કહે છે! એ જ કે સ્વસ્વ સાચબ્યા વિના વિશ્વસ્વ સાચવવું અશક્ય છે.

(તારી વસ્તુ તો તારી પાસે જ છે પણ તું રચાન બુદ્ધો છે.)

“સત્ય કે દશાન કે લિપે સતો કા ચરિત પઠના ઓર
 હિસકા મનન કરના આવરક હું” — માંધીજી

તપસ્વી સાહસુખ

[આ વિભાગમાં વિધિના સતો, ભક્તો અને શહીદોની જીવનગાથા આવશે, જીવનમાં એકવાર એક પણ આવી જાય છે ત્યારે અનુભવ પોતાના જીવનને જોઈ કઈ જમને આવતી પેઢીને જીવનમાં આવતો જાય છે, આવી પૂજો બધા અનુભવીને એકવાર તો આવે છે, પણ તે પછીને કોળાખરાની શક્તિ અને દિગ્મત લેઈએ,]

સાહસુખને જન્મ એક રાજકુમારમાં થયો હતો. કેમના દેશ તેમનું જન્મસ્થાન મણિપૂર છે તેઓ એક સારા પઠિત, તત્ત્વજ્ઞ અને વિરાગી પુરુષ હતા તેમણે એક “મેરેતોલ હકમા” અર્થાત્ “રાત્રીએ” રૂપથી નામનું પુરતક પણ જન્મ્યું છે તેઓ આજુ તોરાણ, ધણા વગેરે મદરિઓનાં સદવાચમાં આબ્યા હતા. ફરી શુભવતારી વતો વાપરવાને બદલે તેઓ શુદ્ધધર્મનો મુખવાન પોતાક જહેરતલ એકવાર તેઓ નેચાપુરમાં આબ્યા ત્યારે તપસ્વી આજુ દેહક સાહેને તેમને મણો સારો સ્કાર કર્યો હતો અને કહ્યું હતું કે, “ક” જે વસ્તુ ફરીની કાળિયામાં રોખતો દેવો તે મને આજે શુદ્ધધર્મ જમામણી મળી આવી.”

સાહસુખને એક પુત્રો હતી તે પણ બહુ ધાર્મિક અને સુદર હતી કેમનાના રાજાએ સાહસુખની પુત્રીના રૂપ મુજુ સાંભળી તેની સાથે વિવાહ કરવાનું મામું મોકલ્યું. સાહસુખને ત્રણ દિવસ પછી

જવાન આવવાનું કહેવડાવ્યું. એ ત્રણ દિવસોમાં તેઓ એકેએક મરજક બેઠા વળ્યા છેલ્લે દિવસે એક જુવાન ફરીને તેમણે એક મજરમાં તલ્લીનપણે નમાજ પઢીને લેયો. નમાજ પૂરી થઈ એકલે સાહસુખને તેને પૂછ્યું કે, “તો જુવાન, વમે વિવાહ કર્યો છે?” ફરી નકારમાં જવાબ આપ્યો, એટલે સાહસુખને ખાતે થઈ કર્યો કે, “આપ વિવાહ કરવા ઇચ્છો છો?” ફરી જવાબમાં જણાવ્યું કે, “મારા જેવા દરિદ્રને કેવું કન્યા આપે? હું ત્રણ પૈસ્યથી અધિક પરિમદ નથી રાખતો.” સાહસુખને કહ્યું “ક” પોતે મારી કન્યા આપને આપવા તૈયાર છું. આપ એક કામ કરજો. આજની પાતે જે નજૂ પૈસ્ય છે તેમથી એક પૈસ્યની સાર અને એક પૈસાનો કુપ લઈ રાખજો.”

ફરી એ પ્રમાણે બવરસા કરી અને સાહસુખને વખતસર આવી પોતાની પુત્રી પરજુતી. સાહ જેવા એક જખ્ખર પૈસ્યદારની પુત્રી એક દરિદ્ર

કેમુદેશન લઈને નારવુદાસ પાસે જાયો ને
તેની ત્રણ મિનિટ તમારી વાતમા લેવી ને એ
તેને જવામ સારુ આપવી પછી, હું હજી
મારી પચારીમા આગોડતો ડોક' તો મને
લખાએ ને આવની નિંદા લીધી હોય તો
નાચાએ ને પ્રતિજ્ઞા લેતો કે એવું કામ હવે
આપણે ઉપાડશુ કેવી મળત, કેવો રસ? એવી
અભિચરીયાને સારું ખાસ તિપાર થતો

ધ મ ૧૬-૬-૩૨

વિદ્યાર્થી' મારાથી શરમાઈને ઝગડ્યો નહી
એમ નહી પણ તેને પોતાની ભૂલોની જ શરમ
આપ્યો ને તેથી નહીં ઝગડે મારાથી તો કોઈએ
શરમાવાનું હોય જ નહી

ધ મ ૬-૬-૩૨

બાળક છોકરા રમે તો ખરા જ પણ રમ
વાને ટાણે રમે ને કામને ટાણે કામ કરે ખીજને
પગલે તો નહી જ પણ તુ તો હુમણું રમત જ
ક્યાં કરતો હાથે છે એ ખરું કે? ને એ ખરું
હોય તો એમ ન કરવો

ધ મ ૧૨-૧૦-૩૨

વંદુનાના શીલ્પક

બાગકોના સહવાસમા માથુ જે આનંદ
મેળવી શકતા હતા તેનો ભાગ્યે જ બીજા
કેઈના સહવાસમા મેળવતા. પરંતુ જેલમા
હતા ત્યારે પણ દર અનાઈએ એકનાર
અલગમના તેમના મહાના પખીડાને તેઓ
આવું કાગળ લખતા, ત્યા બેઠા બેઠા પણ
ઝીંઝી ઝીંઝી વરતુઓ પર પત્રો દ્વારા ખ્યાન
બેચ, બીજા બાગકોને પણ એમથી બોધ-
પાઠ મળશે એમ ધારી દર અકામ આ
અગ્રગ પત્રો કમરા' પ્રસિદ્ધ કરશુ.

વંદુનાના શીલ્પક

તમને કઈ છૂટ પહેલા મળવી હતી જે
હવે નથી મળવી? એ ખરું જ હોય તો એક

[illegible]

(ચિ. ૨મા, -

તમારો કાગળ મળ્યો. સુંદર છે. તમે મોટી જવાબદારી માથે ઉપાડી છે પણ હું જાણું છું કે એ તમારી યક્ષિત બહાર નથી. અને આપણે તો પૈલો સ્વૈચ્છિક શીખ્યા જ છીએ ના કે એઓ ભગવાનનું અનન્ય ચિંતન કરે છે તેના યોગદાનને બેસી એજ ઉપાડે છે પછી આપણને ચિંતા શી ? ત્યાં તમારે પ્રાર્થનાનો સમય બદલવો પડ્યો છે એ બરાબર જ છે.

બધી બહેનોને મારા આશીર્વાદ,

ચ મં ૧૬-૭-૩૦

આપુના આશીર્વાદ.

[પરવા મહિરમાં પૂ વાપુએ ઉપવાસ કરવાનું નક્કી કરેલું તે દિવસે તેમના એક નિકાતના સાથી ઉપર લખાયેલો આ પત્ર છે. તેમાં અભિ-પરિક્ષામાં પ્રવેશ કરવાને સમયે મનની ક્ષાન્તિ, વિનોદ અને આર્મકશન તરી આવે]

કૃતયુગી

તમારા કૃતયુગીને દેવ કરવાનું કંઈ કારણ નથી. કેમકે અમારી પાસે પણ કૃતયુગી સરદાર છે. એટલા તમારાથી એકાગ્રતા એક મુદ્દો તો વધ્યાજ ના ? તમને ખબર છે કે સરદાર તો ઘણા વખત ચાલ્યાજ કરે છે 'ચોતાનું' નીપજો તો ખાવ પણ ચાલતાં જ ને કાંતે પણ ચાલતાં જ. ઘરેલું કંઈક ગીતા ચાલતાં ગોખે જ છે.

તમે ગરીબોને ટીક ફોસલાવતા લાગો છો. મારા જેવા ગરીબ જ્યારે તમારા કામજાની બખના કરે ત્યારે તેને લખવું જ નહીં અને જ્યારે તે મૃત્યુ શય્યા ઉપર સુવાની તૈયારી કરે ત્યારે તેને લખવું 'હુએ આરંભ કર્યો છે એટલે નિયમસર લખીશ.' પણ દેવ જાણે, કૃતયુગીની પ્રતિજ્ઞાઓ મોટી યતી નથી બાહ્યી એટલે તમારી પ્રતિજ્ઞાના પાલનને ખાતર પણ મારે એ પચારી-એથી બેઠવાનું હોય તો ભલે. તો તમારા કાગળો નિયમસર મળ્યા કરવાની આશા રાખીશ.

આમ ટાવડું ફરીને ગભીર કાગળો લખી

રહો છું. તેમથી મન એવું ને સાથે સાથે એ પણ મૃત્યુનું કે તમારા કામને વિષે ક્યાયે ટીક કરવા જેવું નથી જણાતું. એ અભિપરીક્ષામાંથી દેહ અને જીવ બંને પસાર થઈ નીકળશે તો કંઈ લખવા જેવું હશે તો લખીશ. તમારો કાગળ સાચવું છું ... સુંદર કામ તો કરેજ છે. પણ બિચારો બધેકોવથી પીડાય છે ખરો. ચાહીને

* જનન્યદિવસતો માં ચે જગા. પર્વગસથે ।

તેજાં જિતયામિગુહ્યમ વૌચલેમ વદામ્મદમ્ ॥

જે લોકો અનન્યમાત્રે મારું ચિંતન કરતા અને બજે છે તે નિત્ય મારામાં જે શત રહેલાના યોગદાનને ભાર હું ઉઠાવું છું.

નોંધ.-આમ પેત્રીને એકાગ્રતાની ત્રણ સુદર નિશાનીઓ છે-સમત્વ, કર્મમાં કૌશલ, અનન્ય ભક્તિ. આ ત્રણે એકત્રીનમાં એકત્રિત હોવાં જોઈએ. ભક્તિ વિના સમત્વ ન મળે, સમત્વ વિના ભક્તિ ન મળે, અને કૌશલ વિના ભક્તિ અને સમત્વ આભાસમાત્ર હોવાનો ભય છે. યોગ એટલે અપ્રાપ્ત વસ્તુ ચેતવણી અને સ્વેમ એટલે પ્રાપ્ત સાચવી રાખવી.

તળવળકર પાસે મોકલ્યો છે. મારી ઉમેદ છે કે
સારો થઈ જશે.

.... તુ શરીર ત્યાં ન જ બપાઈ શકે
અને બહેનો વારોથી તેને ખમેડી શકાય તો
કેવળ શરીર ખાધવા આલગોડા જઈ આવે તો
કદાચ ઠીક હોય પણ બે બહેનો પાસેથી તે
ન નીકળી શકે તો ભયે શરીર જેટલું કામ
આપે તેટલું તેની પાસેથી સંતુષ્ટ રહે ને દેહને
પકડું જ હોય તો પકડવા દેય ખાવાના પ્રયોગો
ન કરે ને દૂધ ધી છૂટથી લેય

તમારા દૂધત્યાગનું સમજ્યો છું. ચાલવા
ધો. તેની ઉપરથી આપણે મોટાં અનુમાન
હમણાં નહિ બાધીએ. તમે આગ્રહ નથી
રાખ્યો એ મારા સંતોષને સારું પૂરતું છે

સરદારનું સંસ્કૃત પુસ્તકની ગતિએ ચાલે
છે, મહાદેવનું દ્વેષ સુખઈની વિકટોરીયાની
ગતિએ, મારું ઉર્દુ ગોકળગાયની ગતિએ.

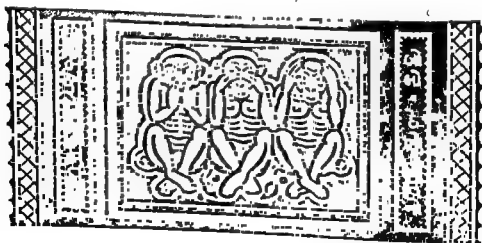
રૌંટ્યાની ગતિમાં મહાદેવ પહેલાં આક લય
છે. ૮૦ આંક તો સામાન્ય થઈ પડેલ છે.

ગીતાઈ મહાદેવે ધ્યાનપૂર્વક નથી વાંચેલ
પણ જેટલું વાંચ્યું છે તે તેને ગમ્યું છે. હું
તેનું સંગીત સમજવા પૂરતું મરાઠી સમજી
લઉં છું. મને તેનું સંગીત મધુરું લાગ્યું છે.
બે વધુ ધ્યાનપૂર્વક વાંચું તો ખરેખર સમજું
ખરો ને વધારે પાકો અભિપ્રાય આપણા કામ
પૂરતો આપી શકું. બેઉં છું ભવિષ્યનાં અઠવા-
ડિયાં કે દિવસોમાં શા હાલ થાય છે.

તમારે વિષે ખાંધેલી મારી બધી
આશાઓ લગભગ ફળતી આવી છે. એટલે
હવે પછીની ફળશે જ. 'લગભગ'નો અર્થ
શરીરને વિષે છે. તમારું શરીર વજ્ર સમ
થવાની આશા ખાંધી હતી. હજી થાય તો
કોને ખબર?

ખાણના આશીર્વાદ.

૧૬-૬-'૩૨

સોમાશાસ્ત્ર પરિચ

— [‘વૈષ્ણવજન તો તેને કહીએ’ આ જાનન પૂ. બાપુને અત્યંત પ્રિય હતું. બાપુને આ નરસિંહ મહેતાજી જાનન જ કેમ પ્રિયમાં પ્રિય થયું હતું ? એ જાનનમાં નરસિંહ મહેતાએ એવી તે કંઈ ભાવના કરી કે જેથી બાપુ આકર્ષાયા નરસિંહની વાળ કંપના શુ બાપુએ ત્રીવી અને જીવનમાં વધી લીધી ? શ્રી સોમાશાસ્ત્ર પરિચ નરસિંહ મહેતાની કંપનાના વૈષ્ણવજનના લક્ષણો પૂ. બાપુના જીવનમાં ઓતપ્રોત થયેલા જેવા, એ જાનન રચના નરસિંહ શી કંપના, શા વિચારો એમાં ગૂંથ્યા તે વિચારવા લાગ્યા અને એક શુભ પત્રે એ ચિત્ર ‘બાપુ’ મતાં આ આખી લેખમાળા લખાઈ પછી કુહમાં તેના મુખ્ય ભવની આ છે વૈષ્ણવજન ઠાણ ! જે ભુલની જેમ પ્રણીમાંમાં પીઠા, વ્યથાના દર્શન કરે તે પોતાના જાણે, રતિદેવની જેમ ઉપકાર કરતો જ રહે, ક્યારેય લક્ષ્યભુની જેમ મનમાં અભિમાન ન કરે, જાનેશવની જેમ સદુને વટે, ઉત્પત્તિના આજ મનમાં ન લાવે, તુષ્ટાશની જેમ નિર્ભયી મુકત રહે, મુરતી જેમ મન નિશ્ચળ રાખે, જ્યોત્સ્વની જેમ સમદષ્ટિ, તુષ્ટાશની જેમ તુષ્ટાશનાગી, કમીરની જેમ પરચીને માતા માને, દરિદ્રની જેમ સાત્ય બોલે, રામદાસની જેમ પરચનને ગમે નહિ, ગીરખાણની જેમ મોહમાયામાં ફસાવ નહિ, શકરાચાર્યની જેમ દક વૈરાગી થાવ મદુલાદની જેમ રામનામમાં મગ્ન રહે, જનકની જેમ બધા તીર્થ પોતામાં સમાયેલા માને, ભરતની જેમ વધુલોભી રહે, અને મુક્ષિધિરની જેમ કપટરહિત રહે. આ બધા શુભો એકમાં સમાયેલા હોય એવા વૈષ્ણવજનના દર્શન કરવા નરસિંહ તપશ્વવા લાગ્યા અને એના દર્શનની ભગવાન પાસે આગણી કરી, ભગવાને માગણી સ્વીકારતા કહ્યું “કદાચ તને ચમત્ક્રમને નહિ તો દિવ્યશક્તિએ જરૂર એ પરમ વૈષ્ણવના દર્શન લાગશે, તારું” આ જાનન એ એના જીવનની દીવદીપ્તિ બનશે. એ લક્ષણો એના જીવનને અને તે પરચે માનવદર્શન બનશે અને અતે એ પોતે પરમ વૈષ્ણવજન બની જશે. ધરતી એ દિવસે સંપૂર્ણ ધન્યતા બનુમવશે, માનવગતિ એ સમયે અહોભાગી બનશે”]

આલો આપણે નરસિંહની જેમ શુદ્ધ બનીને એ વૈષ્ણવજનને ઓળખીએ.]

(મતાકથી ચાપુ)

[વૈષ્ણવજનની કંપનાએ અને ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે દર્શિયાં નરસિંહજી તપશ્વ જાણાઈને તરિક્ક નહોતા હોયથી આખિએ જાનન માતા બેઠા છે એમના એક દાશમાં એકતરો ને બીજા દાશમાં કરતાવ છે એમના

મુખ પર પરમ આનંદ છસાયો છે. ધીરે ધીરે ભક્તજનો આજીને એકવીજાલજાલપોસે છે કે તેમજ કહિએ.]
નરસિંહ • (જાનન માથ છે • ભક્તજનો એ ગીલે છે.)

ધારાબાપુ

અખિલ બ્રહ્માંડમાં એક તું શ્રીહરિ,
 બ્રહ્મને રૂપે અનંત ભાસે;
 દેહમાં દેવ તું, તેજમાં તત્ત્વ તું,
 શબ્દમાં શબ્દ રસ વેં વાસે
 પવન તું, પ્રાણી તું, જમિ તું જમરા,
 વૃક્ષ યજ્ઞ ફૂલી રહ્યો આકરો;
 વિવિધ રચના કરી અનેક રસ લેવાને,
 શિવ યકો જીવ યથો એ જ આરો.
 વેદ તો એમ વહે, શ્રુતિરમ્ભિ સાખ દે,
 કનક કુંડલ વિશે ભેદ નહોથે;
 ધાટ ધડપા પછી નામરૂપ બુદ્ધવા,
 અન્તે તો હેમનું હેમ હેાયે.
 વૃક્ષમાં બીજ તું, બીજમાં વૃક્ષ તું,
 ભેઉં પટંતરો એ જ પાસે;
 બધું નરસૈયો એ મન તણી શોધના,

પ્રીત કરું પ્રેમથી પ્રગટ થાશે.

[ભજન પૂરું થતાં સૌ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણની મૂર્તિને વંદે છે, અને શાંત ચિત્તે બેસે છે. નરસિંહ લાંબા સમય સુધી મૂર્તિ સામે ભેંધ રહે છે. પછી એ ભક્તજનો તરફ નમ્ર દેરવે છે ને ધીમે સાહે બોલે છે.]

નરસિંહ:-સંતો, આજનો દિન ધન્ય છે. મારા જીવનમાં આજની ધડી સુભાગી બની ગઇ છે. આજે મારા હૈમાં આનંદ સમાતો નથી. (મૂર્તિને નમીને) પ્રભુ, સાચે જ તારી લીલા અપાર છે! (શાંત બની જાય છે.)

એક ભક્ત:-(હાથ ભેંસીને) ગુરુદેવ!

નરસિંહ:-(ઝળકીને) અહોભાગ્ય મારા, સંતો! મારા નાથની કૃપાથી આજે મારું કવિહૃદય કોઇ અલૌકિક દર્શને રાખી બેઠું છે! મારું ભક્તહૃદય એ દર્શનને વંદી રહ્યું છે. (વળી પાછા મૂર્તિને નમીને) અહો પ્રભુ! દેવ! નરસૈયાના સ્વામી!

બીજો ભક્ત:-(નમીને) ધન્યભાગ્ય અમારા, ભક્તરાજ! આપને લાધેલાં એ દર્શને તો હંમેશની જેમ અમને પણ નવું માર્ગદર્શન મળશે.

ત્રીજો ભક્ત:-સાચું, સાચું કવિરાજ! આપનું એ નવદર્શન અમારાં પણ દેખા બીજાનશે! આપને પામીને તો અમારાં જીવન ધન્ય બન્યાં છે. ગુરુદેવ!

નરસિંહ:-સાચું, હાસલકરને લાઠ લગવતા મારા નાથની કૃપાથી આજે હું નવી દૃષ્ટિ પામ્યો છું. આવી દૃષ્ટિ-આવું દર્શન તો જીવનની કોઇ સુભાગી પળે જ પામી શકાય. મારા નાથે દયા કરી અને હું બોલોભવતુ બાથું મેળવી શક્યો.

એક ભક્ત:-ગુરુદેવ! આપને પ્રાર્થ થયેલી એ દૃષ્ટિ, આપને લીધેલાં એ દર્શનનો લાભ મેળવવાનું સુભાગ્ય અમને નહિ મળે?

નરસિંહ:-છૂટે હાથે મળેયું છૂટે હાથે આપી ન શકું તો તો મારું દુર્ભાગ્ય મળાય સંતો!

બીજો ભક્ત:-તો તો ગુરુદેવ! આપને થયેલાં એ દર્શનનો લાભ અમને પણ મળશે?

નરસિંહ:-મળશે, ખચિત મળશે સંતો! આજે કે! એવા પરમ વૈષ્ણવજનનાં દર્શન પામ્યો છું, કે એ દર્શનને એકલા પોતાના આત્માનો જ નહિ પણ સારાયે વિશ્વનો ઉદ્ધાર થઇ જાય!

ત્રીજો ભક્ત:-આવું, સાચું ભક્તરાજ! આવું કલ્યાણકારી, આવું મંગલમય દર્શન તો દુર્લભ જ હોય.

નરસિંહ:-સંતો, માતા વસુંધરાની કૃપે અનેક ઝૂનો પાક્યાં છે, પાકે છે અને પાકશે, પણ માયાનાં અનેક આવરણોએ આપણે એમને પારખી શકતાં નથી. મારા અંતરના ઉગ્રાશુમાં ખિરાળેલા કવિહૃદયને ધ્રુવરૂપાએ આજે એ આર્પદર્શન લાખ્યું. કાળની દીવાલો વીધીને એ કવિદૃષ્ટિએ ત્રણેય કાળને આવરી લીધા. જૂત, વર્તમાન અને ભાવિનાં પડળો આપો-આપ ખસી ગયાં વૈષ્ણવજનનાં દર્શન હું પામી શક્યો.

બીજો ભક્ત:-આપના આ આર્પદર્શનને તો ગુરુદેવ, આપ દૃષ્ટા બન્યા હો; જગતની આવતી કાલના આપ માર્ગદર્શક બન્યા હો, ભાવિમગ્ન આપની આ દૃષ્ટિએ ધન્યતા અનુભવશે અને આપને જીવન ઉદ્ધારક માનશે!

પહેલો ભક્ત:-આપના એ પુનિત દર્શનને અક્ષરદેહ અર્પી ગુરુજી, અમ સૌને એ મંગલ પ્રેરણા લેવા દો, આપની એ પયશંખરી વાણી વિશ્વની આવતી કાલ ઉદ્ધારશે અને માનવજાતને પણ કે પરમ સુવર્ણનાં મંગલ દર્શન લાધશે!

ત્રીજો ભક્ત:-અને ભક્તરાજ, આપના કવિ હૃદયને લાધેલાં એ વૈષ્ણવ લક્ષણોએ ત્રેરણા પામીને, એ લક્ષણોને કુવતારક ખાળીને જન્મતો આત્મી કલને જોઈ પુરુષ પોતાની જીવનવ્યવ પ્રણુપ જે વાળશે એ સુબદ્ધ કંઈ નાનું સનું નથી ।

નરસિંહ-સાચુ છે સતો । જન્મવાને શીખીએ એ વધામણી અને દીપ્તી છે આજે મારા દેશમાં કોએકાં વૈષ્ણવલક્ષણોને દીપ્તી ખનાવીને, એમને જીવનમાં ઉતારીને જાતે પોતે પરમ વૈષ્ણવજન ખતી જતા એક જાણે નૌતમની ખાંખી એમણે અને કરાવી છે એ સર્વલક્ષણ સંપન્ન પુરુષોત્તમના સંપૂર્ણ દેશન કરાવવાની મારી વિનિતિ પ્રણુએ રચીકારીને અને ધન્ય ધન્ય ખનાવ્યો છે તે ખાસો સતો, આઓ અને એ વૈષ્ણવદેશને હું રાણુ છું તેમ તમેજ રાણો ।

[નરસિંહ મહેતા હાથમાં એકતારો, અને કતારાજ લઈ વૈષ્ણવલક્ષણોને દર્શાવતુ ગીત ગવડાવે છે ભાગજનો એમાં તલ્લીન ખતી એ ઝીંચે છે એક એક લક્ષણે એક એક વિઘ્નિતીએ દેશન કરાવે છે ।]

નરસિંહ-વૈષ્ણવજન ને તેને કહીએ
જે પીઠ પરાધ ગળણુ રે,
પરદુ ખે ઉપકાર કરે તેજે
મન અભિમાન ન આણુ એ,
સતો, પીઠ પરાધ ગળણુનાર ભગવાન જીહ, પરદુ ખે
ઉપકાર કરન ર મહારાજ રિદિવ અને મન અભિમાન
ન આજુનાર હૃદયજનિતા દેશન કરવાજીકારી હતો ।

સકળ ભોકમાં સહુને વરે
નિદા ન કરે કેની રે
વાચ કાઢ મન નિશ્ચલ રાણે
ધન ધન જનની તેની રે
સકળ ભોકમાં સહુને વદનારે સતે ચાનેશ્વર,
કોઈની પણુ નિદા ન કરનારે સતે તુકાસમ ને વાચ
કાઢ મન નિશ્ચલ રાખનાર કુઆર કુવ આપણો જીવન-
પય જીભજાળે ।

સમદષ્ટિ ને તપ્તુકર્મી,
રજો' જોરે ગજા' રે
મિદ્વા ઘડી અસખ ન બોલે,
પરધન નવ અલે હાથ રે

જીવનમાં જેમણે સમદષ્ટિ કેળવી છે એવા રસકવિ જન્મદેવને, ત્યાજ્ય જે જેમણે કેલપણુ તપ્તુના બણી નથી એવા સતે કવિ પુનરીક્ષણ, પરખીને ખાતા સમાન ગજુનાર સતે કબીરને, જીવનભરમાં અસહ્યને ખાંડે પણુ ન જીભનાર રાજવી હરિશ્ચંદ તથા પરધનને હાથ સરખે પણુ ન કમાડનાર સ્વામી રામદાસની રપૂતિ મારૂ મગળમગ ખનજો ।

મેઠ માથા બાવે નહિ જેને,
હૃદ વેરાગ્ય જેના મનમાં રે
રામનામ યુ તાળી લાગી,
સકળ તીરથ તેના તનમાં રે

સસારની મેઠ-માખાને જેમણે ત્યાગ કર્યો છે એવા મીરાંબાઈ, ને બચપણથી જેમણે વેરાગ્ય કેળવ્યો છે એવા જગદ્ગુરુ શકરાચાર્ય, રામનામનો જેમણે રસ આપ્યો છે એવા કુઆર મહાશય, ને જેમના તનમાં સકળ તીરથનો વાસ છે એવા પુરુષલોકે જન્મક-
નિરેહીતુ રમરણુ આપણુ સૌને જીવન ઉદ્ધારક હતો ।

વજીલોબી ને કપટરહિત છે
કામ દોષ નિવાર્તી રે,
જાણુ નરસેયો તેલુ દરજન કરતાં
કુળ એકોતર તાર્યા રે

વજીલોબી દહરજ નદન બારત, ને કપટ રહિત
શ્રમાવતાર કુધિધિર, તથા કામ દોષને જીતનાર
શિષ્યપિત્રમહર્તા પુનિવ દેશન સૌ જોખને આદ્યઉદ્ધારક
ખનજો ।

અને-અને સતો, આ બધામ વૈષ્ણવલક્ષણો
જેમના જીવનને કમલે ને પમલે દેખા રહ જે
આત્મ ઉદ્ધારક ખનજો એવા વિપક્ષસત મહાદેશ
મેઠનાંશ્ય ચોખીયા નામ રમરણુ જન્મ આપણુ
કલ્યાણુ હતો એવા એ સતિપ્રાજ્ઞતુ દેશન પામવાનુ
સુબદ્ધ મેળવનાર જાણે અગાંતી તે એકોતરે પેઠી-
નોવે ઉદ્ધાર થશે, સતો ।

[નરસિંહ મહેતા વૈષ્ણવ લક્ષણોનું અને એક
એક લક્ષણે એ એક વૈષ્ણવજનનાં તમ રમરણુ
કરાવીને હવે એ સૌનું જીવન દેશન કરાવે છે]

[ચાલ]

સ્વરૂપાલેખન

[‘આલુપ્ત’ના તમેદલુસ હેઠળ અને ‘રાષ્ટ્રપતિ’ના ચિરોનામ હેઠળ પડિત નહેરૂએ ‘મોડર્ન’ રિબુ’માં પોતાનું ‘આલુ’ રેખાચિત્ર દોર્યું છે. એમનું મન તરવતઃ આત્મલક્ષી છે, પરંતુ આત્મલક્ષ્ય’નના આ આનંદ-દાયી પ્રયોગદ્વારા તેઓ પોતાનું વિલક્ષ્ય અને કલામય રીતે પોતાનાથી વિભિન્ન ચર્ષ શબ્દચિત્ર દોરે છે.]

‘રાષ્ટ્રપતિ જવાહરલાલકી જય’

આતુર માનવમેદનીમાંથી ઝડપભેર પસાર થતા રાષ્ટ્રપતિએ જોયું જોયું, એમના બંને હાથે જોઆ થયા અને વન્દન કરતા બેડાર્થ ગયા. એમની નિસ્તેજ કઠોર મુખાકૃતિ રિમતથી દીપી જાડી એ એમનું ઉત્સાહપૂર્ણ રિમત હતું અને જે લોકોએ એ જોયું તેઓએ તરત જ તેને ઝીલી લીધું અને તેઓ પ્રત્યુત્તરમાં હસ્યા અને હાથનાં કરવા લાગ્યા.

એ રિમતે માનવસમુદાયમાં જન્માડેલા ઉત્સાહથી દુભેલ એવી એમની મુખાકૃતિ ફરીથી ગંભીર અને વિષાદમય બની ગઇ. તેથી જાણે કે એમના રિમત અને એને લગતા હાવભાવ પાછળ લગભરે સત્યતા ન હોય, જે માનવમેદનીના તેઓ ભાડકવાયા થયા હતા એનો સ્નેહભાવ મેળવવા માટે એ જાણે યુક્તિ હોય, એમ આપણને ધડીભર થઇ આવે. શુ આ વાત ખરી છે!

ફરીથી એમને નિહાળી ‘મચ’ક સરપસ આવી રહ્યું છે. હળશોની સંખ્યમાં લોકો એમની મોટરની આસપાસ વિંટળાઇ વળ્યા છે. બેઠામ દુષોન્માદમાં તેઓ એમને વધારી લે છે, જવાહર મોટરની બેઠક પર બરાબર સમતોલપણ જાળવીને ઉભા થાય છે. દટાર અને પ્રભાવશીલ, દેવાત્માની પેટે ઉલટેલી માનવમેદની વચ્ચે અચળ, એકાએક ફરીથી એમના મુખ પર રિમત અથવા આનંદી હાસ્ય ફરે છે.

અને તંબ બનેલા વાતાવરણમાં જાણે હમણા જ લગ્નપણ પડેશે એમ થઇ આવે છે, અને હાથેલેલી માનવમેદની એમના હાસ્યનું કારણ જાણ્યા વિના જ હાસ્યની ઊભા ઉઘડે છે. તેઓ હવે દેવસમાન વિભૂતિ રહ્યા નથી, પણ એમની આસપાસ વિંટળાયેલ હળશો લોકો સાથે સંબંધ અને મૈત્રી ધરાવનાં માનવી બને છે; અને માનવમેદની પણ આનંદ અને સખ્યભાવની લામણી અનુભવે છે, પોતાના અંતરમાં એમને સ્થાન આપે છે. પરંતુ એ રિમત વિલીન થઇ જાય છે અને ફરીથી નિસ્તેજ, કઠોર મુખાકૃતિ દૃષ્ટિએ પડે છે.

આ બધું શું કુદરતી છે કે જનતાપ્રિય પુરુષની સંજ્ઞાપૂર્વક ચોળેલી આલોકી છે? કદાચ એ બંને શક્તિ હોય, અને લાંબા સમયની ટેવને લીધે એમનો હવે એ સ્વભાવ જ થઇ પડી છે. અતીવ આકર્ષક મુદ્રા (Pose)માં ઓઢામાં ઓઢા અંધ વિન્યાસ હોય છે અને જવાહરલાલને નહતી પેટે નખરા ક્યાં વિના વેશ લજવતા સારી પેટે આવડે છે. તેમની રુપરૂ બેદરકારી અને નીડરતાથી તેઓ સાવજનિક રમમચ પર સંપૂર્ણ કુશળતાપૂર્વક પોતાનો લામ લજવે છે. આ શું તેમને અને તેમના દેશને દોરવાને મદદરૂપ થશે કે? આ દેખીતા ખેયાલાવથી તેઓ શું સાધવા પ્રયત્ન છે? એમના આ છુરખાની પાછળ શું છુપાયેલું છે, શી ઇચ્છાઓ, શી સત્તા-અભિલાષ, - કી અનુપ આકાંક્ષાઓ છુપાયેલી દશે?

પ્રેમ અને સમજદારીથી પોતે પોતાને અમારે માટે બહુ કીમતી મિત્ર બનાવ્યા છે. અમે જાણીએ છીએ કે જે પ્રમાણે પહેલા પિતાજી હતા તે પ્રમાણે તેઓ હંમેશા અમારી સાથે છે—શક્તિનો એક એવો રત્ન, જેનો અમે જ્યારે આંહીએ ત્યારે સદાશ લાઇ રાહીએ છીએ અને જીવનના નાના નાના સવાલો જ્યારે અમને હેરાન કરી મૂકે છે ત્યારે તેમની મદદ લાઇને એ સલાહોને ઉકેલી રાહીએ. તેઓ કદિ ઉપદેશ આપતા નથી; પરંતુ જ્યારે કદિ જરૂર હોય, ત્યારે મદદ આપવા અને રસ્તો બતાવવાને તેઓ તત્પર રહે છે. તેઓ એના એક વિશ્વાસપાત્ર મિત્ર છે, જેને હન્સાન મરઠરી થવાની કે કપડા ખાવાની બીક વિના પોતાના મનની ગુપ્ત વાત બતાવી શકે છે. ખાસ તેનામાં અત્યંત માનવતા હોયેલી હોવાને લીધે તેઓ હમેશા બીજાની નબળાઇ સમજવામાં કયાસ રાખતા નથી.

પિતાજીની પેઠે જવાહરનો ગુસ્સો પણ ધણો તેજ છે. જ્યારે કું ચૌદ વર્ષની હતી, ત્યારે જવાહરે મને કહ્યું કે તેઓ મને અંજીત શીખવશે, આ જ વિષય એવો હતો જે મને તોખા પોકરાવતો હતો. મને એ વાત મમી તો નહિ, વળી એ ટાળી સકાય એમ પણ ન હતી. તે દિવસોમાં કું જવાહરથી થોડી ગભરાતી પણ હતી, પરંતુ કું એમ ધારતી ન હતી કે તેઓ મારા પર પણ ગુસ્સે થશે, સરખાતમાં કેટલાક પાંઠ બહુ સારી પેઠે ગયા તેમજ જવાહરનો શીખવવાની રીત પણ મને ખૂબ મમી ગઇ. જે વિષયનો મને અજુગમો હતો તેમાં મને બારે મળ પડવા લાગી અને કું રોજ એ સમયની રાહ ભેટી બેસવા લાગી, જેમાં જવાહર મને શીખવતા હતા. પરંતુ જ્યારે મારામાં થોડાધણો વિશ્વાસ ઉત્પન્ન થવા લાગ્યો અને જવાહરની બીક પણ મનમાંથી ઝાડી, ચર્ષ એ સમય દરમિયાન એક દિવસ ગડબડ થઇ. એક દિવસે કોણ જાણે શી વાત હતી કે કું તેમના પાંઠ પર ખાન આપી સજા નહોતી અને કોઇ વાત મને પાંઠ પણ રહી નહોતી. એથી જવાહર ચીઠાયા (કું એમને હાથ દેતી નથી) અને તેમને ગુસ્સો ચડવા લાગ્યો. એમના ગુસ્સાનું પરિણામ એ બાબત

કે મારું મન સવાલ પરથી એકદમ ઊંડી ગયું અને કું બિલકુલ હેબતાઈ ગઇ. તેઓ મારા પર બગડા અને મોટે સારે કેટલાક જુલોડે તેમણે મને કહ્યા, જેથી કું વધારે ગભરાઈ ગઇ અને જવા લાગી. કું વિચાર કરતી હતી કે આખરે એક દિવસ પાંઠ ભૂલી જઈએ તેથી કંઈ એવો બારે-ગુનો નથી, જેથી બાઇ સાહેબ આટલા ખીજાઈ જાશે. મને બહુ ખોટું લાગ્યું અને કું અકબાઈ પણ મઇ અને કું જ્યારે મારાં પુસ્તકો ઉપાડી રહી હતી, ત્યારે જે આંસુને કું રોકવા મથતી હતી તે મારી આંખમાંથી દડદડ પડવા લાગ્યાં. જવાહરે મારાં આંસુ જોયાં અને એમનો ગુસ્સો દબાઇ ગયો, હવે જે કંઈ થઇ ગયું તે માટે એમને દિલગીરી થવા લાગી. તેઓ પણ જીજા સહ મયા અને પોતાના હાથ મારા ગળે વીંટળાવે તેમણે મારી મારી માગી. પરંતુ - તેમણે જે કંઈ પણ કહ્યું અથવા કહ્યું, એ પછી મારું મન કદાપી જવાહર પાસેથી પાંઠ લેવાને તૈયાર ન થયું.

જે લોકો જવાહરને સારી પેઠે નથી જાણતા, તેમનો એવો ખ્યાલ છે કે જવાહરને જીવનમાં રાજનીતિ અને લખવા-વાંચવા સિવાય બીજા કંઈ શોખ નથી. એમાં સંક નથી કે આ કામોમાં એમનો ધણો વખત પસાર થઇ જાય છે. પરંતુ એમને બીજી પણ વસ્તુઓનો શોખ છે, અને એમાં તેઓ જેટલો વખત માળવા માગે છે તેટલો ગળી શકતા નથી. તેઓ આમ કરી જ શકતા નથી, રાજનૈતિક કામ પછી જે કંઈ વખત બચી જાય છે, તેને જવાહર વાંચવામાં માગે છે. કોઈ કોઈ વાર લખવામાં પણ, પરંતુ લખવાનું કામ તો તેઓ જેલમાં હોય ત્યારે કરે છે. તેમને મેણ પર સવારી કરવાનું બહુ ગમે છે અને તેઓ બહુ સારા સવાર છે. તરવાનો પણ બારે શોખ છે, પરંતુ તેમને એની તક બાગેજ મળે છે. જ્યાંથી એમ લોકો એમને બહુ આમદ ન કરીએ ત્યાંથી તેઓ સિનેમા કે થિયેટરમાં નથી જતા અને જો એલ ખરેખર સારો નીકળ પડે તો તેમાં તેઓ ખૂબ રસ લે છે. જવાહરને ધણી જ ખુબ જોવા હોય તો તેમને ખાળકો સાથે જોવા

જોડ્યો, તેમને બાળો. પરંતુ વદ્ય છે અને બાળોને પણ તેઓ ખૂબ મને છે. અને તેઓ કેટલા પણ બાળ અથવા થોડા કેમ ન હોય, પરંતુ એ કેટલા બાળક એમની પાસે જાય અને એક સવાલ પૂછે તો જવાબર તેને કહી પણ નવાજ કરે નહિ, એટલું જ નહિ પણ પોતાનું બીજું બહુ કામ બાળકોએ નહીં તે બાળકના સવાલોના જવાબ આપે છે.

આખા દિવસની ચાલી નાખે એવી મહેનત પછી જવાબર પોતાનાં નાનાં બાલુઆ અને બીજા બાળકો સાથે જવારે થોડા સમય પસાર કરે છે, ત્યારે તેમને એ સ્થિતિમાં જોવામાં આવે મળ પડે છે. તે વખતે એમ કહે છે કે તેઓ પોતાની બધી શીકેશ અને દેરાનગતિથી મુગ્ધ થઈ ગયા છે અને બાળકોમાં કમળ જન્મે પોતે પણ બાળક બની ગયા છે. તેઓ બાળકો સાથે રહે છે, રમે છે અને એમની સાથે રમવામાં બાળકો જેટલો રસ લે છે તેટલો જ રસ તેઓ પણ લે છે. આપણામાંથી ઘણાં જણ આમ કરી કદાં નથી, કારણ કે આપણને આપણી મોટાઈનું બહુ ભાવ દોષ છે અને આપણે મોટી ઉમરનાં છીએ એ વાત આપણે કહી વિશ્વસ નથી. જવાબર આમ કરી શકે છે, કારણ કે તેમનામાં ઘણી રત્નદાનતા અને માનવતા કારણે છે અને નવાઈની વાત તો એ છે કે બાળકો પણ એમની સાથે રમવામાં આનંદ લે છે.

જવાબરમાં એક બહુ બારે ખુબી એ છે કે એમને કોઈ કહી હોયતી નથી. તેઓ કહે જેલમાં દોષ, બહાર દોષ, કેટલાક કામોમાં દોષ કે ચાડીને લેણપેણ થઈ ગયા દોષ, તોયે તેમને જન્મદિન, વર્ષિફેલ્સ અને એ પ્રકારના બીજા પ્રસંગો પસાવેલા થઈ શકે છે. આવી નાની નાની બાબતોના પણ તેઓ આટલો ખ્યાલ રાખતા હોવાને લીધે એમને ભણવામાં મિતે તેઓ વધારે મને છે અને તેમને પ્રેમ એમના પર ભેરડે વધે છે. એક વાર એમ બન્યું કે આપણી તિમિને દિશાને મારો જન્મદિન ૧૬ મી ઓક્ટોબર ૧૯૩૦ ને દિવસે આવતો હતો. તે દિવસે જવાબર ગિરજાવાર થયા અને ગિરજાવારના

થોડા સમય પછી એમને એ વાત વાદ આવી કેટલાક દિવસો પછી એમણે મને લખી જખુલ્યું, "હમણાં હમણાં મને એ વાત વાદ આવી કે પ્રિટિય સરકારે ૧૪૪મી કમળને અમલ કરી અને એ પછી મને ૧૯મી ઓક્ટોબરે ગિરજાવાર કરીને એક બારે વાતોના ખ્યાલ ન કર્યો, જે એ જ તારીખે બની હતી. તે દિવસે હું મારી વદાઈ બહેનને એવા જન્મદિને મુન્દર અને કમળનું એક મોકલતો હતો તે મોકલી કાપે નહિ મારી બાબતમાં આ વાસ્તવ ઘણી જ દિશાથીની વાત હતી અને આ કસતગુઠને હું હવે મુશ્કારી લઉં છું તેથી હવે પુસ્તકોની કોઈ કુશાલ પર જમ્મને એવાં પુસ્તકો ખરીદ્યો, જેમાં પ્રચીન વિદ્યાનોનું ચાલ, અખ્યાલીન પુસ્તકો વિશ્વસ વળંમન પુસ્તક કલ્યાણ અને બાવિના ગૌરવની નેજાવિત્ત દોષ એ પુસ્તકો મું ખરીદ્યો, તેની કિંમત જમ્મને અને તેને તારા જૂવકમ્મા બાર્થ તરફથી, જેને પોતાની નાની બહેન દરદમેક વાદ આપે છે, જન્મદિનની વાદમાં મોકલતેથી એક તરીકે માનવે પછી તે પુસ્તકોને વાંચ્યો અને તેને વાંચીને રાખેથી કારણે એની બહુમું નમરી ખડી કર્યો, જેમાં મોટા મોટા મહેતો અને ફોલેથી બરપૂર બામ, અને જેમાં ઘણી અભવબોધો દોષ, બર્મા ખસ મુખ્ય જ રાજ દોષ અને અમારી આ કુખી દુનિયા જે જૂવકમોના શિખર બની છે તેના એ કદેરમાં પ્રવેશ પણ બધ દોષ ત્યારે ગિરજાવાર આવી જમ્મન નમરી બનાવવાના અને અમારી આલખાસની કુરપતા અને કુખ-હાને દૂર કરવાના એક લાંબા અને મુખ્યમાં પ્રવળ જેવી બનશે."

કેટલાક મોંઘા એમ પણ માને છે કે જવાબર રાજામાંની અને પોતાનું જ સમયવાર અર્થિત છે. એ મોંઘાને આ વાત નેમતી નથી. કોઈ કોઈ વાર એવું જાહેર મામલ પડે છે કે જવાબર એવા જ છે, પરંતુ ખરી વાત તો એમ છે કે તેઓ રાજામાંની અને બીજા પર કાલન કરવાના નથી. અથવા બની શકે તો તેઓ એવા લલાચથી દૂર જ રહેવાનું વધારે પસંદ કરે છે. અને ખાતરી છે કે જો એમ થઈ

સકુપુ' હોત, તો જવાહરને વધારે માનસિક શાંતિ મળત, પરંતુ એમ યશ્ન જ ન શકયું. એમની સ્થિતિ યશ્ન કરીને સ્વપ્નદ્રષ્ટાના જેવી છે અને કોઈ વાર જ્યારે તેઓ કામથી ચાકરને આરામ કરતા હોય છે, ત્યારે એવું લાગે છે કે તેઓ કોઈ દૂરની વસ્તુને જોઈ રહ્યા છે. એમની આંખો સ્વપ્નથી ઘેરાયેલી બની જાય છે અને એમ લાગે છે કે તેઓ કોઈ બીજી દુનિયામાં જઈ પહોંચ્યા છે. કોઈ કોઈ વાર તેમની આંખોમાં અજબ દુઃખ-દર્દ નજરે પડે છે અને તેમનો જે ચહેરા ત્રેપન વર્ષની ઉંમરે પણ પુવાનના જેવા દેખાય છે તે અચાનક જુદાના જેવા બની જાય છે. જિંદગી જવાહરને માટે સુલભ નથી અને કુરબાનીઓ તેમના પુરેપુરાઈએ તેમને ઘેરી લીધા છે. જેમણે આવા માર્ગ ગ્રહણ કર્યા છે તે સૌને આવી મુશ્કેલીનો વેઠવો પડી છે.

પણ કરીને જવાહર હમેશાં હસમુખાનુરૂપ છે અને એવા દેખાય છે કે તેઓ ધણી સુંખી છે, પરંતુ તેમને ફક્ત દુઃખો જ ગ્રીલવાં પડ્યાં છે. જ્યારે એમને એમની યુવાન પત્નીના સ્નેહ અને સંસર્ગની ધણી જ જરૂર હતી, એવા સમયે એને ગુમાવવી એ બારે દુઃખની વાત છે. તેમણે પોતાના દુઃખની કોઈને તથા ન તથા એવી કોઈક કરી. પોતાના ઉપરનો કાષ્ટ ઘોડીકે લાગે માટે ખોશ અને એ પછી તેઓ પાછા સ્વસ્થ થઈ ગયા. એમના ચહેરા પર ફરીથી તે જ ભાવ દેખાવા લાગ્યા અને એમ જણાવું હવું કે જાણે એમને કોઈપણ જાતનું દુઃખ નથી.

ખડુ નાની ઉંમરમાં જ જવાહર રાજનૈતિક

કામો તરફ વળવા લાગ્યા, તે વખતે એમને ખ્યાલ પણ ન હતો કે આગળ જતાં એ જ એમની જિંદગીભરતું કામ બની જશે. એ પછી જે વાતો બનતી ગઈ, તે એમને ધીરે ધીરે એ જ પ્રવાહમાં તાણી ગઈ અને પછી હંમેશાને માટે તેઓ એમાં જ સપડાઈ ગયા. પરંતુ જો જવાહરને એમની બધી પાછલી જિંદગી પછી મળી જાય અને એમને નવે ચીલે કોઈ કામ કરવું પડે તો પણ તેઓ એ પહેલાં જે કંઈ હવું એ જ બધું કરશે. એ બનવા જોગ છે કે કામો કરવાની તેમની રીત કંઈક બદલાઈ જાય; પરંતુ એમણે જે પહેલાં કર્યાં હતાં તે જ બધાં કામો યશે. ધણી લોકો જવાહરને એ હેતુ દે છે કે તેઓ ધણી જાણી છે, સપનાં જોતાં ગ્રહે છે, મોટી મોટી વાતો કરે છે અને જે કામ એમની સામે પડ્યું હોય છે, તેને પૂરું કરતા નથી. આ બધી વાત બરાબર હોય કે ન હોય, પરંતુ એક વાતનો ધનકાર કરી શકાય એમ નથી કે જવાહર સપનાં જરૂર જોતા રહે છે. તેઓ બારે સ્વપ્નદ્રષ્ટા છે. તેઓ આવનારા જમાનાની બાબતમાં જિંદગીમાં સ્વપ્નાં જોતા રહે છે અને એવી વાતોનો વિચાર કરે છે, જે તેઓ પોતે તો કદાચ ન કરી શકે; પરંતુ બીજાને કોઈ અવિધ્યમાં કદિ કરી શકશે. એમનાં સ્વપ્નાં વ્યક્તિગત કદિયે હોતાં નથી. તે સમગ્ર હિંદુસ્તાનના અવિધ્ય સાથે સંકળાયેલાં છે. એવાં હિંદુસ્તાનની બાબતમાં, જેની આવનારી મહાનતાની બાબતમાં જવાહરને અત્યારે શંકા નથી અને જેની સેવામાં જવાહર પોતાના પ્રાણ પણ ધણી પુરીથી અર્પણ કરી દેશે.

અશ્વારોહી જવાહર

શ્રી. કે. ડી. શેઠના

દિલ્હી કમિનિટ મિશન આબુ ત્યારે તેને મળવા માટે પડિત જવાહરલાલ નહેરુ યોગ પર બેસીને ગયા હતા. તે પહેલાં એકાદ વરસ ઉપર હોડ વેવલને મળવા માટે પશુ તેઓ આ જ રીતે ગયા હતા. ગાંધીજી રિક્ષામાં બેસીને ગયા હતા. મૌલાના અબુલ કલામ આઝાદ પશુ રિક્ષામાં ગયા હતા. પરંતુ જવાહરલાલ એકે મગાના ડાઉદાર યોગ ઉપર સવાર થઇને ગયા હતા. 'ઇન્ડિયન ન્યૂસ પેરેડ'માં સિનેમાના પરદા ઉપર મેં જ્યારે આ દસ્ય જોયું ત્યારે મને થયું કે જવાહરલાલના આ વર્તનની પાછળ કંઈક રહસ્ય છે ખરું ?

જવાહરલાલ યોગ ઉપર બેસે છે. એ દિવા શું મૂલ્યે છે ? મને લાગ્યું કે જાણે આપણું પ્રાચીન રાજ્ય પાણું અહીં પ્રગટ થઇ રહ્યું છે. આપણું વીર ક્ષાત્રવ વિજયપ્રસ્થાન માંડી રહ્યું છે. કાકે સાહસિક આત્મા બહાર નીકળી પડ્યો છે, કચીકે ભાવનાલીલ સ્વપ્ન સેવી વસ્તુ નિત્ય જીવનની યાત્રિક જડતાને તથા શુષ્કતાને પોતાના પગ હેઠળ કચડતી આકાશમાં ગતિ કરી રહી છે. અહીં જાણે કે મનુષ્ય-માનવની એ મનોમંથ ચેતના પદ્મચેતના ઉપર પોતાનું સંપૂર્ણ પ્રજ્વલ સ્થાપીને વિચરી રહી છે, પરંતુ માં રહેલી પ્રચંડ અને ઉગ્ર શક્તિને પોતાની દૂરદર્શી અને સયોજક જીવન પ્રેરણાને સિદ્ધ કરવા માટે જોતરી રહી છે.

જવાહરલાલના અશ્વરોહણનું ખરું રહસ્ય કદાચ આ ઉદય જ હતો. જવાહરલાલ નહેરુમાં ભાવના-શીલ, સંસ્કારી અને વિશદ મનોમથ ચેતના જ પ્રધાનરૂપે સક્રિય છે. જો કે જોના અર્થ એ નથી કે એમનામાં મનોમથ ચેતના સિવાય બીજું કંઈ જ નથી. એમનામાં પ્રજ્વલ તત્ત્વ પશુ ખૂબ આગળ પ્રગટ છે. વેદમાં અશ્વને પ્રાણની આવેશમય પ્રચંડ શક્તિના પ્રતીકરૂપે વજ્રવવામાં આવ્યો છે. પરંતુ

એ પ્રાણતત્ત્વ જવાહરલાલમાં સર્વોપરિ નથી. જવાહરલાલમાં સર્વોપરિતા તો જુદીની છે, વળી આ જુદી કેવળ તત્ત્વગાનીના જેવી શુષ્ક અને સૂક્ષ્મ તત્ત્વપ્રધાન જ નથી. એ જુદીમાં ઉગ્રતા છે, દૂરદર્શી કાવ્ય-સામર્થ્ય છે, નૈતિક ભાવનાત્મકતા છે. તેમનું ચિત્ત માનવપ્રેમથી ભરેલું છે અને માનવ સંસ્કૃતિને તેઓ રચનાત્મક દૃષ્ટિથી નિહાળે છે.

એમના ચહેરા ઉપર એક નજર નાખો અને તેમની પ્રકૃતિને ખ્યાલ તમને આવી જશે. તમે જોશો કે એ ચહેરાની રેખાઓ ધણી સંદેહ છે પણ તેમાં સ્પૃશ્યતા નથી. એ રેખાઓમાં કયાંય વિલાસ-પ્રિયતા નથી, વિચારશીલતા છે. ભમરમાં રહેતા નથી. તેમાં એકાએક ઝુપી પડતો ઢાંગ પણ નથી. એ પક્ષ સાફડી નથી તેમજ વધારે પડતી પહોળી પણ નથી. એ સ્વસ્થ છે, ધાર્તીવી છે. બેસકે, એમાં હજી આવાસની જગ્યા રહેલી છે, છતાં એની પાછળના બળમાં સમતોષપણું અને સમમાણ્યતા દેખાઇ આવે છે. આખો તેજસ્વી છે, તરલ છે, છતાં એ દૂરદૂર જોઇ રહી હોય તેવું પણ લાગે છે. એ જોતાં જાણે એમ લાગે છે કે એ મને તેવા ઝડપી નિશ્ચય લે છે ત્યારે પણ એક જાંડી દૂરદર્શી, એક વિશ્વાળ અને અનેક પાસંવાળી વિચારદૃષ્ટિ તેમનામાં જગૃત રહેલી હોય છે. જે વસ્તુઓ સપાટી પર ન દેખાતી હોય, તદ્દકાલ નજરમાં ન આવી જતી હોય તેવીને પણ તેઓ જાડે જઇને જોઈ શકે છે, તેમનો તાગ કાઢી શકે છે.

એ આંખોમાં એક ચમકદાર વિનોદશક્તિ પણ દેખાય છે. ભમરની મુરેખ કમાનની અંદર ચોડાક નાના નાના અનિવશિત વર્ણક છે. એને લીધે આ વિનોદશક્તિ સહેજ વધુ પડતી જોરદાર હોય તેવું પણ લાગે પરંતુ એ ઉત્કટતાની સાથે નમ્રતા પણ બળેલી છે. વળી એ વિનોદશક્તિમાં કયાંય કટુતા કે દસ

નથી. અગિયારમાં આક્રમણની કક્ષિત પણ દેખાય છે, એ પોતાને ભેરે દસી પછે થકે છે. એ દશિમાં પોતાની બાવળ અને તેની સિદ્ધિ વચ્ચે રહી ગયેલા અંતર અને એક વિચાર પણ દેખાય છે. નાકે રીધું છે, પણ શુષ્ક નથી. એક નિઃશ્વરત્વ, વેગીય, સમજદાર વેપક છુદ્ધિવાળા મનુષ્યનું એ નાક છે એના આકારમાં દેલો છે, એના વળાંકમાં આંધ્ર છે. નાકની છતાં બહુ સાંકડાં નહિ એનાં સ્વેદન-શીત નસોરો ભેતી એમાં નિર્દયતાનો જ્વાળ ભાસ નથી થતો. એ કદીકે છેલ્લા પડતા હોય એ જાહેર છે પણ કૃપાના આવેશમાં આવી એ ધમપછાડ કરી પણ નહિ કરતા હોય.

કુખ પાતળું નથી, કુખળ પણ નથી. એના હોંક મરાઈ છે, થોડાકે લાંબા પણ છે, પણ એમાં ભેજ પણ ઘેનુપત્ત કે ખાઉધરાપણું નથી. તેમ છતાં એમાં જીવનનો આનંદ લેવાની, સુદર પદાર્થોમાં આસ્વાદ લેવાની શક્તિ થોડાંબી દેખાઈ આવે છે. કુખ પર એક પ્રકારની ખનકાન અને ઉમદા અધર્મિતતા દેખાય છે પણ તે અધર્મિતતામાં

ઔચિત્યપૂર્ણ મર્યાદા છે. એ શતિ સાચી દિશામાં પ્રેરણેથી છે. ચિત્તુક-દારી ઘાટદાર છે, ધરખમ છે. એની પાછળ ભણે શક્તિનો અંકાર, સહન કરવાની પણીપણી શક્તિ ભરેલી છે. તે પણ એમાં કમું આક્રમણથી તત્ત નથી. એવી ચિત્તુકવાળા મનુષ્ય-નીમળો ઉપર હુકમ છેલ્લો નથી, પણ તે માર્ગ-દર્શન આપી શકે છે, તે હક્કમુક્કી કરતો નર્તક પણ ચાંતિથી બેસી રહી બધું જોઈ શકે છે, પચારી શકે છે.

એ આખા ચહેરા ઉપર એક પ્રેમભાવ અને શક્તિ સરકારિયા પથારીથી છે એટલું જ નહિ, એ ચહેરાની રેખાઓ પાછળ એક શુભ વસ્તુ પણ દેખાય છે એ ચહેરા ઉપર સર્વત્ર એક સૂક્ષ્મ પ્રકાશ રમતો દેખાય છે. એ પ્રકાશ કોઈ અમુક જ રેખામાં ખુલ્લો ખુલ્લો જણાતો નથી પણ એ બધી રેખાઓની પાછળ એક બાપક વાતાવરણરૂપે રહેતો દેખાય છે. એ વાતાવરણમાં વસે છે એ બધી રેખાઓનો સમગ્ર જ્વાલ પણ 'વસે છે' એમ કહેવા કરતા 'રહી છે' એમ કહેવું કલ્પ વજારે સાચું હોય. *

* "દશિયુ"માંથી

[અનુક્રમણ ૪. ૨૦૦મી આડ]

“રુદ્રાસને આંધુ નીરે, રવમાન આંધુ” સાચું હસનારાને હાસ્ય ખમીરે, પ્રમાણ આંધુ” સાચું પીડિતને તે પીડ આપી, ને, કુબળા જનને છાતી પથે પગપાશ ચાકવાને, પગાણ આંધુ” સાચું.” અને, કસપરો કવિ તો અનુપ્રાસની મદદ લીધા વગર રહે જ કેમ? આ કાવ્યમાં અનુપ્રાસની પ્રથમ નવા નર્ત ત્યાં જ છે. એક જ શબ્દનો લગભગ “એકુતને તે” આપી ખુમારી, મજાદારને આનુશંગિક અંતરને તે આપ્યા આંધો, નારીને નીરસતા

સુગમને તે” મારેવ આપ્યા, કૌવલ કાવરને ભારતને તે” ભાગ્ય દીધું છે, સ્વરાજ્ય પથે પગતા.”

અહિંના અનુપ્રાસમાં નેટથી સુખમતા છે, તેટલું જ ઔચિત્ય પણ છે.

મૂરતી લગભગ ખારી છે આ કવિતાની અનેક લીરીઓ લોહાની છાયા ઉપર રમશે અને લેખકોના નિખંધોમાં પડશે. *

* શ્રી. મયગદસ જ. મેરધનદાસ રવિવ નવિશ્વેશ્વરિ” માં લખેલ પ્રસન્નપદમાયી. પ્રાપ્તિરયાન એન. એમ. કચ્છર એન્ડ કું. ૧૪૦, પ્રિન્સેસ રીડ મુબઈ ૨.

ગાંધી માહાત્મ્ય

શ્રી. કાકાસાહેબ કાલેલકર

વર્ષા આવીને ત્યારે “વિશ્વજ્યોતિ” વાંચ્યું ત્યારે એ જોઇને આનંદ થયો કે કવિતા સીધી અને સરળ છે. કોઇ મઘવ્યાખ્યાનના પ્રવાહ જેવો એનો સીધો જોષ છે. એક જ વિચારની પુનરુક્તિ કરવામાં પણ વક્તા કવિને સફાઈ નથી. અને અંતે આખી કવિતા છે તો મીઠી માહાત્મ્ય એટલે આપણા દેશમાં જે વિશાળ માહાત્મ્ય સાહિત્ય છે તેની જ ઉજ્જવળ પરંપરા આમાં સચવાઈ છે.

આ દુનિયામાં જેટલાં સંત પુરુષો, મહાત્માઓ અને પયમંબરો થઈ ચૂક્યાં છે. તેમાં ગાંધીજીનું નામ તો ક્યારેય દાખલ થઇ ચૂક્યું છે, તેમાં મિ ગાંધીજીનું વિશેષ ભાગ્ય એ છે કે તેમનું જીવનકાળ પૂર્ણ થાય તે પહેલાં જ દુનિયાએ એમને પીછારચા છે, અને, એમની મહત્તા સ્વીકારાઇ ચૂકી છે. આજ સુધીના મહાત્માઓ ને પયમંબરો તેમની દયાળી દરમિયાન પોતાના દેશ અથવા કાળથી બહાર તરત અસર ન પાડી શક્યા. ગાંધીજીને સંદેશો દિ-દુસ્તાન બહારના અનેક દેશોમાં ક્યારેય પહોંચી ગયા છે. એનો સ્વીકાર હજી પૂર્ણપણે ક્યાં થયો નથી, એ ખરું, પણ દુનિયાને ઉદાર ગાંધીજીને જ માર્ગ છે એટલું તો સહુ કોઈ સ્વીકારતા થયા છે.

ગાંધીજીના પહેલવહેલા પ્રતિરૂપિયો તે બ્રિટિશ સામ્રાજ્યના ઉત્તમ કોટિના રાજનૈતિક પુરુષ-જનરલ રમટ્સ છે. એણે તો અનેકવાર કહ્યું છે કે, ગાંધી. જીમાં કૂટકપટ નથી, એ દેવતાઇ પુરુષ છે મોનવ કોટિને જોતે ચક્રવર્તી છે પણ માણસ જાત દજી નબળી છે. એમને રસ્તે જઈ ન શકે...મત્યાદિ.

ઈંગ્લેન્ડ અમેરિકાના પ્રખ્યાત વિચારકો પણ ગાંધીજીના આદર્શ આગળ અને એમની કાર્યકરી બુદ્ધિ અથવા આગળ સ્થિર નમાવે છે.

ગાંધીજીને મન દારજીત બન્ને સમાન હોય

એમાં આશ્ચર્ય નથી, પણ એમના શત્રુઓ પણ એમની જીતથી જેટલાં ડરે છે, તેટલાં જ બાલ્ય રીતે દેખાતી એમની દારથી પણ ડરે છે; કેમ કે ગાંધીજી પાર્થિવ શક્તિને જોરે લક્ષ્મી નથી. અને, આદર્શ તો સત્વકામ હોય, અજેય હોય છે. એટલું તો દાનવો અને અસુરો પણ જાણે છે.

એમ તો ગાંધીજી આ યુગના વશપુરુષ છે. એમની વિભૂતિ રૂબેરૂ, અચિંત્ય કે સ્ટાલિન કરતાં જુદી છે, અને, અનેકમણી મોટી છે. કેમ કે ગાંધીજી ભવિષ્યકાળના દૈવીધર્મના સંસ્થાપક છે. પણ, ગાંધીજી જન્મે ગૂજરાતી છે, ગૂજરાતી બાપમાં ઉછર્યાં છે તેથી જ ભાવ યશોદાના મનમાં ધીકૂણ્ય પ્રત્યે હતો, તે જ ભાવ ગૂજરી ગિરાના મનમાં ગાંધીજી પ્રત્યે હોવો બિલકુલ સ્વાભાવિક છે. ગાંધીજીના માહાત્મ્યની ઉત્કૃષ્ટતા ખ્યાનમાં આવ્યા છતાં ગૂજરાતી બાપને ગાંધીજી દુર્ગમ જેવા નથી લાગતા. એ મને તેટલા મોટા હોય તોય આખર આપણા જ છે. આપણી બાપમાં એમનું માહાત્મ્ય બ્યક્ત થયું... નોંધ્યું, એમ દરેક ગૂજરાતીને થાય એ સ્વાભાવિક છે. એ જ સ્વાભાવિકતાથી અને આદર્શગૌરવથી થી. મંગળદાસભાઈએ આ કવિતા લખી છે, ગાંધીજીની યુક્તિતિ અને કાર્યપદ્ધતિ કવિએ બે જ લીટીમાં આપ્યા રીતે બ્યક્ત કરી છે.

“શત્રુની દાનવતા સામે યુદ્ધ કરે એ કારી-
શત્રુની મૌનવતા સામે ગાંધી છે સહકારી”

આમાંની બીજી લીટીમાં ગાંધીજીનો આદર્શ પૂર્ણપણે પ્રતિબિંબિત થયો છે.

દિ-દુસ્તાન ઉપર ગાંધીયુગ દરમિયાન જે અસર થઇ છે તે નીચેની આર લીટીમાં કવિએ રપદ બ્યક્ત કરી છે.

[અનુસંધાન ૫, ૨૩૨મે] -

[જગતના અવતારી પુરુષોની ધર્મવાણી આપણે દરેક ધર્મના પવિત્ર ગ્રંથોમાંથી સામગતા આપ્યા છીએ એ હજારો વર્ષ પૂર્વે ઉચ્ચારેલી દિવ્ય અને મધુર વાણી હજુ પણ કેટલી પ્રિયવાતમક છે? એ ધર્મવાણી ‘સક્તિસુધા’ને નામે દર જગતમાં પ્રસિદ્ધ થશે.]

૧. લક્ષ્મી

હે મુનિ! આ લક્ષ્મી જુઓ! સચ્ચારમાં તેને બહુ સુખનું કારણ માની ઉત્તમ કહેવામાં આવે છે પરંતુ મને તો તે નર્મ આપ આપ નારી જણાય છે દીવાની જ્યોતની જેમ, તે પણ બહારથી તેજસ્વી દેખાવા છતાં, સ્પર્શ માનથી પરમ દાહ ઉત્પન્ન કરે છે, તથા તેની જ પેઠે કાજળરૂપ વિનાશથી ભરેલી હોય છે અભા ગણી સ્ત્રી જેમ જગદામા પદ પડવાથી દાહી જઈને, એક ઠેકાણે પગ માડીને ક્ષી ન રહેતા, આમ તેમ દોડાદોડ કરી મૂકે છે, તેમ લક્ષ્મી પણ હું મેશ કર્યા કરે છે તેને પ્રસન્ન કરવી યુરકેવ છે, તથા શુભઅવશુભનો વિચાર કર્યા વિના તે ગમે તેના ઉપર સ્નેહ કરે છે જેકર્મોને પરિણામે લોભ, હિંસા, અસત્ય આદિ દોષોનો વિસ્તાર થાય તેવા યુદ્ધ, ધૂત, વાહિજ્યાદિકર્મો વડે જ તે વધે છે, યજ્ઞ દાનાદિ શુભ કૃત્યો વડે નહીં સર્વથા, વિપત્તિના ઉછેરીને જેમ આપણે આપણા મોતનું સાધન જ કિલ્લ કરીએ છીએ, તેમ મહાક્રોધે સાપડેલી અને ત્યેગી લક્ષ્મી આપણા વિનાશનું જ સાધન ધઈ પડે છે

હે મુનિ! આ જગતમાં શ્રીમાન છતાં નિદાને અપાત્ર, શૂર છતાં બહાદુર નહીં, તથા સમર્થ છતાં સમદષ્ટિવાળો—એવા ત્રણ પુરુષો મળવા દુર્લભ છે લક્ષ્મી હું ખરૂંપી સર્પને રહેવાની મહત્ત્વ તથા વિષમ ગ્રહ છે, મોહરૂપી હાથીને વિહારવા માટે વિધ્યાચાળની તળેટી છે, સતકાચરૂપી કમળને બિડાવી દેનાર રાત્રી છે, હું ખરૂંપી કુમુદોને ખીલવનાર ચંદ્રિકા છે, તથા સુદષ્ટિરૂપી દીવાને જુગાવનાર આંધી છે વગી તે, ભય, અતિ, વિવેક, ચિંત, ખેદ, ભય વગેરેને વધ સનારી છે અજ્ઞાના પાણી કરતા પણ તે વધુ કચારી છે, તરવારની ધાર કરતા પણ વધુ વીરજ છે, અને વીરજ હૃદયવાળાઓને જ અંધરે રહેનારી છે પારકાનું ધન હરીને સમૃદ્ધ્યનારી, તથા અતરમાં અનેક દુષ્ટ ચિંતાઓ છુપાવનારી એ અમઝગવશી વડે નર્મ હું ખ સિવાય ખીન કાઈ સુખ પ્રાપ્ત થતું હોય એમ હું જ્ઞેતો નથી વળી લક્ષ્મીવાળાની લક્ષ્મી દરિદ્રતા વડે વારવાર દ્રવ થતી જોવા દેતા, લોકો તેને ફરી ફરીને વગડે છે, એ ? ખત છે! — ‘શ્રી યોગવાસિષ્ઠ’

ગાંધી માહાત્મ્ય

શ્રી. કાકાસાહેબ કાલેલકર

વધાં આવીને જ્યારે “વિશ્વજ્યોતિ” વાંચ્યું ત્યારે એ જોઇને આનંદ થયો કે કવિતા સીધી અને સરળ છે. કોઇ મઘવ્યાખ્યાનના પ્રવાહ જેવો એનો સીધો આધ છે. એક જ વિચારની પુનરુક્તિ કરવામાં પણ વક્તા કવિને સફાઈ નથી. અને અંતે આખી કવિતા છે તો ગાંધી માહાત્મ્ય એટલે આપણા દેશમાં જે વિશાળ માહાત્મ્ય સાહિત્ય છે તેની જ ઉજ્જવળ પરંપરા આમાં સચવાઈ છે.

આ દુનિયામાં જેટલાં સંત પુરુષો, મહાત્માઓ અને પવનપ્રેરક યજ્ઞ ચૂક્યા છે. તેમાં ગાંધીજીનું નામ તો ક્યારેય દાખલ થઇ ચૂક્યું છે. તેમાંથી ગાંધીજીનું વિશેષ ભાગ્ય એ છે કે તેમનું જીવનકાળ પૂર્ણ થાય તે પહેલાં જ દુનિયાએ એમને પીછાપમા છે, અને, એમની મહત્તા સ્વીકારાઇ ચૂકી છે. આજ સુધીના મહાત્માઓને પચાસબરો તેમની હયાતી દરમિયાન પોતાના દેશ અથવા કાળથી બહાર તરત બસર ન પાડી શક્યા. ગાંધીજીનો સંદેશો દિન્દુસ્તાન બહારના અનેક દેશોમાં ક્યારેય પહોંચી ગયા છે. એનો સ્વીકાર હજી પૂર્ણપણે ક્યાંય થયો નથી, એ ખરું, પણ દુનિયાનો ઉદાર ગાંધીજીને જ માગે છે એટલું તો સફ કોઈ સ્વીકારતા થયા છે.

ગાંધીજીના પહેલવહેલા પ્રતિરખર્ષિ તે બ્રિટિશ સામ્રાજ્યના ઉત્તમ કોટિના રાજનૈતિક પુરુષ-જનરલ સ્મટ્સ છે. એણે તો અનેકવાર કહ્યું છે કે, ગાંધીજીમાં કૂટકપટ નથી, એ દેવતાઇ પુરુષ ■ માનવ કોટિને જાણે ચક્રવર્તી છે પણ માણસ જાત હજી નવળી છે. એમને રસ્તે જઈ ન શકે... ઇત્યાદિ.

ઇન્ડિયન બેરિકાદા પ્રખ્યાત વિચારકા પણ ગાંધીજીના આદર્શ આગમ અને એમની કાળકારી ઝુઝાર અદ્ધ આગળ સ્થિર નમાવે છે.

ગાંધીજીને મન દારજીત બન્ને સમાન હોય

એમાં આશ્ચર્ય નથી, પણ એમના શત્રુઓ પણ એમની જીતથી જેટલાં ડરે છે, તેટલાં જ બાકી રીતે-દેખાતી એમની દારથી પણ ડરે છે; કેમ કે ગાંધીજી પાર્શ્વિક શક્તિને જોરે લડતાં નથી. અને, આત્મા તો સત્વકામ હોઇ, અજેય હોય છે. એટલું તો જ્ઞાનવો અને અસુરો પણ જાણે છે.

એમ તો ગાંધીજી આ યુગના વશપુરુષ છે. એમની વિભૂતિ રૂઝવેદ, ચર્ચિલ કે સ્ટાલિન કરતાં જૂદી છે, અને, અનેકમણી મોટી છે. કેમ કે ગાંધીજી ભવિષ્યકાળના દૈવીધર્મના સંસ્થાપક છે. પણ, ગાંધીજી જન્મે ગૂજરાતી છે, ગૂજરાતી બાપમાં ઉછર્યા છે તેથી જે ભાવ યશોદાના મનમાં થીકુણ્ય પ્રત્યે હતો, તે જ ભાવ ગૂજરી ગિરાના મનમાં ગાંધીજી પ્રત્યે હોવો બિલકુલ સ્વાભાવિક છે. ગાંધીજીના માહાત્મ્યની ઉત્તુગતા ખ્યાનમાં આવ્યા છતાં ગૂજરાતી બાપને ગાંધીજી દુર્ગમ જેવા નથી લાગતા. એ મને તેટલા મોટા હોય તોય આખર આપણા જ છે. આપણી બાપમાં એમનું માહાત્મ્ય વ્યક્ત થયું નોંધ્યો, એમ દરેક ગૂજરાતીને થાય એ સ્વાભાવિક છે. એ જ સ્વાભાવિકતાથી અને આત્મમગૌરવથી શ્રી. મંગલદાસભાઈએ આ કવિતા લખી છે. ગાંધીજીની યુદ્ધનીતિ અને કાળપદ્ધતિ કવિએ બે જ લીટીમાં આપાદ રીતે વ્યક્ત કરી છે.

“શત્રુની દાનવતા સાથે યુદ્ધ કરે એ કારી
શત્રુની મૈનવતા સાથે ગાંધી છે સહકારી”

આમાંની બીજી લીટીમાં ગાંધીજીનો આક્રમ પૂર્ણપણે પ્રતિબિંબિત થયો છે.

દિન્દુસ્તાન ઉપર ગાંધીયુગ દરમિયાન જે અસર થઇ છે તે નીચેની ચાર લીટીમાં કવિએ રપખ વ્યક્ત કરી છે.

[અનુસંધાન પ. ૨૩૨મે]

[જગતના અવતારી પુરુષોની ધર્મવાણી આપણે દરેક ધર્મના પવિત્ર પ્રયોમાથી સાક્ષ્યતા થા છીએ એ હજારો વર્ષ પૂર્વે ઉચ્ચારેલી દિવ્ય અને મધુર વાણી હજી પણ કેટલી પ્રામક છે? એ ધર્મવાણી 'સકિંતસુધા'ને નામે દર અકમા પ્રસિદ્ધ થયે.]

૧. લક્ષ્મી

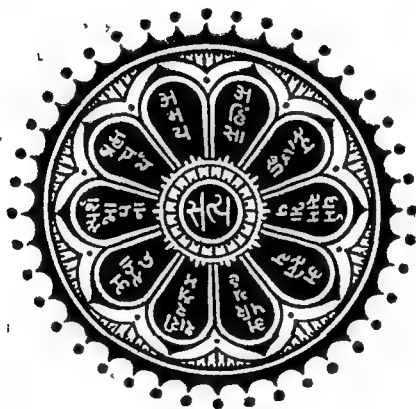
હે મુનિ! આ લક્ષ્મી જુઓ! સસારમા બહુ સુખતુ કારણ માની ઉત્તમ રહેવામા રે છે પરંતુ મને તો તે નર્મ્યા અર્થો આપે નહીય છે દીવાની જ્યોતની જેમ, તે બહારથી તેજસ્વી દેખાવા છતાં, સ્વર્થથી પરમ દાહ ઉત્પન્ન કરે છે, તથા તેની જ દાજળરૂપ વિનાશથી ભરેલી હોય છે અભાગી જી જેમ અગારામા પત્ર પડવાથી દાઝી ને, એક ઠેકાણે પત્ર માઢીને ઊભી ન રહેતા, મ તેમ દોડાદોડ કરી મૂકે છે, તેમ લક્ષ્મી પણ રથ કર્યા કરે છે તેને પ્રસન્ન કરી મુરકેન છે, શુભઅવશુભનો વિચાર કર્યા વિના તે ગમે . ઉપર રનેહ કરે છે જેકર્મેને પરિણામે લોભ, ક્ષા, અસત્ય આદિ દે પોનો વિસ્તાર થાય તેવા , દુત્ત, વાલ્કિલ્યાદિકર્મો વડે જ તે વધે છે, યજ્ઞ દિ શુભ ક્રૂરો વડે નહી સર્વથા, વિવ્રતા રીને જેમ આપણે આપણા મોતતુ સાધન જ કરીએ છીએ, તેમ મહાક્રોડે સાપડેલી રે રમેડી લક્ષ્મી આપણા વિનાશતુ જ પન ધર્મ પડે છે

હે મુનિ! આ જગતમા શ્રીમાન છતાં નિદાને અપાત્ર, રૂર છતાં બહાઈખોર નહી, તથા સમર્થ છતાં સમદક્ષિણગો—એવા ત્રણ પુરુષો મળવા દુર્લભ છે લક્ષ્મી કુ ખરૂંથી સર્પને રહેવાની ગહન તથા વિષમ શુદ્ધ છે, મોહરૂંથી હાથીને વિહરવા માટે નિધ્યાયગની તળેડી છે, સત્કામરૂંથી કમળને બિહારી દેનાર રાત્રી છે, કુ ખરૂંથી કુમુદોને ખીલવનાર ચંદ્રિકા છે, તથા સુદક્ષિરૂંથી દીવાને શુગ્રાવનાર આંધી છે વગી તે, બધ, ભાતિ, વિજ દ, વિઠ પ, ખેડ ભય વગેરેને વધ રનારી છે ઝંઝાના પાણી કરતા પણ તે વધુ કમારી છે, તારવાત્ની ધાર કરતા પણ વધુ તીક્ષ્ણ છે, અને તીક્ષ્ણ હૃદયવાળાએને જ અ શ્રયે રહેનારી છે પારકાનુ ધન હરીને સમૃદ્ધયનારી, તથા અતરમા અનેક દુષ્ટ ચિત્તાઓ છુપાવનારી એ આમ ગગવદગી વડે નર્મ્યા કુ ખ સિવાય ખીશુ કાર્ડ સુખ પ્રાપ્ત થતુ હોય એમ હું જોતો નથી વળી લક્ષ્મીચાળાની લક્ષ્મી હરિદ્રતા વડે વારવાર દર થતી એવા છતાં, લોકો તેને ફરી ફરીને વગર છે એ નવ ધુંની વાત છે! — 'શ્રી યોગ.

એકાદશ પ્રત

૨. અહિંસા

(માણીઓનો વધ ન કરવો એટલું જ ત્રા મળના પાલનને સારું જણ નથી. અહિંસા એટલે સૂક્ષ્મ જનુંઓથી માણીને મનુષ્ય સુધી બધા છંદો પ્રત્યે સમભાવ. એ મતોનો પાલક ઘોર અન્યાય

કગાર પ્રત્ય પશુ હાથ ન કરે, પશુ તેના ઉપર પ્રેમભાવ ગળે, તેનું દુનિ દુનિ ને કંઈ પશુ પ્રેમ કરતો છોડે અન્યાયીના અન્યાયને વધ ન થાય, અન્યાયનો વિરોધ કર ને તેમ કરના જે કષ્ટ આપે તે ખીરજૂવંક અને અન્યાયીનો દેવ કયો વિના નહીન કરે —પ્રવીણ

બાપુનાં પ્રિય ભજનો:

હસને અપની ખુદી મંવાઈ,
ઉસને જાની સચ્ચી ખુદાઈ.
ખુદા નહિં ફર બાદલોં મેં
વેહુ તો તેર ખાસ બગલમેં.
વેહુ તો તેરા અપના હમ સાચા,
બાહિરમેં ઐર બીતર બી.
ખુદા નહિં મંદિર મસજિદમેં,
વેહુ તો દર્દિ કે દુઃખ દર્દમેં.
ઉસ દુઃખ દર્દ કો ફર કરના,
ઉસમેં ખુદા બસત હૈ બાઈ.

જેને પાલન્યા સ્વાર્થ ખાયો-છે; તેણે જ
પ્રભુને સાચી રીતે ઓળખ્યો છે.

પ્રભુ ફર વાદળોમાં નથી વસ્તો, તે તો
તારા પડખામાં છે. તારો અંદર અને બહારનો
પડોરી છે.

પ્રભુ મંદિર અથવા મસજિદમાં નથી,
તે તો દુઃખીના દર્દમાં છે. તે દર્દ દુઃખને ફર
કરવામાં જ પ્રભુ છે.

સર્વોત્તમ પુરુષ ગાંધી

કિશોરવાવ ઘ. અશરવાળા

[શ્રી ઈ.વદન દેસાઈ નામે એક સમજને ગાંધીજીની ગમ કૃષ્ણ હિંદુ વગરે પ્રચીન મહા પુરુષોના જીવન સાથે જોડના કરી તે બધા કરતા ગાંધીજીની શ્રેષ્ઠતા બતાવનારો અને તેમને આજ સુધીના અનતારો કરતા વધારે પૂર્ણ અવતાર સર્જન કરનારો જેમ લખી, શ્રી કિશોરવાવનાર્ધના અભિપ્રાયો મોકલી આપો. કહેલ જાણીની પાલ શ્રી કે કિશોરવાવનાર્ધ દિ દુઆ જે રીતે અવતારમાં માને છે, કે મુસલમાનો પેગમ્બરમાં અથવા ખ્રિસ્તીઓ ઈસર પુગમાં માને છે તેમાં માનતા નથી. પાકતા જમાનાના મહાપુરુષો કરતા ગાંધીજી વધારે ઊંચા ચરેલા પુરુષ હતા એમ કહેવામાં આવે તો તેમાં એમને પાપો નથી. બદલે એમ જ દેવો તોષણે એમ પશુ તેઓ કહે છે સમૃદ્ધી કાંતિ મા એમણે નીચે પ્રમાણે પ્રતિષ્ઠાદન કર્યું છે

માત્રો પરમાત્મા એક કેવળ
ન માનો દેવ-દેવતા-પ્રતિમા સમજ
- ન માનો કોઈ અવતાર-ગુરુ-પપ્પગર
માનો સાતી-વિવેકદર્શી કેવળ મને સદગુરુ-શુદ્ધ-તીર્થંકર,
ન દો સર્વ-અપ્રબલશક્તિ અને ઊંચા રદબર.

શ્રી ઈ.વદન દેસાઈને આ પેલા જવાબમાં આ જ વિચાર એમણે હુકામાં નીચે સુજળ આપ્યો છે, તે શ્રી દેસાઈ તરફથી મને એ દેખી નીચે આપ્યો છે]

“ ગાંધી સર્વે જૂના અવતારી કરતા મોટો અવતાર છે એમ કહેવું, તેના કરતા ‘અવતારવાદ’ જ બૂઝ ભરેલો છે. સામ, કૃષ્ણ, હિંદુ વગેરે સૌ માનવો જ હતા, અને પોતા પોતાના જમાનામાં એક પુરુષો હતા એમ કહેવું વધારે સાચું. પછળના પોતાની પરિસ્થિતિ મા એક કાર્ય અને તે સુજળ પ્રસિદ્ધ થયા.

ગાંધીજી આજની પરિસ્થિતિમાં

જે માનવજાતિ પ્રગતિશીલ જ હોય, તે તેની હરેક સર્વોત્તમ પુરુષ પાંડળના સર્વોત્તમ પુરુષો કરતા ચિહ્નિતો થયો જ એમણે કહે પછીનો મહાત્મા પુરુષ બાપુ કરતા ચિહ્નિતો થાય તો જ માનવજાતિ આગળ વધી ગણાય.

[બાગકેના સહવાસમા બાપુ જે આનંદ મેળવી શકતા હતા તેવો ભાગ્યે જ ખીલ્લો દોઈના સહવાસમા મેળવતા. યરવડા જેલમા હતા ત્યારે પણ દર અડવાડિયે એકવાર આશ્રમના તેમનાં 'વહાલાં પખીડાં'ને તેઓ અત્યંત કાળજી લખતા ત્યાંજેકાં જોડા પણ ઝીણી ઝીણી વસ્તુઓ પર પત્રો દ્વારા ધ્યાન ખેંચે. ખીલ્લો બાગકેને પણ એમાથી જે ધપાક મળશે એમ ધારી દર અકબર આ અપ્રગટ પત્રો કેમશઃ પ્રસિદ્ધ કરશે.]

આશ્રમમાં બાપુ સાથે,

[આશ્રમની એક બાજાએ પૂછેલા પ્રશ્નના જવાબમાં બાપુ લખે છે.....]

ચિ.

તારા પ્રશ્નો કેવા સરસ છે? જેને મરવું જ છે તે તો હુમેશાં મરી શકે છે, જીલ કરીને, ગળાનો કાકડો દબીને, કોઈ બાંધી લેય તો બધન તોડતાં હાડકાં ભાંગીને અને ભારે નતિ આ પેતાની કલ્પના મનથી મૃત્યુ અણી શકે છે. આ આપઘાત તો કહેવાય પણ કેટલાક પ્રસંગે આપઘાત એ ધર્મ થઈ પડે છે આ ઉપર કોઈ રક્ષક બળતકાર કરવા આવે ત્યારે તે પ્રસંગ આપઘાતનો છે જો ખીલ્લો કેઈ ચેત્ત્ય ઉપાય ન હોય તો.

મત્રીપદ ટકાવશે એમ મનું છું. કેમકે તરમા સત્ય છે ને અશ્રદ્ધ છે.

વિદ્યાર્થી મરથી શરમ ઇને ઝગડશે નહિ એમ નહિ પણ તેને પેતાની ભૂલેની જ શરમ આવશે ને તેથી નહિ ઝગડે. મરથી તો કેઈએ શરમ મનું હોય જ નહિ.

તરુ શરીરું લેદાં જેવું કઠણ કરી મૂક.

* * *

આશ્રમમાં કોઈની ઉપર એકાએક અવિશ્વાસ આવવો ન જોઈએ પણ આવે ત્યારેય તેનો તિરસ્કાર ન કરાય. તેના પ્રત્યે પ્રેમથી વર્તી અવિશ્વ અનુકરણ દર કરવું જોઈએ. તિરસ્કારથી અહિંસાનો ભંગ થાય છે.

બાપુના પાશીકાંઈ

મુરલી મકુર

હે રામ—

આ સમય—હે રામ! ધણે મોટે, અને ધણે ઠોઠાણે સાબરો છે. ક્યાક એના સ્વરે કરુણતાનો અનુભવ કરાવે છે. ક્યાક એના નયુઝારે ભક્તિની ભાવના જગાડી છે. ક્યાક એના માધુર્યે પ્રસન્નતાનો અનુભવ કરાવે છે. ક્યાક એના ચોરથી ભયનાક તાનો સાક્ષ્ય કરે થતો હોય તેવો આધાર અનુભવાય છે. ક્યાક એના મહાવનિમા જલ્દાય, ક્યાક એના બીજ પગારમા સાનવાનીની સાનપતિ દેખાય છે. આજ અને એના સમય થકારથી કેક તાજલીઓ ઉડાવે છે.

મારી અટારીની ઠાર ને સામે રસતાની નાની થી ઠાર—મારી એ આ બો ને બે કાન! આ બો બે માનની દેહને જુએ છે. મન ને સમય માબળે છે. ને માનની એક છે જલ્દ બીજ કુમળી બાળા બે સમય છે. હે રામ! અને માત્ર સર્વ માત્ર શિશ્ય થાય છે, વિચાર વસતો બેઠે છે—શાન્ત ?

રસતાની ઠારે હે રામ! કહી-જલ્દ બેની જાણ છે. લાકડાનો રહે મારી બનાવેલો કાટખૂણે-જલ્દ સરીર એનું સ્મરણ કરાવે છે. જલ્દ સરીર જલ્દાવરથાના રદાયે કાટખૂણે બનાવ્યું છે. લાકડાનો સંખળ ને સુદર લાગતો એ કાટખૂણે ક્યા ને આ જલ્દ સરીરનો કાટખૂણે—નિષ્કળ ને નિષ્કળ !

સામે બોબી નાની માક આટોકે વદની કુમળી બાળા! અગ ઉઘાકુ—બાગી અત્ર વસ્ત-જલ્દની લાકડી સંખળાળી, જલ્દને શુ થાય છે બાળા શુ મનજે! બાળાને શુ થાય છે? જલ્દ શુ કહે! અને શુ થાય છે એ તો કાણ કહેશે જ!

જલ્દન માઠથી ફરી હ રામ નીકળે હ ને જાણે એ રામનામની લાકડીને કાટખૂણે વગેરે સરીર બીજી જલ્દ બાનવા માટે છે બાળા કાથ-મા લાકડી કે છે એક છેડે જલ્દ પકડે છે બીજે પકડે છે એ બાળા લાકડી જલ્દ-નિષ્કળ-જલ્દ-રિત સરીરને ટોકે આપે છે. લાકડીને ટોકે આપે છે બાળા, એક દિશાથી લાકડી મામે છે બીજી બાલુથી કાળે છે. જલ્દની બે ચિચિતને સાથે મારી આખ સમક્ષ મુકી એ લાકડી ને જનન સમક્ષ આગની ધરતા પેના બે શબ્દો! હે રામ—હે રામ—એ જ લાકડી છે કે લાકડી જ હે રામ! જ

મારી આ બની કીકીમા લાકડી વસે છે બાળા વસ છે જલ્દ વસ છે મનમા વસે છે પેમા બે શબ્દો—હે રામ

આ ચિત્ર જોઈ દુ અટારીમા અટવાઈ છુ. આ ચિત્ર જોઈ કે શુ શુ ક્યુ છુ શી શી કાનરોમા બધુ છુ ?

ખનુ આ કાણ? જલ્દ કાણ ન બાળા કાણ! રોજ નવારે બાળા—જલ્દને દોરી રાત્રમાય પર મુકી આવે હ રોજ માજે એ જ પાછી વર દોરી આવે છે બ ને વેળા એ મારા કુવદનના ચિત્રો મૂચની જાણ છે મનમા તકવિતકની માણાઓ મારે મળકા મૂળી જાય છે.

દિન પ્રતિદિન આ ચિત્ર અને અકળાવે છે. જોતાજ થાય છે બીજે બાળાના કુમળા માને બે ટાપવી માર જોતાજ થાય છે જલ્દને કમરથી ખીરથી પાડી સીવા બીજા કરી દઈ ર કુદરતના

બેય સજ્જનો—કુદરતને બોલે છે—હું જ માત્ર પાત્રોની અટારીને આશરે બેઠો છું

મિત્ર મરણને મટે છે—માનવી જન્મો એ દિવસ સુધી ભૂતકાળમાં ડોક લખાવી નેવા પ્રયાત્ન કરે છે

પ્રકૃતિ દત્તી, પ્રાણીઓ દત્તા લીલી કુદરત ની વારી દત્તી એ ॥ માનવી દત્તો—મન માનતો વિકાસ ને વિનાસ કરતો કદાચ—

આજ આટલાંદના વર્ષે માનવી ક્યા છે ? ઝામરના રસ્તા પર ઝામર જેવીજ સિથિતા ને કાળાશ આસપાસ ઊભી કરતો.

એક વેળા મનની મહેનાતો દત્તી, કુદરતનો વૈભવ દત્તો, શાંતિની સપ્તિ દત્તી—અધ્ધાની મૂડી દત્તી

આજ—માયાની મહેનાતો છે—અકુદરતી વિનાસ છે—અશાન્તિના રમશાન છે—અધ્ધાની ઊડી ખાણે છે—ને મૂડી નદી—મૂડીમાં મોટું પ્રમાણ છે ?—?

ધરતીને બોલે દૂધ ખીલુ—સાગરને દબે તરંગ ઊઠ્યા—વાતાવરણમાં વાયુ નેકરો સરિતા ઓમા મીઠી ઊમિંઓ ઊગી—૧૬૩૦માં મોરચા ટૂંકના—વનજ મોમાં દરયા નાન્યા—ખેતરોમાં પશુધન પ્રદુષ્યા—ક્ષિતિજમાં સ્વર્ગ અદના તેજ ઢોળાયા—રાત્રીએ તારના દરયા—ને માનવીની કુનિવામાં પ્રમાણ—એક વિરાટ ‘પ્રમાણ’ મોળે થતો મો—કુખ, નિખામ, દદ, કડવાસ દુઃખ, મરીનીનો !

હતા આ તકવિતક જન્મકાર દુઃખ સરીર સાથે બાળાનું આશ્રમન છે—દૃશ્યમાં ઉત્તા અગમ્ય સવેદનોની કપાશ, અદુજ્યુ ને એ બાળાને નિર્ગ દૃષ્ટ ને સારવ્ય દૃશ્યની સથે પુમારી—ધોઈ ધોઈ—સ્વ-છ ને નિર્ગ બનાવે છે—ને પેલા દુઃખના ઉશસે નીકળતા હે રામ—શબ્દો સસારના સર્વ કેયશ મનના મય’ એવ ઉડવ ધોઈ જાય છે

એ દુઃખને બાળાને નેઈ નેઈ કુ પાવન થઈ હુ પેલા કરતારની કૃતિઓની પુત્રી ઉપર—એના અદૃશ્ય રાહ ઉપર એની અનન્ય લીલા ઉપર મૂડી

વિમાસી રહુ છુ જગતની સર્વ વિસવાદિતા ને કટપનાળી સંવાદિતા સર્વ એ શબ્દોચ્ચારમાં બૂલી—સાવધાન બની જાઉં છુ શેના માટે—શા મરણે ? કટલી ધડિએ જ એ પ્રશ્ન છે—હે રામ !

દુઃખને દોરતી એ બાળા મને નેઈ ન શકે એ રીતે હુ એમની પાછળ પાછળ જાઉં છુ રેંક રાજમાર્ગના ખૂલે એ બાળા ઊભી રહે છે. દુઃખ ‘હે રામ ! કરતા જેસી જાય છે—બાળા ક્યાંક ચાલી જાય છે—પાવન જરાને મૂડી જાય છે એમ કોઈ નીકળે છે—૨૬ પથરવ સાબળી—જાણે એ માનવી ને સભાગવવા મોનતા હોય એમ મોને છે હે રામ’—માનવીની ગતિ અટકતી નથી—એ આ ગોળ જાય છે—દુઃખનો હે રામ’ માત્ર રામજે જ સાબળો જાણે—દુઃખ જન્મ અવ્યય ઘઈ ફરી મોને છે હે રામ’ બન્ને વેળાના બન્ને શબ્દો—એકની પાછળ ઉસુકતા દત્તી, આશા દત્તી, ખીલની પાછળ નિરાશા દત્તી નિખાનમતા દત્તી—‘દૃષ્ટ ને કરે તે ખર ?’ એમ કહી જતી.

હે રામ’—જેવા શબ્દોના ઉપારથ પછી નૈરાશ્ય અનુભવતા દુઃખને કુ નેઈ થકો નથી—એના સ્વરમાં રહેલી ઉસુકતા ને આશા જમાવા જાણે હુ એની પડખેથી આવવાનો ટે મ કરે છુ—ફરીથી ૨૬—એજ આશાથી એજ ઉતરકતાથી—‘હે રામ’ મોને છે—ધડિ હુ થોણુ છુ—ધડિ ૨૬ ના મો પર એ આશા ને એ ઉમકતાની રેખાઓ થોને છે—કોની વાટ નેતી—ક્યા નૈરાશ્યની જય પ્રતીક્ષા કરતી—ના—મારાથી એ નવી થય—હુ બાણુ પત્રથી પમાર ઘઈ ૨૬ના શુભ’ દાશમાં પ્રજતા શુભ’ પાત્રના એક મિત્રો નાખુ છુ—સિકાના રણમરે દુઃખી સદજ મોવઈ જનાય છે ‘હે રામ !’—ને હુ ય એક સદજતાથી મોનુ છુ હે રામ’—દુઃખ દસે છે હુ ય દુઃખ હુ હે રામ’ની અનન્ય સમિત પ—

આ વિચિત્રતા નિદા ૧૬ જરા પાને ઘઈ જાઉં છુ કોડ નીલુ નીકળે છે—દુઃખ ફરી ‘હે રામ’ બોલે છે ફરી એ અનુભવ ! હુ ફરી એજ નાટક

કે, કુ—માત્ર 'હે રામ' શબ્દ સાંભળતા આખરે
 દમ મારે વાર મેં સિંકર નાખ્યા—દસ વાર વાર
 'હે રામ' શબ્દની પાછળના અર્થ સાંભળી—વિતા-
 માં સ્વેરે સંસ્થાપ્યા—ને એકએક મારાથી 'હે રામ'
 બોલાઈ જવાય છે. જલના કાન સરવા થાય છે—
 કોણ બાઈ!—

'કુ' કા'—

'કોણ હો બાઈ!'

'વરેમાણું' કા'—

'હે રામ!' રૂઢ કરી બોલે છે—

'હે રામ!' કી પડે મિકે નાખી કુ

પમત થઈ નડે કુ—

• • •

સમીપી નવાળી પાલી આવે છે—'હે રામ' ના
 શબ્દ આમળ-પાછળ ફેલાતા આવે છે—કોણ, કોને
 આપ મેં બોલે છે—જમની સ્તબ્ધ આ બોલે જણ
 બહે મારા જ બેવા વિષય કરતી હોય એમ
 કિયર છે—

—અને અને સ્મરણ થાય છે—કુ મ આવા
 કા' શબ્દ સાથે સ્મરણને મળે દનો—મે મ આવા
 શબ્દ, આરો સાંભળ્યા હતા—મે બોલા કર્યા માત્ર
 —એવા શબ્દો આર—જળ જલનો વિધિ મળે
 દનો—વિના કરી કરી—કેક 'હે રામ' બે વતા
 દના—કેક અનુસરણ માત્ર કરતા હતા કુ બેતો
 દનો ને સાંભળતો દનો—આવા નિરર્થક ઉચ્ચારણ
 સમીપી મારું માત્ર—પેકું શબ્દ-એવ આખ થઈ મજ
 દડું.....

—મહિરે નાડે કુ. 'હે રામ' શબ્દોળીમાં
 બોલે છે—અહર નાડે કુ 'હે રામ' મહિરના પ્રવેશ
 દાર પર કોતરાયા છે...

—જાણના વાગમો કેક સાધુની સપાઈધ
 બેડ મ—'હે રામ' શબ્દો બિનારાયા છે—વાગ—

—મહિરના પવિત્ર વાતાવરણમાં બધું પવિ-
 ત્રતા પૂરતા એ બે શબ્દો, સમાધિતા પર રક્ષા રક્ષા
 મહિરતા જન્મવતા એ શબ્દો—સ્મરણના સંભળાતા
 ભવાઈ એ શબ્દો—શબ્દ બિખારીના નિરર્થક એ
 શબ્દો.

આદિ મનુએ મામક ઉચ્ચારણ એ શબ્દો—
 પ્રસન્નિ પીડાનો અત આપતા—જુખની ધડિએ
 બે વ વેલા કેક જાણતા એ શબ્દો—કુ ખની વિકલ
 ધડિએ ઉચ્ચારણ નીકળતા એ શબ્દો—અત ધડિએ
 જુખની સ્મરણની ધોરણ કરતા એ શબ્દો.

મહિરે ને સ્મરણના — સર્વ સ્થળે બેલાતા
 એ શબ્દો—જુખની પરમ કમાણી થા મારા એ
 શબ્દો અને આજે પેલા જુદે આપ્યા.

પ્રકથનના તાલવચા — કયાક સંભળારો એ
 શબ્દો—પ્રકથ તાલની શાન્તિમાંથી સ્વયં સરહે
 નીકળે એ શબ્દો.

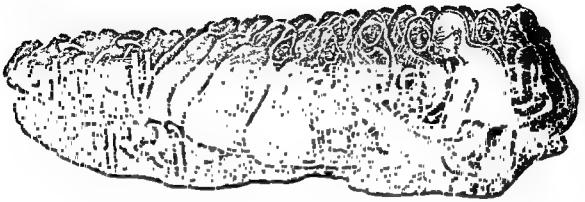
—આજ એ શબ્દો છે — સજન નથી—માન-
 વતામાં સજન છે । કયામાં છે ।—કુ ખમાં છે ।
 —જનનમાં તો નથી જ નથી—

—જુદ ને બાળા — મારા પરમથન થા—કુ
 રાજ બેડે કુ. બિખારી નથી એ — કુ બિખારી
 કુ એમતો — એમતા આવવાની પ્રતીક્ષા કરતો—
 'હે રામ' નાખવાવાર એ બે માનવ દેહનો ખાણી
 કુ— કુ તાણી કુ—'હે રામ'.

—ને આખરે અને સ્મરે છે.
 માફ બાગપણ—શાળાના દિવસે—શિક્ષક
 સરજેલ બહુવચા—એ—

—રામ શબ્દનાં રૂપ બેલાવતા હોય —
 રામ — રમેણ — રમણ — રમઃ — સર્વ રમમય—
 એ છે.—

'હે રામ'

[બહેનોની ઉત્તતિમાં બાપુએ પ્રથમથી જ રસ લઈ તેઓને હોરવણી આપેલી. સમાજમાં માનભર્યું સ્થાન અપાવ્યું. ઘરની દીવલે મા એ ધાર્ધ રહેલી તે પ્રચંડ સ્ત્રી શક્તિને દેશસેવાનાં પ્રત્યેક કાર્યમાં હિસ્સો અપાવી તેમનાં પ્રગતિનાં દ્વાર ખેલી નાખ્યાં. બહેનોમાં એક અનેરું ચેતન આપ્યું અને તેથીજ સર્વ પ્રકારની સ્ત્રીઓ સંકટ અને મૂંઝવણને પ્રસંગે બાપુજી પાસે દોડી જતી. બહેનોના જીવનનો એકેય પ્રશ્ન એવો નહોતો જે તેમની ઇચ્છા હોય તો તેઓ બાપુની સાથે પૂરેપૂરી ટૂટથી ને કશાપણ અંતરપટ વિના ચર્ચી ન શકી હોય. આશ્રમની બહેનો ઉપર બાપુએ લખેલા આવા અપ્રમિદ્ધ અને અમૂલ્ય પત્રો દરેક બહેનને માર્ગદર્શક થઈ પડશે.]

સ્વ. ચંચળ બહેન જીર્ણ શુભાષ બહેન તે પૂજ્ય બાપુજીના ન્યેષ્ઠ પુત્રવધુ. તેમના પિતાશ્રી સ્વ. હરિદાસ વખતચંદ વોરા કાઠિયાવાડના એક મુખસિદ્ધ વકીલ હતા. અને આગળ પડતા સુધારક પણ હતા. પૂ. બાપુ ઘણા વર્ષો પહેલાં તેમના પરિચયમાં આવેલ હતા. તેમના એક પુત્ર પણ બેરીસ્ટર થયેલા તે પૂ. બાપુના મિત્ર હતા. સ્વ. ચંચળ બહેનના લગ્ન સ્વ. હરિલાલ ગાંધી સાથે સન્ ૧૯૦૬માં રાજકોટમાં પૂ. બાપુજીના મોટાભાઈની હાજરીમાં થયેલા. તે અરમામાં પૂ. બાપુ દક્ષિણ આફ્રિકામાં હતા. એટલે લગ્ન બાદ થોડાજ વખત પછી તેઓ બન્ને બાબાપુ પાસે આફ્રિકા ગયેલા. ચંચળ બહેન ગ્રેમાળ સેવાલાપી અને સદ્ગુણી હતા એટલે બાબાપુનો તેમના પ્રત્યે ખૂબ પ્રેમ હતો તેમના પર ઘરનો કેટલોક કારભાર મૂકવામાં આવેલો. પૂ. બાપુએ જ આફ્રિકામાં કાળા કાચદા સામે સત્યાગ્રહ કર્યો એ વખતે હરિલાલ ગાંધી પણ તેમાં જોડાયા હતા. સન્ ૧૯૦૬માં બાપુજી સાથે જેલમાં હતા. એ અરસામાં અને ત્યારબાદ જુદેજુદે નમયે પૂ. બાપુએ ચંચળ બહેન પર કેટલાક પત્રો લખેલા છે તે આજની પ્રજા માટે ઐતિહાસિક લાગે તેવા છે. ખાસ કરીને બહેનોને માટે તે એક અમૂલ્ય વારસો છે.

સ્વ. ચંચળ બહેન સને ૧૯૧૮માં ઇન્ડિયુએન્સિયા હુમલ થી દેવલોક પામ્યા. તેમની સ્મૃતિ

એ પત્રે થી ત છ થ ૧ ૭ તેમના અનુભવથી સ્વ હરિનાન ગાંધીનું જીવન પણ ઘણું કરુણ સંભોગો
માથી પસાર થઈ ગયું અને આજે આપણી વચ્ચે કાઈ ન રહ્યું હૃદયર તેમના આત્માઓને શાંતિ આપો

સ્વ અચન બહેને પૂ બાપુના જમો બધ કાગળપૂર્વક સચવી રાખેલા તે તેમના મનઘડા
થી રાજકોટથી તેમના મે ટી બહેન પ તેથી મળી આવ્યા છે તે અ જના યોગ્ય અવસરે 'ધ્યાસ બાપુ'
ન વાચકોને તેનો લાભ મળશે

— કુવરજી પારેખ

શ્રી. ચંચળ
શ્રી. ચંચળ

તમારો લાગે ને રમીક ક ગગ વાચી
હું બહુ રાજ થયો છું મેં પછી રસપૂર્વક
વાચ્યો હરિજલ કહે છુંથે તે વાચ્યે. મને
એ દિવસમા વખત ન મળે તેથી અજે જ
કાગળ લખી ન છું છું અચારે શ્રમ ઉપર
છું રતના નવ વાચ્યા છે

શ્રી. ચંચળ
શ્રી. ચંચળ

શ્રી. ચંચળ

શ્રી. ચંચળ

શ્રી. ચંચળ

શ્રી. ચંચળ

શ્રી. ચંચળ

શ્રી. ચંચળ

શ્રી. ચંચળ

શ્રી. ચંચળ

શ્રી. ચંચળ

શ્રી. ચંચળ

શ્રી. ચંચળ

શ્રી. ચંચળ

શ્રી. ચંચળ

શ્રી. ચંચળ

શ્રી. ચંચળ

શ્રી. ચંચળ

શ્રી. ચંચળ

શ્રી. ચંચળ

શ્રી. ચંચળ

શ્રી. ચંચળ

શ્રી. ચંચળ

શ્રી. ચંચળ

શ્રી. ચંચળ

શ્રી. ચંચળ

શ્રી. ચંચળ

શ્રી. ચંચળ

શ્રી. ચંચળ

શ્રી. ચંચળ

વાત છે કે કાલ નક વીધી તેમા કઈ ખોસડુ
અથવા તો ટોકમા કે હાથમા પણ કઈ પહેરડુ
તેમા શોભ તો ન હંધ છતા હાથમા પહેરતા
અપવિત જણુય છે તેથી તે વિષે હું કઈ કહે તો
નથી, તેમા લોકચારી અટકાવ જ તે પહેરિયે
એટલે બન છે અથા માસ વિચર છે તેને
તોળી કરડુ થટે તે પ્રમાણે કરજો મરી શરમથી
કશુ કરવની જરૂર ન મનએ.

સમઘાસ કેવઘાસ રમ્યા કરે છે છેકશેઓ,
૨૦ છે એટલે અહિં તેઓને ઠીક ગોઠી ગયું છે
બ ને પણ બીજી બાયડીઓનો મેળ પ છે એટલે
ઠીક હેય તેમ બેઈ છું તેણે હાલતો ચહ છેડી
દીધી છે ને થા પાપી નહ વની ટેવ પડી
ગઈ છે

હાલતે અત આ માસમા કે ફેબ્રુઆરીમા આવે
એમ વતો ચવી રહી છે થય તે ખરૂ હલતે,
પકડવા નથી એટલે હરિજલ છુટો રહે એમ
જણાય છે તેની તબીયત જે ખીની જેલમા
સરસ રહેતી છે એમ હું જાણુ છું

પરવોતમઘાસ પણ જેલમા નીકળ્યા પછી
હાથ તો અહિંજ છે રમીખ ધન ચુબન છબત
બાણીને દડવત બનીયા કાગળની રાહ બેઈશ
કુમી તો લખતી નથી એટલે શી આશા.

બાપુના આશીર્વાદ

ગુરુદયાલ મલિક

ગાંધીજી અને ગુરુદેવ બંનેનો વિશ્વાસ પ્રહાર્યમાં અગાધ હતો. કારણ કે તેઓ પોતાના જીવનનું ધ્યેય પ્રહારમાં સર્વદા ‘આચરવું’ એ છે એવું નાનપણથી જાણી ગયા હતા.

પ્રહારની એ ગાજુઆ છે, પ્રેમ અને નિયમ, અથવા એના બે રૂપો છે, - સૌંદર્ય અને સત્ય. પરંતુ બંનેને એવા માટે મંચમની આવશ્યકતા છે. માધારણ રીતે લોકો એમ નમજે છે કે જે સૌંદર્યનો ઉપામક છે તેને મંચમની જરૂર રહેતી નથી. આ ખરેખર મોટી ભૂલ છે. કારણ કે સૌંદર્યનો આધાર સત્યની પેઠે સંયમ જ છે. એમાં ફક્ત એટલો જ તફાવત છે કે સંયમને કલા-કાર કે કવિ છંદ કહે છે અને સત્યનો ઉપામક એને નિયમ કહે છે.

આમ, ગાંધીજીને તેમજ ગુરુદેવને પ્રહાર દર્શન કરવા માટે જીવનમાં મંચમનું

સ્થાન સમજાવું હતું. ગુરુદેવે આ સંયમને સૌંદર્ય દ્વારા પોતાના જીવનમાં ખીલવ્યો અને ગાંધીજીએ ધર્મ, કર્મ અથવા વ્રતો દ્વારા ખીલવ્યો. અને તે તો બન્ને ‘પ્રહાર-વિહાર’

રખાયા.

“પ્રહાર” અને “અમ” એ બેમાં ફેર એટલો જ કે પ્રહારમાં સંયમનો સમાવેશ થાય છે અને “અમ”માં એ સંયમનો જગ છે. “અમ” તું કારણ ધર્મીવાર એક અથવા ખીલ પ્રદારનો, ગુપ્ત અથવા વ્યક્ત, સ્વાર્થ હોય છે. અને એનાથી સત્ય અથવા સૌંદર્ય પર આવરણ આવી જાય છે.

ગાંધીજીએ શારીરિક અને માનસિક સંયમો પર વધારે ભાર મૂક્યો, અને ગુરુદેવે આત્માને ઝાળગવા માટે જે જે સંયમોની જરૂર છે એના પર વધારે ભાર મૂક્યો. એમની દૃષ્ટિએ સૌંદર્યની ઉપામના

એ આનંદાનનો નહેવાર ના । કે તેની એમાં
નગીન કદા વગેરે ખીને એવી આધના
ની

એક અમેજ કવિએ કહ્યું છે કે જે
માણસમાં મગીતનો આવિર્ભાવ કરવાની
અથવા સંગીતનો અનંદ અનુભવવાની વૃત્તિ
અથવા શક્તિ નથી તે માણસ કપટી હોય
છે એનો અર્થ એટલો જ કે એવી વ્યક્તિમાં
સચમ નથી હોતો જ્યારે માનવીના જીવનમાં
નયમનો અભાવ હોય છે, ત્યારે જ એના
જીવનમાં 'વાકાપાલ' અથવા કૃશ્તા આવે છે

શારીરિક અને માનસિક મતો તપા,
મધ્યમથી એ જ ફળ મળે છે જે સૌન્દર્ય
માથી ઉપાસના કરવાથી મળે છે તેથી જ

એક કલામર અને એક નવ એક
પમિના પાયા છે

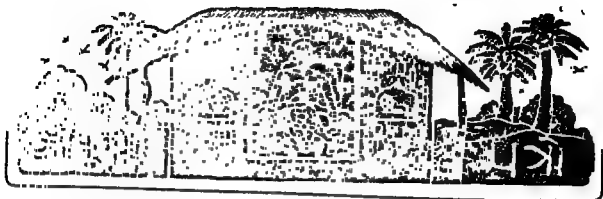
શારીરિક અને માનસિક તરથી જ
જ્યોતિ ભોવામાં આવે છે ત જ જ્યોતિ
સૌન્દર્યનો ઉપસક પણ ભેઈ શકે છે કારણ
કે જે જ્યોતિ પ્રકાશ સ્વરૂપ છે આપણે
એમ પણ કહી શકીએ કે જ્યાં જ્યાં જ્યોતિ
છે ત્યાં જ્યાં પ્રકાશનો વિહાર અથવા આચરણ
થાય છે

અજકાલ પ્રકાશનું પાતન થતું નથી
તેથી જ અમયમ અશાન્તિ અને 'અસૌન્દર્ય'
વધી ગયા છે ગાંધીજી અને ગુરુદેવ એ
અને આપણને શીખવી ગયા છે કે જીવન
માં પ્રકાશની જરૂર છે—ધણી જ જરૂર છે

એ કાળે અને અખી સ્થિતિમાં ટકી શકે તે જ પ્રકાશ્ય છે આ મિતિ બહુ મુરકેલ છે,
પણ એમાં નવાઈ નથી આપણો જન્મ વિષયમાંથી છે જે વિષયમાંથી પેતા થયું છે એવું શરીર આપ-
ણને બહુ ગમે છે. આ વચપરપરાથી મળેલા વિષયી વારસાને નિર્વિષથી કરવો એ કઠિન જ હોય
છતાં તે અમૂલ્ય વારમાં નિવાસસ્થાન છે એ પ્રત્યક્ષ થાય ત્યારે પ્રકાશ્ય સ્વાભાવિક ધર્મ શકે છે
અને એવું પ્રકાશ્ય સાક્ષાત્ રણ સ્વર્ગમાંથી કિતરી આવે ને અપર્શ કરે તોયે અખડિત રહે. સૌને
પોતાની માતા રણ સમાન હોય રણ માતાનો પ્રિયાર કરતા પણ વિગર થયે છે એમ સૌ માત્રનો
વિચાર કરતા વિકાર થમવા ભેઈએ આ બહુ ફરી ફરી વિચારી તેના ફલિતાર્થ કાઢને

— ગાંધીજી

ਮਨੋ ਭਾਗ
ਦਿਵਾਲਰ

12 4 448

১৮৮৮ সালের ২৪শে
 ১৯০৫ সালের ১৫শে
 ১৯১২ সালের ১৫শে
 ১৯২০ সালের ১৫শে
 ১৯২৮ সালের ১৫শে
 ১৯৩৬ সালের ১৫শে
 ১৯৪৪ সালের ১৫শে
 ১৯৫২ সালের ১৫শে
 ১৯৬০ সালের ১৫শে
 ১৯৬৮ সালের ১৫শে
 ১৯৭৬ সালের ১৫শে
 ১৯৮৪ সালের ১৫শে
 ১৯৯২ সালের ১৫শে
 ২০০০ সালের ১৫শে
 ২০০৮ সালের ১৫শে
 ২০১৬ সালের ১৫শে
 ২০২৪ সালের ১৫শে

॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥
 श्रीगणेशाय नमः ॥
 ॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥
 श्रीगणेशाय नमः ॥
 ॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥
 श्रीगणेशाय नमः ॥

५७५
 ५७६
 ५७७

[illegible]

સત્ય શોધક

કાશર એચ. હેરાસ, એસ. એ.

મદાત્મા ગાંધીજીનું જીવન સસને શોધવાના સતત પ્રયત્નસમુદાયનું છે. સર્વવિદિત છે. “સલ એ જ પરમેશ્વર છે”—અને એમની અનેકવિધ પ્રતિજ્ઞાઓ, એમના સર્વ પ્રયત્નો, એમની બધી લગતો, એમના સર્વ લખાણો અને વ્યાખ્યાનો એ સૌની પાછળ એક જ આદર્શ રહેલો હતો : એમનો આત્મા જે પરમ સસને ઝંખતો હતો તેને છેવટે આત્મસાત્ કરવું.

એમની ઉદ્ધાર પ્રતિજ્ઞાઓને લગતા વિવિધ પ્રસંગોનું આશિષન કરીએ તો એમની આત્મકથા ‘સલના પ્રયોગો’ની પુનરુક્તિ જ થાય. તેણે એમનાં લખાણોનો અભ્યાસ કરતાં એમના સર્વ પ્રયોગો પાછળ રહેલી સામાન્ય પદ્ધતિ જાણી આવે છે. આ પદ્ધતિથી ઘણા આશ્ચર્ય પામે છે, પરંતુ મને તો એ સર્વાંશો મુરોમ્બ લાગે છે.

ગાંધીજી પોતે જ એમના આ સામાન્ય લક્ષણની પોતાના સલના પ્રયોગોને અનુસરીને સંક્ષેપમાં પચ્ચ રૂપરૂ રીતે નીચે મુજબ વ્યાખ્યા આપે છે :

“સલના શોધકને રજકણથી પચ્ચ નવિ રહેવું પડે છે. જમત આખું રજકણને કપડે છે, પચ્ચ સલનો પૂનરી તો રજકણ સંદર્ભે તેને કચડી ચડે એવો અલ્પ ન બને સ્વાસ્થી તેને સ્વતંત્ર સલની ઝાંખી પચ્ચ દુર્લભ છે.”

વળી ફરીથી તેઓ અન્ય રચને કહે છે :

“હું તમારી આગળ સાચી નમ્રતાથી વાત કરું છું કે જેનામાં નમ્રતાની અલગ લાગણી ન હોય તેને સલ જરૂરી નહિ. તમારે જે સલન સમુદાન ખોળે તરવું હોય તો તમારે શૂન્ય બની જવું જોઈએ.”

તેથી, નમ્રતા એ સૂત્રને પામવા માટે ગાંધીજીએ શોધેલી પદ્ધતિ છે, અને એ રીતે તેણે પુખ્ત સત્યાગ્રહી લખે છે :

“મારે મારી જાતને શૂન્ય કરી નેહાએ જ્યાં સુધી માનની પોતે જ પોતાના માનવ-બંધુઓ માં પોતાને હોય ન રહે, ત્યાં સુધી મારે મોક્ષ નથી.”

ગાંધીજીએ ફરીકરેતો આ માગ સુમમ નથી “માનની ધાર પર આલમ જેવો એ માગ છે,” એમાં અદર્શને લગતે સ્થાન નથી. એ તો માનની વ્યક્તિત્વના અને અનુરાગના પ્રમાણને ‘અદર્શ’ની સામે નિરુર સંમાન છે. ગાંધીજી આ વાતની સ્વ-આત્મા જ પ્રતીતિ ધણ હતી એ એમણે પોતાના આદર્શોમાં આ શુન્યની સામે જ કે અદર્શાવ વિના વતવાનો નિશ્ચય કરી દતો.

“મારે સત્યના શરતીય પ્રયોગો વણવવા છે

હું કેવો રૂપણો છુ એ વણવવાની તલમા છમ્મ નથી જે માપથી હું મારું પોતાનું મા

કરવા હજુ છું" અને જો માથે આપણે બધાણે પોતપોતાને વિષે વાપરવું જોઈએ, તે પ્રમાણે તે નું અવશ્ય કહું કે,

ઓ સમ કૌન કુદિલ ખલ કામી ?

જિન તનુ દિઓ લાહિ બિસસઓ
અતો નિમકહસામી"

તેથી, માધીજીની નમ્રતાની ભાવના એમના પ્રાપ્તિના ઉમ્મ અસ્તિત્વ ઉપર સ્થપાયેલી હતી. એ મજબૂત પાયા પર તેઓ મદદગારની હમારત માથવા ઇચ્છતા હતા.

આ હિન્દિ ભૂમિ મદદગારને પોતાના સર્વ માનવમુખોને કસાયેલી અને સ્નેહકરી રીતે પારખવાના થય્યા કર્યો જરવા.

"હું સત્ય કહું છું કે હું પોતે જ આખી-ઓથી ભરેલા હોવાથી મારા અન્ન માનવમુખોની આખીઓને જોવા તરફ કુ ધવો. મદ છું, અને તેથી હું એમની હૃદયને પાન છું." "જ્યારે જ્યારે હું જૂઠ કરતા માથુસને જોઉં છું, ત્યારે કુ મારી જતને કહું છું, મેં પશુ એક વાર જન કરી છે." જ્યારે મુ કામી પ્રકરને જોઉં છું, ત્યારે કુ મારી જતને કહું છું, 'હું પશુ એક વખતે એવો જ હોત' આમ કુ જગતના પ્રત્યેક જન સાથે સંબંધ પર વગેરે હોઈ એવો અનુભવ કરું છું અને અને સાચું છે કે જ્યાં મુખી આપણામાને સૌથી દીન જન મુખી ન થાય ત્યારથી અને એન પહે નહિ."

માધીજી સૌ દેખિત જનોને આઠવી ઉછેર-તાથી માટે છે અને એમના એ સૌ સાથેનો સંબંધ એમને મન તો માદ રુખનું મૂળ છે.

એ દિવસે ઓઝામા ઓઝા, અને, એ મારૂં જાતે તો જગતના ઓઝામા એવળ માથુસોની વતના સાથે મારી જાતને એકરૂપ કરવાની હોય તો મારી સંજગત રહેવા નના બાળકોના દોનો સાથે મારી જતને એકરૂપ કરવા દે. આમ ન જાવે કરીને કોઈક દિવસે સંવતારાવજીના દહન કરવાની હું આટા સેકું છું."

વળી એમની આ નમ્રતા એમને તૈથી દીન જનોને રોખવાને પ્રેરે છે

ઉચ્ચ અને શક્તિશાળી કરતા અધ અધમ પ્રાચીનમા હજરના દર્શન થાય છે અને જાણુ હોવાથી હું તેઓની સ્થિતિએ પહોં મથી રહ્યો છું. તેઓની સેવા કર્યા વિના હું સ્થિતિએ પહોંચી ન શકું તેથી, જ દક્ષિત વડ સેવા કરવા હું પ્રેરાયો છું."

મરીમે પ્રત્યે પશુ એમને એટલો જ દતો

"મારા આખા જીવનમા અને મરી સ્થિતિમા મને દ મેશા મરીમે માટે સ્નેહા લાગણી રહી છે. મારી અને મરીમે વચ્ચે મેં જુદાઈ માની નથી. મેં એમને મારા પોતાના સ્વજનો માન્યા છે."

એમના કહેવા પ્રમાણે, મરી નમ્રતાને નાના બાળકોના મુખેથી પશુ મદાન એવા તેઓ યાચ્યા.

"એ આપણે વિનવશીલ અને વિનમ બ એ તો જીવનમા મદાન એવાપરેને આપણે કે વચ્ચે માથુસો પસંદી નહી, પરંતુ કહેવ અસાની બાળકો પસંદી જ મેંવારી સારીશ. હું આના કરતા વધારે ઉદાત્ત અને બળ્ય સંય કહું છું નથી. 'બાળકોના મુખમાથી જ વિદ્યતા છે."

મદદગારની નમ્રતાની પ્રતિક્ષા દેશમાથે સુવિખ્યાત પ્રસસાથી જાણી પડી નહિ. તે દાતમા' તરીકે જોળખાણુ લખારે મમતુ નહે પેતાને બીજા કુશ્વ તરિકે પૂજવાને તેઓ મુખ કહેના. તેમણે સ્પષ્ટ જાહેર કયું હતું કે તે 'સન્માસી' નથી, પરંતુ તેઓ તો એક સામાન્ય હસ્ય છે. પોતાને સર્વ તરફ થતા સખો પ્રત્યે એમણે પોતાનો અશ્વરૂપે બ્યાત કરેઈ દતો. "હું સાધુપણને સ્વીકાર ન કરી શકું. તો જામર માનરી છું. તમારી પેટે હું પશુ નજા હોયોને વરા થઈ જાય છું."

"મારા માનવમુખોમાથી નિર્બળ માનરીની માફક મેં પશુ ન સ્વત્વ દેદ પારણુ કર્યો છે, અને તેથી કોઈની પશુ પેટે હું જૂઠ કરી એણું છું."

જ્યારે લોકો એમને દેવસમાન ગણી ઉચ્ચ
સ્થાને સ્થાપિત કરતા હતા, ત્યારે પોતાની આ તો
નબળાઓએને લક્ષમાં રાખી તેઓ ખુબ અકળાઇ
ઊઠતા હતા

‘ અધિકારી જનસમુદાયની પ્રશસાથી હું
ખરેખર વ્યથ બની જાઉં છું તેઓ જે મારો
તિરસ્કાર કરે તો હું અવરન મારી સ્થિતિ સમજી
શકું ’

જે હું જનમત ન રહું તો આ બધી
પ્રશસા મને સહેતાઇથી ફૂલવું છું કરી મૂકે ’

આ બધું હોવા છતાં, પોતાના વિશેનો
હલકો અભિપ્રાય એમનો હોવા છતાં, સાચી
નમ્રતાની ભાવનાથી તેમણે વિજય ઝેળવવાની
શ્રદ્ધાપૂર્વક આખા રાષ્ટ્રનું નેતૃત્વ સ્વીકાર્યું, કારણ
કે તેઓ સાચું દિગ્દિગ્ધ સમજ્યા હતા અને
એમના કહેવા પ્રમાણે એમણે પોતાને યુગના
અભળ ખડકમાં જડી દીધા હતા

‘ હું તો અદ્ભુત આશાવાદી છું, કારણકે
મને મારામાં શ્રદ્ધા છે આ કોઈને ઉદ્ધતાઇ બહુ
લાગે, ખરે ને ટપર છું તો મારી નમ્રતાના ઊંડાણથી
આ પ્રમાણે કહું છું હું ઈશ્વરની પરમ સંકિતમાં
માનું છું ” “ હું ખાફ છું કે મારામાં અદકાર
નથી, મેં મારી નબળાઈને ખરાબર જાણી છે એવો
હું અનુભવ કરું છું પરંતુ ઈશ્વરમાં અને તેની
સંકિતમાં મારી શ્રદ્ધા અચ્છ છે હું તો કે જ્ઞાનના
દાયમાંના મારીના લોહા જેવો છું. ”

અને ઇશ્વર સામેની અને એમના માનવ
બધુઓ સામેની આ નમ્રતા એ સત્ય એમની
મહત્તાનો આધારસ્તંભ હતો.

મેલાઈ નામે રેપ્રિસ કંપિએ સાચું કહ્યું
છે કે ઇશ્વરની સમીપ જ્યારે માનવી ધુટણી પડે
છે, ત્યારે એ જોતો મદાન હોય છે એટલો કહિયે
હોતો નથી, કારણ કે વિનમ્રભાવ એ જ એક
એવો છે જે સંકિતમાં માનવરૂપ ખારણ કરે છે

દિદ આ ભાવને સંપૂર્ણ સમજી શક્ય છે
અને મદાનમાં ગાંધીજીને આપણા યુગના સાથી મદાન
પુરુષ તરીકે ઓળખી શકવા સમર્થ બન્યું છે

અન્ય જનોએ જગતને સૈન્યોથી અને ધર્મ
થી જીત્યું છે, ગાંધીજીએ દિદના સ્વાતંત્ર્યને પ્રેમ
વિનમ્રતા અને સ્વાર્થહીન પ્રસ્થાપિત કર્યું છે

એ મદાન વૃક્ષ પર આ ફળો લાગ્યા—મુબંક-
ના માનનીય મિશનરે રવિવાર તા. ૧લી ફેબ્રુઆરી
૧૮૪૮ ને દિને બોલાવી પર “ એ વૃક્ષના પંખા
પડી ” એ બાધબદમાંની ઉપમાનો ઉપયોગ કર્યો
હતો એ પર જો હું નિરુપણ કરું તો—અને જો
આપણે મદાનમાંજના સાચા અનુયાયી તરીકે
આપણને ગણાવવા માગતા હોઈએ, તો આપણે એ
ફળોના ભાગીઆ થવું જોઈએ ઇશ્વર પ્રત્યે વિનમ્ર-
ભાવ, આપણા બધુઓ પ્રત્યે પ્રેમ અને આ બંને
ની આવરયક પૂર્તિસમાન આત્મસમર્પણ

પડિત જવાદરનાલ નહેરુએ જ્યારે મદુગદ
કહે હવે એ મદાન વૃક્ષ ત્યાં મારે પોતાની શાખા
ઓને દિદભૂમિ પર પ્રસારી ન શકશે એ વિશે
રાષ્ટ્રને જાહેર કર્યું હતું, ત્યારે આપણને સૌને એ
જ પ્રમાણે કરવા સમજાયું હતું

“ ગાંધીજીને અને એમની રચિતને ઉત્તમ
પ્રાર્થના આપણે એ જ રીતે અપી* શકીએ કે
આપણે સત્યને અને જે કારણને માટે આપણા એ
મદાન પુરુષ જીવ્યા અને જે માટે પોતાના પ્રાણની
આકૃતિ આપી એ સૌને માટે આપણે સમર્પણ
કરવાની પ્રતિજ્ઞા કરી જોઈએ આપણે સાચે
સંઘર્ષિત રહેવું જોઈએ અને આપણી બધી વૃન્ધ
મુશ્કેલીઓનો અને વિપત્તિઓ અને અથામણોનો
આ મદાન આપણે વન્ને અન્ત લાવવો જોઈએ,
આ મદાન આપણે આપણે માટે જીવનની મદાન
વસ્તુઓનું રમરણ કરાવનારે બિન્દ છે અને જે
વૃન્ધ વસ્તુઓ માટે આપણે ખુબ ખુબ વિચાર
કર્યો છે તે સૌને હવે-વિસરી જવી જોઈએ

“ એમનું મૃત્યુ આપણને જીવનની મદાન
વસ્તુઓ—એ જીવન સત્ય—ની યાદ અપાવે છે
અને આપણે જો એ સૌને યાદ કરીશું તો દિદ
સારુ એ આશીર્વાદ રહે છે ” *

જય હિંદ !

* અનુવાદક મુકુન્દ કલાથી

સામાભાઈ પટેલ

[ગવાકથી ચાહું]

વૈષ્ણવ જન તો તેને કહીએ

જો પીઠ પરાઈ બાણે રે
પરદુ ખે ઉપકાર કરે તોયે
મન અભિમાન ન આણે રે
સકળ લોકમા સહુને વહે
નિદા ન કરે કેની રે
વચ કાઠ મન નિશ્ચળ સખે
ધન ધન જનની તેની રે
સમદ્રષ્ટિ
ને તૃપ્તિ ત્યાગી
પરસી જેને માત રે
જિહ્વા થકી અસત્ય ન બોલે
પરધન નવ ઝલે હાથ રે
મેહ મયા બ્યાપે નહિ જેને
હૃદ વૈરાગ્ય જેના મનમા રે
રામનામ શુ તાની લાગી
સકળ તીરથ તેના વનમા રે
વલુકેબી
ને કપટ રહિવ છે

ભગવાન શુદ્ધ
રતિદેવ
લક્ષ્મણ
શનેશ્વર
ગુહારામ
શુવ
જયદેવ
ગુલસીદાસ
કબીર
હરિચંદ્ર
સમદાસ
મીરાબાઈ
શકરાચાર્ય
પ્રહલાદ
જનકવિદેહી
હરવ
યુધિષ્ઠિર

કામ ક્રોધ નિવાર્યો રે
ભણે નરસંથે તેનું દર્શન કરતા
કુળ એકે તેર તાર્યો રે

બિંધમપિતામહ

ગાધીચ

જે પીડ પરાઈ બાણે રે

નરસિંહ મતો, જે પીડ પરાઈ બાણે
રે હા, એવી પીડ પરાઈ બાણુનરી જવ
લત અને વિરન વિભૂતિઓ તો મતા વસુ
ધરાને ખોળે કવચિત જ ભેવા મળે છે
એમાના એક વૈષ્ણવજન આ રહ્યા ઇતિહાસે
એમને એળખ્યા છે ભગવાન બુદ્ધને નામે
રજકુળે જન્મ્યા છતાયે પરાઈ પીડ ટળવા
માટે તો એ જનકુળે વસ્યા અતિ પવનકારી
છે એમના દર્શન, સતો ! એક વખત, માન
એક જ વખત એવા સતિયાજનના દર્શને તો
આત્માનો પથ ઉદ્ધાર થઈ બધ જુઓ, પેલા

પગલા દેખાય કુમ કુમ વણ્યા
એ પગવા પડે છે રાજગૃહના રજમગં પર !
મગધપતિ બિબિસારે યજ્ઞ માડ્યો છે
હજારે નિદોષ પશુએ ની હત્ય ને !

એ બિચરા મૂળા પ્રણીઓના અતરની
મૂગી વાચાએ એમના અતરમા અકથ્ય હુ ખની
ભવાલાઓ ફેલવી છે જુઓ એમના પુનિત
પગલા વળે છે યજ્ઞવેદિની દિશ મા
મગધપતિને પશુહત્યામાથી પછા વળવા
માટે એવા એ રાજ રજેશ્વરના દર્શને,
સતો, જીવનની ધન્યતા પમે !

[રાજગૃહમા મહારાજ બિબિસારના રાજમહેલના વિશળ ચેગનમા યજ્ઞની વેદિની
ચેપસ બ્રાહ્મણો મોટે મોટેથી મત્રેચ્ચર કરી રહ્યા છે પસે સત્ત્વિજ લાખો ચક્રચક્રિત છરો
લઈ જોતો છે બજુમા એક નિદોષ થેટુ થર થર કપતુ જીભુ છે મહારાજ બિબિસાર બે હથ
ભેડી આસન પર બેઠા છે અને અહુતિની ઘડીની રાહ જુએ છે મત્રેચ્ચરના સ્વર વધવા
સાથે સત્ત્વિજનો છરો પકડેલો જમણો હાથ જાઓ થય છે અને થેટના કડમથી થરડાઈ
જતી છેલ્લી ચીસ નીકળી પડે છે ત્યા તો કુમર સિદ્ધાર્થ દોડી આવે છે]

સિદ્ધાર્થ (થેટ ને પેતાની સેડમા એથી
લેતા) સખૂર, પુરોહિત, સખૂર ?

[નમણા સુરેખ અગવળા કુમરને ભેટા
ને એમની વણી સૂણતા સો આચર્યમા ગર
કાવ થઈ બધ છે કેઈ કઈ ખોલી શકતુ નથી
સત્ત્વિજના હથમથી છરો પડી બધ છે થેડી
વરે રાજા બિબિસાર રોપ બર્યા અવજે બેલે
છે]

બિબિસાર (અતિશય ગુસ્સામા કપી
જોડતા) પરાપૂર્વથી ચલી આવતી મગધના

રાજકુળની પ્રથા સામે આગળી ઊંચકનાર
મનવી ! હું પૂછુ છું કે કેણુ છે તુ ? મગધ
ના રજવીની હજરીમા અટલી બધી હિમત
કરનાર નદનનો હું જવળ મશુ છું ? કેટ
કેટલા પ્રયત્નેએ ભેંસીઓએ શે દેલી અહુતિ
ની શુભ ઘડી વિતવી દેવમા તે કેટલો
ગધીર શુનો કર્યો છે તેનું તુ ભન ભૂયો છે !
અને એ શુભાની શી શિક્ષા હોઈ શકે એટલુ
તા તુ બાણે છે ને ?

સિદ્ધાર્થ (નમ્રતથી) બાણું છુ, રાજન,

એની જે ગણતરી મે આગળથી કરી લીધી છે હજારો નિર્દોષ પ્રણીઓને ઉગારી લેવાના મારા અતરંગ પોકારના બદલામાં મરૂં શિર આગે છે ? ઉતારી દઉં, રાખ ? આ બિચરા મૂંગા પ્રણીઓના અતરનો કંગો કકગટ નાભગીને તો અતરિક્ષમાં બેઠેલા દેવો પણ મો ફેરવી મથા છે હું તો એક સામાન્ય મનવી છું રજન, બાણી લોકે આ બધા નિદાષ પ્રાણી એના જીવ કરતાં મરુ આ નાનું સરખું મચ્છુ વધારે કિંમતી તથી

બિબિસર (ઉંઘા મારું) શું બોલ્યો તું ? આ થતાં ભોઈ ને દેવે એ પણ મો ફેરવી લીધા છે ? જેમને પ્રસન્ન કરવા મેં આ પર્વ મહત્તુ એ દેવો પણ મરા આ ધર્મ કાર્યથી સંતુષ્ટ નથી થયા ?

સિદ્ધર્થ ના, રાજન ના ! જરૂર તો વિચરે કે આટલા બધા પ્રણીઓના કંગો કકગટ સાબળીને મારા જોવો એક સામાન્ય મનવી પણ કપી ઉઠે તો દયાના સાગર જોવા દેવે કદી પણ રજી થય બરા ?

બિબિસર તો શું આ ધર્મ કથં નથી ? અનેક વખો જીવની અમરી આ પ્રથા શુ માત્ર નિષ્ફળ નિર્ગિય જ નીવડી છે ?

સિદ્ધર્થ આપની આ પ્રથા એકઠી નિષ્ફળ, એકઠી નિષ્કથ જ માત્ર નહિ, પણ એ તો અત્યંત હાનિકારક નીવડી છે !

બિબિસર શાથી ?

સિદ્ધર્થ એનું તો જાણું છે ને રાજન, કે આપની અદર બીરજેલો અદમા શીશ રૂપે મરી અદર, અગ્નિ બેઠેલા સૌ કોઈની અદર, મનવી મનની અદર, અદર, દૂર દૂર ની દીશાઓ મુખી પથરચેડી આ ધરતી

પર વસતા સૌ કોઈ જીવમાત્રની અદર, ચેતન પ્રસારી રહ્યો છે અને એટલેજ આ એક નિર્દોષ ઘેટાના આત્મને હણતા તો આપનો આત્મા પણ હણુઈ જશે રાજન ! જેવાત હું કહું છું એ વાત નો આ મુગ્ધ ઘેડું પણ પેઢારી રહ્યું છે બિજલ્ય એ નહિ પણ નવનગરી વાટે ઉડતો એ પેકાર કદી સાબળ્યો છે મહારજ ?

બિબિસર (બીજો થઈ ને કુમર ને નમન કરના) મહાતુભાવ ! આટલી નાની વયે પણ પ્રાપ્તિમાયમાં વસતા એ એક વિરટ આત્મનુ નવદર્શન કરાવનાર અપ જોવા યતને ચરણે મારું શિર નમવું છું અને આપને મદરા ચુરુપદે સ્થાપું છું દેવ, અજથી આ મગધની બધી રિદ્ધિ સિદ્ધિ આપને ચરણે ધડે હું હરેચી અપ મગધના રજકુળના ચુરુ બન્યા છે અજે આપે મારો જીવનપથ ઉબળ્યો તેમ આપના આ અમૂલ્ય જ્ઞાનો લલ મગધની પ્રવલને આપવાની કૃપા કરો

સિદ્ધર્થ હજી તો હું પણ રજની શોધ આ નીકળેલો એક સામાન્ય મનવી છું અને રજન રાજકુળોના જરાઈ રહેલું કોઠાંત તો તો કપિતવસ્તુની રાજગણી છોડત શુ કામ !

બિબિસર (અચ્ચર્યથી) હે ? તો શુ અપ પોતે કપિતવસ્તુના મારી વારસા છે ? શક્યકુળના બાવી રાજવી કુમર આપ પોતે ?

સિદ્ધર્થ હવે એક દિવસ ! પણ અજે તો પરાઈ પીડા દગતા દગતા મારા અતરની પીડા ટાળવાના કોઈ નવા સત્યની શોધમાં નીકળેલો એક સામાન્ય જન છું મહારજ, એવી કેઈ શક્તિ પમીશ, એવું

કોઈ સત્યદર્શન મને લાધશે તો જરૂર એક દિ' હું આપને આગણે આવીશ. સૌ કોઈમાં વસી રહેલા એ વિરાટ આત્માનાં દર્શન પામીશ તો સૌને એ દર્શન કરાવીશ. આજે તો હું બાઉં છું. . . . રાજન, અહિંસા ધર્મને વિસરશે મા ?

મિત્રિસાર જયો, દેવ ! મારા જીવનનું પરવર્તન કરાવી આપે મારો ઉદ્ધાર કર્યો આપના પુનિત પગલાંએ મગધની ધરતી ધન્ય

ધન્ય બની ગઈ. દેવ ! આપે યાપેલો અહિંસા-ધર્મ જીવનભર હું નહિ વિસરું !

સિદ્ધાર્થ : મહારાજ, આપનો આ નિર્ણય કલ્યાણકારી હશે ! આપ શુભ પ્રયત્નોએ એ વધુ કલ્યાણકારી બનશે. આપની પર અને આપના શુભ પ્રયત્નો પર એ વિરાટ આત્માના આશીર્વાદ પ્રિતરભે એટલું વાંછીને આપની વિદાય લઉં છું.

(કુમાર બચ છે. સૌ ટળેલે મસ્તકે એમને ભેઈ રહે છે.) [ચાલુ]

જિનાં આંસુ

“તમારા નેત્રોમાં દાવાનળ સમા જિનાં આંસુ યાને ?” એલિલીના રક્તવણી સમુદ્રને આરે જ્યારે સૂર્ય અસ્ત પામતો હતો ત્યારે એક સખીસાને ભગવાન ઉગ્ધના એક પ્રિય શિષ્યે તેમને પૂછ્યું

ભગવાન પ્રશ્નિત જ રહ્યા.

“સ્વામી, તમને શું અપિત કરે છે ?” ભગવાનની સુખાહુતિ પર વ્યથાની રેખાઓ અંકાયેલી નેધને ફરીથી એ શિષ્યે એમને પૂછ્યું.

ભગવાન હજીય સાંત જ રહ્યા.

“કહો નાથ, કહો !” આજીવભરી આંસુ ટપકીએ પડીને એ શિષ્યે ત્રીજી વાર સ્વામીને વિનંતે કરી.

ભગવાને છેવટે મૈત્ર તોમ્યુ : “પુત્ર, હું રહું છું, કરણ કે જેઓ ‘મારું’ નામ ઉચ્ચારે તેઓએ મારા મુખે ઉપદેશને ખગિત અને કુરૂપ કરી નાખ્યો છે. ‘તમે એકબીજાને આદો, કારણ કે હૃદય એ જ પ્રેમ છે અને પ્રેમ એ જ હૃદય છે.’ આ મારા ઉપદેશને તેઓએ ‘તમે એકબીજાને ધીકારો કારણ કે સેતાન એ જ હૃદય છે અને હૃદય એ જ સેતાન છે.’ એવી કુરૂપ રીતે બ્યત કર્યો છે.”

પણ ભગવાન અને શિષ્યના નેત્રોમાંથી ટપકતા અશ્રુ બંદુઓ એલિલીના રક્તવણી સમુદ્રમાં ભળી ગયા અને સરળે માનનીઓની માનની ત્રણેની નિહંચતાથી ચરમાઈને પેતાના સુખને લકી દીધું. સમુદ્રનાં મોળાં પણ વિવાદમય કંદન કરતાં ઉજળવા લાગ્યા.

ગુ. મ.

ઈશુ અને સંત કબીર

અભ્યાસી

[આ વિજ્ઞાનમાં વિચિત્રતા સંતો, ભક્તો અને શાહીદોની જીવનગાથા આપશે. જીવનમાં એકવાર એક પણ આવી જાય તો જ્યાંદે મનુષ્ય પાતાના જીવનને જીવે હર્ષજનને આવતી પેઢીને જીવનમંત્ર આપતો જાય છે. આવી જગ્યા બધા મનુષ્યોને એકવાર તો આવે છે. પણ તે જગ્યાને ઓળખવાની શક્તિ અને હિંમત બેઠેલી]

આદમી શત હુતી જે ટેકરી પર તેજોમય અસિધિત જન કોકડું વળીને બેઠો હતો તે ધવલતાના પાવિત્ર્યથી અચ્છાદિત હતો. જાણે કે તે તારાઓનું રહસ્ય સૂચી દેવા અથવા તેમનાં તેણે કરેલાં ભક્તિપૂર્ણ સ્વીકાર સકેતથી વ્યક્ત કરવા ઉંઘતો હોય તેમ તે થોડી થોડી વારે પોતાનું મોળા વાળવાળું શિર આકાશભિ-મુખ ફેરવતો હતો.

નીચેની ખીણમાંથી એક યાત્રિક ટેકરી પર ચઢતો દૃષ્ટિએ પડ્યો. લાંબા સમય પછી જ્યાં સદાગળ અદ્ભૂત અને એટલાજ થીમા-નનો પ્રશાન્ત પૂજક બેઠો હતો તે સ્થળે એ

આવી પહોંચ્યો. ચોષકે તેને. વન્દન કર્યું અને તે આસને બેઠો.

“તમે કયા ધર્મના છો?” તારાઓના નિરીક્ષકે પ્રેમાળપણે પૂછ્યું.

“હું ખ્રિસ્તી છું.” પાતાના પ્રભુની નમ્રતા-થી યાત્રિકે ઉત્તર આપ્યો.

“તમારા ઉપદેશકનું નામ શું?”

“ઈશુ.”

“એમનું જીવન-ચરિત્ર મને કહો.”

યાત્રિકે ઈશુના જન્મથી કહેવાના પ્રારંભ કર્યો, પછી એમના યોગદાનથી આંધીને છેવટે

વગેરે પાસે સંસ્કાર પામ્યા છે, અને નંદલાલ બસુના હાથ નીચે કલા શિક્ષણ લીધું.
સંપાદનમાં આ સંસ્કારો પણ દર્શાવે છે. જે મેળવી શકે એમ હોય તેમણે એ
— શ્રી. કિશોરલાલ મશરૂવાળા. "

બાપુના સ્વાધ્યો તમે ભાઈઓ જે ઉત્સાહ અને તાદાત્મ્યથી જાહેર
એકઠું બેઠું પ્રવર્તે છે તે, મારા અંતરના આ પ્રવૃત્તિમાં આરીવાંદ છે.
— મુનિશ્રી. સં

"ધ્યાત્રાબાપુ"નો પાઠ્યનો અંક મળ્યો તમે જે કર્યો તેમાં બાપુના
અનુસરવાનો પ્રયત્ન કરતા જ હશે એ બાબતમાં મોરે-કાંઈ કહેવાપાત્રું નં જે હોય.
તમને સફળતા મળે એમ હિંમતુ-હું.
— શ્રી. નરહરિ

તમારા આ પ્રયત્નમાં મારા આરીવાંદ છે

— શ્રી. નારણદાસ ગાંધી, રાષ્ટ્રીય

"ધ્યાત્રાબાપુ" વાંચી ને ધ્યાત્રાબાપુની સ્મૃતિ સર્વદા તાલ અને સુઅભિલ
વખત સુધી "ધ્યાત્રાબાપુ" ગાંધીજીના આત્માની સેવા કરતું રહે એવી મારી
— જયબાપુ — જય "ધ્યાત્રાબાપુ".
— શ્રી. ગુરુદયસ

"ધ્યાત્રાબાપુ"નો ચોથો અંક મળ્યો તમારો પ્રયત્ન ઘણો સ્તુત્ય છે
જરૂર મેહલોચી.
— શ્રી. વાલજી

"ધ્યાત્રાબાપુ"ની અંકો લેઈને મને આનંદ થયો છે. મારું નામ
— શ્રીમંતી સરલાદેવી

"ધ્યાત્રાબાપુ" નિકાસકર આપને મેરી નીગમક એ એક એકા કામ
પ્રશંસા જિતીવી પ્રી લય કમ છે, સાહિત્ય પ્રી દષ્ટિ એ બાપુ કે સન્માન નો કુલ
તો બ્યાદા સે બ્યાદા પ્રમાણીક ઔર પ્રેરણા દેને વાલા છે. બાપુ કે બારેમે
આજ જિતની ઉત્કંઠા છે ઉત્તમી ચાંદ પાલે કબી નહીં થી.

રૂપાયતન કે બારેમે તા હિન્દ અંક મે પદા રૂપાયતન પ્રી કલ્પના
અચી લગી આપ લોનો કો લનવાન ને બુદ્ધિ લી છે ઉસકા વિકાસ હુઆ છે. જ
કા શિક્ષણ ઔર સંસ્કાર આપકો મિલે છે, આપ ઉસકા દેશ કે લિયે ઉપયોગ
મુશી પ્રી બાન ઔર ક્યા સે સકતી છે!
— શ્રી.

એમના કૂંસ પર ચઢવાની પરાકાષ્ટાએ પહોંચે-
લી એમની સેવાના મમય મુધીની સઘળી વાત
કહી મંલજાવી. દાંભિક માણસોએ એમને
નિર્દયતાથી ઉઘાડા પાડ્યા હતા. એ કથા ન્યાયે
તેણે કહેવા માંડી ત્યારે તેજેમય પુરુષનાં નેત્ર-
માથી અશ્રુધારા વહેવા લાગી

“આ અશ્રુ શા માટે?” યાત્રિકે પૂછ્યું.

“તમે તમારી વાત કહેતા જાઓ.” તેણે
કહ્યું

વાત સ પૂર્ણ થઈ. યાત્રિકે પુનરેકદા એજ
પ્રશ્ન પૂછ્યો. તેજેમય પુરુષે ઉત્તર આપ્યો :

“યાત્રિક, આટલું તું લક્ષમા રાખજે, જે

પ્રેમ દાખવશે તેને કૂંસ પર ખીલાઓથી જડી
દેવામાં આવશે. જે સમયે મૃશુ જોડ્યા, ‘હે
મારા પિતા’ ત્યારે એમણે એમની અને
એમનાં જાળકોની વચ્ચે બંધ બાંધવા પર
જેમનું જીવન નિભર હતું તેવા મધ્યસ્થ જનો-
આચાર્યો અને ધર્મગુરુઓ—નાં મુખમાંથી રોડ-
લો છીનવી લીધા. જે હજાર વર્ષ પૂર્વે ઇશુને
ફકત એક જ વાર કૂંસ પર ચઢાવવામાં આવ્યા
ન હતા. દેવળમાં અને ચૌરામાં, ઘરમાં અને
શાળામાં એમને પ્રતિદિન કૂંસ પર ચઢાવામાં
આવે છે.”

અને યાત્રિક આ તેજેમય અશિક્ષિતની
વિદ્વત્તા જોઈને આશ્ચર્યમુગ્ધ થયો.

“પણ! માણનાં તો તેમનું મૃત્યુ થાય તે પહેલા જ ખરેખરા મરી ગયેલા હોય છે.
એટલે કે તેઓ સ્વર્ગે જીવતા રહેવા છતાં જાગૃતિનો દીપ ધારણ કરતા અટકી ગયેલા
હોય છે. અમુક મર્યાદિત કાળ કરતાં વધારે બહુ જ ઘોરા હોય છે. પરંતુ કવચિત્ એવો
માનવી પેદા થાય છે, જે કોઈ મૂળભૂત વિશ્વવિચારને પોતાની જાતમાં મૂર્તિમંત કરે છે, જેમ
પુત્ર અને ઇશુ કરી શક્યા તેમ. તે શાશ્વતકાળ જીવતો રહે છે.”

૨ [હૃદયને હણાવનારા બાપુના નૃનરૂપ વચનો અનક ગુણો ભરે ભરે રહી જશે અહીં તો એ મહાનાગરમાંથી ઘોડક જ બિંદુઓ એકઠા કર્યા છે બાપુની સાથે રહેનારા, તેમની સંગોસંગ જવાતુ બાપુ પામનારા આપણા કાન ઉપર આવા વચનો અનેકવાર અથડાયા હશે કેટલા ગણધાગાડયામાં એ વાતો કરી બેઠા હશે ! અનેક કોળીમાંથી કેટલા વિરલના જીવનમાં એ માસ, રુધિર અને આત્મા ઘડ ગયા હશે ! એ વિરલ વિભૂતિએ તારશે અને તારશે, બ કી બીબબોના નામ તો સમુદ્ર કાંઠેની અગણિત હીપલીઓની જેમ રેલીમાં રખડતા હશે, અને તેને કોઈ ભાવે નથી પૂછવાનું]

એ મનુષ્ય અપને પર કાનૂ નહીં રખ સકતા હૈ વહ ફક્કરો પર બી સચ્ચા કાજુ નહીં રખ સકતા

અપને કો પહિચાનને કે કિયે મનુષ્ય કેા અપને બાહર નિકલકર તટસ્થ બનકર અપને કો દેખના હૈ

એ મનુષ્ય કિસીકા લી બાજ હવમ કરતા હૈ વહ નીકમના નહીં હૈ

જિતે હમ નહીં જીત શુબ મારને વહી કરનેમે હમારા સુખ હૈ, હમારી શાંતિ હૈ નહીં કિ ભે ફત્તરે કહે ચા કરે હમે કરનેમે પખ વાચન ને ગાકિન તો આતી હૈ

એકિન બિના રાન કે વહી ચતત્રના નહીં મિલતી

કિસી કી મંહેરખાની માનના અપની આત્મકી બેવના હૈ

મનુષ્ય કી પ્રતિષ્ઠા ઉતક દિકમે, હૃદય મે હૈ, નહીં કિ કમકે અસ્તિક યાની બુદ્ધિમે હૈ

એ દુ બિયો કા ખ્યાલ કરતા હૈ, વહ અપના ખ્યાલ નહીં કરેગા, ઉતકો ઇતના અમથ કરાને?

એ ક્યાદા ૧ મૂ પાતે હૈ ચા ક્યાદા કામ કરતે હૈ, કમને કમ બેગતે હૈ દોનો ત્રાથ મિલતે હી નહીં દેખે કુદરત તમને ક્યાદા કાન ખચી હૈ મોતી નહીં, એમિન મૂક હૈ

વગેરે પાસે સંસ્કાર પામ્યા છે, અને નંદલાલ બસુના હાથ નીચે કલા શિક્ષણ લીધું છે. માસિકના સંપાદનમાં આ સંસ્કારો પણ દર્શાવે છે. જે મેળવી શકે એમ હોય તેમણે એ વાંચવા જેવું છે.

— શ્રી. કિશોરલાલ મયરૂવાળા. “હરિજનબંધુ”માંથી.

બાપુના લખાણો તમો લાંબાઓ જે ઉત્સાહ અને તાદાત્મ્યથી બહાર પાડો છો, તે જોઈ હું બહુ પ્રસન્ન થઈ છું. મારા અંતરના આ પ્રવૃત્તિમાં આશીર્વાદ છે જ.

— મુનિશ્રી. મંતબાલજી રાજકોટ.

“ધ્યારાબાપુ”નો વાંચનાર અંક મળ્યો-તમે જે કર્યો તેમાં બાપુના સિદ્ધાન્તને બરાબર અનુસરવાનો પ્રયત્ન કરતા જ હોયો એ બાબતમાં મારે કાંઈ કહેવાપણું ન જ હોય. આ પ્રવૃત્તિમાં તમને સફળતા મળે એમ ઇચ્છું છું.

— શ્રી. નરહરિ પરીખ, પૂના.

તમારા આ પ્રયત્નમાં મારા આશીર્વાદ છે.

— શ્રી. નારણદાસ ગાંધી. રાષ્ટ્રીય શાળા રાજકોટ.

“ધ્યારાબાપુ” વાંચી ને ધ્યારાબાપુની સ્મૃતિ સર્વદા તાજી અને મુગધિત રહે છે. લાંબા વખત સુધી “ધ્યારાબાપુ” ગાંધીજીના આત્માની સેવા કરતું રહે એવી મારી હાર્દિક પ્રાર્થના છે.

— જયબાપુ-જય “ધ્યારાબાપુ”.

— શ્રી. શુરુદયાલ મલ્લિક. મુંબઈ.

“ધ્યારાબાપુ”નો ચોથો અંક મળ્યો. તમારો પ્રયત્ન ધણો સ્તુત્ય છે મારા લેખ એમાં લેંડર મોકલીશ.

— શ્રી. વાલજી ગોવિંદજી દેસાઈ. પૂના.

“ધ્યારાબાપુ”નાં અંકો જોઈને મને આનંદ થયો છે. મારું નામ આહુક તરીકે નોંધાયો.

— શ્રીમંતી સરલાદેવી સારાભાઈ. અમદાવાદ.

“ધ્યારાબાપુ” નિકાલકર આપને મેરી નીગાહ મેં એક ઐત્રા કામ ક્રિયા હૈ જિન્દગી પ્રથમ જિંતની કી બાય કમ હૈ, સાહિત્ય કી દ્રષ્ટિ મે બાપુ કે સમ્બંધ મે કુછ લિખા ગયા હૈ વહ તો લંચાદા સે લંચાદા પ્રેમાણીક ઔર પ્રેસ્વા દેને વાલા હૈ. બાપુ કે બારેમે ઉનકા લિખા પદને કી આજ જિંતની ઉત્કંઠા હૈ ઉતની સાથેક પઢિલે કળી નહીં થી.

રૂપાયતન કે બારેમે બી ઇસ અંક મેં પદા રૂપાયતન કી કલ્પના બી મુજે નિહાયત અચ્છી લાગી. આપ લોગો કે બગવાન ને બુધ્ધિ દી હૈ ઉસકા વિકાસ હુઆ હૈ. પૂ. બાપુજી ઔર શુરુદેવ કા શિક્ષણ ઔર સંસ્કાર આપકો મિલા હૈ. આપ ઉસકો દેશ કે લિમે ઉપયોગ કર રહે હૈ ઇસસે લંચાદા ખુશી-કી બાત ઔર કંયા હો સકતી હૈ!

— શ્રી. સીતાત્તમ સેકસરિયા. કલકત્તા.

રૂપાયતન

રૂપાયતનનો મુખ્ય આદર્શ જનતામાં લોકો-પયોગી કલાનો પ્રચાર કરી સામાન્ય લોકોનાં જીવનમાં પણ સુરુચિ અને આનંદનું સિંચન કરવાનો અને કરાવવાનો છે. આ ધ્યેયને મિલ્લ કરવા જમીનની વધુ આવશ્યકતા લાગે છે. ત્યાં આદીશાન મકાનો નહીં પણ કલાત્મક ઝૂંપડાંઓ હશે. ત્યાં બધા ગૃહઉદ્યોગો હશે, ત્યાં કલા હશે, ત્યાં સંગીત હશે. ત્યાં એ વાટે જ કેળવણી આપશે ત્યાંનું વાતાવરણ જ વિદ્યાર્થીઓની સર્જનાત્મક શક્તિ જગાડી નવી પ્રેરણા આપશે. દરેક માણસમાં સર્જનાત્મક શક્તિ તો પડી જ હોય છે પણ એ સુપુષ્ટ દશામાં હોય છે. એને પ્રગટ કરવા પ્રેરણાત્મક વાતાવરણ જ જોઈએ. આ વાતાવરણ બાપુ અને ગુરુદેવનાં શિક્ષણ અને મસ્કારનાં મિલનથી જ ઉદ્ભવી શકે.

મનુષ્યને જીવન જીવવા માટે જોતલી આવશ્યકતા નિદ્રા, હવા અને ખોરાકની છે તેટલી જ આવશ્યકતા, સારું અને નાકું જીવન જીવવા માટે મૌહર્થ પારખવાની પણ છે.

કળા જ્યારે પૂર્ણ સ્વરૂપે વિકસે છે, ટેંચે પહોંચે છે ત્યારે તે પવિત્ર બને છે અને સમાજને એક દિવ્ય સંદેશ આપે છે.

અમારી આકાંક્ષા, અમારો આદર્શ અમે પૂં બાપુ અને પૂં ગુરુદેવનાં શિક્ષણ અને મસ્કારમાંથી મેળવ્યાં છે. અને આ બંનેનાં શિક્ષણ અને મસ્કારનાં મિલનમાંથી જ રૂપાયતનનો જન્મ થયો છે.

હુંકમાં રૂપાયતનનું ધ્યેય દરેક વ્યક્તિની આંતરજીવિ જગાડવાનું અને મૌહર્થ પારખવાની શક્તિ કેળવવાનું છે. આ તેને આનંદથી ભરી દેશે અને તેને નવું રચવાને માટે પ્રેરણા આપશે.

આ હેતુથી રૂપાયતનમાં હાલ જે ઉદ્યોગો ચાલે છે તેમાંથી બનતી બધી વસ્તુઓમાં મૌહર્થ ની રેખા હશે. બીજાને તે જોવા માટે આમંત્રણ આપશે. અને આનંદ આપશે.

કળા, આમ દુનિયામાં એવા અને મૌહર્થના આનંદની પ્રતિનિધી બને છે. રૂપાયતન એ કળાનું નમ્ર સેવક છે.

પ્યારાબાપુ

આ માસિકમાં મુખ્યત્વે ગાંધીજીનાં તત્ત્વજ્ઞાનના અભ્યાસીઓના લેખો, સંસ્મરણો, ગાંધીજી તથા ગુરુદેવની વિચારશ્રેણીનો સમન્વય કરી બંને ઉપાસકોની આખરી ધ્યેયની સાધનાના મનનીય લેખો, ધર્મ, કળા અને સંસ્કૃતિનું સાહિત્ય, ગાંધીજીના અમૂલ્ય અપ્રગટ પત્રો, છબીઓ, ચિત્રો તેમજ આપણાં રેજિંદાં જીવનનાં પ્રશ્નોને ચર્ચતી બોધક વાર્તાઓ ઇત્યાદિ વિભાગો દ્વારા ધ્યેયલક્ષી સામગ્રી આપવામાં આવશે.

સૂચના

૧. દર માનની ૧૨મી તારીખે અંક પ્રનિદ્ધ થશે.
૨. પ્રગટ તારીખ પછી દન દિવસમાં અંક ન મળે તો દપાદમાં તપાસ કર્યા પછીજ કાર્યોલ્લયને જણાવવું.
૩. મરનામાનો ફેરફાર તરત જણાવો, કે જેથી અંક ગેરવલ્લે બંધ નહિ.
૪. 'પ્યારાબાપુ'માંનાં સર્વ ચિત્રો અને છબીઓ કૌપીરાઈથી રક્ષિત છે.

લવાજમ—

- દેશમાં — રૂપિયા છ
પરદેશમાં — બાર શિલિંગ
દૂરક નકલ — દસ આના
'પ્યારાબાપુ' અંગેના મધળા પત્ર-વ્યવહારનું મરનામું—

‘રૂપાયતન’

૪૫, નહેરુ રોડ, વિલેપારલે.

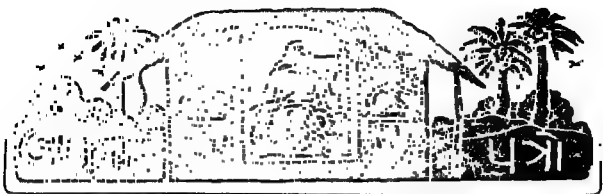
મુંબઈ-૨૪.

આફ્રિકામાં આ માસિકનું લવાજમ શ્રી પ્રભુદાસ જે. વજરીઆ, પો. બો. ૧૨૬, નંદાબી. એ ઠેકાણે ભરી મોકલો.

— શ્રી મોતીલાલ તુલસીદાસ સ્મારક તરફથી —

પ્રકાશક અને મુદ્રક, ધીરેન ગાંધી. ‘પ્યારાબાપુ’ મુદ્રણાલય, નહેરુ રોડ, વિલેપારલે.

1 जे-६२ मीमान,

प्राथमिक कार्यालय मज
स्थिति न द हे तोली जित्त
कारना। मज्जा र से ल फलना
मिलेगी। दुसरे को दोष देव
अनंद ई कोता है कमों कि
हम भा दोष से महे दुह
हैं और उ से निकालना
न हिं याइने। मज्जा र मयने
दोष निकालने का प्रयत्न
करते हैं। नय दुसरे को दोष
अगर दुरों तो दुःख होना।

अपने दोष बहाने में लज्जा
होना है। इस ली में दुःखाने को
हित याइना है। मज्जा र से
नहिं करने का जो मज्जा र कोता
है। नय दुःखाने का रज्जा ल
छूट जाता है। प्रयत्न से
मज्जा र करत रज्जा ल का मज्जा
से दुःखाने दूर होना है।
दुःख, मज्जा र होना।

१ १/४ बल दुःख को
मज्जा र हि

[न्याये दुं धि २० १६३४मां वर्षा आश्रममां इतो त्वारे मे' पूज्य भापुणने आर
प्रश्नो पूछेला। मने अभिमाना नवाभधी शक्ति भजेवी। भील्योने अभिमाना भागदर्शन भगवते अभि
समल "आशाभापु" भाटे भोक्तुं छु. - सूर्यभान स्नेही.]

म.रा प्रश्नो आ हुता.

[१] धर्म की प्रार्थना करते समय मन
स्थिर न रहे तो क्या करना? क्या प्रार्थना
करना छोड़ देना?

[२] हम को दूसरों के दोष देकर
आनंद क्यों होता है?

[३] हमको अपने दोष दूसरे को भताने
में लज्जा क्यों आती है?

[४] दुःखाने कैसे दूर किये जाय?

ચિ. સુર્યભાન,

[૧] પ્રાર્થના કે સમય મન ચિર ન રહે તો બી નિત્ય કરના અભ્યાસસે સફલતા મિલેગી

[૨] ફસરે કે દોષ દોષ અનદ છે ત્યા છે કયો કિ હમ બી દોષ સે ભરે હુએ હૈ આર ઉસે નિકાલના નહિં ચાહુતે જબ હમ અપને દોષ નિક વને કા પ્રયત્ન કરતે હૈ તબ ફસરો કે દોષ અગર હમ દોષે તો હુ ખ છોગા

[૩] અપને દોષ બતાવને એ લક્ષ્મી હોતી હૈ ઈલનિયે છુપાને કો દિલ ચાહતા હૈ જબ દોષ નહિં કરને કા નિશ્ચય હોતા હૈ તબ છુપાને કા ખવાલ છૂટ જાતા હૈ

[૪] પ્રયત્ન સે ઓર નિરતર રામનામ લેને સે કુનિચાર ફર હોતે હૈ

એકિપત છોડો
૧-૧-૩૪ આપુના આશીર્વાદ

પત્રપ્રસાદ

(૧)

[સ ૧૯૭૧ના આષ ડ શુ ૬ (૧૮-૭-૧૫)ને રવિવારને દિવસે હુ બ પુને કે ચરબ આશ્રમે પહેલી વાર મળ્યો, અને સ ૧૯૭૨ના મામશા શુ ૧૪ (૨૦-૧૨-૧૫)ને દિને હુ ગુજરાત કે લેજ મા અલેટ શીખવતો તે નોકરીનું રાજીનામું આપ્યું રાજીનામાને કા ૧૧ મે તૈયાર કર્યો હતો તે બાપુને ન મળ્યો, એટલે એની નીચ પેતે નીચે પ્રમાણે લખી આપ્યું રેવા]

I observe that Government servants are not allowed to attend the Indian National Congress session even as visit rs II is my intension to attend the Congress session as a visitor I feel that the prohibition referred to is an undue interference with one's personal liberty II therefore

you consider that I am Government servant in the sense in which His Excellency the Governor has used the term I beg herewith to tender my resignation

(૨)

[સ ૧૯૭૫ના વૈશાખ વ ૫ (૨૦-૫-૧૮)ને દિવસે મારા વિવાહ થયા તે પ્રમંત્રે આવેલું બ પુત્ર ૫૪. બેડગી બધે મારે ભાગે બાપુની જ તખી છે]

મુબારક
ભાઈશ્રી ૫ વાતણ
તમને લખવનો ઠર ગે કરી રહ્યો હતો આજે જ લખી શકુ છુ તમારી વિવાહિત છુદગી સુખી થાઓ દેશને લાભદાયક બનો એમ હૃદય છુ

તમે ચમડીયાને સાફ કંઈક લખો એમ હૃદય છુ મે લખદાસના બહે માતરમ

(૩)

[મ ૧૯૭૬ના કાર્તિક માસના અષાઠિયામા મારા એન બાઈ સુન્દરભાઈનો લેહાવ થયો એ પ્રમંત્રે આવેલું બાપુનું ૫૪]

બાહોર
ભાઈશ્રી ૫ વાતણ, માગસર સુદ ૫
તમારી ઉપર દુખના જડ ઉચ્ચ એમા શક નથી તમને આશ્વસન શુ આપુ ? તમારૂ જ્ઞાન તમને મદદગાર થાઓ—યરો જ તમારા બહવા બધા મુલ્ય જે તમે ગણાવો છો એ તમસમા ન હોય તો તમે તેને ઉતારી તેમને તમારામા અમર કરો

મેહનદાસના બહે માતરમ
(૪)

[સ ૧૯૮૩ના વૈશાખ વ ૮ (૨૨-૬-૮૩)ને બુધવારને દિવસે મારા માતૃશ્રી ચન્દોકા બાઈએ ચન્દ્રલાગાનગમ આગળ મારી હારે

છે કે ઈશ્વરની તેમના પર અત્યંત અનુકંપા છે. તેમને ઈશ્વર પર વિશ્વાસ છે. જય અપજય અને લાલ હાનિની ચિંતા તેમણે ભગવાનનાં ચરણોમાં સમર્પણ કરી દીધી છે. એટલે એમને અધીરાર્થ નથી, અમતોષ નથી. પણ તોયે એમનું એ કનુણમય 'હે રામ, હે રામ' કંઈક દ્રૌપદીના પોદાર કે ગવના આર્તનાદ જેવી કલ્પના કરાવે છે

થોડા વરસ પહેલાની વાત છે. ભકત એક સત્જનને, ગાંધીજીને લખ્યું, “ મને રાત્રે એક સ્વપ્ન આવ્યું, તેમાં મેં શ્રીકૃષ્ણને જોયા. તેમણે મને કહ્યું, ‘ગાંધીને કહે કે, હવે એનો અત નજીક આવી ગયો છે, એટલે બધા કાસ કાજ છોડીને એણે હવે ઈશ્વરભજનમાં લાગી જવું જોઈએ’ ગાંધીજીએ એ મિત્રને લખ્યું, ‘ભાઈ, હું તો એક પગ પણ ઈશ્વરભજનને નથી

વીસરતો; મારે માટે લોકસેવા જ ઈશ્વરભજન છે. વળી, અંત નજીક આવી જાય ત્યારે જ શું આપણે ઈશ્વરભજન કરીએ ? હું તો માતું છું કે, આપણે જન્મીએ છીએ તે જ દિવસથી આપણી ગરદન ચમરાવના હાથમાં છે. તો ઈશ્વર ભજન કરવા માટે આપણે ઘડપણ મુઠ્ઠી શું કામ થોલીએ ? ઈશ્વરભજન તો દરેક અવસ્થામાં આપણે કરવું જોઈએ,’

‘અજરામરવત્ પ્રાણો વિદ્યામર્થ ચ ચિંતયેત
ગૃહીત’ ધ્વ કેશુ મૃત્યુના ધર્મમાચરેત’

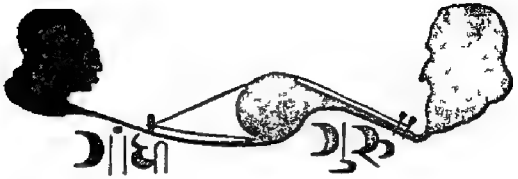
[મમજી માણસ વિદ્યા અને અર્થની પ્રાપ્તની ચિંતા એમ સમજીને કરે કે જાણે પોતે અજર સુખર છે; અને ધર્મ આચરે તે એવા ભાનથી કે જાણે મૃત્યુએ કેશ પકડ્યા જ છે!]

[અનુસંધાન પૃ. ૨૬૮થી]
એકમાં જ કે દ્વિત ધાય છે, - જેમ બધી નદીઓ મંચુદ્ર લાવી વહી એમ ઇલય પામે છે. પણ પ્રત્યેક વ્યક્તિએ કે ભતિએ એ ભૂલણું ન જોઈએ, કે એનો ધર્મ કદી પૂર્ણ થઈ શકતો જ નથી, કારણ કે પૂર્ણ તો ‘કલ્પ મૌલિક, સાવભૌતિક સત્ય અથવા પરમપુરુષ જ છે. જેવી રીતે છ આધ્યાત્મિકો’ હાથી વિપેતુ’ વર્ણન અપૂર્ણ હતું, તેવી રીતે આપણા જુદા જુદા મર્મો પણ અપૂર્ણ જ છે. પણ એટલું તો સાચું છે કે ધર્મમાં અનંતતા, પ્રાપ્તતા અને સત્યનો કંઈને કંઈ અંશ તો હોય જ છે.

એક મહાપુરુષનું વચન છે કે માણસ કંઈક

જોરાકથી નથી જીવતો. એનો ભાવાર્થ એટલો જ કે માણસને પોતાના જીવનને સર્વાંગી બનાવવા જોરાક કરતાં એક વધારે અગત્યની વસ્તુની જરૂર છે અને તે છે ધર્મ.

દરેક ધર્મને બે અંગો હોય છે. એક મર્મ અને બીજું કર્મ. મર્મ એટલે મૌલિક સત્ય સંબંધના વિચારો; અને કર્મ એટલે તે વિચારોને પોતાના જીવનમાં કેવી રીતે વણી લેવા તે. આ બે અંગો પક્ષીની બે પાંખો જેવાં છે. જેમ પક્ષી એક પાંખે ત્રીટી ન શકે, તેમ કોઈ પણ ધર્મનો અનુયાયી આ બંને અંગો - કર્મ અને મર્મ - વિના જીવનસત્યને પારખી ન શકે.

ગુરુદયાય મર્યાદક

ગાંધીજી અને ગુરુદેવ બન્ને ધર્મપરાયણ હતા ગાંધીજીને જીવનપથ નીતિનો હતો અને ગુરુદેવનો જીવનપથ પ્રીતિનો હતો તેથી જ ગાંધીજીને સનવદ્વગીતા બહુ પ્રિય હતી અને ગુરુદેવને ઉપનિષદ પણ નીતિ અને પ્રીતિ એ બન્ને એક જ જીવન-સિક્કાની બે બાજુઓ છે જ્યારે એક બાજુનો બીજી બાજુ સાથે સંબંધ થાય છે ત્યારે જ નીતિ તેમ જ પ્રીતિનો ઉદભવ થાય છે બે કોઈ માણસ એકબે જ નજર માં રહેતો હોય, તો એને નીતિશાસ્ત્ર બાજુવાની કે રસ્તાવાની રૂબારૂ જરૂર પડતી નથી એનું મન જ એને માનસિક હોય છે પરંતુ જે કશું તે બીજાના મનમાં માર્યા આપે છે ત્યારે એને પોતાના અને બીજાના મન વચ્ચે એક પુલ બાંધવાની જરૂર જણાય છે અને એ એ પુલ તે ન બાંધે તો તે બન્નેનો પરસ્પર વ્યવહાર અનભવિત બની જાય તેથી બીજી વ્યક્તિની સાથે નીતિ અથવા પ્રીતિનો માર્ગ કદાચ વિના તેને ધૂનકે નથી

પ્રીતિ અને નીતિ એ બન્ને ધર્મવૃક્ષના મૂળ છે અને એ જ પ્રમાણે આપણે કહી શકીએ

કે આખા મનુષ્યનું જે મૂળ છે, વ્યક્તિગત જીવનનું જે મૂળ છે એ જ ધર્મ સર્વ જગતને ધારણ કરનાર વસ્તુ અથવા નિયમ અથવા વિભૂતિ એટલે ધર્મ, એવો અર્થ ધર્મના કરવામાં આવ્યો છે ગાંધીજીની દૃષ્ટિએ પ્રજાકર્તાને ધારણ કરી રહેલી એક પરમ નીતિમય શક્તિ એ જ સત્ય અને ગુરુદેવની દૃષ્ટિએ જગતને ધારણ કરી રહેલી એક પરમ વિભૂતિ એ જ પ્રીતિમય પરમ ગુરુ. આનવીને આખા જગતની નાથે સંબંધ ભેડવા માટે નીતિને માર્ગ કે પ્રીતિને માર્ગે દોરી જાય એવી સાધનામાં જ માણસનો ધર્મ સમાયેલો છે, જ્યાં મુખી એને આવી પ્રેરણા થાય નહીં, ત્યાં મુખી એ ધર્મમય ન થઈ શકે

જાણને સમજવાનો માર્ગ નીતિ છે અને પરમગુરુને ઓળખવાનો માર્ગ પ્રીતિ છે દરેક જણને પોતપોતાનો માર્ગ હોય છે તેથી જ ધર્મના અનેક રૂપો, સત્યની અસંખ્ય વ્યાખ્યાઓ અને પરમગુરુના અગણિત વર્ણનો દૃષ્ટિએ પડે છે પણ આખરે એ બિન્ન બિન્ન માર્ગો

[અનુસંધાન પૃ ૨૬૭મે

આપણા વેદોમાં ઇશ્વરનું વર્ણન કરવાના પ્રયત્નો થયા છે. વેદકાળે પણ ઇશ્વરનું ખરું સ્વરૂપ જાણવાને કે વર્ણવવાને અસમર્થ હતા છેવટે વેદ થાકીને કહે છે 'નેતિ, નેતિ, નેતિ' (આ નહીં, આ નહીં, આનહીં) આવી નકારાત્મક વ્યાખ્યા ઇશ્વર વિશે છે. શું એ વેદવચનનો પડઘો મિત્ર પોલોકના કથનમાં નથી પડતો?

આપણા જવાહર પારવાર બાપુજીને સંબોધતા કહે છે *Father of the Nation* (બાપુજી તો છે આપણા રાષ્ટ્રપિતા) પણ તેથી બાપુજીના ખરેખરા સ્વરૂપનું આલેખન થતું નથી. રાજકારણ તો બાપુજીને મન એમના 'જીવનનું નજીક અંગ' હતું પણ તોયે બાપુજી રાષ્ટ્રવિધાયક હતા જ શુરુદેવે બાપુજી વિશે યથાર્થ ઉચ્ચાર્યું છે

The god of sacrifice took a fancy

[અનુસંધાન ૫૦ ૨૮૧થી]
આટલા જાન્ય દર્શન પણ કરાવે છે! આપના પુણ્યપ્રતાપે આવા દર્શન પામીને રાજન, કુ ધન્ય ધન્ય બની ગયો છું

રતિદેવ મહામગીજી, સાચું છે, તમારી સૌની નગરે આજની ધડી સુધી એક માત્ર કુ જ તમને મદાન નાઓ છું, પણ દેવાની વિશાળતા તો ઇશ્વરે સૌ કોઈને એકસરખી જ દીધી છે કોઈ એને ફરમાવે કોઈ એને ખીનવે. અને

for a human form and Mr Gandhi was born

(આત્મનમર્ષણના દેવતાને માનવદેહ ધારણ કરવાની કૃપના આવી અને ગાંધીજી જન્મ્યા) ગાંધીજી તો હતા અત્મસમર્પણના દેવતા

આટલા નાનકડા, મિડિમાઉસ' જેવા, તેમજ 'તેઓ આવા નથી તેઓ તેવા નથી તેઓ અહીં છે તેઓ ત્યાં છે તેઓ સર્વત્ર છે' - એવા અને 'રાષ્ટ્રપિતા,' તેમજ 'આત્મ-સમર્પણના દેવતા' - મમા બાપુજીને વન્દન કરતા શુરુદેવની કવિતા મહેજે સ્મરણ થઈ આવે છે

તમને પ્રણમ હું શિર નામી,
પ્રણામ મારા જાય ત્યાં થભી,
તવ ચરણ ત્યાં વિરાજે અપમાનોની માહે,
ત્યાં મારા પ્રણામ ન પહોંચે!
સૌની પૂઠે, મોની નીચે, ના ભૂલેલા માહે

દેવાની વિશાળતાને ખીનવતા સૌ કોઈ માનવી રતિદેવ કૃતા જગતે ઓછા મદાન નથી! મારા આટલો સંદેશ મારી પ્રજાને જણાવજો! મારા ત ફક્ત આધળા પ્રેમના આવેશમાં કોઈ પણ માણસ પેના જે માનવીનું જગતે અદિત ન કરે એ જોતો

(મહામગી મહારાજને વદન કરી જાય છે રતિદેવ આજે બની ગોલા જે જાન્ય પ્રસંગી બેઈ કોઈ વિચારમાં પડી જાય છે)

ધનરથામદાસ મિરયા

‘હિરના અનેક રૂપ છે, પણ હું એ જ
રૂપનો પૂજારી છું કે જે સત્યનો અવતાર છે
હિર એ નિત્ય, સનાતન અને અપરિવર્તનશીલ
સત્ય છે’ આપણા પુરાણોમાં કેટલીય જગ્યાએ
કહ્યું છે કે, પ્રજ્ઞા, વિજ્ઞા અને મહેશ એક જ
હિરના ત્રણ રૂપ છે વિશાળ હિરને ભેદભે
તો, ગાંધીજીના અહિંસા, સત્ય અને હિર
એક જ વસ્તુ છે એમ લાગે છે રામનામનું
માહાત્મ્ય ગાંધીજીએ પાછળથી પિછાન્યું પણ
એમાં એમની શ્રદ્ધા પહેલી ભેદી

કહે છે કે, બાળપણમાં ગાંધીજીને ભૂતનો
ડર લાગતો, તેથી વેળા કવેળાએ અધારામાં
જતા એ ડરતા પણ એમની નોકર રક્ષાએ
એમને બતાવ્યું કે, રામનામની શક્તિ એવી
છે કે એના ઉચ્ચારણથી ભૂત ભાગી બાક છે
બાળક ગાંધીને આ એક નવું શસ્ત્ર મળ્યું અને
એમાં શ્રદ્ધા ભક્તી ગંધ શરૂમાં જે શ્રદ્ધા
અથશ્રદ્ધા હતી, જ્ઞાનવિહીન હતી, એ ધીરે
ધીરે જ્ઞાનયુક્ત થવા લાગી અને પછીથી એ
શ્રદ્ધાની પાછળ અનુભવ પણ એકઠો થવા લાગ્યો

મેં જોયું છે કે, ગાંધીજી જ્યારે જોડે છે,
બેસે છે, બગાડ્યું ખાય છે કે આગત મરડે છે,
ત્યારે લાંબો શ્વાસ લઈને ‘હે રામ, હે રામ’

એમ બોલે છે મેં ધ્યાનપૂર્વક અવલોકન કર્યું છે
કે એમના એ ‘હે રામ, હે રામ’માં કઈક
આહુ હોય છે, કઈક કટુણા હોય છે, કઈક ધાક
હોય છે એ વિશે મેં મારા મનમાં વિચાર્યું છે
કે. શું એ એમ કહેતા હશે કે, ‘હે રામ, હવે
આ બુદ્ધાને, ધાત્રીના બગદની માફક, શા માટે
તે ભેદી વખતો છે? જે કર્યું હોય તે જલદી
કર જે કામને માટે મને મોકલ્યો છે તેની
પૂર્ણાહુતિમાં વિલખ થા માટે?’

જયપુરના મહાસજ્જ પ્રતાપસિંહ કવિ
હતા પોતાની માદગીતુ અસહ્ય હું ખ જ્યારે
ખગી ન શકાયું, ત્યારે તેમણે હિરને કપડો
આપતા ગાયું

‘જ્વાલીય એ કાઈ જાણે રે પીડ પરાઈ,
થારે હાથ લગુડિયા, કાપે કમલિયા, એ બન-બન
મિત્ર ચરાઈ’

[હે ગોવાગિયા! તુ પારકાની પણ કાઈ
પીડ બાણે છે? કે પછી હાથમાં લાડડી ને ખાધે
કામગી લઈને વન વન ગયો જ ચરાવી બાણે
છે?]

પણ ગાંધીજીની બાબતમાં કદાચ આમ ન
બને, કારણ કે એમનામાં ધીરજ છે તેવો બાણે

અને 'નૃપુ' ઝકાર મા તેમનું કવિત્વ વિકસ્યુ અને તે વખતના સુવાતોને પ્રેરણા આપનાર નીવડ્યું દરમ્યાન, 'ગાનશૃંગ' સુદર્શન, 'અમરોચક', વસત વગેરે ત વખતના થિટ માસિકોમાં વિવેચનના અને ભાષાશાસ્ત્રના મગોધનોના તેમજ નીલ વિરોના નખાનો વખાન નો આનુજ હતો વિવેચનના અને નીલ કેવડાક ને મા 'મનો' મુકુના ના પાઓમાં સારામાં છ ભારાવારના સશોધનનું ધણે અંતુ પૂર્ણ સ્વરૂપ ન ૧૮૭૧ની નાનમાં અપેના એ વિવેચના ભારાનો અવારે આપાને વધારે ના નિતા એવા ગુજરાત, દેમુદા નસથાન વારેમાં પાલુ તેમના પૂટાછ ઇવાયા ને મા તે મજે જ ગુજરાતની જ એક નેખમાળા સ્મર્યમુકુર તરીકે બહાર પડી છે ખાખીના નેમોના સમ્રદ તો દજી યાવ ત્યારે

જીવનના પાળના ભાગમાં લખાવેલી ને ચોપડીએ સ્મર્યમુદિતા અને 'વિવેચનીના' નરતિદરાવભાઈને ફિ મુકુ તરીકે આપણી સાથે રજુ કરે છે વધી ગિતે સુખમાં વર થયેલા જીવન મા પાલુ અમુક જાતનું તત્વગાન બધું માનસ વારમાંમાં મજેની ક્રિયાર્થિત પાલુથી કિસ્મત તરફથી ભુદા ભુદા રૂપે ખાસ કરીને કુવાન માગીના ઉપાઉપરી અયુને રૂપે પડેના અનેક ધા જતા—અથવા કહેા કે તેને લીધે જ—ધા એવી શ્રદ્ધા, વારે નરો, નીલ પુસ્તકો કરના ભુદી જ જાનનું સાદિય નમના આ ને પુસ્તકોમાં ઊંચુ કરે છે જીવનની ફિ મુકુની તેમનો આદર્શ દતો 'ઈશ હન્ના મગમાં ભેગુ છન્ના માદગી એ ભાવના ને પુસ્તકોમાં મુખ્ય ભાગ બન્ને છે અને એ બનેના જાન ચાર છે તે આનુને મુકુ મનતી તેમની ક્રિયાર્થ પ્રતેની શ્રદ્ધા, ક્રિયની કન્વાળકારી છન્નામાં પડી રૂપે શ્રદ્ધા

આનુને ગમે એવા નીલ નુજો નરતિદરાવ ભઈના દત્તા તે નસત્રન નીલ તા અને ન્યાયરતિ તેમની નીલ ન્યાયરતિના મુકુ દાખો આ અક ના એક નીલ નેખના વેવા મળજે નરવપ્રનને પરિણામે, નેએ અલ્લા ઉમ વિવેચક આ પોતા

ની જૂન ખુલ્લા દિને કમૂલ કરી શકતા, અને નાનુ બાળક પાલુ નનુ દિલિમિદુ બતાવે તો તે સ્ત્રીકા ગ્તા, નરબાગથ થતો દેકો નેચો તે નવા જમના ના અછકનાપણાની નિશાની છે એમ તેમનો દૃઢ અભિપ્રાય તેમણે કેટલીયે વાર નાહરમાં રજુ કર્યો હતો તે જતા એકવાર માન નોદ વાઈની ઉમરે મે 'તરણી દેતા વાગે ઝઝર જૂમખા રે લોન' એ કવિ દવારામની લીડી પથના દેકા માટે પ્રમાણ રૂપે ટકો, તે વખતે તરત જ તેમજો મારી વાત કમૂન રાખી અને પોતાને મજેકુ નનુ દિલિમિદુ ખીલ આગળ ઉલ્લાદભેર રજુ કર્યું — તે માટે નો જશ પેતે લીધા વિના જ તેમની મત્ય પ્રિયતા ધણુ ખરૂં ઉમ સ્વપ્ન લેતી અને તેથી વણા લોકોને તેમના વિવેચન વિગેરેમાં પક્ષપાતની કે પૂર્વગ્રહની જાટ લાગતી પાલુ તેમણી દરેક પ્રશ્નિમાં મુળખૂમિકા સત્યપ્રિયતાની દતી પોતાનું વ્યક્તિત્વનું મુકુ જાન લેવાથી કેલકનાગ મત્ય પ્રિયતા જતા પૂર્વગ્રહનો દો નહિ જ આની જતો રોય એમ નો ના કહેવાય, પાલુ તેમનો હેતુ દમિદા ઉદાત રતો—મત્યગોધનો તેમ ના હોય તેલ એક કવિની એક કૃતિના દોરો બરો બવ મતાવ્યા પડી એજ કવિની બીજી કૃતિના ભરપદે નખાવુ કરના, કે પોતાનો જેની સાથે લગભગ દરેક માખતમાં વિરોધ હોય તેના લેખકોની કનિઓમાં ના નુજો નેવાને જાહેરમાં બનાવના, નીલ વિવેચકોને જેનો ખ્યાલ નુદાન રોય એવી ખમીઓમાંથી તે માટે ને નેખકને ધન્યવાદ આપેા, એનુ ખનવાસ ભવ જન ઓડા રાય—જારે નનમિદરાવભાઈના લખાવોના એના લખના એકથી વધારે મગી આવશે

નામાન્ય ગિતે પોતાના વ્યક્તિત્વ નીચે પોતા ના વિશ્વાર્થીએને દમારી દેના એવી નનનિદરાવ ભાઈ વિા માન્યતા છે એનુ ખરૂં, કે તેમનું અનિત્ય એનુ જમરુ કે માધાનુ વિદ્યારી તા અભાર્જન ભવ અમુ એક નો રાઈ પાલુ વિદ્યા થીઆ સ્મિત વેગ્ર કે તેને ઉત્તરન આપરાના તેઓ એક નિનિદનો વિજ ન કરતા નહિ અને

[અનુનધાન ૧૭૨૦ મે]

બાપુજી - નાના અને મોટા

સુકૃતબાહ

જેઓએ બાપુજીને નજરોનજર જોયા છે, તેઓ તો જાણે છે બાપુજી કેવા હતા પરંતુ જેઓએ બાપુજીને જોયા નથી તેઓને તો એમનું ચિત્ર જોઈને જ કંપના કરવી રહી

બાપુજી કેવા હતા? શું તેઓ સરહદના પડાવું જેવા કઠાવર અને પડછંદ હતા કે કેવા હતા? બાપુજી કેટલા નાનકડા હતા તેના અચ્છ ઉદાહરણ પાત્રી સહજે આવી શકશે

ગાંધીજી વિવાચનથી ખ્રિસ્તિય ધર્મ હિંદ પાઠા રૂપા હતા તે વખતે બાપુજી હતા મોહન દાસ કરમચંદ ગાંધી કાઠિયાવાડી પોશાકમાં તેઓએ જનજી હતા તેમને લ હોરથી હિંદી ધણ અગત્યના કામ માટે જવાતુ હતુ પણ લાહોરના ફોઇને ગાંધીમા એટલી તો બીક હતી કે બાપુજીનો એમા કયા પત્નો લાગે? ગાંધીજીને તે વખતે કોણ એમને? જે જે બારણા પાને અથ ત્યા પનામના કણવર લોકો. એ બનિયા આમે જાવ, આમે જાવ' કહી એમને પેનવા જ ન દે ગાંધીજીને કેમ પણ કરી દિન્દી જુવુ જ હતુ એટલામા એક હુમાલે આવીને બાપુજીને કહ્યુ, 'શેઠ એ મને તમે એક રૂપિયો આપો તો તમને અખણથી જો ગાંધીમા બેસાડી દઉં' તે વખતના મોહનદાસને યજુ અદે, એક શુ દોઢ રૂપિયામા પણ બેસાડી આપે તો એટલી મહેંગવાળી બાપુજી રૂપિયો આપવા તૈયાર થયા હુવે પેટા હુમાલે શુ કહ્યું એ તમે જાણો છો? તમે કલ્પના કરી જુઓ પણ હુ તો જે બન્યુ તે ક; જેમ આપણે નાનકડા બાપુને જે હાથમા ઉપાડી બારીમાથી ગાંધીમા બેસાડીએ છીએ, તેમ પેટા

હુમાલે બાપુજીને ઉપાડી ગાંધીમા બેસાડ્યા અને કહ્યુ લાવો શેઠ રૂપિયો"

બાપુજી હતા બાપક જેવા નાનકડા

વળી આપણા સરોજિની નાયકુએ બાપુજી તુ વર્ણન કરતા શુ કહ્યુ છે તે તમે જાણો છો? બાપુજીનુ શરીર માત્ર મુકવકડી, નાક પણ આકર્ષક નહી કાન પણ મોટા મોટા, માથાનુ પણ ઠેકાણુ નહી એ બધુ જોઈને કવયિત્રીએ ગમ્મતમા કહ્યુ કે બાપુજી તો છે મિડિમાઉસ જેવા *WICKS - HOUSE OF WICKS*

હુવે બાપુજી કેટલા મોટા છે એ વિશે થોડુ કહ્યુ એક વખતે એક જર્મન લેખકને બાપુજીનુ જીવનચરિત્ર લખવુ હતું તેથી તે મિં હેનરી પોલોક પાસે ગયા, કારણ કે મિં પોલોક ગાંધીજીના ફક્ષિયુ અફ્રિકાના મિત્ર અને સાથી હતા એ લેખકને યજુ કે મિં પોલોક પાસેથી ગાંધીજી વિશે વિપુલ સામગ્રી મળશે

મિં પોલોકે તેમને લખવા કહ્યુ પેટા જાણ લખવા તૈયાર થયા મિં પોલોકે ફક્તના ગ્રંથમાથી જોડવા લાગ્યા

Here is not that He is not that He is here He is there He is everywhere

(તેઓ આયા નથી તેઓ તેવા નથી તેઓ અહી છે તેઓ ત્યા છે તેઓ સર્વત્ર છે)

પોલો જર્મન લેખક તો અ સામાની અવાક ધર્મગ્રંથો. તેણે તો મિં પોલોક પાસેથી પાન્યએ જાણ્ય એટલી હદીકતોની આગા "તબી હતી"

બાપુનાં પ્રિય ભજનો

[મુળમંત્રમાં બાપુજી જનાબ જિન્દા માહેબ સાથે મંત્રણા કરતા હતા તે વખતનો આ પ્રસંગ છે. સાંજની પ્રાર્થના પછી હું બાપુજીને મળ્યો. બાપુજી ધ્યાનસ્થ દશામાં બેઠા હતા, મુખ પર અવલુંનીય વિપાદની છાયા ઘેરાયેલી હતી.

થોડી વાર પછી બાપુજીએ મને એકાદ ભજન ગાવાનું સૂચન કર્યું. જે ભજન સવારથી જ મારા મનમાં ગુંજતું હતું એ જ મુખમાંથી સરી પડ્યું.

ભજન પૂરું થયું. પાછી શાંતિ પ્રગમી ગઈ.

જ્યારે હું બાપુજીની રબ લઈ ઘરે જવા નીકળ્યો ત્યારે બાપુજી બોલ્યા: “મેરે દિલ કી હાલત તુમને અપને ભજન મેં હી કહ હી હું.” — શુ. મ.]

બેઠા હું મંદિરે કે બાહિરે
લે કે દિલ મેં આસ,
કશી તો બુલાઓએ હી
અપને ચરનન પાન.

તેરી ચરન છાયા મેં
જો હું પ્રકાશ,

ઉચ મેં મેરી આત્મા કા
હોગા પૂર્ણ વિકાન.

સ્વ. શ્રી. નરસિંહરાવભાઈ

કુરગી દસાઈ

જાઈ મુનશી,

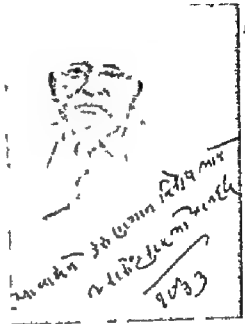
સમાવ વધી

સદગત નરસિંહરાવના કુટુંબીજનોન
કુ મારી શ્રદ્ધાજી મોકળી યુઓ કુ એમના પ્રયે
મને ધણુ માત હતું એ દિવસ દિવસ વધતુ જવુ
હવુ હજીર પ્રતેની એમની શ્રદ્ધા મને બહુ ચમતી
હતી 'લીડ કાઉન્ડરી નાઇટ નો બહુ મધુર બનુ
વાઈ મારી વિનતિ ખીજારી એમને કરી આપે
હતો એ અમારી વચ્ચેની અગત ગાનુ કારણ હવુ
૨૭ ૧ ૬૭ બાપુના આશીર્વાદ

ઉપર ઉતારેલા બાપુના ઉદ્દેશોથી તેઓને સ્વ
થી નરસિંહરાવભાઈ સાથે ક્વો મોટા મળે છે
તે આપણે જોઈ શકીએ છીએ. આજે બાપુના
સંસ્કારથી માંધે નરસિંહરાવભાઈના મરમગ્જો
જોડાય છે તે પણ એ પ્રિયમળ ધને આભારી છે

મયા જમાનાના એક આગળ પડતા કવિ અને
વિવેચક ગુજરાતના લગભગ પહેલા ભાષાશાસ્ત્રી
રસ વાઈ મુખી નજીવા વેતને એલિસ્ટન કાનેજમ
ગુજરાતીના પ્રાઈમર તરીકે કેટલાય યુવાનોને
માહિત્યમાં રસ નેના કરનાર અને યુનિવર્સિટીના
વિષયોમાં ગુજરાતીનું માન વધાવનાર શ્રી નરસિ
ંહરાવને ગુજરાત જુરી શકે તેમ નથી.

અમદાવાદના જન્મીના * સમાજ સુધારક શ્રી
બેળાનાથ મારાભાઈને ત્યાં નરસિંહરાવભાઈનો
જન્મ ૧૮૫૬માં થયો હતો. હાલતી સંસ્કૃત અને
મનનીનો અભ્યાસ થર શરૂ કરી, અભ્યાસ સાક
નાથ તથા કવિ દરખાશના વખરે શિક્ષકો પાસ
નિશાળમાં લખી પ્રે. રામકૃષ્ણ ભટ્ટાચાર્યના
માળીના સિખ થવાની લાવડાત કેવળી તે જગ્યા
વામાં મદદાગળીઓના ઈંગ્લેન્ડ જેવું મણાવુ ની.
એ મા સરૂતમાં પ્રથમ આવાનારને આજવાગ્ય
આવુ-કાઉડાઈ હતામ જેગરી તેઓએ વિદ્યાર્થી

જન્મ ૩ ૬-૧૮૫૬] [અવમાન ૧૪ ૧ ૧૯૩૭
જીવન પુરુ કહ્યું—જેકે વિદ્યાર્થીનું માનમ તો
તેમણે ૭૮ વર્ષ જણ દોડ્યું ન હોય.

અભ્યાસ પૂરો કર્યા પછી થોડાજ વખતમાં
પોતાના દાદાશ્રી સારાભાઈ આજાભાઈના વખત
થી ગાલી આવેલી પ્રજાવિકા મુજબ સગકારી
નોકરીમાં તેઓ જોડાયા અને આઈ સી. એચ. ને
મળતી રે-વુટરી સિવિલ મવિંમમાં જોડાઈ,
આમિલ્ટ કનેક્ટરની જગ્યા તેમણે મલાગી. આ
જગ્યાએ તેઓ નિગત થતા સુધી ગયા.

તેમનું માહિત્યિક જીવન લગભગ નોકરી
મજી તે અરસામાં સરુ થયું કુતુમ માળા, એ
પ્રયત્ન કાવ્યમગ્જે ગુજરાતી માહિત્યમાં એક નવી
ભાત પાડી. તે પત્રીથી લગભગ ૨૫ વર્ષના માળા
માં બદાર પહેલા બીજા એ કાવ્યમગ્જો હવવાનીયું.

માનારામસાહેબે કહે થયે
ઉત્તેકેવડ સત્યની આરાધના
થી બીજું બધું અને તેઆથી
જ મારું છે - ગાધીજી

આરાબાપુ

ભગવાન પોતાની મેળે
થયા છે તેને જન્મના પછું ન
હાર જો હોય તો તે ભગવાન
શાના ? - ગાધીજી

૧૬૧

૧૨ જાન્યુઆરી ૧૯૪૧

અંક ૧૨

વિષયસૂચી

	૧૪		૧૪
૧ આરાબાપુ ના મંદિરોને	૨૧૦	૬ જીવન એ મહાત્માની તૈયારી છે	મધીજી ૨૭૬
૨ આપુના ત્રિપ ભાષનો	૨૧૧	૭ વદ ના પાખી	મધીજી ૨૭૫
૩ ૨૨૦ શ્રીમંતે નરસિંહરાયભાઈ કુરે એ દેખાઈ	૨૧૨	૧૧ બાપુની મમકિયા	શુ. મ. ૨૭૬
૪ બાપુજી નાના અને મોટા	મુકુતભાઈ ૨૧૪	૧૨ વૈરાગ્ય દર્શન	સામલ ૧૭૧ ૨૭૮
૫ હે મમ !	બનરયાસદાસ ભિરના ૨૧૬	૧૩ નીકર ન્યય	મિત્રા દેસાઈ ૨૭૯
૬ ગાધી શુભ	શુરદાસ મહિપત્ર ૨૧૮	૧૪ શુભ જાઓ	૨૮૪
૭ બહેનો વાંચો	ગાધીજી ૨૧૮	૧૫ પદ્મ જે હાથમાં ફરે	[મિત્ર] પારેનગાધી [પૂર્વ]
૮ આપુના પત્રો	૨૭૧	૧૬ ૨૨૦ના શાંતિની શોધમાં	[જીની] જનન મહેતા

“આરાબાપુ”ના આહુકોને

આ માસ (જાન્યુઆરી)ના અંક સાથે આરાબાપુ પહેલું વર્ષ પૂરું થાય છે. આવતા વર્ષમાં આહુ રહેવા ઈચ્છતા આહુકોને અમારી ખામ આગ્રહપૂર્વક વિનંતિ છે કે તેમણે ભગવાનના ૩૬૬ મનીઓર્ડરથી ચોક્કસ આપવા કૃપા કરવી. બધા જ એ અંક વીંચી થી આપવાની રાહ જુઓ તો વીંચી રવાના કરતા જ એક અઘવાળિયું ચાલુ થાય અને આવતા અંક લગભગ ૧૫ દિવસ આહુકોને મોટા પહેાશે. વળી મનીઓર્ડર ચોક્કસથી અમારી ધણી અને અંક આહુકોને વીંચી રજીસ્ટ્રેશનની ફી પણ ભોગવવી ન પડે.

બીજું આ અંક સાથે પોસ્ટકાર્ડ મોકલું છે તેમાં આપ આવતા વર્ષ માટે આરાબાપુ ના મવાઈએ છે કે નહીં તે વખતે એ પોસ્ટકાર્ડ તરત રવાના કરશે તો અમારી યશુ આશા છે અમારા આ કામમાં આપ પૂરો મહત્કાર આપશો.

આપણા વેદોમાં ઇશ્વરનું વર્ણન કરવાના પ્રયત્નો થયાં છે. વેદકરો પણ ઇશ્વરનું ખરું સ્વરૂપ જાણવાને કે વર્ણવવાને અસમર્થ હતા. છેવટે વેદ થાકીને કહે છે : 'નેતિ, નેતિ, નેતિ.' (આ નહીં, આ નહીં, આનહીં.) આવી નકારાત્મક વ્યાખ્યા ઇશ્વર વિશે છે. શું એ વેદવચનનો પરોઘો મિંઝો પોલોકના કથનમાં નથી પડતો ?

આપણા જવાહર ચારવાર બાપુજીને મંજોષતા કહે છે : "Father of the Nation." (બાપુજી તો છે આપણા રાષ્ટ્રપિતા.) પણ તેથી બાપુજીના ખરેખરા સ્વરૂપનું આલેખન થતું નથી. રાજકારણ તો બાપુજીને મન એમના 'જીવનનું નજીવું અંગ' હતું. પણ તોયે બાપુજી રાષ્ટ્રવિધાયક હતા જ. ગુરુદેવે બાપુજી વિશે "અર્થાત્ ઉચ્ચાર્યું" છે.

"The god of sacrifice took a fancy

for a human form and Mr. Gandhi "was born"

(આત્મસમર્પણના દેવતાને માનવદેહ ધારણ કરવાની કૃપના આવી અને ગાંધીજી જન્મ્યા.) ગાંધીજી તો હતા આત્મસમર્પણના દેવતા.

આટલા નાનકડા, 'મિકિમાઉસ' જેવા, તેમજ 'તેઓ આવા નથી. તેઓ તેવા નથી. તેઓ અહીં છે. તેઓ ત્યાં છે. તેઓ સર્વત્ર છે.' - એવા અને 'રાષ્ટ્રપિતા,' તેમજ 'આત્મ-સમર્પણના દેવતા' - સમા બાપુજીને વન્દન કરતાં ગુરુદેવની કવિતા મહેજે સ્મરણ થઈ આવે છે :

તમને પ્રણમું હું શિર નામી,
પ્રણામ મારાં જાય ત્યાં થઈ,
તવ ચરણ જ્યાં વિરાજે અપમાનોની માંહે,
ત્યાં મારાં પ્રણામ ન ખોંચે !
સૌની પૂઠે, સૌની નીચે, સૌ ભૂલેલાં માંહે.

[અનુસંધાન ૫૦ ૨૮૧થી]

આટલા બધા દર્શન પણ કરાવે છે ! આપના પુણ્યપ્રતાપે આવાં દર્શન પામીને ગજન, કું' ધન્ય ધન્ય બની ગયો છું.

રંતિદેવ : મદામ'ગીજી, સાચું છે, તમારી સૌની નજરે આજની લડી સુધી એક માત્ર કું' જ તમને મદાન લાગ્યો છે, પણ હૈયાની વિદ્યાળના તો ઇશ્વરે સૌ કોઈને એકસરખી જ દીધી છે; કોઈ એને ફરમાવે, કોઈ એને ખીલવે અને

દેવાની વિદ્યાળતાને ખીલવતા સૌ કોઈ માનવી રંતિદેવ કરતા જરાયે ઓછા મદાન નથી ! મારા આટલો મંદેશ મારી પ્રભને જણાવજો ! મારા તરફના આંધળા પ્રેમના આવેશમાં કોઈ પણ માણસ પેલાં બે માનવીનું જરાયે અદિત ન કરે એ જોજો !

(મદામ'ગી મદારાજને વદન કરી જાય છે. રંતિદેવ આજે બની ગયેલા બે બધા પ્રમંજી જોઈ ગોડા વિચારમાં પડી જાય છે.)

ધનરયામદાસ બિરલા

‘હિંદુસ્તાન અનેક રૂપ છે, પણ હું એ જ
રૂપનો પૂજારી છું કે જે સત્યનો અવતાર છે
હિંદુ એ નિત્ય, સનાતન અને અપરિવર્તનશીલ
સત્ય છે.’ આપણા પુરાણોમા દેવવીય જગ્યાએ
કહ્યું છે કે, બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહેશ એક જ
હિંદુસ્તાન ત્રણ રૂપ છે વિશાળ દષ્ટિએ જોઈએ
તો, ગાંધીજીના અહિંસા, સત્ય અને હિંદુ
એક જ વસ્તુ છે એમ લાગે છે રામનામનું
મહાદેવ ગાંધીજીએ પાછળથી પિછાન્યું, પણ
એમા એમની શ્રદ્ધા પહેલી બેઠી

કહે છે કે, બાળજગ્નમા ગાંધીજીને ભૂતનો
દર લાગતો, તેથી વેળા કવેળાએ અપારમ્યા
જતા એ કરતા પણ એમની નોકર રબાએ
એમને બતાવ્યું કે, રામનામની શક્તિ એવી
છે કે એના ઉચ્ચારણથી ભૂત ભાગી જાય છે
બાળક ગાંધીને આ એક નવું શબ્દ મળ્યું અને
એમા શ્રદ્ધા જામતી ગઈ શરૂમા જે શ્રદ્ધા
અશ્રદ્ધા હતી, જ્ઞાનવિહીન હતી, એ ધીરે
ધીરે જ્ઞાનયુક્ત થવા લાગી અને પછીથી એ
શ્રદ્ધાની પાછળ અનુભવ પણ એકઠો થવા લાગ્યો

મેં જોયું છે કે, ગાંધીજી જ્યારે બેઠે છે,
બેસે છે, બગાસુ ખાય છે કે આગમ મરે છે,
‘હે રામ, હે રામ’

એમ જોલે છે મેં ધ્યાનપૂર્વક અવલોકન કર્યું છે
કે, એમના એ ‘હે રામ, હે રામ’મા કઈક
આહ હોય છે, કઈક કનુણ્ય હોય છે, કઈક શાંત
હોય છે એ વિશે મેં મારા મનમા વિચાર્યું છે
કે, શું એ એમ કહેતા હશે કે, ‘હે રામ, હવે
આ જુઠાને, ધારીના બળદની માફક, શા માટે
તે ભેડી રાખ્યો છે? જે કરવું હોય તે જલદી
કર જે કામને માટે મને મોકલ્યો છે તેની
પૂર્વાહુતિમા વિશ્વાસ શા માટે?’

જ્યપુરના મહારાજ પ્રતાપસિંહ કવિ
હતા પોતાની માફગીનું અસહ્ય હું ખૂબ જ્યારે
ખમી ન શકાયુ, ત્યારે તેમણે હિંદુસ્તાન કપડો
આપતા ગાય

‘જ્વાલીય થે કાઈ જલ્લો રે પીડ પરાઈ,
થારે હાય લકુટિયા, કાપે કમલિયા, થે બન બન
ધેતુ ચરાઈ’

[હે ગોવાળિયા! તું ખારકાની પણ કાઈ
પીડ જાણે છે? કે પછી હાથમા લાકડી ને ખાધે
કામગીરી લઈને વન વન ગાયો જ ચરાવી જાણે
છે?]

પણ ગાંધીજીની બાબતમ કદાચ આમ ન
બને, કારણ કે એમનામા ધીરજ છે તેવો જાણે

છે કે ઈશ્વરની તેમના પર અત્યંત અનુકંપા છે. તેમને ઈશ્વર પર વિશ્વાસ છે. જશ-અપજશ અને લાલ હુનિની ચિંતા તેમણે ભગવાનનાં ચરણોમાં સમર્પણ કરી દીધી છે. એટલે એમને અધોરાઈ નથી, અસંતોષ નથી. પણ તોયે એમનું એ કરુણામય 'હે રામ, હે રામ' કંઈક દ્રૌપદીના પાંદર કે અજના આર્તનાદ જેવી કંઈપણ કરાવે છે

થોડા વરસ પહેલાની વાત છે ભકત એક મજનને, ગાંધીજીને લખ્યું, “ મને રાત્રે એક સ્વપ્ન આવ્યું, તેમાં મેં શ્રીકૃષ્ણને જોયા. તેમણે મને કહ્યું, ‘ગાંધીને કહે કે, હવે એનો અત નજીક આવી ગયો છે, એટલે બધા દાસ કાજ છોડીને એણે હવે ઈશ્વરભજનમાં લાગી જવું જોઈએ’ ગાંધીજીએ એ મિત્રને લખ્યું, ‘ભાઈ, હું તો એક પગ પણ ઈશ્વરભજનને નથી

વીસરતો; મારે માટે લોકસેવા જ ઈશ્વરભજન છે. વળી, અંત નજીક આવી બાથ ત્યારે જ શું આપણે ઈશ્વરભજન કરીએ? હું તો માનું છું કે, આપણે જન્મીએ છીએ તે જ દિવસથી આપણી ગરદન ચમરાજના હાથમાં છે. તો ઈશ્વર ભજન કરવા માટે આપણે ઘડપણ સુધી શું કામ ચોલીએ? ઈશ્વરભજન તો દરેક અવસ્થામાં આપણે કરવું જોઈએ.’

‘અજરામરવત્ પ્રાજો વિદ્યામયં ચ ચિંતયેત્
ગૃહીત'ધિવ કેશેષુ મૃત્યુના ધર્મમાચરેત્’

[સમજી માણસ વિદ્યા અને અર્થની પ્રાપ્તની ચિંતા એમ સમજીને કરે કે બાંહે પોતે અજર અમર છે, અને ધર્મ આચરે તે એવા ભાનથી કે બાંહે મૃત્યુએ કેશ પકડ્યા જ છે!]

[અનુસંધાન પૃ. ૨૬૮થી]
એકમાં જ કે દ્વિત ધાય છે, - જેમ બધી નદીઓ મસુર ભણી વહી એમ ઇંલય પામે છે. પણ પ્રત્યેક વ્યક્તિએ કે ભક્તિએ એ ભૂલવું ન જોઈએ કે એનો ધર્મ કદી પૂર્ણ થઈ શકતો જ નથી, દારણ કે પૂર્ણ તો ફક્ત મૌલિક, માર્વભૌતિક સત્ય અથવા પરમપુરુષ જ છે. જેવી રીતે છ આધ્યાત્મોનું હાથી વિષેનું વર્ણન અપૂર્ણ હતું, તેવી રીતે આપણા બુદ્ધ બુદ્ધ ધર્મો પણ અપૂર્ણ જ છે. પણ એટલું તો માનું છે કે ધર્મમાં અનંતતા, શાશ્વતતા અને સત્યનો કંઈને કંઈ અગ તો હોય જ છે.

એક મહાપુરુષનું વચન છે કે માણસ દેકત

ખોરાકથી નથી જીવતો. એનો ભાવાર્થ એટલો જ કે માણસને પોતાના જીવનને સર્વાંગી બનાવવા ખોરાક કરતાં એક વધારે અગત્યની વસ્તુની જરૂર છે અને તે છે ધર્મ.

દરેક ધર્મને બે અંગો હોય છે. એક મર્મ અને બીજું કર્મ. મર્મ એટલે મૌલિક સત્ય સમજના વિચાર; અને કર્મ એટલે તે વિચારને પોતાના જીવનમાં કેવી રીતે વાપરી લેવા તો. આ બે અંગો પદ્મીની બે પાંખો જેવાં છે. જેમ પદ્મી એક પાંખે ઊડી ન શકે, તોમ કેઈ પણ ધર્મને અનુયાયી આ બંને અંગો - કર્મ અને મર્મ - વિના જીવન-સત્યને પારખી ન શકે.

ગુરુદયાવ મંત્રિક

ગાંધીજી અને ગુરુદેવ બન્ને ધર્મપરાયણ હતા. ગાંધીજીને જીવનપથ નીતિનો હોતો અને ગુરુદેવનો જીવનપથ પ્રીતિનો હોતો. તેથી જ ગાંધીજીને ભગવદ્-ગીતા બહુ પ્રિય હતી અને ગુરુદેવને ઉપનિષદ પદ્ય નીતિ અને પ્રીતિ એ બન્ને એક જ જીવન-સિક્કાની બે બાજુઓ છે. જ્યારે એક બક્ષિને બીજી બક્ષિ સાથે સબધ થાય છે ત્યારે જ નીતિ તેમજ પ્રીતિનો ઉદભવ થાય છે. જો કોઈ માણસ એકલો જ (અ) રહેતો હોય, તો એને નીતિશાસ્ત્ર બળવાની કે રચવાની વગરે જરૂર પડતી નથી. એનું મન જ એને માત્રિક હોય છે. પરંતુ જો કોઈ તે બીજાના સમાગમમાં આવે છે ત્યારે એને પોતાના અને બીજાના મન વચ્ચે એક પુનઃબાધવની જરૂર જણાય છે અને જો એ પુનઃ તે ન બાધે તો તે બન્નેનો પરસ્પર વ્યવહાર અસંભવિત બની જાય. તેથી બીજી બક્ષિની સાથે નીતિ અથવા પ્રીતિનો માર્ગ અલગ વિના તેને છૂંકો નથી.

પ્રીતિ અને નીતિ એ બન્ને ધર્મવૃક્ષના મૂળ છે અને એ જ પ્રમાણે આપણે કહી શકીએ

કે આખું સત્તારતું જે મૂળ છે, વ્યક્તિગત જીવનનું જે મૂળ છે એ જ ધર્મ. સર્વ જગતને ધારણ કરનાર વસ્તુ અથવા નિયમ અથવા વિભૂતિ એટલે ધર્મ, એવો અર્થ ધર્મનો કરવો જોઈએ. ગાંધીજીની દૃષ્ટિએ પ્રજાકાંડને ધારણ કરી રહેલી એક પરમ નીતિમય શક્તિ એ જ સત્ય અને ગુરુદેવની દૃષ્ટિએ જગતને ધારણ કરી રહેલી એક પરમ વિભૂતિ એ જ પ્રીતિમય પરમ પુરુષ. માનવીને આખા જ્ઞાનની સાથે સબધ જોડવા માટે નીતિને માર્ગે કે પ્રીતિને માર્ગે દોરી જાય એવી સાધનામાં જ માણસનો ધર્મ સમાયેલો છે, જ્યાં સુધી એને આવી પ્રેરણા થાય નહીં, ત્યાં સુધી એ ધર્મમય ન થઈ શકે.

સત્યને સમજવાનો માર્ગ નીતિ છે અને પરમપુરુષને જોખણવાનો માર્ગ પ્રીતિ છે. દરેક જણને પોતાપોતાનો માર્ગ હોય છે. તેથી જ ધર્મના અનેક રૂપો, સત્યની અનંતપ્રય બ્યાખ્યાઓ અને પરમપુરુષના અગણિત વર્ણનો દૃષ્ટિએ પડે છે. પણ આખરે એ સિન્ન સિન્ન માર્ગો

[અનુસંધાન પૃ ૨૬૭મે

[બહેનોની ઉત્પત્તિમા બાપુએ પ્રથમથી જ ૨૦ લઈ તેઓને હોરવણી આપેલી નમાજમા માનભર્યું સ્થાન અપાવ્યું ઘરની દીવલોમા ગોધાઈ રહેલી તે પ્રચંડ સ્ત્રી શક્તિને હેશસેવાનાં પ્રત્યે ગાયેમા હિંસો અપાવી તેમના પ્રગતિના દ્વાર ખેલી નાખ્યા. બહેનોમા એક અનેક ચેતન આવ્યું અને તેથીજ સર્વ પ્રકારની સ્ત્રીઓ મકટ અને મૂઝવણને પ્રમંથે બાપુજી પાસે દોડી જતી. બહેનોના જીવનનો એકેય પ્રશ્ન એવો નહોતો જે તેમની ધ્યાન દોષ તો તેઓ બાપુની નાથે પૂરેપૂરી છૂદથી ને કશાપણ અતરપટ વિના સર્ચી ન શકી હોય આશ્રમની બહેનો ઉપર બાપુએ લખેલા ગાથા અપ્રસિધ્ધ અને અમૂલ્ય પત્રો દરેક બહેનને માર્ગદર્શક ઘડ પડ્યો.]

‘વિયોગ એ પ્રેમની નિશાની છે.’

[પૂજ્ય બાપુના જ્યેષ્ઠ પુત્રવધુ સ્વ૦ ચચળબહેન ઉપરનો બાપુનો પત્ર ગતાક્રમા પ્રસિદ્ધ થયેલો. સં. ૧૯૧૦મા લખાયેલો આ ખીલે અપ્રસિદ્ધ પત્ર શ્રી. કુવરજીભાઈ પાદેખના આભાર સાથે પ્રગટ કરીએ છીએ.]

ચિ ચચળ,

ઘણે દહાડે તમારો કાગળ પહોંચ્યો. તમારું મન અધ્યવચિત એક છું. બેઠને હું દુઃખી થાઉં છું. છતાં તમારી અતઃ લાગણી-ઓજ હું મેશા બાળવા માગુ છું. હું દુઃખી થઈશ એવા વિચારથી તમારી લાગણી ઠરી પડવાવાની નથી.

તમે પિયરની બહાર હો એમ મનો હો એ બરોબર નથી. હું તમને વહુ તરીકે નહિ પણ દીકરી જ સમજું છું. બે વહુ

સમજત તો હું તમને બાળક ગણત. દીકરી સમજુ છું તેથી તમારું બાળકપણ સ્વીકારવા નથી માનતો. મારી અતિ તીવ્ર લાગણી તમારે વિષે વરતે છે. તે તમે નથી મમજી શક્યા. ન નમનવય તે હું નમજું છું. હું જેમ મળીલાલ-ને બાળક ગણવા નથી માગતો તેમ તમારું નમનજી મન સ્વલવ પ્રમાણે જો મે સચરા વહુ જેવું રાખ્યું હત-એટલે કે જો મે અતંર રાખ્યું હત-તો હું તમારું મન, પ્રથમ તો હવે કરવાનું પ્રયત્ન કરત ને જ્યારે તમારા

મનમાં અસેદ ભુદ્ધિ પેદા થાય ત્યારે જ તમારી પાસેથી હું છુટી કામ લેવ પાડુ મેં માની લીધું હતું કે તમારો સબંધ ફરીવાર સાથે થયો તે પહેલાથી જ મેં ફીકરી સમજી બોળામાં રમડેડ છે એટલે તમે સસસ વહુ ને સબંધ ભૂલી જશો તે નથી ભૂલાયો હવે પ્રયત્ન કરજો.

તમારૂં અકન્યાણુ થાય અથવા તો તમને અમુખ પ્રાપ્ત થાય એવું વર્તન મારાથી ન જ થવું ઘટે વિશેષી કશામાં કન્યાણુ માનનારી સંખ્યાબંધ સ્ત્રીઓ હિન્દુસ્તાનમાં થઈ છે હમયતી નળથી વિશેષ પામીને અમર થઈ તારામતિ હરિશ્વ દ્રથી છુટી પડી તેમાં બન્નેનું કન્યાણુ થયું દ્રૌપદીનો વિશેષ તે પાડવોને મુખકર થયો ને દ્રૌપદીની દ્રદતા તે આખી હિન્દુમંડળ ગાય છે આ દાખલા બનેલા નથી એમ તમારે નથી સમજવાનું ભુદ્ધિવંત સ્ત્રીને છેડી અમર થયા ને તેની સ્ત્રી પણ અમર થઈ આ દાખલો આત્મિક છે તેમાંથી તમને એટલું જ અવગણ્યાં છ કે તમારો વિશેષ તમારૂં અકન્યાણુ કરનારો નથી, વિશેષ એ તમારા મનને હું ખી કરું એ સ્વાભવિક છે એ પ્રેમની નિશાની છે પણ તેથી તમારૂં અક-

લ્યાણુ જ હોય એમ ન બને કન્યાણુ અક-લ્યાણુ એ વિશેષગના હેતુ ઉપર આધાર રાખે છે બાના અને મારો વિશેષ લગભગ ફરજિયાત હતો એટલે કે તે વિશેષ મેં પસંદ નહોતો કર્યો છતાં અમને બન્નેને તે કન્યાણુકારક થઈ પડ્યો

આ દાખલો આપીને તમારા મન ઉપર હું એમ કસાવવા નથી માગતો કે તમારે વિશેષ હમેશા ભોગવવાનો છે લડત દરમિયાનનો વિશેષ તમને હું ખ ન ઉપભવે તેવા કારણથી આ લખુ છું લક્ષ્ય પૂરી થયા પછી હું તમારા વિશેષનું પ્રરૂપ બોલું જ થઈ છતાં તમારા મનની વૃત્તિ બદલાવવા બિપરતુ પ્રયત્ન છે તે પણ તમે સમજના પછી જ મહાવરો પડવાથી થશે

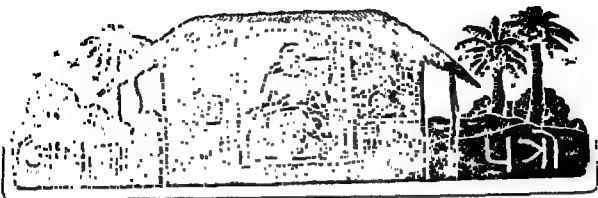
આ કાગળ આવ્યએ ફરી ફરી વાચ્યો ન સમજાય તે મને પૂછ્યો તમે બન્ને જણ વાચ્યો લખવાનો હેતુ તમારું કન્યાણુ છે તે કરવામાં હું તરફર છું પણ મારો વિચાર તમારે માનવા જ જોઈએ એવો આમહું નથી તમે બન્ને સ્વતંત્ર બનથી વધો એવી મારી કશી છે

ગોહનકાસના આશીર્વાદ

ત્રીપુરુષના પતિપત્ની તરીકેના સામ્યરિકે જીવનના મૂલ્ય ભોગ છે તેમાંથી હિંદુ ધર્મે ભાગ પેદા કરવાનો પ્રયાસ કર્યો છે અથવા કહેા બધા ધર્મે પતિ પ્રદા વિષ્ણુ મહેશ્વર છે તો પત્ની પણ તે જ છે પત્ની દેવી નથી સરખા હુકેવાળી મિત્ર છે સહચારિણી છે બન્ને એકબીજાના શુદ્ધ છે

- બાપીજી

1 जे - १२ मीमान,

पाथना करपा म म
 सिमद न र हे तोली जित्त
 करना. मभास से सफलता
 मिलेगी. दूसरे को होय हेस
 अमन ई होता है कमों कि
 हम भी होय से मरे हुए
 हैं और उले निका मना
 न हिं चाहते. मय हम मयने
 होय निका लने का प्रयत्न
 करते हैं नय दूसरे को होय
 उगाए दखें तो दुःख होगा.

अपने मय वहागे म लज्ज
 होना है. इस ली म पुनः लगे
 हित चाहता है. मय होय
 नहिं करने का मय होय
 है नय पुनः लगे. लज्ज
 छूट जाता है प्रयत्न म
 करे करे लज्ज न म लगे
 से पुनः लगे. दूसरे लगे.
 (१२, १३, १४, १५)

१ १/२ वल फुल
 मय ली है

[न्याये दु धी १० १६३४मा वर्षा आश्रममा हुतो ल्यादे मे' पूज्य भापुलने थार
 प्रश्नो पूछेला. भने जेभना ववाणथी थति भजेदी. जीवजोने जेभाथी भागदर्शन भणसे जेभ
 नमल "ध्याराणापु" भाटे भोक्कु छु - सूर्यवान रनेही.]

मरा प्रश्नो आ हुता

[१] धियर छी प्रथना करते समय मन
 स्थिर न रहे तो क्या करना? क्या प्रार्थना
 करना छोड़ देना?

[२] हम को इससे के होय होयकर
 आनंद क्यों होता है?

[३] हमको अपने होय हसरे को भताने
 मे' लज्ज क्यों आती है?

[४] कुविचार कैसे हरे दिये लय?

ચિ. સૂર્યજ્ઞાન,

[૧] પ્રાર્થના કે સમય મળ ગિર ન રહે તો બી નિત્ય કરના અભ્યાસને સંકેત ત્રિવેગી

[૨] ફરે કે દોષ દોષ અનદ હોતા હૈ ક્યો કિ હમ બી દોષ સે બરે હુએ હૈ આર ઉસે નિકાલના નહિં ચાહતે જબ હમ અપને દોષ નિકાલને કા પ્રયત્ન કરતે હૈ તબ ફરે કે દોષ અગર હમ રેખે તો હુ ખ હોગા

[૩] અપને દોષ બતાને મે લખ્ખા હોલી હૈ ઇસ્તિયે છુ ધને કો દિલ ચાહતા હૈ જબ દોષ નહિં કરને કા નિશ્ચય હોતા હૈ તબ છુ ધને કા ખાવ છુ ખાતા હૈ

[૪] પ્રયત્ન મે ઓર નિરતર સમનામ લેને સે કુચિયાર ફર હોતે હૈ

એલિપત છેડો

૧-૧-૩૪ બાપુના ન્યાશીર્વાદ

પત્રપ્રસાદ

(૧)

[૮ ૧૮૭૧ના આવાહ શુ ૬ (૧૮૭૧-૧૫)ને સ્વિચારને દિવસે હુ જા પુને કે ચરબ આશ્રમે પહેલી વાર મળ્યો, અને સ ૧૮૭૨ના માસર શુ ૧૪ (૨૦ ૧૦ '૧૫)ને દિને હુ ગુજરાત કે લેજ મા અમેજી શીખવતો તે નોકરીનું શરૂઆતુ આશ્રુ શરૂનામાને કામગી મે તૈયાર કર્યો હતો તે બાપુને ન મળ્યો, એવે એની નીચે ધિતે નીચે પ્રમ છે લખી આશ્રુ દેવા]

I observe that Government servants are not allowed to attend the Indian National Congress session even as visitors. It is my intention to attend the Congress session as a visitor. I feel that the prohibition referred to is an undue interference with one's personal liberty. If therefore

you consider that I am Government servant in the sense in which His Excellency the Governor has used the term, I beg herewith to tender my resignation

(૨)

[૮ ૧૭૫ના વૈશાખ વ ૫ (૨૦ ૫ '૧૮)ને દિવસ માસ વિવાહ થયા તે પ્રસંગે આવેલું બાપુનું પત્ર નોકરી બંધ મેરે બંધે બાપુની જ સખી છે]

મુબઈ

ભાઈશ્રી ૫ વાવજી મુબવાર તમને લખવનો ઠર હો કરી રહ્યો હતો આજે જ લખી શકુ છુ તમારી વિવાહિત છુટગી મુખી થાઓ દેશને લાભદાયક બને એમ ઇચ્છુ છુ

તમે યત્નકરીયાને માફ કંઈક લખો એમ ઇચ્છુ છુ મેહનદાસના બહે માતરમ

(૩)

[૮ ૧૮૭૧ના કાર્તિક માસના અષાઢિયામા માસ એક બાપુ મુંદરજીબ ધનો ફેલાત થયો એ પ્રસંગે આવેલું બાપુનું પત્ર]

લાહોર

ભાઈશ્રી ૫ વાવજી, માગસર મુઠ પ તમારી ઉપર કુખના કાંઠ ઉઘ્યા એમા શક નથી. તમને આશ્ચર્યન શુ અપુ ? તમારૂં જ્ઞાન તમને મદદગાર થાઓ—યરો જ તમાસ લંઘના બધા શુલ્ક જે તમે ગણ્યો છો એ તમાસમા ન હોય તો તમે તેને ઉતારી તેમને તમાસમા અમર કરો.

મેહનદાસના બહે માતરમ

(૪)

[૮ ૧૮૮૩ના જ્યેષ્ઠ વ ૮ (૨૨ ૬ '૨૭) ને મુબવારને દિવસે માસ માતુશ્રી સન્તોક બાઈએ ચન્દ્રભાગસગમ આગા મારી હારે

[બાળકોના સહવાસમાં બાપુ જે આનંદ મેળવી શકતા હતા તેવો બાપુ જ બીજા કોઈના સહવાસમાં મેળવતા યરવડા જેલમાં હતા ત્યારે પણ દર અઠવાડિયે એકવાર આશ્રમના તેમના 'વહાલા પંખી'ને તેઓ અચૂક કાગળ લખતા ત્યાં બેઠા બેઠા પણ ઝીણી ઝીણી વસ્તુઓ પર પત્રો દ્વારા ધ્યાન એવે બીજા બાળકોને પણ એમાંથી ગોપચાક મળશે એમ ધારી દર અકમા આ અપ્રગ પત્રો કમશ પ્રસિદ્ધ કર્યું.]

બાપુના પંખીને બાળકો,

એક બાગડી પૂછે છે 'ભૂલની માફી

છતા તમે કેમ કહો છો કે શરમ ન લાગવી ભેઈએ?' બાપુએ લખ્યું

"ભૂલ નહારું" કામ છે તેથી તેની શરમ ભૂલની માફી માગવી એ સારું કામ છે એટલે તેમાં શરમ શેની? માફી માગવાનો અર્થ ફરી ભૂલ ન કરવાનો નિશ્ચય એ નિશ્ચય થાય એટલે તેમાં શરમ શાને સારું? આ સમજાયું?

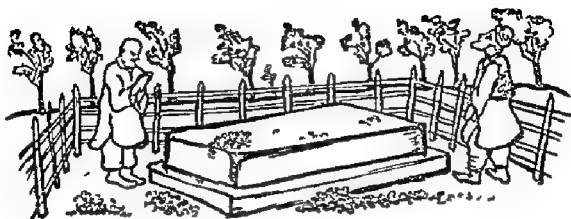
નવ્ય અને અહિંમાની તુલના મી કરવી? પણ કુરવી ન પડે તો હું કહું કે સત્ય અહિંમાંથી પણ ચઢે કેમ કે અસત્ય એ પણ હિંસા છે જેને સત્ય પ્રિય છે તે તો અહિંમાં ઉપર કોઈ દિવસ જવાનો જ "

બીજા એક બાળકે પૂછ્યું "બાપુજી! હાથે વામણ માળવા અને પાંચખાના સાફ કરવા એમાં સેવા શી રીતે થઈ?" બાપુએ એને લખ્યું "બરતન માળવાનું અને પાંચખાના સાફ કરવાનું કામ સામાન્યપણે નથી ગમતું, તેથી અમુક કોમો પાસે કરાવાય છે આ દોષ છે તેથી જે પરાપક્ષર વૃત્તિથી આ કામ કરે છે તે સેવા કરે છે"

"આપુ જગત નિયમને વશ થઈ ચાલે છે તેમાંથી આપણે ભેઈએ છીએ કે નિયમથી ચાલવામાં જ આનંદ છે કૃપણની જેમ જીવડું નિર્ધર્મ છે એ તારું કહેવું બરાબર છે"

બાપુના પંખીના શીલ્પ

બાપુની સમાધિ

૭૦૨

સવારનો મમથ હતો હજી સૂર્યોદયને
પાછી વાર હતી જૂની દિહીના લોકો મોટી
સંખ્યામાં જમનાને પુનિત તીરે સ્નાન કરવા
જઈ રહ્યા હતા રસ્તામાં તાજાદની પુષ્પ
ભૂમિ આવે છે બાપુની સમાધિ પાને લોકો
થોડીવાર બેસી, પછી જમનાતટ તરફ જતા
હતા કેટલાક અતરથી જ બાપુને યાદ કરી
ને ત્યાં બિભા થઈ જતા, પણ ઘણાખરા તો
'રઘુપતિ રાધવ રબા રામ, પતિત પાવન
મીતાશમ ઇશ્વર અ વાહુ તેરે નામ મળકો
સન્મતિ હે બગવાન' એ મૂનમાં મગ્ન બની
જઈ આમુ સારતા આગળ જતા હતા

આ બાવણીના દૃષ્યને હું દૂરથી જોઈ
રહ્યો હતો અને મને થયું "આ લોકોની
સાચી સ્નાન-ચાલ જાણી ઘઈ નહીં સ્નાન
કરવાથી તો નાણુતનુ ફક્ત શરીર સ્વચ્છ
થાય છે, પણ એનું મન તો એકાદ મહાન

પુરુષની ચરણરૂપા જ સ્નાન કરવાથી વિમલ
થાય છે બાપુ આ લોકોનું જમનાનું પવિત્ર
સ્નાન મફત થયે "

જહુ મમથ વીતી ગયો ન હતો, ત્યા
તો મેં શું જોયું? જનમમૂહનો મોટો ભાગ
'રઘુપતિ રાધવ નબરાન, પતિત પાવન મીતા
સમંતુ ન્હવ કરી ઘણી જતો હતો 'ઇશ્વર
અગ્રાહ તેરે નામ મળકો સન્મતિ હે બગવાન'
તો કોઈક જ રદતુ હતું એમાં વધારે મજા
જદ નાતાઓની જ હતી

હું જરા નવાઈ પામ્યો અને વિચાર
કરવા લાગ્યો "આ તો બાપુના જીવનકાર્ય
પર પાછી ફેરવવા જેવું ઘણું ઇશ્વર અને
અહાંક એક જ છે, એ મત્ય માટે એનણે
પોતાનો પ્રાણ આપ્યો પણ આ રૂઢિચુસ્ત
લોકો પોતાના ઘરના રામને જ પગથી રહ્યા છે!

[બાળકોના સહવાસમાં બાપુ જે આનંદ મેળવી શકેતા હતા તેવો ભાવ્યે જ ખીલ કોઈના સહવાસમાં મેળવતા. યરવડા જેલમાં હતા ત્યારે પણ દર અડવાડિયે એકવાર આશ્રમનાં તેમનાં 'વહાલાં પંખી'ને તેઓ અચૂક કાગળ લખતા. ત્યાં બેઠા બેઠા પણ ઝીલ્લી ઝીલ્લી વસ્તુઓ પર પત્રો દ્વારા ધ્યાન એજે. ખીલ બાળકોને પણ એમાંથી બોધપાઠ મળશે એમ પારી દર અકમાં આ અપ્રગટ પત્રો કમશા પ્રસિદ્ધ કરશે.]

બાપુના પંખીને બાળકો,

એક બાળકી પૂછે છે: “ભૂલની માફી માગતાં તે હોંશ થતી હશે? શરમ ન લાગે?”

સાબુ ૨૭૫

છતાં તમે કેમ કહે છે કે શરમ ન લાગવી બેઠાં?” બાપુએ લખ્યું:

“ભૂલ નહારું” કામ છે તેથી તેની શરમ. ભૂલની માફી માગવી એ સારું કામ છે એટલે તેમાં શરમ શેની? માફી માગવાનો અર્થ ફરી ભૂલ ન કરવાનો નિશ્ચય. એ નિશ્ચય થાય એટલે તેમાં શરમ શાને ત્રારું? આ સમજાયું?

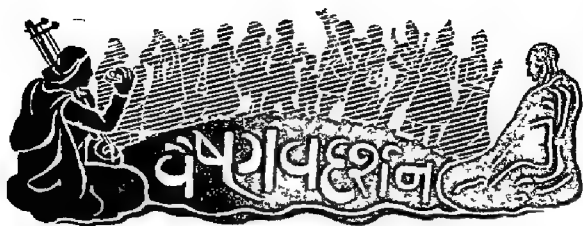
સત્ય અને અહિંસાની તુલના શી કરવી? પણ કરવી જ પડે તો હું કહું કે સત્ય અહિંસાથી પણ ચંદે કેમ કે અસત્ય એ પણ હિંસા છે. જેને સત્ય પ્રિય છે તે તો અહિંસા ઉપર કોઈ દિવસ જવાનો જ.”

ખીલ એક બાળકે પૂછ્યું: “બાપુજી! હાથે વાસણ માંજવાં અને પાચખાનાં સાફ કરવાં એમાં સેવા શી રીતે થઈ?” બાપુએ એને લખ્યું: “બરતન માંજવાનું અને પાચખાનાં સાફ કરવાનું કામ સામાન્યપણે નથી ગમતું, તેથી અમુક કેમો પાસે કરાવાય છે. આ હોપ છે, તેથી જે પરાપકાર વૃત્તિથી આ કામ કરે છે તે સેવા કરે છે.”

“આપું” જગત નિયમને વશ થઈ ચાલે છે તેમાંથી આપણે બેઠાં છીએ કે નિયમથી ચાલવામાં જ આનંદ છે. કૃપણની જેમ જીવડું નિર્ભય છે એ તારું કહેવું બરાબર છે.”

બાપુના પંખી

સામાન્ય પરંપરા

પરદુઃખે ઉપકાર કરે તોયે -

નરસિંહ પરદુઃખે ઉપકાર કરે તોયે

[મતાશ્રી આનંદ]

સતો, પરદુઃખે ઉપકાર કરનારી કોઈ વિરત વિનૂતિના દર્શને તો જીવનમાં આનંદની, હિંમતની હેતુઓ થઈ. હિંમતવાદી છે એવા કોઈ સતિવાળાના દર્શન જુઓ સતો પેનો દેખાવ મહાત્માજી રતિદેવનો મહેલ. આ આગળે મેં છે મહાત્માજી રતિદેવ પોતે આજીવન જીવે પાંચી કુદરત કોઈ છે મહાત્માજી રસાવા છે ગજમો અમ્મ પાછોને દુકળ પછો છે વાવડવા અને નદીનાળાના સહા નળીયા તળતળી મેઘા છે જ્યાં જ્યાં જનજનાવર ને પગપાખી જુનેનસે અરી રજા છે નાખી નળર પહોંને આ સુધી એકાદ લીલ પાદકે મરણ પછુ દેખાતુ નથી. મહાત્માજી રતિદેવે ખુબી પ્રકૃત રાજ જાહેર આનીમમ પર્ણા છે દિવસ પડી દિવસ અને માસ પડી માસ પસાર થયે જાય છે રાજમહેલની સજ્જિ મહાત્માજી કુટે હાથે જીનેલી જીનેલી જુખ્યાતરસ્યા પ્રભાજીને વહેલી દીધી છે અત્તાળીસ અત્તાળીસ દિવસોના ઉપવાસ પછી આજીવન મહાત્માજી રતિદેવ સહાપાક રોટલાનું બોજન નેવા મેળ છે, પછુ રોટલાનો દુકડો મેતાલિ એમનો હાથ કપી રહ્યો છે પેના સતાનો જેવા પ્રભાજીને જુને મરતા જોને મહાત્માજીને જમણો હાથ એ સહાપાક રોટલાના દુકડાને પછુ આ કવાની ના પડે છે, પછુ પ્રભાજીને પોઠા રોજાટ કરી રહ્યો છે લાખો મરને પછુ લાખોના પાત્રજીવાર કદી ન મરને. અને અને રાજાજી આજીવન નિરુપાય બની મેળ છે. પછુ અજે તો એ સહા રોટલાનું જે જુખ એમને નરસિંહે નથી.

ખન્ય હો, જાનો, એવા સતિવાળાની પુનિત મનિને. એવાના પુણ્યપ્રતારે તો મરતાના અકમ્મ દહી રજા છે.

(મહાત્માજી રતિદેવ એમના મહેલને આજીવે મેળ છે. આજીવ અત્તાળીસ અત્તાળીસ દિવસોના ઉપવાસ દોવા ક્ષતિ જાણે કે એમના જીવનમાંથી જુખનરન હોઈ ગયા છે રાજ રાજ અમખ્ય

જીવેને મરતા જોઈ એમનું મન અને હૃદય જોઈ જ્યાં જોગની રહ્યું છે આજીવ પધા નિર્દોષ જીવેને અત્માજી મુખમાંથી પાછા વાળવા પૂરું થુ કર, એ એક જ નાદ એમના અત્તરમાંથી નીકળી રહ્યો છે.

લા તો ધીમે પમને મહામ ત્રી આવે છે)

મહામ ત્રી (નમીને) મહારાજ !

રતિદેવ (ત્રોલી આખોએ) હાઈ !

મહામ ત્રી મહારાજ આજ ઉપવાસના અઠ
તાળીસ દિવસો પૂરા થયા રોજ રોજ આપના શ્રવનની
શક્તિ એટલી થતી જાય છે અને છતાં , છતાં
કેટલો મિત્તાભાર આપ વધે જાયો છો ! અદ્ભુત
છે મહારાજ આપની આ તપશ્ચર્યા !

રતિદેવ (ધીમેથી) કહો શું કર મહા
મ ત્રીજી ! આપણા આ આખાં ગળ્યમા પ્રવ
ર્તતી સ્થિતિએ માઠ મન વિદવગ બનારી દીધું
છે ! એમાંથી છૂટવાના કોઈ કરેતા કોઈ પણ આરો
મને નથી દેખાતો

મહામ ત્રી પણ મહારાજ દુકાળની આ
મહારાત્રીમાંથી પ્રભને ઊગાવ્યા માટે આપે હ હ
નથી ક્યું ? રાજભડારી ખુલ્લા થૂંક્યા અને રાજ
મહેનતી ધરવખરી છૂં હાથે વહેતી દીધી ! અને
એટલેથી પણ આપ ક્યા અટક્યા છો ? દુકાળ
પીડિત પ્રભને કાળિએ ધાન મળે એ માટે તો
આપે જાતે અજગળ છોડ્યા ! માથુરાની શક્તિ કરી
શકે એટલું બધું જ આપે ક્યું છે ! પણ મહારાજ,
હવે !

(બદારથી પ્રભજનોનો પોકાર સંભળાય છે
જય હો મહારાજ રતિદેવનો ! મહારાજના ઉપ
વાસનો અત લાવો ! મહારાજને પારણા કરવો !
લાખો મરજે પણ લાખોનો પાતણુદાર ન મરજે !)

રતિદેવ મહામ ત્રીજી !

મહામ ત્રી મહારાજ ! પ્રભનો પોકાર
આપે સાંભળ્યો ? અને પ્રભપોકારને પ્રભવત્સવ
રાજની કેમ તરછોડી શકે ? મહારાજ આજે તા
આપને પારણા કરવા પડશે !

રતિદેવ મહામ ત્રીજી મારી પ્રભનો
આદનો બધા પ્રેમ મ પાદન કરી મ મારી જાતને
પરમ ભાગ્યશાળી માનું છું ! પણ એ જ પ્રભના
અસખ્ય માનનીએ રોજ રોજ મુખેતગસે મંત્રી
હોય ત્યારે કું કયે મોએ ખાઈ શકું ?

મહામ ત્રી પણ મહારાજ, પ્રભને તરછોડી
ને, અમને બુખે મારીને, એમના મોદામાંથી
કાળિયો બુટીને તો આપ અન નથી રેતાને !
આજ આટલાં દિવસોથી આપે અતજનો
લાગ ક્યો છે એ પણ આપની પ્રભને માટેને ?
આપના કમંધારીએ, આપના પ્રભજનો આપના
આ મહાભાગના દર્શને ભાગ્યશાળી બન્યા છે,
પણ મહારાજ, આજે હવે એની સ્થિતિ બ્યારી છે
કે આપે પોતાને ખાતર નહિ તો પ્રભને ખાતર
પણ પારણા કરવા જ જોઈએ ! આપના દેહની આ
સ્થિતિ નોંધને આખીયે પ્રભ કાળો કળેળાટ કરી
રી છે !

રતિદેવ કું સમજું છું મહામ ત્રીજી,
પ્રભનું વાત્સલ્ય કું પિઠાણું છું પણ મારા
રાજ્યમા એક એક કપને માટે નાના નાના નિર્દોષ
બાળકો મરતા હોય કાળિયા કાળિયા ધાનને માટે,
એકાદ ટાંગળા પાણીને માટે મૂકાઈને માનનીએ
માનવતાને પણ વિસારી થૂંક્યા જેટલા એવાકળા
બની ગયા ટોય, સારે તમારા રતિદેવ એના
મહેનતે ખૂણે લગાઈને મોજન લેવા એસે ? મહા
મ ત્રીજી, કુદરતે બુખની લાગલી, તરસની લાગણી,
તો સૌ કોઈ જીવમા એકમરખી જ મૂકી છે ! અને
મારા પ્રભજનોના જીવન કરતા રતિદેવ એના
જીવને જરાયે વધારે મહત્વ નથી આપતો !

(ફરીવાર બદારથી અવાજ આવે છે જય
હો મહારાજ રતિદેવનો ! લાખો મરજે પણ
લાખોનો પાતણુદાર ન મરજે ! મહારાજના ઉપ
વાસ હોડવો એમને પારણા કરવો !)

મહામ ત્રી મહારાજ સામજો આ પ્રભ
પોકાર ! એ બધા દમબુ મારી પાસે જવામ
માગશે ! અને અને મહારાજ સામિથી જમતા
એ તોકમતની અવગણના કું ત્રી રીતે કરી
શકીશ ? દમબુ જ, આ ઘડીએ બધા લાય આદ
રશે પ્રભજનોને સંતોષ થાય એવા જવામ કું
આ ત્રી શકુ એટલી કૃપા કરો મહારાજ !

રતિદેવ તો મહામ ત્રીજી, મારે ઉપવાસ

છોડવા જ પડે ! હજીને હું વિચારી રહ્યો છું કે પ્રજાપોદારને નામે, માન પોતીમાં માનસીઓની આ પ્રેમગાદી મારા આ નાના મનમાં દેવાની નિષ્ફળતા છવન રૂપના કો અવકાશમાં મન અટવાતી તે નહિ રહે ! મહામત્રીજી જો ન છવનપથ તો તનવારની પાઠ જેવો છે દેહના જતન કરતા જતા પ્રનુપચેથી હું ક્યા નહિ હો

મહામત્રી પ્રનુપચેથી કાવવાની શકિત તો મહારાજ, અમ મર્યા પહેલિયની પામ ક્યા થી હોય ! આપની આ તપશ્ચર્યાના ફરમાને ન અમ પણ છવનની મન્યતા જનુલરી છે

રતિદેવ તો આજે હું આ ઉપવામ કો, હું પણ મહામત્રીજી, જે જી, મારી પ્રજાના સામાન્યમાં સામાન્ય માનસી પ્રેમથી ગમે એટલે ને, ને એવું જ બોલજી હું લઈશ !

મહામત્રી કૃપા થઈ મહારાજ આ ચડા રોટનો ને થાક પાણી આપને મા' મે રાખ્યા છે, આપની પ્રજાને નામે, મહારાજ આપ પારણા કરે, આપનું આ તપ તો સ્વપ્નમાં તપ્યા આ કૃપી તપ્યા કરે.

(મહામત્રી ચડા રોટનો ને પછી આપ છે પણ એ રોટનાનો કોટો તોડતા તોડતા મહામત્રી દાચ ફૂલ ઉઠે છે, મહામત્રી પાસ એમ એ એ જોઈ રહ્યા છે એ વિચારી રહ્યા છે આ અવનિતરે જાત, વતમાન કે ભાવિમાં પણ આવા પરકુ ખલજન રાજ્યીઓ કેટલા ! અને મહારાજન એ કઈ કહેવા જાય છે ત્યા તો લચકાની પથકાની એક બાઈ પ્રવેશી છે)

બાઈ મહારાજ આ પછી !

(બાઈને જોઈને મહામત્રી કપી ઊઠે છે એને એકદમ ત્યાગી આવી જવાની એ નિશાની કરે છે બાઈ પાપુ ઝગડ કરતા જાય છે એ રોટવાનો તુકો પડેતો મહારાજનો દાચ અટકી જાય છે અને પેની આજેને પાછી વળતી એ અટકાવે છે)

રતિદેવ બાઈ બહેન મોખ, મોલતા

મોનતા તુ એકદમ કમ અગ્રા ગઈ ! અન માતા મારે આગળેથી તારે પાછા જતા શા માટે લરવા પથા !

બાઈ મહારાજ મન મર કરો મારી જૂન થઈ ગઈ પ્રનુ હું ય જાણુ છું કે કેટકેટલા દિવસના ઉપવામ પછી પ્રજાના પોદારને માન આપીત અપ આ તપ રા'વાનું બોલન તેવા મારા છા પણ નજન

(આગળ મેનતા માવતા એ અટકી પડે છે એના હાનીમ મો લઈ આવે છે એવું મનુ તપાઈ જાય છે)

રતિદેવ મેન માતા મેન ' આ અન જગ તે મારા દેહને જાતિ આપશે પણ તાના અતન્ની વાળીથી તા મારા દેહને શાતા થશે છે અને મહેન દેહની માતિ કરતા તો મારા દેહની શાતિ આ છવન ઉભયશે

બાઈ પ્રનુ મારી પોતાની દુખને પ્રન દાલ તો આપને આગળે ન આવત, પણ મારા માતાનું દેહ આજે મારા દાચમાં ન રહ્યું મારે જલક બાજક કોણિવા પાલ મારે તરફડિયા મારે એ મારી આખોએ જ ન જોઈ શકી અને મારા પથ મને આપને દારે મેચી લાન્દ મહારાજ, આજ કૃપા દિવસેના ઉપવાસે મારા એ તાકા દોડાની એક એક તુલની તસા જોઈ હું મેળાકાની જમી ગઈ, મહારાજ હાન વૂરી મેરી

રતિદેવ પાન્ય ભામ્ય મારા માતા, કે તારા દેવામાં મારે મારે આજેને વિષામ જીએ, તારી એ જહાને હું ફના નહિ હજી ને મા, ને આ રોટનો જ દોડ, તારા નિર્દોષ બાળકને ને ખવડાવી તારી કમળી અલતરી દાર !

(મહારાજ એને દાચમૂતો ચડા રોટનો આપી દે છે બાઈ દોડેલી આખોએ, જનતા દાચે એ ને છે અને ત્યાગી પાછી વળે છે)

મહામત્રી મહારાજ, પાન્ય હો આપને આપની આ મગજ દિનના દરને તો આજે :

પણ કૃતાઈ બન્યો

રતિદેવ મહામત્રીજી, મારી પ્રજાના આગ્રહને વશ થઈ મેં ભોજન નેવાતું કબૂલ તો ક્યું હતું પણ મારા હૃદયમાં શાંતિ નહોતી મારી પ્રજાનું એક પણ માનની બૂખ્યું હોય ત્યાં સુધી હું ભોજનનો આનંદ રી ગીતે માણી શકું ?

મહામત્રી મહારાજ આજ આટલે દિવસે એક સૂકા શેરલાતુરે મુખ આપને ન મળી શકે ત્યારે મહારાજ પણ આ એક કોળી પાણી પીને તો આપ પારણા કરો જેમ દેહીના તેમ દેહના પણ ખર્ચ છે આપણે એ પાળવા પડે છે અને રાજન દેહ વિના દેહી કેમ કરીને રહી શકશે ?

રતિદેવ વારુ ભાઈ તમારા મૌના સતો મારો આ જળ લઈ હું પારણા કરું છું

(રતિદેવ પાણીનો પ્યાનો ટોઢે અડકાડવો શરૂ કરે છે ત્યાં તો એક ચડાળ લથડતો પથડતો ત્યાં આવે છે)

ચડાળ મહારાજ આપણ ન રૂંદેકે આવ્યો છું આપની પ્રજાનો રોડ વહેરી લઈને પણ હું આપની પામ દોડી આવ્યો છું એ રોડની શિક્ષા મહારાજ હું જાણુ છું છતાં છતાં પ્રથુ

(એકદમ એ બોલતો અટકી જાય છે એની આંખો આસુથી ડગડાઈ જાય છે દેવાના ઊંડાણ માંથી ઊઠેલું હોય એવું એક ક્રૂસકું સંજ્ઞાપય છે અને લાકડીને ટેકે પાછું ડાલે મારે છે)

રતિદેવ [એને અટકાવીને] થોભ ભાઈ થોભ, કહે તારા દેવામાં અકસ્મત હું ખની જવાલા એ જવી રહી છે એ હું જાણુ છું આ આના તો દેવાની આત્મી છે તારા અત્તની બીતગમાથી જાતા મૃગા પોઝાર તારી ! આખોને ખસેખસે જાના મોન જેવા ચિતગથેના હું બોલું.

(એ સાંભળી ચળકા પોક મૂકી રહી પડે છે મહારાજને પડે પગે એ એમની ચણુજ માથે યાવે છે)

ચડાળ મહારાજ !

રતિદેવ રહી ને ભાઈ ખુન રહી ને !

જાણનાયુ ૨૮૧

દેવાના હું ખ આસુર પે વહી જવાને બદલે દેવામાં જ પુરાઈ રહ્યા હોત તો કોણ જાણે આ ધ તો પર રોજરોજ કેટલી દેવા ફાળી પડત ! આસુ તો કુદગતની મહાભેદી બેઠે છે ! મોલ, રતિદેવને આજણેથી તું પાછો કેમ વળ્યો ?

ચડાળ મહારાજ હું અહીં આવ્યો કારણ મારી જાતને હું વારી શક્યો નહિ આ જીવનમાં હું મીઠું કોઈ લાનમાં તો પડ્યો જ નથી પણ છેક નાનો હતો ત્યારથી એક રખડતા કૂતરાની સાથે માથા બંધાઈ છે તે દહાડાથી મારીને આજ સુધી અમે એકબીજાના પછાયારૂપ બની ગયા છીએ જીવનની અનેક તડકીઝાવડીમાં પણ મેં એને છોડ્યો નથી એણે મને છોડ્યો નથી ! પણ નાપણ આજ ચન્દ્રાર દિવસથી એને ઠોઢે પાણીનું એકાદ ગીડું સરખું અડકું નથી મારી કૂપડીને બારણે તરફડિયા મારતો એ પડ્યો છે એના મળામાંથી અવાજ સરખો પણ નીકળી શકતો નથી પણ એ હું ખ એની આંખોમાં જન કાઈ રહેલું મેં જોયું અને અને મહારાજ, હું દો રો

રતિદેવ કંવણુ હો માનવકુળનું ! માનનીના દેવાના આજે હું લબ્ય દર્શન પાડ્યો છું એ દર્શન મારું અતર રાચી ઊંડું છે ને ભાઈ વે આ પાણી ! જા દોડ જેમ તે તારા એ જીવનભરના મૃગા સાચીનું જીવન સુધારું તેમ આજે એનું મૃત્યુ પણ સુધાર ! જા ભાઈ પ્રજાનું રોડ તારું જરારે અદિત ન કરે !

(રતિદેવ ચડાળને પાણીનો પ્યાનો આપી દે છે એ લઈ નમન કરતા કરતા એ ચાલ્યો જાય છે મહારાજ એના પગવા સાથે તાકી રહે છે મહામત્રી મહારાજના કરુણાકરતા નયનો સાથે જોઈ રહે છે)

મહામત્રી મહારાજ, આ ત્વી આ સુભાગી રહી હું જીવનભર નહિ જૂડ ! મેં તો માનેતું કે જીવનની ભયકર મહામાર્ગીમાં માનનીની માનવતા છૂંટી લેતી દરો પણ એ જ આશ્વતોના એવા માનેનીના હૃદયના આઠના મુંદર આઠવા મગળ

[અનુમધાન ૫૦ ૨૬૫મે]

[અનુસંધાન ૫, ૨૬૩થી]

તેમનું ઉત્તેજન આનંદ સંદેહની સાબિતીથી નહોતું
આકૃષ્ટ એક વાર એ વિચારથી એણે બી. એ. ના
વર્ગમાં અનુદ્ય કાચનું ગુજરાતી કરિતામાં બહુ
મન્ય જ્ઞાતાન્તર કૃષ્ટ, તરુન જ નર્મન દરબાહાએ
તે બને જ્ઞાતાનું 'વનન'માં જીવાનુસાર, તીવ્ર
એકવાર એક વિચારથી એમ એ નિર્દોષતા
જ્ઞાતાજ્ઞાતા નિરપેક્ષ એના તો નર્મ જતામે
વખ્યા કે નર્મન દરબાહા જેવા એકમ પરિણામે
તેમને ૧૦૦ માંથી ૮૨ માંક આપ્યા, અને એ
વિચારથી એ ગુજરાત કોલેજમાં ગુજરાતીના પ્રાધિકાર
ની જગ્યા માટે અનુદ્ય કરેલી હોવાનું જાણવા જ,
તે વિચારથી એ તેમને કૃષ્ટ પાત્ર નહોતું ત જ્ઞા
પોતે ગુજરાત કોલેજમાં પ્રિમિપાત્રને એ વિચારથી
ને જગ્યા આપવા માટે જોરદાર બંધનબદ્ધ કરી
"દિનાલ ઇન્ડેલ પત્રજયમ" એ સુખ પ્રમાણે
તેઓ બહુ ગંભીર કરેલા કે "આ વિચારથી"
જેવા જ્ઞાતાજ્ઞાતાને પેપર પુ પાત્ર ન વખી શકે

આ તેમને મધ્યે આવેલા પત્રમાં પાત્રએ
જેના ઉત્તેજન કર્યા છે, તે 'લી. કાઠડી તાઇલ ના
અનુવાદના પ્રમથથી પાત્રને અને નર્મન દરબાહા
નો પરિચય શરૂ થયેલા ત્યારપછી જ્યારે નર્મન દ
ગણબાઈ એમદારાક જાણવારે અમુક પાત્રને મળતા
મુજબમાં પાત્ર મગાસા જતા, પાત્રએ પાત્ર મુખ
માં નર્મન દરબાહાને લા આવાતાના પ્રમથના
શીષીના પત્રબ્યવહાર પાત્ર એ તોડો વચ્ચે ઠીક
થોડા દેનેલ ઘણા તોડોને આ મળધથી ધણી
નવાઈ જાગતી, કાલ્પ કે સંજ્ઞાતિ આગેતોમાં પાત્ર
માથે નર્મન દરબાહાને તીવ્ર મનનેક હતો તેમને
આદી, દારૂબધી વગેરે અનુદ્યકાળ કે ત્રાસક
સિદ્ધિતા માન્ય હતી—તેની પાછળની જ્ઞાતાના
તેમને મળતી—પણ દુર્ભાગે તેઓના પરિચયના
થવા તોડોને એ મિલકતોના કુરુપોત્ત કળતા તેઓ
જોતા અને એ કુરુપોત્તને વિરોધ કરતા—અને
એ વિરોધ તે ખાદી દારૂબધી વગેરે મિલકતોને
વિરોધ ગણાઈ જોતા તે ઉપરાંત, તે જગ્યાનાની
માધારણ માન્યતા પ્રમાણે ગણકારણને નર્મન દ-

ગણબાઈ આધ્યાત્મિક વિકાસનું વિરોધી મણુતર
તેથી જ તેમણે એના પ્રતિકુળ ચાતાવલ્યમાંથી
પાતાના વાતગતા અજાનની આમણસનના જ્ઞાત
કુળી મોંથી જર્ણા નાનારણુનો આધ્યાત્મિક
આવક વગરના પાત્રના રાન્વાર જાવલ્ય
આમણ આવેનું નર્મન દરબાહાની જૂની
જોગનીલીમાંથી આપને ત્રાસ કૃષ્ટએ કે તેમને
પાત્ર ત્રાસ માગ મળાન જ નહિ પણ અવ્યત
આવક હતો પાત્ર તો પોતાનાથી મોટા પ્રે
આવક નામે જ આના પત્રજય આવકને વીધે પાત્ર
તો તે નર્મન દરબાહાના મળધ પછેથી છેકને
કૃષ્ટી નીકો જ નહિ, એક રાકયમાં એ મળધ
વર્ણના જાણ ના એમ કહેવાય કે પાત્ર નર્મન દ
નર્મન દરબાહાન વધીવ તર્કિક માન આપતા અને નર્
નર્મન દરબાહા પાત્રના ધર્મજ્ઞ તરીકે વર્ણવી મણુતા

મેંએક પ્રમથ તો નાથવા રાયક છે ૧૯૨૧
ની નાનમાં એકવાર ગાંધીજી નર્મન દરબાહાને
ગ્રેફાણે મળ્યા અને પોતાની રીત પ્રમાણે જગીન
ઉપર બેસી ગયા ત વખતે નર્મન દરબાહાએ
કૃષ્ટ કે આપ આમ કરો છો તો મારે તો ખાડો
જગીનમાં ખોદીને જ બેસવું પડે" પાત્ર હસતા
હમણા ખાડો ઉપર મેળ

૧૯૨૮માં જ્યારે પાત્ર મુબઈમાં હતા ત્યારે
નર્મન દરબાહાએ તેમની એક મળામાં જઈને
તેમને હાથેહાથ એક કાગળિયુ આપ્યું તેમાં 'યજ
ગ્રાન્યરે ગાંધી વચ્ચેલકુરુધર તળા શી વિજયે
શ્રુતિ'વા નીતિમનિમમ' એમ અજગી
આપેલી હતી, પાત્રએ વચ્ચેને જગ્યા પર આવ્યો
'વચ્ચેમાંને તમે ઠીક બગદિયા બનારી
દોષા' "

સાધારણ રીતે એણે આવ નહોતા મળધ
કરણ પ્રમથાને વધુ ધનિક બનતો નર્મન દરબાહા
જ્ઞાતિના ઠીકરીના મરણ પ્રમથ બાપુ માથે તેમને

"કુરુધર—કુમતી ધારણ કરે તે, આનો અર્થ
મોંએ નેતા" એમ પણ થાય અને 'બગદ' એવો
પાત્ર થઈ શકે

જે પત્રવ્યવહાર થયો હતો, એ આ પહેલાં “મારા-બાપુ”માં છપાઈ ગયો છે.

એ બનાવ પછી એ વર્ષે જ્યારે નરસિંહરાવ-બાઈના એક મા વજરના દોહડગને યમરાજનાં તેમાં આવ્યાં ત્યારે તો બાપુ પેતે મુંબઈના પરામાં નરસિંહ રાવભાઈને બંગલે આવ્યા હતા અને “હું તો તમને હસાવવા આવ્યો છું, રૂઝાવવા નહીં.” એ એક જ વાક્યથી નરસિંહરાવભાઈનું ધણું દિવસનું શન્ય મન પ્રકટિત થયું હતું.

પોતાની છેલ્લી માફગીમાં બાપુનાં કોઈ અને-વાસીને મળવાનું થાય તો તો નરસિંહરાવભાઈ ખાસ યાદ રાખીને બાપુને નમસ્કાર પહોંચાડતા. અને બાપુએ પણ પોતાનાં અનેક કામોમાંથી વખત કાઢીને પચાસીમાં પહેલાં એ ગુજરાતી સાહિત્યના બીજા પિતામહની તબિયતના ખબર પૂછવા કાઠું લખ્યું હતું. એ કાઠું વાચતા નરસિંહરાવભાઈની આંખોમાં ઉપકારનાં આશુ આવેલાં મને હજી યાદ છે.

નરસિંહરાવભાઈના અવસાન વખતે કાકા સાહેબ કાચેલકરે લખ્યું હતું કે “ભાષાભક્તિ અને ભાષાસેવાનો એમનો આદર્શ ગુજરાતમાં અખડ થાયે એ જ નરસિંહરાવભાઈનું ઉત્તમ શ્રાવણ છે.” ગયા દસકામાં એ શ્રાવણ ગુજરાતે કેટલું ક્યું તે નક્કી કરવાનું આપણે ગુજરાતના સાહિત્યિકોને સોંપીએ. આપણે તો તેમને આપણી સ્મરણાંજલિ જ અર્પીએ.

+

નીડર ન્યાય

ચિત્રા ઉપાકાંત દેસાઈ

૨૫૦ સાક્ષર શ્રી. નરસિંહરાવ દિવેટિયા વિવેચક અને કવિ તરિકે તો પ્રખ્યાત છે જ, પણ એક સલામિય અને ન્યાયપ્રિય બક્ષિત તરિકે પણ તેઓ હવે રથાને હતા એમ કહી શકાય. એઓ સ્વભાવે નીડર હતા. કાય રજવત કે ખુશામતખોરી તરફ તેમને મખત ચીડ હતી. તે સાથે સ્વભાવે દર

—કેટલેક બંશે જીદી કહી શકાય એટલા— અને પેતે માને તેમ વતંવામાં આવકો ન ખાતાના હતા. એતો એક સુંદર દાખલો આપુ છું.

એમણીસમી સદીની આખરમાં નરસિંહરાવ-ભાઈ દક્ષિણમાં આમિસ્ટેડ કલેક્ટરની પદની પરનીમાયા હતા. એ પદથીમા એમને મહેસલીખાતું અને ન્યાય-ખાતુ ખાતે સંભાળવાનાં હતાં. એથી જે જિલ્લામાં એ કામ કરતા હતા ત્યાંના મુખ્ય ન્યાયાધીશ હતા. એ જ વખતે એમની ન્યાયપ્રિયતાને કોસાટીએ ચડવા વખત આવ્યો હતો.

એ દિવસોમાં બ્રિટિશ સરકારનો દોર દમમ એક જ હતો. લોકમાન્ય રિવાજ જાહેરમાં આવી ચુક્યા હતા. પણ સરકારનો તોર જરા પણ ઉતરતો નહોતો. એવે વખતે શ્રી. નરસિંહરાવના હાથમાં એક મુકદ્દમા આવ્યો. એક પુસ્તકાલયનો સત્યાલકને પુસ્તકાલયમાં રિજકનો ફાટો ચૂકવાના ગળથંદાહના આરોપસર ન્યાય મંદિરમાં રજુ કરવામાં આવ્યો હતો. અંધ જ એ મુકદ્દમાનો ચુકાદો જાણવા આવુર હતા.

એ મુકદ્દમા જ્યારે ચાલતો હતો ત્યારે શ્રી. નરસિંહરાવને એમના નાસા ઉપરી તરફથી સ્થપના આવી કે આરોપી ને ગુલેગાર ફરાવીને સજા કરવી. ખરી રીતે તે ઉપરીને ન્યાયખાતામાં દખલ કરવાનો અધિકાર નહોતો. આ સ્થપના મળતા જ શ્રી. નરસિંહરાવનો પુણ્યપ્રકોપ પ્રગટ થયો. અને એમણે પણ આડકંતરી રીતે સ્થપના મોકલી કે મિ. દિવેટિયા ન્યાયપુરસ્કાર હોય એવો મુકાદો આપશે એમને સલાહની જરૂર નથી.

મુકદ્દમાના ચુકાદાથી ત્યાંની જનતામાં આનંદ ફેલાઈ ગયો અને સરકારી વર્ગમાં આશ્ચર્યભર્યો ખજાનું બેઠ્યો. આરોપી નિર્દોષ ફરી છુટી ગયો હતો.

આ બનાવને લીધે જ શ્રી. નરસિંહરાવ કલેક્ટરની પદની પર જઈ શક્યા નહીં એમ માનવાને પૂરા કારણો છે; પણ તેઓ એમને જરા પણ અફસોસ નહોતો. કેવો નીડર ન્યાય

ગાંધીજીના દેહાંતને પહેલે મહિનેથી આ માસિક શરૂ કરવામાં આવ્યું છે તેના સપાદક શ્રી નવીન ગાંધી સત્યાગ્રહાશ્રમ અને શાંતિનિકેતન બંનેની પેઠાશ છે સત્યાગ્રહાશ્રમમાં બિહારી તથા કેવળગી લઈ મોગ થયા બાદ તે શાંતિનિકેતનમાં કલ્યાણસ માટે ગયા આ બંને વસ્તુની છાપ આ મન્થિત્ર મસિકમાં પણ સ્પષ્ટ દેખાય છે

માસિકની ખાસિયત એ વાતે કરીને છે મનના ગાંધીજીના ચિત્તો અપવામાં આવે છે, અને સત્યાગ્રહાશ્રમમાં ને તેના નિવાસિઓ પાસે પટેલી ગાંધીજીની અમર પત્ર-સામગ્રી એમાં પ્રાપ્ત કરવામાં આવે છે બહાર ખબરો કેવામાં આવતી નથી એમ કહે છે, એમ નોંધપાત્ર છે જેઓ ગાંધીજીના જીવન દર્શન પર શ્રદ્ધા રાખનારા છે, તેમને માટે આ મનિકમાં ગારીનિકેટની સામગ્રી અપાય છે. બહારખબરની આવક વગર જો આ માસિક વગાવવાનું હોય તો એવા લોકોએ આ માહિતીને ઉપાલન અપવું થયે

—મનનાબાઈ દેવેઈ અમદાવાદ

“આશાબાપુ” કે દર્શન ને તબ લોગ બહુત પ્રમનન હું જોર અપકો બધાઈ દેતે હું

હમ બાપુ કી વાલી મુને, ઉસપર મનન કરે જોર ઉને અમલ મે લાયે, થલી તો અપને પાપો કે શય કા એકમાત્ર રસા હું

આપકા પત્ર ઈતમે બહુત મહાયક હોમ હમે ઇમીડી જરૂરત હું

—મોહનલાલ બાજપાઈ શાંતિનિકેતન

જો આપુ ને આપુ મુદર થોરુ ટકાવી શકે તો આ પત્ર ઘણો મહત્વનો ફોગો આપી શકશે

—ઈન્દુમતી ચીમનલાલ નેકેટરીયટ, મુબઈ

“આશાબાપુ” જમે છે ઈશ્વર તમને બાપુના માન્ય સ્મારકમાં મદદ કરો

—ચીમનલાલ શાહ આશ્રમ, નેવાચામ

મે જે અકો જોયા તે પરથી “આશાબાપુ” કાદવાનો હેતુ નક્ક થયો છે અને આ રીતે ગાંધીજીનું નામ મતલ લોક દષ્ટિ સામે ગણવા મટે અભિનંદન આપુ છું

“આશાબાપુ”માં આવતી આમેહુબ તન્વીરો તો બાવિ પ્રલ માટે અમૂલ્ય ખલનો છે.

—છેગલાલ મા કામદાર વાક નેર

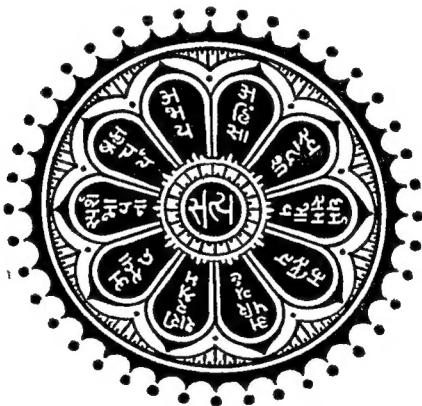
“આશાબાપુ” કા અક મિવા. આપને થક બહુત મુદર જોર સાનથિકે ચીજ નિકાલી હું બાપુ કા જીવન બધી ગ્રાધના જોર તપન્યા કા જીવન થા થલી કારન હું કિ ઉન્હોને જો કુછ કહા યા લિખા ઉનકા મુગમુનાતર તક મહત્વ બના ગ્હેના

—યશવંત મૃગનાથ મડલ, નઈ દિલી

એકાદશી વ્રત.

૪ અસ્વાદ

મનુષ્ય જ્યાં લગી જીલના રસોને જીતે નહિ ત્યાં લગી પ્રજ્ઞચર્યનું પાલન અતિ એવો અનુભવ હોવાથી અસ્વાદને નોખું વ્રત ગણવામા આવ્યું છે. ભોજન કેવળ શરીરચાત્રાને

ને અર્થે કદી નહિ. તેથી તે ઔપધિ મમજી નંચમપૂર્વક લેવાની જરૂર છે. આ વ્રતનું પ્રથમ ઉત્પન્ન કરે એવા મનાતા વગેરેનો ત્યાગ કરે. માંનામ્હાર, મધપાન, તમાકુ, ભાગ છંદામાં નિષેધ છે. આ વ્રતમાં સ્વાદને અર્થે ઉવ્વણીનો કે ભોજનના આચરણનો નિષેધ છે.